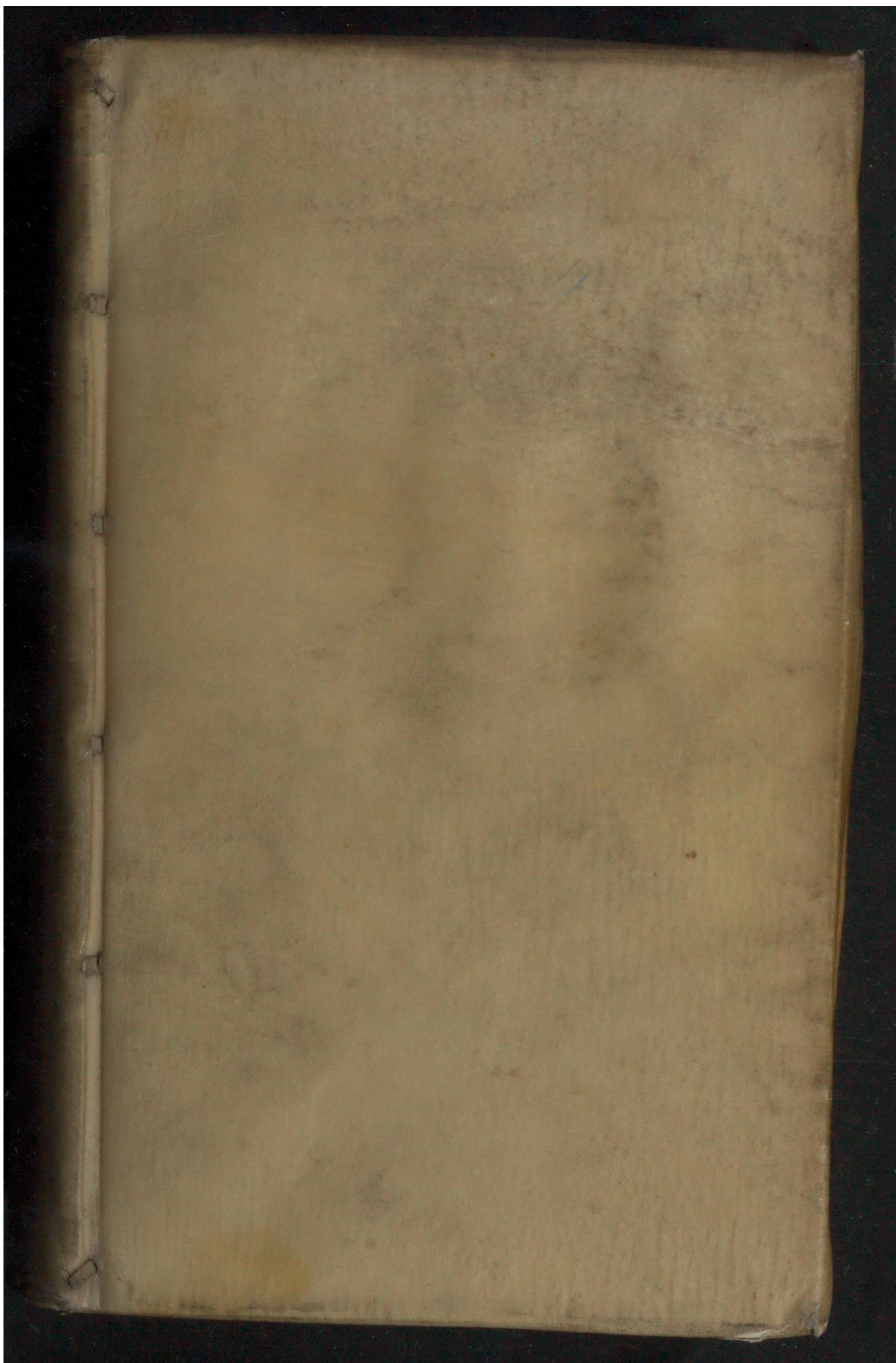
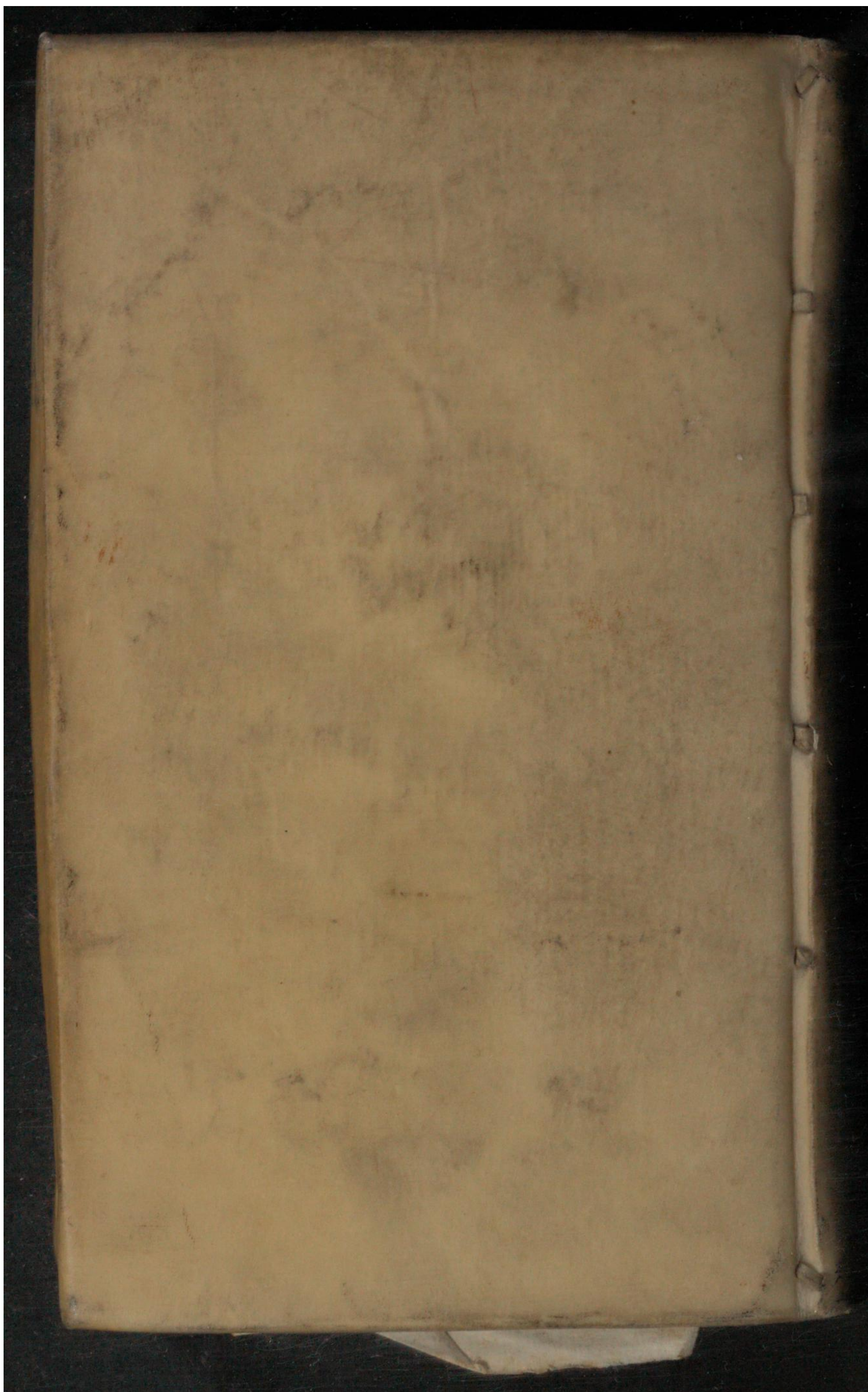
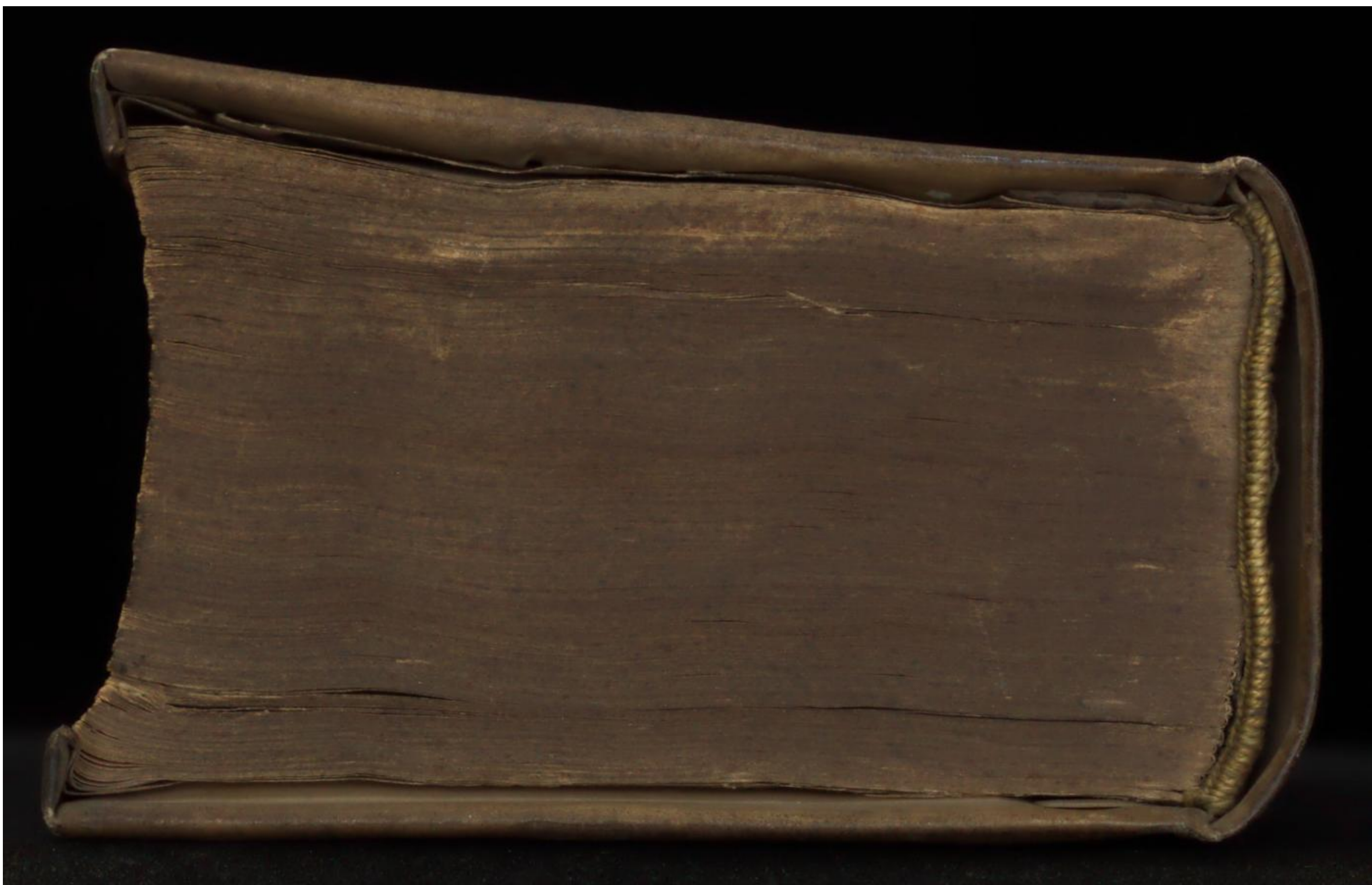

SALMASIUS
ad Jus
Atticum et Rom.
381
M 13

Salmasius
ad
Jus. Atticum
et Rom

van Asse

MISCELLÆ DEFENSIONES
Pro
CL. SALMASIO,
De variis obſervationibus
& emendationibus
AD IUS
ATTICUM ET ROMANUM
Pertinentibus.

LUGDUNI BATAVORUM,
Ex Officina IOANNIS MAIRE.
cIↃ IↃ c XLV.

Viris Amplißimis,

PETRO ET IACOBO
Puteanis fratribus.

S. D. B.

S. D.

NATAM *hanc mihi ex occasione curam aliis occupato, nec quidquam tale meditanti, ita velim mihi credi ut conscius sum me id quod res est dicere, viri Illustres. Nec apud vos ulla inficiandi causa aut dissimulandi, si aliter esset. Advocatus fori Parisiensis fama celeberrimus, nec vobis de facie ignotus, mihi etiam de utroque cognitissimus, hanc à me operam expressit, non pro me, sed pro eo quem æque ac me ipsum amare debeo, & quem vobis amicissimum esse scio. Fatebor equidem, indignationem magnam huius operis partem sibi vindicaro, de quo nec cogitasse nisi ille prior*

lacessitus esset iniuria, quem ego hanc à me defensionem iure suo postulare credidi. Eam porro maiorem, quæ levior alioquin videri potuisset, eo nomine interpretari debui, quod ab eo facta sit, qui vetere amicitia cum Salmasio coniunctißimus esse vulgo ferebatur. Usum & familiaritatem inter eos vel maximã intercedere, nõ tam affirmantibus fidem habebam quam ipse ita id esse re ipsa videbam. Cum autem etiam tenerem, ex parte Salmasii nunquam ullo facto dictove eam amicitiã fuisse violatam, tanto magis mirantus sum, in lædendo priorẽ extitisse, qui nũquã ad hoc extremũ venire videbatur debuisse, nisi insigni aliqua provocatus atq; irritatus contumelia. Salmasiũ hoc ingenio esse, plerique familiares eius noveramus, & dolebamus, ut ne amicis quidem parceret, cũ de veritate certamẽ foret. Quod cũ modestia tamẽ sẽper eũ factitasse cõstabat, ita amicos reprehendere solitũ, ut peccata eorum paulo acrius argueret, personas vero ne tangeret quidem,

quarum

quarũ aut nomina ſupprimebat, aut ſi nominandas putaret, nunquam illaudatas præteriret. Huic uni autem ex omni amicorum numero adeo indulſiſſe cum riſu Salmaſium mirabamur, ut uberrima errorum materia in ſcriptis Advocati efferueſcente, ne ſemel quidem ad partes eum vocaverit, nec ulla occaſione; cũ tot ſe ac tantæ offerrent id faciendi, carpendum exiſtimaverit. Quaſi doleret ſummo cauſarum patrono, inter eos nomen non habere, quos Salmaſius cẽſura ſua dignos iudicaſſet, hunc honorem ipſi habere prior occupavit, ut poſtea cumulatum cum fœnore reciperet. Ita ergo incepit eum à quo ipſe nunquam antea vel leviſſime offenſus fuiſſet, indignis modis tractare ac traducere. Qua in re hoc unum fortaſſe, vel præcipue hoc ſpectavit, ut quam gloriam ex propriis ſcriptis ſperandam non eſſe ſciret, aut certe non tantam, eam abundantiſſimam ex Salmaſii reprehenſione proventuram certo ſibi polliceretur. Nec ſpes eũ videtur fefelliſſe. Nam quæ abſque hoc in

nullo pretio fuiſſent, tanto in honore cæperunt propter hoc eſſe, ut multi qui ea lecturi alias non forent, ea re maxime invitati in manus illa ſumpſerint, quod in his Salmaſium male accipi audiviſſent. Tanto magis etiam nunc requirentur, cum iam refrixerit eorum lectio, accedente hac noſtra defenſione, quæ magnã facem adlucebit obſervationibus patroni, & , ſub modio ante ſurdo lumine vix fumantes, in altum extollet undiq; conſpicuas omnium oculis futuras. Hæc certe eo animo non dico aut conqueror, quaſi cenſeam Salmaſium errare non poſſe, aut reprehendi nolle. Non ille in tantam ſuperbiam evectus eſt, nec eam de ſe fiduciam concepit, ut ſe hominem eſſe aut oblitus ſit, aut memor erubeſcat. Sed duo ſunt, ſi recte ſenſum eius animi augurari & odorari videor, de quibus nunc apud vos, Viri Ampliſſimi, per me iure meritoque poſſit queri. Quod ab amico læſus ſit, quem ipſe non læſit, & quod ſumma cum iniuria id ab illo factum ſit, qui fecit. Nam ſi vel in una,

quam-

quamlibet levißima obſervatione, illum ab Advocato, eius olim intimo, caſtigatum pro merita noxia viderem, nunquam certe eum hic defendendum ſuſcepiſſem. Verum maxima ex eo me cepit indignatio, cum cognoviſſem occaſiones omnes captatas ab illo quem minime decuit, amici arguendi & vexandi, tam nullo ſæpe cum colore, tam frivolis & ineptis ubique rationibus, ut nihil appareat aliud eum quæſiviſſe ac ſperaſſe quam incrementum famæ ſuæ ex detrimento alienæ. Quod in eo qui ſe amicum profiteatur cum vix ſit ferendum, ut malo more factum, tanto minus in illo ignoſci debet, qui nullo bono iure id à ſe fieri niſi conſcius ſibi fuerit, omnium ſtupidiſſimus merito ſuo haberi debeat. Et quod in hoc genere quidem ab adverſario inimicitiam profeſſo agitur, nulla refutatione alia indiget, vel defenſione præter hanc quod malevolentis animo graſſatus ſit, & calumniatoris, qui eas partes inimici acerbius premendi ſuſceperit. Vno verbo licet

 talem

talem mortalem retundere, ſidixeris, Iſte homo meus hoſtis eſt. Sin ille quem amicum certißimũ tibi eſſe credas, idque omnes exiſtiment, cenſoris in te munus, nullo ſuffragio, nec temetipſo deferente oblatum, ſumpſerit, ac multa quaſi peccata, ſua illa virgula cenſoria paſſim in tuis ſcriptis notare ſuſtinuerit, quis non hunc hominẽ acerrimo veritatis amore atque intentißimo ſtudio impulſum & permotum cenſeat ea reprehendiſſe, quæ nullo modo ſe irreprehenſa ne in amico quidẽ prætermittere potuiſſe animum induxerit? Si amicus iſte porro, cuius errata ab amico ita deprehenſa & caſtigata fuerint, nihil reſpondeat, cui non videbitur ſilentio ſuo agnoſcere ſe eam promeruiſſe cenſuram? Et tacendum quidem illi arbitror, qui ſe iuſte reprehenſum eſſe ſenſerit, immo & gratias agẽdas reprehẽſori, quod benevolẽtis officium præſtiterit in admonendo & caſtigando amico de errore, quem is pro facinore laude digno ſe putabat edidiſſe. Non idem faciendum erga

ga eum qui ſub amici perſona certum inimicum occultaverit. Quod tum eſſe indicio nõ fallaci licet dignoſcere, & falſum amicum à vero diſcernere cum recta pro pravis corrigit, virtutes pro vitiis numerat, & laudandis nigrum theta præfigit. Quæ omnia niſi adverſus Salmaſium ab Advocato iniquiſſime & iniurioſiſſime perpetrata rebus apertis ac confeſſis oſtendero, nihil mihi humani aut divini credi volo, quinimmo improbũ inteſtabilemque me haberi non refugio. In ipſa ad Memmium Epiſtola, in antiquitatis ſtudium & humaniores litteras multis verbis & atrocibus acrique ſpiritu invehitur, nec animadvertit, ſuamet ipſum vineta cædere, cum de iſto muſtaceo laureolã ſæpe quæſierit, eamq; litteraturã diu publice in Academia celebri profeſſus ſit. Ne nunc quidem, cum iam pridẽ aliã ſcientiam quæ magis ipſi viſa eſt quæſtuoſa elegerit, relicta priore quæ ſterilem habebat cathedram, poteſt ab illa quam deſeruit abſtinere. Non omnem tamen

litteraturam ita infamat, ut in vanitatē eius buccis plenis declamitet, ſed eam ſolã, quæ, ut latius evagata, iã non amplius ſcientiis, & utilioribus diſciplinis, aut civili ſcientiæ inſervire cœpit, eſſeq; graviorũ ſtudiorũ acceſſio, ſed ipſa ſtudiorũ caput & fũdus nõnullis exiſtere. Tũc, *inquit*, quanta eius eſſet, ad eã rem quod attinet, vanitas apparuit. *Quid velit iſtis, neſcio, aut quem petat. Hoc unum omnes qui legerunt animadvertiſſe perſpicue video, Salmaſium hæc verba tangere, ut ea quæ ſequuntur proxime, maxima cum invidia, & acerbitate, & oratorio ſono vibrata ad inſimulandam vanitatis miſeram illam* πολυμαθημοσύνην, *quam ſibi olim in amoribus & deliciis fuiſſe oblitus videtur, cum tamen etiã nunc ſubinde eius amplexus repetat. Certe ex iſtis paucis colligere eſt, quæ ſit æquitas in iudicando Advocati, quæ prudentia in ſcribendo, & quæ conſtantia, qui in pauxillo ſpatio ſecum ipſe pugnet, quid dicat neſciat, & præ ſtudio carpen-*

pendi Salmasii occæcatus, in se ipsum potius incurrat quâ in eum quē tanto animi ardore impetit. Primo litteraturam ut vanissimā arguit, eamq; litteraturā quæ latius evagata est, quæq; ipsa studiorum caput & fundus in nonnullis cæpit existere. At illa quæ caput & fundus studiorum in multis existit, non latius evagatur, sed intra terminos suos subsistit. Non enim, ut ipse dicit, scientiis & utilioribus disciplinis civilique prudentiæ inservit. Quomodo igitur hæc cohærent aut constant? Quæ limitibus suis contenta graviorum studiorum accessio non est, nec illis inservit, sed fundus ipsa studiorum & caput, dici non potest latius evagari, cum intra suos se tota gyros volvat ac teneat. Deinde dicat nobis, cur vanissima illa debet videri, quæ ipsa sibi pro sciētia est, domina sui & magistra, nō aliarū scientiarum ancilla? Quando hoc fieri cæptum est, ut fundus & caput existeret quæ antea aliis serviebat? Vt eius verba audio, videtur haud dudum hoc evenisse

ex-

existimare. At quis nescit, ab omni ævo tam apud Græcos omnium disciplinarum ac doctrinarum inventores & auctores, quam apud Romanos, semper fuisse homines qui unicam hanc litteraturam excolerent, omnibus aliis scientiis insuper habitis? Innumeri tales è Græcia possunt nominari, ut Dionysii, Aristophanes, Aristarchi, Didymi, Eratosthenes, Apollonii, Herodiani, aliique: è Latio Orbilii, Verrii, & omnes quos libello qui legitur complexus est Suetonius. Litteratores *vocabantur Romæ, & inde* litteratura *eorum professio, quam &* humanitatis, & humaniorum *etiam* litterarum *appellatione donarunt Latini. Et de istis certe solis qui hoc unum publice mercede profitebantur dici potest, caput & fundum hanc artem habuisse, non de aliis qui animi tantum gratia hoc studii genere delectati sunt. Nisi quis velit, Cæsarem, quia de analogia libros scripsit, qui ad litteraturam pertinent,* litteratorem *etiam fuisse, quod nominis eis tantum da-*

datum eſt qui grammaticam in ſcholis publicis ſtipendio docebant. Multo minus igitur in Salmaſium cadit quam in Advocatum iſte fundus, & iſtud caput litteraturæ, non iam aliis ſcientiis ſervientis, & latius evagantis ſi meminerit quid olim Sedani egerit. Hoc tamen ferri poſſe ait, quod fundus & caput in nonnullis exiſtit, quando titulis ſuis contenta, inter proprios fines laſcivit. Sed ſi quãdo in ſciẽtias ipſas auſa perrũpere, *ſic enim Latine loquuitur,* earumq; nomẽ fronti ſuæ adſcribere, extra oleas divagata, pro ſcientiarum definitionibus, ex earũ principiis, ſcitis, obſervationibus inſtructis, res ſuas nobis, quamquam bellas, quanquam ingenioſas, & in alio foro pretioſas, obtrudit, tunc vetus illud, Πολυμαθημοσιύνης κενώτερον ȣ̓δὲν, è tripode ipſo editum confitemur. *Neſcio unde iſtum tripodent nobis invexerit, non certe Delphicum. Sed non obſcurum eſt, quo iſta tendam, & in quem arcum dirigat. Salmaſius paulo ante in lu-*

cem

cem ediderat libros de Vſuris, & Modo uſurarum, itemque Diatribam de mutuo, ſub nomine Alexii à Maſſalia. Aegre, ut videtur, tulit Advocatus, eũ quem pro grammatico tantum haberet, auſum eſſe iſtos limites egredi, & ea tractare quæ ipſius captum & profeſſionem ſuperarent. Hinc illæ igitur lacrimæ, & querelæ. Sed noſſe debuit eruditiſſimus Advocatus, & Salmaſii quondam, ſi non vana fides, amiciſſimus, etiam Iuri aliquã operam olim dediſſe Salmaſium. Quin & ipſe novit Salmaſius, Advocatum, qui nunc ita audit, non ſemper fuiſſe Iuriſperitum. Cum catalyſim prioris artis fecit, omiſſo quod agebat, repente non à toga ad pallium tranſiit, ſed togæ genus mutavit, & pro ſcholaſtica forenſem induit. Salmaſius neutram unquam geſtavit, quamvis per triennium Heidelbergæ, ſub doctore celeberrimo Dionyſio Gothofredo, aſſiduam Iuri navaret operã cũ a patre deſtinaretur loci ſui ſucceſſor in ſummo Burgundionum Senatu. Quid votis patris obſtiterit, nos

ſcimus, nec illi ignorant, quibus notus Salmaſius. Sic fata volvunt vices, nec de rhetoribus conſules ſæpe tantum faciũt, ſed etiã de ludimagiſtris cauſarũ patronos. Cæterũ quo iure aut qua poteſtate Advocatus interdicere poſtulat Salmaſio, ne quid cõmentetur aut ſcribat quod aliterius ſcientiæ præter grãmaticam nomen titulumque præferat? Nũquid in antiqua Aegypto vivimus, ubi unicã tantum artẽ licuit exercere, ubi medicina in partes diviſa ne totum quidẽ corpus ſibi vindicabat, ſed erant quibus oculorum ſola cura crederetur? Si ab inſcitia Salmaſii obſtaculum hoc illi ponit tãgendi tractandiq; quod neſcit, bonum factum fateor, & laudo cenſorem. Sed cum dicat, res bellas & ingenioſas atque etiam pretioſas ſi in in alio foro venditarentur, à Salmaſio obtrudi, nonne ipſe ludibrium nobis debet? Si bellæ & ingenioſæ ſunt, etiam veras eſſe oportet. Nihil enim pro bello aut ingenioſo habendum reor in litteris, & ſcientiis, quod non ſit verum. Quod verum non eſt, ne quidem

dem

dem bellum aut ingeniosum mihi esse videtur. Si porro ut bellæ sunt res quas Salmasius proposuit, ita etiã veras eas videri oportet, ex scientiarum quoque principiis, scitis, & observationibus petitas illas cẽseri necesse est. Pro definitionibus scientiarum res illas bellas ab eo obtrusas ait Advocatus. An male Mutuum definivit Salmasius? An Vsurarũ definitio ab eo allata, non recta est? Qui tam multa alia in scriptis Salmasii suæ censuræ subiecit, cur non ante alia definitiones eas notavit? Cur totum illud Salmasii dogma de mutuo quod hactenus omnes fere doctores Iuris pæne ad insaniam redegit, non refutare aggressus est? Ridiculum & illud Advocati, in alio foro pretiosas. *An pretium nullis rebus poni debet nisi quæ in foro Parisiensi vænales proponuntur? Emptorẽne provocare nihil potest nisi ab advocatis Parisiensibus venditetur? Pretiosa ergo essent quæ Salmasius de Vsuris ac de Mutuo commentatus est, si advocatus aliquis Parisien-*

ſienſis, vel cauſidicus etiam fortaſſean quicunque ea ſcriptis mandaſſet. Quia à Salmaſio veniunt, qui non eſt doctor Iuris, neque profeſſor, neque advocatus, in nullo honore ac pretio ſunt habenda. An eſt minus peccatũ, ſi advocatus ad litteraturam convolet, quam ſi litterator ea quæ pertinent ad iuridicam ſcientiam audeat attingere? Nihil magis ſe odiſſe in litteris profitetur hac ipſa Epiſtola Advocatus, quam pravam earum & ineptam cum aliis artibus & ſcientiis mixturam. Quid oderit aut amet, οὐ φροντὶς Ἱπποκλείδῃ, ſed quod pravam & ineptam appellat mixturam litterarũ cũ ſcientiis aut artibus, quis non pravo, & inepto iudicio ita eum cenſere exiſtimet? Cur ipſe igitur eas miſcet, atque in vitium incidit quod aliis vitandum proponit, & ſibi inviſum eſſe iactat? Quis aut quid illũ cogit ſectari quod averſatur, & ambire quod odio proſequitur? Tollit plane proverbium vetus Græcorũ, Σκύθης τὸν ὄνον. Scythæ libẽter veſcebãtur aſinina, nõ itẽ Græ-

ci. Cum aliquando Scytha & Græcus una iter facerent, inciderunt in cadaver asini in via iacentis. Tum cœpit Scytha longe fugere, & nauseam simulare ad conspectum animalis, cuius carnem Scythis nimis esse appetibilem Græci obiectabant. Cum paulo ulterius essent progressi, finxit Scytha aliquid se inter vias perdidisse repetẽdũ & comite relicto, retro iter relegit, & ad asinum suum redit, cui perna amputata, ut sibi lautissimũ inde epulũ in hospitio pararet, alio perrexit itinere, ut Græcum suum comitem falleret, qui certe multum risisset de mira Scythæ dissimulatione, & ὀνοσφαγίᾳ. *Idem de nostro Advocato potest usurpari. Mixturam odit litteraturæ & aliarum scientiarum, sequitur tamen & affectat quod odit. Simulatio ergo ista, non verum odium. Non tamen indistincte & generaliter eum cinnum improbat litterarum & scientiarum. Nam si quando res ipsa id flagitat, ut si alterutrum eorum absit, desit aliquid perfectæ eorum explicationi, tum*

eam

eam mixturam admittit: ut factum ſuum excuſet, quoniam ſine illa affectatione id ab ipſo actum ſit, cum ea nimirum tractaret, quibus ex hiſtoricorum & aliorum cuiuſlibet generis ſcriptorum monumentis lucem mutuari neceſſe quandoque fuerit. Nonne etiam Salmaſius quod fecit ſimiliter poteſt defendere? Cum ab amico Theologo quid de uſuraria re ſentiret rogatus, ſententiã ſuper eo ſuam vellet exponere an id commode potuit præſtare niſi adſcita quoq; & adſuta Iuris ſcientia? Sic in quæſtionem de mutuo incidit, non enim uſuræ ſine mutuo incedunt, cum ex eo procedant. Sine affectatione itaque, & κακοζηλία, æque id à ſe factum poteſt adfirmare, quod Iuris ſcientiam miſcuerit cũ litteratura, quã Advocatus qui litteraturã miſcuit cum Iuris ſcientia. Nam ſi Iuriſconſultos non adhibuiſſet in illis tractatibus elucubrandis Salmaſius, nõ fuiſſent ſatis explicata aut certo ſatis definita, quæ de uſuris ac fœnore tunc commentatus eſt. Ita in eodem crimine ſibi

facile ignoſcit Advocatus, veniam non dare ſacilis alii qui non magis deliquerit. Sua quoque ita commendat, ut non ſolum bella & κομψὰ videri poſtulet, ſed etiam utilia, & ὧν δεῖ τῇ πόλει. Nec ſane invidemus quod ita bene de ſuis ſcriptis ſentiat, dũ ne tantopere aliorũ fœtus deprimat. An negabit, utilẽ eſſe vitæ de Vſuris tractatum? Ita quidẽ, inquiet, ſi ab alio exierit. Si Salmaſius vero aliquis aut ſimilis Salmaſio id opus produxerit, bellũ tantũ erit, & ingenioſum. Quid mutui quæſtio? an non neceſſaria, ut ſciatur utrũ ſit alienatio an non ſit? Immo bella tantum, & κομψὴ, quoniam Salmaſius eam tractavit. Da eam iuriſconſulto vel advocato diſcutiendam, nihil erit utilius. Sic grandis & inexpiabilis facinoris rea peragitur ab Advocato litteratura quæ ſcientias ipſas audet invadere ac perrumpere, limites ſuos ſupergreſſa. Cur hoc crimen intentat immerenti & innocenti Grammaticæ, cuius cauſa penes ipſum reſidet Grammaticum? Non Grammatica ipſa extra

tra oleas divagatur, ſed qui alteram cum Grammatica ſcientiam ſibi adoptat, non contentus illa naturali filiola. Si præter Gallicam linguam quæ mihi naturalis eſt ac vernacula, luberet etiam addiſcere Belgicam, nõ Gallica mea dialectus ſeſe extenderet ad Belgicam, & limites ſuos tranſiliret, atq; in huius fines irrũperet, ſed ego ipſe hoc crimen, ſi crimen eſſet, committerẽ. Qui plures ſimiliter linguas callere geſtit, nec intra unius fines ſe continet, non propterea hoc ei vitio verti debet, nec vanitatis inſimulari quod πολυγλωττίαν hanc adfectet. An aliquid ſecus de ſcientiis? Si in litteratura verſatus, velim etiam ſcire quid doceat philoſophia, an prohibendus ero? Si etiam ſtudeam penetrare adyta iuriſprudentiæ, quis me tanquam profanum arcebit? An advocati Pariſienſes? Si contigerit me minus eſſe Iuriſconſultum quam Grammaticum, quia operam in Iuris ſtudio minorem poſuerim, & lubeat mihi tamen aliquid in Iure tentare,

 quod

quod opes mutuari debeat ex litteratura, quis dixerit, Grammaticam meam terminos ſuos excedere, & non potius me qui ſim Grãmaticus ſimul & Iuriſcõſultus, utramq; iungere ubi mutuas operas invicẽ altera ab altera ſibi conferri deſiderant? Sed hanc mixturã non probare ſe dicit Advocatus, pravam ineptamq; iudicat, pravus ipſe & ineptus huius rei æſtimator. Quis vero nunc poteſt in Iuris ſcientia profectum aliquẽ laudabilẽ facere, niſi qui litteras humaniores ad eam artem adiunxerit? Quid eſſet hodie Iuriſprudentia niſi eam è tenebris ac ſitu ſqualoreque exemiſſent homines litterarum diſciplinis inſtructi? Quod & ipſe fatetur in Epiſtola Advocatus, ut miranda ſit an miſeranda deſultoria eius levitas, modo laudantis, modo vituperantis rem eamdem in tantulo Epiſtolæ ſpatio. Senſit, *inquit*, quibuſdam in Europæ partibus auxilium illud Iuriſprudentia, quam à præſtantiſſimis antiquitatis hominibus excultam, auctam, & propagatam barbaries tanta vi in-

invaſerat, ut nemo Iuriſconſultus haberetur niſi idem barbarus aut certe barbarico cultu inſtructus exiſteret. *Ipſi itaque Iuriſprudentiæ tanti boni, vel Advocato iudice, cauſa fuit litterarum & elegantioris eruditionis inſtauratio. Cur igitur paulo poſt damnat utriuſque mixturam, quæ tantopere profuit Iuris ſciẽtiæ? Mixtura certe illa non poteſt fieri, niſi indiſcretis utriuſq; artis limitibus, ſive litteratura ingrediatur fines Iuriſprudẽtiæ, ſive hæc illius. Vix perfectã porro poſſe dari Iuris cognitionem abſque ope & adiumento litterarum humaniorum, inter omnes ferme convenit. Ipſe vero ita ſtatuo ne in litteratura quidem perfectum quemquam reperiendum eſſe qui Iuris diſciplinam non deguſtarit. Hinc tam multi antiqui Grammatici verborum Iuris ſignificationes explicarunt, quas qui neſciat exponere, pro docto litteratore ſe haberi fruſtra poſtulet. Varro & Verrius huius rei teſtes ſunt locupletißimi, apud quos Iuris veteris legum-*

que priscarum interpretata vocabula plurima licet invenire. Omnia dicerē si integra ad nos pervenissent illorum auctorum opera, ut & aliorum celebrium Grammaticorum qui idē præstierunt, & penitus interciderūt. Iuris Attici voces unde haurire est nisi ex Grammaticis? Si non esset Harpocration, quam multa ex his ignorarentur? De Polluce idem dico, & Suida, quos nisi haberemus, frustra doctissimus Advocatus, nec sine summo labore commentarios suos de Iure Attico posset absolvere. Grammatici rhetores non sunt, rhetorum tamen voces & loquutiones sui muneris esse credunt ut explicent. Inde tot λεξικὰ ῥητορικὰ *ab iisdem prodierunt, quæ magnam partem nobis invidit injuria temporum, solis nunc auctorum qui ea scripsere nominibus extantibus. Ne historici quidem sunt Grammatici nec poëtæ,* ἱστορικὰ *tamen &* ποιητικὰ λεξικὰ, *multi olim concinnarunt. Nō sunt Architecti, sed* ἀρχιτεκτονικῆς *vocabula colligunt, & interpretantur. Fabri*

non

non sunt, nec fabrilia tractant, nihilosecius & τεκτονικὰ conficiunt ὀνομαστικὰ, ut Eratosthenes. Nec venatores sunt quamvis omnia quæ ad venandi artem pertinent nomina nota habeant, ut alios doceant. Iam vero quis dixerit, medicum esse qui Grammaticus est? Quis autem nescit plures olim Grãmaticos collegisse dictiones Hippocrati aliisq; Asclepiadis usurpatas, & exposuisse? Vnus hodie nobis superest Erotianus ex tã multis qui in hoc curriculo sudaverant. Etiã sellulariarum artium τεχνικὰ vocabula nosse debet Grammaticus, ut notitiam eorum porro aliis tradat. Ita omnes artes & scientias pervagatur Grammatica, & penetralia earum introspicit dum in verbis non hæret solis, sed etiam res ipsas familiares habet quatenus ex verborum explicatione pendet rerum certior cognitio. Præterea adeo inter se amice conspirant artes liberales, atque ita invicem connexæ sunt, & concatenatæ, ut vix in una perfecte quis eruditus dici queat nisi omnes

plusquam delibaverit. Hunc scientiarum orbem Græci ἐγκυκλοπαιδείαν appellant, quarum nullæ ad plenum sciri possunt ac doceri quin à litteratura plurimum mutuentur. Architectum suum Vitruvius litteratum esse vult, peritum graphidos, eruditum geometria, optices nō ignarum, instructum arithmetica, historias complures novisse, philosophos diligēter audivisse, musicam scire, medicinæ non esse ignarum, responsa Iurisconsultorum tenere, astrologiam cœlique rationes cognitas habere. Idē de musico, de pictore, de mathematico, & de aliis omnino artibus quæ liberales vocātur. Etiam oratorē quē pro perfecto exhibēt qui de ea arte scripsere Græci Latiniq; illa omnia quæ in architecto requirit Vitruvius scire debere, & πολυμαθεία, quā Advocatus tanquam vanā repudiat, pectus oppletū habere præcipiunt. Nec poëta potest videri in arte sua excellens qui ea omnia ignoraverit. Nulla est artium inter se sordidarum coniunctio aut cognatio. Nam sutrinam bene potest

callere qui fullonicam non didicerit, & faber esse optimus, qui in textrino nunquam sederit. Sed nec sellularias inter & liberales ulla est, aut exigua admodum affinitas. Sapientem tamen suum Stoici non solum ἐγκυκλίοις *omnibus scientiis instructum obtrudebant, sed etiam sutorem bonum esse, pistorem & textorem nihilo deteriorem, affirmabant. Qua mente ita senserint, non disputo, unum tamẽ olim extitisse sophistam scio Hippian nomine, qui præter artium liberaliũ cognitionẽ quibus egregie imbutus fuit, nullum fere opificium quod manu elaboratur tunc excultum est, in quo non excelluerit. Venit aliquando Pisam cum Olympicum certamen ageretur celeberrimo totius Græciæ conventu, non minus, inquit Apuleius, cultu visendus, quam elaboratu mirandus. Omnia secum quæ habebat nihil eorum emerat, sed suis sibi manibus ipse confecerat. Et indumẽta quibus indutus, & calceamenta quibus erat inductus, & gestamina qui-*

bus

bus erat conſpicuus. Annuli etiam, aurei quem læva manu oſtentabat, faberrimo ſignaculo, & orbiculum circulaverat, & paleam clauſerat, & gemmã inſculpſerat. Stilo Africani ſcriptoris me hæc dicere, manifeſtum eſt. Nec hæc tantum ipſe ſibi concinnaverat manu ſua, quæ utcumque ab arte laudabiliore poſſunt commendari, ſed etiam ſtrigilem & ampullam oleariam fabricaverat quibus in balneo uteretur. Quid veteres memorias revolvimus & quæ pridem fuere miramur, quæ fortaſſean nec fuere? Habemus in urbe unius diei itinere hinc diſſita virginem nobilem haud minus quã Hippian, numeroſa arte multiſciã, immo plane omniſciam, & tanto magis eo nomine mirandã, quod in hunc ſexũ rarius cadit tanta ingenii fœcunditas, tanta artium copia cum omnes calleat, tot virtutũ coniunctio cũ nulla careat. Quæcunq; manu confici & mente concipi poſſunt, tenet una. Sic pingit ut nemo melius. Sculpit, fingit ex ære, ex cera, ex ligno ſimiliter. In phrygionicæ ar-

arte, & in omnibus quæ muliebrium ſunt curarum & operum, omnes antiquas & hodiernas provocat ac vincit mulieres. Tot vero doctrinarum dotibus inſtructa eſt, ut neſcias in qua magis antiſtet. Tot linguarũ donis ornata eſt, ut non contenta Europæis, in Orientem uſque ſtudio & induſtria pervolarit, cõparatura ibi Hebraicas, & Arabicas, Syriacaſque, quas adiungeret iam quæſitis. Latine ita ſcribit, ut virorum qui tota vita hanc elegantiam affectarunt, nemo politius. Gallicas Epiſtolas tales concinnat, ut vix meliores Balzacius. Cæteris in Europa uſitatis linguis æque bene utitur ac illi quibus ſunt vernaculæ. Cum Iudæis Hebraice, cum Saracenis Arabice, poteſt commercium habere litterarum. Etiam viris arduas & ſpinoſas ſcientias ita tractat, philoſophiã nẽpe ſcholaſticam & Theologiam, ut omnes ſtupeant quia prodigio ſimilis res eſt, nemo æmuletur quia nemo poteſt imitari, nullus etiam invideat quia ſupra inuidiam ipſa eſt. Eam à me hic

no-

nominari modeſtia eius mihi cognita non ſinit, nec etiam opus eſt, cum per ſua ſigna ſatis intelligatur, & agnoſcatur ab omnibus. Hæc cum veriſſima ſint, unus vivit ac viget in foro Pariſienſi Advocatus, qui non poteſt pati in eodem homine litteraturæ & Iuriſprudentiæ mixturam. Capax omnium ſimul quæ ſciri diſcive poſſunt hominis eſſe ingenium, ſi ſibi non deſit, vel ex terræ natura ex qua producti ſumus, & in quam reverſuri, coniicere eſt. Ferro ſæpius proſcindenda eſt ac vertenda, ut unicam illam ſpeciem quã per ſationem acceperit reddat. At quamlibet ſubacta & verſata, & uno ſeminio conſita, vix tamen ab ea poteſt obtineri quin lolium ſimul & avenas aliaſque herbas cum eo ſemine quod eì commiſſum eſt progeneret, quaſi teſtato ſignificans, ſe plurium feracem eſſe quam creditur. Quod & ipſum clarius oſtendit ubi inculta relinquitur, ut circa vias & in agris deſertis, & vacuis. Tot enim plantis ac fruticibus omnigenis ibi ſponte pullulat bonis

ma-

malisque, ut in pauco tempore tota eius superficies senticetis occupetur herbisque aliis immixtis pluribus. Vt redeamus è diverticulo in viam, non iam hic quæstio de finibus litteraturæ quam latos olim habuerit, aut habere nunc debeat, cuius universam ditionem intra artem Donati concludere, satagit Advocatus, sed an cum Salmasius Diatribam de Mutuo edidit fines Grammaticæ extenderit, & in Iurisprudentiæ limites eam induxerit, ut persuadere nobis conatur suadæ medulla Advocatus, φῶς νομικῆς, & *flos delibatus critices. Profecto si ex canonibus tantum Grammaticis eam controversiam decidere instituisset Salmasius, qua probavit, Mutuum nõ esse alienationẽ, non iniuria potuisset eminentissimus Iurisconsultus queri pomœria Grãmatices ultra quã iustum est fuisse promota, & Iuris attentatos terminos. Sed cum ex regulis ipsius Iuris, ex principiis illius scientiæ, ex responsis veterum Iurisconsultorum, eam quæstionem determinarit,*

non

non tanquam Grammaticus id fecisse statuendus est, sed tanquã etsi non Iurisconsultus, certe Iuris non imperitus. Duæ quippe regulæ Iuris totum hoc negotium conficere sunt idoneæ, absque aliis probationibus aut argumentis. Vna est quæ petitur ex leg. CCXIII. *D. de verborum significatione, & refertur ex libro* I. *Vlpiani Regularum, ubi dicitur,* æs alienum esse quod nos aliis debemus, æs suũ quod alii nobis debent. *Non enim ex necessaria consequentia videri potest alienatum quod est alienum ei qui accepit, & suum illi qui dedit. Altera habetur in leg.* LV. *D. de solutionibus, ex eodem Vlpiano, ubi scripsit,* nummos non alienari qui sic dantur ut recipiantur. *Et cum de mutuo datis ibi intelligat, & certum sit, in mutuo nummos ita dari ut recipiantur, illud etiam pro certissimo inde concluditur, Mutuum non esse alienationem. Nam ut Varro etiam dixit, magis Grammaticus quam Iurisconsultus,* si datur ut reddatur, mutuum. *Ex vocis*

ipsius

ipsius veriloquio hoc etiam constat, vel è Grammaticæ scitis ac definitionibus potuisse hanc quoq; quæstionam solvi. Nã mutuum fieri interpretantur cum par pari refertur. Ergo quod datur mutuo, vel ad mutuum, in hoc datur, ut mutuum fiat, ac reddatur par pari, non ut alienetur. Sed illæ duæ regulæ ex Iurisprudentium scriptis petitæ adeo rem definiunt ut non opus sit ad eam decidendam implorare opem Grammaticorum. Et Salmasius ad eum nodum scindendum mutuatus est gladium Iurisconsultorum, non stylo grãmaticali eũ dispunxit. Enimvero si dicendum est id quod res postulat, longe mihi magis Grammatica, vel intra eos fines quos habere debet coercita, iuris Romani recte interpretãdi capax videtur, quã causidicina. Hæc quippe si dodolosi spes refulserit nũmi, & merces opima proponatur, ad ius evertendum sæpius accedere parata est quã ad propugnãdũ. Pro iure interdũ stat si forte causa inciderit iure subnixa. Sin mala deferatur ad advocatũ, quæ præmio

 pro-

proposito omni modo sit defendenda, nõ tantũ ius in ea detorquetur atq; enervatur, sed omnino si opus sit, & liti expediat, subvertitur ac subruitur. Inde est quod vulgari inter Græcos proverbio, & nunc etiã inter nos iactato, dicitur de bono causarum patrono, nunquam bonum fieri iudicem. *Ratio est, quia ex probatis & secundum leges ac iuris rationes semper bonus iudex pronuntiat, cum advocati etiam optimi in eo collocent artis suæ excellentiam ac fiduciam, ut malam causam possint adversum ius ac iustitiam obtinere. Vnde & vulgo dictitant nullã non esse bonã si bonum advocatũ nacta sit. Ea est causidicina, non grãmatica, quæ intra fines suos lascivit, quæ petulanter agit, quæ convitiatur, perstrepit, obloquitur, & quæ canino ritu latrat. Qua nihil vanius est, nisi pro solido accipias pretium quod ex eo quæstu ad causidicos redit, multũ in eo diversos ab antiquis prudentibus Iuris, qui causas non perorabant, sed responsa de iure tantum dabant, quæ &*

pro lege obſervabantur. At iſti ubi contra ius in dicendo pro reis ſteterunt pecunia corrupti, mox de iure reſponſitant pretio adducti. Quorum reſponſis ſi hodie ſtaretur, & ſi pro regulis iuris ea tenerentur, nihil foret diſtortius, depravatius & iniquius, & invicem ſibi magis contrarium illo iure quod inde cōponeretur. Præterea cauſis agendis occupati, & reſponſis conſiliiſve de Iure municipali venundandis intenti, non mirum eſt, ſi ad Iuris veteris ac Romani intima penetranda & rimanda otium ſibi non faciant qui tam negotioſam in quæſtuoſis ſtudiis vitam colunt. Si quando vero ad hæc ſacra animum conferre libeat, tum ingenium adferunt nimis profanum & alienum à cognitione, horum myſteriorum, dum aliud agunt, & halucinantur. Atq; inde ea peccata cōmittere illos neceſſe eſt qualia ſolent οἱ ἐξορχούμενοι τὰ μυστήρια. *Inde illa Advocati non ferenda in eo qui ſe Iuriſconſultum dicit*, Servum communẽ ſecari in partes, *cum ſectio ſit earum*

tantum rerum quæ partitionem ac divisionẽ ex sua natura admittunt. Cum docet eũ qui meretrici dat, turpiter facere, non quod det, sed quod condicat, *cum quæratur eo titulo, an condictio competat dati ob turpem causam, si uterq;, dans & accipiens, aut alteruter, turpiter fecerit dando. Cum* remittere testimonium *exponit pro non dicere,* & renuntiare *simpliciter positum, pro testimonium dicere. Cum* obloquutio innocentiũ *explicatur,* συνηγορία κατὰ τῶν ἀνευθυνῶν. *Cũ deniq; alia plura huius* κόμματος *in illis libris de auctoritate rerũ iudicatarũ & Observationũ passim occurrunt, quæ partim hic observavimus, partim in aliud tempus reservavimus. In ipsa Epistola liminari ad illustrißimum Memmium, in qua decuit quasi frontispicium operis splendidum & magnificum constitui,* ὦ καλὸν θεοῦ *qualis est? Quam ineptus? quã parũ sibi constãs? & quam gloriosus in togata militia Thrasonidas? Primo laudibus in cœlum fert qui Iurisprudentiam illustrarunt o-*
pe

pe bonarum litterarum quas cum ſcientia Iuris coniunxere. Mox in eadem pagina eamdem litteraturam latius evagantem, non eſſe pro vanitate ſua tolerandam dicit. In eadem tamen periodo maximam eius vanitatem apparere ait, quæ ſtudiorum caput & fundus in nonnullis exiſtere cœpit. Statim ſubiicit, hoc tamen ferri poſſe quamdiu laſcivit intra proprios fines, ſed ſi extra oleas divagetur, tum demum oſtendi veritatem veteris dicti quaſi ab oraculo pronuntiati, πολυμαθημοσύνης οὐκ εἶναι κενεώτερον οὐδέν. *Quaſi auctor illius ſententiæ de illis eam protulerit qui cum Iuriſprudentia litterarum humaniorum eruditionem iunctim excoluerint. Alius dixit vel idem,* πολυμάθειαν νόον οὐ διδάσκειν, variam rerum plurimarum eruditionem bonam mentem non docere. *Quod ſi verum eſt, ut fatemur eſſe, tum etiam fateamur oportet, pro* πολυμαθεστάτῳ *haberi debere hunc Advocatum. Paulo poſt addit idem, nihil ſe magis odiſſe in litteris quam*

pravam earum & ineptam cum aliis artibus ac ſcientiis mixturam. Vult nimirum omnes eſſe aut meros Iuriſconſultos, aut meracos grammaticos ſive litteratores ſine admixtione ullius alterius artis aut doctrinæ. Cur igitur paulo ante tam ſuperciliosè damnavit illos Iuriſconſultos qui litteras non ſolum negligunt, ſed etiam odiſſe incipiunt, veluti inſtrumenta ſtultitæ, quique iam veterem illum & ſqualentem ſcientiarum habitum revocandum exiſtimant? Hos etiam ibidem ſemidoctorũ pragmaticorũ *nomine infamat. Quibus tenebimus vinculis hunc Protea? Ita deinde ſe odiſſe dicit hanc litterarum cum ſcientia Iuris mixturam, ut tamen eas miſcuerit. Sed hoc ſibi condonandum eſſe, quia ſine affectatione id faciat, & nullo vanæ gloriæ ſcilicet aucupio. Sua nõ tantum bella & κομψὰ, ſed utilia & ſolida videri debere. Feramus hæc in illo omnia, & credamus eſſe vera quæ de ſemetipſo prædicat, dũmodo & de aliorum laboribus & curis æquius iudicet,*

ac

ac deinceps ab illorũ reprehensione tẽperet quos intelligit tam bene ſe vindicare poſſe de homine qui tam crebro ſoleat ceſpitare. Hic vero vos, Viri Ampliſſimi, iudices facere conſtitui uter noſtrum iuſtiora ac veriora protulerit, ille in Salmaſio reprehendendo, an ego in defendendo. Deinde etiam iudicabitis, ubi ad ipſum illum noſtrum reprehenſorem ac cenſorem redarguendũ pro infinitis erroribus quos in illo opere commiſit etiã me accinxi, an id iure fecerim. Qua in cognoſcenda cauſa & iudicio ſuper ea ferẽdo adhibebitis utiq; niſi me cõiectura fallit, quaſi παρέδρους, *eruditos illos qui veſtras ædes, revera* μουσῶν θύρας, *omnibus doctis patentes, quotidie frequentãt, Rigaltios, Sarravios, Guietos, Valeſios, Menagios, Bullialdos, & alios. Quantum Salmaſiũ ipſi ametis ſcio, quanti æſtimetis, non neſcio. Non tamen pro illo favorem peto, nec, ſi peterem fortaſſe contra ius & æquum impetrarem, qui veritati plus datis quam amicitiæ. Veniã tantũ poſco quod hanc iuſto longio-*

giorē querelā ad vos detulerim, & vestras aures nō vaciuas nisi seriis sermonibus, hac importuna mea garrulitate nimis familiariter oneraverim. Nec gravate eam dabitis amico veteri, & tot vestris obstricto beneficiis, ut cum eorum subit memoria, non alia ratione quæ vobis debeo posse me videā expungere, quam fatendo, à me ea dissolvi non posse, & promittendo, quoad vivā gratum & memorem mihi animum eorum futurum. Valete, Viri Illustres, ac me amate. Prid. Idus Februarii cIↃ IↃ C XLV.

Caput I.

Quid sit ἔρανος. Qui amico egeno præstabatur, Mutui genus fuisse, ex eventu, vel donationis. Reddi solitum ab eo qui posset. Quot ἐράνου genera. Vnum ad convivia ex symbolis factitata fuisse usurpatum. Δεῖπνον ἐκ συμβολῆς. Συμποσιάρχης *dictus, qui ei rei præficiebatur, non* ἐρανάρχης. *Alterum genus* ἐράνου *ad amicorum inopiam sublevandam fuisse institutũ. Nullus in eo* πληρωτὴς ἐράνου. *Quid sit* ἀγερμός. *Quomodo* ἀγύρτης, *&* ἐρανιστὴς *differant. Multa alia de hoc erano.*

PRæcipue hic nobis res erit cum auctore rerum iudicatarum, quibus adiunxit observationum & emendationum librum. In quibus libris multas emendationes & observationes Salmasii vir ille doctissimus & celeberrimus fori Parisiẽsis Patronus dedita opera sibi vellicandas sumpsit. Nõ enim potuit ferre doctissimus disertissimusq; causidicus, alia tractari ab amico suo quã philologica, & fabrum ad fabrilia remisit tractãda. Lubẽter hoc illi condonassem, nisi animadvertissem, captasse ubique oc-

casionem Salmasii carpendi, quo iure quaque iniuria. Quo successu id ab illo tentatum sit, hic lubet demonstrare. Sed ea tantum seligemus, quæ ad ius spectant Atticum & Romanum. Quoniam enim semel instituimus Salmasium defendere adversus obtrectationes aliquot Doctorũ & Professorum Iuris, calamo currente, & adhuc fervente, placuit una eademque opera & adversus Patroni causarũ absurdas & malignas reprehensiones eum tueri. Ab ἐράνῳ incipiemus. Nam genus illud collationis apud Græcos affine mutui, plane mutuum evadit ex eventu, cum etiã, si usus veniat, alienatio plerumque existat, si contingat, eũ, cuius in gratiam collectus fuit ἔρανος, non posse ex inopia emergere. Si enim, ut lapsus erat facultatibus, cuius rei causa amici contulissent, iterum ad eas divitias rediret, ut solvendo esse posset, tenebatur illud quod ab amicis acceperat levandæ suæ miseriæ, unicuique eorum reddere. Idque plane & clare testatur Theophrastus in charactere μεμψιμοιρίας, his verbis: καὶ ἐράνου εἰσενεχθέντος παρὰ τῶν φίλων, καὶ φήσαντός τινος, Ἱλαρός ἐστι, ναί, πῶς, εἶπεν, ὅτε δεῖ τὸ ἀργύριον ἀποδοῦναι ἑκάστῳ, καὶ χωρὶς τούτων χάριν ὀφείλειν ὡς εὐηργετημένον;

νον; *Iam si amici conlata stipe eius miseriam sublevarunt, dicente aliquo, Hilaris est: Quomodo, inquit, cum & unicuique pecunia sua reddenda sit, & præterea etiam gratia habenda pro beneficio accepto?* Salmasium, qui ita interpretatus est, etiam hoc nomine instituit reprehendere facundissimus causidicus, negatque, *inde effici, pecuniam ab amicis collatam necessario iure iis fuisse reddendam, sed eo tantum casu, quo in eam fortunam incidèrent quæ eadem ope egeret.* Quod est ineptissimum, cum dicat diserte Theophrastus, unicuique esse reddendum eorum qui contulissent stipem in amici casum. At quando erat futurum, ut omnibus redderet, si expectaretur similis casus & fortuna amicorum, quæ tali auxilio & ope indigeret? Ecce centeni amici corrogarunt pecuniam ad unius amici inopiam sustentandam. Oportet igitur, ut isti centeni in eamdem calamitatem incidant, ut singulis rependere vicē possit hic amicus qui opibus eorū adiutus est. Nam certe si unus aut alter ex eo numero, pone etiam viginti, aut triginta, in eam causam reciderint qua iuvari pariter debeant, non verum fuerit quod ibi dicit Theophrastus, eum qui ἔρανον accepit teneri unicuique postea tantumdem red-

 dere.

dere. Præterea iniquum eſt, eum, qui pe-
cunias à pluribus amicis gratuitas acce-
perit, quibus ex duro caſu poſſet emerge-
re, ſi poſtea in re lauta eſſe cœperit, non
reddere ſingulis amicorum qui ſubveniſ-
ſent eius egeſtati. Immo ius erat eos co-
gi, ſi ſponte ſua quod honeſtas require-
bat nollent facere. Hinc ἐρανικαὶ δίκαι
inſtitutæ. Quas in republica ſua non ad-
miſit Plato, lib. 11. de legibus: ἐράνων δὲ
πέρι, τὸν βουλόμενον ἐρανίζειν φίλον παρὰ φίλοις.
ἐὰν δὲ διαφορὰ γίγνηται περὶ τῆς ἐρανίσεως, οὕτω
πράττειν ὡς δικῶν μηδενὶ περὶ τούτων μηδα-
μῶς ἐσομένων. Quibus verbis haud mul-
tum refert, utrum ἐρανίζειν accipiatur de
pecunia conferenda, an exigenda, quam-
vis hoc magis probem. Non item illud
quod vult fori patronus, δίκας illas ἐρα-
νικὰς Athenis vulgo exerceri ſolitas, non
ut is qui amicorum collationibus adiutus
fuerat in re miſera ea quæ acceperat red-
deret, facultatibus reparatis, ſed ut eos à
quibus beneficium illud acceperat, eodẽ
beneficio proſequeretur ſi quãdo res fla-
gitaret. Quod eſt falſiſſimum. Nã ex om-
nibus auctorum locis qui ἐράνου huiuſmo-
di meminerunt, conſtat, liberum unicui-
que fuiſſe, miſeris & afflictis amici rebus
ſuccurrere, nec ulla actione quemquam
cogi

cogi ſolitum ad conferendum. Multi ſubterfugiebant ac ſubducebant ſe ad occurſum & conſpectum eorum quos ſciebant ἔρανον colligere. Et ex multis locis conſtat Theophraſti, & aliorum auctorum, inter vias, & in publico, ab occurrentibus amicis pro amico ſtipem illam flagitaſſe, aut ſæpe adiiſſe celebres conventus in quibus ſollemne convivium aliquod agitabatur, ut à ſingulis convivis exigerent. Et recte Caſaubonus vir ſuæ ætatis maximus in notis ad Theophraſti characteres obſervavit, hoc genus ἐράνου veluti medium quoddam extitiſſe, inter id quod δάνειον creditumque proprie dicitur, & ſtipem illam quotidianam quæ mendicis hominibus & æruſcatoribus ſine ulla recuperandi ſpe erogabatur, quam Græci ἐλεημοσύνην vocant. In mutuo omnino reddenda fuit pecunia credita. Atque ut reddi poſſet, cavebat ſibi creditor pignoribus, & fiduciis. In illa ſtipe quæ mendicis datur, & ἐλεημοσύνη vocatur, nullo caſu pecunia ſic erogata repetitur nec recuperatur. Nomine ἐράνου collata repetebatur, ſi amicus qui eo beneficio uſus erat, lapſas opes reparaſſet. Non repeti ab eo ſolebat, ſi iniquior ſors ſemper premeret,

fortunaque improspera tenorem suum servaret. Quidquid contra hæc dicat facundus advocatus, causa certe cadet, vel unico Theophrasti loco, quem supra adduximus confutatus, & convictus, ex quo liquet, singulis reddi ius fuisse, quod contulissent, si solvendo esse posset aliquando is qui acceperat. Hoc unum præcipue fuit quod in tractatu Salmasii de ἐράνῳ putavit culpandum, ubi πληρωτὴν ἐράνου interpretatus est unumquemque qui stipem conferret. Non placuit hæc expositio doctissimo patrono, sed aliam commentus est, non alio studio ac mente, quam promendæ alicuius novitatis, quæ Salmasii opinionem refutaret. Ipse ergo ita interpretatur. *Calamitosi,* inquit, *eranos quandoque ipsi illos colligebant. Sæpius tamen amicus aliquis, qui rem in se suscipiebat. Ab aliis calamitosi amicis corrogabat quod poterat, & si quid deerat ad supplendam summam qua opus erat ad sublevandam amici calamitatem, id de suo supplebat, qui ideo dicebatur ἔρανον πληρῶσαι & ἐράνου πληρωτής.* Satis multa verba funditavit, si scopum attingerent, & ad rem pertinerent. Sed nec ratione nec auctoritate nititur, quod dixit, nec ulla veri similitudine. Quis enim illum docuit, amicum ex plu-

ribus miſeri amicis unum ita collectam hanc in ſe ſuſcepiſſe, ut quod ex turba benevolorum corradere non poſſet, ipſe de ſuo suppleret? An ab aliquo auctore id hauſit antiquo, & Attico? Nominet ipſum, & verba eius adducat quibus credamus. Niſi teſtem videamus idoneum, non eſt veriſimile, cuiquam oneris id fuiſſe impoſitum, ut ad laborem & operam quærendæ ſtipis, & amicos ea gratia oſtiatim vel vicatim circumeundi, damnum etiam rei ſuæ familiaris adderet, & ſupplere cogeretur ſummam, quæ amico, cui id parabatur, ſublevando videretur neceſſaria. Quid ſi nihil omnino à cæteris amicis corrogare potuiſſet? An ipſe totam ſummam ſufficere cogebatur ac ſuppeditare? Sortitone eligebatur ex amicorum grege unus qui id negotium ſuſciperet, an volenti id iniungebatur curæ ac muneris? Quis vero ſponte ſua tam oneroſam damnoſamque provinciam capeſſere ſuſtinuiſſet, ut præter cæteros amicos id ſolus in ſe reciperet quod omnibus ex æquo debuit irrogari? Si ſorte ductus huic muneri præficiebatur, oſtendat iuriſperitus aliquem auctorem qui id ſcripſerit. Si ſola notione verbi πληρῶσαι, & πληρωτὴς ἐράνου, ita

ſenſit, nunc videat, quam fruſtra ſenſerit, ubi intelliget, loquutionem iſtam non ſolum locum habuiſſe in illo ἐράνου genere, quod pro amicis ad egeſtatem redactis colligebatur, & exigebatur, ſed etiam in ſodalicio. Aliquoties meminit huius ἐράνου Theophraſtus in characteribus, ſed nuſquam πληρῶσαι ἔρανον dixit, aut πληρωτὴν ἐράνου nominavit. In alio genere hæc πλήρωσις uſurpata eſt. In illo nimirum quo ſocii ἐρανίσαι pecuniam menſtruam conferre in arcam communem ex lege ſocietatis contractæ tenebantur. Nec πληρωτὴς ἐράνου tantum dicebatur ubi voluntaria fuit collatio, ſed in ea etiam collatione uſurpabatur, ubi ex debito id fiebat, & ex pacto inter ſocios inito. Quod ut melius intelligatur, ſciendum eſt, hanc vocem ἔρανος, ſive hunc pecuniæ viritim conferendę morem, in tribus maxime rebus obtinuiſſe. Duo genera fuere voluntaria, unum ex conventione celebrari conſuetum. Qui convivium ex ſymbolis, ἀπὸ συμβολῶν, inſtruebant, ἐρανίζειν dicebantur, cum plures ad epulas una ſumendas pecuniam pro virili ſua parte conferebant. Tale convivium ἔρανος, vel ἀπὸ συμβολῶν, vel δεῖπνον ἐκ συμβολῆς Heſychio. De quo Caſaubonus in Athe-

næum,

næum, Salmasius in libro de Vsuris, & alii, plura iam notarunt, non hic repetenda. In hoc erano convivali συμβάλλειν verbum usitatum erat, unde δεῖπνον ἐκ συμβολῆς vocabatur, vel ἀπὸ συμβολῶν. Nullus hic πληρώσει locus. Nullus etiam πληρωτὴς ἐράνου locum sibi vindicavit, eo sensu quo voluit vir doctus. Vnusquisque in re præsenti symbolam suam conferebat. Nemo erat cui cura incumberet ab omnibus exigendi quod conferret debebat, & supplēdi si quid summæ integræ deesset, sive quid minus à cæteris collegisset. Præficiebatur quidem toti negotio aliquis, qui curaret convivium apparandum, qui συμποσίαρχης vocabatur, ut notavit Donatus ad illa Terentii ex Eunucho,

Heri aliquot adolescentuli coimus in Piræo
In hunc diem, ut de symbolis essemus. Chæream ei rei
Præfecimus. dati annuli: locus, tempus constitutum est.
Præteriit tempus: quo in loco dictum est, parati nihil est.

Iste συμποσίαρχης multum distabat ab ἐρανάρχῃ. Et stulte errant viri doctissimi qui eumdem faciunt, ut infra docebimus. Secunda erani species ea est, de qua supra

pra

pra diximus, qua amicus facultatibus evolutus, collata ſtipe adiuvabatur ab omnibus qui in amicorum eius numero erant. Quæ collatio omnis voluntaria, & ab ipſo ut plurimum fiebat, cui ſubveniebatur. Per ſe amicos circuibat, aut potius qui inter vias ſibi occurrerent rogabat. Non enim ad eorum domum ventitaſſe arguit Theophraſti locus in charactere Illiberalis: καὶ φίλου ἔρανον συλλέγοντος, προϊδόμενος, ἀποκάμψας ἐκ τῆς ὁδοῦ, οἴκαδε πορεύεσθαι. *Amico eranon colligente, hoc proviſo é via deflectere, & domum ſe conferre.* Sordidus hic, & illiberalis homo, videns venientẽ à longe amicũ qui ἔρανον colligebat, ne illi occurrat, de via declinat, & domum ſuam redit. Ita ſe liberat à collatione facienda in amicum. Ex quibus verbis duo ſunt quæ docemur, ad eorum domos non ventitaſſe huiuſmodi collectores, à quibus pecuniam corrogabant, deinde ipſos colligendi munus obiiſſe, non alteri mandaſſe. Quod & ex altero loco eiuſdem Theophraſti perſpicue probatur in charactere αὐθάδους, his verbis: καὶ φίλῳ δὲ ἔρανον κελεύσαντι εἰσενεγκεῖν, εἰπεῖν ὅτι οὐκ ἂν δοίη, ὕστερον ἥκειν φέρων, καὶ λέγειν ὅτι ἀπόλλυσι τοῦτο τἀργύριον. Somnium igitur fuiſſe videtur

doctiſſi-

doctiſſimi Advocati, qui hariolatus eſt, ſæpius non amicum ipſum qui egebat, ſed aliquem pro ipſo amicorum collegiſſe, quod poterat, ut rem eius ſtabiliret. Nullo auctore id poteſt probare. Longe igitur hinc abeſt ille πληρωτὴς ἐράνου, quem volunt ita dictum, quia de ſuo suppleret quod ab amicis exigere non poſſet. Quod tametſi diceretur de hoc genere ἐράνου, πληρῶσαι ἔρανον, nō eo ſenſu acciperetur quo ſtatuunt, ſed ἔρανον amicus ipſe colligere & συλλέγειν dicebatur: qui vero conferebat, εἰσενεγκεῖν, & πληρῶσαι. Item συμποιεῖσαι, συμφορῆσαι συμφορήσασθαι, συνερανίσασθαι. Qui colligebat autem, ἀθροῖσαι, συλλέξαι, συλλέξασθαι, ἐκποιεῖσαι, συστῆσαι, συνάγειν, & ſimilia. Vocabatur etiam συλλογεὺς, ut dicit Pollux lib. III. cap. XXVII. ubi omnia verba quorum uſus fuit in hac collecta facienda coacervat, ſed nuſquam inter illa poſuit πληρῶσαι, vel πληρώσασθαι. Certum tamen eſt, uſitatum in hoc genere fuiſſe, ſed alia notione, pro collatione. Nomina etiam alia plurima recenſet ibidem ei rei exprimendæ, quæ communia erant cum ἀγερμῷ, quæ honeſta partim, partim inhoneſta fuit emendicandæ ſtipis ratio, aliquo prætextu, malo bonove, ut χελιδονι-

δονιςῶν, & κορωνιςῶν, & aliorum huiuſmodi ſacrorum mendicabulorum, in quibus etiam numerandi ſunt Galli Matris Deum ſacerdotes. Inde ἀγυρτῶν nomen infame, de æruſcatoribus, & circulatoribus ſtipẽ inhoneſte cogentibus. Pollux in commune tam de eranũ colligentibus quam de eiuſmodi quovis prætextu ſtipem undique cogentibus, & emungentibus: τὸ δὲ ἀγερμὸς, συναγερμὸς, ἄθροισις, συνάθροισις, συναθροισμὸς, πόρος, συλλογὴ, συναγωγὴ, ἔρανος καὶ σύστασις. Hæc verbalia communia ſunt, tam ἀγερμοῦ quã ἐράνου. Addit, ὄνομα ἢ μόνον ὁ συλλογεύς. Coactor vel collector tam de ἐράνῳ quam de ἀγερμῷ. Mox ſubiungit, ἕτερον γάρ τι ὁ ἐρανιστὴς, καὶ ἀγύρτης. Hic vocat ἐρανιστὴν qui colligit pro ſe ἔρανον. Α᾽γύρτης improbus eſt mendicus, & qui mala arte æra corradit, ut præſtigiator, & alii ſimiles. Alia etiam via explorare datur an ille πληρωτὴς ficticius qui abſolvere ſummam & integrare de ſuo cogebatur, adhibitus fuerit ad eranon pro amico colligendum. Aut certa ſumma ſingulis amicorum imperabatur, aut arbitratu ſuo nummos conferebant, quot vellent, ut fit in ſtipe danda mendico. Priore caſu omnes idem præſtabant. Nec ergo πληρω-

τὴς, id eſt, ille qui colligebat, plus tenebatur conferre quam reliqui. Poſteriore caſu ſi ad libitũ quiſq; quod vellet largiebatur, iniquum erat duriore eum eſſe conditione ex amicis qui operam ſuam ad colligendum præſtabat, ut non ſolum plus quam cæteri daret, nec ab eius voluntate id penderet, ut in aliis amicis, ſed etiam id omne quod alii non dediſſent teneretur dependere. Fatetur vir doctus, aliquando ipſos quibus hoc beneficium præſtabatur, per ſe eranon collegiſſe. Cum hoc fiebat, nullus ergo tum erat πληρωτὴς ἐράνου. Quem ſemper videntur adhibere debuiſſe qui collata ſtipe ſuæ miſeriæ ſuccurri poſtulabant. Nam per iſtum πληρωτὴν plus corraſiſſent ab amicis, quam per ſe petendo, cum ceſſantibus aliis amicis, ipſe fungi pro omnibus deberet, & totam ſummam ſubminiſtrare. *Nonne*, inquit doctus Advocatus, qui hanc ipſe ſibi obiectionem facit, *officium illud poterant honeſte recuſare ſi facultates non ſuppetebant? Neque enim ab amico quicquam exigi debet quod eius facultates ferre non poſſint. Sane cauſari poterat aliquis, officium illud ſive munus à ſe iam eſſe ſuſceptum, quare id implendum ſibi eſſe.* Reſpondet ipſe ſibi, & diſſolvit quod obiecit: *Munus illud*

quan-

quandoque necessarium fuisse, nec potuisse detrectari. Quod paucis cognitum esse videre ait. Certe haud mirum paucis esse cognitum quod nusquam fuit. Quis enim veterum meminit, amico alicui ex pluribus necessitatem hanc imponi solitam, ut colligeret pro egente eranon, & quod ab aliis eius familiaribus extorquere non posset, ipse præstaret de suo? Dixit, *quandoque necessarium fuisse hoc munus, nec potuisse detrectari.* Ergo aliquando poterat detrectari, nec semper necessarium fuit. Docere ergo debuit, quando necessarium fuerit, & quando non fuerit. Quod subiicit de ἐρανικαῖς δίκαις non eo pertinebant, ut aliquis adigeretur ad colligendum pro amico eranon, & dependendum pro cæteris, si collecta minus largiter respondisset. Paulo post idem subiicit, *ad extraordinariũ illud munus, nẽpe erani pro amico colligendi, neminem invitum potuisse compelli, & ab initio fuisse voluntatis.* Sic parum sibi constat. Non poterat detrectari, & necessarium erat. Mox ait, neminem invitum ad eum potuisse compelli, & ab initio fuisse voluntatis. Sed explicat se, *Nisi si quis*, inquit, *ad eiusmodi officium antea confugisset, atque amicorum humanitatem expertus in re eorum angusta iis reddere detrectaret.*

ctaret. Hæc nihil ad rem, nec nodum quo ſemetipſum intricavit, ſolvunt. Humanitatem amicorum in re aliquando ſua anguſta expertus, ſi meliore loco eſſe cœpiſſet, cogebatur reddere ſingulis quod ab iis accepiſſet, ut ex Theophraſto liquet. Si amicorum aliquis in ſimile incidiſſet infortuniũ, qui ab illo adiutus aliquando fuiſſet, etiam ſi iam reſtituiſſet quod ab eo acceperat, nihilo ſecius humanitas poſcebat, & mos ἐράνων, ut ei ſubveniret quamvis nihil ei deberet ex priſtino beneficio. Quod ipſum tamen voluntatis fuit, non item illud, ut non redderet quod accepiſſet, ſi facultates eius iam reparatæ id ferre poſſent. At quod quis teneretur colligendi pro amico onus ſubire, & nõ liceret id detrectare, nugæ ſunt nugaciſſimæ. Et nunquam id probabunt ullo veteris auctoris teſtimonio. Quin & ratio ipſa repugnat, præter auctoritatem Theophraſti, ex quo diſcimus, egentes ipſos per ſe collegiſſe pro ſe. Et ſane egeſtuoſus ipſe pro ſe rogans longe magis proficit quam per alium. Habitus miſeri ſupplicis, & vox querula rogantis ſibi ſubveniri magis afficit, quam procuratoris idem pro alio petentis tralaticium officium. Si certa

ſumma opus erat ad funerandam uxorem in egeſtatem redacti, aut ad patrem captivum redimendum, aut ad dotem filiæ dandã, aut ad *æs alienum* diſſolvendũ, non propterea neceſſe fuit amico alicui hanc operam delegare, qui ſolveret ipſe de ſuo, ac ſuppleret ſi quid alii amicorum minus facerent. Plus tantum petendum fuit quam erat neceſſarium. Si centum aureorum ſumma videbatur neceſſaria ad anguſtias ſuas explicandas, petere debuit ducentos, aut centum quinquaginta. Numerandi etiam amici fuere, & de ſingulis ferenda coniectura certior, qui nam eorum animũ conferendi haberent cum facultate coniunctum, & qui minus poſſent quam vellent, quiq; nec vellent nec poſſent. Ab his nihil erat exigendum. Ab illis, qui certi erant, poterat cum fiducia ſperari & expectari quod ab his expetitum foret. Sed cum hic ἔρανος quaſi mutui genus ſit, an videtur in eo collatio facta pro voluntate cuiuſque amicorum? Sic autem ad ſtipem mendicantibus datã ea collectio propius acceſſiſſet. An imperabatur ſingulis quod conferrent, & omnibus eadem ſumma, ut in capitationibus? An ipſi inter ſe amici cõgregati hanc quaſi capitationem ſibi impone-

ponebant? Unde apud Theophraſtum in charactere περὶ αὐθαδείας. καὶ φίλῳ δὲ ἔρανον κελεύσαντι εἰσενεγκεῖν, εἰπὼν ὅτι οὐκ ἂν δοίη, ὕστερον ἥκειν φέρων. *Amico iubenti eranum conferre*, τὸ ταχθεν nempe quod amici ſtatuiſſent. Cum viri bene de republica meriti funus collata ſtipe eſſet faciendum, quod non raro Romæ olim ſtante republica factum legimus, ita unicuique ex populo viritim imperabatur, quod pendere deberet. Dionyſius lib. VI. de Agrippa Menenio collata ſtipe funerato, παρῄνεσαν δὲ τῷ δήμῳ τὴν δαπάνην ἀναδέξασθαι, καὶ συνενεγκεῖν καθ' ὅσον ἂν αὐτοὶ τάξωσιν. *Quantum ipſi conſtituiſſent, tribuni plebis.* Et paulo poſt: καὶ ἑκάστου φέροντος ἑκάστου τὸ ταχθέν. *Et ſingulis conferentibus quod ſtatutum erat.* Eadem omnibus imperata ſumma eſt, non alia atque alia pro modo cuiuſque facultatum. Cum enim exiguum eſſet quod imperabatur, æque tenuioris fortunæ cives id præſtare poterant ac opulentiores. Quadrantes à ſingulis exacti. Vnde & *collatis quadrantibus Agrippam Menenium ſepultum tradunt auctores Romani.* Καθ' ἄνδρα ἐρανισμὸν vocat hanc collationem ſive collectionem. Idem Dionyſius ibidem. Non aliter fuiſſe in Græcorum ἐράνοις valde veriſi-

mile est. Sed cum singulis certa quasi pensitatio imponeretur ex consilio amicorum, liberum tamen fuit singulis, eam non præstare. Sola honestatis ratio, & humanitatis, & consuetudinis, quæ inter amicos tum vigebat id videbatur exigere. Sordium homines notissimarum, & deparci, & quibus parva honesti ac decori cura, officio suo deerant. Nullus ergo πληρωτὴς ἐράνου fuit in hoc genere, ea significatione, ut pro amico colligendi munere fungens summã, si minus integra posset ab omnibus corradi, conficeret ipse de suo supplendam.

CAP. II.

De tertio genere erani. An ordinarium appellandum. Quis in eo πληρωτὴς appellatus sit. A singulis collegii eranistis πλήρωσις sive pensitatio menstrua inferebatur. Κοινὸν τῶν ἐρανιστῶν, *ut* κοινὸν τῶν Λατίνων. *Eranistarum societas similis* Συμμορίᾳ, *& eranistæ* συμμορίταις. *Quid significat* πληρῶσαι ἔρανον, *implere solutionem, & plenam præstare pensionem. Alius* συλλεκτὴς, *alius* ἐράνου πληρωτής. *Collegia nullam habuere iurisdictionem. Alia multa.*

TERTIUM genus ἐράνου fuit quod *ordinarium* vocare placuit eruditissimo

mo cauſidico, ut *extraordinarium* quod frequentabatur in amicis pauperibus ſublevandis. Neſcio quare, cum huius diſtinctionis nulla extet mentio apud veteres auctores. Aeque autem ordinarium fuit iure & more Attico, amicos ad inopiam delapſos collatione familiarium adiuvari, quam ſocietatem coiri ad ἐράνους conferendos. Quomodo appellabunt prius illud ex tribus genus, quo convivia de ſymbolis collatis fiebant inter plures? Tralaticium quippe etiam erat Græcis, huiuſmodi convivia celebrari, in quæ ſinguli convivæ ſymbolam ſuam conferebant. Utrum ordinario ἐράνῳ id genus accenſebimus, an extraordinario? Sed parum de his laborandum. *In ordinario*, inquit fori patronus, ἐράνῳ, quem nos hic tertium nominamus, poſt duo priora explicata, *neceſſitas penſitationis menſtruæ, & πληρώσεως, quam ſecundum cuiuſque ordinem contingebat. inerat.* Si neceſſitas incumbebat ſingulis ἐρανιστῶν pendere quod conſtitutum erat, & conferre in communem arcam ſingulis menſibus, quis locus in ea fuit illi πληρώσει imaginariæ Iuriſconſulti, qua πληρωτὴς ἐράνου debebat ipſe colligere, & corradere ab omnibus id quod tenebantur pendere,

& qui pensionem non solvissent sibi iniunctam, ipse πληρωτὴς de suo eam exsolvere & supplere cogebatur? Subiicit deinde doctissimus Iurisconsultus: *Qui in collegium eranistarum recepti erant, collationi menstruæ deesse non poterant, quod qui faciebant dicebantur ἐκλιπεῖν φορὰν, & pœna aliqua erat in eos constituta. Certe ad id munus adigi poterant, qua de re dabatur singulis mensibus iudicium, in ipso scilicet eranistarum collegio, quod singulis mensibus coibat.* Cum hæc ita se habeant, ubi igitur ille πληρωτὴς qui pro illis solvere tenebatur, si qui pensitationi menstruæ non respondissent? Si enim singuli pœna constituta adversus deficientes, quot mensibus pensioni, cui erant obnoxii, satisfacere adigebantur, non unus pro aliis hac collatione fungi necesse habebat, si contingeret aliquem ἐκλιπεῖν φορὰν, & collationi deesse. Sed si quid extricare possum ex tribus capitibus satis confusis quæ huic tractatui de erano dedit, video illum velle in hoc ordinario ἐράνῳ locum non habuisse eum ἐράνου πληρωτὴν, verum in altero illo amicorum. Sic enim scribit: *Is igitur qui ἔρανον συνέλεγεν, quique erat adeo ἐράνου πληρωτὴς, dicebatur etiam ἐρανίζειν, non conferre amico, sed aliorum eranos corradere, & quod de-*

deerat ad absolvendam summam, qua opus erat ad rem amici tuendam aut instaurãdam, de suo supplere. Hæc ille initio capitis de erano secundi, ubi probare conatur, perperã à Salmasio acceptũ fuisse ἐράνου πληρωτὴν, & in eo exponendo plurimũ à vero aberrasse. Sed ipse miserrime in eo hallucinatus est, & dum alterius errorem reprehendere satagit, in longe maximo deprehenditur, & duplici vice peccat, dum male carpit quod rectũ est, & ipse censor flagro aliorũ se præbet obnoxium. Primũ ubicunq; veteres meminerunt illius generis ἐράνου, quo res amicorũ perditæ collata stiepe familiarium instaurabantur, tametsi apud illos extet mentio ἐράνου πληρώσεως, vel πληρωτοῦ ἐράνου, aliter ea verba accipienda sunt. Ipse amicus indigẽs opis amicorũ, eos circumibat, ab his petebat, & colligebat. Vnde & συλλογεὺς dicebatur, & verbum de eo συλλέγειν usurpabatur. Amici ipsi qui conferebant, εἰσενεγκεῖν, & συνεισενεγκεῖν, & συμφορῆσαι, vel συμφορήσασθαι, ut Latini *conferre*, & alia de quibus diximus supra. Si & πληρῶσαι, vel πληρώσασθαι de eo usurpetur, idem significat quod εἰσφέρειν, vel εἰσενεγκεῖν. Omnes autem auctorum locos in quibus πληρωτὴς ἐράνου nominatur, de
 isto

isto etiam ἐράνῳ, quem *ordinarium* appellare maluit, intelligendos esse constat. Nam certe omnes auctores Attici, & antiqui πλήρωσιν ἐράνου, etiam de isto genere usurpasse leguntur, in quo unusquisque menstruam pensitationem ex lege societatis præstabat. Qua in pensione solvenda nullus omnino locus fuit illi πληρωτῇ, qualem nobis eum Advocatus exponit. Quod & ipse agnoscere videtur, dum ἐράνου πληρωτὴν ei soli collationi quasi proprium assignat, qua amicorum res lapsæ ab amicis sustentabantur. Quid si igitur planum facimus, πληρωτὴν ἐράνου de illa quoque collatione dici quæ singulis mensibus fiebat à sodalibus collegii eranistarũ, an hiscere cõtra habebit quominus turpissime hallucinatus sit, reprehendendo quod recte dictum fuerat? Pollux tribus diversis locis exposuit tria illa genera ἐράνων quæ supra commemoravimus. Libro VI. cap. I, quod est περὶ συμποσίου, meminit illorum ἐρανιστῶν qui de symbolis cœnabant, quos & θιασώτας, & εἰλαπιναστὰς, & συσσίτους, & aliis nominibus appellat. Rem ipsam συμποσίαν, σύνοδον, συσσιτίαν, ἢ θίασον, ἢ εἰλαπίνην, ἢ ἔρανον, ἢ ἑστίασιν, ἢ ἄριστον, ἢ δεῖπνον, ἢ συνδεῖπνον, ἢ θοίνην. Inde & apud Hesychium:

ἔρανος ἐκ μερῶν δεῖπνον, εὐωχία, ἢ δεῖπνον ἐκ συμβολῆς exponitur. Idem Pollux lib. III. cap. XXVI. tractat de collatione quam amici plures faciunt ad unius ex amicis facultatibus evoluti caſum ſublevandum, qui & ipſe eius collector exiſtebat. Hanc collectionem ibi appellat συλλογὴν, συναγωγὴν, ἔρανον, καὶ σύστασιν. Nulla nec in hoc nec in illo genere collationis mentio fit apud illum πληρωτοῦ ἐράνου, vel πληρώσεως. In quo tamen genere etiam πληρωτὴς dicebatur qui conferebat ſtipem. At idem lib. VIII. cap. XIII, cui titulus, περὶ ἐράνων καὶ τῶν περὶ αὐτοῦς, non de conviviali erano ibi ſermonem habet, ut perperam interpres vertit in titulo capitis *de conviviis*, nec de amicorum in amicum egentem collatione, ſed de hoc genere tertio collegialium, ut ita dicam, ἐράνων, in quibus explicandis nullam facit mentionem συλλογῆς quæ in erano amicorum proprie obtinuit, nullam συμβολῆς quæ collatio propria fuit conviviorum de ſymbolis inſtruendorum, ſed ἐράνου φορᾶς, ἐράνου καταβολῆς, & πληρώσεως. Locum integrum adſcribam, ut conſtet quam turpiter peccarit vir aliorum caſtigator promptiſſimus: Ἔρανος, ἐρανισταὶ, κοινὸν ἐρανιστῶν, ἐ-

ρανικαὶ δίκαι, ἐρανικὸς νόμος, ἐράνου φορὰ, ἐράνου καταβολὴ, κατενεγκεῖν τὸν ἔρανον, πληρώσασθαι τὸν ἔρανον, ἐκλιπεῖν τὴν φοράν. Non obſcurum eſt ex his de quo ἐράνῳ intellexerit. Nam κοινὸν ἐρανιστῶν vocat collegium eraniſtarum. Ita vocem illam κοινὸν accipi notum eſt Græce peritis. Vnde τὸ κοινὸν τῶν Λατίνων apud Dionyſium lib. v. πρὸς τὸ κοινὸν τῶν Λατίνων, ad plebem Latinorum, vel ad rempublicam ſive civitatem Latinorum. Etiam Latini *commune* ita uſurparunt, ut Cicero, & in veteri inſcriptione *cōmune Lyciæ*, τὸ κοινὸν τῆς Λυκίας, vel τῶν Λυκίων. Barbari *communiã* dixerunt. Singula collegia & corpora ſocietatum quaſi parvæ reſpublicæ fuere. Vnde & de his τὸ κοινὸν dictum eſt, id eſt, collegium vel corpus. Sic in antiqua inſcriptione, τὸ κοινὸν τῶν ἀλειφομένων, & τὸ κοινὸν τοῦ ἀνδρείου τῶν συγγενῶν. De omnibus collegiis ea vox poteſt uſurpari. Quod ignoravit vir doctiſſimus aliorum reprehenſor catus, ſed incautus. *Ergo*, inquit, ἐρανιστὴς *intelligitur tam active quam paſſive, qui ſtipem ſuam menſtruam & ἔρανον in arcam ἐρανιστῶν communem conferebat, & ideo ſi quando neceſſe erat, eranorum illorum particeps erat. Quo pertinere exiſtimo τὸ κοινὸν ἐρανιστῶν apud Pollucem.* Nihil in iſtis vidit

bonus

bonus vir, nec illud κοινὸν ἐρανιστῶν apud Pollucē intellexit nec fortaſſe legit. Nam ex lectis illis Pollucis verbis intellexiſſet, πληρώσασθαι τὸν ἔρανον, & κατενεγκεῖν τὸν ἔρανον, id eſt, perſolvere ſive implere pecuniam menſtruā, & deferre ſive conferre in arcā communem, eamdem rem eſſe. Et cum ipſe agnoſcat πληρωτὴν illum ſuum non habere locum in hac penſitatione menſtrua eraniſtarum collegii, iam fateatur neceſſe eſt, πληρωτὴν ἐράνου non eum eſſe quem putavit, ſed quam Salmaſius explicavit. Si non illi ſatis idoneus auctor Pollux videtur, accedat & Harpocration, ut hoc illi confirmet quod ignorabat. Is πληρωτὰς ἐράνου exponit ex Demoſthene contra Ariſtogitonē τοὺς ἀποδιδόντας τὸν ἔρανον τοῖς ἤτοι λαχοῦσιν, ἢ ἐωνημένοις. εἶεν οὗτοι οἱ παρ' ἡμῖν ἐρανάρχαι. Eos dici πληρωτὰς affirmat, qui ἔρανον ſolverent illis quos ſortito ad hoc munus ſumebant, vel eligebant, quales fuere quos ſua tempeſtate dictos ſcribit Harpocration ἐρανάρχας. Sed mendum eſt in verbis Harpocrationis à viris doctiſſimis nondum animadverſum. Nam pro ἐωνημένοις, ſcribendum eſt, ᾑρημένοις. τοῖς ἤτοι λαχοῦσιν ἢ ᾑρημένοις. *Sorte ductis aut electis*, id eſt, αἱρεθεῖσιν. Sic Pollux lib. VI. cap. I.

de

de huiusmodi symposiarcha, vel eranarcha, κτ κλῆρον ἢ κτ δόγμα προαιρεθείς. Hoc autem loco ᾑρημένος, idem valet quod αἱρεθεὶς, nempe electus. Sic apud Aristophanem in ἐκκλησιαζούσαις.

Ἐμὲ γὰρ ἀνάγκη ταῦτα δρᾶν, ᾑρημένην
Ἄρχειν.

Hæc me necesse est facere, quippe electa sum
Ad imperandum.

Ex quo etiā videre licet, quātopere falsus sit vir eruditissimus, qui ἐρανάρχας proprie dictos cū συμποσιάρχαις confudit. Ἐρανάρχης igitur is fuit in collegio, & cōmuni eranistarum, qui præerat corpori, & accipiebat menstruas cuiusque sodalium ex eo corpore pensitationes. Is aut sorte ductus capiebatur ad hoc munus, aut ei dabatur qui electus ab omnibus fuerat. Communem collegii arcam apud se habebat. Ad eius domum afferebant quod conferendum & inferendum arcæ quisq; habebat menstruatim. Certū est, nec locū illum Pollucis, nec istum Harpocrationis posse accipi de ἐράνῳ inter amicos usitato, sed de collegiorū ἐράνῳ. In quo cum satis constet, atque id etiam agnoscat vir doctus, locum non habere posse illum πληρωτὴν, ea significatione qua exponendum censet, hinc colligi prorsus oportet,

tet, πλήρωσιν ἐράνου nō illa notione debere ſumi qua putavit. Pollux συνώνυμα hæc poſuit, τὸν ἔρανον πληρῶσαι, & τὸν ἔρανον καλενεγκεῖν, conferre eranon, & implere. Harpocration quoque ἐράνου πληρωτὰς interpretatus eſt de eraniſtis qui pendunt ſingulis menſibus Eranarchæ quod pendere tenentur ex ſocietatis conventione. Nam verbum ἀποδιδόναι etſi proprie ſignificet reddere quod quis acceperit ex mutui cauſa, ſæpe tamen ſumitur de ea datione, vel præſtatione quam quis tenetur quaſi ex debito, quia ex pacto, conferre. Ita & *reddere* apud Latinos, quamvis *ſignificatum habeat retrodandi, recipit tamen & per ſe dandi ſignificationem*, ut dicitur in leg. XCIV. D. de V. S. Vt autem liquidius conſtet de quibus ἐρανισταῖς Pollux intellexerit, cum de his τὸν ἔρανον πληρῶσαι dixit, & τὸν ἔρανον κατενεγκεῖν, ſimiles his eraniſtis eſſe ſcribit τοὺς συμμορίτας. Ἐοίκασι δὲ, inquit, τοῖς ἐρανισταῖς οἱ συμμορῖται. Ergo de collegio eraniſtarum intellexit, cum συμμορία corpus ſit certum civium ſive collegium, cuius participes & conſortes dicti συμμορῖται. In aliis civitatibus Græciæ univerſus populus diviſus erat in συμμορίας, ſive corpora ſodalitatum, Athenis ſoli divites, quo fungi mune-

muneribus possent, & reipublicæ præstare intributiones. Harpocration; cuius verba ita distinguenda; οὐχ ἅπαν τὸ πλῆθος, ὥσπερ παρ' ἡμῖν, διῄρητο εἰς τὰς συμμορίας Ἀθήνησιν, ἀλλὰ μόνοι οἱ πλούσιοι, καὶ εἰσφέρειν τῇ πόλει δυνάμενοι. Mille ac ducenti tum Athenis censebantur ditissimi, qui in viginti distribuebantur συμμορίας. Sic sexaginta erant in singulis συμμορίαις. Alii, ut Hyperides, quindecim tantum homines in unaquaque συμμορίᾳ ponunt. Vide rationem apud eumdem Harpocrationem. Etiam μέτοικοι Athenis in συμμορίας fuere dispertiti. Vnde & μετοικικῆς συμμορίας mentio apud Pollucem eodem loco ex Hyperide, ex quo notat etiam Harpocration, ὅτι καὶ οἱ δημοποίητοι ἐνέγραφοντο εἰς τὰς συμμορίας. His ergo συμμορίταις sive sodalitatibus similes erant eranistæ, quorum collegio qui præerat dicebatur ἐρανάρχης, id est, ἐράνου sive corporis ἐρανιστῶν princeps, ut συμμοριάρχης dicebatur qui unicuiq; συμμορίᾳ præfectus erat, & φυλάρχης, qui tribui. Nō igitur ἐρανάρχης ad convivia proprie pertinuit, ut credidit vir eruditissimus. Ἐράνου autē nomine nō solum ipsa collatio appellata est, sed ipsū collegiū, cuius primus vel præfectus ἐρανάρχης. Harpocration: Ἐρανιστὴς μέν-

τοι κυρίως ἐστὶν ὁ τοῦ ἐράνου μετέχων, καὶ τὴν φορὰν ἣν ἑκάστου μηνὸς ἔδει καταβάλλειν εἰσφέρων. Ubi ἐρανιστὴν proprie dici interpretatur qui particeps est & consors ἐράνου, id est, collegii eranistarum. Eranistæ igitur sodales erani. At vir doctus miserrime ea verba Harpocrationis exponit, ὁ τοῦ ἐράνου μετέχων. Sic enim scribit: *Ἐρανιστὴς proprie dicitur, qui eranum confert, & ex consequenti, qui est erani, id est, beneficii τῶν ἐρανιστῶν, particeps.* Immo contra ἐρανιστὴς proprie Harpocrationi exponitur ὁ τοῦ ἐράνου μετέχων, id est, particeps & consors collegii eranistarum sive erani, & qui partem sibi impositam pecuniæ conferebat singulis mensibus. Sic ἐράνου μετέχειν dicitur, qui unus est erani, & sodalis est ac socius eiusdē collegii, ut συμμορίας μετέχειν, qui pars est illius corporis, nempe ὁ συμμορίτης. Idem Harpocration in voce συμμορία. Συμμορίτας γὰρ εἰσὶν οἱ τῆς αὐτῆς μετέχοντες συμμορίας, ὡς ἐν τῷ αὐτῷ λόγῳ Ὑπερείδης δείκνυσι. Pergit vir doctissimus, sed aliorum censor parum idoneus. *Ergo ἐρανιστὴς intelligitur tam active quam passive, qui stipem suam menstruam, & ἔρανον, in arcam ἐρανιστῶν communem conferebat, & ideo si quando necesse erat, eranorum illorum particeps erat.* Primum male *stipem* vocat

men-

menſtruam penſionem quam ſinguli eraniſtę inferebãt. Hoc ſtipis nomẽ in altero genere erani, quo amici in re anguſta poſiti ſuſtinebantur magis uſurpatur. Quod eraniſtæ ex ſodalitio cõmuni arcæ debent, penſionis vel functionis menſtruæ vicẽ obtinebat. Modica æra & exigua, qualia mendicis erogantur, vel amicis ad inopiam redactis, id nomen merentur proprie, non penſio legitima, & ordinaria quæ imperabatur ex lege & conventione ſocietatis ſingulis ſodalibus, quæ quaſi tributum potius erat. Vnde & καταβολὴ dicebatur quaſi ſolutio, & præſtatio ſive functio. Nam καταβάλλειν pecuniam, eſt ſolvere, pendere. Harpocration: ὥσπερ περίοδος ἡ καταβολὴ πυρετοῦ ἐν ταῖς περιοδικαῖς νόσοις λέγεταί τις καταβολὴ, διὰ τὸ ἐν ἀποδεδειγμένῳ περιιέναι χρόνῳ, καθάπερ οἱ ἐρανισταὶ τὰς καταβολὰς ποιοῦνται τῶν χρημάτων. Sed fallitur. Καταβολὴ χρημάτων non dicitur quod ſtato tempore fiat, ut nec καταβολὴ acceſſionis febriũ. Conſtituto quidem tempore veniunt iſtiuſmodi acceſſiones in morbis recurrentibus ordine temporum certo, ſed non propterea καταβολαὶ appellantur, nec ulla in voce καταβολὴ periodicæ reverſionis notio, non magis quam in ἐπίληψις, & in ἐπισημα-

μασία. Sed nec καταβολὴ χρημάτων ab illis morbis stato tempore, & ordine ingruentibus nomen invenit. Simpliciter τὰ χρήματα καταβάλλειν, est pecunias deponere, dependere, denumerare. Vnde καταβολὴ pensio earum sive præstatio. At febris accessus etiam καταβολὴ, quod cum impetu descendat. Optime in Glossis, καταβολὴ, ἀπόδοσις, *solutio*, *pensio*. Et καταβολεὺς solutor. Ἀπόδοσιν & καταβολὴν idem esse vult. Ita & Harpocratio ἀποδιδόναι dixit & καταβάλλειν de eranistis pensionem menstruam arcæ erant inferentibus. Optimæ Glossæ Latino-Græcæ quæ Philoxeno tribuuntur: *Pensitationem*, ἡ καταβολὴ, ἡ εἰσφοράν. Inde & καταβολεῖν apud Iustinianum in Novellis Const. I. de Falcidia, de legatis quæ persolvuntur ab hærede, καταβαλεῖν τὰ ὁλόκληρα πρεσβεῖα. Iulianus Antecessor vertit, *persolvere solida legata*. At *stipem* eædem optimæ Glossæ exponunt ἐλεημοσύνην, non εἰσφοράν, nec καταβολήν. Nec omnis ἔρανος *stipis* nomine Latine reddi debet. Multominus ille qui quasi ex pacto debet pendi, & persolvi. Hesychius inter alia καταβολὴν interpretatur, τέλος τῶν χρεῶν, id est, solutionem debitorum. Sed & inepta est doctissimi viri observatio de

passiva & activa significatione vocis ἐρανιστής. Certum quidem est, qui onera sustinet societati sive sodalitio communia, commoda etiam participare cum reliquis sodalibus in cõmune, sed minime eorum verborum ἐράνȣ μετέχων ea est, quam sibi fingit interpretatio. Nec κοίνον τῶν ἐρανιστῶν Polluci ab ea ratione quam commentus est, dicitur, cum omne sodalitium, ἑταιρεία, corpus, collegium, atq; etiam civitas, τὸ κοινὸν appellctur Græcis. Quæ καταβολὴ autem dicitur de pensitatione menstrua qua fungi debebant eranistæ, ea etiam πλήρωσις appellatur, & φορὰ, & εἰσφορὰ, & καταφορὰ quoq;. Verbum πληρῶσαι, pro satisfacere, & fundere vel præstare quod quis debet, non solum antiquissimæ & Atticæ usurpationis fuit, sed etiam usque ad media tempora Hellenismi permansit usitatissimum in ea significatione. Hierocles composuit de Ridiculis opus quod γελοῖα inscriptum est, ubi omnis conditionis & generis hominum iocularia & ridicula dicta factave ad cuiusque conditionis genium & characterem exprimendum exhibebat. Extat caput quo Scholasticorum τὰ γελοῖα repræsentaverat. Plura capita descripsit ex antiquo libro ἀνεκδό-

ἀνεκδότῳ ſacius Voſſius magno parente filius digniſſimus. In iis unum habetur de pigro. Piger igitur ad pigrum venit repetiturus denarium quem ſibi debebat. Dixit piger debitor pigro ſuo creditori, Eia, inquit, hic habes meum marſupium. Ligatũ ſolve, & ſume denarium quem tibi debeo. Creditor etiam piger laborẽ fugitans reſerandi marſupii, maluit remittere debitum, quã ex marſupio id ſumere. Hierocles hæc Græce ita concepit: Ὀκνηρὸς ὀκνηρῷ ὤφειλε δηνάριον. ὁ δέ φησιν, εἰς φασκώλιόν μου δέδεται· λύσον, ἆρον. ὁ δὲ ἀπελθεῖν, φησιν, ἐπληρώθην. *Piger pigro debebat denarium. Dixit hic, In meo marſupio est ligatum: reſera, & tolle. Ille vero, Abi, inquit, iã pro ſoluto id habeo quod debes.* Vbi ἐπληρώθην significat ad verbum *ſatisfactus ſum*. Id eſt, mihi ſolutũ eſt. Ergo πληρῶσαι eſt ſolvere, ſatisfacere: πληρωθῆναι, ſatisfieri. Iulianus Anteceſſor in Novella prima Iuſtiniani, *implere* Latine id dixit quod Græci πληρῶσαι. Notum eſt autem illis qui verſionem eius Novellarũ Iuſtiniani legerunt, multa in iis occurrere quæ Græciſmũ ſapiunt. Sic igitur ille in eadẽ Cõſtitutione. π. III. *Vel enim cognoſcens ab initio modũ ſubſtantiæ dominium non debet, vel ſi quibuſdam ſolida legata perſolverit, omnibus implere debebit.* Id

eſt,

eſt, ſolida & integra præſtare. Nam πληρῶσαι ſignificat ita ſolutionem facere eius quod debetur, ut ſolidum præſtetur, nulla facta reliquatione. Quod Demoſthenes dixit πλήρη φορὰν φέρειν, id eſt, *plenam penſitationem præſtare*. Τὸν μὲν πειθόμενον τούτοις ὡς φέροντα τὴν τῆς σωτηρίας φορὰν πλήρη τῇ πατρίδι. Et hac comparatione hic uſus eſt ab erani ſodalibus, qui præſtare ſolidam penſitationẽ debebant eius quod ſingulis menſibus inferre tenebantur. Inde verbum πληροφορεῖν fecerunt Græci poſteriores, de his qui plene ſatisfaciunt. Quod etiam tranſlatum eſt ad probationem plenam, cum aliquis de eo quod ignorabat plene inſtruitur. Id Latini etiam *implere* dixerunt. Vt in leg. 1. Cod. de probationibus: *Vt creditor qui pecuniam petit, numeratam implere cogitur*, id eſt, numeratam plene probare. Sic *implere intentionem* in iure eſt, probare quod intendas. *Implere petitionem*, *exceptionem*. Sic ergo & *implere*, vel πληρῶσαι, plene eſt ſolvere, & ſolidam præſtare penſionem. Nunc videamus auctorum locos in quibus ita ſumitur hoc verbum, eoſque ipſos, quos vir doctiſſimus attulit, ut commentum ſuum nobis adprobaret de illo collectore pro amico collectam fa-

faciente, cui necessitas incumbebat de suo supplere, quod minus corrasisset. Iam illud demonstravimus, hoc verbum πληρῶσαι in illa pensitatione & collatione frequentatum fuisse ubi locum habere non potuit illa suppletio summæ quæ pro amico colligebatur. Nempe in pensitatione menstrua ab singulis sodalibus corporis eranistarum inferri solita. Nec ergo & in illa συλλογῇ, quę pro amicis pauperatis fiebat, alia significatione potest sumi illa πλήρωσις, quam quomodo à singulis sumitur in pensitatione eranistarum collegii. Etsi enim liberum fuit amicis collationem illam refugere, vix tamen honeste potuit declinari ab illis quibus aliquis respectus æqui & honestis erat, cum mos ita postularet Græcorum, & id maxime requireret humanitas. Ideo quasi ex necessitate hæc collatio unicuique amicorum incumbebat in amicum facienda, qui vitio non suo decoxisset, sed fortunæ iniquitate. Quod autē pertinaciter viri doctissimi, in hac collectione pro amicis sustinenda eumdem fuisse collectorem & πληρωτὴν ἐράνου, ex locis quibus ipsis id probare voluerunt, planum iis faciendum quantopere falsi sint. Ex Demosthene

in Midiana citant hæc verba: Ἐγὼ νομίζω, πάντας ἀνθρώπους ἐράνους φέρειν παρὰ τὸν βίον αὐτοῖς· οὐχὶ τούτους δὲ μόνους οὓς συλλέγουσι τίνες, καὶ ὧν πληρωταὶ γίγνονται, ἀλλὰ καὶ ἄλλους. Οἷον. Ἔστι τις μέτριος, καὶ φιλάνθρωπος ἡμῶν, καὶ ἐλεῶν πολλούς. Τούτῳ ταὐτὸ δίκαιον ὑπάρχειν, ἄν ποτ' εἰς χρείαν ἢ ἀγῶνα ἀφίκηται. Ἄλλος οὑτοσί τις ἀναιδής, ἢ πολλοὺς ὑβρίζων, καὶ τούτους μὲν καθάρματα, τοὺς δὲ πτωχούς, τοὺς δ' οὐδὲν ὑπολαμβάνων εἶναι. τούτῳ τὰς αὐτὰς δίκαιον ὑπάρχειν φοράς, ὥσπερ αὐτὸς εἰσενήνοχε τοῖς ἄλλοις. Talionem & retributionem in omnibus quæ bene aut male agimus esse debere, orator Atticus hic censet. Misericordes & beneficos in alios parem ab aliis misericordiam & humanitatem iustum esse consequi. Contra, quos miseret neminis, quique omnes præ se contemnunt, & iniuria afficiunt, remunerari paribus oportere. Ita omnes vitæ humanæ actiones ad instar erani instituendas esse. In omnibus enim actibus locum habere hanc ἐράνων mutuitationem ac vicissitudinem. Ut enim in erano colligendo alii sunt qui ab amicis eum colligunt, alii qui collationem in amicum implent indigentem, qui postea vicissim, si usus evenerit aut necessitas inciderit, pari ab amicis munificentia excipientur.

Duo

Duo igitur illa ſunt diverſa in eranis, per quos amici inter ſe mutuis officiis ac beneficiis certant. Alii ſunt qui συλλέγουσιν ἐράνους, nempe amici ad egeſtatis metas detruſi, alii qui collationem implent, amici nimirum ditiores. Iſti ſunt πληρωταὶ ἐράνου, illi συλλογεῖς. Vno eodemque tempore hæc fiunt, erani collecta, & collatio. Vir autem doctiſſimus qui hæc vult eſſe eadem, & ab uno eodemque præſtari, ut idem nempe ἐράνου πληρωτὴς exiſtat, & συλλέκτης, non vidit mentem illius loci Demoſthenis, nec vim eius nec venerem aſſequutus eſt. Verba illa, in quibus tota ratio differentiæ conſiſtit inter πληρωτὴν ἐράνου, & συλλογέα, peſſime reddidit, ἐγὼ νομίζω πάντας ἀνθρώπους ἐράνους φέρειν παρὰ τὸν βίον αὐτοῖς. οὐχὶ τοὺς δὲ μόνους οὓς συλλέγουσί τινες, καὶ ὧν πληρωταὶ γίγνονται, ἀλλὰ καὶ ἄλλους. Sic enim vertit: *Ego ſic exiſtimo, omnes homines ſua vivendi ratione quaſi collectam ſibi ipſis facere, non eam modo quam aliqui adimplent, ſed & alias.* Primum οὓς συλλέγουσι τινες, καὶ ὧν πληρωταὶ γίγνονται, ita expreſſit, ut ſuppreſſerit alteram partem, οὓς συλλέγουσί τινες. Vt ſcilicet commodius efficeret quod ſentit, πληρωτὰς & συλλέκτας eſſe eoſdem. Deinde φέρειν ἐράνους perperam

Latine tranſtulit, *collectam facere*, cum ſit *conlationem facere*, vel conferre. Vnde φορὰ pro ipſa præſtatione & penſione erani. Sed & apud eundem πλήρη φορὰν φέρειν, plenam præſtare contributionem, in Oratione 1. adverſus Ariſtogitonem. Item ἐκλιπεῖν φορὰν apud Pollucem, de eo qui deeſt collationi, nec eam implet. In hoc ipſo loco Midianæ φοραὶ præſtationes ſunt, ſive penſitationes. Τούτῳ τὰς αὐτὰς δίκαιον ὑπάρχειν φορὰς, ὥσπερ αὐτὸς εἰσενήνοχε τοῖς ἄλλοις. *Huic eaſdem æquum eſt collationes rependi quas ipſe aliis præſtitit.* Ergo φέρειν ἔρανον eſt, collationem ferre, ſtipem conferre, non colligere. Sic igitur Latine reddenda illa verba Demoſthenis fuere, in quibus vertendis celebris Advocatus plane cæcutiit: *Ego vero exiſtimo, omnes homines eranos ſibi ipſis toto vitæ curriculo conferre, non iſtos ſolos quos aliqui colligunt, & quorum collationem implent alii, ſed & alios.* Eamdem ſententiam alio loco in eadem oratione pluribus exequutus eſt, ſed iiſdem fere verbis: Ἐγὼ γὰρ οἶμαι, πάντας ἀνθρώπους φέρειν ἀξιοῦν παρὰ τὸν βίον αὑτοῖς ἔρανον παρὰ πάνθ' ὅσα πράττουσιν, οὐ τοῦτον μόνον ὃν συλλέγουσι, καὶ οὗ πληρωταὶ γίγνονταί τινες. Cur hic vertit cenſor, ἔρανον φέρειν, *certam penſionem & contributionem*

con-

conferre, in alio vero loco quem ſupra retulimus, *collectam facere*? An idem *colligere*, & *conferre*? An ἔρανον φέρειν utrumque ſignificat? Hæc inter ſe ita diverſa, ut tamen relata ſint, nec alterum ſine altero intelligatur. Eſt qui colligat ἔρανον? Ergo eſt & qui confert. Si confert aliquis, debet eſſe qui colligat. Qui utrumque eumdem facit, συλλέκτην & πληρωτὴν, mentem Demoſthenis non capit. Vices in omnibus vitæ actionibus rependi debere pro iuſtis aut iniuſtis factis diſputat, idque exemplo ἐράνων, qui in uſu apud omnes erant & more frequenti. Ego, inquit, moderatus ille, & miſericors, & beneficus erga omnes, merito debeo & parem ab omnibus miſericordiam & humanitatem, comitatemque, experiri, ſi quando uſus venerit, ut opus habeam. Alter, ait, hic violentus eſt, inhumanus, qui miſeretur neminis, qui neminem pro homine habet, τούτῳ τὰς αὐτὰς φορὰς παρ' ἑκάστου δίκαιον ὑπάρχειν. *Aequum eſt huic & vices rependi eaſdem à ſingulis*. Quæ φοραὶ ſive collationes ab erano amicorum tralatæ ſunt, in quo amicus qui in amicum munificus aliquando extitit, eamdem poſtea ab amico liberalitatem dignus eſt ſentire, ſi

quando ea opus habuerit. Subiicit statim Demosthenes, Σὺ δ' ὁ πληρωτὴς τοῦ τοιούτου γεγονὼς ἐράνου, σεαυτῷ τοῦτον δίκαιος εἶ συλλέξασθαι. *Tu cū conlator istiusmodi extiteris erani, nunc vicissim, ut eiusdem sis collector æquitatis ratio postulat.* Quis non hinc videt alium esse πληρωτὴν, alium συλλέκτην? Qui aliquando liberalis in amicum fuit, & largiter in eius necessitatem expendit & contulit, alio tempore in sua necessitate ab eodem amico, vel ab aliis collatæ beneficentiæ collector existit. Ad similitudinem huius erani tralaticii & in vita communi usitati, Midiam, inquit, alterius erani πληρωτὴν fuisse cognosces. Contumeliosus in omnes erat, arrogans, superbus, immisericors, inhumanus. Hæc ipsius πλήρωσις, hæc præstatio, hęc in omnes collatio fuit iniuriarum, contumeliarum, & contemptus. Nunc vice versa humilis existet, submissus, pueris in iudicia productis lamētabitur, ingemiscet, conlacrimabit, verba supplicis more funditabit deprecantia, ut miserationem vestram eliciat. Sed quo se humiliorem faciet, tanto maiore odio eum prosequi debetis, ut duritiem nimirum, & immisericordiā quam ipse olim aliis ostendit, ac præstitit, nunc à vobis vicissim colli-
gat,

gat, & excipiat. Qualis nimirum πληρωτὴς aliquando erga omnes fuit, dignũ & iuſtũ eſt, ut hoc tẽpore talis evadat συλλέκτης, ut nimirũ collectio eius collationi reſpondeat. Ἂν τοίνυν, inquit, ὑμῖν ὀρθῶς ἐπὶ ἣν σκοπεῖν, τούτου πληρωτὴν εὑρήσετε Μειδίαν ὄντα τοῦ ἐράνου, οὐκ ἐκείνου. Non fuit πληρωτὴς illius ἐράνου, quem vobis dixi uſitatum eſſe hominibus, ὃν συλλέγουσιν, καὶ οὗ πληρωταί γίγνονταί τινες, quem alii colligunt, alii vero conferunt, ſed illius quem dixi homines in omnibus vitæ ſuæ actionibus debere ſibi invicem conferre & mutuitare. Qualis ille? Nempe ut qui benefici, & miſericordes fuere, tales alios experiri debeant. Qui contra, ut ſimiles mores nanciſcantur, viceſq; in omnibus patiantur pro his quæ bene aut male geſſerunt. Οἶδα τοίνυν, ὅτι καὶ παιδία ἔχων ὀδυρεῖται, καὶ πολλοὺς λόγους ταπεινοὺς ἐρεῖ δακρύων, & cætera quæ ſequuntur iam à nobis expoſita ſupra. Niſi συλλέγειν ἔρανον, & πληρωτὴν εἶναι ἐράνου diverſa ſint, non poterit conſtare ratio Demoſthenicæ illi ratiocinationi, & comparationi. Vno quippe & eodem tempore hæc duo ſimul fieri neceſſe eſt, ut unus nempe colligat, alii πληρωταὶ ſint, id eſt, collatores. Prout quis ſerit, ita me-

metit. Prout quis contulit in erano, ita & colligit. Hæc ſententia eſt Demoſthenis. Ergo alius συλλέκτης ἐράνου, alius πληρωτής. Vulgarem loquutionem & Græcis Latiniſque pariter familiarem, tantum virum non percepiſſe, valde mirandum. *Conditionem implere* dicitur Latine is qui conditioni ſatisfacit. Quod & πληρῶσαι Græcis. *Legem implere*, qui legi paret, & ſatisfacit. *Implere mandata*, qui ea exequitur. *Implere voluntatem alicuius*, qui eam perficit. Unde & Iuſtiniano Novella I. πληροῦν τὴν τοῦ διαθεμένου γνώμην, *voluntatem teſtatoris implere.* Quod & πλήρη τὴν γνώμην τοῦ διαθεμένου τηρῆσαι. Sic ergo, & πληρῶσαι ἔρανον, φορὰν, καταβολὴν dicitur, qui implet præſtationem, collationem, penſitationem, eique plene ſatisfacit. Nam ἔρανος, ut Salmaſius docuit, nihil omnino aliud ſignificat, quam φορὰν, vel εἰσφορὰν, vel καταβολήν. Verbum quippe Græcum antiquum ἐρᾷν pro *fundere*. Vnde ἐνερᾷν *infundere*, κατερᾷν *defundere*, ἐξερᾷν *effundere*. Sic *fundere* & *refundere pecuniam*, Latini dixere. Et *fuſionem* pro collatione uſurparunt etiam Iuriſconſulti. Vt in leg. XXVII. D. de uſufructu, pro functionibus & collationibus publicis ſumitur, ſicut iam obſer-

varunt

varunt viri docti ex optimo Glossarum veterum auctore, qui *fusionem* interpretatur ἐσφορὰν δημοσίων, & συντέλειαν. *Fusio* est ἔρανος, ἀπὸ τοῦ ἐρᾷν, quod est *in terram fundere*, ab antiquo ἔρα, quæ est *terra*. Ergo πληροῦν ἔρανον, & φορὰν, vel εἰσφορὰν nihil est aliud, quam plenam, & solidam illationem, vel collationem præstare, non deminutam, nec defectam. Hinc πλήρης φορὰ, opponitur τῇ ἐλλιπεῖ apud eumdem Demosthenem in prima contra Aristogitonem, ὡς φέροντα τὸν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας πλήρη φορὰν τῇ πατρίδι. An aliud est, πλήρη φορὰν φέρειν, quam πληρῶσαι φορὰν, vel ἔρανον? Contra ἐλλιπὴς φορὰ dicebatur quæ non solida præstabatur, sed in qua reliquatio fiebat, ac τὸ ἔλλειμμα. Hęc ὑπόλοιπος φορὰ etiam vocatur in Oratione Lysiæ contra Aeschinem apud Athenæum lib. XIII. sub finem. Unde ἐράνου ἔλλειμμα ἀναπληρῶσαι, Aristidi in Platonica prima, qui, quod reliquatus fuerat in erano solvendo, sufficit. Cuius verba attulit disertissimus Advocatus, ut ostenderet, πληρωτὴν ἐράνου eum esse, qui, pro amico stipem colligens, si solidam summam non conficeret, de suo sufficere cogebatur. Eũ prorsus ibi ratio fugisse videtur. Ille ipse qui non integrum solvebat quod debuerat,

rat, ἔλλιμμα facere dicebatur. Glossæ: ἔλλειμμα, *reliqua, reliquarium*. Item in optimis Glossis: *Reliquariũ*, ἔκθεσις λοιπάδος. *Reliquatio* λοιπογραφία. *Reliquatus est debitũ* &c. *Reliquatur*, qui nõ integrũ solvit, in iure. Et *reliquari summam aliquam*, quod vulgo Galli dicimus, *demeurer en reste*. Inde *reliquatores* qui reliquati sunt, & non πλήρη φορὰν fecerunt. Qui *reliqua respondent*, ii sunt, qui, quod ex debito superfuerat non solutum, solvunt. Ita loquutus est Quintilianus. Hoc est Aristidi τὸ ἔλλιμμα ἀναπληροῦν, *reliquationem, vel reliquatum solvere*. Quod in erano collegiali, ut ita dicam, usurpatum est, non in amicorum erano, nec in conviviali. Nam illæ omnes loquutiones, φορὰ ἐλλιπὴς, πλήρης φορὰ, ἐκλιπεῖν φορὰν, nihil attinuere ad eranon amicorum, quia non ex debiti causa collatio illa fiebat, ut quæ voluntaria esset. At quæ pensiones menstruæ ab eranistis inferebantur in arcã collegii communẽ, in his φορὰ ἐλλιπὴς sæpe locum habuit, cum multi non solverent quod debebant suo tempore, alii non plenum penderent. Qua de causa, & iudicia reddebantur adversus cessatores, & reliquatores, & compellebantur ἀναπληροῦν τὰ ἐλλείμματα, qui reliquati fue-

fuerant. De hoc genere erani intelligenda verba Demosthenis ex prima contra Aristogitonem, ubi & πληρωταὶ ἐράνου vocantur qui solidam præstant pensionem, & implent canonem, eique solutioni plene satisfaciunt. Ἐπειδὰν τοίνυν οἱ νόμοι μετὰ τοὺς θεοὺς ὁμολογοῦνται σώζειν τὴν πόλιν, δεῖ πάντας ὑμᾶς τὸν αὐτὸν τρόπον, ὥσπερ εἰ ἐκάθησθε ἐράνου πληρωταί, τὸν μὲν πειθόμενον τούτοις, ὡς φέροντα τὴν τῆς σωτηρίας φορὰν πλήρη τῇ πατρίδι, τιμᾶν καὶ ἐπαινεῖν, τόν δ᾽ ἀπειθοῦντα κολάζειν. Ἔρανος γὰρ ἐστι πολιτικὸς, καὶ κοινὸς, πάνθ᾽ ὅσα ταξάντων τῶν νόμων ἕκαστος ὑμῶν ποιεῖ. Ὃν ὁ λείπων, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, πολλὰ, καὶ καλὰ, καὶ σεμνὰ, καὶ μέγαλα ὑμῶν ἀφαιρεῖται, καὶ διαφθείρει τὸ καθ᾽ αὐτόν. De quo erano hæc intelligenda sint, tametsi non explicasset Harpocration, cuivis tamen vel mediocriter perito facile id patuisset. Non enim de amicorum erano, sed de eo qui à singulis collegii eranistis confertur, & impletur, esse accipienda nemo potest dubitare. Quasi de collegio aliquo loqui cui reipublicæ corpus comparat, planum est. At nullum fuit collegium, nullum sodalicium institutum pro illis eranis quos in amicum inopem cōferebant amici divites, quiq; colligebantur ab illo ipso amico cui hoc præsta-

ſtabatur. At inſignis fori patronus inſigniter hic hallucinatus eſt, dum utrumque eranon perperam confundit quem recte diſtinxerat paulo ante, hoc eodem capite, alterum vocando *ordinarium*, alterum *extraordinarium*. Sic enim ſcripſit: *Duplex erat* ἔρανος, *ſive* ἐράνου *genus, ordinarium, & extraordinariū, quod ante diximus. In ordinario neceſſitas penſitationis menſtruæ, &* πληρώσεως, *quem ſecundum cuiuſque ordinem contingebat, inerat. In extraordinario non ſemper. Qui in collegium eraniſtarum recepti erant, collationi menſtruæ deeſſe non poterant, quod qui faciebant, dicebantur* ἐκλιπεῖν τὴν φοράν. Ergo ordinarius ἔρανος collegii eraniſtarum fuit, non ille extraordinarius amicorum, cuius colligendi gratia nullum inſtitutum eſt corpus vel collegium eraniſtarum. Ad iſtud officium extraordinarii erani pro amico conferendi, neminem potuiſſe invitum compelli, paulo infra ſcribit. Nulla ergo actio dabatur adverſus renuentem conferre. Hic vero quaſi lethæo poculo exhauſto, omnium oblitus quæ ante ſcripſerat de ordinarii & extraordinarii erani diſcrimine, ita illa miſcet, ut unum idemque eſſe nunc velit. Audiamus clariſſimum Advocatum perorantem: *Si*
qu

qui igitur eiusmodi ope sublevati erant, eos existimo pari officio obligatos fuisse & obstrictos erga eos à quibus beneficium illud acceperant, & in re angusta eorum, qui contulerant, conferre quoque debuisse. Si collectam pro se fecerant, collectam quoque facere obligatos esse. Qua in re si cessabant, corpus eranistarum de querela adversus eos instituta cognoscebat: causa agebatur apud ἐρανου πληρωτάς. *Quod colligo ex Demosthene Orat. 1. adversus Aristogitonem.* Subiungit deinde verba illa ipsa Demosthenis quæ supra adduximus. Procul dubio cum hæc meditabatur, de causa aliqua clientis cogitabat defendenda, quæ obturbavit mentem eius diversa agitatione, nec sinceram & solidam passa est adplicari ei rei quam tum commentabatur. Alioquin si totus fuisset suus, non in tantam poterat incidere absurditatem, & ἀλογίαν, quam verbis supra citatis expressit. Collegium eranistarum non cognoscebat de erano inter amicos frequentato. Officium hoc fuit voluntarium ad quod nemo invitus cogebatur. Nullum propter hoc collegium institutum erat. Quid mentis haberet cum hæc scribebat nescio. Certe habebat non suam, aut ratio eam fugerat. De collegio eranistarum illa dicuntur apud De-

 mosthe-

mosthenem, cuius collegii eranistæ sodales, omnes etiam fuere ἐράνου πληρωταί. Nam omnes implere debebant erani pręstationem sive pensitationem quam arcæ communi quot mensibus inferre tenebantur. Nemo poterat ἐκλιπεῖν τὴν φορὰν, id est, pensitationi illi deesse, quod λείπειν ἔρανον hic appellat Demosthenes. ἔρανος γάρ ἐστι πολιτικὸς, καὶ κοινὸς, πανθ' ὅσα ταξάντων τῶν νόμων ἕκαστος ὑμῶν ποιεῖ, ὃν ὁ λείπων πολλὰ καὶ καλὰ ὑμῶν ἀφαιρεῖται, καὶ διαφθείρει τὸ καθ' αὑτόν. Vidit vir consultissimus, non posse hæc aliter capi quam de collegio eranistarum. Vidit etiam, eranistas, id est, sodales illius collegii dici à Demosthene ἐράνου πληρωτάς. Scivit etiam, si forte, in præstanda menstrua pensione, quam solvere oportebat eranistas singulos, & in arcam communẽ inferre, nullum fuisse collectorem qui supplere de suo compelleretur quod ab aliis non potuisset extundere. Vt igitur satisfaceret ei opinioni stultæ quam imbiberat, quod ad eranos collegii ęranistatum pertinebat proprie, communicare voluit cum erano amicorum, & ex ordinario atque extraordinario genere erani, sicut antea ea discreverat, unum genus concinnavit. Immo etiam supra p. CXIII. πλή-

πλήρωσιν agnovit pro penſitatione menſtrua qua ſodales eraniſtæ fungebantur. Quæ πλήρωσις non poteſt eo ſenſu accipi quo πληρωτὴν ἐράνου intelligendũ cenſuit, ſed ſumitur pro ſimplici præſtatione, vel illatione quę fiebat ab eraniſtis collegatis. Hi cum appellantur ἐράνου πληρωταὶ à Demoſthene, non recipiunt aliã interpretationem quam pro iis qui plenam præſtarent erani penſionem collegio. Et ſic Harpocration expoſuit ex hoc ipſo Demoſthenis loco, nominatim indicato, Δημοσθένης κατ' Ἀριστογείτονος· πληρωτὰς ἐκάλουν τοὺς ἀποδιδόντας τὸν ἔρανον τοῖς ἤτοι λαχοῦσιν, ἢ ᾑρημένοις, οἷον ἂν οὗτοι οἱ παρ' ἡμῖν καλούμενοι ἐρανάρχαι. Quæ verba iam ſupra explicavimus. Ita vir eruditus dum falſam ſententiam propugnare omni modo contendit, parum providit, ne ſecum ipſe pugnaret, & abſurda multa pronuntiaret. Vt in re tamen belle inventa, & ſollerter excogitata, perſtat, & ſic concludit: *Ergo ſi quis è ſtatis eraniſtarum collegiis in officio ceſſabat, nec ſtipem menſtruam conferebat, in eum animadvertabant οἱ ἐράνου πληρωταί. Item ſi quis erani eiuſmodi ope ſublevatus, parpari non referebat iis à quibus beneficium illud in re anguſta erat conſequutus. Atque eo pertinebant ἐρανικαὶ illæ δίκαι, qua-*

rum Grammatici meminere. Scilicet amici potentiores atque opulentiores, qui amicum in anguſtias neceſſitatis ultimas prolapſum ſublevare recuſabāt, ad eraniſtarum collegium aliis de rebus conſtitutum, & ex aliis hominibus compoſitum, in iudicium vocabātur, ut cogerētur ingratiis id facere quod ſponte non fecerant. Quis huic homini perſuaſit, eraniſtas ſodales ſediſſe iudices, de rebus nihil ad ſuum collegium pertinentibus, & inter huiuſmodi perſonas, in quas nullum ius, nullam poteſtatem habuere? At qui paulo ante affirmabat nullum ad huiuſmodi voluntarium officium potuiſſe compelli. Nunc autem in ius ire coactos aſſerit ad collegium eraniſtarum, qui ne de collationibus quidem menſtruis ſui collegii cognoſcebant. Oſtendat, habuiſſe aliquam Iuriſdictionem ulla collegia, vel corpora ſocietatum Athenis, tum ei credam de peritia in his rebus quam potius oſtentat quam præſtat. Ipſæ illæ ἐρανικαὶ δίκαι quarum dicit Grammaticos meminiſſe, non diſceptabantur in collegio eraniſtarum, ſed ante ἐννέα ἄρχοντας, qui de privatis omnibus iudiciis cognitionem habuerunt. Ex illis autem novem magiſtratibus ſive prætoribus,

bus, Thesmothetæ sex peculiariter de actionibus eranicis & emporicis causas audiebant singulis mensibus, ut ex Polluce discimus lib. VIII. cap. VIII, καὶ δίκας ἐμποϱικὰς, καὶ ἐϱανικάς. Semper istæ Dicæ iunguntur, & sub iisdem iudicibus decidebantur. Qui eam actionem introducebant vocabantur ἐπαγωγεῖς. Idem Pollux: ἐπαγωγεῖς οἱ τὰς ἐμμηνοὺς δίκας ἐπάγοντες. ἦσαν δὲ πϱοικὸς, ἐϱανικαὶ, ἐμποϱικαί. Potestatem quidem lex duodecim tabularum fecit sodaliciis sive ἑταιϱείαις, pactionem quam velint sibi ferendi, dum ne quid ex lege publica corrumpant. Quod ex lege Solonis sumpsisse auctorem duodecim tabularum, scribit Caius leg. IV. D. de collegiis: qua plerisque collegiis ac sodaliciis in ea nominatis concessum voluit Solon, ut quod statuissent in suo corpore ad ipsius collegii statum componendum id ratum esset. Ὅτι ἂν διάθωνται πϱὸς ἀλλήλους, κύϱιον εἶναι. Non vero ut contentiosam haberent iurisdictionem, aut δίκας εἰσάγειν apud se possent. Nusquam enim ulli collegio, tam apud Romanos quam apud Grecos, permissum id legitur. Rem communem habere illis licuit, arcam commune, actorem, syndicum, non iuris dicundi inter sodales

& de rebus ad sodalicium pertinentibus potestatem. Non minus se ridiculum præbet Causidicus eximius, cum ex loco Aristidis in Platonica prima docere nos vult, aliud esse εἰσφέρειν, aliud συνεισφέρειν, cum alio simul conferre, & eranum dare: aliud autem ἔρανον πληρῶσαι, id est, ἐράνῳ τὸ ἔλλειμμα ἀναπληρῶσαι, vel τὸ ἐλλεῖπον ἀναπληρῶσαι. Iam docuimus, τὸ ἐλλεῖπον ἐράνῳ ἀναπληρῶσαι, vel τὸ ἐκλεῖπον, ad id genus erani spectare quod contribuebant eranistæ collegiati, non ad eranum quo amici opibus lapsi sustinebantur ope amicorum collaticia. In utroque tamen ἐράνῳ locum habuit συνεισφέρειν, quia plures conferebant. Omnes ἐρανισταὶ collegii conferebant menstruam pensionem. Ergo & in hoc ἐράνῳ συνεισφέρειν, idem quod εἰσφέρειν. In ea etiam collatione quæ ad amicum ex inopia sublevandum instituta moribus fuerat, plures amici conferre solebant. Ergo & in hoc pariter erano συνεισφορὰ locum habuit. Sic in hoc atque in illo erano nihil discriminis inter συνεισφορὰν, & εἰσφοράν. At τὸ ἔλλειμμα ἀναπληρῶσαι, nullo modo in amicorum erano, qui voluntarius fuit, usurpatum est, in quo vel nihil licuit dare, si quis honestatis & humani-

manitatis curam parvi penderet, & se munificum dici ac liberalem non flocci faceret. Aristidis verba differentiam illam neutiquam signant, quæ sic habent, ὁ δὲ διὰ λόγῳ νικῶν ὁμοίως καθ᾽ ἕκαστον, καὶ πάντων ἀθροισθέντων ἐστὶν ἔμπροσθεν, καὶ ὅσον κρατεῖ, μένει διηνεκὲς αὐτῷ, καὶ οὐκ ἀπόλλυσι. οὐ γὰρ συνεισενεγκεῖν ἐστιν ὥσπερ χρήματα, οὐδὲ ἐράνῳ τὸ ἔλλειμμα ἀναπληρῶσαι. Quod hæc accipit de erano qui ad iuvandum amicum confertur, tota veri regione errat. De eranistarum sodalium collatione id esse intelligendum, vel ea verba ostendunt, καὶ τὸ ἔλλειμμα ἐράνῳ ἀναπληρῶσαι, quibus locus non fuit, in erano amici pauperis. In erano sodalicii utrumque competebat, ut συνεισφορὰ ab omnibus fieret, & ut plena ea solidaq; procederet sine ulla reliquatione. Quam πλήρη φορὰν vocavit Demosthenes in prima contra Aristogitonem, oppositam τῇ ἐλλιπεῖ. Talem qui daret, cogebatur τὸ ἐλλεῖπον vel τὸ ἔλλειμμα ἀναπληρῶσαι. Qui plenam vero inferebat solidamque præstationem is πληρῶσαι ἔρανον, dicebatur. Quod de omni solutione perfecta obtinuit. Idcirco & in erano amicorum, collatio quoque cuiusque ita appellata est. Πλήρωσιν sic accipiendam esse, docuit Salma-

ſius in verbis his Philoſtrati ex lib. VI. de vita Apollonii, ἀλλὰ ὁ μὲν θυγατέρα σκηπτόμενος ἐν ὥρᾳ γάμου, ὁ δὲ υἱὸν ἤδη τελοῦντα εἰς ἄνδρας, ὁ δὲ ἐράνου πλήρωσιν. Id eſt, erani præſtationem, collationem. Hic quoq; ſuum ſomniũ nobis obtruſit qui de totius ſummæ collectione ad levandam amici calamitatem neceſſariæ intelligendum contendit. Collatio eſt, quam ille vult eſſe collectionem. Vt πληροῦν hic dicitur de uno qui confert, ita συμπληροῦν de pluribus qui conferunt. Sic εἰσενεγκεῖν, & συνεισενεγκεῖν, de eodem. Ita accipio locum Stratonici apud Athenæum lib. VIII. Is Heracleæ cum eſſet, quæ urbs nepotibus & ſcortatoribus plena erat, adeo ut πορνεῖον potius magnum quam oppidum eſſe videretur, vidit duos compedibus vinctos propter *æs alienum*, ac dixit, ὡς μικροπολιτικὸν τὸ μὴ δύνασθαι συμπληρῶσαι! Parum civiles arguens & humanos fuiſſe illius urbis cives, quibus συμπλήρωσις, id eſt, συνεισφορὰ, eranorum non eſſet uſu recepta, unde amicorum ope duo iſti ob æs alienum vincti poſſent liberari. Hoc quidem velle dicere viſus eſt, ſed luſit ambiguo verbo συμπληρῶσαι, cum potius omnes urbis illius cives eodem modo vincti eſſe deberent,

&

& συμπληροῦν hunc numerum duorum, qui nimis exiguus eſſet pro ea urbe, in qua tanta eſſet multitudo hominum carcerem & vincula meritorum. Cum plures πλήρωσιν, id eſt, collationem faciebant, hoc vocabatur συμπληρώσασθαι, ut συνερανίσαι, & συνεισενεγκεῖν. Non intellexit etiam eximius cauſarum patronus, qua notione Græci ſoleant ponere verbum ἐρανίζειν. Aliud enim ſignificat cum iungitur tertio caſu, & cum quartum habet. Ἐρανίζειν τινὶ eſt, conferre in aliquem pecuniam, & eranon largiri. Ἐρανίζειν τινὰ, idem eſt quod petere, & exigere ab aliquo eranon. Sic in iſto verſu accipitur apud Diogenem Laërtium, in vita Cynici cognominis, ἔρανόν ποτε αἰτούμενος πρὸς τὸν ἐρανάρχην ἔφη, τοὺς ἄλλους ἐράνιζ᾽, ἀπὸ δ᾽ Ἕκτορος ἴσχεε χεῖρας. Quod etiam notavit ex Demoſthene Harpocration. Ἐρανίζοντες· Δημοσθένης ἐν τῇ τοῦ Λυκούργου παίδων ἐπιστολῇ ἐρανίσας εἶπεν ἀντὶ τοῦ ἔρανον αἰτήσας. Apud eumdem Demoſthenem cum tertio caſu iunctum id verbi, pro bene facere uſurpatur, & eranum conferre, ἐν οἷς ἐρανίζει τούτοις τοῖς περὶ ἑαυτόν. Id exponit Harpocration, ἀντιποιεῖ ἀποδιδοὺς τὴν ἴσην βοήθειαν αὐτοῖς. Nullo modo igitur ἐρανίζειν ſignificare poteſt

colligere eranon, ut visum est viro doctissimo in istis apud Antiphonem: μεγάλας εἰσφορὰς εἰσφέροντα, πολλὰ δὲ τριηραρχοῦντα, λαμπρῶς δὲ χορηγοῦντα, πολλοῖς ἢ ἐρανίζοντα. Ita enim legendum esse illi assentior pro eo quod vulgo legitur, πολλὰς ἢ ἐρανίζοντα. Sed ut πολλοῖς ἐρανίζειν, idem sit quod eranũ pro multis colligere, nunquam mihi persuadebit, nec cuiquam Græci sermonis aut iuris Attici scienti. Cum ea significatione quam illis verbis Antiphonis tribuit, præstaret legere ut editur, πολλὰς ἐρανίζειν. Nam cum quarto casu *exigere eranon* significat istud verbi, & ex consequenti, colligere. Sed tunc ipse pro se colligens æque posset intelligi ac pro alio. Et certũ est, testimoniis Theophrasti, Demosthenis, & Lysię, aliorumq;, ipsos quibus hæc largitio impertiebatur ex collatione amicorũ, collectã per se fecisse, non alterius opera usos esse. At ἐρανίζειν cum dandi casu non potest aliud designare, quam eranon conferre. Ἐρανίζεσθαι vero passive idem notat quod colligere. Ἐρανίζει τινὶ igitur qui dat & confert. Ἐρανίζεται, qui accipit & colligit. Vnde apud Pollucem lib. IV. cap. VI. de Sophis, περὶ τῶν μαθητῶν φόρους ἐρανίζεσθαι, συνερανίζεσθαι, ἀθροί-

ροίζειν, συλλέγειν. Sic enim legendum. Hesychius: ἐρανίζεται, συλλέγει. Ergo aliud ἐρανίζειν, nempe conferre, cum ἐρανίζεσθαι sit colligere. Sic aliud δανείζειν, aliud δανείζεσθαι. Dare illud est mutuo: hoc, accipere. Talia sunt alia infinita. Qui dicit igitur, se πολλοῖς ἐρανίσαι, significat simpliciter se pecuniam erani nomine in multos indigentes amicorum contulisse, non ut censet noster Advocatus, in multorum amicorum gratiam eranorum colligendorum curam suscepisse, sicque fuisse πληρωτὴν ἐράνου. *Quo munere, inquit, nemo defungi poterat non sine magno sumptu, cum is qui eranos colligebat quæ deerāt ad summam conficiendam supplere teneretur.* Hæ sunt hariolationes nulla ratione nixæ, nulla auctoritate, nisi eius cuius è cerebro prodierunt. An amicus potens & opulentus amici fortunis evoluti casum miserari & sublevare non posset nisi pro eo eranon colligeret? Hæc collectionis opera melius ipsi conveniebat, qui ad miseriam devolutus erat, quam opibus affluenti amico. Non cadebat in istos animos & copias tam vile ministerium. Satis erat, si erogaret quantum vellet, & quantum posset, de suo, nec necesse habuit, ut liberalitatem suam in amicum

ino-

inopem teſtaretur, ad hanc colligendi pro eo erani provinciam deſcendere. Licebat omnibus in tantum munificis eſſe, in quantum aut facultates eorum patiebantur, aut animus ad largiendum propenſus incitabat. Ut neminis liberalitas cogebatur, ita nec claudebatur, in re adeo libera ac voluntaria, ut fuit erani collatio. At cogeretur voluntas, ſi quis invitus id munus & onus ſubire ingratiis teneretur colligendi pro amico erani. Nõne magis expediſſet amico in re lauta poſito, & in dignitate etiã ſi forte conſtituto, totam ſummam elargiri, quã ſibi neceſſariam dicebat egeſtuoſus amicus, quam id negotium ſuſcipere laborioſum, ex quo nulla munificentiæ aut liberalitatis gratia eum contingeret ex actu quem coactus adminiſtraret? Præterea quod etiam conſiderandum eſt, non ſemper erat certum an eo munere defungi non poſſet abſque magno impendio. Quid ſi omnes amici officium ſuum feciſſent, in ſolvenda ſua parte ſummæ? non multũ ſic diſpẽdii in collectorẽ redũdaſſet, quia non amplius parte ſua virili præſtandũ habuiſſet. Hęc omnia nullo fundamento nituntur, nec ulla ratione, ſed imaginoſum plane redolent, & falſiſſima ſunt.

unt. Non omnium olim fuit adire Corinthum. Nunc non omnium eſt de his poſſe pronuntiare. Qui in re ſua occupati ſunt, qui in aliena, qui operam foro ocant, qui quotidie conſuluntur, qui denique res alias agunt, iſta agere cum ucceſſu non queunt.

CAP. III.

Quid ſit comeſſatio. Nullum dari κῶμον *ex ſymbolis. De ſymbolarum collationibus. Quid ſit* ἐρανάρχης. *Symbolas non eſſe* ἐράνους, *nec ita appellari. Ipſum convivium, quod de ſymbolis parabatur,* ἔρανον *dici. Quo ſenſu dicatur* ἔρανον πληρῶσαι, *&* συμπόσιον πληρῶσαι. *Qua ſignificatione Sarapis apud Ariſtidem* κοινὸς ἐράνων πληρωτὴς *appellatus ſit, &* ἑστιάτωρ. *Quid ſit proprie* ἑστιᾷν. Ἑστιοῦχος, *& dominus ædium idem. Sodalicium vocari, convivium ſodalibus datum. Salmaſii expoſitio* ἐρανιστῶν *apud Ariſtotelem defenſa. Alia nonnulla.*

ADEO penitus medullis infixus hic illi viro doctiſſimo ſedit error de πληρωτῇ ἐράνου, eodemque collectore, quia ppleat ſummam non plene collectam, t etiam ad convivia quæ de ſymbolis fie-

fiebant, eum morem traduxerint. Tertium ei rei caput dedit, quod hîc examinare constitui. Primum in ipso titulo occurrit grande peccatū, quo posuit ἐράνȣ πληρωτὴν etiam in comessationibus & symbolis locum habuisse. Ego vero nullas comessationes de symbolis fieri solitas novi, sed epulas, & convivia, sive prandia illa essent, sive cœnæ. At comessatio aliud erat, idem nempe quod Græce κῶμος. Nam ex verbo κωμάζειν factum Latinum *comissare*, unde *comissatio*. Quia pueris etiam notum est quid eo nomine significetur, tam Græcis quam Latinis, in re obvia tempus non teram. Notandum etiam, quod ait, συμβολὰς, & ἐράνȣς, rem eamdem significasse. Quod si verum esset, de omni ἐράνῳ usurparetur συμβολή. Atqui de conviviali tantum dicitur collatione, non de illa quæ fit ab eranistis sodalibus, nec de illa quæ ad amicum comparata est sublevandum ex inopia. Adeo autem propria est conviviorum hæc συμβολὴ, sive hæ συμβολαὶ, ut Latini eam vocem fecerint suam, & *symbolam symbolasque* dixerint, non aliunde tralatis quam ex illo conviviorum more collatiis sumptibus instrui solitorum. Vnde *de symbolis esse*, apud

apud Terentium. Et apud eumdem, *symbolam dedit, cœnavit.* Plautus in Curculione: *Symbolarum collatorem apud forum piscarium.* Vox ἔρανος generalis est, de omni collatione quacumque ex causa facta, ἀπὸ τοῦ ἐράσαι, quod est *fundere*, & κενῶσαι, de suo aliquid dare & largiri. Συμβολὴ autem de solis conviviis collaticia stipe instructis. Ἔρανος etiam de ipso convivio usurpatur, nunquam συμβολή. Sic & collegium ipsum ἐρανιστῶν, nomine etiam ἐράνου appellatum. Vnde & μετέχων ἐράνου, qui pars est collegii, unus ex sodalicio. In erano amicorum, sola collatio quæ fit ex parte dantium, ἔρανος appellatur. Nullum ibi corpus aut collegium, nulli proinde ἐρανάρχαι. Nã ἐρανάρχης, nõ dicitur de eo proprie qui præest collectæ faciendę, sed de illo qui corporis alicuius aut collegii magister est aut præfectus. In eranistarum sodalicio, cum ἔρανος dicatur ipsum collegium, ideo ἐρανάρχης vocatus est ipsius ἐράνου, hoc est, collegii prępositus ac magister, qui in convivio quod de symbolis paratur, συμποσιάρχης magis proprie nominatur. Sic enim Aristidi appellatur oratione in Sarapidem, & Donato in Eunuchum Terentio. Huius comici versibus citatis, *Heri aliquot*

adole-

adolescentuli coimus in Pireo, ut de symbolis essemus, Chæream ei rei præfecimus, subiicit vir doctissimus hanc observationem: *Vides, adolescentulos illos Chæream constituisse qui convivium illud curaret, quod singulorum symbolis instruendum erat, & qui ideo vere erat* ἐρανάρχης, ἐράνȣ πληρωτὴς, *quippe qui de suo supplere teneretur, si symbolæ non sufficiebant ad convivium illis opipare parandum.* Eadem est stultitia quam in præcedentibus vidimus. Quis illum docuit eos qui præficiebantur convivio ex symbolis plurium parando & instruendo, de suo suffecisse si symbolæ non sufficerent? An non poterant videre quantum satis esset qui ad epulandum coibant, & quantum impendere vellent? Si plus expendissent quam providerant, quid fuit proclivius quam ab omnibus pro rata id repeti? Si dictus est ἐρανάρχης ille convivii præfectus, non à symbolarũ exigendarum cura tantum ita appellatus est, sed quod totam convivii apparandi sollicitudinem sustineret, & in convivio ipso legem bibendi diceret, & omnia arbitrio suo moderaretur, unde est συμποσιάρχης dictus. Donatus ad illa verba, *Chæream ei rei præfecimus. Id est,* inquit συμποσιάρχην *fecimus.* Si etiã ut dixi ἐρανάρχης appellatus

tus eſt, non ab erano, id eſt, ſymbolis colligendis ita nuncupatus fuerit, ſed quod eſſet ἐράνου præfectus, id eſt, convivii. Sic in collegio eraniſtarum ἐρανάρχης appellabatur non qui præeſſet collationi, ſed magiſter ipſius collegii, ſive ἐράνου. Ita ἐρανάρχην Diogenes Laërtius in vita Diogenis cognominis accepit, de convivii nempe moderatore, id eſt, erani magiſtro. Ἔρανόν ποτε αἰτούμενος πρὸς τὸν ἐρανάρχην ἔφη, Τοὺς ἄλλους ἐράνιζ', ἀπὸ δ' Ἕκτορος ἴσχεο χεῖρας. Non enim de erano amicorum intelligendũ eſt, ut inſcite putarunt, qui nullum habuit ἐρανάρχην, & in quo ſinguli qui ἐράνου πληρωταὶ dicti sũt, collatores etiam erani totidem fuerunt. In convivio autem ex ſymbolis faciendo, qui ἐράνου πληρωτὴς appellabatur, non collector ſymbolarum omnium, ita audivit, nec collator ſuæ ſymbolæ, ſed idem qui συμποσιάρχης nomen habuit vel ἐρανάρχης, id eſt, convivii ſive ἐράνου magiſter, quique convivarum cogendorum curam haberet, quod συμπόσιον πληρῶσαι, & συναγαγεῖν, Græci dixerunt. Ἔρανον de ipſo convivio dictum eſſe, primum docendum eſt. Pollux lib. VI. cap. I. τὸ δὲ πρᾶγμα, inquit, πότον, συσσιτίαν, συμποσίαν, ἢ σύνοδον τὴν ἐν οἴνῳ, ἢ θίασον, ἢ εἰλαπίνην,

πίνην, ἢ ἔρανον, ἢ ἑστίασιν, ἢ ἄριστον, ἢ δεῖπνον, ἢ συνδειπνον, ἢ θοίνην. Suidas: ἔρανος, ἡ ἐκ κοινοῦ ἑστίασις. Convivium ex communicatis & collatis symbolis. Ergo ἔρανος, ipsum convivium. Hesychius: ἔρανος, εὐωχία, ἢ ἐκ μερῶν δεῖπνον, ἢ ἐκ συμβολῆς δεῖπνον. Immo cum de convivio agitur, nunquam fere aliter vox ἔρανος accipitur quam de ipso convivio, non de ipsis symbolis, & collationibus singulorum convivarum. Eustathius in Λ. Odysseæ, ἔρανοί εἰσι κατὰ τοὺς πολλοὺς αἱ ἀπὸ τῶν συμβαλλομένων συναγωγαί· ἀπὸ τοῦ συνεράσαι καὶ συμφέρειν ἕκαστον. ἐκαλοῦντο δὲ καὶ θίασοι, καὶ οἱ συνιόντες ἐπὶ τὰ τοιαῦτα ἐρανισταί, καὶ συνθιασῶται. Quæ verba citavit ex Athenæo. Scribendum autem in verbis Eustathii ut posuimus, ἀπὸ τοῦ συνεράσαι, non ut vulgo est, ἀπὸ τοῦ συνεράσθαι. Est autem συνεράσαι, idem quod conferre. quod ipse Grȩce alio verbo exposuit, συμφέρειν. In ipso Athenæo legitur συνερᾶν. quod idem est. Ergo ἔρανος & θίασος iidẽ, ipsum nempe conviviũ ex symbolis. Idem Eustathius in Π. Iliados: ἔστι δὲ τοιοῦτος ὁ ἔρανος, ἐν ᾧ συνέβαλλον ἕκαστος τὸ πρὸς ἰσχύος εἰς χρείαν συνδείπνου συμβολιμαίου. ὥστε ὁ μὴ τοιοῦτος ἀσύμβολος ἐλέγετο, διὰ τὸ δωρεὰν δειπνεῖσθαι, καὶ ἀδαπάνως. Vides

des ἔρανον vocari ipſum convivium συμβολιμαῖον, non ſymbolam quæ ab unoquoque pro ſua parte conferebatur. Item in lib. I. Odyſſeæ: Iςέον ἢ ὅτι κτ͂ τρεῖς μάλιςα τρόπȢς συνέλθοιεν ἂν οἱ πολλοὶ ἐπὶ εὐωχίᾳ, ἤγȣν ἐν εἰλαπίνῃ, ἐν γάμῳ, καὶ ἐν ἐράνῳ. Ubi ἔρανος eſt convivium ex ſymbolis, ut γάμος convivium nuptiale, εἰλαπίνη, convivium aliquod ſollemne ſacrificii cauſa vel alia factum. Ipſe Homerus hæc tria ſic diſtinxit, & ἔρανον appellavit convivium ex ſymbolis. Odyſſ. A.

Τίς δαὶς, τίς ἢ ὅμιλος ὅδ' ἔπλετο, τίπτέ δέ σε χρειώ,
Εἰλαπίν', ἠὲ γάμος, ἐπεὶ ὐκ ἔρανος τάδε γέςιν.

Cum ἔρανον Homerus in ea ſignificatione poſuerit, non pro ſymbola uſurparit an eſt quærendus auctor magis idoneus? Cũ omnis Græcia ab illo principio ἔρανον, cum de convivio quæſtio eſt, ita ſemper nuncupaverit, non pro ſymbolis. Nunquam igitur ἐράνȣς legere eſt apud Græcos pro ſymbolis conviviorum. Et doctiſſimus Advocatus, initio capitis tertii, quo tractavit de ſymbolis, Euſtathium per indicem tantum legiſſe videtur, cum ex eo citavit, ἐρανιςὰς eſſe τοὺς ἐξ ἐράνων, ὅ ἐςιν ἐκ συμβολῶν συνδειπνȣ̃ν-

πνοῦντας. In indice Eustathii hoc quidem notatum est, sed nusquam extat in ipso Eustathii commentario. Nam eo loco quem respexit indicis consarcinator, totidem verbis scriptum habetur, ad Odyss. P. ἔρανος γὰρ ἐστὶ ἡ ἀπὸ συμβολῶν συναγωγή. Ἐκαλεῖτο γὰρ αὐτὸς, καὶ θίασος, καὶ οἱ συνιόντες, ἐρανισταὶ, ἢ θιασῶται. Iam puto ex his constare ἔρανον, ubi de conviviis sermo est, nunquam in alio sumi significatu quam pro epulis ipsis stipe collata instructis, non de ipsa symbola. Ergo ἐρανάρχης, in talibus conviviis idem qui & συμποσιάρχης, id est, ὁ τοῦ ἐράνου sive θιάσου ἄρχων. Nec minus porro certum est, ubicunque in rebus symposiacis occurrit τὸν πληρωτὴν ἐράνου, non de symbolarum collatore esse intelligendum, sed de convivii ipsius magistro, cui cura incũbebat convivium apparare, convivas vocare, ad eos mittere, & sic τὸν ἔρανον sive τὸ συμπόσιον πληρῶσαι. Pollux lib. VI. cap. I, ubi de istis conviviis συμβολιμαίοις agit: τὸ δ᾽ ἔργον, συναγαγεῖν συμπόσιον, συστῆσαι, πληρῶσαι, συγκροτῆσαι, συγκαλέσαι. Ille igitur ἐράνου πληρωτὴς, negotium habebat convocare & cogere convivas, & curare ut omnes qui de symbolis erant, adessent, ac nemo deesset. Menãder apud

Athe-

Athenæum de hoc genere conviviorum, quæ de ſymbolis parabantur, ἐπλήρωσεν ἢ τὸ συναγώγιον. Subiicit iſtis verbis ipſe Athenæus, μή ποτέ δ' εἰ τοῦτο ἐστὶ τὸ ἀπὸ συμβολῶν καλούμενον; Cum ergo Heſychius, πληρωτὴν ἐράνου, interpretatur συναγωγὸν, de iſtiuſmodi convivii curatore & magiſtro intellexit, cui muneris id iniunctum, ut omnes convivas adeſſe curaret, non de eo qui eranon ſive collationem colligeret, ut putavit doctiſſimus cauſarũ patronus, ſed harum rerum parum peritus. Nunquam enim πληρωτὴν ἐράνου de collectore erani Græci dixerunt, ſed de collatore, tam in erano amicorum quam in erano ſodalium, ut ſupra abunde demonſtratum puto. Vbi autem ſermo eſt de epulis ſtipe collata inſtructis, ἐράνου πληρωτὴς, is eſt qui ἔρανον πληροῖ, ac συνάγει, id eſt, convivium ut ſit plenum efficit convocatis omnibus convivis qui ſymbolas contulerunt. Cui rei proprium verbum συνάγειν ἀπὸ συμβολῶν apud Athenæum lib. VIII. Ipſa etiam convivia συναγώγιμα appellata. Ephippus apud eumdem Athenæum eodem libro, καὶ συναγώγιμον συμπόσιον ἐπιπληροῦσι. Quid ſit πληρῶσαι ναῦν, Græce periti ſciunt, remigibus nempe inſtruere. Ita & πληρῶ-

σαι ϛυμπόσιον, vel ἔρανον, eſt convivium instruere convivis. Nā ἔρανος, cum epularum mentio fit, non aliter ſumitur quā pro ipſo cōvivio. Συναγαγεῖν, & πληρῶσαι ϛυμπόσιον, eadem res eſt, ut Pollux nos docuit. Notum quid ſit Græce συναγαγεῖν ἐκκλησίαν, convocare & cogere concionem. Hinc ϛύναξις cœtus Chriſtianorum convenientum ad orandum. Inde & συναγωγὴ Iudaica. Συναγώγιμον convivium expreſſit Terentius, cum dixit,

Heri aliquot adoleſcentuli coimus in Piræo,
Vt de ſymbolis eſſemus.

Qui præfectus erat ei rei, ut coirent & convenirent omnes, ſummamque convivii inſtruendi curam habebat, is πληρωτὴς ἐράνου, id eſt, ϛυμποσίου, & ἐρανάρχης, & ϛυμποσιάρχης vocabatur. Nunc ſupereſt locus Ariſtidis explicandus ex Oratione in Serapin, cuius auctoritate nititur vir doctus, ut illum ſuum πληρωτὴν ἐράνου nobis ingerat, qui de ſuo ſupplere tenebatur, ſi ſymbolæ non ſufficerent ad epulum opipare & ſumptuoſe apparandum. *Quare*, inquit, *eleganter Ariſtides Serapin aiebat* κοινὸν ἁπάντων ἐράνων πληρωτὴν, *quod omnibus ſacrificiis intereſſet, id eſt, in omnibus ſacrificiis invocaretur, cum ſacrificia ſingula*

ſin-

ſingulis diis fierent, neque alius ad ſacrificium vinitaretur, quam is cui ſacrificium dicatum erat. At Serapis, inquit Ariſtides, *in omnibus & ſingulis cæterorum omnium deorum ſacrificiis invocabatur, ut is, ſi quid opis deeſſet, ab eo numine cui ſacrificium fiebat id ſuppleret, eſſetque is veluti ſympoſiarcha, cuius nomine ordinarentur.* In tot verbis nihil boni ſenſus, & falſiſſima eſt quam ex his confecit ſententia. Nihil tale ex verbis Ariſtidis colligi datur, ideo invocari ſolitum in omnibus reliquorum deorum ſacrificiis Sarapin, ut ſi quid opis deeſſet, ipſe ſuppleret, id eſt, ut quod ille Deus cui ſacra fiebant præſtare non poſſet, ipſe ſupplicantibus & ſacrum facientibus largiretur. Dimidium igitur cæteri Dii poterant, aut beſſem, aut unciam, Serapis totū. Sed quomodo aut quando ſciebatur, an deus, cui ſacrū fiebat non plenã opem nec integram poſtulantibus ferre poſſet, ut eius ſupplementum à Serapi impetraretur? Hæc ſunt ineptiſſima. Hanc prærogativam & hoc privilegium habuiſſe Serapin dicit Ariſtides ſupra cæteros Deos, ut omnium ſacrificiorum eum participem homines facerent, & ad epulū, quod ſacri cauſa parabatur, invocaretur, non tanquam conviva unus ex

multis futurus, ſed tanquam magiſter convivii, & domnædius, & parochus. In verbis Ariſtidis tria hæc. ſynonyma ſunt, ἑστιάτωρ, συμποσίαρχος, & ἐράνου πληρωτής. Sic enim ſcribit: καὶ τοίνυν, καὶ θυσιῶν μόνῳ τούτῳ θεῶν διαφερόντως κοινωνοῦσιν ἄνθρωποι τὴν ἀκριβῆ κοινωνίαν, καλοῦντές τε ἐφ' ἑστίαν, καὶ προϊστάμενοι διαιτύμονα αὐτὸν, καὶ ἑστιάτορα. ὥστε ἄλλων ἄλλους ἐράνους πληρούντων, κοινὸς ἁπάντων ἐράνων οὗτός ἐστι πληρωτὴς, συμποσιάρχου τάξιν ἔχων τοῖς ἀεὶ κατὰ ταυτὸν συλλεγομένοις. Is dicitur ἑστιάτωρ apud Græcos, qui convivium præbet, & convivas domum invitat, & convocat, nempe ἐφ' ἑστίαν, & qui vocatos paſcit, quod eſt ἑστιᾷν. Vnde & ἑστιάτωρ dicitur, & ἑστιοῦχος. Heſychius: ἑστιάτωρ ὁ δειπνίζων, ὁ εἰς εὐφροσύνην ἢ εὐωχίαν καλῶν, ἤγουν τροφεύς. *Paſcere* id dicebant medii ævi auctores, quod Græci ἑστιᾷν, ut Salmaſius docuit, ad Hiſtoriæ Auguſtæ ſcriptores in vita Severi à Spartiano ſcripta; *quando paſcebat*, id eſt, quando convivium exhibebat. Unde τροφεύς Heſychio vocatur, id eſt, qui paſcit. Apud eumdem Heſychium ἑστιᾷν eſt ἀριστοποιεῖν, prandium præbere. Inde ergo ἑστιάτωρ. Hic etiam συμποσίαρχος. Egregie de his Pollux lib. VI. cap. I. ὁ μὲν οὖν, inquit, συνιστὰς τὸ

συμ-

υμπόσιον, ἑςιάτωρ, ἑςιῶν, ξενίζων, συμποσίε
ἄρχων, ὁ τῆς ζωυεσίας ἡγεμών. ὁ γὰρ οἰκοδέμων
τραγικόν. Ubi ſcribendum, ὁ γὰρ οἰκομέ-
δων, τραγικόν. Is eſt, quem Latinis *dom-
nædium* dixere, in cuius nempe domo pa-
ratur & præbetur epulum. Auctor
Rhethoricæ ad Herennium lib. IV. in
Notatione: *Dum hæc loquitur, venit in ædes
quaſdam, in quibus ſodalicium eadem die erat
futurum, quo iſte pro notitia Domnædii ingre-
ditur cum hoſpitibus.* Ubi *Domnædium*, ex
libris veteribus repoſuimus. Quod &
veteres Gloſſæ confirmant, *Domnædius,
cænacularius*, ςαθμῦχος. In illis Cicero-
nis verbis, *ſodalicium* eſt ἔρανος, convi-
vium nempe ſodalium, id eſt, ἐρανιςῶν.
Græce ἑςιῦχος vocatur, ut notat Pollux
qui ἑςιῦχον apud Ariſtophanem ἑςιάτορα
dici ait, eum nimirum in cuius ἑςίᾳ ſive
ædibus convivium celebratur. Duplicis
erant generis convivia. Quod unius
ſumptibus fiebat, & quod plurium ſimul
conferentiũ. Hoc ἔρανος Homero, illud
εἰλαπίνη. Prioris generis epulo, dominus
ipſe qui invitabat convivas, magiſter
convivii erat, idemque ἑςιάτωρ, id eſt, ac-
cipiens cæteros, & paſcens, & idem *oi-
κομέδων*, ut eſt apud Pollucem ex Tragi-
co. In altero genere, ubi ſinguli convi-

væ partes ſuas & ſymbolas æqualiter conferunt, nemo unus ἑστιάτωρ habetur, ſed omnes ſimul habentur ἑστιάτορες, & convivæ. Ἐκ κοινοῦ appellat hoc convivium Heſiodus, ἐκ κοινοῦ πλείστη τε χάρις, δαπάνη τ' ὀλιγίστη. Talia *ſodalitia*, vel de ſymbolis convivia. In his qui συμποσιάρχης erat futurus, aut eligebatur omnium ſodalium conſenſu, aut ſortito conſtituebatur. Si quis enim ſuo ſumptu epulas appararet, & convivas convocaret, is iure ſuo συμποσιάρχης habebatur, ut ex Pollucis verbis ſupra citatis liquet. Vbi huiuſmodi συμποσιάρχου meminit, qui etiam ἑστιάτωρ erat, & dominus tam ædium quam ipſius convivii, ſtatim ſubtexit & alterum genus ſympoſiarchæ, qui in epulis collaticiis aut ſorte aut electione ſtatuebatur, καὶ ἄλλος δὲ καλεῖται συμποσιάρχης, ὁ ἐν ἰσοτελεῖ τινι κοινωνίᾳ κατὰ κλῆρον ἢ κατὰ δόγμα προαιρεθεὶς τοῦ συμποσίου ἐπιμελητής. *Aliter vocatur & ſympoſiarcha, qui in æquali ad epulandum in commune ſocietate vel ſodalicio ſortito ducitur, aut electione nominatur convivii curator.* De electione ſumitur apud Terentium, *Chæream ei rei præfecimus*, id eſt, συμποσιάρχην fecimus, & ἐπιμελητὴν convivii. Ἰσοτελὴς ea κοινωνία Pollucis, locum plane habet in conviviis

riis συμβολιμαίοις, & refutat omnino inscitam illam opinionem viri docti de collatione ampliore symposiarchi, quasi supplere cogeretur de suo, si symbolæ omnium nō sufficerent ad convivii apparatum. Vbi ἰσοτελὴς erat κοινωνία, non alter plus altero nec rex ipse, vel magister, vel præfectus convivii, curatorve, amplius quam cæteri erogabat. Maiorem reliquis laborem & operam sumere cogebatur in convocandis convivis, & ordinandis omnibus quæ spectarent totum convivii apparatum. Is etiam exigebat à singulis symbolas: ut in vita Diogenis, cum ἐρανάρχης inter exigendum à singulis quod conferre tenebantur, à Cynico, qui se intruserat in sodalitium non vocatus, peteret, respondit ille versu Homerico parum immutato, τοὺς ἄλλους ἐράνιζε. His explicatis de conviviorum differentia, redeamus ad locum Aristidis, ut de quo genere convivii intellexerit, perspiciatur. Sic enim clarius liquebit quo sensu in eo accipi debeat ὁ πληρωτὴς ἐράνου. De sacrificiis loquitur, & epulis quæ ob sacrificium & post sacrificium parabantur. Iis epulis Deos quibus sacra fiebant interesse putabant veteres. Ad ea sacra invitabantur. Vnde illa apud

pud Poëtas. *Bacche, veni.* Item: *ad tua sacra veni.* Et alio loco:

Ipse suus Genius adsit visurus honores.

Et apud Homerum:

--. Ἦλθε δ' Ἀθήνη
Ἱρῶν ἀντήσουσα.

Item de Neptuno, ut interesset sacro sibi apud Aethiopas parato:

--- Αἰθίοπας μετεκίαθε τῆλοθ' ἐόντας,
Ἀντιόων ταύρων τε καὶ ἀρνειῶν ἑκατόμβης.

De ipso Iove alibi dicit, eum cum cæteris Diis ad epulum sacrificii sibi facti profectum esse.

Χθιζὸς ἔβη μετὰ δαῖτα, θεοὶ δ' ἅμα πάντες ἕποντο.

Cum diis sacrificabant, ad epulum sacrificii invitare solebant amicos, & familiares suos. In istiusmodi epulis sacrificiorum causa factis, nulla collatio in commune fieri solita, nullæ symbolæ in medium à pluribus datæ, nulla ἰσοτελὴς κοινωνία sumptuum locum habuit. Ipse qui sacrificium faciebat, epulum etiam apparabat suis impensis. Deus autem, cui sacrum illud celebrabatur, & propter quem epulum sacrificii causa instruebatur, non solum tanquam conviva interesse sacratis sibi epulis existimabatur, sed tan-

nquam ἑστιάτωρ habebatur. Nam paſce-
: convivas ille Deus, & convivium ipſe
ıhibere videbatur, cuius in honorem
l ſacrificium factitabatur, & ex cauſa
crificii epulum. At Serapidi hoc præ-
ipuũ prætercæteros Deos dabatur, ut in
mnibus aliorũ deorum ſacrificiis, & ſa-
ris ſollemnibuſque epulis, ipſe quaſi ἑ-
στιάτωρ crederetur, & ἐράνου πληρωτὴς, &
ιμποσίαρχος. Quæ tria apud Ariſtidem
lem ſignificant: καὶ περιϊστάμενοι δαιτύ-
ονα αὐτὸν, καὶ ἑστιάτορα. ὥστε ἄλλων ἄλλους ἐ-
ράνους πληρούντων, κοινὸς ἁπάντων ἐράνων
τός ἐστι πληρωτὴς, συμποσιάρχου τάξιν τοῖς
ὶ κατὰ ταὐτὸ συλλεγομένοις. De ſacris epu-
s ſacrificiorum cauſa comparatis ſermo
t. In quibus, ut dixi, nulla ſtipis colla-
o nec ſymbolarũ datio in uſu fuit. Qui
crificabat, convivium ipſe propriis im-
enſis dabat. Cuicunque Deo fieret, Se-
ıpis in eo ἑστιάτορος, & συμποσιάρχου, &
ληρωτοῦ ἐράνου vicem obtinebat. Ergo
riſtides hoc loco ἔρανον non pro con-
ivio ex ſymbolis parato poſuit, ſed pro
pulo ſacro, & ſollemni, quod quiſque
ı honorem Dei alicuius inſtitueret, vo-
ıtis ad hoc amicis, & familiaribus.
Iam & ἔρανον Græci uſurparunt pro ma-
ıifico & opiparo convivio, quod unus
ali-

aliquis ex opulentioribus apparabat, non collatis in unum multorum symbolis, sed suis ipsius sumptibus. Ἐρᾶν quippe, vel ἐράσαι, idem quod profundere, & expendere. Hesychius: ἐράσαι, κενῶν. Idem ἔρανον, εὐωχίαν simpliciter interpretatur. Eustathius in Α. Odyss. Εἰ μὴ ἄρα ποτὲ ἀφνειός τις συντελοίη τὸν ἔρανον, ἀσύμβολον δεῖπνον καθίζων, οἷς ἐθέλει. τότε γὰρ πολυτελὴς ἔσται καὶ αὐτὸς, ὥσπερ καὶ ὁ ποιητὴς ἐμφαίνει ἐν τῷ, καθὰ σύες ἐν ἀφνειοῦ ἀνδρὸς ἢ γάμῳ ἢ ἐράνῳ ἢ εἰλαπίνῃ σφαζόμενοι. In alio tamẽ eiusdem poëtæ loco ubi similiter horũ trium meminit, γάμου, εἰλαπίνης, & ἐράνου, vocem ἔρανον pro convivio quod de symbolis adornatur, acceperunt Grammatici. Illud certum est, ex eo loco & proprietate nominis, ἔρανον quamlibet largitionem, & donationem collationemque significare, sive ea à pluribus in unum quemlibet, & ad rem unam aliquam fiat, sive ab uno in plures. Et sic convivium unius sumptibus paratũ ad plures cõvivas excipiẽdos, æq; ἔρανος Græce vocatur, ac ex multorũ collatione & ἰσοτελεῖ κοινωνίᾳ instructum. Pollux Rhetor qui æqualis fuit Aristidis, in Onomastico, ἔρανον posuit pro quolibet epulo, ut Aristides, & hæc omnia tanquam synonyma recensuit, συμποσίαν,

ποσίαν, συσσιτίαν, εἰλαπίνην, ἔρανον θίασον, ἑστίασιν, σύνδειπνον, θοίνην, & ξενισμὸν, ut supra notavimus. Apud Athenæum lib. VIII. ἔρανος de qualibet largitione, vel dono, sive munere dicitur, de Stratonico qui cum Rhodo specimẽ artis dedisset, nemine vel minimo plausu cũ prosequente, cũ hoc dicto ab urbe exiit, ὅπου τὸ ἀδάπανον οὐ ποιεῖτε, πῶς ἐγὼ ἐλπίζω παρ' ὑμῶν ἔρανον λήψεσθαι; Sed verisimile est, hunc, ἔρανον non potuisse à Rhodiis accipere nisi ære collato. Ideo Hesychius ἔρανον, in hoc significatu, τὸ ἐκ συνεισφορᾶς δῶρον interpretatur. Certe si vel unus donum det, id etiam ἐράνου nomine, ἀπὸ τοῦ ἐρᾶσαι, hoc est, fundere ac largiri, potest appellari. In eranistarum de symbolis epulatione & compotatione, sicut iam docuimus, ἑστιάτωρ nullus est præcipuus, ubi omnes ex æquo sunt ἑστιάτορες. Cum igitur Serapis haberetur convivii ἑστιάτωρ omnium conviviorum quæ propter sacrificia cuicumque deorum conficienda instituebantur, & omnium ἐράνων idem πληρωτὴς, & συμποσίαρχος, non potest aliter accipi ἐράνου πληρωτὴς, quam συμποσίου πληρωτὴς, id est, de eo qui cogeret & conciliaret convivas ad epulum sacrificii. Quod munus fuit symposiarchi, & domini, qui sacri-

ſacrificabat, & amicos ad convivium
invitabat. Nam & ϛυμπόσιον πληρῶσαι,
docet Pollux idem eſſe quod ϛυϛῆσαι, &
ϛυγκροτῆσαι. Et cum ἔρανος idem prorſus
ſignificet quod ϛυμπόσιον, ἔρανον πληρῶσαι
idẽ omnino quod ϛυμπόσιον πληρῶσαι. Sed
& ἐρανάρχης & ϛυμποσιάρχης idem. Durat
adhuc, & adeo penitus illis inhæret hæc
opinionis lues, ut non videatur poſſe
elui. *Hic autem*, inquiunt, ἐρανάρχης ſi-
ve ἐράνου πληρωτὴς, *etſi convivium inſtrue-
bat ære collaticio, aliquando tamen aliquid de
ſuo addebat, quo lautius id eſſet.* Illud *ali-
quid* nihil eſt, & iſtud *aliquando* non magis
ad rem. Poterat ſane ſi vellet, vel to-
tum convivium ſuis impenſis parare.
Nemo puto eum impediſſet. Sed aliud
eſt, cum more agitur communi & per-
vulgato ſymbolarum, aliud cum aliquis
munifice liberalis præter ius ac morem
eſſe cupit. In ſymbolis conferendis
cum placeret ita convivari ad hoc coëun-
tibus, omnes erant ἰσοτελεῖς. Qui præficie-
batur epulis curandis, ſive is *ſympoſiarcha*
proprie ut dixi appelletur, ſive *eranarcha*,
cũ ſit idem utrumq;, minus etiam expen-
dere debuit quam cæteri aut plane nihil,
cum operam ſolus inſumeret inſtruen-
do convivio. Hoc æquum ſane fuit,
im-

immunem eum curare & laborare. At vero iniquissimum, ad laborem sumptũ etiam addere, & unum præter cæteros non solum satagere, sed etiam plus quam alios impendere. *Qua in re tamen*, inquit vir doctus, *si sumptum maximum faciebat, eum dicebat Aristoteles lib.* IV. *Nicomachiœ̃n, cap.* II, *esse* βάναυσον, *qui vellet* λαμπρύνεσθαι παρὰ μέλος, *& magnificus videri in re à magnificentia alienissima, nempe in convivio, quod hominum qui simul esse volebant familiariter & hilarè, symbolis instruebatur,* οἷον ἐρανιστῶν ἑστιῶν γαμικῶς, *ut ait Aristoteles.* Sed hęc ipsa quæ adfert conferunt multũ ad eius sententiam falsi arguendam. Ex his quippe quæ dicit Aristoteles constat non moris fuisse, ut eranarcha convivium ex ære collatitio instruendum, splendidius apparandum curaret quam ferret symbolarum ratio, utque de suo quidquam adderet, cum βαναυσίας eum qui id faceret, insimulet philosophus. Si lautior apparatus esset factus quam paterentur symbolæ collatæ, proclive fuit hyperocham à singulis pro rata portione exigere. Sed possit etiam existimari, symbolas non ante suetos conferre, sed cum placuisset de symbolis cœnare aut prandere, uni dabatur nego-

 tium

tium convivii quã posset fieri lautissime parandi. Finitis epulis ratio ducebatur, quantum expensum fuisset, tum à singulis ęqualiter sua pars sumptuum exigebatur à Symposcarcha. Hoc erat symbolam conferre. Quocunq; modo aut tempore, ante an post convivium id fieret, ἰσοτελεῖς omnes qui de symbolis erant, constat fuisse. Quos autem eo loco Nicomachiõn ἐρανιςὰς appellat Aristoteles, hi non erant symbolarum collatores, sed sodales ex collegio erani, ut Salmasius iam recte docuit. Ἐκ συμβολῶν, vel ἀπὸ συμβολῶν δεῖπνον, vocabatur quod ex collatione symbolarum conficiebatur, non ἐξ ἐράνων. Nec ἐρανιςὰς Graeci vocare solent eos qui de symbolis cœnarent, sed eos tantum qui ex sodalicio ἐρανιςῶν fuere. Non etiam convenit, id quod Aristoteles ibi scribit de adolescentibus luxuriosis, & sumptuosis, qui coibãt ad epulandũ ex symbolis. Nihil illi parcunt quin quam lautissimus & maxime opiparus exeat epularum paratus. Aristoteles vero exemplum illud affert, de illis qui prætertem & rationem in parvis rebus, quæque liberalitatem non postulant, nec magnificentiam, quam maximos sumptus faciunt, in hoc solum ut divitias ostentent.

tent. Hanc igitur βαναυσίας notam esse scribit, cum quis ἐν τοῖς μικροῖς τῶν δαπανημάτων πολλὰ ἀναλίσκει, καὶ λαμπρύνεται παρὰ μέλος, οἷον ἐρανιστὰς γαμικῶς ἑστιῶν, καὶ κωμῳδοῖς χορηγῶν ἐν τῇ παρόδῳ πορφύραν εἰσφέρων. Primũ illud ἑστιᾶν, non convenit symbolarum collatoribus, vel de symbola cœnantibus. Nullus enim ibi præcipue ἑστιάτωρ. Nemo ἑστιᾷ, sed omnes in commune ἑστιάτορες, omnes pro virili impensarũ partẽ sustinent quæ in epulas insumuntur. Hic autem sermo est de eo, qui omnes ἐρανιστὰς ita pollucibiliter accipit, ac si nuptiale cõviviũ appararet. Id igitur intelligendũ de illo qui convivium ipse exhibebat propriis sumptibus nõ ære collato. Nam hic plane ἑστιᾶν dicitur, id est, pascere, & ἑστιάτωρ vocatur. Ἐρανισταὶ autem sunt sodales ex collegio eranistarum, quos unus è collegio splendide accipit. Ne eum quidem ἐρανάρχην fuisse aut συμποσιάρχην philosophus ait, ut in collegio semper aliquis electus aut sorte ductus constituebatur totius corporis magister, vel præfectus. Sed omnis qui pluribus præbet convivium, is συμποσιάρχης, & ἑστιάτωρ, sine electione aut sortitione, iure suo. In omnibus collegiis & sodaliciis hæc semper olim consuetu-

do viguit, & præcipue in Græciæ civitatibus, ut qui eſſẽt in eo corpore & ordine ditiores, ſæpe collegii ſodales cæteros cœna ſaliari exciperent, vel ambitionis cauſa, & ad oſtendandas opes, vel etiam gratiæ promerendæ inter collegas, & potentiæ colligendæ. Apud Theophraſtum aliquis δημότας accipit, ex popularium numero, in charactere μικρολόγου, καὶ ἑστιῶν δημότας, μικρὰ τὰ κρέα κόψας παραθεῖναι. *Et populares paſcens, minuta opſonia per particulas cæſa apponere.* Hæc *cœna popularis* Plauto dicitur, in Trinummo. Ἑστιάτορες abſolute vocabantur huiuſmodi opulenti homines, qui aut δῆμον ſuum, aut φρατρίαν, aut etiam plebem univerſam publico epulo exciperent, ut in illo ipſo Ariſtotelis qui allegatus eſt Nicomachiῶn loco, οἷον εἴπου χορηγεῖν οἴονται δεῖν, ἢ καὶ τριηραρχεῖν, ἢ δὲ ἑστιᾶν τὴν πόλιν. Etiam in hoſpitum ſuſceptione μεγαλοπρέπειαν ſuam oſtendebant opulenti. ξενισμὸν vocabant. Unde ξένισις inter nomina conviviorum & epularum ſplendide apparatarum in Onomaſtico Pollucis, lib. VI. cap. 1. Ariſtoteles eodem capite & libro Ethicorum ad Nicomachum, ξένων ὑποδοχὰς appellat̃. Convivium quod ſodalibus ab uno ſodalium dabatur, *ſodalicium* vo-

cat

cat auctor Rhetoricæ ad Herennium lib. IV. in Notatione, ut iam ſupra diximus: *Dum hæc loquitur, venit in ædes quaſdam in quibus ſodalicium erat futurum, quod iſte pro notitia dõnædii ingreditur, perſpicit argentum quod erat expoſitum. Viſit triclinium ſtratum.* Ergo apud Ariſtotelem ὁ ἑστιῶν γαμικῶς ἐρανιστὰς, de eo debet accipi qui ſodales collegii eraniſtarum æque ſplendido ac ſi nuptias celebraret convivio excipit. Munificentiæ in eraniſtis exceſſum βαναυσίας, non μεγαλοπρεπείας, argumentum habere viſum eſt Ariſtoteli, quia magnificẽtia in ſodalicio eiuſmodi convivio non adeo requirebatur, ut in eo quo tota civitas exciperetur, aut quo nuptiæ celebrarentur. Paraphraſtes eorum Ethicorum, qui Heliodorus eſt Pruſæus, non Andronicus, ita reddidit, οἷον ἐρανιστὰς ἑστιᾷ πολυτελέστατα ὥσπερ εἰ γάμους ἐποίει. Quod recte converſum eſſe ab Andronici doctiſſimo interprete contendit vir alter ille doctiſſimus: *Talis eſt, exempli gratia, qui nuptiali apparatu eos excipit, qui ſymbolam in cœnam contulerunt.* Non miror ita illi hæc recte converſa videri. Similia ſibi quærit olla olera. Sed miror, viris ingenioſiſſimis & doctiſſimis hæc potuiſſe in mentem venire, ut quiſquã ἑστιᾷ,

 dici

dici possit aut videri, id est, convivio excipere aliquos, qui in cœnam symbolas contulerint. Aequalem omnes partem sumptus in convivium facti sustinent, nemo magis ἑστιάτωρ inter cæteros quam quilibet ex corpore, cum æqualiter cuncti contulerint. At ille ἑστιᾷ, qui convivium exhibet suo sumptu, hoc est, ut loquuntur Historiæ Augustæ scriptores, *qui pascit*. Profecto ita ἑστιᾷ ἐρανιστὰς, id est, sodales eranistas unus aliquis è collegio apud Aristotelem, ut apud Theophrastum loco citato unus populariũ δημότας suos ἑστιᾷν dicitur. Falsissimum est igitur quod ibidẽ adiicit eloquẽtissimus Advocatus, *Ibi ἐρανιστὰς esse qui ἔρανον & symbolã ad conviviũ celebrandum contulerunt, & ἐράνου μετέχουσιν. Quemadmodum etiam ἐρανισταὶ dicuntur qui in collegium ἐρανιστῶν conferunt, & ideo ἐράνου, id est, commodorum quæ ex ea societate percipiuntur, participes sunt.* Et quæ hic dicit, & quæ præcedenti capite scripsit eodem pertinentia, à vero prorsus sunt aliena. Ἔρανος non est symbola. In cœna ex symbolis facta nullus est peculiaris ἑστιάτωρ, quamvis unus sit συμποσιάρχης, qui curam habet apparandi epuli. Ἐράνου μετέχειν dicitur, non qui particeps est commodorum quæ percipiuntur ex col-

collegio, ſed qui ipſius collegii pars eſt. Sic φρατρίας μετέχειν, apud Harpocrationē, qui unus eſt τῶν φρατόρων. Φράτορες δ', inquit, οἱ τῆς αὐτῆς φρατρίας μετέχοντες. Apud eumdem, οἱ τῆς συμμορίας μετέχοντες, omnes συμμορῖται. Sic πόλεως μετέχειν, & δήμου μετέχειν, qui populi pars eſt, ac civitatis iure fruitur. Heſychius: Δημοτεύεσθαι, δήμου μετέχειν, καὶ πολιτείας, κατὰ νόμον. Id eſt, κοινωνεῖν. Qui eiuſdem ſunt κοινωνίας, μετέχοντες, & κοινωνοῦντες, iidem. Sic τελετῶν μετασχεῖν apud Ariſtidem omnes myſtæ dicuntur, qui myſteriis initiati ſunt. Ab illa quæ inter unius corporis & collegii ſodales intercedit κοινωνίᾳ, & conſortio, τὸ κοινὸν ἐρανιστῶν Polluci lib. VIII. cap. XIII. Ita in nummis κοινὸν Βυζαντίων. Etiam κοινωνία pro eodem occurrit. Cum plures in eamdem rem conferunt, κοινωνία etiam dicitur, ut apud eumdem Pollucem, ἰσοτελὴς κοινωνία eraniſtarum, ubi omnes æqualem portionem pro virili conferunt. Κοινωνία Κορινθίων, etiam in nummis viſitur, & κοινωνικαὶ σύνοδοι, apud Stephanum in voce πάτρα, & κοινωνία ἱερῶν. In omnibus huiuſmodi cœtibus ἑταιρικοῖς, ſollemne fuit convivia celebrari omnium collegii ſociorum,

sive ab uno præberentur propriis sumptibus, sive in commune ex pecunia communi fierent. Iosephus Antiquitatum XIV. Καὶ γὰρ Γάϊος Καίσαρ ἐν τῷ διατάγματι κωλύων θιάσους συνάγεσθαι κατὰ πόλιν, μόνους Ἰουδαίους οὐκ ἐκώλυσεν οὔτε χρήματα συνεισφέρειν, οὔτε σύνδειπνα ποιεῖν. Agapæ quoque primorum Christianorum ab his ἑταιρικοῖς conviviis non longe abibant, & parum abest quin eamdem caussam, & originem habuerint. Cum enim pauci essent Christiani in singulis urbibus circa initia nascentis Ecclesiæ, quicumque Christo nomen dederant, quasi unum constituebant & conflabant ἑταιρικὸν σύστημα, iisdem sacris participantes, una conviventes, & communem arcam habentes. De quibus nos alibi. Sciendum est autem ἐρανάρχην proprie appellatum fuisse qui præerat collegio eranistarū, & improprie à Diogene Laërtio sic dictum qui præficiebatur convivio ex symbolis facto, quem συμποσιάρχην optimi auctores nominarunt. Recte autem Harpocration notavit ἐρανάρχην vulgo etiam sua ætate vocitatum qui magister erat collegii eranistarum.

CAP. IV.

Salmaſii emendatio in lege Solonis de ſocietatibus & collegiis defenſa. Non ea tantum parte legem illam fuiſſe mendoſam, quæ nunc pluribus locis emendatur. Quinam fuerint ἱεροποιοὶ, *&* ὀργεῶνες *Atticis. De diviſione corporum* πολιτικῶν *Athenis inſtituta in* φυλὰς, φρατρίας, *&* γένη. *Multa de his quæ hactenus ignorabantur, notata. Theophraſti teſtametum emendatum. Ariſtoteles in Politicis correctus. Plurima alia, toto capite explicata & illuſtrata.*

COLLEGIORUM mentio ſuperioribus capitibus facta, & eraniſtarum ſodalicium pertractatum in memoriam mihi revocarunt emendationem Salmaſii in lege Solonis de collegiis, quæ ſemper mihi ſummopere probata eſt, quantúvis viris doctis aliquot improbata ſit. Quos inter celeberrimus noſter Advocatus peſſimam eam pronuntiare non eſt veritus. Ita ut nihil excogitatum ſit à doctiſſimis hominibus ad eam legem illuſtrandam, quod à Solonis mente & recta ratione non ſit multo alienius quam vulgata eſt lectio illius legis, ἐπὶ λείαν οἰχόμενοι. Quæ cum ſint valdę aliena à Solonis mę-

te, & tota legis ſententia, certe iudicio Advocati alieniſſimum à vero rectoque eam Salmaſii coniecturam eſſe oportet. Sed an ita ſit, ut ſibi perſuaſit, iam hic videbimus. Lex illa tractat de variis collegiis, & ſodaliciis, non ſolum ſacrorum, ſed etiam aliarum rerum cauſa inſtitutis. Alia quippe collegia ſunt, ex diverſi generis & conditionis profeſſioniſque hominibus compoſita, ut collegium ἐρανιστῶν, de quo in præcedentibus defenſionibus actum eſt. Alia ſunt eiuſdem nationis, vel populi, ut δημόται apud Atticos. Alia eiuſdem cognationis, ut γεννῆται primitus apud eoſdem, & ὁμογάλακτες. Alia eiuſdem cenſus, ut συμμορῖται. Ditiſſimi quippe Athenis in συμμορίας, diviſi erant. Alia eiuſdem miniſterii ad ſacra obeunda, ut ἱεροποιοὶ, & ὀργεῶνες, ut apud Romanos collegium Pontificum, Augurũ, fratrum Arvalium, & ſimilium. Alia eiuſdem artis, ut collegium fabrum, & ſimilium. Alia eiuſdem negotiationis, ut mercatorum. Hæc ſufficiat exempla collegiorum retuliſſe, ut via muniatur ad explicandam & emendandam illam Solonis legem, quæ habetur in leg. IV. D. de collegiis. Eam de collegiis eiuſmodi variis, qualia ſupra memo-

[illegible]emoravimus, quæque Græcis ἐπαιρεῖαι [illegible]icuntur, agere constat. Ergo inter eas [illegible]αιρείας, quæ Athenis illo tempore quo [illegible]olon eam legem tulit, cognitæ fuerunt, [illegible]na extitit, ἐπὶ λείαν οἰχομένων. Sic enim [illegible]n Pandectiis Florentinus legitur. Pro [illegible]uo habent Basilicῶn libri, ἐπὶ λείαν ἐρ-[illegible]όμενοι, alii etiam ἐρχόμενοι. Quod-[illegible]am istud collegium aut corpus fuerit [illegible]thenis, aut quo nomine vocaretur qui [illegible]d prædam exibant, prorsus nescio. Quod [illegible]t nobilissimus Advocatus, ad prædam [illegible]x hostibus quærendam eorum initam [illegible]uisse societatem, non legi apud veteres [illegible]ræcos, nec Romanos tale collegium [illegible]ominatum. *Possunt*, inquit, *iniri societa-[illegible]s, non modo ad merces comparandas, & è per-[illegible]rinis regionibus advehendas, aut eo transpor-[illegible]ndas, sed ad prædam etiam ex hostibus quæ-[illegible]ndam, aut ad utrumque simul, quæ societatis [illegible]nera neque hodie sunt incognita.* De socie-[illegible]te ineunda ad merces comparandas, & [illegible]portandas è regionibus peregrinis, aut [illegible]ansportandas ad exteros, nihil est dubiũ [illegible]uin pactio fieri possit, & quin talis socie-[illegible]s etiã olim cognita fuerit, sed de ea quę [illegible]ontrahitur ad prædam ex hostibus agen-[illegible]i, nõ est quæstio an talis possit iniri, sed [illegible]n inita aliquãdo sit, sive apud Græcos si-

ve

ve apud Romanos. Hoc certe est, de quo nihil me fando audisse, aut legendo cognovisse fateor. Non enim hic tantum quæritur, an societas huiusmodi inter aliquos homines aliquando contracta sit, aut contrahi etiam nunc queat, sed an collegium certum, ἑταιρεία stata, certorum hominum numero definita, cui lege Solonis coire licuerit, & pactionem inter se, totum corpus obligaturam, sibi ferre. Si fuit tale Athenis collegium quomodo vocabatur? Nam qui negotiationis causa coibant, ἔμποροι dicebantur. Qui prædæ causa corpus collegiumque legitimum conflabant, quo nomine vocari fas fuit? Ληϊσταί certe, si quid Græce scio, poterant nuncupari, Latine *prædatores*. Sed quo ex genere civium sumebantur? Vtrũ ex opificibus, an ex aratoribus, an ex politicis, an vero ex militibus? Ex his potius fuere. Ergo militum hæc ἑταιρεία, quibus legitimas ex hostibus prædas agere licuit. Sed quis unquam audivit, in militia Romana aut in Græca tale inter se coiisse sodalicium milites, ut ad prædam ex hostibus abactā participandam collegium constituerent, legibus licitum? Fuere & quædam prædonum piratarumque & latronum collegia.

gia, ſed illicita, ſed in perniciem civium collecta, & omni ope exterminanda. Et tamen ſi ullum ad prædas faciendas collegium olim coiit, horum prædonum fuiſſe neceſſe eſt. Non enim civium in Republica bene conſtituta, & bene morata, tale unquam collegium uſurpatum eſſe, aut licitum extitiſſe crediderim. Sed ponamus in gratiam doctiſſimi Advocati, Athenis ætate Solonis prædatorum & prædonum ex civibus coalitum lege permiſſum conſtitiſſe aliquod collegium. Quid eſt, ἐπὶ λείαν οἴχεσθαι? An οἱ ἐπὶ λείαν οἰχόμενοι, qui ad prædas agendas abeunt, ullam ſocietatis aut collegii ſignificationem indicant? Multi prædatum eunt, qui tamen quod capiunt ſibi ſervant, nec aliis cōmunicant. In aliis ἑταιρείαις quarū mentio extat in eadē lege Solonis, ipſa ſocietas nomine ipſo eorū qui ibi vocātur, indicatur, ut ὁμόταφοι, σύσσιτοι, φράτορες, & alia. Ἐπὶ λείαν οἰχόμενοι, ut εἰς ἐμπορίαν, nihil κοινωνικὸν deſignant. Poſtremo quæ ſimilitudo, τῶν ἐπὶ λείαν οἰχομένων, & τῶν εἰς ἐμπορίαν, ad prædas agendas euntium, & ad mercaturam proficiſcentium? Οἴχεσθαι denique verbum his rebus parum convenire, Græce periti facile mihi conceſſerint. Viderunt hoc niſi fallor, & Græci,

qui

qui βασιλικὰ ex iure Romano Iustiniani, pandectis, Codice, & Novellis composuerunt, & pro οἰχόμενοι reposuere ἐρχόμενοι. Quod ne ipsum quidē satis rectum videtur nec satis Atticum, cum nec ullam κοινωνίαν sicut debuit exprimat. His omnibus permotus rationibus Salmasius, pro ἐπὶ λείαν, corrigendū indicavit, καπηλείαν. Nihil magis alienum potuisse excogitari à mente Solonis & recta legis sententia visum est doctissimo ac celeberrimo Advocato. Quid? An sodalicium collegium prædandi causa coitum, magis videbitur consentaneum rectæ rationi, & legi Solonianæ sensui, quam negotiationis causa inita societas? An etiam negotiatorū & institorū rationem minus convenire cum mercatura putabit quam prædarum agendarum licentiam? Atqui apud veteres Atticos, & priscos alios Græcos hæc duo semper coniunguntur, κάπηλος & ἔμπορος. καπηλεία & ἐμπορία. Κάπηλοι illi nō sunt caupones, ne quis erret, sed institores ac propolę qui à mercatoribus emunt magnariis quod per partes in foro vendant. Ἔμποροι sunt qui navigant, & per aversionem emunt ac vendunt merces. Κάπηλοι ab ἐμπόροις emunt, & fora mercium vendendarum gratia circumeunt.

Unde *circumforanei* vocantur Latine, & ...opolæ. Græci ἀγοραίους etiam nominant, quos ita cum ἐμπόροις Aristoteles conjunctos aliquot locis proponit, ut alii καπήλους & ἐμπόρους, in Oeconomico. Xenophon καπηλείαν, & ἐμπορίαν, prorsus ita junxit, ut lex Solonis ex emendatione Salmasii correcta. Sic enim in libro περὶ προσόδων scribit, ὥστε πολλοὶ ἀφιέμενοι γῆν ἐργάζεσθαι, ἐπ' ἐμπορίας, καὶ καπηλείας, καὶ τοκισμοὺς τρέπονται. Negotia vero ut Mela in verbis Herodoti de Aegyptiis Latine expressis, αἱ μὲν γυναῖκες ἀγοράζουσί τε, καὶ καπηλεύουσι. *Forum curant & negotia fœminæ.* Suidas καπηλείας, ἐμπορίας. ...ssim, ut Salmasius iam notavit, κάπηλος & ἔμπορος, καπηλεία & ἐμπορία apud Græcos iunguntur. Nec alteri sine altero esse possunt, cum mercatores magni, qui sunt ἔμποροι, habere debeant καπήλους quibus sua vendant, & isti ἐμπόρους, à quibus emant. An potuit ergo probabilior coniectura excogitari quam quæ καπηλείαν, conciliaret cum ἐμπορίᾳ, in lege Solonis, cum in vita istæ professiones ita individuæ sint altera alterius comites, ut separari nequeant? An vir doctissimus hanc emendationem nimis longe petitam, & à vestigiis lectionis vulga-

tæ

tæ nimis remotam putavit ? Quid vero propius quam ex ἐπὶ λεία, facere καπηλείαν? An ipsius correctio in eadem lege magis premit vestigia scripturæ vulgaris, qua ὀργίων μύσται reposuit, pro ὀργίων ἢ ναῦται, vel ut alii habent, ὀργίων μλυνταί? An ignoravit quod est verissimum certissimumque, quæ leguntur Græcorum testimonia in libris Latinis, ea depravatissima circumferri, in quibusdam exemplaribus in totum non legi? Exemplo sit decretum Ephororum adversus Timotheum, quod apud Boëthium ita mendosum à librariis relictum est, ut nullum in eo sanitatis, aut sinceritatis pristinæ vestigium appareat. Talia omnia sunt quæcunque reperiuntur apud auctores Latinos, citata aliquando ex Græcis auctoribus vel singula vocabula, quæ nunquam ferme sine labe aut vitio descripta extant. Vehementer etiam errant, si putant, hac tantũ parte inquinatam ad nos pervenisse hanc Solonis legem. Planum mox faciam, aliquot adhuc locis restare vitiosam. Hic ipse locus nondum persanatus est totus, sed dimidiatim tantum à Salmasio restitutus. Nam quid est, εἰς καπηλείαν οἰχόμενοι, ἢ εἰς ἐμποϱείαν? Sic enim legunt Pandectæ Florentinæ. Sed

omnino

omnino reſcribendum, ἢ καπηλειῶν κοινω-
νοὶ, ἢ ἐμποριῶν. Iam hic habemus colle-
gium καπήλων & ἐμπόρων, ſive καπηλειῶν
& ἐμποριῶν. Nam ita dixit Xenophon
numero multitudinis, εἰς καπηλείας καὶ
ἐμπορίας τρέπονται. Idem autem κοινωνία
quod collegium, vel ſocietas ſodalicia.
Vnde in nummis κοινωνία Κορινθίων. Quod
etiam dicitur eodem ſenſu, Κοινὸν Κορινθ-
ίων, ut κοινὸν ἐρανιστῶν Polluci. Alio loco
apud eumdem κοινωνία vocatur ἰσοτελὴς ἐ-
ρανιστῶν. Heſychius: Κοινὸν, δῆμος. Facile
autem potuit degenerare vox κοινωνοὶ in
οἰχόμενοι, præcipue maiuſculis litteris
ſcripta, ut omnes Græcæ dictiones ſo-
lent exaratæ reperiri in libris Latinis.
Fortaſſean & qui deſcripſerunt Pandectas
Florentinas, haud bene ſuis oculis uſi,
ΟΙΧΟΜΕΝΟΙ legerunt pro ΚΟΙΝΩ-
ΝΟΙ. Si vetuſtior eſt corruptela, non
hoc etiam mirandum. Alioquin ex e-
ditæ lectionis veſtigiis haud paulo me-
lius emendatū videretur, ſi quis reſcribe-
ret, καπηλείαν μετοιχόμενοι, ἢ ἐμπορίαν: vel
μετερχόμενοι, id eſt, μετιόντες, cocionaturam
exercentes, & mercaturam. Sed omnino
vocabulum reſtitui neceſſe eſt, quo deſi-
gnetur ſocietas vel collegium. Longe
maioris momenti maculæ occuparunt

illam legem, de quibus ne ſuboluit quidem acutiſſimo & naſutiſſimo Iuriſconſulto. Statim in ipſo principio, ἐὰν ἢ δῆμος, ἢ φράτορες. Quo ſenſu Δῆμος ibi appelletur, non video. Nam Δῆμος, univerſus eſt civitatis populus. At in hac lege tractatur de variis cœtibus, & coitionibus corporum; quæ partes ſunt civitatis. De Athenarum urbis *Demis* loqui voluiſſe Solonem certum eſt. Hi pagi ſunt ſive vici, & κῶμαι, ut Græci interpretantur Grammatici, quibus olim ſeparati habitabant Athenienſes. Hos vicatim diſperſos ita in unam urbem contraxiſſe traditur Theſeus, ut tamẽ nomina δήμων remanſerint, & cuiuſque pagi ſive δήμου populi quaſi unum corpus collegii ab aliis ſeparatum & diſcretum conſtituerint. De his ergo intellexiſſe Solonem in hac lege certum eſt, & δῆμοι in hac ſignificatione, ſunt συστήματα πολιτικὰ, non ἑταιρικά. Numero ergo multitudinis ſcribendum, Ἐὰν ἢ δῆμοι, ἢ φράτορες. Sed nec δῆμοι videntur reponendi pro ipſis vicorum ſive pagorum collegiis ac corporibus. Nam tota lege nuſquam ipſa corpora nominantur, ſed corporati. Non dixit φρατρίας ſed φράτορες: non συσσιτίας, non θιάσους, ſed θιασώτας, &

συσσί-

ναςίτους. Putem igitur legendum cum accentu in ultima, ἐὰν ἢ δημοὶ, ἢ φρήτορες. Ubi δημοὶ sunt δημόται, veteri lingua Attica qua Solon usus est. Hesychius: Δημὸν ἐόντα, ὀξυτόνως δημότην, καὶ ἕνα τῶν πολλῶν. Ex Homero est illud, δημὸν ἐόντα. Stephanus in Ethnicis: Δῆμος παρ᾽ Ἀθηναίοις, κώμη, καὶ ἡ τοῦ πλήθους συλλογὴ, καὶ τὸν ἕνα δημότην. οὐ μὴν ἔοικε Δημὸν ἐόντα. Sic μῖμος est imitatio, μιμὸς imitator. Cum igitur constet de Demis, id est, particularibus πολιτικοῖς συστήμασι urbis Athenarum loqui Solonem, δῆμος non potest singulariter ibi locum habere. Nam absolute cum dicitur δῆμος, intelligitur de universo populo, τὸ ὅλον ἔθνος, ut scribit Stephanus. Sic δῆμος Ἐρεχθῆος apud Homerum totus Atheniensis populus. Quæ sequuntur in eadem lege, longe sunt deploratissima, ἢ φρήτορες, ἢ ἱερῶν ὀργίων, ἢ ναῦται. Greci βασιλικῶν auctores quum Pandectas in Græcum sermonē converterent, & viderent hos ναύτας non posse hic locum habere, correxerunt, ἢ ἱερῶν ὀργίων μηνυταὶ, ut de his intelligeretur qui orgia sive sacra ostendūt, & interpretantur. Vt in veteri inscriptione Gruteriana, *Ostenderunt Cryphios*. Doctissimus Advocatus qui correxit ἱερῶν ὀργίων μύσται, nimis

 mis

mis abit longe ab utraque lectione tam
ea quam Basilicorum interpretes com-
menti sunt, quam ea quæ reperitur in
Pandectis Florentinis. Præterea nusquam
legimus, σύστημα ἱταιρικὸν vel collegium
mystarum Athenis fuisse. Μύσται voca-
bantur omnes qui initiati erant mysteriis.
Vnde & *Symmeystæ*. Mentio est in veteri
inscriptione συνόδου τῶν μυστῶν. Sed rerum
Atticarum scriptores non memorant
ullam ἑταιρείαν hoc nomine Athenis no-
tam. Deinde quod ait corrector,
hanc à se proditam lectionem propius
abesse à scriptura Basilicorum, quæ ha-
bet μηνυταὶ, ineptum est ea ratione niti.
Nam si ita repererunt in libris Iustinianis
Basilicorum auctores, non sollicitanda
fuit ea lectio. Sin vero ipsi eam confin-
xerunt ex corrupta ἢ ναῦται, non est alle-
ganda ea scriptura quasi germanæ ac ve-
ræ lectionis vestigia ostentet. Cæterum
non in hoc tantum vitiū est, sed in eo et-
iam quod ἱερὰ ὄργια dicuntur. Nulla
quippe ὄργια, nisi ἱερά. Quinimmo ipsa
per se ὄργια, Grammatici interpretantur,
τὰ ἱερά. Hesychius: Ὀργίων, ἱερῶν. Sui-
das: Ὄργια, μυστήρια, ἱερά. Audaci con-
iectura, sed vera, sic totus locus emacu-
landus: ἐὰν δὲ δημοὶ ἢ, φράτορες, ἢ ἱεροποιοὶ,
ἢ ὀρ-

4

ἢ ὀργεῶνες, ἢ σύσσιτοι. Hæc omnia συστήματα κοινωνικὰ, fuere Athenis celebria, partim πολιτικὰ, ut δῆμοι ſive δημόται, & φράτορες: partim ἱερατικὰ, id eſt, religionis & ſacrorum cauſa inſtituta, ut ἱεροποιοὶ, & ργεῶνες. Pollux lib. VIII. cap. IX. hæc ria etiam coniunctim recenſuit, ἱεροποιοὺς, ργεῶνας, φράτορας. Paulo poſt addit & δημάρχους, qui ſingulorum δήμων fuere nagiſtri & præfecti, ut φράτορες ſuos quoque habuere φρατριάρχας, & φυλέται ive tribules ſuos φυλάρχας. Quod ad εροποιοὺς attinet, decem numero Athenis uere qui ſacrificia quinquennalia faciebant, τὴν εἰς Δῆλον, τὴν ἐν Βραυρῶνι, τὴν τῶν ρακλειδῶν, τὴν εἰς Ἐλευσῖνα. Collegiũ igiur, ſive ἑταιρεία hæc, decem ſacerdotes abuit ſacris faciundis quinquennalibus, ualia fuere quæ memorata ſunt. Ὀργεῶνες quoque, ad ſacra quædam obeunda nſtituti, quæ Diis ſive Heroibus de more erent, peculiare collegium ſive σύλλογον onſtituebant, & una conveniebant eoum ſacrorum gratia celebrandorum. larpocration: Ὀργεῶνες δέ εἰσιν ἐπὶ τιμῇ ῶν ἢ ἡρώων συνιόντες. Ὀργιάζειν γάρ ἐστι τὸ ειν, καὶ τὰ νομιζόμενα δρᾶν. Eorum in gibus Solonis mentionem fuiſſe factam tendit Suidas ex Seleuco, qui in Axo-

nes commentarium ediderat, his verbis: Σέλευκος ἐν τῷ ὑπομνήματι τῶν Σόλωνος ἀξόνων, Ὀργεῶνάς φησι καλεῖσθαι τοὺς συλλόγους ἔχοντας περὶ τινας ἥρωας ἢ θεούς. Quod ait, συλλόγους ἔχοντας, collegium eorum ſive πολιτικὸν σύστημα peculiare ſignificat conſtitiſſe, quod ſtatis temporibus coibat ad ſacra certis Diis vel Heroibus celebrāda. Inde ὀργεῶνες de quibuſlibet ſacerdotibus poëtis uſurpati. Ut in verſu Aeſchyli ex Tragœdia Myſorum.

Ποταμοῦ Καΐκου χαῖρε πρῶτος ὀργεών.

Pollux Ὀργεῶνας eos fuiſſe interpretatur qui per ſingulos Demos Atticæ ſtatis diebus certa ſacrificia facerent. Ὀργεῶνες οἱ κατὰ δήμους ἐν τακταῖς ἡμέραις θύοντες θυσίας τινάς. Harpocration videtur ſentire, poſterioribus Atticis aliud munus habuiſſe Orgeones, vel ſic dictos eſſe quoſdam qui convenirent ut honorē defunctis exhiberent. Quod tamē quaſi dubitans proponit, & id colligi poſſe ait ex teſtamento Theophraſti. Μήποτε δὲ, inquit, ὕστερον νενόμισται τὸ ἐπὶ τιμῇ τινας τῶν ἀποθανόντων συνιέναι, καὶ ὀργεῶνας οὕτως ὠνομάσθαι, ὡς ἔστι συνιδεῖν ἐκ τῶν Θεοφράστου διαθηκῶν. Alios fuiſſe hos Orgeones ab antiquis hoc nomen habentibus ſuſpicatur. Sed fruſtra. Quēadmodum enim antiqui Attici Orgeones

He-

Heroum in honorem & cultum ſtata quędam ac ſollemnia ſacrificiafeciebant, ita etiam ad virorum illuſtrium memoriam colendam & honorandam convenire ſolebant, & ſacra facere ad eorum ſepulcrum, ibique epulari, pecunia præcipue à defunctis ad hoc ipsũ teſtamento elicta, ut hoc fieret. Quemadmodum etiam caverat de ea re teſtamento ſuo Theophraſtus. Mirum tamen, in teſtamento illius philoſophi quod hodie extat apud Diogenem Laërtium nullam haberi mentionem Ὀργεώνων. Debuit tamen ibi extare, & olim extitit priuſquam corrupta eſſent exẽplaria, eo loco qui ſic ſt reſtituendus: Ὅπως δὲ συνίηται, μετὰ τὰ περὶ ἡμᾶς συμβάντα περὶ τὸ ἱερὸν, καὶ τὸ μνημεῖον, καὶ τὸν κῆπον, καὶ τὸν περίπατον, ὑπὸ τῶν Ὀργεώνων, συνεπιμελεῖσθαι δὲ Πόμπυλον τούτων, ἐποικοῦντα αὐτὸν, καὶ τὴν τῶν ἄλλων ἐπιμέλειαν ποιούμενον, ἣν καὶ πρότερον. Vult, poſt mortem ſuam Orgeonas ad monumentum ſuum convenire, ſacra ibi facere in ano quod extructum ibidem fuerat, cuius & paulo antę in eodem tęſtamento t mentio. Iſti Orgeones iidem omnio fuere qui ſolebant ἐπὶ τιμῇ θεῶν ἢ ἡρώων συνιέναι. Epicurus quoque teſtamento ſuo voluit εἰκάσι menſium ſingulorum

rum ζωόδον ad suum monumentum fie-
ri, & memoriam suam ab sectatoribus &
discipulis epulo celebrari. De sacrificio
& Orgeonibus nihil constituit, utpote qui
crederet, Deos nihil sui nec alieni cura-
re. Quam recte autem Ὀργεῶνες in hac
lege Solonis coniungantur cū φράτορσιν,
ex iis quæ apud Suidam leguntur appa-
ret in ea voce exponenda: περὶ δὲ τῶν Ὀρ-
γεώνων γέγραφε καὶ Φιλόχορος· τοὺς δὲ φρά-
τορας ἐπάναγκες δέχεσθαι, καὶ τοὺς Ὀργεῶνας,
καὶ τοὺς ὁμογαλάκτους. *Phratoribus necessita-
tem incumbere recipiendi Orgeonas, & colla-
ctaneos.* Qui cives erant, liberos suos pue-
ros & puellas inducebant in phratriam,
quod εἰσάγεσθαι εἰς φρατρίαν dicebant, &
γράφεσθαι εἰς φρατρίαν πατρόθεν. Pollux
lib. VIII. cap. IX. περὶ φρατόρων· εἰς τού-
τους τούς τε κούρους καὶ τὰς κούρας εἰσῆγον, καὶ
εἰς ἡλικίαν προελθόντας ἐν τῇ καλουμένῃ κου-
ρεώτιδι ἡμέρᾳ. Idem Pollux in unaquaque
phratria esse γένη triginta docet lib. III.
cap. IV, & unumquodque γένος triginta
viris constare, qui vocabantur Ὀργεῶνες,
& ὁμογάλακτοι. Sed Philochorus apud
Suidam clare Ὀργεῶνας & ὁμογαλάκτους
distinxit, & Orgeonas & collactaneos,
recipi debere in phratriam dixit. Ex
his sane constat, certum corpus & colle-
gium

gum constituisse Orgeonas, & eorum
unus fuisse, statis temporibus sacrificia
quædam Diis & Heroibus facere, atque
iam defunctorum memoriã qui ea fieri
stamẽto cavissẽt, celebrare. Φυλαὶ, id est,
ibus, continebant Δήμους. Nam plures in
naquaq; φυλῆ δῆμοι, & φρατρίαι plures.
x Phratoribus vero erant Ὀργεῶνες. de
uibus paulo post. Nemo iã non videt,
γεῶνες scribendum esse, pro Ὀργίων ἢ
ῦται. Cum imperiti enim librarii non
iperent illos Ὀργεῶνες, pro his substitue-
unt, ὀργίων ἢ ναύται, aut μλωυταί. Se-
uuntur in eadem lege, ἢ σύσσιτοι, ἢ ὁμόταφοι, ἢ θιασῶται. De συσσίτοις certum est,
& συσσίτιον, nomen esse Atticũ, de con-
ubernio una convivantium. Athenæus
b. 1. ἀγνοεῖ δὲ ὅτι ἐν Πλάτωνος συσσιτίῳ
ετὼ καὶ εἴκοσιν ἦσαν. Qui subiunguntur,
ὁμόταφοι, prorsus alieni sunt ab hoc lo-
o, ut vitium scripturæ clament, inser-
inter συσσίτους & θιασώτας. Non alii
unt ὁμόταφοι, quam qui iã in eodẽ monu-
iẽto sepulti sunt, & cõditi. Nec Corpus
ut collegiũ efficere possunt uno in loco
epeliendorum. Non etiã putem tale un-
uam collegium extitisse, qui cum in vita
ullã inter se κοινωνίαν habuerint, in mor-
tumuli habere societatem saltem vo-

luerint. Præterea de illis ὁμοτάφοις altum apud ſcriptores rerum Atticarum ſilentium. Nec audio virum doctiſſimum, qui non melior eſt pravorum corrector quam aliorum cenſor, dum legendū cenſet, ἢ ὁμόκαποι, vel ὁμόκαπνοι. Verbum iſtud Creticum non Atticum. Nam Epimenides Cretenſium legiſlator ὁμοκάπους vocaverat, quos Charondas ὁμοσιπύους id eſt, συσσίτους. Et rididulum eſt, quod addit idem, Epimenide adminiſtro ad leges condendas uſum eſſe Solonem. *Quid ni ergo*, inquit, *Epimenidis dictionem in legem ſuam attulerit?* Non Attice ergo Solon loqui debuit in legibus ſuis, ſed Cretice, quia Epimenide Cretenſi uſus eſt adminiſtro in legibus ſuis condendis. Hæc inepta ſunt, nec merentur refutationem. Præterea cum ὁμόκαποι Cretum lingua iidem ſint qui σύσσιτοι Atticorum, an veriſimile eſt rē eamdē voluiſſe exprimere duobus vocabulis Solonem, uno Attico, altero Cretico? Ego vero corrigendum plane autumo, ἢ ὁμόγαλοι. Iidem ſunt qui & ὁμογάλακτοι. In maiuſcula Græca littera, Τ & Γ non multum differunt. Cum igitur ſcriptum foret, ΟΜΟΓΑΛΟΙ, inde fecerunt ignari librarii Ὁ'ΜΟ'ΤΑΦΟΙ. Collegium & corpus Athenis fuit

ὁμο-

μογαλάκτων, ut & ὀργεώνων. Polluxquidem eosdem facit, sed ex Philochoro iquet, esse diversos, verbis quæ ex Suida upra citavimus, τοὺς δὲ φράτορας ἐπανακὲς δέχεσθαι, καὶ τοὺς ὀργεῶνας, καὶ τοὺς ὁμογαλάκτους, οὓς γεννήτας καλοῦμεν. Ergo ὁμογάλακτοι Athenis iidem erant, qui & γεννῆται vocabantur. Hi corpus vel ἑταιρείαν aciebant, ut & φράτορες, & unumquodque γένος triginta habuit γεννήτας, sive μογαλάκτους. Sic dicebantur οἱ τοῦ αὐτοῦ γένους κοινωνοῦντες. Ergo hæc κοινωνία ὁμογαλάκτων ex triginta viris constitit, qui tiam γεννῆται dicti. Vnaquæque φρατρία riginta γένη habuit, & unumquodque γένος homines triginta sive triginta γεννήτας. Non omnium tamen γενῶν viri ppellati sunt γεννῆται, sed proprie, & κατ' ἐξοχὴν, qui ex primo genere fuerunt. idem ὁμογάλακτοι vocabantur. Suidas, άλιν δὲ τῶν φρατριῶν ἑκάστη εἰς γένη διῄρητο ριάκοντα, ἐξ ὧν αἱ ἱερωσύναι ἑκάστοις προσήκουσαι ἐκληροῦντο, καὶ γεννῆται οἱ ἐκ τοῦ αὐτοῦ καὶ ρώτου γένους τῶν τριάκοντα γενῶν, οὓς καὶ πρότερον φησι Φιλόχορος ὁμογάλακτας καλεῖσθαι. Antea appellabantur teste Philochoro ὁμογάλακτες. Ec sic in lege Solonis vocaos apparet. Postea nominati sunt γεννῆται. Et notandum quod ait Suidas, sacerdotia

dotia γεννήταις ſortito fuiſſe attributa, pro-
ut cuique familiæ ſive γένει hæc vel illa
aſſignata ſunt. Ex alio nimirum γένει
ſumebantur ὀργεῶνες, ex alio ἱεροποιοὶ, ex
alio γεωργοὶ, & ita de cæteris. Et ſic
conſtabit ratio Polluci, qui ſcripſit, γεννή-
τας, ὀργεῶνας & ὁμογαλάκτους fuiſſe appel-
latos. Triginta γένη cum eſſent in una-
quaque φρατρίᾳ, & omnes triginta γενῶν
viri dicerentur etiam γεννῆται, omnibus
paſſim omnia ſacerdotia attribuebantur,
ſed aliis alia, cum tamen omnes ſacerdo-
tes ex γεννήταις ſumerentur. Vt certus
numerus ὀργεώνων ſorte ex ſuo γένει capi
ſolebat, ita ἑταιρείαν & σύνοδον conſti-
tuebant ſeparatam. Ergo ὁμογάλακτοι
proprie appellati ſunt primi γένους γεννῆται
ex triginta. Certe eos qui γεννῆται diceban-
tur, κοινωνικὸν σύστημα compoſuiſſe tradit
apud Euſtathium veteris Lexici Rheto-
rici auctor, ad Iliad. β. Ὅθεν καὶ ἦν τὸ σύ-
στημα κοινωνικὸν οἱ γεννῆται, ἅ ἐστιν ἐκ τῶν γενῶν τῶν
συννενεμημένων εἰς τὰς φρατρίας. Ergo &
ὁμόγαλοι, vel ὁμογάλακτες, qui iidem cum
γεννήταις, fecere κοινωνικὸν σύστημα. Vt
hæc paucis clare abſolvantur, ſciendum
eſt, ex iſtis collegiis, & corporibus ſive
συστήμασιν Atticis, alia fuiſſe πολιτικὰ, alia
ἑταιρικὰ ſive παραιρετικά. Prima & ſum-

a κοινωνία civium fuit universorum, idem moribus, institutis, & sacris utentium. Vnde nomina Κοινὸν, & Κοινωνία, de his etiam usurpantur, nempe pro universi civitatis unius populo. Vnde Κοινὸν Λατίνων, Κοινὸν Βυζαντίων, item Κοινὸν Γαλατῶν in veteri inscriptione, Κοινωνὰ Κορινθίων. *Commune Siciliæ* Cicenoni, i est, Κοινὸν Σικελίας, ut Κοινὸν Λυκίας, in veteri inscriptione. Πολῖται & συμπολῖται dicebantur omnes eiusdem συστήματος κοινωνοῦντες. Verum hæc universalis κοινωνία nihil ad has particulares συστημάτων & collegiorum κοινωνίας, nisi quod omnes sub se comprehendit & continet. roxime sequitur, ut maxima, omnium ost universalem, τῶν φυλῶν sive tribuum thenis divisio. Antiquitus quattuor ntum fuere. Postea decem factæ, poremo duodecim. Hæc maxima post universalem totius civitatis κοινωνίαν, extire συστήματα κοινωνικά. Vnde φυλίων ῶν ἱερά. Omnia quippe eiusmodi συστήματα, parva magnaque, peculiaria sacra abuerunt, & Deos proprios. Φυλέται icebantur huius κοινωνίας consortes. ingulæ porro φυλαὶ plures δήμους sie pagos habuere. Ex quo rursus ia συστημάτων divisio extitit. Singuli quip-

quippe δῆμοι totidem πολιτικὰ & κοινωνικὰ fuere συστήματα, quorum consortes δημόται appellati. Hæc duo igitur maxima συστήματα Athenis, φυλέται, & δημόται. Stephanus: φυλὴ δὲ καὶ φυλέται πρότερον ὠνομάσθησαν ἐκ τοῦ εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰ καλούμενα ἔθνη συνόδου γινομένης. ἕκαστον γὰρ τῶν συνελθόντων φῦλον ἐλέγετο εἶναι. Ergo & hoc σύστημα fuit πολιτικὸν, quod & συγγενικὸν fuisse credas, si fides Grammaticis, qui φυλέτας passim interpretantur συγγενεῖς. Φυλέται maiora συστήματα. Deinde Δημόται. Mox & φράτορες. Pollux hæc tria simul hoc ordine iunctim posuit lib. III. cap. IV. φυλέτης, δημότης, & φράτωρ. In singulis φυλαῖς plures erant δῆμοι, & plures φρατρίαι. Mirum in hac Solonis lege, δημοτῶν sive δημῶν, & φρατόρων fieri mentionem nullam φυλετῶν. Sed hæc ratio videtur afferri posse quod φυλαὶ ampliora essent συστήματα, quam ut in ἑταιρείας nomen cadere possent. Comprehendebant quippe tam δημότας quam φράτορας. Lex Solonis à *Demotis* tanquã cæterorum omnium corporũ maioribus post φυλέτας, cœpit. Sua autem sacra habuere peculiaria, ut aliæ κοινωνίαι, ac epula sollemnia φυλετικὰ appellata, non solum φυλέται, sed δημόται δημοτικὰ, & φρά-

ράτορες φρατερικά. Nam & φράτορας
ιᾶν legimus, & δημότας ἑστιᾶν, in vete-
m scriptis, item & φυλέτας. Et in o-
nibus eiusmodi κοινωνίαις & συστήμασιν
ii sponte sua toti collegio convivia ex-
ibebant, ostentandæ munificentiæ suæ,
ii necessitate legis vel sortis adducti
ibules suos, vel populares, vel φράτο-
ρας convivio excipiebant. Athenæus
b. v. ostendit omnium huiusmodi συ-
μάτων, tã πολιτικῶν sive νομικῶν, quã ἑταιρι-
κῶν sive προαιρετικῶν, sollēnia fuisse cō-
via quę ab eiusdē cœtus viris agitaren-
r, vel uno præbente & cæteros corpo-
tos pascente, vel in commune ex ære
omnibus collato. Τῶν δὲ κοινῶν, inquit,
είπνων προνοοῦντες οἱ νομοθέται τά τε φυλετι-
κὰ δεῖπνα, καὶ τὰ δημοτικὰ προσέταξαν, ἔτι
δὲ τοὺς θιάσους, καὶ φρατερικὰ, καὶ πάλιν ὀργεω-
νικὰ λεγόμενα. Vides ex his, & ὀργεῶνας
ἑταιρείαν constituisse, unde ὀργεωνικὰ δεῖ-
πνα appellata quæ Orgeones congregati
ctitarent. In hac ipsa lege Solonis, &
ὀργεώνων fit mentio ex nostra emendatio-
ne, & δημοτῶν, & θιασωτῶν, & φρατό-
ρων. Cur non & φυλετῶν, cum non minus
à his φυλετικὰ δεῖπνα nominata sint,
quam à φράτορσιν φρατερικὰ, ἀπὸ τῶν δημο-
τῶν δημοτικά? Rationē iam supra reddidi-
mus.

mus. Pars autem φυλῆς Φρατρία, & quidem tertia. An ergo tres φρατρίαι in unaquaque φυλῇ? Nam φρατρίαν Grammatici τὸ τρίτον μέρος τῆς φυλῆς esse notant. Φρατρία ἐστὶ τὸ τρίτον μέρος τῆς φυλῆς. Sed Harpocration in voce τριττύς, similiter scribit, τριττὺν esse τὸ τρίτον μέρος τῆς φυλῆς. An igitur τριττὺς & φρατρία idem? Non videtur. Statim quippe subiicit, αὕτη γὰρ διῄρηται εἰς τρία μέρη, τριττὺν, καὶ ἔθνη, καὶ φρατρίας, ὥς φησιν Ἀριστοτέλης ἐν τῇ τῶν Ἀθηναίων πολιτείᾳ. Ex his liquet, & plures in unaquaque φυλῇ fuisse φρατρίας, & plura ἔθνη. Cum enim hæc nominibus distincta sint, non videntur eadem esse. Quod tamen aliis placuit. Suidas: φασὶ γὰρ, τὸ αὐτὸ ἔθνος εἶναι καὶ τριττὺν, ἤτοι φρατρίαν. Aliud significant verba Aristotelis, quę innuunt in φυλῇ esse plures φρατρίας, & plura ἔθνη, plures etiam τριττύας. Idque etiam ex Polluce certo colligitur: qui olim τρία ἔθνη in singulis nempe φυλαῖς fuisse testatur, lib. VIII. cap. IX. τρία γὰρ ἦν τὰ ἔθνη, εὐπατρίδαι, γεώμοροι, δημιουργοί. Similiter & tres τριττύες fuere, ut ex eodem probatur, capite eodem, τριττύος γὰρ ἑκάστης γένη τρία. Idem de φρατρίᾳ puro sentiendum. Sic verum erit quod dixit Aristoteles in libro de

πολι-

πολιτείᾳ Athenienſium, φυλὴν, nempe
εἰς τρία μέρη διῃρῆσθαι, εἰς τριττῦς, καὶ ἔθνη,
καὶ φρατρίας. Certe conſtat antiqua illa
diviſione φυλῆς, aliam fuiſſe τριττὺν, aliam
φρατρίαν, aliud ἔθνος. Nam τριττύαρχοι
dicebantur qui τριττύων erant præfecti, ut
φρατρίαρχοι qui φρατρίαις, & ἔθναρχοι qui
ἔθνεσιν. Ipſe etiam Pollux loco quem citavimus, ſcribit, diviſionem illã φυλῆς in
τριττὺν, ἔθνος & φρατρίαν, tum obtinuiſſe
cum quattuor tantum φυλαὶ numerabantur, Ὅτε μὲν τοι τέσσαρες ἦσαν αἱ φυλαὶ, εἰς
τρία μέρη ἑκάστη διῄρητο, καὶ τὰ μέρη ταῦτα ἐκαλεῖτο τριττῦς, καὶ φρατρίαι. Quæ non
ſunt ita accipienda, ut ſingulas partes
tribus his nominibus appellatas credamus, idemque fuerit ἔθνος, & τριττὺς,
& φρατρία. Non enim res eadem tribus
appellationibus in ea diviſione ſignabatur, ſed alia erat τριττὺς, alia φρατρία, aliud ἔθνος, cum tamen hæ tres φυλῆς partes eſſent, nominibus differentes, quia re
dividebantur. Aliud quippe genus civium in τριττύι videtur cenſitum, aliud
in ἔθνει, aliud in φρατρίᾳ. Quod facile
colligo ex iis quæ notant Grammatici
de ſignificatione ἔθνους. Nam Harpocration ſic de hac voce ſcribit, ἔθνος οὐ μόνον
τὸ μέγα, καὶ πολυάνθρωπον γένος, ἀλλὰ καὶ ἰδίως

μέρος τι τὸ πονηρότατον νομίζεται τῶν ἐν τῇ πόλει. Et Snidas: ἔθνος τὸ πλῆθος, ἤγουν οἱ μοιχοί, πόρνοι, τοιχωρύχοι βαλαντιοτόμοι. Non puto tamen ἔθνος ex hoc ſolo improborum nomine conflatum fuiſſe, cum ſcribat Pollux tria ἔθνη fuiſſe: unum εὐπατριδῶν, alterum γεωμόρων ſive aratorum, tertium δημιουργῶν, opificum. Probabile certe eſt, viliorem populi partem, ut δημιουργοὺς, & omnem fæcem opificum, in claſſe τῶν ἐθνῶν cenſam eſſe. Φρατρίαν olim diverſam utique fuiſſe à cæteris duabus φυλῆς partibus, vel ex eo perſpicuum eſt, quod ex Philochoro refert Suidas, περὶ δὲ τῶν ὀργεώνων γέγραφε Φιλόχορος, τοὺς δὲ φράτορας ἐπάναγκες δέχεσθαι τοὺς ὀργεῶνας, καὶ τοὺς ὁμογάλακτας, οὓς γεννήτας καλοῦμεν. Si eo tempore tres partes φυλῆς dictæ eſſent φρατρίαι, cum in aliqua φρατρίᾳ utique numerari oportuerit ὀργεῶνας, & ὁμογάλακτας, non illud φράτορσιν neceſſario injunctum fuiſſet, ut in ſuum numerum & corpus hoc eſt, in φρατρίαν, reciperent ὀργεῶνας, & ὁμογαλάκτους. Nemo enim potuiſſet extra Φρατρίαν eſſe, cum φυλὴ omnis divideretur in tres Φρατρίας. Sic quia in φυλῇ tripertita aliud ἔθνος fuerit, alia φρατρία, alia τελεῦς, voluit lex τοὺς ὀργεῶνας & ὁμογάλακτας adſcribi φρά-

τορσι

τορσι, & inter φράτορας locum habere, non inter ἔθνη vel inter τριττύας reponi. Ergo tunc φρατρία nobilior, & potior pars φυλῆς in qua censebantur εὐπατρίδαι. Quod autem dicit Philochorus de Collactaneis, ὃς γεννήτας καλοῦμεν, ostendit γεννητῶν appellationem quæ sua ætate frequentabatur, nõ fuisse antiquitus usutatam apud Athenienses. Ergo recentior illa fuit divisio φυλῶν, quæ in tres φρατρίας distinguebatru, ut singulæ φρατρίαι in γένη triginta, quorum unumquodque genus triginta γεννήτας habuit. Antiquam igitur hanc φυλῶν divisionẽ fuisse cõstat qua quattuor erãt φυλαὶ, & unaquæq; φυλὴ in tres partes dividebatur, εἰς τριττὺν, ἔθνος ac φρατρίαν. Tres enim erant τριττύες, tria ἔθνη, & tres φρατρίαι. Tres fuisse τριττύας, nomen ipsũ indicio est. Nã τριστὸς vel τριττὸς, & inde τριττὺς, non tertius est, sed ternus. Sic quod tres essent τριττύες, id est, τρισσαὶ vel τριτταὶ, id nominis nactæ sunt. Eam viguisse φυλῶν divisionem cum quaternæ tantum forent, manifeste tradit Pollux. Grammatici qui hæc tria confuderunt ad ætatẽ posteriorem Athenarum respexisse videntur, quæ duodecim φυλὰς numerabat, in tres φρατρίας singulas divisas, & unãquamq; φρα-

τρίαν εἰς τριάκοντα γένη. Quam γενῶν diſtributionem & γεννητῶν appellationem non novit antiqua Reſpublica Athenienſium, ut Philochorus nos docet, verbis quæ ſupra adduximus. Ὁμογάλακτας autem proprium σύστημα conſtituiſſe & σύνοδον, etiam Pollux notavit lib. VIII. cap. IX. ἑκάστου δὲ ἔθνους (ἔθνος confundit cum φρατρίᾳ ut cæteri) γένη τριάκοντα, ἐξ ἀνδρῶν τοσούτων ἃ ἐκαλεῖτο τριακάδες, καὶ οἱ μετέχοντες τοῦ γένους γεννῆται, καὶ ὁμογάλακτες, γένει μὲν οὐ προσήκοντες, ἐκ δὲ τῆς συνόδου οὕτω προσαγορευόμενοι. Ubi σύνοδος eſt ἑταιρεία, vel κοινωνία πολιτική, & συνοδική. Vetus auctor apud Euſtathium de his γεννήταις, κοινωνίαν eos lege inter ſe habuiſſe ſcribit, ut πολίτας, λοχίτας, φυλέτας, ἐθνίτας, δαιταλεῖς, δημότας, & φράτορας. Hæc eius verba ſunt: ἤτοι τῶν ἐκ τοῦ αὐτοῦ γένους· καὶ ἦσαν οὗτοι καθάπερ οἱ δημόται, καὶ οἱ φράτορες· ἤδη δὲ καὶ οἱ πολῖται, καὶ οἱ θιασῶται, καὶ οἱ φυλέται, καὶ οἱ λοχῖται, καὶ οἱ ἐθνῖται, καὶ οἱ δαιταλεῖς, νόμῳ τινὶ ἔχοντες κοινωνίαν. Solon in hac lege de ἑταιρείαις vel συλλόγοις κοινωνικοῖς omiſit πολίτας, & φυλέτας, quia nimis magna & numeroſa eſſent corpora quã ut in hãc appellationẽ collegiorũ cadere poſſent. Maximum πολιτικὸν σύστημα quod lege ſua comprehenderit, fuere δημόται. Tres gene-

generales fuere κοινωνίαι συγγενικαὶ, ut ex Dicæarcho obſervavit Stephanus, πάτρα, φρατρία, & φυλή. Quæ πάτρα dicitur, ea eſt patris cum natis, & natorum cum patre cõmunio, quã δευτέραν μετάβασιν vocabat Dicæarchus. ἐκλήθη δὲ πάτρα μὲν εἰς τὴν δευτέραν μετάβασιν ἐλθόντων, ἡ κατὰ μόνας ἑκάστῳ πρότερον οὖσα συγγένεια, ἀπὸ τοῦ πρεσβυτάτου τε καὶ μάλιστα ἰσχύσαντος ἐν τῷ γένει τὴν ἐπωνυμίαν ἔχουσα, ὃν ἂν τρόπον Αἰακίδας ἢ Πελοπίδας εἴποι τις ἄν. Hæc rectam lineam ſive σειρὰν conſtituit deſcendentium. Et paulo poſt intra patrem & liberos eam maxime includit. ὥστε πάτρα, inquit, ὅνπερ εἴπομεν τῆς συγγενείας τρόπον ἐγένετο, μάλιστα τῶν γονέων σὺν τέκνοις, καὶ τέκνων σὺν γονεῦσιν. Lata tamen ſignificatione comprehendit omnes deſcendentes κατὰ βάθος, non κατὰ πλάτος, ex recta linea, non ex tranſverſa. Hæc enim dicebatur φρατρία, ab antiquo Græco φράτηρ, quod fratrem ſignificat. Idem Dicæarchus, φρατρία δὲ ἐκ τῶν τῶν ἀδελφῶν. Hæc eſt σειρὰ κατὰ πλάτος, linea tranſverſa. Nam *linea*, ut etiam veteres Latini dixere, eſt σειρὰ γένους. Hanc φρατρίαν quidam ſcripſere φατριάν. Et Iones, qui non adſpirabãt, πατριάν, ut ἀπικέσθαι dicebant pro ἀφικέσθαι, & ἀπηγέεσθαι pro ἀφηγεῖσθαι. Idem Dicæarchus: πα-

τριὰν δὲ συνέβη λέγεσθαι, καὶ φρατρίαν, ἐπειδὴ τινες εἰς ἑτέραν πάτραν ἐδίδοσαν θυγάτερας αὐτῶν. οὐ γὰρ ἔτι τῶν πατριωτικῶν ἱερῶν εἶχε κοινωνίαν ἡ δοθεῖσα, ἀλλὰ εἰς τὴν τοῦ λαβόντος αὐτὴν συνετέλει πάτραν, ὥστε πρότερον πόθῳ τῆς συνόδου γινομένης ἀδελφαῖς σὺν ἀδελφῷ, ἑτέρα τις ἱερῶν ἐτέθη κοινωνικὴ σύνοδος, ἣν δὴ πατριὰν ὠνόμαζον. Contigit autem, ut πατριὰ diceretur, & φρατρία quoniam quum quidam in aliam familiam ſive πάτραν dediſſent filias ſuas, non amplius ſacrorum patriorum communitatem habebant in alienam familiam ſive πάτραν datæ nuptum, ſed in eius πάτραν cenſebantur cui nupſerant. Vnde cum deſiderio tenerentur eius communitatis quę ſororibus cum fratribus intercedit, alia coitio excogitata eſt, ſive ſacrorum communis participatio, *quam πατριὰν nominarunt*, Id eſt, φατριὰν Ionice, pro πρατριὰν. Dixiſſe autem φατριὰν, pro πατριὰν, Stephanus oſtendit qui φατριὰν ita ſerie litterarum poſtulante appellat. Et diſputarunt olim quidam Grammaticorum, utrum φράτρη ex φατρία deductum eſſet inſerta littera canina, an vero φατρία pro φρατρία uſus admiſiſſet, ea abiecta. Vide Euſtathium in B. Iliados. Aelius Dionyſius in Lexico Rhetorico apud eumdem, φατριὰ ἣν

Ἴωνες πατριὰν, φράτορες οἱ τῆς αὐτῆς φατρίας. Hesychius quoque φατρίαν recenset pro φρατρίαν in Lexico suo, φατρία, σύνταγμα, σύστημα. Sine dubio id pro φρατρία, ab antiquo φράτηρ. Vnde & φράτορες dicti qui eiusdem φρατρίας erant. Eadem & πατριὰ Ionice, quæ diversa à πάτρα. A voce πατριὰ πατριώτης. Quod idem significat ac πολίτης. Sed πατριώτης pro πολίτῃ Barbarorum fuit, ut notat Pollux lib. III. cap. IV. οἱ δὲ βάρβαροι ἀλλήλους πατριώτας, οὐ πολίτας, ἀλλὰ πατριώτας λέγοιεν. Platonem tamen in legibus πατριώτην de Græcis dixisse, & Archippum συμπατριώτην. Inde est quod Barbari, ut Arabes, per πατριὰς sive φυλὰς habitabant. Unde φύλαρχοι Arabum, qui uni πατριᾷ sive φυλῇ imperabant. Hinc πατριώτης, qui est eiusdem πατριᾶς, quod respondet Græcorum πολίτῃ. Hesychius: Πατριώτης παρὰ Ἀθηναίοις ὁ βάρβαρος, καὶ ὁ πολίτης. Idem: πατριαὶ, φυλαί. Sed & πάτραν eodem modo interpretatur. Et sane non video quomodo πατριὰ à πατὴρ ita dici non queat, ut φρατρία à φράτηρ. Ineptum quippe, est quod aiunt, Ionicum esse πατριὰν pro φρατρίαν. Magis videretur φατρίαν dici pro πατριὰν, nisi accentus diversus ostenderet originem esse

diversam. Et sane ita πατριὰ à πατὴρ de-
rivatur accentu in ultima servato, ut
φρατρία, à φράτηρ descendit cum eodem
accentus in secunda quem habet in pri-
ma verbum primitivum. Interdum
πατριὰ omne genus ab uno auctore qui
primus pater fuit, & stirpem universam
designat tam à latere quam recto limite
descendentium. Latinis *gens* dicitur,
& est eorum proprie qui eodem nomine
appellantur, quæ ex multis familiis con-
ficitur, ut apud Græcos *Pelopidæ*, & *Ae-
acidæ*, apud Latinos *Cornelii*, & *Iulii*,
& *Aelii*. Interdum familiam ipsam si-
gnificat, *cuius dux & princeps generis vocaba-
tur pater & paterfamilias*, ut est apud Fe-
stum in voce familia. Hoc sensu πάτρη
Dicæarcho appellatur, quam dixit esse
συγγένειαν γονέων σὺν τέκνοις, καὶ τέκνων σὺν
γονεῦσιν. In Bibliis septuaginta interpre-
tes πατριὰς vocant huiusmodi familias
pro eo quod est in Hebræo, משפחה πα-
τριὰ. Interpres Latinus vertit *familias*,
Græci interpretes γένεσιν interdum red-
dunt, & γενεάν, & συγγένειαν. Interdum
& φυλήν. Sed φυλὴ aliud est. Hoc enim
proprie est, quod שבט Hebræis vocatur.
Duodecim fuere φυλαὶ Israëlis. Exem-
pli gratia, Levis princeps fuit tribus
suæ

æ ſive שבט, id eſt Leviticæ. En multas
milias ſive πατριάς complexa eſt, toti-
em nempe quot filii Levi fuere. Nati
atorum Levi ſuarum quoq; πατριῶν ſive
miliarum principes fuere ac duces.
mnes hæ familiæ ſive πατριαὶ Leviticæ
num ſummũ primumq; auctorẽ habue-
unt Levin, qui totius gentis ſive tribus
uctor & pater fuit. Quam etiam liceat
ατριὰν dixiſſe generali ſignificatione,
uæ etiã φρατρία ſimul fuit, quatenus una
x familia exibant filiæ in alteram fami-
am nuptum datæ: non tamen à gente
ſa alienabantur, nec ex tribu exibãt, ſed
emper alicui nubebant ex eadem gente
ve tribu, quamvis non ex eadem fami-
a. Et ſic πατριὰν & φρατρίαν ſimul idem
ſe contigit, ut ſcribit Dicæarchus apud
tephanum. Πατριὰν ὃ συνέβη λέγεσθαι καὶ
ρατρίαν. οὐ γὰρ ἔτι τῶν πατριωτικῶν ἱερῶν εἶχε
ινωνίαν ἡ δοθεῖσα, ἀλλ' εἰς τὴν τοῦ λαβόντος
ὐτὴν συνετέλει πάτραν. Ubi cum πατριω-
κὰ ἱερὰ appellat, non diſtinguit πατριὰν
πὸ τῆς πάτρας. Nam πατριωτικὰ ἱερὰ, ſunt
miliæ ſacra ſive πάτρας, quæ filia data
uptum in alteram gentem communia
on amplius habebat cũ fratribus & pa-
re ſuo, ſed ut in eius familiam tranſibat
ui nupſerat, ita & ſacrorum eius parti-

 ceps,

ceps & consors fiebat. Πατριαὶ igitur in hac significatione familiæ sunt Latinorum, משפחה Hebræorum. Quas iidem septuaginta γένη etiam appellant, ut in Genesi cap. VIII. κτ γένος αὐτῶν ἐξήλθοσαν. Attici quoque γένη nuncuparunt. Unde & φρατρίαι in plura γένη dividebantur. Quæ φρατρίαι sunt cognationes, eędemque cum πατριαῖς generaliori notione sumptis, & φρατρίας etiam continentibus. Optimæ Glossæ, *familia*, γένος. Δήμους etiam reddiderunt iidem septuaginta, quia plures δῆμοι apud Græcos in una φυλῇ. Græce vero ἔθνος idem quod Latinorum *gens*, quod plures nempe φρατρίας complectitur, sive πατριὰς specialiter acceptas. Vnaquæque φρατρία apud Græcos in tria ἔθνη dividebatur, & singula ἔθνη in plura γένη. Ergo ἔθνος gens est, γένος familia. Aeoles pro ἔθνος dicebant ἔννος, & cum Aeolico digaminate, Γέννος. Vnde *gentes* Romani gentilitales & cognationes appellant, quæ Græcis πατριαὶ & φρατρίαι generaliter sumptæ. Varro lib. VII. de L. L. *Vt in hominibus quædam sunt cognationes, & gentilitates, sic etiam in verbis. Vt enim ab Aimylio homines orti Aemylii ac gentiles, sic ab Aimylii nomine declinatæ voces in cognatio-*

ne

nominali. Ab eo enim quod eſt impoſitum *o caſu Aemylius, orta Aemylii Aemylium* *mylios Aemyliorum, & ſic reliqua eiuſdem* *ſunt ſtirpis.* Perperam docti viri e-ndarunt *agnationem.* Vitioſe etiam e-ur in verbis Varronis, *declinatæ voces* *gentilitate nominali.* Pro *in cognatione* *minali.* Dicit doctiſſimus Romano-m in verbis, ut in hominibus, eſſe gen-tates ac cognationes. Gentilitas πα-τρὶ eſt, quæ ex recta linea deſcendit à tre ad filios. Et hæc ſecunda eſt Dicæ-chi μετάβασις. Cognatio vero eſt συγγέ-α inter fratres & ſorores, quæ φρατρία citur. Illa κατὰ βάθος σειρὰ dicitur, hæc πλάτος. Aemylii ab Aemylio per re-m lineam & κατὰ βάθος, ſunt gentiles. recto caſu *Aemylius* declinatæ voces *mylii, Aemylios, Aemyliorum* cogna-nis inſtar habent è tranſverſo latere dictæ. Nam hi caſus πλάγιοι dicuntur, cepto nominativo, qui eſt rectus. *Co-tio* tamen Latinis generali ſignifica-ne uſurpatur tam de iis qui per vi-is ſexus perſonas, quam qui per mulie-coniunguntur, de omnibus nimirum i una & cõmuniter nati, id eſt, qui cõ-ne naſcendi initium habuerunt, ut æcis φρατρία. Et ſicaccipiendum eſt

quod

quod dixit Dicæarchus, πατριὰν ἣ συνέβη λέγεσθαι, καὶ φρατρίαν. Nimirum φρατρίαν quoq; dictam eſſe πατριὰν, cũ inſtituta eſt σύνοδος κοινωνικὴ ἱερῶν, quæ ſorores cũ fratribus quamvis in aliã familiã tranſlatas coniungeret. Omnes igitur agnati etiam cognati, ſed non omnes cognati etiam agnati. Omnes agnatos etiã φρατρία contingit, ſed πατριὰ ſolos agnatos reſpicit. Vnde πατριωτικὰ ἱερά. Inde eſt quod Grammatici notarunt, Ionibus dictam πατριὰν, quę communiter Gręcis φρατρία, quia nempe qui ex πατριᾶς erant, nempe agnati, uno eodemq; conſortio, & communitate tenerentur cum iis qui per fœminas coniuncti erant, quæ φρατρία proprie Græcis nuncupatur. Tanta autem eſt differentia inter *gentiles*, & *agnatos*, quanta eſt inter πατριὰν generaliter ſumptam, & πατριὰν ſtricta notione appellatam, quanta inter *gentem* apud Romanos, & *familiam*. Agnati qui ex eadem familia maſculi, *gentiles* qui ex eadem gente. Vnde in duodecim tabulis ſcriptum erat, *ſi paterfamilias inteſtato moritur, familia pecuniaque eius agnatorum gentiliumque eſto*. Ubi *agnati* ſunt ex eadem *familia* mares, quibus deficientibus gentiles ſuccedebant ex eadem *gente*. Πατριὰ igi-

itur proprie eſt agnatorum, φρατρία co-
gatorum. Agnatio πατριὰ eſt, cognatio
φ ιτρία, illa patrum cum filiis, hæc ſoro-
rum cum fratribus. Hæ duæ ſunt τῶν τριῶν
παρ' Ἕλλησι συγγενικῶν κοινωνίας εἰδῶν, ut
dit Dicæarchus apud Stephanum. Ter-
tia eſt quæ φυλὴ vocabatur. Ita eam
idem explicavit: φυλαὶ δὲ καὶ φυλέται πρό-
τερον ὠνομάσθησαν ἐκ τοῦ εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰ
καλούμενα ἔθνη συνόδου γινομένης. Ἕκαστον γὰρ
τῶν συνελθόντων φῦλον ἐλέγετο εἶναι. Cum ex
diverſis regionibus ad unam urbem con-
dendam & incolendam confluerent &
convenirent populi, unuſquiſque φύλου,
& φυλῆς nomine deſignabatur. Omnes
ſcilicet conterranei appellatione φύλου
vel φυλῆς noſcitabantur. Exempli gra-
tia conveniant in unum Galli, Hiſpani,
& Batavi, ſingulæ hæ nationes ſuum φῦ-
λον vel ſuam φυλὴν conſtituent, & dice-
tur φῦλον Gallorum eo confluxiſſe, &
φῦλον Batavorum, & φῦλον Hiſpanorum.
Hac ſignificatione φῦλον, vel φυλὴ nul-
lam habet συγγενείας vel συγγενικῆς κοινω-
νίας notionem. Olim ergo dicit hanc ſi-
gnificatione notam fuiſſe, φύλου, & φυ-
λῆς appellationem, & φυλέτας vocatos
eſſe populos ab eadem regione profe-
ctos, & conterraneos. Fruſtra autem
diſpu-

diſputant Grammatici utrum φυλὴ à φῦλον deducta ſit, an contra φῦλον, inquiunt, τὸ ἔθνος, ἀπὸ τῆς φυλῆς δηλόνοτι, ἢ ἀφ' οὗ ἡ φυλή. Antiquum eſt φῦλον, quo & Homerus ſemper uſus eſt, etiam pro συγγενικῇ ſocietate, pro quo poſteriores enallage generis maluerunt dicere φυλήν. Sic ὦνος prius, pro quo poſterius ὠνὴ, & τῖμος olim, deinde τιμὴ, & ſimilia. Dionyſius φυλὰς poſuit pro gẽtibus, quæ cõmuniter dicta φῦλα lib. VI. Vt hæc antiquiſſima fuerit nominis φῦλον vel φυλὴ notio, quam tradit Dicæarchus, conſtat tamen, non alio ſignificatu φῦλον ab Homero poni, quam quo poſteriores Græci φυλὴν uſurparunt, nempe pro συγγενικῇ κοινωνίᾳ, quemadmodum ex his eius verbis liquet in Iliad. β.

> Κρῖν' ἄνδρας κατὰ φῦλα, κατὰ φρήτρας, Ἀγάμεμνον,
> Ὡς φρήτρη φρήτηφιν ἀρήγῃ, φῦλα δὲ φύλοις.

Quis non videt, hic φρήτρας & φῦλα ita jungi, ut apud poſteriores Atticos φυλὰς, & φρατρίας? Nam φρήτρη, & φρατρία, eadem, ut φῦλον & φυλή. Dionyſius Halicarnaſſeus εἰς φυλὰς καὶ φράτρας vocat, diviſionem populi Romani à Romulo inſtitutam *in tribus & curias*. Nam *tribum*

ræce esse dicit φυλὴν, & τριττὺν, eam-
em faciens τριττὺν, & φυλὴν cum apud
tticos τριττὺς sit pars tertia *tribus*. Quod
 tribus vocē attinet constat factā esse ex
ræca τριττὺς, pro quo Aeoles τριππὺς. Sic
 τιτθὸς πυπφὸς *pappus*. Apud Homerum
ῦλον maior est multitudo κοινωνικὴ &
υγγενικὴ quam φρήτρη. Videndum ergo
uid sit. Φῦλον alibi appellat totam stir-
pm quæ ab uno primo auctore omnes
scendentes per rectam lineam com-
pectitur, quam κατὰ βάθος σειρὰν vocant
ræci. In Odysseæ Ξ proci insidiantur
væ Telemachi, ut totum genus perde-
nt Acrisii, qui pater fuit Laërtæ, avus
lyssis, proavus Telemachi:

οἴκαδ' ἰόντα λοχῶσιν ὅπως ἀπὸ φῦλον ὄ-
λη),
Νώνυμον ἐξ Ἰθάκης Ἀρκεισίου ἀντιθέοιο.

bi Grammatici: τὸ φῦλον, τὴν σειρὰν καὶ
κατὰ βάθος διαδοχὴν, οὐ τὴν κατὰ πλάτος συγ-
γένειαν, καὶ φῦλον Ἀρκεισίου λέγει τὸν Λαέρτην,
καὶ ἐξ αὐτοῦ Ὀδυσσέα, καὶ τὸν ἀπ' αὐτοῦ Τηλέμα-
χον. Totam igitur gentilitatem per ὅλον
φῦλον intelligi voluit Homerus. Ea-
dem est ergo φυλὴ, ἀπὸ τοῦ φύειν. omnes ab
uno progeniti, & in longissimam usque
seriem per rectam lineam deducti. Cer-
te φυλὴ quæ Hebræis שבט, plures non so-
lum

lum cognationes, sed etiã gentilitates cõplectebatur. Ab uno quippe capite plures principes πατριῶν exeunt sive patres familiarũ, quæ ab uno principio divisæ in multas scinduntur, non solum familias, sed etiam gentilitates. Vt illæ ipsæ duodecim tribus Israëliticæ, quæ totidem πατριάρχας, sive πατριῶν ἄρχοντας habuerunt, ab uno ortæ sunt Israële, qui omnium tribuum progenitor primus extitit. Φυλὰς Græci τὰ μέγιστα μέρη civitatis interpretantur. καὶ τὰ μὲν μέγιστα μέρη φυλαὶ ὠνόμαζοντο. In quattuor eiusmodi φυλὰς sub primis regibus à Cecrope usque ad Alcmæonem totus Atheniensis populus distributus est. Non solum igitur plures familias singulæ φυλαὶ continebant, sed etiam plures gentilitates, & cognationes, πατριὰς καὶ φρατρίας. Ab illis maximis partibus minores aliæ factæ, quæ φρατρίαι dicebantur. Quid illæ proprie? Dicæarchus dicit hoc nomine appellari κοινωνίαν, vel κοινωνικὴν σύνοδον fratrum & sororum. ὥστε πρότερον πόθῳ τῆς συνόδου γινομένης ἀδελφαῖς σὺν ἀδελφοῖς ἑτέρα τις ἐτέθη κοινωνικὴ σύνοδος ἣν δὴ φατρίαν ὠνόμαζον. Certe cum Homerus φῦλον, quę φυλὴ est, appellet τὴν κατὰ βάθος συγγένειαν, id est, gentilitatem: φρήτρης nomine

co-

cognationem nuncupaſſe cenſendum, hoc eſt τὴν κατὰ πλάτος συγγένειαν. Nam Græcos diſponi vult κατὰ φῦλα, & κατὰ φρήτρας, id eſt, per gentilitates, & cognationes, ut φῦλα φύλοις opem ferant, id eſt, gentiles gentilibus, & φρήτραι φρήτραις, cognati cognatis. Sed non tam anguſte hæc vocabula ſumuntur in diviſione civium Athenienſium. Φυλὴν diximus plures gentilitates & cognationes complexam fuiſſe. Quod utique fuit neceſſe cum univerſi urbis cives in quattuor φυλὰς diſtributi eſſent. At ſingulæ φυλαὶ in tres φρατρίας rurſus diviſæ erant, hoc eſt, in tres gentilitates ſimul, & cognationes. Hoc ſenſu φρατρία eadem cum πατριᾷ, ut Dionyſius in Lexico ſcripſit, atque etiam Dicæarchus, πατριὰν συνέβη λέγεσθαι καὶ φρατρίαν. Idem πατριὰν ſive πάτραν de omnibus enuntiari ſcripſit qui eodem nomine cenſentur, ut Æacidæ, Pelopidæ. Ergo & φρατρία gentilitatem ſimul cognationemque complectitur. Tres eiuſmodi φρατρίαι fuere in ſingulis φυλαῖς. Idem autem ἔθνος cum φρατρία, ut plerique veterum Grammatici eorum ſcripſere. Nam ſi de diverſo genere hominum uſurpatur ἔθνος & φρατρία, reſpondent ta-

men vox ἔθνος τῇ φρατρίᾳ, de hac gente quæ plures familias complectitur. Hinc Latinis *gens* quod Græcis ἔθνος, de ea συγγενικῇ κοινωνίᾳ, quæ conficitur ex pluribus familiis. Singula vero ἔθνη sive φρατρίαι plura γένη complectuntur, id est, familias. Nam γένος Græcis, ut supra diximus, idem quod *familia* Latine. Hinc φρατρία apud Athenienses dividebatur in triginta γένη, id est in triginta familias, quas πατριὰς etiam Græci appellarunt stricta significatione, quod unum patrem τοῦ γένους & auctorem haberent. φατρίαν & πατριὰν eamdem esse scribit etiam Scholiastes Aristophanis in Equites, καὶ γὰρ τοὺς συγγενεῖς φράτερας καλοῦσιν. εἰσὶ γὰρ οἱ τῆς αὐτῆς φατρίας μετέχοντες, οἷον πατριᾶς τινος. Ὁ γοῦν Ὅμηρος αὐτὴν πάτραν λέγει. Ἦ μὴν ἀμφοτέροισιν ὁμὸν γένος, ἠδ' ἴα πάτρη, καὶ κατὰ ἀναφορὰν πάτρη καλεῖται. μεταπέπτωκε γὰρ τὰ στοιχεῖα καθάπερ ἐπὶ τοῦδε, ὁ φάτριος Ζεὺς, καὶ ὁ πάτριος. Sed misere hallucinantur illi Grammatici. Nam vocis φατρία alia est origo, cum à φράτηρ Græco antiquo deflexa sit, πατριὰ autem à πατήρ. In Homero γένος & πάτρη synonymως ponuntur pro familia. Nam qui ὁμὸν γένος & μίαν πάτρην habet cum aliquo, eiusdem cum illo est familiæ. Ad-

o porro verum est, γένος Græcis, & familiam Latinis idem significare, ut γεννῆται, qui eiusdem sunt γένους, vel γέννης, etiam ὁμογάλακτοι dicti sunt, id est, in eadem domo educati, & ab eadem matre, quasi collactanei. Pollux: καὶ οἱ μετέχοντες τοῦ γένους γεννῆται, καὶ ὁμογάλακτοι. Sed quod addit, γένει μὲν οὐ προσήκοντες, ἐκ δὲ τῆς συνόδου οὕτω προσαγορευόμενοι, per σύνοδον intelligit κοινωνίαν πολιτικήν, sive σύνοδον κοινωνικήν. Hæc igitur nomina φυλή, φρατρία, γένος, quæ τῆς συγγενείας olim fuere appellationes, ad civium particulares cōmunitates & collegia designanda traducta sunt, quorum consortes inter se nulla cognatione aut propinquitate iuncti tenebātur. Vetus auctor apud Suidam, γεννῆται οὐχ οἱ ἐκ γένους, καὶ ἀφ' αἵματος προσήκοντες, ἀλλ' οἱ ἐκ τῶν γεννῶν τῶν συνιεμημένων εἰς φρατρίας. Οὗτοι δέ εἰσι καθάπερ οἱ δημόται, καὶ φράτορες νόμῳ τινὶ ἔχοντες κοινωνίαν. *Γεννῆται non sunt qui genere ac consanguinitate proximi habentur, sed ex corporibus sunt ita appellati in quæ* φρατρίαι *distributæ sunt. Ad instar autem* δημοτῶν *&* φρατόρων *lege institutam inter se habent communitatem.* Aristoteles in Νικομαχείοις, discernit φυλέτας & συγγενεῖς, quos etiam appellat ὁμογενεῖς, quibus nimirum κοινὸν

τὸ γένος, vel ut ait Iurisconsultus, qui ab eodē orti progenitive, & commune nascendi initium habuerunt. Sic enim scribit lib. x. cap. 11. Καὶ συγγενέσι δὲ, καὶ φυλέταις, καὶ πολίταις, καὶ τοῖς λοιποῖς ἅπασιν ἀεὶ πειρατέον τὸ οἰκεῖον ἀπονέμειν. Ibidem tradit, ad nuptias invitari συγγενεῖς; ad funera vero non itē φυλέται solebant vocari, sed soli cognati. Non φυλέται igitur inter συγγενεῖς. Idem in iisdem Νικομαχείοις, lib. IX. cap. IX, ubi varia amicitiarum genera recenset, συγγενικὴν, ἑταιρικὴν, πολιτικὴν, φυλετικὴν, & συμπλοϊκὴν, quas omnes in communitione versari docet, sed συγγενικὴν, atque ἑταιρικὴν, qua cognati ac sodales inter se amici sunt, separat à πολιτικῇ, φυλετικῇ, & συμπλοϊκῇ, & similibus, quas potius ad amicitias κοινωνικὰς pertinere scribit. Immo amicitiam omnem ibi vult in communitate quadam censeri, nisi cui placeat, ex eo numero amicitiarum, quæ in communitate cernuntur, συγγενικὴν, & ἑταιρικὴν, cognatorum vel consanguineorum, & sodalium amicitiam eximi. Istæ enim amicitiæ maiore vinculo conglutinantur, quam quæ ratione communitatis contrahuntur, quales sunt πολιτικὴ, qua cives inter se coniunguntur: φυλετικὴ, qua tribules:

pules: & συμπλοϊκὴ, quæ una in navi ve-
ctos consociat. Quæ omnes φιλίαι sunt
κοινωνικαὶ, & ἐν κοινωνίᾳ versantur, à qua
& initium atque originem duxerunt.
Φράτορες quoque & γεννῆται, eodem loco
sunt quo φυλέται, & δημόται. Minores
quidem sunt partes civium, & minus nu-
merosæ quam φυλαὶ, & δῆμοι, nulla ta-
men inter se cognatione attinebantur
ista corpora civitatis, haud sane magis
quam φυλαὶ, aut δῆμοι. *Tribus* quidem, si-
ve φυλαὶ, continebant φρατρίας, φρατρίαι
vero γένη. Vt maior numerus compre-
hendit minorem, & minor minimum.
Nam inter minima corpora, sive συστήμα-
τα πολιτικὰ, numerabantur γεννῆται, paulo
maiora φράτορες, omnium maxima φυ-
λέται, sive tribules. Idē Aristoteles in Mo-
ralibus ad Eudemum lib. VII. cap. IX,
ubi docet, iustum esse quippiam æquale,
amicitiam autem in æqualitate consiste-
re, alioquin frustra diceretur vulgari
proverbio, ἰσότης, φιλότης. Universas autē
politias iusti quasdam species esse. Nam
πολιτεία κοινωνία est. Inde κοινωνία passim,
& κοινὸν, de singulis rebuspublicis. Κοι-
νωνία Κορινθίων, κοινὸν Γαλατῶν, κοινὸν Βυζαν-
τίων. Omne autem quod commune est,
iusto conflari. Ab illa universali κοινω-

νίας rerumpublicarum transit ad particulares, quæ sunt partes illius maximæ κοινωνίας, qua universa civitas censetua. Αἱ δ' ἄλλαι κοινωνίαι εἰσὶν, ἢ μόριον τῆς τῆς πόλεως κοινωνιῶν, οἷον ἡ τῶν φρατόρων ἢ τῶν ὀργέων. *Aliæ vero communitates sunt, aut particula communitatum civitatis, ut illa est, φρατόρων, vel Orgeonum.* Scribitur hodie apud Aristotelem φρατόρων, ἢ ὀργίων. Quod Latine reddunt doctissimi interpretes, *velut contribulium, & quæ vocatur Orgeonum.* Sed non viderunt mendum hærere in voce ὀργίων. Non enim ὄργια recte ponuntur cum φράτορσιν. Dixisset potuit, οἷον ἡ τῶν φρατόρων ἢ ὀργιαστῶν. Vel ἡ τῶν φρατελῶν ἢ τῶν ὀργίων. Sed ne sic quidem similitudo procederet. Nam φρατρίαι corpora sunt, ὄργια non sunt corpora. Vnica littera mutata scribendum, ἢ τῶν ὀργέων, id est, ὀργεώνων. Nam ὀργέως dixerunt pro ὀργέωνας, & ὀργέων pro ὀργεώνων. Quod Harpocration notavit usurpasse Lysiam in Oratione de Theopompi hæreditate. Ὀργέων, inquit, ἀντὶ τοῦ ὀργεώνων, Λυσίας τῷ περὶ Θεοπόμπου κλήρῳ. Quæ unice confirmant nostram correctionem in hac lege Solonis, φράτορες, ἢ ὀργεῶνες. Vnde apud Athenæum lib. VI. coniunctim recensentur, τὰ φρατερικὰ, καὶ ὀργεωνικὰ δεῖπνα. Aristo-

ristoteles capite sequenti Eudemiorum, κοινωνικὴν amicitiam eamdem facit cum πολιτικῇ, qualis reperitur in omnibus κοινωνίαις sive συστήμασι κοινωνικοῖς, quorũ maximum est ipsa πόλις, deinde partes civitatis, sive particularia corpora, ut φυλαὶ, φρατρίαι, γένη, ἔθνη, λόχοι, ac similia. Quæ corpora sive collegia vetus auctor apud Eustathium συστήματα κοινωνικὰ appellat, & lege institutam κοινωνίαν habere scribit. ὅθεν καὶ ἦν τι σύστημα κοινωνικὸν, οἱ γεννῆται, ὅ ἐστιν ἡ ἐκ τῶν γεννητῶν συννενεμημένων εἰς τὰς φρατρίας, ἤτοι τῶν ἐκ τοῦ αὐτοῦ γένους κοινωνία. Καὶ ἦσαν οὗτοι καθάπερ οἱ δημόται, καὶ οἱ φράτορες, ἤδη δὲ καὶ οἱ πολῖται, καὶ οἱ θιασῶται, καὶ οἱ φυλέται, καὶ οἱ λοχῖται, καὶ οἱ ἐθνῖται, καὶ οἱ δαιταλεῖς, νόμῳ τινὶ ἔχοντες κοινωνίαν. In his ἐθνῖται iidem sunt cum φράτορσιν, quatenus ἔθνος idem cum φρατρίᾳ, sed hominum, ut dixi, conditione ac genere differentium. Λοχῖται sunt etiam civitatis corpora, ne quis ad militiam; & τακτικοὺς λόχους eos revocet. Nam Aristoteles in Politicis lib. V. cap. VIII. λόχους cum φρατρίαις & φυλαῖς recenset inter corpora civitatis. καὶ ἀντίγραφα κατὰ φρατρίας, καὶ λόχους, καὶ φυλὰς τιθέσθωσαν. Vt ex ordine quem sequitur apparet, maiores fuerunt λόχοι phratriis, & minores φυλαῖς. Alibi in

iiſdem libris de Republica lib. IV. cap. XVI, pro λόχοις nominat δήμους. οἷον κατὰ φυλὰς, καὶ δήμους, καὶ φρατρίας. Ubi rurſus δήμους interiicit inter φυλὰς, & φρατρείας, tanquam minores φυλαῖς, & maiores φρατρείαις. Quod verum eſt. Ergo λόχοι Ariſtoteli iidem cum δήμοις. Dionyſius Halicarnaſſeue lib. II. Antiquitatum λόχον eumdem facit cum φρατρείᾳ, & λοχαγοὺς eoſdem eſſe dicit qui φρατριάρχοι dicebantur. Φράτρα γὰρ, inquit, καὶ λόχος, ἡ κουρία. Non tamen λόχοι iidem videntur cum δήμοις apud Ariſtotelem. Sed ut *decuriæ*, partes curiarum apud Tacitum, & Tertullianum, ita & λόχοι φρατριῶν, quia per λόχους diſponebantur, id eſt, decurias. Nam & φρατρείαν quoque *decuriam* interpretantur optimæ Gloſſæ, cum ſint tantum partes curiarum, ſive φρατριῶν. Vt plurimum λόχος decem erat hominum; quæ eſt decuria. Sed & λόχοι, in phalange aliquando fuerunt ſedecim militum, immo & triginta duorum, cum altiſſimi eius fuere ordines ex duplicatis λόχοις. Puto igitur, Ariſtoteli λόχους appellari quæ aliis γένη. Nam triginta hominum erant qui (γεννῆται) vocabantur. Et ſingulæ phratriæ in triginta eiuſmodi γένη, quos λόχους appellat Ari-

Aristoteles, dividebantur. Hoc verissimum statuo. Quod ad δαιταλεῖς attinet, haud scio quare nominatim eos commemoret auctor ille inter corpora civitatis κοινωνικὰ, cum nomen δήμου fuerit ita vocati Athenis, ut discimus ex Galeno in præfatione Lenici Hippocratici. Non magis autem συγγενικὰ corpora Athenis fuere φρατρίαι, & φυλαὶ, quam Romæ *tribus*, & *Curiæ*; quæ respondent Græcis vocabulis φυλῶν, & φρατριῶν, ut res ipsa ac divisio paria facit. Et Græci scriptores Romana illa nomina sic solent reddere. Apud Athenienses qui peregrinitatis accusabantur, debebant probare suum proavum in aliqua φρατρίᾳ adscriptum fuisse. Aristophanes in Avibus:

> Εἰ δ' οὗ δοῦλός ἐστι Κὰρ, ὥσπερ Ἐξηκεστίδας,
> Φυσάτω πάππους παρ' ἡμῖν, καὶ φανοῦνται
> φράτορες.

Ubi interpres, οἱ εὐθυνόμενοι ὡς ξένοι ὀφείλουσι τοὺς ἰδίους πάππους ἀποδεικνύναι, ἐκ τῆς φρατρίας ἄνωθεν ὄντας. Καλλίμαχος, οὐκ ἀναγράφω τὸν πάππον. Hoc est, ἐκ τριγονίας se civem fuisse ostendere debuit. Κοινὸν γραμματεῖον vocabantur communes tabulæ quibus nomina inscribebantur eorum quos inter φράτορας recipiebant, aut in-

ter γεννήτας. Ληξιαρχικὸν autem, cui ſolebant inſcribi in numerum δημοτῶν recipiendi. Vide Harpocrationem. In hæc tria autem γραμματεῖα referenda curabant nomina liberorum cives Athenienſes, ut apparet ex Oratione Iſæi de hæreditate. Idem Scholiaſtes vetus Ariſtophanis, cum φράτορας interpretatur συγγενεῖς, & Heſychius aliique Gloſſographi, qui φυλέτας etiam ſic exponunt, toto cœlo errant. Nec φυλή, nec φρατρία συγγενικὸν in civitate corpus fuit, ſed πολιτικὸν tantum & κοινωνικόν. Auctore quippe Ariſtotele φιλία κοινωνική, eadem cum πολιτική. Λέγονται ἢ φιλίαι, συγγενική, ἑταιρική, κοινωνική ἡ λεγομένη πολιτική. Tales omnes hæ κοινωνίαι fuere, nempe πολιτικαὶ, quibus nomina ſunt indita συγγενικά. Iſtæ quidem à principio fuerunt συγγενικαὶ κοινωνίαι, & inde orta eſt hæc diviſio partium & ſocietatum civitatis, quæ procedente tempore, civium multitudine exuberante, cum initio fuiſſent συγγενικὰ corpora, omnem, ut in mare proiecta dulcis aquæ quantitas ſtatim diluitur, exuerunt cognationem. Hæ tres autem συγγενικαὶ κοινωνίαι, ut iam ante notavimus ex Dicæarcho, fuere, πάτρη, ſive πατριὰ, φράτρη ſive φρατρία, &

φυ-

υλή. A prima nomen datum fuit γεννή-
ης. Nam γένος & πάτρη idem Lati-
is, nempe *familia*, cuius dux & prin-
eps pater familias. Et inde πάτρη, nem-
e κοινωνία patris cum liberis, & libero-
um cum patre. Φρατρία proprie est fra-
um sororumque κοινωνία. Φυλὴ utrum-
ue comprehendit. Sed in distributio-
e partium civitatis in certa corpora di-
sę, cum nomina primitus illæ ab his tri-
us συγγενικαῖς κοινωνίαις nactæ fuerint,
on tamen erant συγγενικὰ συστήματα, sed
ολιτικὰ, & κοινωνικά. Unde φρατρία,
el φατρία, pro quolibet cœtu & con-
entu, & φατριάζειν pro conventus age-
: vel conventicula. Auctor incertus
pud Suidam: Ἀναστάσιος Σιλεντιάριος ὁ
ετέπειτα βασιλεύσας, ἐπὶ Εὐφημίου Πατριάρ-
ου Κωνσταντινουπόλεως, καθέδραν κατασκευάσας
ετά τινων ἐφρατρίαζεν, id est, conventicula
gebat. Vnde & Grammatici φατρίαν,
ύνταγμα, & σύστημα interpretantur. Nul-
ergo συγγένεια sive cognatio inter se
it φυλετῶν invicem, neque φρατόρων,
mmo ne quidem γεννητῶν. Nam quam-
is & hi συγγενεῖς appellentur, non in-
lligendum id est de naturali συγγενείᾳ,
sanguinis propinquitate, sed de κοινω-
ίᾳ illa civili, qua inter se coniungeban-
tur

tur qui eiusdem corporis πολιτικοῦ sive collegii consortes erant. Nam συγγενεῖς non solum οἱ τοῦ αὐτοῦ γένους, quantum ad cognationem, μετέχοντες, sed etiam οἱ τοῦ αὐτοῦ γένους, id est, corporis sive collegii, iure civili constituti, quod γένος appellabatur, participes ac socii. Isæus in Oratione de Apollodori hæreditate γεννήτας, sive γεννήτας eosdem ac συγγενεῖς appellat. Vt initio statim, de eo qui adoptaverat sororis filium, εἴτις αὐτὸς ζῶν καὶ εὖ φρονῶν ἐποίησατι. καὶ ἐπὶ τὰ ἱερὰ ἀγαγὼν εἰς τοὺς συγγενεῖς ἀπέδειξο, καὶ εἰς τὰ κοινὰ γραμματεῖα ἐνέγραψε. Vbi συγγενεῖς sunt non consanguinitate propinqui, sed γεννῆται, qui partem φρατρίας constituebant. Idem paulo post ita συγγενεῖς & φράτορας coniunxit, ut paulo ante γεννήτας, & φράτορας, his verbis, ὅτι πεποιημένος εἴη με υἱὸν, καὶ ἐγγεγραφὼς εἰς τοὺς συγγενεῖς καὶ φράτορας, id est, εἰς τοὺς γεννήτας, καὶ φράτορας, quemadmodum paulo superius iunctim eos nominavit: οὕτω μὲν οὐχ οἱ γεννῆται μόνον καὶ φράτορες γεγόνασι μάρτυρες τῆς ἐμῆς ποιήσεως. Testes illi fuere eius adoptionis, cum in eorum γραμματεῖα, quæ κοινὰ vocabantur, referendum eius nomen curavit pater adoptivus. Atque ita recte Harpocration τοὺς συγγενεῖς apud Isæum exdo-

xposuit, non de consanguineis, vel co-
natis, sed de his qui eiusdē essent colle-
ii civilis, & corporis, quod Athenis γέ-
νος appellabatur, quæ pars erat trigesi-
na φρατρίας. Ἰσαῖος, inquit, ἐν τῷ περὶ
Ἀπολλοδώρου κλήρου, τοὺς συγγενεῖς γεννήτας
ὠνόμασεν. Οὐχ οἱ συγγενεῖς μέντοι ἁπλῶς,
οἱ ἐξ αἵματος, γεννῆται ἢ καὶ οἱ ἐκ τοῦ αὐτοῦ
γένους ἐκαλοῦντο, ἀλλ' οἱ ἐξαρχῆς εἰς τὰ καλού-
μενα γένη κατανεμηθέντες. Cum autem
γένη vocarentur illa Reipublicæ Athe-
niensis corpora quæ partes constituebant
φρατριῶν, non γενῖται tamen qui corporis
eiusdem erant quod γένος appellabatur,
tribūtur apud auctores, ut ἐθνῖται, sed γεν-
νῆται. Nam ex serie litterarum ita eorum
nomen scripsisse Hesychium apparet. Ab
antiquo igitur γέννα & γέννη deductos li-
quet, quæ vox idem quod γένος signifi-
cat. Vnde γενναῖος, & γεννάδας, genero-
sus, ex familia ac genere nobili ortus.
Unde & γεννάδας Hesychio non solum
εὐγενὴς exponitur, sed etiam συγγενὴς eius-
dem γέννης, & eiusdem γένους. Et γενναῖον
τὸ εὐγενὲς, καὶ τὸ τῆς γενέσεως ἀρχηγὸν, καὶ συγγε-
νικόν. Ergo idem γέννη, & γένος. Unde
γεννάρχης pro patre qui dux est ac prin-
ceps familiæ sive γένους. Idem Hesy-
chius γεννήτας exponit τοῦ αὐτοῦ γένους μετέ-
χοντας,

χοντας, corporis nempe politici, καὶ ἀπ'
ἀρχῆς ἔχοντας κοινὰ ἱερά. Non inter ſe igi-
tur συγγενεῖς, nec γένει προσήκοντες, qui συγ-
γενεῖς & γεννῆται vocabantur in Repu-
blica Athenienſium, ſed corporati erant
in partibus curiarum ſive φρατριῶν, quæ
collegium ſive σύστημα πολιτικὸν facie-
bant, ut δημόται, & φυλέται. Sed clariſ-
ſime Mœris Atticiſta in Lexico negat,
hos γεννήτας cōſanguitatis aut cognatio-
nis nomen aut ius habuiſſe Athenis, ſed
πολιτικοῦ συστήματος fuiſſe appellationem.
Sic enim ſcribit: Γεννῆται, καὶ τὸ πρᾶγμα καὶ τὸ
ὄνομα. εἰσὶ δὲ γεννῆται τοιόνδε τι. ἡ πόλις ἡ τῶν
Ἀθηνῶν τὸ παλαιὸν διεκόσμητο δίχα, εἰς
τε τοὺς γεωργοὺς, καὶ τοὺς δημιουργούς. οὗτοι πά-
λιν διῄρηντο εἰς φυλὰς τέσσαρας. αἱ δὲ φυλαὶ
ἑκάστη εἰς τριττύας, εἰς δὲ ἑκάστην τριττὺν εἰσ-
ήχθη γένη τριάκοντα, οὐδὲν ἀφ' αἵματος ἀλ-
λήλοις προσηκόντες, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ πολιτικοῦ συ-
στήματος οὕτως ὠνομασμένοι. Nulla autē in
lege Solonis quam prę manibus habemus
mentio extat συστημάτων vel κοινωνιῶν συγ-
γενικῶν. Sed aut ſunt πολιτικαὶ, ut φράτο-
ρες, δημόται: aut ἱερατικαὶ, ut ἱεροποιοὶ, &
ὀργεῶνες: aut ἑταιρικαὶ, ut σύσσιτοι, & θια-
σῶται. De his Thiaſotis hic notat vir do-
ctiſſimus, *vix differre ab iis quos dixit antea*
ἱερῶν ὀργίων μύστας. Primum nulli in hac
lege

ege ἱερῶν ὀργίων μύσται, nisi ex coniectura
orrectoris; quæ est falsissima. Deinde
tiam si vera esset, multū differunt Thia-
otæ à Mystis, quantū sane distant Thia-
i à mysteriis. Sed adiicit statim celebris
Advocatus, qui hæc mysteria parum in-
elligere videtur, *sed non omnes θιασῶ)
rant mystæ, sed mystas imitabantur.* Cur
nagis quam Mystę Thiasotas? Hæc ridi-
ula sunt. Citatis ex Hesychio & Har-
ocratione locis, quibus variæ afferuntur
ιάσε & θιασωτῶν expositiones, addit,
*bis autem Thiasis sæpius crapula. Quare
ίασον Hesychius εὐωχίαν interpretatur. Qua-
θίασοι & ἑταιρείαι eiusmodi compotationibus
comessationibus peragebantur.* Et mirari se
t quorundam Christianorum κακοζη-
ίαν, qui hanc dictionem ad religionis
ostræ sacra transtulerunt, dum τοῦ χριστοῦ
ιασώτας, & θιασώτας ἀληθείας appellat
heodoretus eos qui Christianam pie-
tem profitentur. Si Thiasotæ Mystas
nitabantur, ut dicit vir argutus, æque
surpare istud vocabulum de nostra reli-
gone potuerunt Ecclesiasticæ historiæ
riptores ac μυστήρια vocata sunt sanctis-
mæ professionis sacramenta. Quod θία-
Hesychius εὐωχίαν interpretatur, non
eo sequitur, crapulam in Thiasis fuisse.

Nulla

Nulla unquam corpora, collegia, ſoda-
litia, ſive civilia ſive ſacra, extitere olim
ſine εὐωχίαις & epulis. Omnia eiuſmo-
di συστήματα κοινωνικά, vel ἑταιρικὰ, dua-
bus rebus præcipue conſtabant, in quibus
magna pars κοινωνίας & ſocietatis con-
ſiſtebat, θυσίᾳ & δείπνῳ, ſacrificio & e-
pulo communi. Nunquam θυσία ſive
ſacrificium fiebat quin epulum ſequere-
tur. Cum autem omnibus huiuſmodi
κοινωνικοῖς cœtibus Deorum peculiarium
cultus obſervaretur, quotieſcumque iis
ſacra facerēt, ſacrificio epulum adiunge-
batur, vel communibus impenſis ſodaliũ,
vel unius ſumptu ex collegiatis, qui ἑστιά-
τωρ erat. Tribus his κοινωνίαις συγγενικαῖς,
à quibus denominatæ ſunt & ſocietates
civiles præcipuorum corporum cuiuſ-
que civitatis, ſua peculiaria fuere Numi-
na. Πάτρη habuit θεοὺς πατρῴους, quorum
mentio apud auctores, & in antiquis in-
ſcriptionibus. Φρήτρη, vel Φράτρη, Deos
Φρητρίους, phratriæ proprios, quorum me-
minit inſcriptio vetus, & Pollux, & alii.
Φυλὴ quoque θεοὺς φυλίους. Pollux lib.
III. cap. IV. καὶ θεοὶ φράτριοι, καὶ φύ-
λιοι. Sic legendum, non ut vulgo eſt, φί-
λιοι. Singulæ quoque civitates, quæ ma-
xima fuit πολιτικὴ κοινωνία, & omnes mi-
nores

ıores comprehendens, ſuos habuit ac
ıroprios Deos qui πολιοῦχοι dicti ſunt.
Vt erant cuique corpori vel ſocietati ſui
Dii, ita ἱερὰ, & θυσίαι, & δεῖπνα. Vnde
& φυλετικὰ ἱερὰ, φρατερικὰ, & πατερωτι-
ὰ. Itē φυλετικὰ δεῖπνα, φρατερικὰ, & δη-
οτικά. Certe nunquā ſacrificium ut dixi
ebat quin adiunctum haberet epulum
uo accipiebantur omnes collegii vel
orporis conſortes. In veteri Inſcriptio-
e, μὴ ἐξουσίαν ἢ ἐχέτωσαν ὁ φρητάρχος, ἢ οἱ
αλκολόγοι, ἢ ὁ φροντιστὴς, ἢ οἱ διοικηταὶ, ἢ
λός τις τῆς φρήτρας τῶν Ἀρισταίων, τὴν θυσίαν
τὸ δεῖπνον ὑπερτίθεσθαι παρὰ τὰς τεταγμέ-
ις ἡμέρας. Ex quibus perſpicitur, omnia
uſmodi collegia habuiſſe χαλκολόγους,
ui æra colligerent à ſingulis, aut uſu-
as exigerent pecuniæ communis in fœ-
us datæ, ut ex eius reditu ſufficerent
npenſis quas ſocietas in ſacrificiis fa-
endis & epulis ſuſtinebant. Non au-
em de ſuo ſupplebant iſti φατριῶν χαλ-
κολογοι, ſi quid minus à ſodalibus corra-
ſſent, aut ſi qui debitorū ſocietatis ſol-
endo non eſſent, ut hariolatus eſt conie-
or. Curiæ quoque Romanæ plebis
uæ erant φρατρίαι Græcorum, ſacrifi-
a quædā peculiaria Curiis faciebant, ac
ia omnes curiales, ideſt, φράτορες epula-

K bantur

bantur. Domoſque ad eam rem communes τὰς φρατρίας habebant in quibus illæ epulæ factitabantur, quæ eodem nomine cũ ipſis φρατρίαις vocabantur, ideſt, *Curiæ*. Dionyſius ἑστιατόρεια Græce reddit. In collegiis igitur ac corporibus cuiuſcunque generis, ac ad rem quamcunque conſociatis & collectis, nullum ſacrificium ſine epulo, ut nullum collegium ſine ſacris peculiaribus, aut deorum proprium cultu præcipuo. Nunc de θιασώταις in lege Solonis quærendum quinam illi fuerint, cum multa θίασος ſignificet. Nam & convivium ſollemne ſignificat, ut ἔρανος. Et Pollux in ſynonymis περὶ συμποσίου, θίασον recenſet, ἢ εἰλαπίνην, ἢ ἔρανον, ἢ ἑστίασιν. Inde Euſtathius θιασίτας ſive θιασώτας eoſdẽ cum ἐρανισταῖς ſtatuit, Quod tamen falſum eſt. Sed ex auctoribus Atticis exquirenda vera θιασωτῶν Solonis interpretatio quam ſine dubio talem ſuppeditabunt qui λεξικὰ Rhetorum ediderunt, voceſque collegerunt Rhetoribus Athenienſium uſurpatas. Acquieſcendum igitur expoſitioni quam attulit Harpocration, θίασος ἐστί τι ἀθροιζόμενον πλῆθος ἐπὶ τελετῇ ἢ τιμῇ θεῶν. Collecta igitur multitudo, & in collegii vel ſocietatis corpus redacta

dacta ad honorem cuicunque Deo exhibendum & ſacra eius celebranda, θίασος vocabatur, & θιασῶται eius ſocietatis conſortes. Tales ſunt quas hodie vocamus *Confratrias*, in honorem alicuius Divi congregari ſolitas ex artificum vel opificum plebe, cùm ſingula opificia Sanctũ ſuum, cui ſe conſecrarunt, & quẽ proprio cultu venerantur, habeant. Quæ confratriæ θιάσοις veterũ Græcorũ plane ſimiles deprehenduntur. Quẽadmodum enim Græci θιάσους Baccho, Herculi, Apollini inducebant, ita hodie confratriæ huic aut illi divo ex plebe Sanctorũ ſeſe addicunt, & natales eius celebrant feſtis, conviviis, choreis, & aliis eiuſmodi laſciviis, ab antiquorũ θιάσων ritu non abhorrentibus. Iſæus de Aſtyphili hæreditate, εἰς τοίνυν τὰ ἱερὰ ὁ πατὴρ ὁ ἐμὸς τὸν Ἀςύφιλον παῖδα ἦγε μεθ' ἑαυτοῦ, ὥσπερ καὶ ἐμὲ πανταχῆ. καὶ εἰς τοὺς θιάσους τοῦ Ἡρακλέους ἐκεῖνον εἰσήγαγεν ἵνα μετέχοι τῆς κοινωνίας. αὐτοὶ ὑμῖν οἱ θιασῶται μαρτυρήσουσιν. Vbi vides huiuſmodi θιάσους, nomine κοινωνίας inſignitos. Et ſane omne collegium ſive ἑταιρεία, κοινωνία. Differebant θιασῶται à συσσίτοις, quia σύσσιτοι ſemper una veſcebantur, θιασῶται certis tantum diebus cum ſacra facerent. Συσσίτια apud veteres fre-

quentia non ſolum Lacedęmone, & apud Cretenſes, ſed etiam apud Athenienſes, ut ex hac lege Solonis planum eſt. Horum ζυσσιτίων, non ſolum Spartanorum, & Creticorum, ſed aliorum etiam meminit multis locis Ariſtoteles in libris de Republica. Et quid aliud fuerunt primorum Chriſtianorum ἀγάπαι, quam ζυσσίτια? Iudæi ipſi in iis urbibus ubi pauci erant numero, ſæpe ζυσσίτια habebant, aut coibant ad epulas communes, ut conſtat ex Ioſepho, ubi ſcribit, cum Cæſar cætera collegia ſuſtuliſſet, id eſt, θιάσους, ſolis Iudæis permiſiſſe pecunias in communem arcam conferre, & convivia facere. Καὶ γὰρ Γαΐος Καῖσαρ κωλύων θιάσους συνάγεσθαι κατὰ πόλιν, μόνους Ἰουδαίους οὐκ ἐκώλυσεν οὔτε χρήματα συνεισφέρειν οὔτε σύνδειπνα ποιεῖν. Vbi notandum eſt, θιάσους eum vocare, omnis generis collegia, quia nullum ferme fuit quin religionem pro fine haberet, & alicuius Deorum cultum quem ſibi proprium & peculiarem adſciſcebant. Inde ſacra, ſacrificia, convivia communia, & pecunia ad horum ſumptum in commune collata. Lex Solonis inter ζυσσίτους & θιασώτας collocat ὁμοτάφους, ut vulgo legitur. Sed iam docuimus, nullum hoc nomine & hac conditio-

ditione coiisse olim collegium, ut nulla inter collegiatos & corporatos esset κοινωνία nisi ταφῆς. In una ἑταιρεία sive κοινωνία viventibus sæpe placuit etiam commune habere sepulcrum, sed ut vita divisi in morte cõiungerentur non auditum est. Patroclus in somniis Achilli cujus ἑταῖρος fuerat, mortem suam significat, & rogat ut ossa sua in eadem urna conderentur qua propria ipsius condi vellet.

Μὴ ἐμὰ σῶν ἀπάνευθε τιθήμεναι ὀστέ' Ἀχιλλεῦ,
Ἀλλ' ἵνα περ σὲ καὶ αὐτὸν ὁμοίη γαῖα κεκεύθῃ,
Χρυσέῳ ἐν ἀμφιφορεῖ, τόν τοι πόρε πότνια μήτηρ,
Ὡς ὁμοῦ ἐτράφεμεν περ ἐν ὑμετέροισι δόμοισι.

Non mirum qui simul in eadem domo educati fuerant, velle etiam ὁμοτάφους esse. Ita hoc ipso nomine utitur Aeschines contra Timarchum, de hac ipsa re loquens, Ἀναγίνωσκω δή, inquit, ἃ περὶ τοῦ ὁμοτάφους αὐτοὺς γίνεσθαι λέγει ἐν τῷ ὕπνῳ Πάτροκλος, καὶ περὶ τῆς διατελοῦν ἃς συνδιέτριβον ἀλλήλοις. Nos igitur pro ὁμόταφοι legendũ supra putavimus ὁμόγαλοι, cum in litteris capitalibus Græcorum gamma

eodem ferme modo ſcribatur. Inde cum ſcriptum eſſet ΟΜΟΓΑΛΟΙ, imperiti librarii fecerunt ΟΜΟΤΑΦΟΙ. Quinam eſſent ὁμογάλακτες, apud Athenienſes explicavimus, iidem nimirum qui & γεννῆται, qui eiuſdã πάτρας erant & familiæ ſic proprie vocabantur. Sed in diſtributione κοινωνιῶν πολιτικῶν Athenis non ſic appellati ſunt qui genere ſe contingerẽt, ſed qui κοινωνία hoc nomine appellata cõiungerentur. Ariſtoteles in Politicis ſic vocatos oſtendit qui eamdem κώμην incolerent, ubi docet κώμην, ἀποικίαν οἰκίας eſſe, *pagum, domus eſſe coloniam*. Virum autem doctum, qui ſcriptum fuiſſe exiſtimat ὁμοκάπυς pro ὁμοτάφυς, prorſus hariolari iam diximus. Nam Epimenidæ Cretenſi ὁμόκαπνοι dicti ſunt Ariſtotele teſte omnes qui in eadem domo patrisfamilias viverent, liberi nempe ipſius cum uxore, & omni familia. Eoſdem Charondas ὁμοσιπύυς appellaverat. Hos cum συσσίτυς interpretatur vir ille doctiſſimus, etiam validius hariolatur. Nam σύσσιτοι dicebantur, qui ex diverſis familiis ac generibus hominum ζυσσίτιον unum ſive collegium ζυσσιτίας componebant, ut Cretenſium & Lacedæmoniorum fuere ζυσσίτια, atque etiam Athenienſium.

Vnde

Vnde συσσίτιον Platonis viginti & octo hominibus constat apud Athenæum. Πρυτάνεις quoq; Atheniensium fuere σύσσιτοι. nam quotidie una epulabantur. Idem Athenæus lib. v. Συνεδείπνουν δ' ὁσημέραι οἱ περὶ πρύτανιν σώφρονα καὶ σωτήρια τῆς πόλεως σύνδειπνα. An non σύσσιτοι fuere, qui quotidie una cibum sumebant? Si in hac lege Solonis ὁμοκάπνους legeremus pro ὁμοτάφους, singulæ domus & familiæ, totidem composuisse collegia & ἑταιρείας viderentur Athenis quibus lege datum esset ratum esse quodcunque inter se de suis rebus statuerent & ordinarent. Nam ὁμόκαπνοι voce Cretica Epimenides Cres appellavit omnes eiusdem familiæ personas, hoc est, liberos cum patre, & matre, famulisque, & libertis, ut ex Aristotele perspicuum est, quem non videtur consuluisse cum hæc legeret vir eruditissimus. Ibi οἶκον definit, id est, familiam, naturalem esse κοινωνίαν, contractam & congregatam εἰς πᾶσαν ἡμέραν. Hoc ad differentiam cæterarum κοινωνιῶν dixit, quæ non coibant omnibus diebus sed singulis tantum mensibus semel stato die, vel sæpius certis temporibus. Hanc familiæ unius sive domus κοινωνίαν φυσικὴν, ὁμοσιπύων esse Charon-

das scripserat, Epimendes Cretensis ὁμοκάπνων. Ipsi sic dicti quod eamdem κάπνην habitarent, hoc est, voce Cretica, eamdem domũ. Κάπνη quoque Atticis τὸ καπνοδοχεῖον, qua fumus exhalat ex foco apud Aristophanem in Vespis. Inde & pro domo Cretibus usurpatum. Sub imperatoribus Constantinopolitanis καπνικὸν τέλος, institutum quod singulæ κάπναι sive καπνοδοχεῖα præstare cogebantur. At ὁμοσίπυοι appellati qui ex eadem σιπύῃ ederent. Σιπύη autem σιτηρὸν ἀγγεῖον exponitur in Lexicis Rhetoricis. Si singulæ domus ac familiæ totidẽ collegia sunt, nõ vero ὁμοκάπνους emẽdari in lege Solonis pro ὁμοτάφοις. Ex pluribus familiis coacta & composita κοινωνία prima, non quotidiani usus gratia instituta, Aristoteli κώμη, id est, pagus. Unde & κατοικία appellata, id est, ex pluribus constans οἰκίαις. Tales erant δῆμοι Atheniensium. Nam δῆμος, κώμη. Κώμην igitur quasi ἀποικίαν οἰκίας esse dicit Aristoteles, coloniam familiæ, οὓς καλοῦσί τινες ὁμογάλακτας, παῖδάς τε, καὶ παίδων παῖδας. Recte dicit à quibusdam sic appellari. Nam Athenis ipsi γεννῆται appellabantur ὁμογάλακτες, id est, eiusdem familiæ contubernales. Nam γένος, familia

idem

idem quod οἶκος, vel οἰκία. Sed ὁμογά-
λακτες proprie fratres, & sorores, quia eodem lacte educati, ut una matre geniti. Hi cum grandes existunt, & ipsi etiam suæ quisque familiæ duces ac principes esse incipiunt, uxoribus ductis, & editis liberis. Sic quæ una familia fuerat & οἰκία sub uno patrefamilias, in plures propagatur, & κώμην componit, quæ est ἀποικία οἰκίας. Omnes autem patresfamilias, qui eam κοινωνίαν κώμης conflant, sunt plane ὁμογάλακτες quia fratres. Si & sorores cum suis maritis in eadem κώμῃ degunt, tum φρατρία fit. Si ab uno & principali totius generis auctore regitur, eadem quoque πατριὰ est. At πάτρη, & πατριὰ proprie de una οἰκίᾳ, cuius pater dux est ac princeps, solis imperans liberis, & uxori, totique familiæ. Aristoteles ibidem, Πᾶσα γὰρ οἰκία βασιλεύεται ὑπὸ τοῦ πρεσβυτάτου, ὥστε καὶ αἱ ἀποικίαι διὰ τὴν συγγένειαν. Pater est qui regit οἰκίαν, quæ πάτρη est, vel πατριὰ, quia πρεσβύτατος. Si sub se quoque habeat παῖδας παίδων, tum πατριὰ simul est, & φρατρία, ut dixit Dicæarchus. Si ex solis fratribus constat ἡ ἀποικία, ibi πρεσβύτατος fratrum imperat. Inde & φυλὴ originem sumpsit, quæ πατριὰς plures

& φρατρίας comprehendit. Inde illa nomina partium civitatis, & κοινωνιῶν de quibus iam ſupra diximus. Alia etiam diviſio κοινωνιῶν hinc poteſt deduci, ut aliæ ſint φυσικαὶ, aliæ νομικαὶ, aliæ προαιρετικαί. Φυσικαὶ eædem cum συγγενικαῖς, quarũ prima οἰκία, ſive πάτρη, deinde κώμη ſive δῆμος, & olim φρατρία, atque etiam φυλή. Νομικαὶ eædem cum πολιτικαῖς, quia νόμῳ inſtitutæ quales ævo poſteriore συμμορίαι, φυλαὶ, φρατρίαι, δῆμοι, & cæteræ quæ νόμῳ conſtitutam habent κοινωνίαν. In quibus etiam ſunt ἱερατικαὶ, ut ἱεροποιῶν, & ὀργεώνων. Nam & eas lege inſtitutas liquet. Aliæ προαιρετικαὶ, quæ ex voluntate coëuntium ſuſceptæ ſunt, ut omnes ἐπιμελικαὶ κοινωνίαι, & ſodalicia collegia, quæ non unius generis. Græci variis nominibus hæc ſolent indigetare. Κοινωνίαν vocant, & σύστημα κοινωνικὸν, item σύνοδον κοινωνικὴν, σύνταγμα, τάξιν, ut in veteri inſcriptione, τάξις τῶν Παιανιστῶν, σύλλογον, ἐπιμέρειαν, σύστημα ἐπιμελικόν, & alia quæ non occurrunt. Cum igitur quæ præceſſerunt in lege Solonis, omnes ſint huiuſmodi κοινωνιῶν ſive κοινωνικῶν συστημάτων appellationes Athenis notæ, debent & quæ ſequuntur in fine eiuſdem generis eſſe, in his verbis quæ

Sal-

Salmasio visa sunt non carere vitio in editionibus, ἢ ἐπὶ λείαν οἰχόμενοι ἢ εἰς ἐμπορίαν. Si aliquod Athenis tunc fuit cognitum ullum collegium, vel lege, vel voluntate ad hoc institutum, ut prædæ agendæ ex hostibus societas contraheretur, permitto bonis ingeniis, quale est nostri Advocati vulgatam lectionem tueri. Quæ & ipsa tamen nihil κοινωνικὸν inducit, ut necesse est, prout alia quæ præcesserunt flagitant, utpote quibus aliqua κοινωνία, vel κοινωνικὸν corpus designatur. Recta igitur ac vera nostra emendatio, ἢ καπηλειῶν κοινωνοὶ, ἢ ἐμπορειῶν. Nisi, quis malit κοινώμενοι, quod Atticũ est pro κοινωνοί. Vulgo Athenis vocabantur κοινωνικοὶ mercatores & negotiatores ἔμποροι & κάπηλοι, qui cõtraxerant societatẽ omniũ bonorum ad mercaturam exercendam, vel cocionaturam quæ est καπηλεία. Ita Harpocration interpretatus est κοινωνικοὺς in Oratione Demosthenis, quæ est περὶ συμμοριῶν. τάχα δ', inquit, καὶ περὶ τ ἑκάστου κοινωνίαν συντεθεμένων ἐμπορείας ἢ τινὸς ἄλλου, ὧν ἕκαστος οὐκ εἶχε τὸ ὅλον τίμημα τῆς ὅλης οὐσίας. Recte igitur à nobis hic emendatũ, εἰς καπηλείας κοινώμενοι ἢ ἐμπορίας. Per me licet glandibus vescantur qui fruges non recipiunt.

CAP.

CAP. V.

Confirmata Salmasii coniectura in leg. LXIX. *D. pro socio. Nundinas ibi esse quas Græci* ἐμπολὰς *appellant, id est,* φορτία, *ac merces. Mos Vlpiani obscuriora Latina Græcis notioribus explicantis. Quot modis accipiatur vox nundinarum apud Romanos.* Α'γορὰν *Græcis utrumque significare, tam nundinas ipsas, & forum nundinarium, quam res quæ in eo vænales prostant.* Α'γορὰ *commeatus.* Α'γορὰν παρέχειν, *stapam facere. Stapa idem quod forum, &* Α'γορὰ, *veteri voce Saxonica. Lex prædicta Vlpiani pluribus explicata. Quatriduarias epulas in ea locum non habere.*

COLLEGIA sive corpora πολιτικὰ, de quibus superiore capite egimus, & quorum mentio fit in lege Solonis, quam explicavimus & emendavimus, multũ distant ab illis societatibus quæ tractatu habito contrahuntur inter plures de alicuius rei vel negotiationis communione ineunda sic institutæ, ut lucrum & damnum commune sit inter socios. Hic contractus bonæ fidei est, & iungitur à Cicerone cum tutelæ & fiduciæ iudiciis, de quibus nos alibi. Κοινω-

νίαι

νίαι tamen ἐμπορίας, & καπηλείας, quarum ex nostra correctione eadem lex Solonis meminit, non multū ab eo genere societatis quæ inter mercatores ad negotiationis communionem initur diversæ videntur. Inde κοινωνικοὶ dicebantur Socii eiusmodi qui omnia sua bona inter se habebant communia. Non enim solum partis bonorum institui poterat κοινωνία, sed etiam omnium. Illi autem Attici ἐμπορίας & καπηλείας κοινωνοὶ pro indiviso & in commune τὴν ἀνέμητον ἐσίαν habebant. Alia fuit Collegiorum, sive πολιτικῶν, sive ἑταιρικῶν, quæ etiam Societates dicebantur, κοινωνία. Non enim bonorū communio fuit inter collegiatos, & quibus corpus habere licuit, sed sacrorum, & sacrificiorum, etiam conviviorum ex pecunia communi & in commune à singulis collata instruendorum. Aliæ aliis conditionibus contractæ fuere societates tam corporum quam certorum hominum, & ad rem certam, de quibus hic non agimus. Lex est LXIX. D. pro socio quæ ad hoc genus societatum pertinet ex contractu initarum, quam liceat dicere scopulum hactenus fuisse omnium iuris interptetum & doctorum, qui in ea explicanda naufragium fece-

fecerunt. Novissime ad hunc scopulum naufragatus est doctissimus auctor rerum iudicatarum, cap. 111. Observatiorum. Salmasius olim ad Historiæ Augustæ scriptores magnā facem tenebris huius legis adluxerat ex correctione certa, mutatione facillima, *empularum* pro *epularum*. Sed non tantus est iuridico visus auctor philologus, ut eius emendationem recipere dignaretur. Verba legis sunt, ex Vlpiano: *Cum societas ad emendum coiret, & conveniret, ut unus reliquis nundinas, id est, epulas præstaret, eosque à negotio dimitteret, si eas eis non solvit, & pro socio, & ex vendito cum eo agendum est.* Non multum difficultatis in legis eruenda vera sententia restare videretur, si constaret quo sensu ibi *nundinas* posuerit Iurisconsultus, & de quibus epulis intellexerit quibus vocem *nundinas* interpretari voluit. Cum videret Salmsius, *nundinas* ibi non esse, nec posse videri epulas, nec rationem ullam suadere, ut pro epulis non præstitis actio danda fuerit pro socio, aut ex vendito; pro *epulas* reposuit *empulas*, vel *empolas*, id est, ἐμπολάς. De significatione ipsa constat, utriusque vocabuli, Græci & Latini, eam optime quadrare. Nam ἐμπολᾷν idem est quod *nundinari*.
Ergo

Ergo nundinæ eædem cum ἐμπολαῖς. Hoc non placuit acutiſſimo viro, ſed ut in omnibus ſuis emendationibus non coniectorem ſimpliciter præſtitit, ſed hariolum, in hac quoq; non minus quam in cæteris ſibi hariolandum & vaticinandum eſſe duxit. Verba illa, *id eſt, epulas*, delendas cenſet. *Quod enim*, inquit, *in nundinis paulo hilarius agerent, tanquam feriatis diebus, ideo ſemidoctus aliquis nundinas interpretatus eſt epulas*. Sed quis ex turba ſemidoctorum tam indoctus fuit, ut potuerit in hac lege *nundinas* accipere pro feriatis diebus, ubi ſocietas ita contracta eſt, ut unus ex ſociis *nundinas præſtaret* reliquis? An *præſtare nundinas* idem eſt, quod præſtare ferias? Cui non dico ſemidocto, ſed ſenſus alicuius communis cõpoti, hoc in mentẽ venire potuit, ut has quæ præſtari debentur ex lege ſocietatis, nundinas interpretaretur epulas, quia in nundinis, id eſt, feriis nundinarum, hilarius ſe excipere ſoliti eſſent homines? Nunc videamus de Salmaſii coniectura, an non ſcopum melius aſſequuta ſit. Doctiſſimus Advocatus id negat, qui nullam eius carpendi vel tenuiſſimam occaſionem amittere voluit. *Nam quod vir doctiſſimus*, inquit, *& acutiſſi-*

cutissimus empulas pro epulis excogitavit, tam alienum puto quam quod alienissimum, nisi volumus glossam texta ipso esse obscuriorem, & ad quam interpretandam omnia Grammaticorum scrinia excutere oporteat, ut nullus tamen postea sensus idoneus inde elici queat. Ita pronuntiavit ille de re parum sibi cognita, ac comperta. Sed nec vir bonus, & aliis occupatus, videtur satis otio abundasse ad Grammaticorum scrinia excutienda, quibus tamen excussis non opus fuit. Vel mediocritèr in Græca litteratura versatus potuit scire ἐμπολὰς, easdem esse Græcis quæ Latinis *nundinæ*, eamque habere significationem, quæ adprime huic loco explicando conveniat. Primum hoc moris habet Ulpianus, ut Latina obscuriora Græcis apertioribus exponat. Sic *ratiunculam* interpretatus est λογάριον, leg. III. π. VIII. D. de penu legata. *Sed & chartas ad ratiunculam vel ad logarium paratas contineri.* Græcum λογάριον, non aliter interpretari licet quam pro ratione quæ in computando subducitur, τὸ λογοθέσιον. At *ratiuncula* pro exigua ratione sumi posset, ut *specula* pro parva spe ponitur. Cum igitur Græcum apertum est & clarum, per vocem Græcam interpretatur semper Latinam. Sic cum Ratio tria signifi-

ſignificat, λόγον, ἀναλογίαν, & ψῆφον, & in totidem ſignificatis accipi poſſit diminutivum eius *ratiuncula*, ut certum eſſet de quo intelligendum ſit, ἐπεξηγητικῶς addit, *vel ad logarium*, quia λογάριον nunquam aliter Græcis ſumitur quam pro ψήφῳ, vel λογοθεσίῳ. Vnde liber vetus nondum editus, περὶ παλαιᾶς καὶ νέας λογαρικῆς. Optimæ Gloſſæ: λογάριον, *ratiuncula*. Hinc λογαριάζειν, ψηφίζειν. Et λογαριαστὴς, idem qui λογοθέτης, rationum præfectus. Ita etiam *reticulum* varia notione & non una accipi ſolet à Latinis. Nam & pro parvo reti ponitur, & *reticuli* pro cancellis è nervo factis quibus beſtiæ ab alicuius loci aditu prohibebantur. Aliud etiam ſignificat in lege. v, π. ult. D. de his qui deiecerunt, *ubi reticulo ſuſpenſæ amphoræ mentio fit*. Accipitur etiam pro ornamento capitis muliebri. Ideo idem Ulpianus leg. xxv. π. x. D. de auro argento mundo legato, cum de reticulis muliebris mundi vellet intelligi, Græcam vocem appoſuit, *reticula crocuphantia*. Non enim, ut ea diſcerneret ſimul poſuit, ſed Græcum ἐξηγήσεως gratia adiunxit, ut oſtenderet de qualibus reticulis intelligeret, de his nempe quæ Græci κροκυφάντια appellant. Gloſſæ

veteres: *Reticulum*, γύργαθος, ἢ κροκύφαντος. Duæ notantur ſignificationes hic *reticuli* diverſæ, una qua γύργαθον, altera qua κροκύφαντον ſignificat. Γύργαθος eſt reticulum quo aliquid geritur, ut panes poma, alia. Grammatici interpretantur, σκεῦος πλεκτὸν ἐν ᾧ βάλλουσι τὸν ἄρτον οἱ ἀρτοκόποι. Ex alia materia nexile textilive fuit iſtud vaſis genus quam reticulum comarum muliebre, quod auratum erat, & ex ſerico textum.

Reticulumque comis auratum ingentibus implet.

Iam de *Nundinis* videamus, quas idem Iuriſconſultus ſimiliter Græca voce interpretari maluit, utrum vox Græca notior ſit in hoc ſignificatu quo ponere eam voluit, quam Latina. *Nundinæ* vox πολύσημος Latinis. Sunt feriæ, ſunt πανηγύρεις & mercatus: ipſa etiam fora hoc nomine vocantur, ut Græcis ἀγοραί. Gloſſæ optimæ: Ἀγοραὶ τῶν ὠνίων, *nundinæ*. Aliæ ἑορτὰς, & πανηγύρεις exponunt̃. *Nundinarum*, ἑορτῶν, πανηγύρεων. Item, *Nundinæ*, ἀγοραὶ, αἱ τέλειοι πανηγύρεις. Vocat τελείας πανηγύρεις ſollemnes mercatus qui in multis urbibus inſtituebantur. Vnde & πανηγύρεις, quæ cum ludis quinquennalibus aut triennalibus celebrari ſolebant̃

Lati-

Latini auctores nuncuparunt *Mercatus*, ut Cicero & alii. Glossæ: *Mercatus*, αἱ τέλειαι πανηγύρεις. Appellant τελείας πανηγύρεις, ad differentiam earum *nundinarum* quæ nono quoque die recurrebant apud Romanos, de quibus dubitatũ est, utrum feriæ essent, an sollemnes dies. De qua re videndus Macrobius. *Feriatum eum esse diem voluerunt antiqui*, inquit Festus, *ut rustici convenirent mercandi vendendique causa, eumque nefastum, ne si liceret cum populo agi interpellarentur nundinatores*. Dio in Claudio eas *Nundinas* Romæ agi solitas nono quoque die, interpretatur ἀγορὰν τὴν διὰ τῶν ἐννέα ἡμερῶν ἀγομένην. Et inde *nundinis* nomen à nono die. Virgilius in Moreto:

--- nonisque diebus
Venales olerum fasces portabat in urbem.

Inde & *Nundina* dea nomen nacta est, à nono die nascentium nuncupata, qui *lustricus dies* dicebatur. Quo die infantes lustrabantur, & nomẽ accipiebant. Is maribus nonus, octavus erat fœminis. Ab his nundinis Romanis celebres in quibuslibet urbibus mercatus, sive annui essent, sive maioris tẽporis intervallo agerentur *nundinæ* vocabantur. De his titulus est in Pandectis. *Nundinas* etiam vocarunt pro nun-

dinatione, vel nundinandi actu quæstuve. Plinius lib. XXIX. cap. I. de medicis, qui vitas nundinantur ægrotantium: *Nec avaritiam arguam rapacesque nundinas pendentibus fatis, dolorum indicaturam ac mortis arram.* Ubi *rapaces nundinas* pro rapacibus nundinationibus eum posuisse manifestum est. Nulla harum significationum convenit legi cuius explicationem aggressi sumus, in qua sub ea conditione contracta est societas, ut unus reliquis *nundinas* præstaret. Ideo Vlpianus, ut explicaret quid *nundinarum* nomine ibi intelligi vellet, Græca voce id exposuit, id est, ἐμπολάς. Quid sunt ἐμπολαί? Merces ipsæ. Nihil notius hac notione à Græcis voci ἐμπολῇ attributa. Mœris Atticista in Lexico nondum edito quod servatur in Bibliotheca Regia, si quis velit consulere: Ἐμπολὴ τὰ φορτία Ἀττικοί. ὡς Ἀριστοφάνης, τὴν ἐμπολὴν ὅπως μὴ φέρων κατάξει. Nemo nescit Græce sciens, φορτία esse merces. Hesychius: ἐμπολὴ, κέρδος. οἱ δὲ, τὰ φορτία. Suidas: ἐμπολή, φορτίον. Merx nimirum. Inde Αἰγυπτία ἐμπολὴ Euripidi, merces Aegyptiacæ. Hesychius: Αἰγυπτία ἐμπολή, ὁ ῥῶπος, καὶ τὰ ἐκεῖθεν φορτία, ὡς Εὐριπίδης. Norunt Græcæ linguæ periti, ῥῶπον esse minutas

minutas ac varias merces. Vnde ῥωποπῶλαι, qui eas venderent. Idem Hesychius: Ῥωποπώλης, ὁ ῥῶπον πωλῶν. ῥῶπον δὲ ἔλεγον τὸ λεπτὸν καὶ ποικίλον φόρτον. Et paulo post id explicat de coloribus, pigmentis, aromatibus, & aliis eiusmodi rebus quæ à pictoribus, tinctoribus & unguentariis expetebantur. Tales erant merces quæ ab Aegypto in Græciam importabantur. Quas Euripides Αἰγυπτίας ἐμπολῆς nomine vocavit. Ergo ἐμπολὴ & ἐμβολὴ idem à verbo ἐμβάλλεσθαι, quo merces in navem imponi significatur. Idem Hesychius, ἐμπολῶντο, ἐνεβάλλοντο. Et alibi ἐμβολὴν, ἐνθήκην interpretatur. Ἐνθήκη quoque merces sunt, ab imponendo. Glossæ veteres, *Merces*, ἐνθήκη. Eamdem & ἀφορμὴν appellabant. Eæ merces erant quibus negotiabantur, & nundinabantur, hoc est, quæ occasionem nundinandi præbebant. Vnde εἰς ἀφορμὴν πέμπειν apud Aristophanem ad negotiandum mittere, vel ad merces, sive ad mercatum: Μέλλει δὲ πέμπειν αὐτοὺς εἰς ἀφορμήν. Quod Grammaticis exponitur, εἰς ἐνθήκην. Nam inquiunt, ἀφορμὴ, ἡ νῦν ἐνθήκη. Anastasius in vita Iohannis Eleemosynarii, *Præcepitque nauclero acceperet quinque libras. cumque accepisset has, abiens emit En-*

thecam, & misit in navim. *Nundinæ* igitur apud Vlpianum sunt merces quibus nundinæ aguntur, & nundinatio exercetur, quæ Græcis ἐμπολαί. Hæc cum ita sint, quis non miretur iniquitatẽ reprehensoris cum malignitate pari iunctam, qui *nundinas*, in hac lege pro mercibus accipit, nec recipit tamen Salmasii emendationem, & Vlpiani interpretationem, id est, ἐμπολάς? Atqui quis Latinorum *nundinas* posuit pro mercibus? Nemo contra est Græcorum quin ἐμπολὴν pro mercibus ponat & exponat. Falsissimum est igitur quod attulit ad refutandam Salmasianam coniecturam, quæ *empulas* pro *epulis* reponit, tanquam Glossa Vlpiani obscurior esset textu. Immo textus obscurissimus, Glossa vero clarissima, ut ex his quæ diximus ostenditur. Quæ omnia magnam partem iam Salmasius docuerat. Sedquamvis Advocatus recte de mercibus accipiendas has Ulpiani *nundinas* probet, male tamen speciem legis ponit quam hanc esse vult videri: *Convenerat*, inquit, *ut unus reliquis nundinas præstaret, id est, merces de quibus comparandis convenerat, in nundinis emeret, ita ut societati quæsitæ essent sine aliorum opera.* Nunquam visa est societas quæ melioribus condi-

tioni-

tionibus ab una parte, iniquioribus ab altera contracta sit. Hinc totum, inde nihil. Hinc lucrum & compendium, inde damnum & dispendium sine communione. Vnus *nundinas* præstat, id est, merces de quibus comparandis convenit. Eas præstat reliquis, & quidem sine eorum opera emendas. Ita nec operam suam reliqui nec pecuniam in societatẽ conferunt, sed unus hæc præstat omnia. Vellem scire, an consultus ab amico aliquo de societate cõtrahenda, talẽ illi suaderet in qua ipse omnia præstaret, operã, laborem, pecuniam ad merces emendas, quorum socii omnium essent immunes, fucique aliena ad pabula sederent, adlecti tantum in societatem, ut certissimum lucrum facerent, nullum damnum paterentur? Sed quomodo hic socius qui omnia debet præstare sociis & merces, & operam suam qua comparabantur in nundinis, ex vendito & pro socio actionibus tenebitur? Pulcre sane id explicat egregius Advocatus. *Qui hoc*, inquit, *in se recepit, nempe ut merces præstet societati, si non solvit, id est, si emptis mercibus venditori non numeravit pecuniam, aut aliter satisfecit, tunc duplex actio in eum dari potest, nempe sociis pro socio, quia*

conventionem non implevit, & venditori etiam ex vendito ad solvendum mercium comparatarum pretium. Duplex actio hic datur adversus socium qui non præstitit sociis ex conventione merces, non solis sociis pro socio, sed etiam venditori mercium ex vendito. Atqui sententia legis postulat, ut iisdem sociis hæc duplex actio competat adversus socium merces non solventem ex conventione. Quid enim clarius verbis his legis? Cum societas ad emendum coiretur, & conveniret, ut unus reliquis *nundinas*, id est, *empulas* præstaret, eosque à negotio dimitteret, *si eas eis non solvit, & pro socio, & ex vendito cum eo agendum est.* Id est, si eas merces eis sociis non solvit, vel non præstitit, socii illi cum eo & pro socio & ex vendito agere possunt. Nullum hic de venditore verbum. Nec id agitur, ut pretiū sit solvendum venditori, & nisi solvatur, actio eidem competat adversus emptorem. Hæ sollemnes sunt hariolationes nostri Advocati. Agitur de societate sic contracta inter plures, ut unus nundinas præstare debeat. Quocumque modo istæ nundinæ intelligantur, sensus est legis, ut si eas sociis ex conventione non præstet, cum eo agendum sit & ex vendito

lito & pro ſocio. Nihil intereſt ſociorum quomodo merces illas emat ſocius qui præſtare eas debet, & an earum nomine teneatur venditori ex vendito. Suũ tantum agunt negotium, & actionem habent adverſus ſociũ duplicem, ſi merces ex pacto eis non ſolverit, tam ex vendito quam pro ſocio. Hæc legis illius eſt ſententia : à qua tantum abeſt ſpecies ab Advocato poſita ὅσον οὐρανός ἐστ᾽ ἀπὸ γαίης. Certe illa nec cœlum nec terram tangit, ſed in medio νεφελοβατεῖ. Præterea nugatorium eſt , quod *nundinas præſtare* interpretatur , *merces in nundinis emere*. An ſi alibi quam in nundinis eas emiſſet, non ſatisfaceret conventioni qua nundinas, id eſt, merces præſtare tenetur? Nundinæ ſunt merces, non quæ in nundinis emptæ ſunt, ſed quibus nundinatio , id eſt, mercatura exercetur. Vnde *nundinatores* pro mercatoribus apud Feſtũ: *Nundinas feriatum eſſe diem voluerunt antiqui, ut ruſtici convenirent mercandi vendendique cauſa, eumque nefaſtum, ne ſi liceret cum populo agi interpellarentur nundinatores.* Sic ἐμπολαὶ Græcis ſunt merces, quibus ἐμπολῶσι mercatores, id eſt, negotiantur ac nundinantur. Sophocles:

Κερδαίνει, ἐμπολᾶτε τ̄ περὶ Σάρδεων Χρυσόν.

Hesychius, ἐμπολᾶ, περιέρχεται, πραγματεύεται, *negotiatur*, *nundinatur*. Nundinæ denique ſunt merces, ἀφορμὴ, ἐνθήκη, quibus nundinæ aguntur, id eſt, nundinatio. Sic enim *nundinas* Plinius uſurpavit pro nundinationibus, loco quem iam adduximus de medicis qui ægros habent in reditu & quæſtu, iiſque negotiantur, *rapaceſque nundinas*. Optatus Milevitanus lib. IV. adverſus Parmenianum, *Comparaſti merces, peregrinatus es, egiſti nundinas lucri cauſa, quod emeras vendidiſti.* Id eſt, egiſti nundinationes. At *nundinæ* apud Sidonium Apollinarem ſunt plane merces, eo ſenſu quo Vlpianus in hac lege eam vocem uſurpavit, Epiſt. VII. lib. V. *At ſunt plane qui invident tunicatis otia, ſtipendia paludatis, viatica veredariis, mercatoribus nundinas, munuſcula legatis, portoria quadruplatoribus, ſalaria tabulariis, prætorianis ſportulas, vectigalia publicanis*, &c. In his verbis *nundinæ*, pro mercatibus non poſſunt intelligi. Ergo pro mercibus accipiendæ. Non enim alia ſignificatio eſt vocis *nundinarum* quæ huic loco conveniat. Et nulli ſunt mercatores ſine mercibus. Nulla enim ſine

ſine iſtis mercatura aut negotiatio procedit, ſed nec ullæ nundinæ eſſent aut mercatus ſi merces nullæ eo portarentur. Ergo & mercatores ipſos & mercaturam, & mercatum, faciunt ipſæ merces. Sic nulli tabularii ſine ſalariis, nulli publicani ſine vectigalibus, nulli milites ſive paludati ſine ſtipendiis. Recte ergo voce Græca clariore Latinam obſcuriorem interpretatus eſt Ulpianus, *Vt unus præſtaret nundinas, id eſt,* ἐμπολάς. Videatur fortaſſe alicui, potuiſſe æque exponere, *id eſt,* ἀγοράς. Nam & ἀγοραὶ nundinæ ſunt. Et præterea etiam pro mercibus ipſis ſimiliter ſumitur hoc vocabulum. Vnde apud Ariſtotelem in Oeconomico lib. II. Ἡρακλεῶται οὐκ ἀπορούμενοι χρημάτων παρὰ τῶν ἐμπόρων συνηγόρασαν τόν τε σῖτον πάντα, καὶ τὸ ἔλαιον, καὶ τὸν οἶνον, καὶ τὴν ἄλλην ἀγοράν. Et paulo poſt, οὐ μισθὸν παρεῖχον, ἀλλὰ τὴν ἀγορὰν ἐν ὁλκάσι. Ergo ἀγορὰ tam nundinas ipſas, id eſt, locum vel diem in quo celebrantur quam ipſas merces deſignat. Sed multa alia præterea ſignificat, ut concionem, orationem, & alia, diffuſioriſque omnino eſt magiſque multiplicis notionis quam ἐμπολὴ, quæ Atticis nihil aliud denotat quam ipſas merces. Alii Græci pro quæ-

ſtu

ſtu qui ex mercibus capitur etiam frequentant. Deinde ἀγορὰ cum merces ſignificat, non omnigenas ea voce accipi certum eſt, ſed ſolas quæ ad victum neceſſariæ ſunt, ut diſerte ex verbis Ariſtotelis ſupra citatis liquet, συνηγόρασαν τόν τε σῖτον πάντα, καὶ τὸ ἔλαιον, καὶ τὸν οἶνον, καὶ τὴν ἄλλην ἀγοράν. Vnde & ἀγορὰν παρέχειν dicuntur qui omnia quorum vita indiget ad victum ſuppeditant. *Stapam* vulgo dicimus, ex antiquo Saxonico *Stapen.* Quod *forum* Latine expoſitum in vetuſtiſſimo Lexico Latino Saxonico, olim videre memini apud Marquardum Freherum Heidelbergæ. Inde *facere ſtapam* vulgo dicimus, quod Græcis erat, ἀγορὰν παρέχειν, Latine *commeatum præbere*. Hinc ἀγορᾶς δεόμενοι, qui commeatu indigent. Hæc igitur differentia inter ἀγορὰς & ἐμπολὰς, quod ἐμπολαὶ omne genus mercium deſignant, ἀγοραὶ eas tantũ quæ ad victum pertinent. Inde ἀγοράζειν, ea emere quæ ad victum ſunt neceſſaria. Et ἀγοράσματα, τὰ ὤνια. Scribit Herodotus lib. II, apud Aegyptios fœminas omnia agere quæ virilis ſunt muneris, inter alia ἀγοράζειν, καὶ καπηλεύειν. Mela vertit, *forum & negotia fœminas curare.* Non plene expreſſit quod Græcus au-

ctor voluit. Ἀγοράζειν ad eos pertinet qui quæ ad victum sunt necessaria è foro petunt, & coëmunt. Vt privati homines faciunt, qui sibi procurant quorum indigent ad vivendum. At καπηλεύειν de his dicitur qui in eodem foro negotiantur, id est, empta prius lucri gratia vendunt. In foro igitur ἀγοράζουσι, qui non negotiantur, sed emunt ea quibus opus habent, καπηλεύουσιν illi qui negotia curant, id est, negotiationi student, qui ἀγοραῖοι inde dicuntur. Hi sunt proprie nundinatores, & *cocionatores*. Vt autem à voce ἀγορὰ verbum ἀγοράζειν est emere, ita à nundinis *nundinari* quoque pro emere Latini posuerunt. Apud Ciceronem *nundinari nomen senatorium*, id est, emere, lib. II. in Verrem. Item *nundinari ab aliquo eius ad suam utilitatem*, lib. I. in eumdem Verrem. Apud alios auctores etiam pro vendere usurpatur. Vt apud Apuleium, lib. x. Metamorphoseon, iudices sententias suas nundinari pretio dicuntur, id est, vendere: *Quid ergo miramini, si toti nunc iudices sententias suas pretio nundinantur?* Vnde apud Firmicum, *mulier nundinati pudoris*, ἀπεμπολῶσα τὴν ὥραν τοῦ σώματος, ut loquitur Euagrius in Historia Ecclesiastica lib. VII. cap. XXXIX.

Certe

Certe *nundinari* eſt καπηλεύειν, emere quæ vendas, vendere quæ emeris. Inde *nundinæ* pro mercibus, id eſt, ἐμπολαί, quæ emuntur & venduntur, & quibus nundinatio conſtat. Alia etiam emendatione indiget hæc lex in his verbis, *ut unus reliquis nundinas præſtaret, id eſt, empulas, eoſque à negotio dimitteret.* Mira hæc eſſet ſocietas quæ ad emendum coita dicitur, ut in ea contrahenda à negotio dimitterentur ſocii, qui nondum ad negotium ſocietatem iniverant. Sic prius diſſoluta quam contracta videretur negotiandi cauſa inſtituta κοινωνία. Quo magis miror virum doctiſſimũ ne mentionem quidẽ feciſſe correctionis Salmaſianæ, quæ tamen eſt indubitanter vera, *Vt unus reliquis nundinas, id eſt, ἐμπολὰς præſtaret, eoſque ad negotium dimitteret.* Id eſt, ad negotiandum. Scriptæ ſunt eo tempore Pandectæ quo lingua Latina iam in Italicam, quæ nunc in uſu eſt, deſciverat. Cuius rei fidem facere poteſt inſtrumentum ſecuritatis plenariæ conſcriptũ quintodecimo anno Iuſtinianei imperii Ravennæ, in quo pro recto caſu & quarto paſſim ſextum poſitum reperire eſt. In itinerario Antonini omnes urbium appellationes ſexto caſu enuntiatæ leguntur. Et ita quoque

in

a Historia Augusta notavit Salmasius, scriptum extare etiam in antiquissimis libris: *Copto & Ptolemaide urbes*. Ex Frontone etiam citant Grammatici veteres *Durocortoro Athenæ vestræ*, in Epistola ad Adrianum. Ita leg. XXIX. D. pro Socio, *periculo subeat solus* scriptum est, pro *periculum subeat solus*. Ita apud Labeonem leg. penult. D. de iure dotium Pandectæ Florentinæ exaratum exhibent, *Si socer specie futuræ dotis induxerit genero*. Nec opus rescribere, ut emendavit auctor rerum iudicatarum, lib. II. cap. XXIV, *Inluserit genero*, cum in promptu sit ab auctore scriptum fuisse, *induxerit generum*. Pro quo imperiti librarii ex sæculi sui loquendi usu fecerant, *Induxerit genero*. *Inducere generum specie dotis*, est allicere, & illecebræ vice magnæ dotis ei spem facere. Tale illud apud Horatium: *emptorem inducit hiantem*. Tibullus:

Semper ut inducas, blandos offers mihi vultus,
Post tamen es misero tristis & asper amor.

Glossæ: *inductus*, δελεασθεὶς, εἰσαχθείς. Festus: *Lacit, decipiendo inducit. Lax enim fraus est, Lacit in fraudem inducit. Inde est allicere, lactare, illectare.* Idem: *pellexit, in frau-*

fraudem induxit. Quod & *inducere* absolute dicebatur pro pellicere & allicere. Species & spes dotis futuræ sæpe inducit ac pellicit procos qui μεγάλον illud κάρυον, quo inducti sunt, postea κενὸν esse deprehendunt. Nihil autẽ frequentius in Pandectis illa casuũ enallage, vitio & imperitia librariorum in morẽ tunc loquendi vulgatũ & iam Italicum deflexa. Sed nec ullam pervulgatiorẽ corruptelam in manu exaratis libris occurrere, satis sciunt qui eos aliquando versarunt. Sic in Manilii versu, de quo infra dicã, *non ullo curat digito* scribitur, pro *non ullũ curat digitum*. Verissima ergo lectio apud Vlpianum hac lege, *eosq; ad negotiũ dimitteret*, εἰς πραγματείαν. Sic *negotia* Mela pro negotiationibus. Sic in leg. 1. D. de Exercitoria Actione, *qui institorẽ tabernæ vel negotio præposuit*, id est, negotiationi. Nunc ponẽda huius legis species: quæ nõ alia est ab ea quã dicã. Coitur hæc societas ad emendũ scilicet, ea cõditione, ut unus nundinas, id est, ἐμπολὰς sive merces præstaret reliquis sociis eosq; ad negotium dimitteret in externas scilicet regiones mitteret ad illas merces vẽdundas, & lucrũ ex his faciendũ, quod commune inter omnes foret. Vnus ergo merces subministrare debuit reliquis, illi vero operã suam

ſuam in negotiando præſtare, laborem in vendundis mercibus ſumere, & viarum periculo ſe obiectare. Ita poſſe coiri ſocietatem, nullum eſt dubium. Nam plerumq; unius opera ſolertis in vendendo, & in emendo ſagacis atq; exercitati plus prodeſt, & magis cõducit ſocietati ad negotiandum initæ, quam pecunia aliorum, vel mercimonia ea comparata. Quod & lex V. D. eodem diſerte teſtatur, his verbis: *Societas autem coiri poteſt, & valet etiam inter eos qui non ſunt æqualibus facultatibus, cum plerumque pauperioris opera ſuppleat quantum ei per comparationem patrimonii deeſt.* Quod in mercatura præcipue valet; ubi induſtria negotiantis in captanda lucri occaſione, & nundinis aucupandis, ut loquitur Ambroſius, aliaque arte inſtitoribus & cocionibus familiari exercendas immane quantũ plus polleat ad rem faciendam quam ab aliis collatio facta pecuniæ vel mercium. Inde etiam ita poſſe coiri ſocietatem, ſcribit idem Vlpianus leg. XXIX. D. eodem, *ut quis duas partes vel tres habeat, alius unam.* Et valet, inquit, ſocietas ſic contracta, *ſi modo aliquid plus contulit ſocietati, vel pecuniæ vel operæ.* Ergo opera hic etiam conſideranda: & qui eam maiorem quam ſocius

contulerit, potest ex conventione ex quattuor partibus tres habere, alter unam qui minus operæ contulit. Quod si aliquis sociorum navigabit, peregrinabitur, laborabit, periclitabitur, omnem denique solus operam navabit quę negotiationi est impendenda, dum alter domi desidebit, securus & tutus, nullam operam societati præstans, nonne talis conventio in contrahenda huiusmodi societate valebit, ut qui nihil acturus est, merces præstet; alter qui ad negotium & ad mercatus longinquos est iturus, nihil aliud conferat nisi operam & industriam? Thema huius conventionis in hac lege habemus. Quid si ille qui merces ex pactione præstare debuit, eas sociis non solverit? *Agent cum eo*, inquit Vlpianus, *ex vendito & pro socio.* Nihil pote planius nec verius. Vbicunque aliquis merces non solvit quas præstare ex conventione tenetur, actio est ex vendito. Socios hac actione utentes non repellet exceptione doli, quasi pretio non soluto. Exceptionem eam elident replicatione iustissima. Socius quippe qui merces præstate socio tenetur, venditoris loco est. Nec refert quod pretium solutum non sit. Nam quacunque ratione venditori

de

de pretio satisfactum est, perinde est *ac si pretium solutum esset*, ut habetur in Leg. LIII. D. de contrahenda emptione. Conventione huic satisfactum est, ac lege quæ dicta est societati contrahendæ. Opera quippe quam ex sua parte societati conferre tenentur in mercedibus illis exportandis & distrahendis, pretii loco est. Agent igitur socii cum illo & ex vendito & pro socio, si merces, id est, *nundinas*, eis non solverit ex pacto. Hęc difficillima lex quæ toties vexata tot viros doctissimos Iurisque peritissimos vexavit, facillima facta est beneficio correctionis Salmasianæ. Aliam excogitavit vir Magnus in sparsione florum ad hunc titulum; quam Salmasianæ præferendam esse nemo sanus dixerit. Coniicit scriptum fuisse pro *nundinas, id est, epulas*; IIII *duanas epulas*, id est, quatriduanas epulas. Cui bono istæ per quatriduum continuatæ epulæ in societate contrahenda ab uno reliquis præstandæ? Ex conventione? Quis talis societatis aut talis conventionis ad negotiandum factæ uspiã meminit apud veteres, aut etiam hodie talem fieri vidit? Ne quadriduanas quidem epulas sollẽnes esse apud Batavos, qui harum rerum valde liberi sunt, audio. Triduanas

illi etiam nuptiis sufficere putant. Et numero Bacchus, qui plurimis ibi est Deus, impare gaudet. Deinde quo iure dabitur actio sociis ex vendito adversus socium, propter quadriduanas illas epulas non solutas? An mirũ porro aut absonũ videtur, *nundinas* Latine etiã merces appellari, cum Grece ἀγοραὶ vocentur tã ipsę nundinæ, quã res vænales quæ in nundinis rusticorum, in foro civitatis prostant ad victum necessariæ? Dionysius Halicarnasseus Lib. VII. ἀγορὰς appellavit nundinas Romanas quæ nono quoque die recurrebant, αἱ δὲ ἀγοραὶ Ῥωμαίοις ἐγίνοντο, ὡς καὶ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, δι' ἡμέρας ἐννάτης. Græci quoque ἀγορὰς vocant omnia ὤνια quæ in illis ἀγοραῖς, sive nundinis vænibant. Quaslibet etiam merces *nundinarum* nomine appellatas quibus nundinatio exercebatur & nundinæ agebantur, nulla ratio prohibet. Quales Græcis ἐμπολὰς passim vocari, certum est. Nam Attici non aliter usurpabant vocem ἐμπολὰς quam pro mercibus & φορτίοις. Ita *Nundinas* etiam Latinis vocatas, ex hac lege Vlpiani cõstat, & ex loco Sidonii Apollinaris quem supra produximus. Quæ ἐμπολὴ dicitur pro mercibus, aliis ἐμπόλημα pro eodẽ usurpatur, id est, mercimoniũ.

Procopius in Ἀνεκδότοις, μόνος ὢν ἐς τόδε τοῦ χρόνου ἔμπορός τε ἀπαρεγκαλύπτως καὶ κάπηλος τοῦ ἐμπολήματος τοῦ δε καθίσταται. *Cum solus ad hoc usque temporis non solum mercator sed etiam cocionator huius mercimonii extiterit.* De Petro Barsyme sermo est & holovera veste.

CAP. VI.

Correctio Salmasii in leg. 11. D. de rebus creditis firmatur. Quid sit suffectio, quid functio. Fungi per se non significare aliud pro alio solvere. In creditum ire etiam de vero mutuo dici. Quæcunque in formam crediti transeunt, id est, in quibus tantumdem redditur, eorum datione in creditum ire dicimur, & ipsa quoque in creditum ire. Credere; creditum ire, in creditum ire, creditum facere, & in creditum dare, esse synonyma.

ITa ingenium est Criticorum. Nihil amant nisi quod ipsi pepererunt. Nihil probant nisi quod repererunt ipsi. Si talis natio vixisset quo tempore fruges inventæ sunt, glandes semper prætulissent frugibus à se non inventis. Non potest ulla verior nec insignior emendatio dari quam illa est in Arati versu à Salmasio olim prodita,

Ἐννεακαίδεκα κύκλα Φαεινοῦ Ἠλείοιο.

Enneadecateris Metonis à Phaïno Eliensi reperta eſt, de quo Aratus intellexit. Vulgo legitur inſcite,

Ἐννεακαίδεκα κύκλα φαεινοῦ ἠελίοιο.

Enneadecateris ſolis lucidi. Non fuit ad guſtum hæc correctio maleſani & impuri Cercoetii, quem vulgo *Petavium* nuncupant, & vulgarem lectionem tuetur. Talia omnia fere ſunt in Uranologio eius quæ in Salmaſio reprehendere conatus eſt cum pari virulentia & inſcitia, ut eſt omnium hominum qui hodie vivunt impudentiſſimus & imperitiſſimus, iudicii autem adeo nullius, ut puer magis ſapiat. Optima & certiſſima ea etiam fuit, meo quidem iudicio, Salmaſii emẽdatio & expoſitio, qua veſtes *holoveras* in Codice, aſſeruit de eo genere veſtiũ dici quæ totæ eſſent *veri coloris*, id eſt, totæ purpureæ. Quem Græci colorem ἀληθινὸν καθ᾽ ἐξοχὴν appellarunt, Latini *verum*. Vnde cõpoſita vox illo ſæcudo à baphiorum artificibus, ex Græca & Latina, ut multæ aliæ eo Latinitatis ævo, ut *pſeudofores*. & *pentiremis* apud Hirtium. Nuper exſtitit Italus, qui in libro de re veſtiaria probã eſſe negavit illã *holoverarum* veſtiũ notationẽ & expoſitionem, ſed puram vocem Græcam contendit,

dit, contractam mox & corruptam ex Græco ὁλοπόρφυρα. Idque se credere ait inductum auctoritate Isidori Lib. XIX. cap. XXII. qui *holoporphyras* vocat *quæ tota ex purpura*. Quasi *holoveræ* non possint esse quia *holoporphyras* Isidorus nominavit! Quid si ea vox corrupta est in libris Isidori ab illis iisdē sciolis qui *holoporphyra* noverant, *holovera* quid essent nesciebant? Certe vetustissima Isidori exemplaria *Olofera* vocant pro *Oloveris*. Estque certissimum, sic apud eum esse reponendum. Sexcentis in locis apud Anastasium fit mentio *Oloverorum*, quæ non sunt refingenda in *holoporphyra*. Procopius in Ἀνεκδότοις eam vocem plane confirmat & explicat, non ὁλοπόρφυρον nominans, sed vocabulo quod in officinis & baphiis frequentabatur tunc temporis, ὁλόβηρον, id est, *holoverum*. Sic enim scribit, βαφῆς μὲν τῆς προσυχούσης τὴν ὀγκίαν οὐχ ἧσσον ἢ κατ' ἐξ χρυσῶν, βάμματος δὲ τοῦ βασιλικοῦ ὅπερ καλεῖν ὁλόβηρον γενομίκασιν πλέον ἢ τεσσάρων καὶ εἴκοσι χρυσῶν. Vulgo vocatam illam tincturam in officinis *holoveram*, hæc eius verba adstruunt. Talia multa habet Italus ille, quibus fidē facit καὶ δίκαια κἄδικα, quæsitam à se occasionē carpendi Salmasii. Nostro Advocato simile proposi-

tum fuiſſe, libri eius Rerum Iudicatarum & Obſervationum paſſim indicant. Nec ab ingenio receſſit ſuo, & criticis omnibus ingenito, ut non audeant optimis correctionibus ſuffragari quas ipſi non commenti ſint. Non deterioris notæ mihi videtur ſupramemoratis illa correctio quam idem Salmaſius excogitavit in leg. 11. π. 1. D. de rebus creditis, ubi ſcribit Paulus, Mutui dationē conſiſtere in his rebus quæ pondere, numero, & menſura conſtant, *quoniam eorum datione poſſumus in creditum ire, quia in genere ſuo functionem recipiunt per ſolutionem.* Cum videret, hæc nullum poſſe rectum ſenſum efficere, quia *functio* non alia ſit quam ſolutio, cogitavit, legi debere ac corrigi, *quia in genere ſuffectionem recipiunt per ſolutionem.* Quam veriſſimam eſſe lectionis ſuffectionem pro vulgata, mihi perſuadeo. Ineptum quippe eſt quod ex ſcriptura edita elicitur, res in quibus mutuum conſiſtit, recipere ſolutionē in ſuo genere per ſolutionem. Quid enim functio niſi ſolulutio? Quibus placet vulgatā defendere, eo colore id faciunt, quod functionis nomen *latius pateat quam ſolutionis, & ad omnia referatur quæ vice mutua tantundem præſtant, aut quorum alterum alterius vicem explet.* leg.

vi. D. de rebus creditis. Hæc doctissimus professor Leydensis Arnoldus Vinnius ita posuit in commentario ad Instituta, cum causas allegaret cur minus probanda esset Salmasiana illius legis correctio, *quæ in genere suffectionem recipiunt*, pro, *in genere suo functionem*. Eodem argumento usus est libro Observationum & Emendationum Parisiensis Advocatus, Cap. xv. ubi *functionem recipere* similiter explicat *mutua vice fungi.* quomodo loquitur idem Paulus leg. vi. D. eodē. Sed multum refert, utrūverbū *fungi* per se hanc significationem habeat, an cum illis adiunctis enuntietur quæ talem ei addant notionem. Ostendant verbum *fungi* sive nomen *functionis*, per se posita, idem valere quod vice alterius fungi, tum recipiam pro vera legitimaque illam scripturam quæ in vulgatis codicibus habetur. In eadem lege scribit Paulus, *id certum esse, cuius species vel quantitas quæ in obligatione versatur, aut nomine suo, aut ea demonstratione quæ nominis vice fungitur, qualis quantaque sit, ostenditur.* Deinde addit ex Pedio, *nihil referre, proprio nomine res appelletur, an digito ostendatur, an vocabulis quibusdam demonstretur, quatenus mutua vice funguntur quæ tantundem præstent.* Primum verbum

fungi ut in hac lege accipitur nihil habet in ſignificatu commune cum *functionis* notione ſicut ponitur in lege 11. D. eodem. Ibi *functionem* recipiunt res in quibus mutuum conſiſtit, dū per ſolutionem aliud pro alio in genere ſubſtituitur. At hic *demonſtratio fungitur vice nominis*, id eſt, vices nominis implet, nominis functione utitur, & officio. Et *mutua vice funguntur* quæ tantundem valent ac præſtant in exprimenda ſpecie vel quantitate de qua agitur, qualis & quanta ſit. Nam nominis proprii appellatio, & digito oſtenſio, & vocabulis quibuſdam demonſtratio, funguntur vice mutua, id eſt, altera alterius officium & vicem ſupplent. Præterea in his loquutionibus verbum *fungi* non per ſe nec abſolute ad eam ſignificationem exprimendam ponitur, ſed cum iis adiunctis quæ hanc ei notionem addunt, quam per ſepoſitum non habet. Sic dixero, *aliud pro alio ſolvi*, idem plane eſt ac ſi dicerem, *aliquam rem alterius vice fungi.* Solvere non eſt aliud pro alio dare, ita nec fungi. Sed cum res altera fungitur vice alterius, aut res alia ſolvitur pro alia, tunc ſubſtitutionis & ſubrogationis ſive ſuffectionis ſignificationem illa verba oſtendunt, non vero

tum

-um cũ sola usurpantur. Ita etiam nomen *functio* idẽ valet quod simplicissima solutio, nõ autẽ est alterius rei pro altera præstatio. *Functionẽ* igitur recipere in prędicta lege II. nihil aliud significat quam solutionẽ recipere. Sic enim *functio* pro præstatione vel pensione tributi vel vectigalis vel cuiuscumque rei quæ quacunque ex causa debetur. Glossæ veteres: *Functionum*, Χειτουργιῶν, εἰσφορῶν. *Functio*, λειτουργία, τέλεσμα. Item, *fungi*, συντελεῖν. Quod est, conferre, contribuere, tributũ solvere, ac præstare. *Publicæ functiones* in Codice sunt publicæ præstationes. Qui tales infert functiones, non aliud pro alio præstat, sed simpliciter id quod debet solvit, & munere sibi imposito fungitur. Vnde *muneris functio* pro pensione ac solutione muneris. Quodcunque aliquis dat quia id obligatus est dare, *fungi* dicitur. Etiam ubi nulla intervenit solutio, ei loquutioni locus est, ut cum *pignoribus fungitur* qui dat pignora. Ita leg. VII. D. de prætoris stipulationibus. Leges illæ quas citavit ad hunc Titulum vir summus, ut defenderet vulgarẽ lectionem, nihil eorũ probant quę voluit. Non enim ostendunt, functionem simpliciter sumptam subrogationem esse speciei pro specie, in re

quæ

quæ mutuo data eſt, ſolvenda vel reddenda. Apud Ulpianum in Regulis, Tit. de dotibus: *Dos quæ ſemel functa eſt, fungi amplius non poteſt, niſi aliud ſit matrimonium.* Qui ſolutione fungitur, ſolvit: qui præſtatione, præſtat: qui penſione, pendit: qui collatione denique fungi dicitur, ut apud Ulpianum leg. I I I. D. de collatione dotis, is confert. Inde & *fungi* pro ſolvere, præſtare pendere, conferre. Et *functio* pro collatione, penſione, ſolutione, præſtatione. Sed pro ſuffectione vel ſubrogatione nunquã eam vocem ſic nude poſitam leges. Qui dicit igitur, rem in quibus mutuum conſiſtit, *functionem recipere per ſolutionem*, non aliud dicit, quam *recipere ſolutionem per ſolutionem*. Quod an huic loco poſſit convenire, illum ipſum iudicem facio qui maxime damnavit Salmaſii emendationem. Iudicet idem etiam, an *in genere ſuo* Latinum ſit, pro *in genere eodem*. Redditur res mutuo data in genere eodem, non in *genere ſuo*. Id Salmaſius multis probavit, quem miror non auditũ, cum ſciam viſum ab his, qui tam abſurdam & falſam lectionem adeo pertinaciter tueri audent. *Cætera animalia*, inquit Plinius lib. VII, *in ſuo genere probe degunt. Cõgregari videmus, & ſtare contra*

diſſi-

*ſſimiles. Leonum feritas inter ſe non dimi-
ıt.* Non idem eſſet, ſi dixiſſet, *in eodem
nere.* Idem genus & *ſuum genus*, τὸ
υτὸν γένος & τὸ ἴδιον, differunt, ut *ſuus co-
r* & *idem color*. An *ſuffectionem*, quod re-
oſuit Salmaſius, nimis recedere videtur
ſuo functionem? An non putant cōvenire
omē *ſuffectionis* ſententiæ Iuriſconſulti?
Iihil eſt, quod melius quadret. Suffici-
ır alia ſpecies in ſolutione mutui pro
ı quæ data eſt. Ita ſuffectionē recipiunt
:s in quibus conſiſtit mutuum, per ſo-
ıtionem in eodem genere. Sufficitur
ia ſpecies in eodem genere loco eius
uæ data eſt. Virgilius:
Tuque aliam ex alia generando ſuffice prolem.
ſinus magnus, qui ad equos paucis ab-
inc annis tranſcendit, quærebat ſibi o-
endi hoc nomen *ſuffectionis* in aliquo au-
:ore. Nos illi dabimus, quod Salmaſio
ınc forte non ſuccurrit. Arnobius lib.
I I. *Nūquid forte Dii cæleſtes aluntur his ſa-
is, & ad eorum compaginem retinendam non-
ıllius opus eſt ſuffectione materiæ?* Aliquid-
e deeſt adſtruendæ illi correctioni? Non
ıto, niſi apud veritati contumaces. Eo-
em capite tractat Pariſienſis cauſidicus
: differentiis vocum *credere*, & *credi-
m.* Et aliud eſſe dicit *credere*, aliud *in*
credi-

creditum ire, aliud *creditum*, aliud quod *abiit in creditum*. Sed quæsiverim ab eo, an aliæ sint *lacrimæ* cum ita simpliciter proferuntur, aliæ cum quis dicitur *ire in lacrimas*? An aliud sit *senium*, sic nude enuntiatum, aliud vero cum quem *ire in senium* dicimus? *Ire iterum in lacrimas, iterum tentare precando*. Suntne istæ lacrimæ in quas ire iterum Didoni placet, alterius generis quam cum simpliciter *lacrimas fundere* parat? Hæc sane ridicula sunt. *Verbum*, inquit, *credendi*, *sæpe ad mutui causam restringitur, ac tunc propria ac peculiari significatione credere dicimus. At in creditum iri tum dicimus, vel rem in creditum ire vel abire, quum id non est principaliter actum ut mutuum contraheretur, sed ex alia causa, & quasi per accidons, idest, pretii actum*. Ergo iuxta hanc notationem, qui in lacrimas ibit, non vere lacrimabit, sed pæne. Nam lacrimæ in quas itur, non sunt veræ lacrimæ. Perperam autem *in creditum iri* vel *rem in creditum ire* dixit, cum ipse qui rem dat ea re in creditum ire potius dicatur. Sic enim Paulus loquitur Leg. 11. D. de rebus creditis. *Mutui datio*, inquit, *consistit in his rebus, quæ pondere, numero, mensem consistunt, quoniam eorum datione possumus in creditum ire*. Ergo mutui datione etiam

etiam in creditum ire possumus, auctore Paulo, cum scribat, datione rerum in quibus mutuum & consistit, posse nos in creditum ire. Quæcumque res igitur suffectionem recipiunt per solutionem in eodem genere, iis rebus possumus ire in creditũ: *cæteris rebus ideo in creditum ire non possumus*, addit Paulus, *quia aliud pro alio invito creditori solvi non potest*. Ergo etiam mutui datione in creditum itur. Et merito sane. Nam *creditum* etiam pro mutuo stricta & propria notione usurpatur. Vnde & rei datione quæ mutua datur, itur increditum, quia *creditum* idem cum mutuo. Sed *mutuum* nunquam aliter sumitur. Ne *creditum* quidem, cum absolute ponitur. Alias, quia *credendi* vocabulum generale est, & *creditum* relativum est ad *debitum*, quodcumque ex causa qualibet nobis debetur, id *creditum* etiam censetur. Non homo tantum qui mutuum dat, eius datione in creditum ire dicitur, sed etiam res ipsa quæ datur. Mutua pecunia quæ etiam *credita* appellatur, quidni & *in creditum ire* possit dici, cum *creditum* stricte sumptum idem sit cũ mutuo? *In credito esse* quod nobis ex causa mutui debetur Iurisconsulti dixere, ut leg. XXVII. D. de auro argento, ubi, *argento omni*

mni legato quod ſuum eſt, ſine dubio non deberi dicitur *quod eſt in credito.* Si quid debetur in mutui cauſa, *in credeto eſt*, quod quis dat mutuo, *in creditum* id *ire* dici poſſe, certum eſt. Nec is tantum qui dat mutuo, ea datione *in creditum ire* cenſetur, ſed etiam res ipſa quæ datur it atque abit in creditum, id eſt, in mutuum, quatenus *creditum* in hac loquutione idem eſt omnino quod mutuum. Et *credita pecunia* eadem cum mutua. *Ex crediti cauſa* apud Senecam, pro *ex mutui cauſa.* Quod ex pecuniæ creditæ cauſa alius diceret. Unde *pecuniæ creditæ actio* in Leg. pēult. D. de Inſtitoria actione. Innumeris locis apud Senecam *creditum* pro mutuo ſumitur, & nunquam aliter hæc vox ponitur cum abſolute uſurpatur quam pro mutuo. Lib. VI. de beneficiis cap. VI. *Sic debitori ſuo creditor ſæpe damnatur, ubi plus ex alia cauſa abſtulit quam ex crediti poteſt.* Id eſt, *ex cauſa crediti.* Idem eodem capite & libro, paulo ſupra: *Tanquam pecuniam aliquis mihi credidit, ſed domum meam incendit, penſatum eſt creditum damno.* Et lib. IV. cap. XXXVIII. *Primum alia conditio eſt in credito, alia in beneficio*, id eſt, in mutuo. Aliis multis locis *creditum* ita ſumptum apud eum occurrit. Vt lib. I. cap. III. *Nemo beneficia*

ficia in Kalendario ſcribit, nec avarus exactor ad horam & diem appellat. Nunquam ille vir bonum cogitat, niſi admonitus à reddente. Alioquin in formam crediti tranſeunt. Quæcunque autem in formam crediti tranſeunt, & *in creditum ire* dicuntur, ac qui ea dat, eorum datione *ire in creditum*, vel quod idem prorſus eſt, *creditum ex iis facere.* Quintilianus in declamatione CCCLX. *Tu amiſſo viro dotem non petiſti, feciſti creditum ex dote.* Ita dos in crediti formam tranſit, in creditum abit: mulier dote it in creditum. Sic ex pretio creditum facit emptor vel pretio it in creditum, cum pretium rei venditæ emptori credit. Ita omnino, *credere, creditum ire*, vel *ire in creditum*, & *reditum facere*, & *in creditum dare*, idem omnino ſignificant, pro id dare quod ſis recepturus in alia ſpecie vel in eodem genere. Nec porro refert utrum id principaliter actũ ſit ut mutuum contrahatur, dum res data formam mutui induat & in creditum tranſeat, in quo ius eſt tantundem reddi, non idem. Tametſi autem generale ſit verbum *credendi*, & Prætor ſub eo titulo etiam de commodato & de pignore, aliiſque contractibus edixerit: in quibus fidem alienam ſequimur aliquid inde recepturi, nunquam

 tamen

tamen verbum *credere* abſolute poſitum legitur, quin de *mutui datione* intelligatur. Non uſpiam *creditum* reperitur apud auctores claſſicos alio ſignificatu quam de pecunia mutuo data. Quod in ſuperioribus clare probavimus. *In creditum dari, in creditum accipi* dicuntur ſic data & accepta ut tantumdẽ reddatur. Falſa igitur obſervatio Advocati, notantis cap. xv. Emendationum, aliud eſſe *credere*, aliud *in creditum ire*, aliud *creditum*, aliud quod *abiit in creditum*. Nam ſi latiſſima ſignificatione accipiatur verbum *credendi*, ut ſumitur in Edicto Prætoris, *credere* & *creditum* idem eſt de re omni ex qualibet cauſa debita. Sin vero ſtrictiori notione ſumi placeat, ut fere ſemper apud auctores accipitur, cum abſolute poſitum reperitur, tum non differunt *credere* & *creditum facere* & *in creditum ire*. Vt enim *in lacrimas ire* dicitur qui lacrimat, ita & *in creditum ire* qui credit vel qui creditum facit. Nuſquam autem neque in Iure neque apud claſſicos auctores *credere* ſimpliciter poſitum invenitur pro deponere aut commodare, aut pignori dare, ſed ubique pro mutuum dare. Nec *creditæ pecuniæ* alibi uſpiam mentio occurrit, niſi pro mutuo data. Quodcunque

cunque

cunq; autẽ ſit quo in creditũ itur, cũ minime alienetur, nec ipſum mutuum quod eſt *creditum*, alienatio eſt. In creditum autem itur genere depoſiti, locati, commodati, pretio ex re vendita, dote, & aliis, quorum in diem ſolutio protelatur.

CAP. VII.

Salmaſii expoſitio Leg. 1. D. de bonorum poſſeſſione ſecundum tabulas defenſa. Duo codices, duo eſſe exemplaria. Quid ſit πρωτότυπον, *quid* ἰσότυπον *&* ἀντίγραφον, *& quatenus differant. Dictio Periculum in loco Aemylii Probi ſtabilita & vindicata ab inſcitis correctionibus. Item in codice Theodoſiano & Iuſtinianeo & apud Cicerlnem eadem vox aſſerta. Pariculum idem quod par, infimo ſæculo Latinitatis uſurpatum. Quid ſit à pari, vel à paribus ſcribere Epiſtolam. Emendatus Gregorius primus. Pariculæ Epiſtolæ & conſtitutiones* ἰσότυποι. *Exemplaris & exempli differentia explicata.*

MUlta Salmaſius in libro de Modo Vſurarum notaverat de Exempli & exemplaris differentia, deq; teſtamentis pluribus eodem exemplo ſcriptis, aut *exemplarii cauſa*. Quæ Pariſienſis Advo-

catus egregius interpolata amplificavit nonnullis de suo additis, quæ partim falsa sunt, partim aliena, partim etiam in reprehensione Salmasii, quod præcipue captavit, posita. Si quid habet veri rectiq; id à Salmasio hausisse non potest negare. Sed primum videamus quæ censuræ suæ voluerit obnoxia videri. Nam eius rei gratia totum illud caput L. Observationum compositum fuisse videtur. Lex est Vlpiani I. π. VI. D. de bonorum possessione secundum tabulas, quæ sic habet: *Sed etsi quis in duobus codicibus simul signatis alios atque alios hæredes scripserit, & utrumque extet, quasi ex uno competit bonorum possessio, quia pro unis tabulis utrumque habendum est, & supremũ utrunq; accipiemus.* Duos hic codices Salmasius pro duobus exemplaribus interpretatus est, & *simul signatos* pro simul ligatis & obsignatis sive iunctis. Advocatus Parisiensis hæc omnia reiicienda esse pronuntiat, & cavendum à tali expositione. Pro magistro loqui eum censeas, non pro advocato. Fatetur tamen protinus, quandoque tabulas pluribus codicibus scriptas, esse plura exemplaria, ut in Leg. 11. D. de Tabulis exhibendis, quæ habet Vlpianum auctorem: & apud Suetonium, testamentum

tum ab Augusto factum duobus codicibus, id est, duobus exemplaribus. Sed mitto Suetonium. Quæro quæ ratio sit ut idem Vlpianus alio loco *duos codices* pro duobus exemplaribus posuerit, alibi alio significatu *duorum codicum* meminerit? Quem colorem adferet Advocatus huius diversitatis? Audiamus ipsum. *Duo isti codices*, inquit, *non erant duo exemplaria, sed videbantur esse duo testamenta, quippe quibus alii atque alii hæredes scripti erant.* Si illi duo codices non erant duo exemplaria, quid igitur erant? An unum exemplar? An tria? An duo non sunt duo? An codices non sunt exemplaria? Quo sensu igitur hic accipiemus Codices? Quacunque notione accipientur, duo erunt. Si duo fuere testamenta, cur non & duo fuisse codices sive duo exemplaria intelligemus? Singula testamenta in singulis codicibus ac proinde in singulis exemplaribus, ut verisimile est, fuere scripta. Atqui non erant si videbantur tantum. Nec erant etiam duo codices, sed esse videbantur. Qui hæc mihi explicabit, magnam à me gratiam iniverit. Duo mox tamen agnoscit revera fuisse testamenta, cum addit, *ergo alterum videbatur non valere, cum nemo paganus duobus testamentis de-*

 cedat,

cedat. Si plures ſunt tabulæ teſtamenti diverſis exemplis, ſupremæ valent, cæteræ nullius ſunt momenti. Si alterum ex his duobus teſtamentis non valebat, ergo duo revera fuere teſtamenta, & proinde duo codices ſive duo exemplaria. Deinde addit idem Advocatus, *Atqui hi duo codices ſimul fuerant ſignati. Ergo neutrum erat prius, neutrum poſterius.* Ego vero dico, ergo vel fatente doctiſſimo viro duo fuere teſtamenta in duobus codicibus ſive duobus exemplaribus ſcripta. Quærit poſtremo, *Quid igitur heic fiet? An neutrum valebit, cum ſimul utrumq; ſignatũ ſit? Immo utrumq; valebit. Ex utroque competet bonorum poſſeſſio, quaſi utrumque unum ſit teſtamentum, & utrumque ſupremum. Ergo omnes hæredes ſcripti petent bonorum poſſeſſionem ſecundum tabulas, nec alter alterum ſubmovebit.* Nihil omnino hic adfertur cur duo codices non ſint duo exemplaria. Non alia proponitur *duorum codicum* expoſitio præter illam quæ Salmaſio placuit de duobus exemplaribus. In principio quidem viſus eſt neſcio quid argutari, quod viderentur tantum eſſe duo teſtamenta, quorũ alterum non valeret, cum duo codices non eſſent duo exemplaria. Quæ nullo modo conſtabant. Tandem eo delapſus eſt, ut ex

ut ex verbis Iuriſconſulti duo fateretur eſſe teſtamenta ac duo codices ſimul ſignatos. Poſtremo in ipſiſſimam Salmaſii ſententiam decidit, quia ſimul eſſent ſignati iſti duo codices duorum teſtamentum, ideo utrunque valiturum, & quaſi utrunque unum foret, ex eo petituros bonorum poſſeſſionem ſecundum tabulas in utroque teſtamento hæredes ſcriptos. Quid aliud voluit Salmaſius? Quid aliud ipſe Iuriſconſultus, cuius lex eſt? Quis denique aliter poſſit interpretari? Cur igitur ſubiicit ſtatim poſt illam expoſitionem quam à Salmaſio mutuatus eſt, *Cave igitur heic duos codices accipias pro duobus exemplaribus, cave etiam ſimul ſignatos accipias pro ſimul ligatos & obſignatos ſive iunctos, quod volunt doctiſſimi homines.* Salmaſium intelligit. Sed ſi duo codices ibi non poſſunt accipi pro duobus exemplaribus, ut ſenſit doctiſſimus Advocatus, quid igitur ſignificabunt? Cur hoc ſectetum interpretationis ſuæ non aperuit nobis? Si ſimul ſignatos concedit fuiſſe duos illos teſtamentorum duorum codices, qua ratione fieri potuit ut codices eſſent, & non eſſent exemplaria? Vt duo eſſent teſtamenta quæ non forent duobus exemplaribus ſcripta? Explicet denique nobis

alium modum quo illi duo codices ſimul fuerunt ſignati præter eum qui à Salmaſio expoſitus eſt? Non dicit iuriſconſultus ſimul fuiſſe ſcripta illa duo teſtamenta, ſed tamen ſimul ſignata. Si unum prius ſignatum, deinde alterum fuiſſet, poſterius ſignatum prævaluiſſet, priore irrito. Noſtro autem more ſignandi non potuerunt ſimul ſignari, ab iiſdem præſertim teſtibus. Sed duo hic proponuntur teſtamenta in duobus codicibus, hoc eſt, in duobus exemplaribus exarata, quæ alios atque alios hæredes ſcriptos præferebant. Si, ut duo fuere diverſa teſtamenta cum diverſis hæredibus, ita etiam ſeparatim ſignata fuiſſent, an cuiquam dubium foret quin unum prius, alterum poſterius eſſet dicendum? Quo caſu ſane ſupremum valuiſſet, prius ſcriptum nullius momenti haberetur. Nunc duo teſtamenta diverſa diverſos hæredes ſcriptos oſtendentia, & in duobus diverſis exemplaribus conſcripta, pro unis tabulis haberi dixit Ulpianus, quia ſimul ſignata ſunt. Quomodo ſimul ſignata? Eo prorſus modo quem Salmaſius explicavit, nec enim alio potuit. Lino circumligati & ſimul comprehenſi duo codices utriuſque teſtamenti, impoſitis

 & im-

& impressis super linum testium signis. Hac re effectum est ut duo testamẽta pro uno censerentur, duo codices sive duo exemplaria pro uno. Vlpianus in illa leg. 1. D. de bonorum possessione secundum tabulas, duobus continentibus paragraphis duas species sive duo themata multum diversa proposuit. Priore aliquis duobus exemplaribus, vel quod idem est duobus codicibus, unum facit testamentum, separatis & separatim signatis. *Si aliud*, inquit, *extat, aliud non extet, extare tabulæ videntur testamenti.* Sequenti paragrapho ex diverso opposita & contraria testamenti scriptio ab eodem proposita est. Non unum testamentum ibi traditur factum in duobus exemplaribus, sed duo testamenta diversa alios atque alios hæredes scriptos exhibentia, in duobus codicibus, id est, duobus exemplaribus simul signatis. Quæ pro uno testamento haberi scribit Vlpianus, & ex utroque quasi ex uno possessionem à duorũ testamentorum hæredibus peti, quia utrunque pro uno & pro supremo accipitur. Non eodem tempore signatos illos duos codices dixit Iurisconsultus, sed simul, id est, eodem lino comprehensos & involutos, & obsignatos. Si doctissimus

Advocatus poterit nobis ostendere, codicem testamenti aliud quid esse ab exemplari, tum illi concessero, duos codices non esse duo exemplaria. Si rursus nos docere potis erit, duos codices separatos & duo testamenta diversa continentes, aliter simul signari posse quam quomodo accepit Salmasius, tum etiam fatebor, multũ in his eum literis videre in quibus plane cæcus est. Initio Observationis quæri ait quid appellet Proculus binas tabulas testamenti eodem tempore *exemplarii causa* scriptas, leg. XLVII. D. de Legatis II. *Et alii*, inquit, *volunt, exemplarium seu exemplar esse originalẽ seu primariam scripturam, alii id quod ex alio transscriptum est.* Vtrunque sane ea voce *exemplar* intelligi certum est. Auctoresque fuere qui in utroque significatu eam vocem leguntur usurpasse, & pro authentico codice, & pro exemplo inde transcripto. Sed quomodo Advocatus ea verba censet accipienda? *Appellat*, inquit, *Proculus binas tabulas testamenti eodem tempore scriptas, binas tabulas testamenti authenticas, sed quæ binæ scriptæ essent ut plures essent illius testamenti tabulæ authenticæ, plures tabulæ eodem exemplo.* Vt sonat hæc Interpretatio, binas tabulas scriptas exemplarii causa

intelligi par eſt, ut binæ eſſent tabulæ authenticæ eodem exemplo exaratæ. Cur igitur dicit binas ita eſſe ſcriptas ut plures eſſent authenticæ? An plures quam binæ? Ergo exempla ex his poſſe transſcribi intellexerit. Et ſic non omnes fuerint authenticæ iſtæ plures tabulæ, niſi plures intelligamus de binis exemplarii cauſa ſcriptis, id eſt, authenticis. Brevior itaque veriorque Salmaſii interpretatio quam iſte incruſtare pluribus verbis voluit, ut videretur aliud dicere. In leg. Proculi, *Exemplarii cauſa*, ait Salmaſius, *id eſt, ut loco eſſent exemplaris, & exempla inde transferri poſſent.* An potuit ſuccinctius & concinnius explicare binas illas tabulas teſtamenti *exemplari cauſa* ſcriptas, ut binæ pro authenticis haberentur, eademque eſſet auctoritas utrarunque tabularum ita ſcriptarum? Et notandum quod addit Proculus, *ut vulgo fieri ſolet.* Ergo eodem tempore binæ tabulæ teſtamenti confici ſolebant à teſtatoribus exemplarii cauſa, id eſt, ut pro duobus valerēt exemplaribus, ac unius par eſſet auctoritas & fides atque alterius. Plerunque, quamvis non eadem manu ſcriberētur, dummodo eodem exemplo ſcriptæ eſſent, utræque pro originalibus valebant & authenticis.

Vt in Tiberii teſtamento, quod duplex ab eo ſcriptū fuiſſe tradit Suetonius. Teſtamentum, inquit, duplex ante biennium fecerat, alterum ſua, alterum liberti manu, *& eodē exemplo, obſignaveſatq; etiam humillimorum ſignis.* Nihil in his difficultatis oſtenditur, ut mirer, occupato viro tantū otii ſuperfuiſſe à rebus forenſibus, ut his latius & inflatius exponendis vellet immorari. Quis enim dubitat, cum plura exemplaria eiuſdē teſtamenti eodem tempore ſcribebantur & obſignabantur, omnia pro authenticis valuiſſe? Plura autē exemplaria eiuſdem teſtamenti fiebant, ut apud plures amicos deponerētur. Sed quæſtionis eſt, cum plures eiuſmodi teſtamēti tabulę eodem tempore ſcriberentur *exemplarii cauſa*, id eſt, ut in totidem exemplaribus haberentur ſcriptæ, & omnes originales & authenticæ, utrum omnes ſimul uno dictāte à pluribus ſcribis exciperentur, an vero cum una ſcriptæ forent manu, ut puta, teſtatoris, eodem tempore alias inde exſcribendas curaret, quæ ab iiſdem teſtibus ſignarentur. Enimvero ita feciſſe Tiberius deprehenditur, cum duplex condidit teſtamentum, teſte Suetonio. Scripſit unū ſua, alterum liberti manu. Prius enim videtur factum

quod

quod sua ipsemet manu conscripsit, deinde liberto suo transcribendum dedit alterum ex suo chirographo Binæ sicscriptæ eiusdem testamenti tabulæ. Nam duplex testamentum dixisse Suetonius videtur pro binis eiusdem testamenti tabulis, quia eodem exemplo scriptum ait, in duobus autem diversis exemplaribus, & manu diversa, alterum Tiberii, alterum liberti. Et hoc est plane quod tradit Proculus dicta leg. XLVII. D. de legatis II, vulgo à patribusfamilias testantibus binas solere fieri ac scribi eodem tempore testamenti tabulas, exemplarii causa. Aut igitur ipse testator propria manu utrasque scribebat, sed unam post alteram, non enim poterat simul ambas exarare, aut vero cum ipse unas scripsisset manu sua, alteras dabat liberto aut alii librario scribendas. Vtroque casu unum fuit tanquam originale & prototypum exemplar, alterum ex priore formatum & transcriptum, ἰσότυπον & ἀντίγραφον. Non enim aliter licet statuere. Quippe cum lectum mihi non sit, in condendo testamento pluribus excipientibus & exscribentibus ab uno fuisse illa dictata, ut moris fuit in conscribendis librorum exemplaribus. Falsum igitur, quod notavit

tavit facundissimus Advocatus, ubi de testamento Theophrasti loquitur, exemplaria illa omnia quorum meminit Diogenes in eius vita, omnia fuisse originalia, & πρωτότυπα, inter se autem ἰσότυπα. Nec ea fuisse proprie exempla. Exempla enim proprie non esse ἰσότυπα, sed ἀντίγραφα. Cur igitur Diogenes Laertius, cum mentionē facit plurium exemplarium testamēti Theophrasti, ἀντίγραφα ea appellavit? Sic enim scriptū reliquit totidem verbis: αἱ διαθῆκαι κεῖνται ἀντίγραφοι, τῷ Θεοφράστου δακτυλίῳ σεσημασμέναι, μία μὲν παρὰ Ἡγησίᾳ Ἱππάρχου, τὴν δ᾽ ἑτέραν ἔχει Ὀλυμπιόδωρος, τὴν δ᾽ ἑτέραν ἔλαβεν Ἀδείμαντος, ἀπήνεγκε δὲ Ἀνδροσθένης ὁ υἱός. Tria hæc fuere exemplaria Theophrasti testamenti, amicis servanda data, quæ ἀντίγραφα appellavit quasi ex uno originali & πρωτοτύπῳ descripta. Sed quod hic legitur vox ἀντίγραφα in loco Laertii, non dubitat vir doctus esse è glossemate, atque ut claudus ad baculum, ad sollemnes sibi ariolationes confugit. *Quia dixerat*, inquit, *Theophrastus, extare plura testamenta à se facta, existimavit aliquis, unum esse testamentum, cætera exempla, quare addidit ad marginem* ἀντίγραφα. *sed falsus est, siquidem addidit ea Theophrastus esse sigillo suo firmata, & omnia*

*r omnia deposita diversis lo3is, præsentibus te-
libus*. Sed ipse potius falsus est ariolatio-
is. Si quid mutandũ in verbis Diogenis,
atis fuerit rescribere αἱ διαθῆκαι κεῖνται ἀντί-
γραφοι τῷ Θεοφράστου δακτυλίῳ σεσημασμέναι.
ocavit ἀντιγράφους διαθήκας, testamenta
b uno originali exemplata & transcri-
ta. Quæ ἀντίγραφα nihil etiam prohibet
uthentica fuisse, utpote ipsius testatoris
nnulo signata, qui ideo plura fieri ex-
mplaria curavit sive ἀντίγραφα, ut pluri-
us locis possent deponi apud varios a-
nicos. Ἀντιγράφους διαθήκας dixit Laertius,
t εἰκόνας ἀντιγράφους ab uno prototypo ex-
ressas & similes factas imagines. Potest
amen retineri vulgata lectio apud Dio-
enem, ut ἀντίγραφα per appositionem di-
erit quomodo & loquutus est ipse La-
rtius in eadem Theophrasti vita: Φέρον-
ται δ' αὐτοῦ συγγράμματα, τόμοι δέκα, pro
υγγραμμάτων τόμοι, vel συγγράμματα ἐν τόμοις
έκα. Ita hoc loco, αἱ διαθῆκαι κεῖνται ἀντί-
ραφα, pro, τῶν διαθηκῶν κεῖνται ἀντίγραφα, vel,
αἱ διαθῆκαι ἐν ἀντιγράφοις. Sic plane Demo-
thenes in altera contra Stephanũ διαθή-
κας ἀντίγραφα ποιεῖσθαι dixit, pro διαθηκῶν
ντίγραφα, his verbis: ἄξιον τοίνυν, ὦ ἄνδρες
ικασαὶ, καὶ τόδε ἐνθυμηθῆναι, ὅτι διαθήκας οὐδεὶς
ώποτε ἀντίγραφα ἐποιήσατο. Correctio est
imperi-

imperiorum, quod legitur, διαθηκῶν Nam Atticiſmus eſt, διαθήκας ποιεῖσθαι ἀντίγραφα, pro ἐκ διαθηκῶν ἀντίγραφα ποιεῖσθαι. Ita ergo hoc loco in Teſtamento Theophraſti, αἱ διαθῆκαι ἀντίγραφα κεῖνται. Appellavit ſane διαθήκας, id eſt, teſtamenta, pro ipſis teſtamentorum exemplis. Ita Suetonius *duplex teſtamentum* à Tiberio factum dixit, cum unum eſſet teſtamentū duobus codicibus ſcriptum. Valde autem hallucinatur doctiſſimus Advocatus, qui hæc verba putavit eſſe Theophraſti ex ipſius teſtamento. Non enim ut puto dixiſſet Theophraſtus, αἱ διαθῆκαι κεῖνται ἀντίγραφα τῷ Θεοφράστου δακτυλίῳ σεσημασμέναι, ſed τῷ ἐμῷ δακτυλίῳ, ut paſſim loquitur in toto teſtamento. Aliquis familiarium iſta collegerat, & commemorabat, apud quos amicorum Theophraſti teſtamenti eius ἀντίγραφα depoſita ſervarentur. Sic de Stratonis teſtamenti tabulis ſcribit idem Laertius, ab Ariſtone familiari eius collectas fuiſſe, ut cætera fortaſſean ad vitæ memoriam pertinentia, καὶ αἵδε μὲν εἰσιν αἱ φερόμεναι αὐτοῦ διαθῆκαι, καθάπου συνήγαγεν καὶ Ἀρίστων ὁ οἰκεῖος. Cum igitur ἀντίγραφα teſtamenti Theophraſtei dicantur apud varios amicorum depoſita, quæ tria memorantur, hæc diverſa omnia fuiſſe

oportet

oportet ab ipso originali. Nam ἀντίγραφον non potest idem esse cum πρωτοτύπῳ. Hoc enim nomen est τῶν πρός τι. Non est ἀντίγραφον, nisi cogitetur γραφὴ cuius ἀντίγραφον esse ponatur. Nullum est exemplum sine exemplari suo. Ergo ἀντίγραφον ipsum & πρωτότυπον in loco publico repositum fuisse necesse est, aut certe in domo Theophrasti relictum quæ adiuncta horto fuerat cum fano & monumento. Quæ omnia familiaribus quibus in animo esset συσχολάζειν & συμφιλοσοφεῖν, in commune reliquit. In fano ipso fortassean etiam custodiendum positum est. Tametsi autem in altera contra Stephanum scripserit Orator, non solere fieri ἀντίγραφα tabularum testamenti apud Atticos, alio tamen loco contrarium ostendit, & producti in iudicium tabularum ἀντιγράφου meminit in ea pro Phormione, λάβε τῆς διαθήκης τὸ ἀντίγραφον. Vbi erat ipsa διαθήκη, cuius ἀντίγραφον in iure proferebatur? Pollux lib. VIII. cap. VI. διαθῆκαι, ἀντίγραφα κατασεσημασμένα. Errat etiam vir doctus, cum ἀντίγραφα sic distinguit ab originalibus, quasi hæc sẽper ἰδιόχειρα, vel αὐτόγραφα fuerint, ἀντίγραφα autẽ aliena manu scripta. *Sic instrumẽta*, inquit, *alia erant* ἰδιόχειρα, *&* αὐτόγραφα

& veluti originalia, ut nos loquimur, alia imitamenta, & ἀντίγραφα. In testamentis sæpe ἀντίγραφα, manu etiam ipsius testatoris scripta ferebantur. Sed ex duobus testamenti exemplaribus, quæ vulgo relinqui solita à patribusfamilias notat Proculus lege superius allata, nihil vetabat utrumque esse ἰδιόχειρον, & chirographo testatoris scriptum, cum tamen unum ex his necessario esset πρωτότυπον, alterum ἀντίγραφον. Prius scriptum omnino erat πρωτότυπον, posterius ἀντίγραφον, quamvis eadem manu testatoris utrumque foret scriptum. In pictura hoc idem usu venit, ut ex duobus tabulis pictis altera sit ἀρχέτυπος, altera ἀπόγραφος, *Originale* & *copiam* vulgo dicimus, tametsi eadem manu utraque sit delineata. Fallitur etiam doctissimus Advocatus, cum ἰσότυπα confundit cum πρωτοτύποις, & negat exempla fuisse ἰσότυπα quæ erant ἀντίγραφα. Quæcumque ἰσότυπα nominantur in veterum scriptis, scias esse ἀντίγραφα, & exempla. Nam ἰσότυπον, idem quod ἀντίτυπον, vel ἀντίγραφον, omne nimirum instrumentum quod eodē exemplo scriptum est, quo πρωτότυπον. In Novellis Iustiniani Cōstitutionibus passim ἰσότυπα constitutionum appellantur, ἀντίγραφα

ca-

earumdem eodem exemplo ſcripta, & pluribus mittenda. Cum igitur ἰσότυπα mitterentur ad plures, unum omnino extitiſſe neceſſe eſt πρωτότυπον, principale & primitivum ſcriptum, ad cuius inſtar reliqua formata eſſent, & eodem tenore atque exemplo exarata. Nullum eſt ἴσον ſive ἰσότυπον, quin fingatur animo typus aliquis primitivus & principalis ad quē exactum ſit. Ἴσον eſt exemplum. Heſychius: ἔξομπλον, ἴσον. Recentiores Græci ἔξομπλον pro Latino *exemplum* dixere. Ergo ἰσότυπα ſunt eodem ἴσῳ ſive exemplo formata, & ſcripta. Sed eorū aliquod præceſſiſſe oportet ut πρωτότυπον, vel ἀρχέτυπον, ad cuius exemplar ſint expreſſa. Ergo ἀντίγραφα & ἰσότυπα eadem, & diverſa utique à πρωτοτύποις. *Eiuſmodi* ἀντίγραφα, inquit Pariſienſis Advocatus, *Latini paricula quandoque appellarunt*. Et addit, probari ſibi doctiſſimi Sirmondi coniecturam qui hanc dictionem Aemylio Probo reſtituit in Epaminonda, loco à multis obſervato, à paucis intellecto. Fruatur iudicio ſuo doctiſſimus vir, & probet quod volet, dum & nobis noſtrum relinquat liberū non probantibus quod eſt maxime à veritate ac ratione alienum. Nemo ſane minus intellexit lo-

cum illum Aemylii Probi quam qui *pariculum* in eo pro *periculo* reſtituerunt, aut qui ſic reſtitutum locum adprobarunt. Primum vox *pariculum* infimæ eſt Latinitatis, quod eſt diminutivum à primitivo *par*, & eiuſdem cum illo ſignificationis, omnibus antiquis auctoribus inauditum. Inde Galli ſuum fecerunt *pareil*, pro pari, ex *pariclo*, ut *vermeil* ex *vermiculo*, vel *vermiclo*, pro rubro vel coccino. Quod antiquioribus Græcis ἀντίγραφον dicebatur recentiores ἴσον dixerunt, & ἰσότυπον, id nimirum quod *exemplum* vocavit priſca & pura Latinitas. Ab eo Græco recentiore ἴσον, pro exemplo, Latini eiuſdem ævi, qui Græculos plurimum imitabantur, *par* reddiderunt, & *pariculum* eodem ſignificatu. Quæ priſci igitur dixiſſent litteras, conſtitutiones, inſtrumenta *eodem exemplo ſcripta*, iſti dixerunt *à pari*, vel *à paribus*, id eſt, ἀπὸ τοῦ ἴσου, vel ἀπὸ τῶν ἰσοτύπων. Sic enim ſcribendum apud Gregorium lib. VII. *Gregorius Adeodato, & Maurentio epiſcopis Africæ, à paribus.* Has litteras eodem exemplo ſcriptas apparet Adeodato & Maurentio, quod ille *à paribus* ſermone ſui ſæculi dixit, id eſt, ἀπὸ τῶν ἴσων. Vnam ex his tamen prius ſcriptam fuiſſe oportet, nempe eam quæ data eſt Adeo-

Adeodato. Deinde altera ad Maurentium exarata, nulla mutatione nisi nominis eius cui inscripta est. Itẽ eodẽ libro, *Gregorius Antonio Subdiacono, & Domitio Abbati, à paribus.* Significat, ἴσον vel ἰσότυπον scriptum hoc illis esse epistolium, vel ad verbum ἀπὸ τῶν ἴσων, *à paribus*, inquam, duabus vocibus non una, *apparibus*. Sic etiam corrigendum & in alia epistola eiusdem libri quæ ita inscripta est, *Romano defensori, Faustino defensori, Sabino subdiacono, Adriano notario, Eugenio notario, Felici subdiacono, Sergio defensori, Bonifacio defensori, à paribus.* Omnibus istis hæc epistola missa est separatim, sed *à paribus* scripta, id est, ἰσοτύπως. Item in eodem libro, *Gregorius Theoderico, & Theodiperto regibus Francorum, à paribus.* Multis aliis locis idem apud illum occurrit ubi sic semper legendum est, non ut vulgo habetur, *apparibus*. Pro eodem etiam dixerunt *à pari*, ἀπὸ τοῦ ἴσου, vel ἰσοτύπου, ut apud Hincmarum. Pares istæ epistolæ, litteræ, vel chartæ, vel à paribus scriptæ, etiam dictæ *particulæ*, id est, ἰσότυποι, vel ἴσοι. Vnde & *particulæ epistolæ*, & *particulæ chartæ* apud Marculfum, eodem exemplo scriptæ, vel pares, id est, ἰσότυποι. Nunc videndum an ista *paricula*, quæ ἀντίγραφα sunt ac

ἰσότυπα, conveniant loco Aemylii Probi ubi Epaminondas, ut invidiam faceret criminatoribus ſuis, itemque iudicibus ſi ſe condemnaviſſent ob illud crimen cuius accuſabatur ab adverſariis, ita hæc verba habentur: *At ille in iudicium venit, nihil eorum negavit quæ adverſarii crimini dabant: omnia, quæ dixerant, confeſſus eſt, neque recuſavit quo minus legis pœnam ſubiret: ſed unum ab his petivit, ut in periculo ſuo conſcriberent, Epaminondas à Thebanis morte multatus eſt, quod eos coëgit apud Leuctra ſuperare Lacedæmonios.* Age corrigamus, ut voluit profeſſor quondam Claromontani collegii cum ſuo plauſore Advocato, *ſed ab his petivit, ut in pariculo ſuo conſcriberent;* quid hic ſignificabit, *in pariculo ſuo?* Eſto, *pariculum* ſit, ἀντίγραφον, ut revera eſt. Quid ſi ſcriberetur Græce pro illis Latinis ita ad verbũ ex Latino expreſſis, ἐν τῷ ἀντιγράφῳ αὐτοῦ an nõ idẽ omnino ſenſus eſſet qui verbis Aemylii Probi exprimitur? Sed quid illa ſibi vellent, in exemplo ſuo, vel in exemplari ſuo, vel in ἀντιγράφῳ ſuo? An ἀντίγραφον condemnationis ſuæ intelligeretur? Hoc vero non eſt ἀντίγραφον ſuum, vel *pariculum ſuum.* Idem omnino ſignificat infimæ Latinitatis ſcriptoribus *pariculum* quod *par.* Vnde

de *pariculæ chartæ* ſunt pares, id eſt, pari tenore ſcriptæ. Ergo ſcribi etiam poſſet in loco Aemylii Probi, *in pari ſuo*. Sed *pariculum* non dicitur abſolute, ſed *pariculum inſtrumentum*, eodem exemplo ſcriptum, ut *pariculæ chartæ*, *pariculæ epiſtolæ*. Quale igitur illud erit *pariculum* quod ſuum vocat Epaminondas, in quo conſcribi petit elogium condemnationis ſuæ? Pro eo dixit Græce Plutarchus in vita Epaminondæ, ἐπιγράψαι τῇ στήλῃ. An στήλη eſt *pariculum*? Quæ mortuis elogia conſcribebantur in titulo ſepulcri, vel monumenti, quæ στήλη Græcis vocabatur, an *pariculorum* nomine veniebāt, id eſt, ἀντιγράφων? Cuius illæ ſcripturæ fuere ἀντίγραφα? Nonne ea ipſamet extitiſſe αὐτόγραφα cenſendum eſt? Ridiculum eſt, quod hic ait Advocatus, petiiſſe Epaminondam à iudicibus, ut condemnationis ſuæ pariculum ſive ἀντίγραφον columnæ ſepulcri ſui inſcriberent. Si hoc petiiſſet non dixiſſet velle ſe condemnationis ſuæ elogium in pariculo ſuo conſcribi, ſed condemnationis ſuæ pariculum in ſepulcro ſuo, vel titulo ſepulcri quæ columna erat, inſcribi. Aliud eſt, *pariculum condemnationis* conſcribi, aliud *in pariculo* conſcribi. Paricula

non dicuntur chartæ, vel pugillares, vel membranæ, vel cippus ſepulcri, priuſquam parem ſive pariculam originali ſcripturam vel inſcriptionem acceperit. Tunc *particula charta eſt*, cum à paribus conſcripta eſt. Tunc etiam *pariculus* cippus vel titulus ſepulcri, ubi inſcriptionem acceperit ſententiæ condemnationis parem. Petiit ergo, ſi coniecturæ clariſſimorum virorum locus eſt, petiit, inquam Epaminondas, pariculum condemnationis ſuæ in pariculo ſuo ſcribi. Quod quid ſit vellē aliquādo, ubi maioris erunt olii, mihi explicaſſent. Non petiit Epaminondas, ut conſcriberent Thebani elogium ſuæ condemnationis in pariculo ſuo, id eſt, in ἀντιγράφῳ, ſed ut in ſcriptionis vicem, vel tituli, in ſepulcri ſui columna ſive in cippo ſuo conſcriberent ſententiam qua erant eum condemnaturi. Hoc nunquam fiebat, ut condemnationis elogium pro titulo ſepulcri poneretur, ſed ut in invidiam eos vocaret, Agite, inquiebat, condemnate me, confitentem habetis reum, dum hoc ipſum in periculo meo, hoc eſt, in cippo, in columnia monumenti mei, in titulo meo, conſcribatis, *Epaminondam morte à Thebanis multatum eſſe, quod eos coëgerit apud*

Leuctra.

Leuctra superare Lacedæmonios. Si στήλη est pariculum vel ἀντίγραφον, accedam hanc vocem in Aemylio reponentibus. Inscriptiones & elogia, vel tituli, quibus memoriæ defunctorum ornabantur, non erant alicuius scripturæ paricula, vel ἀντίγραφα, sed ipsissima αὐτόγραφα. Extremæ igitur inscitiæ est, *pariculum* pro *periculo* rescribere in illis Aemylii Probi verbis, cum *periculum* idem sit, quod στήλη, titulus, cippus, & ἐπιγραφὴ monumenti. Ἔλεγχος Græcis est *periculum*. Vnde ἔλεγχον ποιεῖσθαι, *periculum facere*. Ponitur etiam ἔλεγχος pro titulo, vel indice, quo res aliqua probatur ac demonstratur. Eiusdem significationis & *periculum* est apud Latinos, ab antiquo verbo *perior*, cuius composita *experior* & *comperior* proprietates simplicis exoleti ostendunt. Et cum *tituli* nomine appellatum sit genus inaurium simile titulis sive cippis vel columellis sepulcrorum, *Elenchum* eumdem etiam appellarunt. Vnde apud Iuvenalem:

Auribus extentis grandes commisit elenchos.

Quos interpretatur *titulos* vetus scholiastes. Atqui ἔλεγχος etiam periculum est, idemque titulus. Hinc, ut dixi, *peri-*

culum Probo, quæ στήλη est Plutarcho, quem *titulum ſepulcri* vocarunt veteres Romani. Si *pariculi* dictio, & notio, ſententiæ Aemylii Probi prorſus repugnat, non minus à titulo Codicis aliena eſt, *de ſententiis ex periculo recitandis*. Quale enim quæſo illud pariculum fuiſſe oportet ex quo iudices ſententiam, quam pronuntiaturi erant, debebant recitare? An earum ſententiarum πρώτοτυπα & ἀντίτυπα pariter vel ἰσότυπα, αὐτόγραφα vel ἰδιόχειρα, & ſimul etiam ἀντίγραφα, neceſſe fuit confici ut in teſtamentorum tabulis, & aliis publicis inſtrumentis? Quis huius moris meminit, aut quæ eius ratio, ut duplices tabellæ debuerint fieri iudiciariæ, una authentica & originalis, altera paricula? Nam hoc vocabulum ut dixi, eſt τῶν πρός τι. Non eſt pariculum aliquod inſtrumentum, niſi detur cui fuerit pariculum. Pericula iſta iudicum, ex quibus ſententiam pronuntiabant, tabellas fuiſſe conſtat, quas ipſi conſcribebant. Duum fuere generum, aliæ quæ in ciſtam coniiciebantur ſicut erant ſcriptę, ex quibus nihil iudex pronuntiabat. Harum uſus fuit in divinationibus, & aliis maioribus cauſis. *In divinationibus*, inquit Aſconius Pædianus, *& aliis cauſis maioribus*

us iudices in cistam tabulas simul coniiciebant ceratas easque insculptas litteras habentes, A. absolutionis : C. Condemnationis : cum de alicuius capite agebatur, N L. His enim litteris significabant non liquere. Hæ tabellæ iudiciariæ, quibus utebantur in maioribus & capitalibus causis, ceratæ erant sive cera inductæ, quæ singulis tantum litteris, vel ad summũ binis, insculptæ habebantur. Notis nempe sive prioribus litteris verborum absolvendi & condemnandi, vel duarum vocum notis singularibus, quibus significabant ampliandum esse, quia sibi non liqueret. An istarum tabellarum paricula vel antigrapha fiebant? Cui bono, aut quam ad rem? Aliæ fuerunt tabellæ de quibus iudices pronuntiabant in levioribus causis. *Singuli autem,* inquit idem Asconius, *sententiam de tabula pronuntiabant in levioribus causis.* An in istis tabellis iudiciariis de quibus sententiam pronuntiare solebant iudices, mos fuit αὐτόγραφα, & ἀντίγραφα confici? Exemplaria nimirum harum, & exempla, simul exarabantur? Hæc paricula, illa vero authentica, & originalia? An possunt dicere utrũ ex his an ex illis sententiam iudices pronuntiarint? Sed aliter paullo interpretatur hanc vocem acu-
tus

tus Advocatus. Plura fuisse vult sententiarum exemplaria, & ἰσότυπα. *Atque ea dicebantur*, inquit, *paricula. Neque erant ἀντίγραφα, sed πρωνότυπα, & inter se ἰσότυπα, unde pericula dicta.* Ne vivā si scio quid velit, cum ratio ipsi non constet, & pugnantia scribat. Paulo ante scripsit quæ Græcis ἀντίγραφα, ea Latinis dici *paricula*, cum de *pariculo* Epimanondæ agebatur. Nunc ubi quæstio est de sententiis iudicum ex pariculo recitandis, negat paricula esse ἀντίγραφα, sed vult esse πρωτότυπα, & inter se ἰσότυπα, id est, paricula. Vir bonus plane delirabat cum hæc scriberet. *Iubebant*, inquit, *imperatores ultimas definitiones sive sententias scriptis comprehendi, & ex scripto & libello coram partibus litigantibus pronuntiari.* Hæc sane verba sunt leg. 11. Cod. Theod. de *sententiis ex periculo recitandis: in omnibus negotiis ex periculo promi deliberationis plenam sententiam.* Quid igitur inde consequi vult? *Pariculum non esse exemplum, nec ἀντίγραφον, sed ἰσότυπον, & exemplar.* Si πρωτότυπον est & exemplar, cur dicetur pariculum? Aut cuius scripturæ pariculum erit? Plura subnectit fuisse sententiarū exemplaria, & ἰσότυπα. An singuli ergo iudices plures habuere tabellas ex quibus senten-

æ pronuntiarentur ? Si diversæ fuere iudicum sententiæ, unusquisque tamen iudex non plures sententias dixit, sed unam & suam. Ergo & unam habuerunt tabellam, unumque periculum de quo iam pronuntiarent. Si *pariculum* istud fuit, indicent nobis & explicent, cuius *αὐτογράφου* vel *πρωτοτύπου* fuerit pariculum. *Sententiarum exemplaria fuere*, inquit, *inter se ἰσότυπα*. Quid hoc sit, dignetur nobis interpretari. Magnam ei gratiam habebimus. Nollem porro, virum Magnum in sparsione florum ad ius Iustinianeum tam facile concessisse in sententiam Sirmondi, *periculum* tot locis apud auctores deformantis in *pariculum*, quæ absurdissima est, ac falsissima. Si libri veteres in Codice Theodosiano aliquo *ex pariculo* præferunt pro *expericulo*, non est mirum. Eo tēpore librariis imperitis notiora fuere *paricula*, quam *pericula* illo sensu. Quod autem breves admodum fuere sententiæ iudicum quæ in tabellis scribebantur, ideo nomine *periculi*, quasi tituli aut indicis, ipsæ tabellæ dictæ sunt, quæ plerumque vel singulas litteras, ut supra ex Asconio vidimus, vel paucula aliquot verba compelectebantur, ut illa fuit in Cyprianum lata capitis sententia ex tabella
sive

ſive ex periculo recitata, *Thaſium Cyprianum gladio animadverti placet.* Acta enim vetuſtiſſima, & eo ipſo tempore ſcripta, *hoc decretum ex tabella recitatum*, diſerte aſſerunt. Quæ tabella eſt iudiciaria, ut Aſconius vocat, ſive *periculum*. Quod ad differentiam attinet Latinarum vocum *exemplum*, & *exemplar* auctores idonei adfirmant, invicẽ ea ſignificatione variare, & permutari inter ſe. Si ipſam nominum proprietatem attendamus, *exemplar* illud videtur dictũ, ex quo plura exempla poſſunt propagari, & quod quaſi plura exempla in ſe continet. Sic *extar* olla eſt, quæ *exta* coquenda plura capit. Gloſſæ: *Extar, olla ubi exta coquebãtur.* Sic tabella ſimplex, qualis fuit illa ex qua iudices ſententiã pronuntiabãt, *pugillus* dicebatur quia manu tenebatur. Gloſſæ: *pugillum:* δρὰξ χειρός. Inde *pugillar*, ἡ πινακὶς, quæ multos *pugillos*, id eſt, multas tabellas huiuſmodi in ſeriẽ ſitas continebat, qualia erant δίπτυχα, τρίπτυχα, & πολύπτυχα, duorum aut trium aut plurium pugillorum pugillaria. Rurſus *exemplum* idem quod τύπος Græce. Eſt primitivum quidam τύπος, à quo cætera dimanant. Hinc πρωτότυπον, quaſi πρῶτος τύπος, & ἀρχέτυπον. Hoc proprie exemplar, ſed & exemplum.

mplum. Eſt & δεύτερος τύπος, ut ἀπό-
γραφος, qui ex primo deſumptus eſt, &
xpreſſus. *Exemplum* multi hoc ipſum
uncuparunt. Inde utriuſque vocabuli
romiſcuus uſus & communis notio,
qua multi exemplū cum exemplari con-
uderunt. Hoc eſt quod notavit doctiſ-
imus Grammaticus Caper de verbis du-
iis. *Exemplar*, inquit, *quod transfertur*; *ex-
mplum quod non transfertur. quamquam alii
ontra.* Dicit exemplar eſſe quod trans-
ertur, ex quo nempe exempla transfe-
untur. Nam ab exemplo nihil transfer-
ur, cum ipſum ſit quod tranſlatum eſt.
Quamquam alii contra, qui nimirum ex-
mplum pro exemplari uſurparunt, &
xemplar pro exemplo.

CAP.

CAP. VII.

Recte videri emendatum Pauli locum à Salmasio in collatione Mosaicarum legum cum Romanis, & pessimam in eodem restituendo coniecturã esse Advocati Parisiensis. Αἰκίαν differre ab ea iniuria quæ ὕβρις Græce dicitur. Ita invicẽ hæc nomina distare, ut genus distat à specie. Contumeliam proprie esse iniuriam quæ fit verbis, αἰκίαν quæ verberibus. Alia eiusdem loci correctio tentata. Αἰκίαν fuisse privatam actionem, ὕβριν publicam. Non posse conciliari Harpocrationem cum Plutarcho, cum de diversis agant criminibus & actionibus αἰκίας & ὕβριως.

NULLAM sibi oblatam carpendi Salmasii occasionem omittere voluit Advocatus Parisiensis. Si quæ non sese offerrent, eas etiam arcessitas longe quæsivit. Sic natus illi est Observationum & Emendationum liber, ubique mendosissimarum. Verba Pauli apud auctorem collationis legum Mosaicarum emendare conatus est ille quem dico Salmasius Tit. 11. qui est, de Atroci iniuria. Non probavit Advocatus, αἰκίας nomen pro ἀδικίας in his verbis Pauli reponi, *Specialiter alia est contumelia quam Græci* AI-

KIAN

KIAN *vocant.* Pro quo vulgo est, *quam Græci* ΑΔΙΚΙΑΝ *vocant.* Non potuit negare vocem Ἀδικίαν ibi mendosam esse. Sed ne cogeretur Salmasianæ correctioni adstipulari, aliter ea verba disposuit, & totum locum sit transposuit: *Generaliter dicitur iniuria omne quod non iure fit, quam Græci* Ἀδικίαν *vocant. Specialiter alia est cõtumelia.* Hoc plane Ἀλεξανδρῶδες, vel magistrale potius, omnia invertere pro suo libitu contra librorũ auctoritatẽ ac rei ipsius veritatem. In Salmasii emendatione unius tantum litterulæ differentia est. Et præterea de ea iniuria quæ Græce dicitur αἰκία hic intellexisse Paulũ, verba eius quæ paulo post sequuntur clare indicant. *Hoc edictum,* inquit, *ad eam iniuriam pertinet quæ contumeliæ causa fit. Fit autem iniuria, vel in corpore, dũ cædimur: vel verbis cũ convitium patimur: vel cum dignitas læditur, ut cum matronæ vel prætextato comites abducuntur.* Ergo iniuria fit per contumeliam dum in corpore cædimur. Ideo dixit, *specialiter aliam esse contumeliam quam Græci* Αἰκίαν *vocant.* Eam autem esse cum quis pulsatur, & corpore cæditur, id est, verberatur, Græce scientibus notum est, & iam id pluribus ostendit Salmasius. Hesychius: Αἰκία, πληγὴ, ὕβρις, βάσανος, μάστιξ.

στιξ. Αἰκίζεται, ὑβρίζεται, μαστίζεται. Αἰκίσμασι πληγαῖς, μάστιξι. Αἰκισμῶν, μαστίγων, πληγῶν. Αἰκιῶν, βασάνων, πληγῶν. Glossæ veteres: *Αἰκίζω σε, verbero, adfligo te, mulco te.* Item: *Αἰκίζομαι ὑπό σου, affligor à te, mulcor à te.* Optimæ aliæ Glossæ Philoxeni, *mulcavit, αἰκίσατο.* Terentius *iniuriam* hanc vocavit quæ Græce est *αἰκία.* Nam Leno apud eum in Adelphis, male mulcatus ab adolescente Aeschine, semetipsum consolans, & adhortans ad tolerantiam, dicit,

> *Accipienda & mussitanda adolescentum iniuria est.*

At Paulus *generaliter iniuriam dici* ait, *omne quod non iure fit*, nec nomen Græcum huic generali iniuriæ notioni adposuit, quia non reperit quod congrueret Latinæ appellationi. Vnde & paulo post ibidem reprehendit Labeonẽ, qui putabat, apud Prætorem iniuriam ὕβριν duntaxat significare, & adiicit, *Commune enim nomen esse iniuriæ, omni, quodcunque adversus bonos mores fit, idque non fieri alicuius interest.* Eadem est finitio quam supra adduxit, *generaliter dici iniuriam omne quod non iure fit.* Cui Grecum ἀδικία aptari non potest. Nam ad alia pertinet, & ad πλεονεξίαν etiam extenditur. Et videndum hac de re,

quot

quot modis ſumatur ἀδικίας nomen, quæ nihil facit ad Edictum prætoris de iniuriis, vel iniuriarum actione. Ea ὕβρις eſt potius, & παρανομία, ut recte expoſuit optimus Gloſſarum veterum collector. *iniuria*, ὕβρις καὶ παρανομία. Iudex dicitur etiam iniuriam facere cum iniquam ſententiam pronuntiat, ſed ea iniuria non eſt ὕβρις, nec contumeliæ cauſa fit, ſed iniuſtitiæ, quæ nihil ad Edictum prætoris pertinet de iniuriis. Paulus hoc loco: *Nam cum prætor adverſum nos pronuntiavit, iniuriam nos accepiſſe dicimur*, ea iniuria ἀδικία eſt. Recte etiam Salmaſius emendavit, *Specialiter alias eſt contumelia, quam Græci αἰκίαν vocant*. Nec audiēdus eſt Advocatus, qui *contumeliam* latius multo patere contendit quā αἰκίαν. Nam αἰκία iniuria eſt cum contumelia coniuncta, & quæ contumeliæ cauſa fit verberatio. Græci eam definiunt, ὕβριν ἔμπληγον, id eſt, contumeliam cum verberibus. Nullum genus iniuriæ ſive contumeliæ frequentius eſt, quam qua in corpore quis cæditur. Idem Paulus in legum Moſaicarum Collatione eodem libro ſingulari quem de iniuriis ediderat, ſub titulo quemadmodum iniuriarum agatur; *Qui iniuriarum aget, certum debere diceere*

quod iniuriæ factum sit. Certum autem, inquit, *an incertum dicat cognitio ipsius prætoris est. Demonstrat autem hoc loco prætor non modum agendi, sed qualem formulam edat. Certum non dicit qui dicit se pulsatum, si sit verberatus, sed & partem corporis demonstret, & quem in modum, pugno puta, an fuste, an lapide, sicut formula posita est, Quod Auli Agerii pugno mala percussa sit.* Hæc formula actionis, & quidquid hic dicitur à Paulo, ad eam iniuriã sive contumeliã pertinet, quæ Gręcis proprie αἰκία vocatur, & *contumelia* Latine etiam appellari potest quia nunquam sine contumelia fit, & causam habet in faciente contumeliam. Vnde & ὕβρις etiam à Græcis exponitur, & αἰκίζειν, καθυβρίζειν. *Contumelia* etiam est ὕβρις, ut Græce interpretatur veteris Glossarii auctor. Non latius patet *contumelia* Latinorum quam αἰκία Græcorum, sed in alio genere versatur. Nam proprie verbis fit. Maledictorum est contumelia, αἰκία verberum. Posset igitur commode legi in verbis Pauli: *Specialiter alias est & contumelia, & quam Græci αἰκίαν vocant.* Specialiter nomen iniuriæ accipi dicit de ea iniuria quam Latini *contumeliam* vocant, quæ in maledictis, conviтiis, & carminibus libellisque famosis posi-

posita est. Item de iniuriæ specie quam Græci αἰκίαν nominant quæ in verberibus potius quam in verbis cernitur. De utraque speciatim in eodem libro de iniuriis formulas prætoris posuerat, quæ & habentur in sequentibus. Ad αἰκίαν spectat illa quæ sic concepta est: QUOD AULI AGERII MALA PUGNO PERCUSSA SIT. *Ad contumeliam*, quæ subiecta est: *Ita si dicat infamatum se esse, debet dicere quemadmodum infamatus sit. Sic enim & formula concepta est*: QUOD NUMERIUS NIGIDIUS CARMEN EMISIT AULI AGERII INFAMANDI CAUSA. Ita hæc legenda. Harum duarum formularum altera, ut dixi, proprie pertinet ad αἰκίαν, altera ad contumeliã. Iniuriæ igitur appellatio in Edicto prætoris, has duas iniuriarum species comprehendebat, αἰκίαν & *contumeliam*. Non habent Latini nomen quo exprimant Græcorum αἰκίαν. Quod autem doctus Advocatus scribit in hac observatione, nullam fuisse differentiam apud Græcos inter ὕβριν & αἰκίαν nisi agendi ratione, non potuit magis errare quam errat. Nec ei patrocinatur cæterorum patrono, quod Græci Grammatici passim αἰκίαν etiam ὕβριν interpretantur. Αἰκία non fit sine ὕβρει, sed ea non est ὕβρις,

 cuius

cuius iudicium fuit publicum, cum αἰκίας eſſet privatum. Homo etiam animal dicitur, ſed illud animal non eſt quod caret ratione. Αἰκία etiam ὕβρις eſt, ſed non ea ὕβρις, propter quam actio datur publica. Ita inter ſe differunt ὕβρις, & αἰκία, ut genus & ſpecies. Et cum ὕβρις generis nomen ſit, etiam certę ſpeciei dabatur, cuius perſecutio publico iudicio erat. Falſum igitur, hæc duo iniuriarum genera ac nomina non aliam habuiſſe differentiam quam in agendi modo poſitam. Immo quia hæc crimina toto genere differebant, idcirco & diverſæ actiones inſtitutæ ſunt ad ea perſequenda. Privati altera iudicii fuit, altera publici. Magnopere etiam fallitur, cũ putat, Plutarcho & Harpocrationi optime convenire: quorum alter tradit, αἰκίας δίκην ἰδιωτικὴν eſſe: alter ſcripſit, lege Solonis cuilibet licuiſſe qui vellet, eum qui alteri iniuriam fecerit accuſare, ac reum peragere. Non video, quomodo inter hos duos auctores concordiã poſſit quis conciliare niſi quis velit eadem opera iudicium privatum cum publico confundere. Hæc quippe nota eſt publici iudicii, cum volenti cuilibet liceat reum facere illum à quo non læſus

eſt,

est, si alterum quempiam læserit. At in privatis iudiciis non competit accusatio, nisi illi cuius interest, & qui se violatum aut infamatum queritur. Pollux lib. VIII. cap. VI. inter crimina publica, & quæ publico iudicio vindicabantur, recenset, γραφὴν ὕβρεως, cum sacrilegio, incendio, adulterio, & veneficio, & cæde, aliisque eiusmodi. Γραφαὶ δὲ, inquit, φόνου καὶ τραύματος ἐκ προνοίας, καὶ πυρκαϊᾶς, καὶ φαρμάκων, καὶ μοιχείας, ὕβρεως, ἱεροσυλίας. Subiicit post alia enumerata eiusdem abollæ crimina: ταύτας τὰς δίκας, καὶ ὅσαι τοιαῦται, (ἐκαλοῦντο γὰρ γραφαὶ, καὶ δίκαι· οὐ μέντοι καὶ αἱ δίκαι γραφαί) ἐξῆν τῷ βουλομένῳ γράψασθαι. Quod argumentum est unicum iudicii publici. Nam in privatis nemini licuit alteri reum quempiam arcessere, & in ius vocare, eique actionem intentare, nisi cui interesset. Cum igitur dixit Plutarchus ea lege Solonis, πληγέντος ἑτέρου τῷ βουλομένῳ ἐξεῖναι γράψασθαι τὸν ἀδικοῦντα, καὶ διώκειν, non de iniuria αἰκίας quæ privata actione vindicabatur, id intellexit. Præterea verbum γράφεσθαι, & γραφαὶ de solis publicis iudiciis usurpabatur, ut δίκη de privatis. Quæ vocabantur γραφαὶ, etiam δίκαι dicebantur, non è converso, In iniuria αἰκίας quæ ἰ-

διωκτὴ fuit, vel ἰδία δίκη non δημοσία, locum non habet verbum γράφεσθαι, neque γραφή. Posttemo πληγῶσαι apud Plutarchũ non de verberatione, ſed de vulneratione accipi debet. Quod enim Advocatus autumat, non id eſſe neceſſario vulnerari, ſed etiã pulſari ſimpliciter, & verberari, debuit exemplú eiuſmodi ſignificationis in verbo πληγῶσαι proferre ex aliquo idoneo auctore. Tametſi autem πληγῆναι etiam de ſola verberatione ſine vulnere diceretur, quod vix conceſſerim, hic tamẽ de vulneratione eſſet accipiendum, cum publicum de eo iudicium fuiſſe Plutarchus oſtẽdat, qui verbo γράφεσθαι uſus eſt, quod non niſi de publicis criminibus ac δημοσίαις γραφαῖς apud Græcos uſurpatur. In Oratione Lyſiæ περὶ τραύματος ἐκ προνοίας, verbum πληγῆναι accipi pro vulnerari, hic locus oſtendit: ἀλλ' ὀστράκῳ φησὶ πληγῶσαι. καίτοι φανερὸν ἤδη ἐξ ὧν εἴρηκεν, ὅτι οὐ προνοίᾳ γεγένηται. οὐ γὰρ οὕτως ἤλθομεν, ἀδήλου ὄντος, εἰ περὶ τούτῳ εὑρήσομεν ὄστρακον, ἢ οὕτως αὐτὸν ἀποκτενοῦμεν. Etiam πληγὴ in numero ſingularitatis pro vulnere tantum accipitur, non pro pulſatione aut verberatione. In numero multitudinis πληγαὶ ſunt verbera, non vulnera. Verba denique Plu-

tarchi

rchi non ad ὕβρεως δίκην referenda nt, ſed ad eiuſmodi γραφὰς, ſive iudiia publica, quæ φόνου ac τραύματος ἐκ ρονοίας dicebantur. De quibus Pollux oco iam ſupra citato, γραφαὶ ᾗ φόνου, καὶ ραύματος ἐκ προνοίας. Nam πληγὴ eſt ραῦμα, & πληγῆναι τρωθῆναι, vulnerari. Optimæ Gloſſæ: πληγὴ ἀπὸ σιδήρου, *ictus, ulnus.* Ita libri. At πληγαὶ, apud eumlem verbera ſunt, & apud Demoſthenem contra Cononem, & apud Harporationem. Plutarchus de Solone, παντὶ λαβεῖν, inquit, δίκην ὑπὲρ τοῦ κακῶς πεπονθότος ἔδωκε. Quibus in verbis auctoris Græci præſtantiſſimi non animadverterunt vitium doctiſſimi viri, qui ſæpius ea citarunt. Nam λαβεῖν δίκην eſt, ſupplicium ſumere. Quod hic non convenit, cum de accuſatione inſtituenda in criminibus publicis agatur. Scribendum igitur, una littera mutata, παντὶ λαχεῖν δίκην ὑπὲρ τοῦ κακῶς πεπονθότος ἔδωκε. Quid ſit λαχεῖν δίκην, & λῆξις δίκης in foro Attico, norunt Græce periti. Quod omnino de publicis criminibus intelligi oportet, in quibus ἐξῆν τῷ βουλομένῳ γράφεσθαι τὸν ἀδικοῦντα. Ulpianus in Midiana: εἰ γὰρ πᾶσιν ἔξεστι κατηγορεῖν τοῦ ἀδικοῦντος, πρόδηλον ὅτι κοινὸν ἁπάντων ἔγκλημα, καὶ δη-

μόσιον ἀδίκημα. Quorum criminum publica fuit accuſatio Iure Romano, licebat τῷ βουλομένῳ reum facere publico iudicio, niſi ſi quos lex non admitteret ad accuſandum. Non eſt igitur dubium, quin intellexerit Plutarchus eo loco de vulneris accuſatione quæ publica fuit, & τραύματος ἐκ προνοίας δίκη vocabatur. Quod clare teſtatur Demoſthenes in ea cõtra Cononem. Primo dicit, conſtitutas eſſe dicas Athenis τῆς κακηγορίας, ne quis quempiam convitio laceſſeret, ne à convitiis & à verbis ad verbera deveniretur. Deinde & αἰκίας quoque δίκας fuiſſe lege conſtitutas, ne quis alium pulſaret aut verberaret ac ne à verberibus ad vulnera ac cædes prorũperetur. Poſtremo, inquit, τραύματός εἰσι δίκαι, propter vulnera inſtituta iudicia, ne à vulneratis cædes fierent. In prioribus duobus criminibuſq; privatorum fuere iudiciorum, δίκας nominavit. Κατηγορία *contumeliæ* Latinorum reſpondet, αἰκία vero *iniuriæ*. At τραύματος γραφὰς nominavit, quia ob vulnera intentatæ accuſationes publicorum erant iudiciorum. Αἰκίας vero iudicium, & accuſatio privata, cum hac etiam differentia, ut liceret accuſatori, qui ſe pulſatum arguebat, quanti ſua intereſſe diceret,

mul-

ıultam æstimare, ut scribit Harpocra-
ıon. At in iudicio ὕβρεως, quod depen-
ıisset is qui multæ nomine condemna-
ıs erat, in publicũ id redigebatur. Pollux:
, τῆς μὲν ὕβρεως τὸ τίμημα οὐκ ἦν τοῦ παθόν-
ος, ἀλλὰ δημόσιον. Ulpianus in Midiana di-
ıinguere videtur, ut si ille cuius interesset,
c qui læsus esset, accusaret, multa quæ ir-
ogabatur condemnato, ipsius compen-
io cederet: sin alius accusationẽ suscepis-
et, publici. Ῥητέον οὖν ὅτι, εἰ μὲν αὐτὸς ὁ παθὼν
ατηγόρει, αὐτὸς ἐλάμβανε τὸ τίμημα τὸ ἐκ τῶν
όμων· εἰ δὲ ἕτερος ἦν ὁ κατηγορήσας, δημο-
ίου ἐγίγνετο ἡ καταδίκη. Ubi etiam hoc a-
ımadvertendum in actione ὕβρεως, & re-
ıquis publicorum iudiciorum crimini-
ous, τὸ τίμημα sive pœnam à lege ipsa
uisse taxatam. In actione αἰκίας, ipse
ccusator cuius intererat, & qui læsus
uerat, multam taxabat. Inter privata
ıdicia primo loco recenset τῆς αἰκίας
ίκην. Idem Pollux eodem capite, καὶ
ιωτικῶν μὲν δικῶν ὀνόματα αἰκίας, κακηγο-
ίας, βλάβης, παρακαταθήκης, ἀποπομπῆς,
λοπῆς, χρέους, συμβολαίου, συνθηκῶν παραβά-
εως, & similia. Falsissima igitur senten-
ia quæ statuit, inter δίκην αἰκίας, & δί-
κην ὕβρεως, non aliud discrimen intercess-
isse nisi agendi modum. Si sic omnia

dant

dant in Iure Attico quod nobis promittunt, haud magnum fecerit operæ pretium, & expectatio de eo scripto nostra prorſum eludetur, quæ pro theſauro ἄνθρακας recipiet.

CAP. VIII.

Locum Pauli apud auctorem Collationis legum Moſaicarum recte à Salmaſio emendatum, peſſime ab Advocato Pariſienſi acceptum. Reum tam de actore quam de defenſore dictum etiam in crimiualibus. Τίμημα locum habuiſſe in privatis æque iudiciis atque in publicis apud Athenienſes. Iudicium αἰκίας differre à iudicio ὕβρεως, non ſola agendi ratione, ſed ipſo genere iniuriæ. Quid ſit προστιμᾶν, ἀντιτιμᾶν. & alia ad ius Atticum pertinentia explicata.

NON oblitus amorum perſequitur Advocatus Pariſiens quod ſibi in deliciis eſſe oſtendit, ut omni occaſione Salmaſianas exagitet obſervationes, & emendationes. Non ſuccenſerem ſi recte aut bono iure id faceret. Cum ubique maximam in iis culpandis iniquitatem & malignitatem profiteatur, non potui id ferre, præſertim in eo qui cum Salmaſio amicitiam coluiſſe dicatur.

Nam

tam amicus si reprehendat, ipsa vi veritatis cogente ad id descendisse creditur. Si adversarius quod scripseris damnet, hoc ipso id refutatur quod est adversarius. Statim initio cap. XLVII. producitur Vlpiani locus ex Collatione legum Mosaicarum, sub titulo II. de atroci iniuria, quem arguitur Salmasius pessime tum emendasse tum explicasse. Sic ergo legitur in editione Pithœi : *Iniuria siquidem atrox, id est, gravis, rerum, non sine iudicis arbitrio æstimatur. Atrocem autem solere æstimare Prætorem: idque colligi ex facto, utputa si verberatus aut vulneratus fuerit*. Ait his verbis allatis doctissimus fori Advocatus dictionem illam *siquidem* ostendere, verba ista Vlpiani ab aliis pendere, nec perfectam esse orationem. Ego vero falli puto celeberrimum patronum. Iniuria alia est atrox, sive gravis, ut exponit Vlpianus, alia non atrox sed simplex vel levis. Dicere ergo voluit Vlpianus, iniuriam, si quidem atrox sit & gravis, non sine iudicis arbitrio æstimari. Aliud erat mirum, si non esset atrox iniuria. Sola dictio *rerum* in verbis Vlpiani turbat sententiam, & sensui loci officit. Quare pro *rerum* corrector non tam bonus quam Advocatus, scriptum fuisse existimat,

iniu-

iniuria ſiquidem atrox, id eſt, gravis, verum non ſine iudicis arbitrio æſtimatur. Quæ mera eſt ſtribligo, & balbuties, non Latina oratio. Nihil enim cohæret. Quid enim iſta ſibi volunt? *Iniuria ſiquidem atrox, sed non ſine arbitrio iudicis æſtimatur.* Qui ſenſus horum verborum? Quæ ratio? Nam primo abſurdum eſt, quod putat Advocatus, non perfectam eſſe orationem, ſed ab aliis pendere. Cum diſtinctione quæ adhibenda eſt, plane integram eſſe conſtat, hoc modo: *Iniuria, ſiquidem atrox, id eſt, gravis, non ſine iudicis arbitrio æſtimatur.* Quod ſi recipiatur emendatio critici, quem ſenſum iſta efficient? *Iniuria, ſiquidem atrox, & gravis, verum non ſive iudicis arbitrio, æſtimatur.* Deinde qualis iſta loquutio, *non ſine iudicis arbitrio æſtimatur?* Nam debuit rotunde dicere, *Iniuria, ſiquidem atrox, id eſt, gravis, arbitrio iudicis æſtimatur.* Iam videamus quo modo hæc ſe habere queant, cum emendatione Salmaſii ac diſtinctione: *Iniuria, ſiquidem atrox, id eſt, gravis, per reum non ſine iudicis arbitrio æſtimatur.* Hanc lectionem ferri nullo modo poſſe pronuntiat Advocatus. Si rationem quæras dicet, *non agi de æſtimatione litis, ſed de ea, qua iudex ex circumſtantiis iudicat an iniuria ſit atrox nec ne.* Immo cer-

ertiſſimũ eſt, verbis iſtis, *non ſine iudicis rbitrio æſtimatur*, intelligi debere æſtimaionem multæ ſive pœnæ, arbitrio iudicis faciendam. Nam Vlpianus de ea niuria loqui ſe teſtatur quam conſtiterit eſſe atrocem. Iniuria, ſiquidem atrox, d eſt, gravis. Deinde ubi ſubiecit, *arbitrio iudicis eam æſtimari*, quod de æſtimaione pœnæ atrocis iniuriæ intelligendum eſt, ſtatim addit de alia æſtimatione qua prætor ſolet iudicare an atrox ſit iniuria, idque colligi ait ex facto, utputa ſi verberatus aliquis aut vulneratus fuerit. Duplicis igitur æſtimationis in atrocis iniuriæ actione mentio fit ab Vlpiano, niſi velimus bis eamdem rem eũ expreſſiſſe, *arbitrio iudicis æſtimari atrocẽ iniuriam, atrocem autem æſtimare ſolere Prætorem, & ex facto id colligere*. Non mihi certe ſit veriſimile, δὶς ταὐτὸν dixiſſe Iuriſconſultum. Nam iudex & prætor idem eſt. Aeſtimare & æſtimare quoque idem. Priore igitur loco de æſtimatione pœnæ quæ fit arbitrio iudicis intelligenda ſunt Vlpiani verba, ſiquidem atrox ſit iniuria, id eſt, ſiquidem conſtet eſſe atrocem. Aeſtimare igitur iniuriam, non eſt, litem eſtimare, ut hic cenſet Advocatus Pariienſis, qui ea notavit de verbis τιμᾶσθαι,

ἀντι-

ἀντιτιμᾶσθαι, & ὑποτιμᾶσθαι, quæ non intellexit, ſed pœnam iniuriæ taxare. Sic apud Agellium lib. xx. cap. 1. poſtquam receſſum eſt à pœna iniuriarum legitima, quam Duodecim Tabulæ viginti & quinque aſſibus æſtimaverant, prætores ea abolita, *iniuriis æſtimandis recuperatores ſe daturos edixerunt.* Hoc ſenſu apud Vlpianum accipi debet, *iniuriam, ſi quidem atrox ſit, non niſi arbitrio iudicis æſtimari.* Deinde ſubiungit quomodo æſtimare poſſit prætor an iniuria ſit atrox. Id ex facto colligi dicit, ſi verberatus aliquis, vel vulneratus fuerit. Hæc optime itaq; cum illa diſtinctione & emendatione conſtat Vlpiani ſententia. Sed aliam adfert rationem Advocatus cur non poſſit recta videri. *Nam certum eſt,* inquit, *litem nunquam à reo æſtimatam, ſed ab accuſatore. Accuſator litem æſtimabat*, ἐτιμᾶτο. Reus ἀντετιμᾶτο, ſive ὑπετιμᾶτο. Non hic quæſtio eſt de litis æſtimatione, ſed de multæ traxatione ob iniuriam acceptam. Idem paulo poſt iterum inculcat, *Cave igitur, ne eo loco, per reum, legas, neve litis æſtimationẽ à reo factam exiſtimes. Nam & locus ipſe Harpocrationis quem adfert vir doctiſſimus,* (Salmaſius) *opinionem illam veteri iuri prorſus contrariam omnino deſtruit.* Valde igitur fa-

atuus & hebes ille fuerit Salmaſius, qui um probare intenderet litis æſtimatio-ẽ à reo fieri ſolitam, produxerit ex Harpocratione teſtimonium quo plane contrarium evincitur, nempe æſtimationem nultæ ab accuſatore fuiſſe taxatam, ἀλλ' ὁ ὁ κατήγορος τίμημα ἐπιγράφεται, ὁπόσου δοκεῖ ἄξιον εἶναι τὸ τίμημα. Nec cõtentus Advocatus is contra Salmaſium hoc telum intorſiſſe, etiam tertio repetitum iaculatur: *Lis gitur æſtimatur non à reo, ſed ab actore ſive accuſatore.* Cur tot verba perdere libuit patrono cauſarum quibus malignitatem uam oſtenderet? Ab ingenio & more Advocatorum recedere ſic noluit, qui nihil penſi habent falſa multa allegare dũ in odium adducant adverſarium, & cauſam cui non favent deſtruant. Sed quæſo dicat bona fide optimus Advocatus, an uſpiam Salmaſius ſcripſerit litem à reo ſive defenſore æſtimatam & non ab accuſatore? Cum *per reum* repoſuit in illo Ulpiani loco, ſtatim ſubdidit, *reum apud Ulpianum eſſe κατήγορον, actorem veteris Iuris notione qua reus non ſolum is cum quo agitur, ſed & qui agit appellatur.* Paulo ante locũ Pauli attulerat ex eodẽ titulo Collationis legum Moſaicarũ, quo conſtaret, eum qui Iniuriarum agit, *certum debere dicere quid in-*

Q *iuriæ*

iuriæ ſibi factum ſit, & taxationem ponere non minorem quam quanti vadimonium fuerit. Hæc eadẽ Vlpiani ſententia eſt ſub eodem Titulo à collatore legũ illarum producta, qui iniuriam dixit, *ſi quidem ſit atrox, per reum æſtimari, non ſine iudicis arbitrio.* Id eſt, per actorem ſive per eum cuius intereſt, & qui iniuriam paſſus eſt. Quem ſenſum plane expreſſit & Harpocration in actione αἰκίας, quæ atrox eſt iniuria qua quis verberatur. ἀλλ' ὁ μὲν κατήγορος, inquit, τίμημα ἐπιγράφεται ὁπόσου δοκεῖ ἄξιον εἶναι, οἱ δὲ δικασταὶ ἐπικρίνουσι. Quæ ſi latine eſſent reddenda, non aliter ad verbum deberent verti quam hoc modo, *Sed accuſator æſtimationem pœnæ taxat quanti ſua intereſſe putat, non ſine arbitrio iudicis.* Nam arbitrium iudicis poſt taxationem ab actore factam intervenit, qui ἐπικρίνει & iudicat an recte ab actore æſtimata ſit pœna iniuriarum quas paſſus eſt. Certum eſt autem, prætorem, ubi placuit aboleſcere & relinqui pœnam iniuriis ſtatutam à duodecim Tabulis, non ſolum recuperatores dediſſe ei æſtimandæ, ſed etiam permiſiſſe iis qui iniuriã paſſi eſſent eam ęſtimare, ut iudex quem dediſſet tanti reum condemnaret quanti iniuriam paſſus æſtimaverat, vel minoris, prout ei viſum fuiſſet, ut diſerte

ſcriptum

ſcriptum eſt in Inſtitutis lib. IV. Tit. de iniuriis ϖ. VII. Et hoc plane eſt quod hic dixit Vlpianus, Iniuriam, ſi atrox ſit, *per eum, id eſt, per actorem, æſtimari, non ſine arbitrio iudicis.* Sed negat cauſarum Advocatus, *reum* ibi ſumi poſſe pro actore. Hanc enim *rei* ſignificationem dudum exoleviſſe ævo Vlpiani, & in cauſis tantum civilibus id fuiſſe receptum, ut *reus* nimirum tam actorem quam defenſorem deſignaret. Vnde vero hæc hauſit, Vlpiani ævo eam notionem pridem ab uſu receſſiſſe, nec obtinuiſſe unquam niſi in cauſis civilibus? Quid rationis porro eſt ut in civilibus tantum ea ſignificatio *Rei* pro actore vigeret? Ipſe Aelius Gallus qui non adeo antiquus, apud Feſtum de omni actore id interpretatur. *Reus eſt*, inquit, *qui cum altero litem conteſtatam habet, ſive is egit ſive cum eo actū eſt.* Niſi putet Advocatus, litis conteſtationem in ſolis civilibus celebratam. Feſtus: *Conteſtari eſt cum uterque reus dicit, Teſtes eſtote. Conteſtari litem dicuntur duo aut plures adverſarii, quod ordinato iudicio utraque pars dicere ſolet, Teſtes eſtote.* Vide *utrumque reum* dici tam de actore quam de defenſore. Item, *Vtrumque reum & utramque partem* pro eodem poni. *Vterque reus*, ὁ φεύγων καὶ ὁ διώκων.

At hic apud Vlpianũ per *reum* qui ęstimat iniuriam ſibi factam non alius poteſt accipi niſi actor. In civilibus quoque eadem obtinuit ſignificationis in hac voce communio. Nam tam reus ſtipulandi quam promittendi dicebatur. In Iure Iuſtinianeo hodie non reperitur eo ſenſu. Sane nec *fiducia* pro hypotheca, quam vocem non ſolum veteres Iuriſconſulti in eo ſignificatu paſſim uſurparunt, & Trebatii, aliique, ſed etiam Papiniani, Pauli & Vlpiani. Addit Advocatus, *quod ait Harpocration in αἰκίας iudicio τὸ τίμημα ἐπιγράφεσθαι*, id *ſingulare* eſſe. *nam τὸ τίμημα fuiſſe publicorum iudiciorum tantum.* An hic eſt qui ſingulis paginis tam ambitioſe nobis promittit iuris Attici cum Romano collationẽ? Si non plus in Romano ſaperet, non adeo bene rem expediret ἐν τοῖς ἀλφίτοις quam nunc facit. Vt τίμημα non dicatur privatorum iudiciorum ſed publicornm tantum, hoccine eſt ſcire ius Atticum? In omnibus iudiciis privatis quorum delictorum pœna fuit pecunia, ea non ſolum πρόστιμον dicebatur, ſed etiam τίμημα, quod Grammatici exponunt ζημίαν, id eſt, multam. Ariſtophanes in Pluto:

Τί δῆτά σοι τίμημ᾽ ἐπιγράψω τῇ δίκῃ
Ἐὰν ἁλῷς.

Reſpon-

Respondet alter, ὅτι σοι δοκεῖ. Ex quibus colligas, non solũ in αἰκίας δίκῃ actorem æstimasse iniuriam sive pœnam taxasse sive multã, sed in aliis etiam pecuniariis iudiciis id factum, & privatis causis. Scholiastes ad eum locũ, ἔθος ἦν πάλαι τοῖς δικαζομένοις γράφειν περὶ τῆς κρίσεως, ἣν τιμωρίαν ἀπαιτεῖ δοῦναι. Sed in publicis τίμημα pro pœna vel supplicio capitis etiam accipiebatur. Vt, τίμημα, θάνατος. In aliis multa est sive pecuniaria pœna; τίμημα, τάλαντον, ut in falsi testimonii dictione. Suidas: τίμημα, ζημία καὶ καταδίκη. Ergo æque in privatis ac publicis iudiciis τίμημα locum habuit, sed in illis pro multa, in istis pro supplicio. Vnde & θανάτου τιμήσασθαι, morte punire, mortis pœnam imponere. Et χρημάτων τιμῆσαι, pecunia multare, pecuniæ pœnam ponere. E diverso vox ζημίας, quæ multam ut plurimum significat, ad supplicium capitis designandum plerunque usurpatur, ut apud Lysiam, καίτοι τίς οὐκ οἶδεν ὑμῶν ὅτι τὴν μὲν αἰκίαν χρημάτων δεῖ μόνον τιμῆσαι, τοὺς δ' ὑβρίζειν δόξαντας, ἔξεστιν ὑμῖν θανάτῳ ζημιοῦν, morte multare. Vlpianus ad Midianam scribit, ὅτι τοῖς ἰδιωτικοῖς ἐκ τῶν νόμων ὥριστο τὸ τίμημα, ὅτι ἐν τοῖς δημοσίοις ὁ κατήγορος ἐτιμᾶτο. Vides, τίμημα in privatis æque causis atq; in publicis crimini-

minibus usurpatum. Sed in privatis leges τίμημα statuebant, in publicis, inquit, ipse accusator æstimabat. Quod & Suidas his verbis testatur : Δίκη, ἡ ὑπὲρ ἰδιωτικῶν ἀδικημάτων συνισαμένη κατηγορεία, καὶ ἧς τὸ τίμημα ὥρισαι τοῖς νόμοις. Ergo τίμημα etiam privatorũ iudicorum. Sed hoc uon fuit perpetuum, nec sollemne in omnibus privatis actionibus, ut æstimatio pœnæ legibus definiretur. In iudicio αἰκίας diserte tradit Harpocration, eius τίμημα non fuisse legibus constitutum. Αἰκία, εἶδός ἐστι δίκης ἰδιωτικῆς ἧς τὸ τίμημα ἐν τοῖς νόμοις οὐκ ἔστι ὡρισμένον. De pluribus aliis actionibus causarum privatarum haud secus fuit, in quibus accusatori licuit ἐπιγράφειν τὸ τίμημα, ut est apud Aristophanem & eundem Harpocrationem in iudicio τῆς αἰκίας. Sed nec omni ex parte verum quod notavit Vlpianus, in publicis iudiciis accusatorem τιμᾶσθαι solitum, id est, τίμημα γραφῆς, æstimationem pœnæ edidisse. In plerisque publicæ accusationis criminibus pœnam, id est, τὸ τίμημα, legibus statutam fuisse, certum est. Si quibus non esset definita, iudices ipsi statuebant. Quod προστιμᾶν dicebatur. Harpocration, Προστιμήματα, ἐπεὶ μὴ τινὰ ἐν τοῖς νόμοις ὡρισμένα κατὰ τῶν ἀδικούντων· ἐπεὶ δὲ καὶ

ἄλλα

λλα ἃ προστιμᾶται τὸ δικαστήριον. Quod male
προστιμᾶν ſcribitur in commentario legum
Atticarum, Τοὺς δικαστὰς προτιμᾶν τὴν τιμωρίαν, τὸν φεύγοντα ἀντιμῆσαι αὐτῷ, ὅτι τοῦδέ εἰμι
ἄξιος. Nec melius Latine redditur, *iudicem vero pœnas proponunto.* Immo debuit,
iudices vero pœnam æſtimanto. Ita recte apud
Vlpianũ in Demoſthenea contra Timocratem, προστίμα ὁ δικαστὴς, εἶτα ἐξῆν τῷ
φεύγοντι ἀντιτιμῆσαι αὐτῷ, ὅτι τοῦ δέ εἰμι ἄξιος.
Pœnæ æſtimationem ex ſententia legibus
datam fuiſſe Iudicibus Athenis ubi fraus
capitalis non eſſet, ſcribit Cicero lib. 1.
de Oratore, ubi de Socrate agit. Vbi æſtimationẽ pœnæ iudices fecerant, & modum multę taxaverant, quod προστιμᾶν dicebatur, tum interrogabant reum, quam
quaſi æſtimationẽ, id eſt, τίμημα, ſive pœnã ſive multã ſe commeruiſſe confeſſione
propria exiſtimaret. Ille vero fatebatur ſe
hoc vel hoc eſſe promeritum. Quod erat
ἀντιτιμᾶσθαι τοῖς δικασταῖς. Poſtremo Iudices
hac ęſtimatione eius audita ſtatuebãt quali æſtimationi eſſet ſibi ſtãdũ, propriæ προστιμήσει, an rei ἀντιτιμήσεως, vel alteri novæ æſtimationi. Hoc ἐπικρίνειν vocavit Harpocration in iudicio αἰκίας, ubi actor ęſtimationẽ pœnæ inſcribebat. Vbi autem ipſe reus contra æſtimabat, eadem ἐπίκρι-

ως Iudicum locum habebat. Vlpianus de hac eadem re, λοιπὸν παρὰ τῷ δικαστῇ ἦν ἡ κρίσις τοῦ ἀναχέσθαι ἢ οὔ. Post iudicis nimirum προστίμησιν & rei ἀντιτίμησιν. De cætero in arbitrio iudicum erat statuere, utrũ ab æstimatione à se facta recederẽt, an æstimationi à reo contra factæ adhærerẽt, id est, utrum sententiam mutarent an non. Nam scribendum, ἦν ἡ κρίσις τοῦ ἀναδέξασθαι ἢ οὔ. Sed & ipse iudex cum dicebatur προστιμᾷν, id omnino referendũ esse intelligitur ad priorem τίμησιν quæ fiebat ab actore. Si enim non præcessisset illa actoris τίμησις, non dicta esset προστίμησις quam faciebant iudices. Προστιμᾷν igitur intelliguntur. cum secundum æstimationem ab actore iam factam, ipsi pœnam iniuriæ æstimabant, vel litem de qua agebatur. Vt προσκινεῖσθαι significat secundum motum ab alio prius factum moveri:

Κακῶς παρέξω κἀγὼ προσκινήσομαι.

Ita προστιμᾷν vel προστιμᾶσθαι respectu alterius τιμήματος quod præcessit, dicitur. Actoris igitur fuit τιμᾷν, id est, litẽ æstimare, vel iniuriam taxare sibi factam, Iudicis deinde προστιμᾷν, postea rei ἀντιτιμᾷν. Postremo iudicis ἐπικρίνειν, & iudicare quænam ex omnibus æstimatio tenere

nere

ere deberet. Sēper autēactor τίμημα ſuum roponebat, in edendo actionis libello, ve legibus definitum eſſet, ſive non eſſet. Fuere & quædam cauſæ in quibus ſtimationē cōdemnationis non ius eſſet liam fieri præter eam quam feciſſet a-tor. Ea ἀνατίμητος δίκη dicebatur, teſte 'olluce lib. VIII. cap. VI. ἀνατίμητος ίκη ἣν οὐκ ἔστιν ὑποτιμήσασθαι, ἀλλὰ τοσούτου ἐπι-ιτίμηται ὅσον ἐπιγέγραπται. In iſtis litibus ec iudici licuit nec reo aliā æſtimationē acere, ſed tanti æſtimabatur multa uanti eam in libello cauſæ propoſito ta-aſſet Actor. Ὑποτιμᾶσθαι eſt ſecundo loco ſtimare, quod facere ſolebat Iudex poſt ſtimationem actoris: aut minoris æſti-nare, quod omnino ſemper faciebat reus ū ei deferebatur à Iudice æſtimandi fa-ultas. Ὑποτιμᾶσθαι ita accipitur in Oeco-omico Ariſtotelis. Quod autem ait Pol-ux, ἀλλὰ τοσοῦτον ἐπιτετίμηται, ὅσου ἐπιγέγραπται, le æſtimatione id intelligendum ab acto-e fieri ſolita, qui, ut dixi, in libello ſive ραμματείῳ cauſæ inſcribebat crimen & ondemnationis pœnam, quanti ipſe am æſtimaret, hoc modo, Ψευδῆ μου κα-ταμαρτύρησε Στέφανος, τίμημα τάλαντον. Non ſolū igitur criminales cauſæ ſed etiā iviles & pecuniariȩ ſuū habuere τίμημα,

quod ab actore primo loco proponebatur. Aliud ipsi iudices faciebant, deinde & reus. Sed quædam erant δίκαι ἀνατίμητοι, quas non licebat æstimari præter æstimationem ab actore factam? Non dicit Pollux quales illæ fuerint δίκαι in quibus id observaretur. Sed melius fortasse vulgata lectio in eo retineretur, quæ habet ἀτίμητοι. Sic vocarunt causas quæ statutū legibus haberent τίμημα, quia in his neque iudici æstimare eas proprio arbitrio liceret, neque deferre æstimandas reo, sed æstimationem sequi debebat quam in libello suo actor vel accusator edidisset, qui nec ipse suo eā arbitratu proponebat, sed ex lege sumptam. Contra τιμητὸς δίκη dicebatur cui pœna pecuniaria lege constituta non fuit. In his obtinuere & quæ supra diximus de actore æstimante, Iudice item pariter æstimationem deferente, ac reo, qua pœna se æstimaret dignum, dicere permittente. Vide Harpocrationem in voce Ἀτίμητος ἀγών, qui idem cum ἀτιμήτῳ δίκῃ. Hoc ita ergo semper obtinebat in iis iudiciis quæ erant pecuniaria & privata. Si lege τίμημα esset constitutum, ex lege æstimationē actor proponebat, sin minus, arbitratu suo. Multa autē etiam privata iudicia

cia lege definitam æstimationem, τὸ τίμημα, habebant, ut in actione βλάβης, si quis damnum dedisset imprudens, dupli pœna erat: si imprudens, simpli. In actione quoque furti, quæ ἰδιωτικὴ fuit, pœna legibus erat definita. In iudicio contumeliæ sive κακηγορίας, & contra λέγοντάς τι τῶν ἀποῤῥήτων, id est, qui maledicta lege prohibita alicui ingessissent, si non probassent, pœna quingentarum drachmarum multabantur. Ita enim legendum quod vulgo apud Isocratem scribitur, τοὺς λέγοντάς τι τῶν ἀποῤῥήτων, nihilque mutandum. Eremodicii pœna sive τίμημα mille drachmarum fuit. At de iudiciorum publicorum criminibus falsum est quod notavit Ulpianus, τὸ τίμημα ab actore fuisse æstimatum. Solebat quidem in iis accusator, cum subscriptionem criminis à se intentati contra reum in iudicio ederet, inscribere pœnam ipsam quæ à lege determinata fuerat. Non enim delicti ipsius nomen tantum edito libello, quem iudicibus dabant, inscribebant, sed etiam ipsius pœnæ, si quæ legibus constituta fuerat certa ei crimini, cuius subscriptionem edebant. Si vero nulla foret legibus constituta, ipsi propria æstimatione eam ponebant. Quod

ὅτι-

ἐπιγράφειν τίμημα dicebatur. Ad pecuniarias causas id etiam transtulerunt, ut Harpocration, in quibus actor taxabat multam sive pœnam. Quod non solum in iudicio αἰκίας licuit, sed in aliis multis similiter privatis, ut in iudiciis contractuum, & aliis, in quibus pariter actor litem æstimare solebat, & ἐπιγράφειν τὸ τίμημα dicebatur. Lysias: ἐτιμησάμην οὖν ἐμαυτῷ τὸ τρίτον μέρος τῆς ἐκείνων οὐσίας, οὐ τὴν ἀκρίβειαν ἐπισκεψάμενος, ἀλλὰ πολλῷ πλέον ἢ τὰ δύο μέρη τῷ δημοσίῳ ὑπολιπών. Hæc non erant huius loci, nec pluribus ea persequemur. Notanda tantum obiter fuere, ut constaret, quantum ratio fugerit doctissimum Advocatũ, qui voluit, τὸ τίμημα fuisse iudiciorum publicorum proprium, non privatorum. Nec minus hallucinatur, cum ista subiungit, *αἰκίας iudicium natura sua publicum esse debuisse, siquidem ὕβρεως δίκη publica erat, αἰκίαν enim nihil aliud revera fuisse quam ὕβριν.* Hæc sunt ineptissima & insulsissima, atque etiam addiderim, falsissima. Potest ne dicere rationem cur αἰκίας iudicium apud Atticos debuerit esse publicum? Aliter placuit legislatori Atheniensi, qui voluit esse ἰδιωτικόν. An natura αἰκίας postulabat, ut esset publicum? Debuit igitur nobis decla-
rare

rare naturam τῆς αἰκίας, ut nobis ex ea pro- paret, inter iudicia publica potius referri oportuisse quam inter privata. Quid de legibus Romanis dicet, quæ crimen quoque iniuriarum non publicum esse sanxerunt, sed privatum? Nec illi quidem, ut apparet, naturam iniuriarum satis cognitam habuerunt, alioquin publica accusatione earum persequutionem fieri constituissent. At quod *iniuriarum* nomine comprehenderunt Romani, longe atrocius fuit crimen quam id quod αἰκίας adpellatione definierunt Græci. Potius dicere debuit Advocatus, ὕβρεως iudicium apud Athenienses natura sua privatis adnumerari debuisse, quandoquidem & αἰκία privata esset, quæ nihil aliud revera fuit quam ὕβρις. Falsissimum porro quod hic repetiit, iam supra temere & falso pronuntiatum, αἰκίαν non differre ab ὕβρει nisi agendi ratione. Longe quippe atrocius crimen ὕβρεως fuit quam αἰκίας. Huic pœna fuit addita pecuniaria, ac proinde privata tantum actione eius vindicandæ ius fuit. At ὕβρει pœna capitalis imposita. Lysias apud Suidam in oratione περὶ αἰκίας contra Isocratem: καίτοι τίς οὐκ οἶδεν ὑμῶν, ὅτι τῆς μὲν αἰκίας χρημάτων περὶ μόνον τιμῆσαι, τοὺς δὲ ὑβρίζειν δό-

ξαντας

ξαντας ἔξεστιν ὑμῖν θανάτῳ ζημιοῦν; *Et quis non vestrum novit, quod* αἰκίας *pœnam pecunia tantum licet æstimare, qui vero* ὕβριν *fecisse arguuntur, eos licere vobis morte multare?* In sequenti, quid sit ὕβρις, & quatenus ἀπὸ τῆς αἰκίας differat, exponemus.

CAP. IX.

Nunquam à quoquam fuisse dubitatum in Iure Romano, an iniuriarum actio esset privata. Apud Græcos ut alia fuit αἰκίας δίκη *&* ὕβρεως γραφὴ, *ita* αἰκίαν *&* ὕβριν *re ipsa fuisse diversas. Cur* ὕβρεως γραφὴ *publica fuerit apud Atticos, non rectam allatam esse rationem ab Advocato Parisiensi. Variæ iniuriarũ species apud Græcos explicatæ & cum Romanis generibus collatæ.* Κακηγορία, *maledictio vel convitium.* Αἰκία, *pulsatio.* Ὕβρις, *iniuria contra bonos mores. Eadem & προπηλακισμοῦ nomine appellata. Quid sit* ἐπήρεια *&* ἐπηρεάζειν *apud Græcos veteres & posteriores. Alia multa.*

DIcitur in cap. XLVIII. Observationum à Parisiensi Advocato, dubitatum esse olim, an crimen iniuriarum esset publicum. Quis ea de re dubitaverit, aut quando dubitatum sit, ego quæro. Leges quas adduxit non significant, de eo dubi-

atum fuiſſe, ſed ſimpliciter teſtantur, *iuriarum cauſam non publici iudicii, ſed pri-ati continere querelam.* Itē, *iniuriarum actio-em inter privata delicta veteres iuris auctores onnumeraſſe.* Vel hæc verba Zenonis ex eg. ult. Cod. de iniuriis ſatis clare o-tendunt, nullam hac de re unquam in-er iuris peritos extitiſſe controverſiam. Quis enim ſuper eo litem movere po-uiſſet in actione adeo frequenti ut eſt in-iriarũ, & quæ quotidie in iudicium ve-iebatur? Ne novicii quidem pragmatici um ambigere potuerunt utrum iniuria-um crimen ad privata iudicia pertineret n ad publica. *At iure Attico*, inquit Ad-ocatus, *actio ὕβρεως publica erat lege Solonis, empe quia democratiæ leges is dabat, in qua, um homini libero vis fit, aut iniuria, libertas ublica, quæ eſt democratiæ γνώρισμα, lædi cre-itur, & ideo actio iniuriarum cuilibet daba-ur, veluti imminutæ libertatis.* Hæc opti-na dictu ſunt, ſed loci quos allegat nõ de lla actione ὕβρεως intelligi debent quæ cuilibet è populo adverſus ὑβριστὴν daba-ur, ſed de αἰκίας δίκη, quæ ſolis compete-bat qui paſſi erant iniuriam ſive αἰκίαν. Hæc enim non publicæ ſed privatæ accu-ſationis cauſa fuit. Quid illi qui exclamãt apud Lucianum in Timone, ὦ δημοκρατία

καὶ

καὶ νόμοι, παιόμεθα ὑπὸ τοῦ καταράτου ἐν ἐλευθέρᾳ τῇ πόλει; Pulſatos ſe tantum & verberato quiritantur iſti de quibus ſermo eſt, quod αἰκίαν ſpectat, non ὕβριν. In eodẽ dialogo, τί τοῦτο; τυραννίδι, Τίμων, ἐπιχειρεῖς, τύπτεις τοὺς ἐλευθέρους, οὐ καθαρῶς ἐλεύθερος, οὐκ ἀστὸς ὤν. Vides ſimplicẽ pulſationẽ ſive αἰκίαν, cuius actio erat privata, non publica, ad libertatis etiam imminitionẽ facere. Verba ex Comico in Palliata eodẽ referenda ſunt. Non enim de ὕβρει quæ ſic proprie dicta eſt, ſed de αἰκίᾳ accipienda eſſe cõſtat. In his enim quiritatio fit ab homine verberato tantũ.

Quid hoc rei eſt? Regnumq;, Aeſchine, hic tu poſſides?

Eadem omnia ſunt quæ illi apud Lucianum vociferantur, τί τοῦτο; ἐπιχειρεῖς τυραννίδι. Non igitur ideo ὕβρεως accuſatio facta eſt publica à l[e]giſlatore, quod democratia ea lædi crederetur, cum ſimplex αἰκία cuius perſecutio fuit privata, eidem libertati & æqualitati civium videretur obſtare. Non ſane hanc rationem attulit Demoſthenes in Oratione contra Cononem, cur leges variis iniuriarum generibus pœnas poſuerint. Sed primo, inquit, vetuerunt quemquam ab altero convitiis laceſſi, ne à verbis ad pugnos & verbera ex ea occaſione procedere-

cederetur. Rursum voluerunt esse *αἰκίας* iudicium, ne quis pulsatus ab alio, cum se inferiorem viribus in hac concertatione videret, ad lapides & telorum aliud genus decurreret quibus se vindicaret. Iisdem legibus constitutum est iudicium publicum de vulneribus à sciente ac prudente inflictis, ne à vulnere ad cædem hominis ex ea causa veniretur. Ne ex minimis igitur iniuriarũ causis, ut ex conviciis, & maledictis, ad homicidium cuiusvis per gradus quasi via muniretur, vel levissimis offensis & iniuriis occurri, vimq; ac violentiã iuris ac iudiciorũ facultate reprimi, leges sanxerunt. Hęc verba sunt summi oratoris, quibus id ornate & rotunde explicavit: Οἱ μὲν γὰρ νόμοι πολὺ τἀναντία καὶ τὰς ἀναγκαίας προφάσεις, ὅπως μὴ μείζους γίνωνται, προείδοντο. Οἷον, ἀνάγκη γάρ μοι καὶ ζητεῖν ταῦτα, καὶ πυνθάνεσθαι, δι' ἃ τοῦτο γέγονεν. Εἰσὶ κακηγορίας δίκαι. Φασὶ τοίνυν, ταῦτα διὰ τοῦτο γίγνεσθαι, ἵνα μὴ λοιδορούμενοι τύπτειν ἀλλήλους προάγωνται. Πάλιν αἰκίας εἰσί, καὶ ταύτας ἀκούω διὰ τοῦτο εἶναι τὰς δίκας, ἵνα μηδεὶς, ὅταν ἥττων ᾖ, λίθῳ ἢ τῶν τοιούτων ἀμύνηται μηδενὶ, ἀλλὰ τὴν ἐκ τοῦ νόμου δίκην ἀναμείνῃ. τραύματος πάλιν εἰσὶ γραφαὶ, τοῦ μὴ τιτρωσκομένων τινῶν φόνον γίγνεσθαι, τὸ φαυλότατον, οἶμαι, τὸ τῆς λοιδορίας πρὸ τοῦ τε-

λαχίστου, καὶ δεινοτάτου προεώραται, τοῦ μὴ φόνον γίγνεσθαι, μηδὲ κατὰ μικρὸν ὑπάγεσθαι ἐκ τῆς λοιδορίας εἰς πληγὰς, ἐκ τῶν πληγῶν εἰς τραύματα, ἐκ τῶν τραυμάτων εἰς θάνατον. Hoc igitur leges illæ tantum ſpectarunt, ne à minimis ad maxima gradus ſterneretur, & à maledictis ad homicidia. Civium numerum diminui noluerunt inteſtinis cædibus, & ſic vires civitatis debilitari. In regno bene conſtituto eaſdem leges eſſe neceſſarias puto cuivis patere manifeſtum haud minus quam in democratia. Quod verberati quiritantur, & legum auxilium ipſamque δημοκρατίαν implorant, & tyrannidis incuſant verberatores ſuos, hoc non facit, ut irrideantur eiuſmodi leges, propter δημοκρατίαν & libertatem inſtitutæ. In tyrannide, vel regno hæc eadem omnia ab illis qui contra leges ac ius læderentur aut violarentur, dici poſſent ac inclamari, τί τοῦτο; τυραννίδι ἐπιχειρεῖς; παιόμεθα Καίσαρος βασιλεύοντος. οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη. *Quid hoc? Regnũne hic poſſides? Nemo rex nobis ſit præter Cæſarem.* Notandum eſt autem in illis tribus cauſis iniuriarum, quæ à Demoſthene memorantur, ut vocem *iniuriæ* Latinis accipi ſolere certum eſt, nullam eſſe quæ proprie pertineat ad illam ὕβρεως δίκην ſi-

ve

ve γραφὴν, quam publicis iudiciis fuisse accensitam constat apud Athenienses, & quam Advocatus Parisiensis lege Solonis publicam factam autumat, ad conservandam singulorum in statu democratico libertatem. Explicarum nunc igitur videtur qualis hæc ὕβρις, quæ sic proprie dicta est, fuerit, & in qua specie iniuriæ constiterit. Magnopere quippe errat vir doctissimus, qui αἰκίαν cuius actio erat privata putat eandem fuisse cum ὕβρει cuius quæstio fuit publica. Generalis & specialis fuit apud Græcos ὕβρεως appellatio. Quæ generalis est, quattuor species iniuriarum complectebatur, quarum singularum separatæ actiones introductæ fuere apud Athenienses, & diversa iudicia constituta, partim privata, partim publica. Κακηγορία, hoc est *convitium*, ὕβρις est, & ὑβρίζειν dicitur, vel iniuriam facere, qui alteri convitiatur. Hæc δίκη privata. Αἰκία quoque ὕβρις censetur, & iniuria est. Nam qui aliquem verberat, iniuria verberatum afficit. Hæc etiam privatæ querimoniæ est. Τραῦμα sive vulnus, vel vulneratio, etiam inter genera ὕβρεως reponitur, & qui vulneratur, iniuriam patitur. Hæc iniuriarum actio publicorum iudiciorũ numerũ auxit. Quarta

ſpecies ὕβρεως extitit, cui nomen generis ſpeciatim ac proprie datum eſt. Ad quod genus iniuriarum, quæ Latinis notæ hoc nomine fuerunt referenda ſit, paulo poſt dixero. Prius docendum eſt, has quattuor iniuriarũ ſpecies à Romano prętore una iniuriarum actione fuiſſe cõprehenſas, & omnes nõ publicę quęſtionis fuiſſe ſed privatã querelam continuiſſe. Apud Græcos ex illis quattuor generibus ſupra commemoratis duo inter privata delicta numerarunt, τὴν κακηγορίαν, & τὴν αἰκίαν: duo inter publica, τὴν τραύματος ἐκ προνοίας γραφὴν, & τὴν ὕβρεως. Singula genera ſingillatim exponamus, & Attica nomina criminaque cum Romanis componamus. *Κακηγορία maledicentia* eſt, ſive *maledictum* potius, vel *maledictio*, quæ & λοιδορία, teſte Demoſthene in Oratione contra Cononem. Gloſſæ: *Κακήγορος, maledicus, vituperator, maleloquus. Κακηγορία, vituperatio.* Eædem Gloſſæ: *λοίδορος, maledicus. Λοιδορία, maledictio.* Hinc licet intelligere, λοιδορίαν & κακηγορίαν eamdem eſſe, ut Demoſthenes etiam teſtatur loco ſupra citato ex ea contra Cononem. In genere, κακηγορία Græcorum definiri poteſt, *iniuria quæ verbis fit*. Omnis enim iniuria aut re fit

aut

aut verbis, ut ſcribit Labeo leg. 1. D. de iniuriis. Quæ verbis fit, dividi poteſt etiam in plures ſpecies. Nam aut ſimplici maledicto fit, id eſt, appellatione contumelioſa, aut convitio, id eſt, vociferatione, & inclamatione publica cum petulantia, Græci καταβόησιν appellant. Vnde *conviτiari* in optimis Gloſſis exponitur καταβοᾶν *Conviciatur illi, & convicium facit*, καταβοᾶ, καθυβρίζει. Alii convicium cum maledicto idem faciunt. Et ſimpliciter Labeo iniuriam quæ in verbis conſiſtit, convicio fieri dicit. *Verbis autem quotiens non manus inferuntur, convicium fit.* Paulus quoq; Receptarum ſententiarum lib. v. Tit. IV. de iniuriis, *convitiorum* nomine verba omne genus quibus iniuria fieri poteſt complectitur. *Iniuriam*, inquit, *patimur aut in corpus, aut extra corpus. In corpus, verberibus & illatione ſtupri. Extra corpus convitiis, & famoſis libellis.* Sed in ſequentibus tamen *convicium* à *maledicto* ſeparat. *Maledictum*, inquit, *itemque convicium publice factum, ad iniuriæ vindictam revocatur.* Item: *Non tantum is qui maledictum aut convitium ingeſſerit, famoſus efficitur, ſed & is cuius ope conſiliove factum eſſe dicetur.* Utrumq; genus Græci nomine κακηγορίας vel λοιδορίας deſignāt. Minus tamē

fuit in eo genere id vitium quod *κακολογίαν* dixere, cui & ſua pœna conſtituta, ac *δίκη* eo nomine inſtituta. Hæc *obtrectatio* potius eſt, quam maledictio, vel maledicentia. Atque ita malim reddi Latine apud Theophraſtum in Charactere *περὶ κακολογίας*. Qui alicui detrectat, qui de eo male loquitur, ad *κακολογίαν* pertinet. Leviſſime punita fuit, & ex circumſtantia tantum loci in quo detrectatum fuerat. Plutarchus in Solone: *ζῶντα δὲ κακῶς λέγειν ἐκώλυσε πρὸς ἱεροῖς, καὶ δικαστηρίοις, καὶ ἀρχείοις, καὶ θεωρίας οὔσης ἀγώνων, ἢ τρεῖς δραχμὰς τῷ ἰδιώτῃ, δύο δ' ἄλλας εἰς τὸ δημόσιον ἀποτίνειν ἔταξε.* In aliis igitur locis quam hac lege comprehenſis impune licuit *κακολογεῖν*. Quæ *κακολογία* longe alia à *κακηγορίᾳ*, quæ maledicit & convitiatur, non male de quoquam loquitur. Eam Theophraſtus *χαρακτηρίζει*, eo capite *περὶ κακολογίας*. Non pertinet ad *κακολογίαν*, ſed ad *κακηγορίαν*, ad maledictum ac convitium quod eſt apud Lyſiam in altera contra Theopompum: *ὅτι ὁ νομοθέτης οὐδεμιᾷ ὀργῇ συγγνώμην δίδωσι, ἀλλὰ ζημιοῖ τὸν λέγοντα, ἐὰν μὴ ἀποφαίνῃ ὡς ἐστιν ἀληθῆ τὰ εἰρημένα.* Qui in calore iracundiæ convitium alicui fecerit aut maledictum ingeſſerit, niſi probet verum

rum esse crimen quod dicit, multatur. Et recte Dio Chrysostomus in Oratione XV. id ad κακηγορίαν refert. Οὐκ οἶδα, ἔφη, ὅτι κακηγορίας δίδωσιν ὁ νόμος γράψασθαι τοῦτον ὃς ἂν βλασφημῇ τινα, οὐκ ἔχων ἀποδείξαι περὶ ὧν λέγει σαφὲς οὐδέν. In verbis Dionis βλασφημεῖν est *maledicere*, & βλασφημία *maledictum*, & plane idem est, quod κακηγορεῖν. Putant viri docti in Commentario legum Atticarum, multam illam quæ irrogabatur iudicio κακηγορίας, fuisse duarum drachmarum. Hæc κακολογίας fuit multa, non κακηγορίας. Maledictionis vero iniuria quæ κακηγορία est, quingentis drachmis æstimata fuit, sed ea præcipue quæ maledicta ἀπόρρητα ingerebat, id est, lege nominatim vetita. Ἀπόρρητα dicebantur quæcumque leges fieri vetarent, & proprie τὰ ἀπειρημένα ἐξάγεσθαι, quæ exportari è terra Attica non licebat, τὰ μὴ ἐξαγώγιμα. Quædam tamen etiam maledicta hoc nomine censebantur, quæ lex cuiquam obiectari & exprobrabri non permisit. Vt ἀνδροφόνον quempiam appellari, aut ῥίψασπιδα convitii loco, noluere leges. Qui contraveniret pœna erat statuta qningentarum drachmarum. Isocrates in Oratione κατὰ Λοχίτου. περὶ τῆς κακηγορίας νόμον ἔθεσαν. ὃς κελεύει

λαλεῖ σοῦ λέγοντάς τι τῶν ἀπορρήτων πεντακοσίας δραχμὰς ὀφείλειν. Videndus & Lyſias in priore contra Theomneſtum. Fortaſſean huiuſmodi ἀπορρήτων conviciorum κακηγορίαν ſolam quingentarum drachmarum multa plectebant. Alia maledicta quæ non erant prohibita legibus, leviore pœna conſtabant ea obiectantibus. Qualis ea fuerit, non legi apud veteres. Ad iniuriam, quæ verbis & extra corpus infertur, referenda & quæ ſcripto fit, ut famoſis libellis. Erat igitur ἄγραφον & ἔγγραφον maledictum. Paulus utrumque ſic expreſſit. *Extra corpus, conviciis & famoſis libellis.* Lex duodecim tabularum duobus verbis ea ipſa intellexit. *Si quis occentaſſit, ſive carmen condiſſit quo infamiam faxit flagitiumve alteri.* Caſcis illis *occentare*, idem quod convitium facere. Non probo qui hanc legem ita enuntiarunt inſerta voce, *ſi quis pipulo occentaſſit.* Nam quod *pipulo differre* apud comicum, id una voce dixerunt Duodecim tabulæ, *occentare.* Sed alia nunc agimus quam ut iſta exactius perſequamur. Et alii iam id videntur fortaſſe præſtitiſſe. Omnem iniuriam quæ verbis fit, & in maledictis verſatur, *contumeliæ* nomine Latini maxime videntur appellaſſe. Ci-

cero

cero in Oratione pro Cœlio: *Maledictio nihil habet propositi præter contumeliam, quæ si petulantius iactatur, convitium: sin facetius, urbanitas nominatur.* Unde *contumeliosa verba*, apud Senecam in libro de Constantia Sapientis, *est qui mortem ac verbera tolerabiliora credat quam contumeliosa verba.* Et apud Ciceronem, *contumelia maledicti*, pro Sylla: *Quin tu id potius profers, quam verbi invidiam contumeliamque maledicti.* Idem in Philippica octava: *Itaque sine verborũ contũelia à te dissentire possum, sine animi summo dolore irasci non possum.* Vnde & *contumeliam dicere*, apud Plautum, & Agelliũ idem quod Græcis κακηγορεῖν, lib. x. cap. XIV. *Audio illi iniuriam factum iri, audio contumeliam dictum iri, vulgo quoque ita dici, vulgo & istam esse verborum figuram iam in medio loquendi usu, idcircoque exemplis supersedeo.* Cæterum contumelia ista in verbis sita est, eaque dicitur duorum esse generum, levior & gravior, prout sunt etiam verba quæ contumeliæ causa in aliquem proferuntur, adeo ut quæ levior est, respondeat Græcorum κακολογίᾳ: quæ gravior, eadem sit cum κακηγορίᾳ. Non propter simplex maledictum in ius quisquam vocatus est apud Romanos, nec actio eo

nomine data à prætore. Solum *petulans conuitium* iudicio exequi fas fuit. Hoc epitheto proprie dictum est, quod legibus vindicabatur. Vnde apud Ciceronem, pro Cœlio: *Maledictio nihil habet propositi præter contumeliam: quæ si petulantius iactatur, conuicium: sin facetius, urbanitas nominatur.* Velleius Paterculus lib. II. de Sylla. *Primus ille, & utinam ultimus, exemplum proscriptionis inuenit, ut in qua ciuitate petulantis conuitii iudicium histrioni exoleto redditur, in ea iugulati ciuis Romani constitueretur auctoramentum.* Vt levioris maledicti, & non petulantis, sed urbanitati propioris levior est contumelia, ita nulla dabatur ad eam in iudicio persequendam actio, ut nec ex κακολογίᾳ apud Græcos ulla δίκη instituta erat, & nullum iudicium reddebatur, nisi locus eam grauiorem reddidisset, ut supra diximus. De hac leviori contumelia intelligit Seneca de Constantia Sapientis cap. X. *Contumelia est minor iniuria, quam queri magis quam exequi possumus, quam leges quoque nulla dignam vindicta putauerunt.* Nec verbo tantum, sed etiã facto iniuria fit contumeliæ causa. Estq; in utroq; genere tã minor quã maior. Et minor quidẽ ob factũ dictumve aliquod *inhonorificum*, ut ibidẽ ait Seneca,

uam leges Romanæ vindicta indignam dicarunt. Sequitur altera ſpecies ὕ-ρεως ex iis quæ vindicantur legibus apud Græcos, cui nomen eſt αἰκία, qua aliquis b altero contumeliæ cauſa tantum ver-eratur ac pulſatur. Græci ἔμπληγον ὕβριν am definiunt, id eſt, iniuriam quæ per verbera infertur. Suidas, αἰκία, ὕβρις ἔμ-πληγος. Idem alio loco, αἰκία ἦ, πληγαὶ όνον. Demoſthenes loco ſupra citato ex ratione contra Cononem: Πάλιν αἰκίας ἰσὶ, καὶ ταύτας ἀκούω διὰ τοῦτο εἶναι τὰς δί-ας, ἵνα μηδεὶς, ὅταν ἡττῶν ᾖ, λίθῳ ἢ τῶν τοιούτων ἀμύνηται μηδενί. Ita legendum in illis erbis, non ut vulgo eſt, Πάλιν αἰκίαι εἰσί. Dixerat paulo ante, εἰσὶ κακηγορίας δίκαι, deinde ſubiicit, πάλιν αἰκίας εἰσὶ, ſubau-diendum δίκαι. Ideo has dicas ſcribi di-cit, ne verberatus, ſi non poſſit reverbe-rare, & inferiorem ſe viribus ſentiat, ad lapides confugiat, & alia eiuſmodi tela quæ ex longinquo petunt ac vulnerant. Αἰκία igitur in nuda ac ſimplici verbera-tione conſiſtit. Ovidius:

Quod ſi pulſaſſem media de plebe Quiritem,
Plecterer.

Αἰκίαν plane expreſſit. Duodecim tabu-læ hanc αἰκίαν Græcorum, nomine *iniu-*

riæ

riæ proprie donasse videntur, his verbis: *Si qui iniuriam alteri faxit*, XXV. *æris pœnæ sunto.* De sola quippe αἰκίᾳ, sive verberatione, intellexere. Idque ita esse, fidem faciunt quæ apud Agellium leguntur de hac lege lib. XX. cap. I. *Quod vero dixi, videri quædam esse impendio molliora, nonne tibi quoque videtur minus esse dilutum quod ita de iniuria pœnienda scriptum est? Si iniuriam faxit, viginti quinque æris pœnæ sunto. Quis enim æris tam inops, quem ab iniuria facienda viginti quinque asses deterreant?* Sic etiam hæc corrigenda, cum vulgo legatur, *quis erit tam inops.* Pergit in hæc verba, quæ ostendunt perspicue, *iniuriam* in Duodecim tabulis proprie dictam esse ἔμπληγον ὕβριν, quæ unica voce αἰκία appellatur Græce: *Itaque cum eam legem Q. Labeo quoque vester, in libris quos ad duodecim tabulas conscripsit, non probaret, quidam, inquit, Lucius Veratius fuit homo improbus egregie atque immani vecordia: is pro delectamento habebat, os hominis liberi manus suæ palma verberare. Eum servus sequebatur crumenam plenam assium portitans, & quemcumque depalmaverat, numerari statim secundum duodecim tabulas viginti & quinque asses iubebat.* Solam hanc igitur quæ in verberando consistit iniuriam hoc nomine nuncuparunt,

nt, non occentationem sive conviciũ, el carminis famosi compositionem: sed ec vulnerationem membri rupti, vel ssis fracti, sic appellarunt. Membrum uptum, vel os fractum duodecim tabu- arum, τῷ τραύματι ἐκ προνοίας Græco- um respondet. Occentatio & carmi- is compositio, τῇ κακηγορίᾳ. Eam con- umeliæ nomine potius indigetarunt ve- eres, quam iniuriæ. Nam infamiam ea eri & flagitium alteri, eo modo inter- retabantur, non iniuriam. *Si occentassit armenque condissit, quo infamiam faxit flagi- iumve alteri.* In ossis quoq; fracti vel mẽ- ri rupti pœna statuenda nullam mentio- em fecisse videntur iniuriæ, ut nec Græ- i, cum τραύματος δίκην describunt. Membri rupti talio erat. *Si membrum upit, ni cum eo pacit, talio esto.* At propter s fractum pœna fuit in eum qui frege- at si liber esset trecenta æris, si servus, CL. Apud Græcos τραύματος ἐκ προνοίας ac- usatio publica data est volenti, & pœ- a, bonorũ publicatio cum relegatione, ta ut ab exilio in patriam redux morte ueret. Talio tamen in certis tantum cau- is ac vulneribus lege Solonis obtine- at. Ut si oculum qui unus supererat xculpsisset alicui, utrumq; sibi effodien-

dum

dum pati debebat qui hoc perpetraverat. Græci, etsi inter ὕβρεως genera hæc omnia recenseant, κακηγορίαν, αἰκίαν, τραῦμα, non tamen specialiter ὕβρεως appellatione ullam ex istis causis sive δίκαις impertiverunt. Αἰκίαν solam duodecim tabulæ *iniuriam* proprie nuncuparunt. Non erat autem αἰκία, nisi ille qui verberaverat, prior in verberando fuisset, & manum inferre occupasset. Quod Græci χειρῶν ἀδίκων ἄρξαι dixerunt, & hac formula conceptum fuit, ἄντις τύπτη τινὰ ἄρχων χειρῶν ἀδίκων. Quod & in vulneratione etiam obtinuit, & in homicidio. Nam nisi quis convictus esset in homine verberãdo, vulnerando, occidendo, ἄρξαι χειρῶν ἀδίκων, id est, prior violentas manus intulisse, non erat in eum δίκη αἰκίας, neque τραύματος, aut φόνου. Advocatus, qui totam Iuris Attici explicationem, & cum Romano cõparationem nobis pollicetur, alteram hanc fuisse αἰκίας δίκην scribit, cum quis iniuriarum postulatus excipiebat, actorem ἄρξαι χειρῶν ἀδίκων, & falli viros doctos ait qui aliter accipiunt. Immo vero ipse hac in re turpissime lapsus. Non duæ fuere αἰκίας δίκαι, nec in iudicio apud Atticos ista exceptio locum habebat tum cum causa recepta esset,
iam

am disceptanda. Priusquam reciperetur, hoc est, ut loquebantur ipsi, εἰσαγώγιμος esset, qui arguebat se verberatum ab altero esse, non aliter ad hanc dicam ei intentandam admittebatur, nisi ostenderet, eum quem αἰκίας postulabat ἄρξαι χειρῶν ἀδίκων, id est, auctorem fuisse huius iniuriæ ac priorem cœpisse verberare. Si hoc probasset, & alia nonnulla servasset sine quibus causa non poterat esse εἰσαγώγιμος, tum εἰσήγετο δίκη, introducebatur & recipiebatur iudicanda. Qua de re multa adhuc essent fusius exponenda, si hoc ageremus. Nunquam igitur αἰκίας δίκη recipiebatur, nec erat εἰσαγώγιμος, nisi de veritate constaret intentionis ex parte illius qui querelam hanc instituebat αἰκίας. Scribit & in sequenti capite XLVII. Vir ornatissimus, αἰκίας & ὕβρεως δίκας *re ipsa non fuisse diversas, sed postquam privato etiam iudicio de iniuria agi placuit,* αἰκίας δίκην *separatam esse* ἀπὸ τῆς ὕβρεως δίκης, & τίμημα *tamẽ servatũ*. Et hæc ibidẽ adiicit, se omnia pluribus enarraturum in commentario suo iuris Attici cum Romano collato. Nescio certe quid sit narraturus, sed si hæc quæ promittit præstabit, scio nihil veri narraturum. Quando hoc factum fuerit an potest narrare,

rare, ut cū αἰκίας δίκη publica primitus esset postea cœperit ad privata iudicia referri? Quādiu ergo fuit publica, eadem quoque tum fuit cum γραφῇ ὕβρεως. Vbi vero facta est diversa, ex eo discrimen inter δίκην αἰκίας & γραφὴν ὕβρεως exortū est. Hoc voluit iuris Attici compilator, & eiusdē cū Romano collator: quarū rerum certum est nullas ab eo dari posse probationes. Αἰκίας δίκη semper privatę fuit querimonię, at ὕβρεως γραφὴ sēper publici iudicii, & proinde cuilibet permissa. Toto genere, & iniuriæ inferendæ modo, nō tantū & accusandi, distabant. Ridiculū & illud haud minus quā falsum, τὸ τίμημα in αἰκίας δίκῃ servatū quod antea nimirum habuerit, cū publicorum iudiciorū partē faceret, quia τίμημα propriū esset iudiciorum publicorū tantum. Id quam falsum sit, iam supra declaratum. In cap. XLVI. rationem conatur adferre, cur utraque δίκη, αἰκίας, & ὕβρεως, eadem videri debeat. *Vtraque*, inquit, *appellatione iniuriam re factam significabant, veluti si manus illatæ erant: sed actio ὕβρεως erat publica, αἰκίας erat privata.* Videtur omnino sentire, quod etiam alio loco plenius asserit, non aliud inter has duas actiones extitisse discrimen, quam ex ratione agendi, quod una, αἰκίας nimirum,

rum,

rum privata esset actio, ὕβρεως publica. Vtraque quippe appellatione iniuriam re factam, & manu illatam, significari. Potuit etiam addere, & in corpus acceptam. Sed hac eadem argumentatione, τραύματος ἐκ προνοίας γραφὴ, eadẽ videri posset esse cum αἰκίας δίκη, & ὕβρεως γραφῇ. Nam iniuria etiam est, id est, ὕβρις quæ re fit, manu infertur, & in corpus accipitur. Latini quoque definitione *atrocis iniuriæ* comprehenderunt non solum eam qua quis vulneratur, sed etiã qua verberatur. Vlpianus apud auctorem Collationis legum Mosaicarum cum Romanis, titulo 11. de atroci iniuria: *Atrocem autem æstimare solet prætor, idque colligitur ex facto, ut puta si verberatus vel vulneratus fuerit.* Apud Romanos igitur unũ genus idemq; iniuriæ est, & quidem atrocis, vulnerari, & verberari, ut à prætoribus in genere æstimata est atrox iniuria. Duæ tament sunt species iniuriæ, & diversa pœna utrisque constituta lege duodecim tabularum. Quinimmo verberationem quæ est αἰκία Græcorum, *iniuriæ* appellatione proprie promulgarunt. Pretium verberationis viginti æris esse voluerunt: quæ ossa fregisset in homine libero trecentis æris: in servo centum quinqua-

ginta aſſibus librariis pœnam taxarunt. Si membrum ruptum foret, talionem eſſe ſanxerunt. Sic enim legenda ſunt verba Pauli apud eundem collatorem legum Moſaicarum cum Romanis, eodem titulo quæ prodigioſe vulgo corrupta ſunt. *Iniuriarum*, inquit, *actio aut legitima eſt, aut honoraria. Legitima in lege duodecim Tabularum: Qui iniuriam alteri faxit, quinque & viginti æris pœnæ ſunto. Qui mēbrū rupſit, talio eſto. Qui oſſa fraxit, libero trecenti æris, ſervo centum & quinquaginta pœnæ ſunto.* Tam diverſa iniuriarum genera, quibus & diverſæ pœnæ conſtitutæ, ſi quis uteretur argumento & ratione Advocati Pariſienſis, poſſet eadem eſſe evincere. Et tanto quidem proclivius, quod apud Romanos iniuriarum omnis generis vindicta privata fuerit, quarum nec executio cuiquã dabatur niſi ei qui paſſus eſſet iniuriam. Apud Græcos autem τραύματος ἐκ προνοίας dica ad perſecutionem publico iudicio faciendam pertinuit, αἰκίας autem privato. Quam tamen utramque iniuriam eandem eſſe poſſet aliquis argumentari, quia utraque appellatione iniuriam re factam ſignificabant, veluti ſi manus illatæ erant. Supraſcriptas autẽ cauſas αἰκίας & ὕβρεως eaſdem re ipſa fuiſſe, quamvis differrent

ferent persequendi modo, alia ratione, probare contendit Advocatus ex Oratione Demosthenis contra Cononem. In ea dicit Aristo, potuisse se agere & iniuriam sibi factam persequi, καὶ τῇ τῶν λωποδυτῶν ἀπαγωγῇ καὶ ταῖς τῆς ὕβρεως γραφαῖς. *Nempe quia à Conone & eius filio spoliatus erat, in terram deiectus, conculcatus, labia sibi descissa, oculi sagillati,* ait tamen, *actionem* αἰκίας *prætulisse, quia erat moderatior, siquidem actione* ἀικίας *non petebatur caput, actione* ὕβρεως *petebatur, eratque actio publica,* ἀικίας *privata.* Vt ista sunt, videtur existimasse, eiusdem criminis duas fuisse Athenis actiones sive accusationes proditas. Propter eandem nimirum iniuriam potuisse aliquem vel privatam persequutionem eligere, vel publico iudicio eam rem exequi. Ita ergo cum ἀικία & ὕβρις de eodem genere iniuriæ Græcis diceretur, duplicem quoque fuisse viam eius persequendæ, privato nempe iudicio vel publico. Verum si hæc indiscreta essent utriusque iniuriæ vocabula, quæ dicitur ἀικίας δίκη, posset etiam esse, αἰκίας γραφὴ, & similiter non tantum ὕβρεως γραφὴ nominaretur, sed etiam γραφὴ ἀικίας. Eadem iniuria quæ ἀικία & ὕβρις appellabatur, modo privato, modo pu-

blico iudicio vindicaretur, & prout ista vel illa actio intenderetur, ita interdũ δίκη ὕβρεως interdũ γραφὴ ὕβρεως nuncupari posset: item δίκη αἰκίας & γραφὴ αἰκίας. Sic iure Romano non solum potuit qui vim se passum diceret, publica quæstione de vi experiri, sed etiã prætor ei dabat actionem, si privatam persecutionẽ eligeret. Itaque eiusdem βίας & γραφὴ & δίκη esse poterat publica exsecutio & privata. At nunquam αἰκίας γραφὴν apud auctores legere est, nunquam ὕβρεως δίκην, ita ut δίκη ibi accipiatur pro causa privatæ persecutionis. Non igitur solo agendi discrimine differunt αἰκία & ὕβρις, sed reapse & genere toto inferendæ iniuriæ. Et falsum est quod aiunt, ὕβριν, ut proprie à Græcis accipitur cũ ὕβρεως γραφὴ vocatur, semper significare iniuriam quę manu infertur. Tametsi hoc esset verum ut dixi, non unum tamen genus est iniuriarũ quæ manu inferuntur. Alia est qua quis tantum verberatur, alia qua etiam vulneratur, osse fracto, membro rupto, vel corpore scisso. Et τραύματος γραφὴ cum sit etiã ὕβρις generaliter hoc nomine sumpto, longe alia est ab αἰκίας δίκῃ & ab ὕβρεως γραφῇ, cum ὕβρις speciali appellatione sumitur. Quod autem Aristo apud

Demosthenem dicat, actionem αἰκίας se prætulisse γραφῇ ὕβρεως, cum & hanc intẽtare posset Cononi, non ex eo sequitur, eiusdem iniuriæ quæ ὕβρις & αἰκία diceretur, diversos fuisse persequendæ modos iudicio publico & privato: sed cum in eiusmodi inferendis iniuriis paulo excessu facilis fiat transitus de leviore in graviorẽ & atrocem, tot indignis modis tractatũ & male mulcatum à Conone se prędicat ut pro αἰκίας δίκῃ, quæ pugnos solos persequitur, potuerit intendere γραφὴν ὕβρεως. Satis multa quippe cõtumeliosa & iniuriosa dicta factaque passum esse à Conone, ut locus esset τῇ ὕβρεως γραφῇ, Cum hæc essent se tamen maluisse, quasi pugnis tantum cõtusus foret, actione privata super his experiri. Cui autem credibile fiat, eiusdem criminis apud Athenienses duas diversas δίκας institutas & diversas pœnas constitutas, unam quæ capitalis esset qualis fuit ὕβρεως γραφὴ, alteram quæ pecuniaria, ut αἰκίας δίκη? Ita enim in eadem oratione præ se fert Aristo, cũ ipse inclinaret ad vindicandam iniuriam criminali & publica persecutione; persuasum se esse ab amicis civiliter potius agere & eligere actionẽ αἰκίας privatam. Οὕτως ἐποίησα, inquit, ut amici consilium dabant, καὶ δι' ἐ-

κείνους ἰδίαν ἔλαχον δίκην, ἥδιστα ἄν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, θανάτου κρίνων τουτονί. Ex quibus constat, ὕβρεως pœnam fuisse capitalem, cum αἰκία pecunia tantum multaretur. Ita non solum agendi ratione & pœna, sed etiam nomine criminis & genere differunt αἰκία & ὕβρις speciatim ac propriè sumpta. Iure quidem Romano certum est, *de omni iniuria eum qui passus est, posse vel criminaliter agere vel civiliter*, ut est in Inst. IV. Tit. eodem. Apud Atticos aliud moris & iuris fuit. Præterea sive criminaliter ageret, sive civiliter is qui iniuriam erat passus, idem genus iniuriæ utramque actionem admittebat, non mutato nomine nec genere delicti. At cum actio αἰκίας privata sit & civilis, nunquã ὕβρεως δίκη etiã vocitatur. E contrario cum capitalis sit & publica accusatio sive γραφὴ ὕβρεως, nunquã αἰκίας γραφὴ pro ea dicitur. Addit disertus causidicus, *pulsari simpliciter & verberari tam ad αἰκίας quam ad ὕβρεως δίκην pertinere*. Nõ inde sequitur, ὕβριν speciali notione sumptam eandẽ esse cum αἰκίᾳ. Multa alia habet ὕβρις specialiter sumpta quæ non cadunt in αἰκίαν sive simplicem verberationem, ut paulo post dicturi sumus. *Aliud erat*, inquit, *si quis non contumeliæ faciendæ causa, sed alio animo, occi-*

dendi

dendi puta, vulnus alicui inflixerat. Id enim ad φονικοὺς νόμους pertinebat. Hoc quidem verum, & tale vulnus vel vulneratio proprie appellebatur τραῦμα ἐκ προνοίας. Quod non ad ὕβρεως genus est referendum. Qui enim vulnerat ut occidat, nihil nisi cædem cogitat. Qui vero contumeliæ causa aliquem cædit, dum sæpe repetit ictus, non raro evenit ut plagis deficiat is qui verberatur. Hoc τραῦμα simpliciter appellatur, non τραῦμα ἐκ προνοίας. De quo intellexit Demosthenes in oratione contra Cononē, ubi tres species ὕβρεως enumerat, κακηγορίαν, αἰκίαν, & τραῦμα. Quæ delicta ita inter se affinia fuere & cognata, ut facilis ab uno ad alterum parvo excessu detur transitio. Hinc pro atroci iniuria apud Ulpianū habetur loco iam supra citato, si quis verberetur aut vulneretur. Non possum autem assentiri viro doctissimo, qui inter iniurias leviores reponit verberationem, inter atroces vulnerationem. Vel simpliciter verberatus atrocē patitur iniuriam, quæ tamen vel plus vel minus atrox intelligitur pro conditione personæ, vel modo quo quis verberatus est. Etiā locus in quo facta est iniuria, & locus vulneris, augent atrocitatem iniurię, si oculus percus-

ſus ſit, ſi in foro, in theatro, in conſpectu prætoris iniuriam aliquis paſſus ſit. Sed hæc non agimus hoc loco. Atrox iniuria æſtimatur vel ex facto, veluti ſi quis ab alio vulneratus ſit, vel fuſtibus cęſus, Inſtitut. IV. Tit. eodem. Idem eſt quod Ulpianus dixit apud collatorem legum Moſaicarum, prætorem æſtimare ſolere an atrox ſit iniuria, & id colligi ex facto, ſi verberatus vel vulneratus ſit. Utrumque complexus eſt Paulus in eadem collatione, cum dixit, fieri iniuriam in corpore dum cædimur. Nam & qui verberatur *cædi* dicitur, & qui vulneratur. *Cædes* pro ſimplici verberatione ſæpe etiam latine accipitur, ut notamus alibi. Eſt igitur & vulnus quod contumeliæ cauſa infligitur, dum aliquis ita excedit in verberando, ut vulneret, ſæpe etiam occidat plagis contuſum, vel in loco χωρίῳ percuſſum. Hæc vulneratio contumeliæ cauſa facta, non occidẽdi animo, etiam publicæ fuit apud Græcos accuſationis, & quæ ſubſcriptionem criminis haberet, id eſt, γραφὴν, ut ex Demoſthene loco ſupra citato conſtat: τραύματος πάλιν εἰσὶ γραφαί. Non dicit, τραύματος ἐκ προνοίας, cum intellexerit de eo vulnere quod infertur ab eo qui aliquẽ verberandi tan-

tum

tum in contumeliam animum habet. Oratio est apud Lysiam περὶ τραύματος ἐκ προνοίας. Nec illud unquam omitti solet, ἐκ προνοίας, cũ quæstio est de vulnere occidendi causa illato. Apud Pollucem scribendum est lib. VIII. cap. VI: Γραφαὶ εἰσὶ φόνου καὶ τραύματος, καὶ τραύματος ἐκ προνοίας. Nunc igitur tandem aperiendum, quid sit ὕβρις apud Atticos, ex qua ὕβρεως γραφὴ competit talem iniuriam passo. Id facile intelligemus, si ponamus, quod non sit ex variis iniuriarũ formis quæ ad unum genus referuntur, tam apud Græcos quam apud Latinos. Videamus primũ de Græcis. In causa contra Cononem Aristo male mulcatus, & indignis modis tractatus, dubitavit, utrum simpliciter αἰκίας cum eo ageret, an vero ὕβρεως. Tres ibi enumerat ὕβρεων species quarum nulla coincidit in illam speciem cuius γραφὴ instituta erat Athenis. Eæ sunt κακηγορία, αἰκία & τραῦμα. Maledictio, verberatio & vulneris inflictio. Quarum trium iniuriæ generum suę fuere δίκαι & γραφαὶ propriæ ac peculiares: duarum priorum, δίκαι, quia pecuniariæ ac privatæ: τραύματος vero γραφὴ, quia publica fuit huius criminis subscriptio. Qualis igitur illa ὕβρις fuit, cuius peculiaris γραφὴ in Attico fo-

ro recepta eſt, & quæ re ipſa præter agendi modum ἀπὸ τῆς αἰκίας differebat? Αἰκία, ut iam dictum eſt, ſimplex fuit verberatio, & propter huiuſmodi verberationem αἰκίας δίκη introducta. Cum igitur non ſimpliciter verberatus eſſet Ariſto à Conone, ſed indignis acceptus & variis contumeliæ modis, utpote veſtibus exutus primo, deinde nudus proſtratus & per lutum tractus, pedibus concultatus, convitiis proſciſſus, labio diſciſſo, & oculis præ ſuggillatione occluſis relictus, ideo ὕβρεως γραφῇ contra Cononem experiri deſtinaverat, niſi amici ſuaſiſſent potius αἰκίας δίκην eligere, quæ intenditur verberationis ſimplicis cauſa. Hæc igitur maxima fuit αἰκίας & ὕβρεως differentia ſic proprie dictæ. Quam & Grammatici & interpretes Rhetorum Atticorum ita clare explicant, ut mirer, non eos inſpectos nec conſultos fuiſſe ab egregio Advocato. Suidas, ὕβρις, ἡ μετὰ προπηλακισμοῦ καὶ ἐπηρείας, αἰκία δὲ πληγαὶ μόνον. Ammonius de vocum differentiis, Αἰκία καὶ ὕβρις διαφέρουσιν. Αἰκία μὲν γάρ εἰσιν αἱ ἄνευ προπηλακισμοῦ πληγαί. Cum igitur ſolæ inferuntur plagæ, & verbera nuda procedunt, non eſt ὕβρις, ſed αἰκία: ſi accedat προπηλακισμὸς, id ὕβρις vocatur, unde ὕ-

βρεως

ρεως γραφή. Quid eſt προπηλακισμός? Ea mnia quæ narrat ſe paſſum eſſe à Conone Ariſto in Oratione Demoſthenis, quęque ſupra iam expoſita ſunt. Unde & ροπηλακίζειν dictum eſſe volunt, ut etiam onus indicat, ἀπὸ τοῦ πηλοῦ ἐπιχειροῦντες τὰ πρόσωπα τὴν ἀτιμίαν καὶ ὕβριν καταψηφιζομένων, ἐς ἐρτίως ἀσβόλῳ χρίουσι. *Quod cœno oblinerentur ora & facies illorum qui ignominiæ condemnati eſſent, ut nunc fuligine ſolent denigrari.* Cum igitur contumeliæ cauſa aliquis ita alterum tractat & accipit, ut in lutum propellat, & cœno inquinet, aut fuligine oblinat, aut aliis modis contumelioſis & ὑβριστικοῖς afficiat, προπηλακίζειν dicitur, & προπηλακισμὸς eiuſmodi ὕβρις vocatur, cuius γραφὴ apud Atticos dabatur publica. Hanc *iniuriam contra bonos mores*, Romani nuncuparunt. De qua ita Paulus lib. v. Receptarum ſententiarum, hoc titulo, *Fit iniuria contra bonos mores, veluti ſi quis fimo corrupto, aut qualibet ſorde aliquem perfuderit, cœno, luto obliniverit.* additque, *graviter in eos animadverti ſolere.* Ideo apud Atticos huius generis iniuriæ quam ὕβριν proprie vocarunt, γραφὴ data eſt & publicis iudiciis accenſita. Et merito ſane. Iracundiæ cuius primos impetus in poteſtate noſtra non habemus, ignoſcen-

cendum putarunt, si quis eo animi motu impulsus, aliquem iratus verberaverit, nec ultra progressus sit. Ideo αἰκίας δίκην privatam esse tantum voluerunt, & condemnationẽ eius pecuniariam. Cum vero ad verbera quis adiicit varios contumeliæ modos, ut illi sunt, quos ex Demosthene exposuimus, & de quibus agit Paulus, graviore id facinus pœna castigãdum esse censuerũt; quatenus non ex iracũdiæ solius impulsu ad iniuriam faciendam & contumeliam adducitur qui talia committit; sed ex insita quadam petulantia & improbitate vel impuritate morũ, quam Græci βδελυρίαν vocant, id facit. Quodcunque igitur factum contumeliosum, præter verbera quo alicuius dignitas læditur, προπηλακισμοῦ nomine potestveni re. Grammatici, προπηλακισμὸς, ὕβρις. Iam ad Latinos veniamus, ut ex eorum definitione iniuriæ, & modorũ eius enumeratione, colligamus, quænã ex his species Græcorum ὕβρει respondeat. Auctor librorum ad Herennium, *Iniuria est*, inquit, *quod aut pulsatione corpus, aut convitio aures, aut turpitudine vitam alienum violat.* Convicium est κακηγορία Græcorum, pulsatio αἰκία, ergo turpitudo quo vita alicuius violatur ad ὕβριν Græcorum, qui &

προπη-

προπηλακισμὸς dicitur, pertinet. Paulus similiter definit iniuriam fieri vel *in corpore dum cædimur, vel verbis dum convitium patimur, vel cum dignitas læditur.* Idem est quod dixit auctor ad Herennium, *aut turpitudine vita alicuius violatur.* Deinde pro exemplo subiungit Paulus, *veluti, cum matronæ vel prætaxtato comites abducuntur.* In hac abductione comitũ quæ matronæ fit, vel prætextato, προπηλακισμὸν esse & ἐπήρειαν cõstat. Nam & ἐπηρείας meminit Suidas, in definitione ὕβρεως proprie appellatæ. In corpore etiam fit προπηλακισμὸς sive ὕβρις Græcorum, sed alio modo quam pulsatio, quæ non progreditur ultra simplicem verberum ictum. Cum raptatur, vexatur, trahitur per lutum, προπηλακισμὸς est. Apud Dionysium προπηλακισθέντες εἰς τὸ σῶμα. Alio loco lib. IV. virginum licentiosam contrectationem προπηλακισμὸν appellat, & ὕβριν stuprum illatum matronis. ὕβρεις δέ μοι τίνας συνοίδασιν εἰς γυναῖκας γαμέτας, ἢ προπηλακισμοὺς εἰς θυγατέρας παρθένους, ἢ ἄλλην τινὰ περὶ σῶμα ἐλεύθερον ἀκολασίαν; Hæc omnia ὕβριν Græcorum declarant, & quantum distat ἀπὸ τῆς αἰκίας ostendunt. Certe Philosophus προπηλακισμὸν vocavit quæ ὕβρις est μετὰ προπηλακισμοῦ vel ὕβρις specialiter accepta, in IV. Ethic.

Eude-

Eudemiorum cap. 11. ubi quæ per violentiam committuntur enumerans, αἰκίαν & προπηλακισμὸν & κατηγορίαν recenset. & προπηλακισμὸν posuit pro ea quæ specialiter Atticis ὕβρις appellabatur, & cuius erat γραφή. Τὰ δὲ βίαια, οἷον αἰκία, δεσμοὶ, θάνατος, ἁρπαγὴ, πήρωσις, κατηγορία, προπηλακισμός. *Contumeliam* vulgo reddunt, sed minus generale est hoc nomen, & ad eam iniuriã quæ verbis fit magis proprie restringitur apud Latinos, cum προπηλακισμὸς in corpore fiat, & contumeliæ quidẽ causa. Auctor Rhetoricę ad Alexandrum, qui non est Aristoteles, ὕβριν nominavit in ea speciali significatione, qua ὕβρεως γραφὴ nota fuit Atticis, & προπηλακισμὸς Aristoteli usurpatur. Sic enim ὕβριν definit lib. II. cap. II. Ἔστι γὰρ ἡ ὕβρις τὸ βλάπτειν, καὶ λυπεῖν ἐφ' οἷς αἰσχύνη ἐστὶ τῷ πάσχοντι, μὴ ἵνα τι γένηται αὐτῷ ἄλλο ἢ ὅτι ἐγένετο, ἀλλ' ὅπως ἡσθῇ. *Iniuria est lædere, vel dolore afficere aliquẽ iis rebus quæ contumeliam sic ei qui ea patitur inferant, non ut aliquid ipsi sit præter id quod habet, sed ut ipse voluptatem capiat.* Hęc ὕβρις quæ fit sola animi gratia & ut voluptatem ex ea re capiat qui eam facit, alia est ab αἰκίᾳ. Nam sæpe iratus verberat, id est, αἰκίζει quem postea pœnitet verberasse. Sæpe etiam αἰκία ab eo perpetratur qui aliquid

aufer-

auferre vult ab invito ut ſibi habeat, quod abeſt longe à definitione ὕβρεως, ab auctore Rhetoricæ poſita, οὐκ ἵνα τι γένηται αὐτῷ ἄλλο ἢ ὅτι ἐγένετο. Ita Aeſchines apud Comicum lenonem verberat, αἰκίζει, ut ei eripiat virginem quã habebat. At ὑβρίζων libidini tantũ indulget ac vitio ſuo. Unde addit idem auctor, ὑβριστὰς maxime eſſe iuvenes ac divites, qui præ cõtemptu aliorum quos infra ſe eſſe putant, & dum ſe ſuperiores haberi volunt, animi gratia ad contumeliam faciendã incitantur. Αἰκία apud eundem auctorem aliud eſt quam ὕβρις, quamvis ὑβρίζειν etiam dicatur qui αἰκίζει, ut lib. I. cap. XII. ὅταν τι τοιοῦτον ἀδικηθῇ τις, οἷον εἰώθει καὶ αὐτὸς ἀδικεῖν, οἷον εἴ τις εἰωθότα ὑβρίζειν αἰκίσαιτο. Sed lib. II. inter ὀδυνηρὰ & φθαρτικὰ reponit θανάτους καὶ αἰκίας. At ὕβρις ſive προπηλακισμὸς non eſt ſemper corporis φθαρτική, ſed dignitatẽ potius lędit & exiſtimationi nocet. Unde & προπηλακίζειν mulieres ab Euripide ſolitas dicit Ariſtophanes, quia omni occaſione de iis male loqui conſueverat. Cœno aliquẽ per laſciviam & petulantiam perfundere, fuligine oblinere, titionibus ſopitis frontẽ eius ſcribere, ad ὕβριν de qua nunc agimus, ſeu προπηλακισμὸν referẽda ſunt, non ad αἰκίαν. Si quando & corpori iniuria inferatur

feratur per προπηλακισμὸν, non φθαρτικὴ est corporis. Nã illa quæ dixi contumeliosa, in corpore patimur, non tamẽ corpus perdunt. Illatione etiã stupri ὕβεις fit & προπηλακισμός. Nã & ὕβειν etiam de stupro dixerũt. Sed hæc alterius loci sunt, & otii maioris. Hoc tãtũ hic voluimus docere cõtra Iurisconsultum Parisiensem, aliud fuisse in foro Attico ὕβειν, aliud αἰκίαν, & ista duo non tantum agendi modo differre, sed etiam re ipsa, & toto genere. Quod ὕβειν proprie appellatã cũ προπηλακισμῷ & ἐπηρείᾳ fieri scribit Suidas, plura significat istud verbum ἐπηρεία, inter alia & βίαν. Vnde & ἐπηρεάζειν Hesychio, βιάζειν. Et sane hæc ὕβεις plerunque violat corpora, & vim infert, cũ adiunctis multis aliis contumeliosis factis dictisve, quæ non habet αἰκία, quæ intra solam verberationẽ consistit. Atticis ἐπηρεασμὸς est, cum ita alicui adversamur, ut nolimus ab eo fieri quod facere cupit, & omni modo ne faciat impedire satagimus, cui cõtraria est χάρις & gratificatio. Vnde illa apud Aristolẽ lib. de Republica, III. cap. XVI. οἱ δ' ἐν ταῖς πολιτικαῖς ἀρχαῖς πολλὰ πρὸς ἐπήρειαν καὶ χάριν εἰώθασι ποιεῖν. *per odiũ & gratiam.* Nã propter odiũ adversamur aliorũ voluntatibus & refragamur, per gratiam favemus iisdem & suf-

& suffragamur. Hoc sensu ἐπήρεια apud Atticos antiquos ponitur. Aliud est ἐπήρεια, quæ cum προπηλακισμῷ iungitur in definitione ὕβρεως Recētiores Attici ἐπήρειαν pro calumnia usurparunt, & criminatione, & obtrectatione. Vt ex his Pollucis apparet lib. VIII. cap. VI. καὶ τὸ ὄνομα συκοφάντης, καὶ ἐργολαβῶν, καὶ ἐπηρεάζων, καὶ ὁ τὰ ψευδῆ μαρτυρῶν. Ita plane accipitur apud Matthæum cap. V. vers. XLIV. καὶ προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων ὑμᾶς, καὶ διωκόντων ὑμᾶς. Vbi recte vetus interpres, *& orate pro persequētibus & calumniantibus vos.* Τὸ διώκειν proprium est eorum qui alios litibus & accusationibus persequuntur. Et recte hæc duo coniunguntur, ἐπηρεάζειν, & διώκειν. Quocumq; modo aliquē insectari, & rebus alicuius adversari, hæc vox ἐπηρεάζειν significat, ut ex Aristotele docuimus. Diversā habuisse olim notionem à calumnia vel criminatione ostendit auctor Rhetoricæ ad Alexandrū, qui tria enumerat quæ odium pariunt, ὀργὴν, ἐπηρεασμὸν, καὶ διαβολήν. *Iram, adversationem, & calumniam.* Sed calumnia cum προπηλακισμῷ, in iniuria determinanda quæ ὕβρις Græcis dicitur, parum convenit. Pro qualibet insectatione ἐπήρεια ibi intelligenda est. At

περιπηλακισμὸς, ex vi nominis, eam ὕβριν denotat quæ *iniuria contra bonos mores* à Paulo vocatur, leg. 1. D. de extraordinariis criminibus, quæ habetur lib. v. Receptarum ſententiarum eiuſdem Pauli, Tit. de iniuriis. Πηλὸς, eſt cœnum, vel lutum, unde πήλαξ luto oblitus, ut à πλοῦτος, πλούταξ, & ſimilia. Inde πηλακίζειν, & περιπηλακίζειν luto inquinare vel cœno aliquem perfundere. Hæc fuit proprie ὕβρις Græcorum, cuius accuſatio erat publica. Vnde & περιπηλακισμὸς ὕβρις à Grammaticis exponitur, & vice verſa, ὕβρις περιπηλακισμός. At αἰκία nullum habet περιπηλακισμὸν, ſed ſimplicem verberationem. Atque hæc hactenus, & de his iam nimis longas duximus Iliadas.

CAP.

CAP. X.

Confirmata Salmasii sententia de stellionatu, similem fuisse Græcorum εἰσαγγελίᾳ. Accusatio nulla sine crimine. Crimen & accusationem interdum esse idem. Καταλύειν τ̀ δῆμον, *recte à Salmasio Latine reddi concutere imperium populi. Ita Ciceronem dixisse, concutere rempublicam. Quatere quassare, percutere, decutere, & excutere, quo sensu poni consueverint apud Latinos. Quid sit proprie* δίκη, ἀγὼν, ἀμφισβήτημα, τύπ☉. Δίκlω *non esse actionem, nec iudicium, nec accusationem sed causam.*

SI Salmasius scripsisset, εἰσαγγελίαν Attici fori fuisse dissimillimã stellionatui fori Romani, in contrariam concessisset sententiam Parisiensis Advocatus, & hodie eam propugnaret opinionem quã impugnandam heïc suscepit. *Quæ esset*, inquit, εἰσαγγελία *in foro Attico, video doctissimos viros non satis certo tradere. Qua de re multa dicimus in commentario nostri Iuris Attici.* Sed quando veniet avis illa? Vere suo, tempore suo. Ἐλθὲ ἐλθὲ χελιδὸν, καλὰς ὥρας ἄγουσα, καὶ καλοὺς ἐνιαυτοὺς, ἐπὶ γαστέρα λευκὴ, ἐπὶ νῶτα μέλαινα. Hæc erit comparatio Iuris Attici & Romani,

 quam

quam iubemur expectare. Interim dũilla venit, iubet nos cavere ne existimemus *εἰσαγγελίαν* pro stellionatu acceptam. Cur hoc? *Quia*, inquit, *εἰσαγγελία non est criminis nomen, sed accusationis.* O delicatum acumen! Facetum hoc sane, ut nihil supra. An ulla accusatio est, ubi crimen non est? Quinimmo vel *criminis* appellatione intelligitur apud Romanos accusatio. Vnde in optimis Glossis *crimen* exponitur ἔγκλημα, & διαβολή. *Criminalia*, ἐγκληματικά. *Criminator*, διάβολος. Aliæ Glossæ: *ἔγκλησις, criminatio, accusatio.* Stellionatus *accusationem habere*, dicitur in leg. III. D. de stellionatu: *Stellionatus, vel expilatæ hæreditatis iudicia accusationem quidem habent, sed non sunt publica.* Ergo & *εἰσαγγελία*, hac in re convenit cum stellionatu, quam vir Iuris Attici peritissimus *accusationis* nomen vult fuisse, non *criminis*. Si Salmasio aliud agenti vel dormitanti hoc dicere in mentem venisset, quam acerbe somnium istud ei decuteretur ab Advocato quondam amico? Εἰσαγγελία accusatio est, non certi criminis, sed cuiuscunq; delicti nomine carentis, atq; eorũ *ἀδικημάτων*, quæ Latini Rhetores *inscripta maleficia* appellarunt. An *stellionatus* appellatio crimen aliquod

ſive delictum certum denotat, de quo poſſit dicere, hoc & hoc delictum iſto nomine proprie eſſe nuncupatum? Definiunt Iuriſconſulti *ſtellionatum, eſſe fraudem omnem atque impoſturam quæ propriam ſignificationem non habet, & in proprium delicti nomen non cadit, ut ſcribitur* leg. VII. π. I. D. ad Turpillianum. Si quis nunc huic definitioni ſtellionatus contra comparet quod de εἰσαγγελίᾳ Græci ſcribunt, eſſe accuſationem τῶν ἀγράφων ἀδικημάτων, καὶ περὶ ὧν οὐκ εἰσὶ νόμοι, ἀδικῶν δέ τις ἀλίσκεται ἢ ἄρχων ἢ ῥήτωρ, εἰς τὴν βουλὴν εἰσαγγελία δίδοται κατ' αὐτοῦ, an poterit aliter opinari, quam εἰσαγγελίαν Græcorum, ſimilem eſſe *ſtellionatui* Latinorum? In eo quod præcipuum eſt ad affinitatem accuſationis hæc duo conveniunt, quod ſtellionatus accuſatio competit in illis delictis ac fraudibus quibus lex proprium nomen non impoſuit, & ſimiliter εἰσαγγελία δίδοται, id eſt, hæc accuſatio quæ εἰσαγγελία Græce dicitur, adverſus illos qui ea admiſerunt delicta de quibus nullę leges ſcriptę ſunt, quæ ἄγραφα ἀδικήματα Græci appellant, Latini *inſcripta maleficia*. At ſtellionatus, inquit, publicum non erat crimen, εἰσαγγελία autem, teſte Harpocratione,

δημοσίας δίκης ὄνομα fuit. Numquid hoc prohibere poteſt ſimilitudinem, & affinitatem, quæ inter has duas accuſationes intercedit? Iniuriarum actio non eſſet eadem quæ ὕβρεως γραφὴ Græcis appellatur, cum hæc publicorum iudiciorum fuerit apud Græcos, iniuriæ perſecutio privata apud Latinos. De ſtellionatu iudicium non fuit publicum, ſane nec privatũ, ſed extraordinarium, & tanto propius ad publica accedebat iudicia. Doctiſſimus Advocatus hic ſcribit ſe dixiſſe quid eſſet ſtellionatus tã in foro Romano quam in foro Attico, lib. I. de rerum iudicatarum auctoritate. Ibi notat, omnes κακοτεχνίας & κακουργίας cedere in crimẽ ſtellionatus. Fuit ſane & ſpecialis κακοτεχνίου δίκη, in foro Attico ita legibus inſtituta, ſed ad ſtellionatum ea non pertinet, cum nomen habeat proprium lege impoſitum. Pollux lib. VIII. cap. VI. Λυσίας δ' κακοτεχνίου δίκην φησὶν εἶναι. Nec dicit qualis illa δίκη fuerit, aut de qua re conſtituta, vel de quo genere maleficii. Perperam doctus Advocatus κακοτεχνιῶν δίκην appellat, quaſi de pluribus maleficiis, vel malis artibus ea competierit accuſatio. Certũ genus κακοτεχνίου ſpectabat, quod non dixit Pollux quale eſſet.

ſet, ſed Harpocration id explicavit qui κακοτεχνίου δίκην, contra falſum teſtimonium dicentes datam ſcribit. Et apud eum legendum eſt, κακοτεχνίου δίκη, non κακοτεχνιῶν, ἣν οἱ ἑλόντες κατὰ τοῦ παρασχομένου αὐτὴν ἐδίδοσαν. Et ſane ipſe Pollux meminit κακοτεχνίου δίκης, ſtatim poſt mentionem factam ψευδομαρτυριῶν, & λιπομαρτυρίου. At ſtellionatus κακοτεχνιῶν omne genus ſive κακουργιῶν comprehendebat, de quibus nominatim lex nulla fuiſſet ſcripta. *Si quis impoſturam*, inquit Ulpianus, *fecerit, vel colluſionem in necem alterius, ſtellionatus poterat poſtulari.* Et addit ſtatim, *generaliter deficiente criminis titulo, hoc crimen locum habere, nec opus eſſe ſpecies enumerare.* De εἰσαγγελίᾳ quoque Græci notant, περὶ ὧν οὐκ εἰσὶ νόμοι, ἐάν τις ἀδικῶν ἁλίσκηται, εἰσαγγελία δίδοται κατ' αὐτοῦ. De omni ἀγράφῳ ἀδικήματι eam inſtitutam actionem iidem affirmant. Et ſic haud minus generalis eſt εἰσαγγελίας accuſatio quam ſtellionatus. Omnis κακουργία, omnis κακοτεχνία, per eam in iudicium venire poteſt, de qua lex nulla nominatim lata fuerit. Nam præter illam publicam εἰσαγγελίαν, quæ ſola crimina publica vindicarunt, alia etiam fuit privata eorum criminum quorum nullus foret

titulus, & omnes omnino κακώσεις, id est, κακουργίας, sive κακοτεχνίας complectebatur. Harpocration, ἑτέρα ἡ εἰσαγγελία λέγεται ἐπὶ κακώσεσι. Id est, ἐπὶ κακουργίαις, sive κακοτεχνίαις. Nam κάκωσις etiam maleficium significat. Hesychius: Κακοῖ, κακουργεῖ. Malim tamen legere, ἐπὶ κακουργίαις. Nam alias κακώσεως δίκη peculiaris fuit, & ob maletractationẽ uxoribus dabatur contra maritos, & natis contra parentes, quæ nihil pertinent ad εἰσαγγελίαν, quia nomen habent. Κακουργίαν autem esse stellionatum, è glossis veteribus sumpsit vir doctissimus, qua voce non solum κακοτεχνίαν Græci vocarunt, sed omne maleficium, quod non solum mala arte fit, sed etiam vi. Vt κακοῦργοι etiam pro latronibus, & sicariis poni solent Græcis. Sed iam descendamus ad illud ipsum quod ansam videtur præbuisse doctissimo Advocato huius capitis conscribendi. Nimirum ut carperet interpretationẽ Salmasii horum verborũ Latinã, καταλύειν τὸν δῆμον. Inter alia crimina ἄγραφα, propter quæ in delinquentes hoc iudicium reddi solebat τῆς εἰσαγγελίας, adversus Rhetores καταλύοντας τὸν δῆμον etiã reddebatur. Salmasius vertit, *concutere imperium populi*. Quod vir doctus rectũ

negat,

egat, cũ ſit, inquit, *democratiæ ſtatum diſſolvere atque everſum ire*. Primum per δῆμον melius reddi vult *democratiæ ſtatum*, quam *populi imperiũ*, ut Salmaſius Latine vertit. Hæc nimia eſt, vitilitigatio: ſed quia Advocatis familiaris eſt, feramus: nihil præter ſolitũ fecit. Valerius tamen lib. III. c. VII. *imperium populi Romani prodere* dixit. Quid autẽ δημοκρατία, *niſi populi imperiũ?* Immo Salmaſius, eodem loco qui carpitur, δῆμον quoque δημοκρατίαν interpretatus eſt. Sic enim ibi ſcripſit totidem verbis p. DXC. τῶν τὸν καταλυόντων τὸν δῆμον, *vel, ut in aliis legitur*, τὴν δημοκρατίαν. interrogare liceat Advocatum an putaverit, Salmaſiũ non intellexiſſe verba illa Græca καταλύειν τὸν δῆμον, nec ſciviſſe quo ſenſu Græci καταλύειν uſurparent, cum populi *imperium concutere* reddidit? An aliquis eſt tam Græcæ linguæ ignarus, qui non teneat vim iſtius verbi quid ſignificet? Et Salmaſius hoc ignoraverit? Duas tamen ferme paginas impendit Advocatus, ut hanc eius interpretationem ſugillaret. Salmaſium non neſciſſe quid ſignificarent illa Græca, vel ipſo teſte Advocato convincam. Nam paulo infra fatetur, quandoq; non male interpretari qui vertat, *populi maieſtatem imminuere*.

Atque ita etiam ipso fatente Salmasius Græca illa expressit: *Vt contra eos dabatur, qui populi imperium concuterent, & maiestatem eius imminuerent.* Eo igitur res redit, ut quid esset καταλύειν τὸν δῆμον, Salmasius calluerit, sed *concutere* Latinum quam significationem haberet, non intellexerit, utpote qui idem esse voluerit Latine *concutere* quod Græcum καταλύειν. Ad hanc igitur lineam pugnemus, & ostendamus Advocato, non tam harum rerum eum esse peritum quam fori sui. A priori *concutere* idẽ omnino est, quod convellere & evertere, quia quæ prosternuntur, prius concutiuntur, ut illa quæ solo fixa hærent, everti non possunt nisi concussa. *Decutere* est deiicere. *Excutere*, eiicere. *Quatere foras*, pro eiicere, apud Comicum in Eunucho.

--- quatietur certe cum dono foras.

Ad quem locum notat Donatus, *vide quam contumeliosum dictum sit, quatietur foras, vel verberibus impelletur, non expulsione, sed detrusione.* Inde poëtis, *quatere oppida bello*, id est, evertere, quia prius quatiuntur ariete, & aliis machinis, ut evertantur. Virgilius 11. Aeneid.

--- magnoque emota tridenti,
Fundamenta quatit, totamque à sedibus urbẽ
Eruit.

Qua-

Quatit emota, id est, subvertit. Alioquin movere & vibrare tantũ significat, ut *quatere alas, quatere hastã*, & similia multa apud eundẽ poëtã. *Quassa olla* Plauto est fracta. Frequentativũ ab eo factũ *quassare*, duplicẽ quoque habet apud auctores significationem, movendi, & evertendi, sive dissolvendo, rumpendique. Vt *quassare ferulas, quassare caput, quassare lilia*. At *quassata vasa* Lucretio sunt dissoluta, & fracta, lib. III.

Nunc igitur quondam quassatis undique vasis
Diffluere humorem.

Quassatum calicem, & rupto poscentem sulfura vitro, dixit Satyricus. Inde nostrum *quassare*, vel *cassare*, de vitreo calice cum frangitur. Et apud Virgilium aliquot locis *quassatæ* naves, ut & apud Liviũ solutis cõpagibus rimosę, & inutiles ad navigandũ:

Quassatæque rates, & non tractabile cœlum.

Compositum *percutere* duo etiam designat, & simpliciter ferire, ut *malam alicui percutere*, & feriendo aliquem prosternere, id est, occidere. Sic apud Suetonium in Caligula, *hostem cominus sæpe percussit*. Et alibi passim apud auctores. Vnde & *percussores*, de homicidis, & sicariis.

riis. Optimæ Glossæ: *percussor*, κροταφιστὴς, σφάκτης. *Concutere* idem fere quod simplex *quatere*. In his rebus quæ possunt moveri sine dissolutione aut eversione, idem est quod simpliciter vibrare vel agitare, ut *quatere* & *concutere hastam*, *concutere undantia lora*, *concutere arbores* ut fructus maturi decidant, & in similibus. Vbi vero per rei naturam quę quatitur vel concutitur, vix fieri potest quin concussa & quassata dissolvatur aut evertatur, tum dissolvendi ferme & evertendi habet significationem. *Concussæ cautes, & acuto in murice remi Obnixi crepuere*, partem cautium avulsam significat, & in reliqua instar muricis acuti remos obnixos crepuisse. Idem Virgilius de Hercule qui speluncam Caci prostravit.

--- Concussit & imis
Avulsam solvit rudicibus.

Unde & *concuti funditus urbem* alio loco dixit.

Accidit hæc fessis etiam fortuna Latinis,
Quæ totam luctu concussit funditus urbem.

Hæc & similia cum legisset apud auctores Latinos Salmasius, putavit non inscite Græca illa Rhetorum Atticorum

κατα-

ταλύειν τ δῆμον, reddidit *concutere imperiũ* opuli vel *concutere statum* Democratiæ. Iã & Cicero eodẽ ferme sensu, *concutere* mpublicã, in Philippica III. *Qui chirogra-ba Cæsaris defendisset lucri sui gratia, is leges Cæsaris, easque præclaras, ut remp. concutere osset, evertit.* Valerius lib. VI. cap. I. *Concus-im & labentẽ civitatis statũ* dixit. Tametsi eccasset Salmasius ita vertendo, cũ per-usillum sit peccatum, non tot verbis nec ã ambitiose debuisse videtur exagitari, ab o præsertim qui amicus esset. Quod autẽ egat, εἰσαγγελίαν Grecis esse nomẽ crimi-is, profecto non est criminis certi appel-atio, ut neque etiam stellionatus in foro Romano. Nam illa vox accusationẽ con-inet omniũ omnino criminũ quæ titulo arent, ut Græcis etiã εἰσαγγελία est accu-atio ἀγράφων omniũ ἀδικημάτων, καὶ περὶ ὧν ὐκ ἔστι νόμος. Nec dubitãt Græci εἰσαγγελίαν νομα δίκης interpretari, haud minus quã le aliis quibuslibet criminibus, tam pri-atis quam publicis. Αἰκία illis dicitur ἶδος δίκης, τραύμα ἐκ προνοίας, ὕβρις, & διωτικὰ δικῶν ὀνόματα vocant quæ iudi-iis privatis disceptantur, δημοσίας δίκας uæ ad publica iudicia pertinent. Idem rgo & de εἰσαγγελίᾳ dixerunt, esse δημο-ίας δίκης ὄνομα. Quid est δίκη in talibus lo-

loquutionibus, aut quomodo Latine reddi debet? Non est *iudicium*, ut quibusdam placet. Nam εἰσάγεσθαι dicitur δίκη, id est, induci coram iudicibus, ut iudicetur, vel iudicium de ea feratur. Vnde δικάσαι δίκην. Μηδὲ δίκην δικάσῃς πρὶν ἀμφοῖν μῦθον ἀκούσῃς. *Ne iudices dicam altera parte tantum audita*. Non est *actio*, ut hanc vocem accepere Prætores Romani. Eiusmodi quippe actionum formulæ quales dabat prætor, non fuere Græcis cognitę. Nec *actio* etiã est, ut definitur ius persequẽdi in iudicio quod sibi debetur. Nam δίκη res ipsa est in controversiam deducta, & in iudicium delata. Actio interdum in iure pro accusatione sumitur. At δίκη aliud quid ab accusatione. Nam apud Aristophanem in Vespis, εἰσάγειν δίκην, vel γραφὴν, & καλεῖν δίκην, tanquam diversa ponuntur à κατηγορεῖν, quod est accusare.

--- ἀλλ' ἅτερος φησὶ κύων,
Κατηγορήσειν, ἢν τις εἰσάγῃ δίκην.

Quod καλεῖν δίκην, & εἰσάγειν dicitur, pro causam citare, & introducere coram iudicibus disceptandam, id etiam vulgo in foro dicunt, *causam appellare*. Causa sive δίκη vel γραφὴ introducta, actor accusabat, ut ex illo loco Aristophanis constat.

at. Δίκη igitur sive γραφὴ, non actio, non accusatio est proprie, sed causa. Aristophanes ibidem:

--- πρὸς ἢ τούτοις τὴν δίκην

Μακρὰν λέγῃ τις.

i quis longam causam peroret. Græci ἡττᾶσθαι δίκην dicunt, pro *causa cadere, causam perdere.* Quo sensu δίκη nec actio est, nec accusatio. Non etiam iudicium est. Omnino est quæ Latinis *causa*, vel *lis*, appellatur. Donatus in Phormionem. *Δίκη causa est, quæ fit Latine dica, ut acte acta, Calliope calliopa.* Unde quæ Græce δίκαι ἰδιωτικαὶ, & δημόσιαι vocantur, Ciceroni sunt *causæ privatæ & publicæ.* Asconius in divinationem: *causæ autem etiam privatæ sunt, sed repetundarum, ambitus, maiestatis, & ceteræ Reipublicæ causa constitutæ sunt,* id est, δημόσιαι sunt. In lege Diocletiani VII. Cod. de iniuriis, *causa iniuriarum* vocatur quæ Terentio est *iniuriarum dica. Iniuriarum causa, non publici iudicii, sed privati continet querelam.* Pollux lib. VIII. cap. VI. λῆξιν δίκης apud Atticos esse notat qui vulgo suo tempore in foro Græco τύπος dicebatur, & vulgariter ἀμφισβήτημα. Ubi τύπος est forma causæ vel status controversiæ. Quod vulgo etiam dici ἀμφισβήτημα observat, id est,

quæ-

quæstionem, sive controversiam, vel litem. Attici ἀγῶνα etiam vocabant. Nam ἀγὼν, & δίκη, synonyma sunt. Vnde ἀγὼν ἔρημος pro eremodicio, vel ἐρήμη δίκη. Hesychius: ἀγὼν ἔρημος, οὐκ ἔχων ἀντίδικον. Apud Harpocrationẽ ἀγὼν ἀτίμητος est, causa cuius τίμημα sive æstimatio legibus non est definita. Polluci pro eodem, δίκη ἀτίμητος. Lysias in Apologia pro Mantitheo, περὶ μὲν οὖν ταύτης τῆς αἰτίας οὐκ οἶδα ὅτι δεῖ πλείω λέγειν, δοκεῖ δέ μοι, ὦ βουλὴ, ἐν μὲν τοῖς ἄλλοις ἀγῶσι περὶ αὐτῶν μόνων τῶν κατηγορημένων προσήκειν ἀπολογεῖσθαι. *In aliis causis, in aliis certaminibus.* Αἰτία Græcorum ad verbum *causa* est Latinorum, sed αἰτίαν Græci Rhetores magis pro accusatione usurpant. Idem Pollux, κατηγορία δ᾽ ἂν εἴη ταὐτὸ τοῦτο, καὶ αἰτία, καὶ ὡς Πλάτων, αἰτίασις καὶ δίωξις. Verum de his alibi pluribus, in nostro etiam commentario de legibus Atticis. Quem statim dabimus ubi prodierit ille tamdiu expectatus & promissus ab Advocato Parisiensi. In quo si nos docere potuerit aliud crimen apud Græcos proprium respondere τῇ εἰσαγγελίᾳ Atticorum quam stellionatum, tum ego fatebor, neminem hodie in terris vivere qui ius Atticum melius calleat. Sed certus sum, nunquam

quam id effecturum quod est pollicitus, & nullam posse dari in Iure Attico accusationem quæ stellionatui Romanorum similior sit quam εἰσαγγελία, cum utraque accusatio de criminibus quæ titulo & nomine carent, hæc apud Græcos, illa apud Latinos, constituta sit. Nã κακοτεχνίας δίκη, specialis fuit, ut supra docuimus. Nulla κακουργίας δίκη nota apud Græcos, sed omne crimen cui leges nominatim pœnam non imposuerant, intendebatur per εἰσαγγελίαν, ut apud Latinos per *Stellionatum*. Aliud doceat, & vicerit. Ridiculus est, & ineptus, cum Pollucem dicit parum accurate de εἰσαγγελία tractasse. Ergo ipsius tractatum accuratiorem de ea re expectabimus. Atticista, & Rhetor, qui vixit florentibus adhuc Athenis, & studio eloquentiæ in illa urbe vigente, quiq; tot Oratorũ volumina Atticorũ quibus hodie caremus legerat, non tam bene quid esset εἰσαγγελία intellexerit, quam febriculosus Advocatus Parisiensis, qui nescio quas minutas Oratorum reliquias obiter percurrit, nec assequutus est. Abi, abi non est verisimile quod dicis.

V CAP.

CAP. XI.

Salmasii in loco Varronis emendatio defensa à calumniis Advocati Parisiensis. Quid sit rogare legem, & rogatio. Quid sit auctorem fieri. Addicere idem esse quod vendere. Differentia inter addictum, id est, sententia iudicis ob æs alienum condemnatum, & eum qui se sponte in servitutem dat. Lege duodecim tabularum addictos venundari & occidi licuisse, & in partes secari. Hanc legem à Solone mutuatos Romanos. Quæ sit vis ac notio ἀγωγίμου. Ἀγώγιμον ex quacunque causa necari potuisse. Servitium à servitute non differre. Quid sit προέθελος, quid προσήλυτος. Salmasius in multis aliis defensus. Manilius explicatus, & emendatus. Alia multa. Quis sector, quis cognitor. Lex VIII. D. de bonorum cessione explicata, & vindicata.

SALMASIUS de addictis satis longã dissertationẽ habuit in tractatu de Modo Vsurarũ. Voluit Advocatus & de hoc mustaceo laureolã petere, ac de eadẽ re tractare, simul etiã ut haberet causã Salmasii carpendi, ut in aliis. Quod eodem modo & hic præstitit, ut in aliis fecit, id est, summa cum iniquitate, & inscitia, & indomi-

domita vitilitigandi libidine. Nulla enim bona ratione aut causa iusta ad id impulsum fuisse res ipsa ostendet. Non poterat negare, verissimam esse ac rectissimã Salmasii in Varronis verbis emendationem, quæ sic vulgo leguntur lib. VI. D. L. L. *Liber qui suas operas in servitute pro pecunia quam debeat dat, dum solveret nexus vocatur, ut ab ære obæratus. Hoc C. Popilio rogante Sylla dictatore, sublatum ne fieret, & omnes qui bonam copiam eiurarent, ne essent nexi dissoluti.* Pro illis verbis *C. Popilio*, recte iudicavit Salmasius esse rescribendum *C. Pœtilio.* An verum hoc negare potest Advocatus? Illa autem *rogante Sylla dictatore*, mendosa sunt, nec in libris manu exaratis comparent. Quod enim notat Advocatus, scriptũ esse in veteribus libris *C. Pœtilio Visolo*, ratio eum fugit. Ad marginem quidem Varronis ita legitur adnotatum, sed ex coniectura Augustini aut Itali alicuius viri docti. Turnebus in Notis legit, *C. Popilio auctore.* Sed nullus Popilius legis illius auctor fuit quam constat rogatam esse à C. Pœtilio Visolo. Quid igitur in Salmasii coniectura reprehendit Advocatus Parisiensis? *Quod*, inquit, *C. Pœtilio auctore, legi volunt, iis assentiri non*

possum: rogante probum est, ac verum. Certe neque illud *rogante* sollicitasset aut loco suo movisset Salmasius, si id in veteribus libris lectum esset. Ipse etiam Turnebus totius Romanæ antiquitatis peritissimus vir, non dubitavit emendare, *C. Popilio auctore*, pro *Sylla dictatore.* Hoc tamen falsum est, quod *Popilio* scripserit pro *Pœtilio.* Sed cur naso Advocati non placet illud *auctore*, pro vulgato *dictatore*, & mallet *rogante? Consul*, inquit, *rogabat, non auctor erat, senatus auctor erat.* Quæ verba magnam imperitiam produnt morum rerumque Romanarum. Consules omnium legum quæ per rogationem populi ferebantur, summam potestatem habebant. Vnde & *rogationes* illæ leges vocabantur quas rogante consule plebs sciscebat. Polybius lib. VI. de consulum potestate, primo dicit, πασῶν eos esse κυρίους δημοσίων πράξεων, *Omnium quæ publice geruntur summum imperium ac potestatem habere.* Deinde addit, πρὸς δὲ τοῖς προειρημένοις οὗτοι τὰ κατεπείγοντα τῶν διαβουλίων ἀναδιδόασιν· οὗτοι τὸν ὅλον χειρισμὸν τῶν δογμάτων ἐπιτελοῦσι, καὶ μὴν ὅσα δεῖ διὰ τοῦ δήμου συντελεῖσθαι τῶν πρὸς τὰς κοινὰς πράξεις συντελούντων, τούτοις καθήκει φροντίζειν, καὶ συνάγειν ἀεὶ τὰς ἐκκλησίας, τούτοις

εἰσφέ-

εἰσφέρειν τὰ δόγματα, τούτοις βραβεύειν τὰ δοκοῦντα τοῖς πλείοσιν. *Præter illa quæ diximus, quoties deliberationes de rebus magnis & urgentibus expetunt, referendi iidem ius habent. De his etiam quæ fuerint decreta, Senatusconsulta conficiendi potestas penes ipsos est. Deinde & omnes publicæ actiones quæ per populum fieri debent ad eorum curam pertinent. Item conciones populi advocare, rogationes ferre, & suffragiis maioris partis populi legem aut plebiscitum condere.* Ergo consul qui legem rogabat, eius etiam auctor habebatur, eaq; *rogatio* dicebatur. Populi rogandi hæc formula fuit, *velitis iubeatis, Quirites.* In ipsa rogatione condenda hæc verba ponebantur, *consules populum iure rogaverunt, populusque iure scivit.* Senatus autem auctor fiebat in his magistratibus quos populus creaverat. Non enim magistratum gerebat is qui ceperat, si patres auctores non erant facti. Auctor igitur legis habebatur consul qui eam rogabat, nec senatus in his rogationibus auctor fiebat, quia non eas confirmare necesse habebat. Auctor autem in eiusmodi rebus is proprie esse ac dici solebat qui eam adprobabat. Vnde *auctor* βεβαιωτής in Glossis exponitur. Vt apparet, non moris Romani peritior est Advocatus

quam Iuris Attici. Scripſit Salmaſius ante legem à Pœtilio rogatam, & à populo ſancitam in favorem addictorum ne amplius nexum inirent, eos qui conditoribus addicebantur in eam ſervitutem redigi ſolitos, ut non ſolum cives eſſe deſinerent, ſed etiam à creditoribus ſuis impune trucidari poſſent. Non poſſe his aſſentiri ſe dicit Advocatus. Non mirum ſane. Nam qui rerum harum nullum ſenſum habet, nec aſſenſum commodare poteſt illis quæ recte vereque adfirmantur. *Sane*, inquit, *ſerviebant, ſed ſervi non erant.* Et Varronis locum citat, qui à Salmaſio emendatus eſt, ut probet quod dicit. *Liber qui ſuas operas in ſervitute pro pecunia quam debet, dat, dum ſolveret.* Sed miror, Advocatum non animadvertiſſe, latum differentiæ limitem extitiſſe inter hominem liberum qui ſponte ſua operas ſuas in ſervitute dabat creditori donec ſolviſſet, & inter debitorem addictum creditori ſententia iudicis, & ex condemnatione deditum illi vel dediticium factum, & ſervituti mancipatum. Liber ille qui ſponte ſua operas ſuas dabat pro pecunia, vel pro uſura pecuniæ quam debebat, ubi pecuniam quaſi ſui pretium ex operis ſolviſſet, liberabatur,

tur, & servitutem exuebat. *In servitute* propriè esse dicebatur, non *servitutem servire*. Addictus autem, id est, damnatus creditori suo, libertate in totum excidebat, & vitæ necisque potestatem in eum creditor adipiscebatur. Non ius igitur civitatis poterat retinere huiusmodi addictus, cum libertatem penitus amitteret. Nemo autem civis nisi liber. Quod quis emerat iure, id vendere poterat prisco Iure Romano, sed & occidere æque servum, ut equum vel bovem. Addictus autem is erat, qui sententia iudicis venditus creditori ab eo ita deinceps possidebatur, ac si ęre emptus esset. Nam & *addicere* vendere est. Vnde & *fundus addictus*. An non lege XII. Tabularum tertiis nundinis venundari poterant huiusmodi ob æs alienú addicti, atq; etiá interfici? *De venditione*, inquit, *verba audio, rem non video*. Ridicule. An aliter rẽ videre vellet, quam quomodo videndam exhibent verba ipsius legis quæ rem permisit? Licuit lege duodecim tabularum creditoribus addictum sibi debitorem venundare, licuit occidere, licuit in partes secare si pluribus esset addictus creditoribus. Stulte rem quærit qui legem tenet à qua res manavit. An cadavera occiso-

rum debitorum à creditoribus ſubiici oculis ſuis cuperet, ut occiſos aliquando aliquos credere poſſet? De venditione addictorum primo dubitat, an unquam fuerit uſu recepta. Quam inſcita hæc dubitatio? Si maius permiſſum fuit, cur de eo quod minus eſt ambigamus? Si licuit occidere, multo magis & venundare. Lege Solonis vendi poterant, & quidem peregre exportari ob æs alienum addicti. Plutarchus, in Solone. *Χρέα λαμβάνοντες ἐπὶ τοῖς σώμασι ἀγώγιμοι τοῖς δανείζουσιν ἦσαν, οἱ δ' ἐπὶ τῇ ξένῃ πιπρασκόμενοι.* Qui *ἀγώγιμοι* fiebant, in poteſtate eorum quibus addicebantur ſic erant, ut vitæ ius & necis in eos haberēt. Hæc enim pœna fuit *ἀγωγίμων*, quacunque ex cauſa facti eſſent *ἀγώγιμοι*. Legem Solonis de obæratis addictis in duodecim tabulas à Romanis legiſlatoribus tranſlatam fuiſſe, nemo eſt qui ignoret præter Advocatum fortaſſe Pariſienſem. Hinc & lege duodecim tabularum licuit creditori addictū ſibi debitorem venundare, occidere, & in partes ſecare cum pluribus creditoribus ex æquo eſſet addictus. Agellius cap. 1. lib. xx. *Tertiis autem nundinis capite pœnas dabant, aut trans Tiberim peregre venum ibant.* Rerum Romanarum, & antiqui-

tiqui-

tiquitatis Iuris Quiritium maiorem habet peritiã ſcilicet Advocatus Pariſienſis, quã Favorinus aut Cæcilius Iuriſconſultus habuere quos ibi introducit Agellius de his differentes? Non credet fortaſſean Advocatus & legẽ aliquã in duodecim relatã tabulis fuiſſe quæ talionẽ pro mẽbro rupto exigeret. *Omnes*, inquit, *ſcriptorũ loci à nobis allati, & cæteri omnes eiuſmodi, ſatis ſignificant, ſervitio eos tantum mancipatos, non ſervituti. & quod de necis poteſtate dicunt id à vero plane alienum puto.* Tu putas? Certe inepte putas, & hoc ſimile eſt cæteris tuis hariolationibus. Si loci auctorum aliquot fidẽ faciunt, addictos debitores in ſervitium à creditoribus fuiſſe abductos, non propterea negandum eſt, necis in eos poteſtatẽ habuiſſe creditores, vel vẽdendorum eorumdẽ facultatẽ qui ſic ſibi addicti forent. Tanto magis id dicendũ. Nõ ſemper occidebãt ſervos aut addictos domini vel creditores. Qui ſibi utiles eſſe poterant, eos ſervabant, & eorum opera utebantur. Addictos prorſus inutiles, præ ſenio vel cõtumacia in ſerviendo, ne alere cogerentur nulli uſui ſibi futuros, aut trans Tiberim venundabant peregre, aut necabant. Non reperiuntur exempla necis apud auctores. An ideo non uſurpa-

tam fuisse dicendum, cum stent contra verba legis quæ disertissime id permisit? Superat vero omnem inscitiam quod hic *servitium* à *servitute* distinguit. Quod & alibi fecit in illo tractatu. Qua alia maior imperitia non potest fingi. Hodie *servitium* vocamus in idiomate vulgari Gallico locaticiam operam, quam mercede conducti famuli præstant. Officium etiam quod amicus amico confert, *servitii* nomine nuncupamus. Apud Romanos autẽ veteres nunquam aliter *servitii* vox sumitur quam pro servitute, aut servorum multitudine. Sosipater Charisius, lib. 1. de Analogia : *Servitium multitudo est servorum, servitus conditio serviendi, sed veteres indifferenter servitium & pro servitute posuerunt. Servitio enixæ tulimus*, Virgilius tertio. Alibi etiam apud eumdem Virgilium in eodem significatu occurrit:

Cum domus Assaraci Phthiam clarasq; Mycenas
Servitio premet.

Apud Terentium servus ita herilem filium alloquitur:

Ego, Pamphile, hoc tibi pro servitio debeo, capitis
Periculum adire. &c.

Id

Id eſt, ſervitutem. Apud poëtam elegiacum:

Iam mihi ſervitium video, dominamque paratam,
Hei mihi libertas illa paterna, vale.

Nam amantes ſervi amaſiarum. Vnde illud comici:

Præſertim cum ſe ſervum fateatur tuum.

Et ſane cum *ſervitium* à ſervo derivetur, non poteſt aliud eſſe quam ſerviendi actus, vel conditio, atque etiam ut quidam ſcripſere, *ſervi patientia*. Pro ipſa ſervitute ſæpius apud veteres accipitur. Non aliter accipienda hæc vox in loco Livii quem citat Advocatus, de nexo ita exclamante, *Ductum ſe à creditore non in ſervitium, ſed in ergaſtulum, & carnificinam eſſe. Inde oſtentare tergum fœdum recentibus veſtigiis verberum.* Quid hîc eſt *ſervitium*, ſi ſervitus non eſt? Queritur nexus ille, ſe non in ſimplicem ſervitutem ductum, ſed in ergaſtulum. Hæc peſſimorum ſervorum pœna fuit, ut in ergaſtulum darentur vincti & inſcripti, opuſque ibi facerent. Qui merebantur occidi, ita puniebantur, vitam trahentes omni morte duriorem ac miſeriorem. Verbis illis adductis ſubiungit Advocatus: *Sane ille nihil omittebat quo poſſet plebis indignationem excitare, & fœnera-*

neratoribus invidiam creare. Ad eam rem ergastulum & carnificinam crepabat: tergum vestigiis verberum fœdum ostentabat. Quid hoc rei erat, si occidere eum licuisset ? Immo cui tam crudeles pœnas de nexo sumere impune licuit, nec longe fuit quin & occidere liceret. *Invenies* , inquit Seneca, *servum, qui flagellis quam colaphis cædi malit, & qui mortem ac verbera tolerabiliora credat quam contumeliosa verba.* Sed nimis delicati erant isti servi. At ingenuo, & civi Romano nato, quanto tolerabiliorem mortem fuisse putamus, verberibus, & vinculis, & ergastulo ? Servi à fuga retracti , & cruce digni non semper hoc supplicio afficiebantur à dominis , sed in ergastulum compingebantur , ubi vincti opus faciebant, & stigmate frontem inusti, ubi etiam interdum fame & miseria enecabantur. Alia præterea conditio fuit eorum qui in nexum se dabant sponte sua , & in servitutem semet ipsos tradebant creditoribus suis donec pecuniam solvissent. Non idem iuris in istos creditoribus fuit atque in iudicatos & addictos. Ex horum genere homo liber Varronis, *qui operas dabat in servitute pro pecunia quam debebat.* Item Publius ille apud Liviũ lib. VIII. qui ob æs alienũ paternum in

n nexum ſe Papyrio dederat. Is etiam Publius quod libidini creditoris flore eius abuti volentis parum ſe morigerum præbuiſſet, verberibus ab eo laceratus in publicum ſe proripuit, libidinem crudelitatemque conquerens fœneratoris. Ex qua unius impotente iniuria creditoris, factum eſt, ut conſules ad populum tulerint, ut propter pecuniam creditam bona debitoris non corpus, obnoxia fierent. Nam antea etiam ii debitores, qui ſponte ſua nexum iniverant, apud creditorem in nervo & compedibus tenebantur. Quæ omnia Salmaſius in libro de modo uſurarum luculenter proſequutus eſt, & fruſtra ea incruſtare voluit nugator Advocatus. Patiatur æquo animo ſibi dici quod meruit audire. Nonne meræ nugæ ſunt quæ ſtatim ſubnectit de ſectione? *Quid igitur*, inquit, *ſibi volebat illa debitorum ſectio lege duodecim tabularum ſancita? Si enim communem debitorem plures in partes ſecare poterant quidam, poterant ſuum quiſque debitorem trucidare.* Optime ſane nunc ſic ratiocinatur, & eodem argumento uſus Salmaſius ſcripſit, lege duodecim licuiſſe creditoribus ſibi addictos, ſi vellent, interficere. Quid igitur tantopere fringutit Advocatus, ut hoc infi-

inficietur? Sed ad nugas & hariolationes ſibi ſollemnes ſtatim revolvitur, cum ſubiicit: *Sane ſectionem illã, niſi graviſſimorum ſcriptorum, Quintiliani, & Tertuliani obſtaret auctoritas civilius multo interpretarer quã verba videntur poſtulare.* Ain tu? Tu civilius eam ſectionem interpretareris, niſi obſtaret Quintiliani, & Tertulliani auctoritas? Non potes igitur iſta tua civilitate interpretationis uti, quandoquidem te tanti auctores ab ea deterrent. Fatendum igitur tibi eſt, cum ſectio debitoris unius inter plures creditores permiſſa lege duodecim tabularum fuerit, licitam etiam fuiſſe eadem lege trucidationem. Hoc enim neceſſario conſequitur. Ego vero, ut ita fuiſſe credam, quod & credidit Salmaſius, non moveor auctoritate Quintiliani, nec Tertulliani, ſed ipſius legis potius verbis expreſſiſſimis, & diſertiſſimis, quibus hoc ſancitum eſt, & quæ Quintilianum & Tertullianum moverunt ut id traderent quod in ipſa lege continetur. Non igitur Quintilianus, nec Tertullianus civilem illam tuam interpretationem auctoritate ſua cohibẽt ac reprimunt, ſed verba ipſa legis, quę nullo modo liceat aliter interpretari. Sed civilem illam tuam expoſitionem videamus

ius an ferre eam lex possit, sicut apud A-
ellium concepta est, quem tu vir tantus
i cognitione Romanæ antiquitatis tam
ontemptim conteris, ut nihil illum mo-
ari te dicas. Promptius fuerat, te, dice-
e, nec legem ipsam morari. Nam Agel-
ius non alio testimonio utitur, ut id pro-
et quod asserit, quam ipsius legis. Ego
ero certo scio amanuensem Agellii ma-
orem antiquitatis Romanæ peritiam ha-
uisse, quam te, qui patronus cluis cele-
errimus fori Parisiensis. Iam examine-
nus civilitatem interpretationis de se-
tione debitoris permissa duodecim ta-
ulis. *Servus*, inquit, *communis secatur, &
ividitur in partes, & unusquisque eorum quo-
um servus est, partem suam habet*. leg. v. π.
. De legatis I. Et leg. II. π. I. D. de
erborum obligationibus. Vide ine-
ptiam hominis. Leges illæ quas citavit
on meminerunt servi secti in partes. Lex
lla v. D. de legatis I. *communis servi*
neminit. Eum, si legatus esset, totum
eberi putavit Labeo. Trebatius contra
artem tantum deberi respondit. Quod
ars servi deberetur, non ex eo sequitur,
ervi sectionem in partet dari. Non re-
ipiunt sectionem nisi quæ in partes divi-
i possunt natura sua. In lege autem II. D.
de

de verborum obligationibus, ſcribitur. *Stipulationum quaſdam partium præſtationem recipere, veluti cum decem dari ſtipulamur: quaſdam non recipere, ut in his quæ natura diviſionem non admittunt, veluti cum viam, iter, actum ſtipulamur. Quaſdam autem partis quidē dationem recipere ſed niſi tota dātur, ſtipulationi ſatis nō ſit, veluti cū hominē generaliter ſtipulor.* Ubi illa ſervi communis in partes ſectio, quā mirificus Iuriſcōſultus Pariſienſis ex legibus ſupraſcriptis nobis obtrudebat? Pars ſervi legari poteſt, ſed ſervus in partes ſecari nō poteſt, niſi necatus. Cui bono aut cui uſui partes ſervi ita ſecti? Hic locum habet veteris Iuriſconſulti apud Quintilianū reſponſum quærenti mercatori quomodo navim cū ſocio divideret, *Navē*, inquit, *ſi dividis, perdes*. Luſit in vera ſignificatione verbi *dividendi*. Nā navis ex illis rebus eſt, quæ natura diviſionem non admittunt, ut loquitur Paulus. Partis tamē dationē recipit, ut ſervus. Sed nec ſervus nec navis in partes ſecari debent, ac dividi, ut partium datio in his recipiatur. Subiicit porro Advocatus poſt illud exemplum ſervi in partes ſecti. *Ergo*, inquit, *& debitor pluribus nexus, & addictus, in partes ſecari poterat, ut pro debiti portione unicuique ſerviret, & operas ſuas pro pecunia daret.*

Quæ

Quæ miram stoliditatem præ se ferunt. Quis unquam audivit fando, *hominem secari in partes*, cuius partes aut æstimantur, ut in servo communi cuius pars legata est: aut cuius operæ in plures dominos sive creditores dividuæ fiunt, dum per vices aliis & aliis servit? Sed age, demus illi, ne iratum habeamus, quod sæpe ei audio contingere, servum secari in partes à debitore eo sensu quo voluit, videndum an verba legis hanc interpretationem civiliorem possint admittere. Sic illa habent de hac sectione debitorum: *Tertiis nundinis paries secanto. Si plus minusve secuerunt, sive fraude esto.* Iudicet nunc, lector, an talis sectio, quæ lege sancita est, conveniat cum illa sectione quam hariolatus est Advocatus. Tandem tamen post varias tergiversationes, ambages, & peregrinationes mentis, & hallucinationes, quasi ἀπ᾽ ὄνου καταπεσών, delabitur invitus an imprudẽs nescio in eam sententiam quam Salmasius propugnavit. *Sed rem ipsam*, inquit, *amplius scrutari nihil est necesse, sufficit quod iidem scriptores testantur, iure illo, si verborum faciem spectes, truculento & sanguinario, neminem unquam esse usum.* Tantæ molis erat ingenio contumaci, semel bona fide veritatis

confeſſionem ſibi pati excidiſſe. Satis iam habemus, hunc fateri, ſectionem & trucidationem addicti debitoris creditori lege duodecim Tabularum fuiſſe licitam. Vti ea potuit quicunque voluit, & qui adeo truculentus fuit ac crudelis, ut ſanguine ſui debitoris paſci ac delectari potuerit. Non eſt quæſtio nunc an aliqui fuerint uſi, cum ſatis certum ſit, uti potuiſſe. Ne talionem quidem membri rupti, eadē lege duodecim permiſſum, uſurpatum paſſim fuiſſe ſuſpicor, vel ea maxime ratione, quod difficillime pariſſimus talio fieri poſſet, ut loquitur Agellius. Et poſtea tandē in deſuetudinē abiit cum ſectione & partitione corporis debitorum, & ad æſtimationē iudici permiſſam redactus eſt. Cum duas autem has leges Romanas, & in duodecim tabulas relatas, è Solonianis expreſſas fuiſſe liqueat, iam hinc etiam poteſt conſtare, ἀγωγίμους debitores in lege Solonis eidē trucidationi factos obnoxios, ut æris confeſſi condemnatos & addictos in lege duodecim Tabularum. Nam *addicti* apud Latinos iidem qui *ἀγώγιμοι* apud Græcos. Et cum recte docuerit Salmaſius, eodem iure fuiſſe uſos Athenienſes ex lege Solonis in occidendis vel venundandis

dandis debitoribus factis ἀγωγίμοις ſuo creditori, non id ſibi perſuaderi patitur Advocatus, qui nullo alio inductus propoſito hoc facit quam mira contradicendi libidine. Demoſthenes in Ariſtocratea, quæ vis ſit & proprietas τοῦ ἀγωγίμου, & quid iuris vulgo poteſtatiſque daretur in eos qui ἀγώγιμοι eſſent facti, his verbis declaravit: Καὶ μὴν ἔν γε τῷ ποιεῖν ἀγώγιμον πάνθ' ὅσα ἀπείρηκεν ὁ νόμος δέδωκας, χρήματα πράξασθαι, ζῶντα λυμαίνεσθαι, κακοῦν, ἔχοντα αὐτὸν ἀποκτιννύναι. Non agi eo loco de addictis & iudicatis ob æs alienum, certum eſt, nec Salmaſius id dixit. Sed generaliter oſtendit Demoſthenes, quiſquis quacunque ex cauſa fiat ἀγώγιμος, in illum ea omnia competere & fieri licere quæ ibidem narrat, pecuniarum exactionẽ, maletractationem, mulcationem, atq; etiam occiſionem. Ergo & in eum qui ἀγώγιμος fieret ex condemnatione ob æs confeſſum, ea omnia admittere illi licuit cui fiebat ἀγώγιμος vel addictus. Hæc vis & notio fuit ἀγωγίμου ex quacunque cauſa. Et ridiculus eſt atque inſcitus Advocatus qui cenſet, dictionis huius ſignificationem *variare pro rerum quibus accommodatur varietate*. Quod nunquã probaturus eſt in illis

imaginariis & frustra exspectandis cōmētariis de Iure Attico. Idem est ac si vellet dicere *capitale supplicium* nō semper significare mortis aut capitis pœnā, sed variare pro rerum quibus aptaretur varietate. Α'γώγιμον Hesychius simpliciter καταδεδικασμένον interpretatur, ut Latinæ Glossæ *addictum* condemnatum. Non tamen ἀγώγιμος absolute eum significat qui condemnatus est, nam varia sunt genera condemnationum, sed illum qui ducendus condemnatus est, & ducendus quidem ad arbitrium eius cui est condemnatus & addictus. Quacunque igitur ex causa aliquis abducendus condemnatur, fit ἀγώγιμος, & in potestatem traditur eius à quo ducitur, ut de eo possit facere quod ipsi libitum fuerit. Ergo ἀγώγιμον ob æs alienum confessum licuit & venundare, ac supplicio capitis afficere, tam apud Atticos ex lege Solonis, quam apud Romanos ex lege duodecim Tabularum. Et cum satis certum sit, hanc legem Tabularum ex Soloniana esse mutuatam, cum hæc permiserit debitoris necem & sectionem ut illa, inde planum est ἀγώγιμον debitorē ex lege Solonis potuisse impune occidi à suo creditore. Malignitatem Advocati vel licet cognoscere maxi-

me

me ex iis quæ iam notabimus. Toto hoc capite XXV. lib. II. de rerum iudicatarum auctoritate cum variis locis Salmasium reprehendat, & nunquam nominatim, sed *doctissimorum virorũ* appellatione, hoc loco postquam de sectione creditorum sententiam eius damnavit, quasi scilicet lege statuta fuerit, statim subiunxit Num. VIII: *Quod autem bonorum sectionem inde appellatam viri doctissimi suspicati sunt, id ab aliis merito improbatum existimo.* Quis per viros istos doctissimos Salmasium hic intelligi non suspicaretur? Nam & paulo infra & supra cum eum reprehendit, sic solet nominare. Atqui Salmasius est, qui eam opinionem damnavit Iurisconsulti magni cuiusdam his verbis, pag. DCCCXXVII. *Ab illa sectione corporum pecuniæ debitæ obnoxiorum, quæ nunquam Romæ fuit usurpata, perperam magni Iurisconsulti derivatam putant sectionis bonorum appellationem.* Hæc Salmasius. Sed cum varia varii commenti sint de sectionis in hoc sensu appellatione, somnia etiam sua narrare ut sibi liceat, petit Advocatus. Mera certe somnia sunt, & nihil de istoc mentitus est. Eum audiamus. *Sane*, inquit, *qui hastam publicam, cui hostium aut damnatorum & proscriptorum bona subiiciebantur, sequi solebant,*

lebant, lucro diis hominibusque exoso inhiantes, ab eo ipso sectores fortasse appellati, & ex eo res ipsa sectio. Nusquam vidi aliquid aptius somnianti excidisse. Qui hastam sequuntur, *sectores* sunt. Ergo & qui castra sequuntur milites, etiam *sectores*. Qui quodlibet aliud compendium vel lucrum sequuntur, *sectores*. Omnes etiam mercatores *sectores*. Hæc insulsa sunt. An *sector*, idem qui *sequutor*? An *sectio* eadem cum *sequutione*? An *sector* formari potest à sequor? Is est sequutor. *Pauci*, inquit, *reperiebantur honesti, aut qui viri boni haberi vellent, qui negotiationem illam facerent.* Quid tum? an propterea sectio dicta fuit hæc negotiatio, quod nulli viri boni aut honesti eam sequerentur? Hæc inepta sunt. Citat deinde locum Ciceronis ex Philippica secunda, quibus hoc ipsum adstruitur, ingenuos & bono loco natos non debere esse sectores. Post Ciceronis verba statim adiicitur ab Advocato, *nec inde alienos esse Manilii versus lib. v. Astronomicon.* Versus illi Maniliani nihil ad eam rem pertinent, sed de industria eos infercire loco alieno voluit Advocatus, ad hoc tantum, ut Salmasianam in his conjecturam suggillaret ac carperet, per fas ac nefas. Vt Scaligeri emendatio-

dationem meliorem esse Salmasiana probaret, dicit, eos versus à Iosepho Scaligero, divini ingenii viro, & stupendæ omnibus sæculis eruditionis, emendatos & optime explicatos sibi videri. Mihi aliter videtur: quamvis non negem, divini ingenii virum fuisse Scaligerum, & stupendæ omnibus sæculis eruditionis. Non tamen inde consequens est, ut omnes Scaligeri emendationes & coniecturas pro veris ac certis amplecti debeamus. Ipse nunc Advocatus in istis versibus Manilianis vel invitus coactus est Salmasii emendationem recipere in ultimo, ubi Scaliger correxerat, *Cogniter est urbis*, cum omnes libri haberent, *cognitor est verbis*. Recte iudicavit Salmasius, illud *verbis* non esse mutandum in *urbis*, sed interpunctione sola mutata ita locum totum esse legendum.

Cognitor est. Verbis nec non lascivit amores
In varios, ponitque forum.

In his Manilii verbis citandis admisit coniecturam Salmasii, dissimulato ipsius nomine, quasi si esset Scaligeri. Quæ fraus est non ferenda. Improbat Salmasii emendationem, ut præferat Scaligeranam, & tamen ita versum illum adduxit à Salmasio emendatum, tanquam si ex Scalige-

ri emendatione ſic correctus foret. Si perſpiciamus autem attentius eam Scaligeri emendationem & explicationem Manilianorum verſuum quam tantopere probat Advocatus, nihil inveniemus utraque falſius. Sic igitur legit vir ille ſummus:

Non ullo careat digito, quaque iverit haſta,
Defueritque bonis ſector.

Veteres omnes Editiones habent, *non ullo curant digito*. Palatini codices, ut notat Iunius, *curat*. Quod Advocatus ait iuvare coniecturam Scaligeri. Nulla huius verbi mutatione, ſed legendo *ullos digitos* vel *ullum digitum*, veriſſima huius loci interpretatio elicitur, quæ ſane non poteſt conſiſtere cum lectione Scaligeri. Quid enim hæc ſibi volunt, *non ullo careat digito, quacunque haſta iverit, ac defuerit bonis ſector?* Si bonis ſector defuerit, carebit omnino digito ille de quo loquitur. Falſum proinde erit quod dixit Manilius correctus, non ullo cariturum digito cum defuerit bonis ſector. Vbicunque ſector eſt, ibi digitus. Nam digito ſublato ſectores ſive mancipes ſignificabant ſe auctores eſſe emptionis, ut notat Feſtus. Ubicunque igitur ſector, ibi digitus ſublatus. Vbi deerat ſector, nullus ibi digitus. Non po-
teſt

ꝛſt igitur ſubſiſtere illa lectio, quæ ponit, on ullo carere digito, quacunque iverit aſta, defueritve bonis ſector. Præterea ertum eſt, iſta omnia referenda eſſe ad lum de quo in fine dicitur, *cognitor eſt.*)icit ibi Manilius ſub illo ſigno pro-uci ſollertes animos, agitataque pe-tora in uſu, nullis curis deficientia, quæ omo contineri neſciant, ſed miniſtri int populi, & per magiſtratus ferantur & per publica iura. Tales ſunt cognito-es. Ideo ſubiici t, cognitorem hunc na-ci, qui non ullum curet digitum, qua-cunque haſta iverit, & auctio, adfuerit-que bonis ſector, ſive reus pœnam lu-cretur, id eſt, abſolvatur, ſive patriam fraudarit ęris debitor. Nō proſcriptos, non addictos, nec publicæ pecuniæ condem-natos, ſub Hœdo dicit oriente naſcituros, ſed cognitores, qui adſunt reis, & cauſam eorum defendunt. Poſſet etiam retineri *non ulli curat digito.* Nam illius temporis ſcriptores verbum *curandi* iunxerunt cum tertio caſu. Falſum igitur quod ait hic Advocatus, ſectorem futurum vel co-gnitorem qui ita naſcitur. Quæ ſenten-tia nullo modo poteſt elici ex illis verbis Manilianis. Quomodo enim illa conne-ctentur quæ ſequuntur?

Defueritque bonis sector, pœnamque lucretur
Noxius, & patriam fraudarit debitor æris.

An etiam cum sectoribus & cognitoribus nascuntur fraudatores & interversores pecuniæ publicæ, de quibus hic intelligit Manilius? Nugæ. Per eum qui patriam fraudavit debitor æris, omnino intelligit poeta reum de residuis, vel de peculatu. Sed illud magis. Lege Iulia de residuis tenebatur, *qui publicam pecuniam delegatam in usum aliquem retinuerit, neque in eum consumpserit*, ut est in leg. 11. D. ad legem Iuliam peculatus. Theophilus eum esse dicit, qui pecuniam publicam administraverat, & reliquator factus, non intulerat reliqua quæ debebat. Hic plane est *debitor æris* Manilianus, qui patriam pecunia publica fraudavit. Sub illo igitur signo natus inter alia ministeria publica quæ producit Hœdus, etiam cognitor erit, qui causam defendat rei lege Iulia de residuis, sive condemnabitur, & bona eius hastæ subiicientur, & sectionem eorum manceps redimet, sive pœnam lucrabitur & absolvetur, & sic re vera debitor æris publici patriam ea pecunia fraudaverit. Nam qui condẽnatur, ex bonis suis satisfacit, & quod rapuit vel

el intervertit, eo modo resarcitur. Qui
ero absolvitur, ut multi per gratiam
vadebant, is pœnam lucratur, & de-
itor pecuniæ publicæ fraudatorque ni-
ilominus manet. Hæc omnino mens
orum Manilii versuum. Quid voluerit
Advocatus, ego certe nescio, qui secto-
em hic cum cognitore coniungit. *Duo,*
nquit, *ista optime coibant, sectio & cogni-*
ura. Sector & cognitor socii vulgo erant eius-
em emptionis. Possetne nos docere, ecquid
llud genus cognitorum fuerit qui socii
rant emptionum cum sectoribus? An
quia legitur apud Suetonium in Vitellio?
Filius sectionibus & cognitoris uberius compen-
ium nactus. Scaliger, qui in Manilio lege-
bat, *cognitor est urbis*, cognitorem ibi in-
erpretabatur de eo *qui sectionibus præest*,
uius munus cognitura dicitur. Sed nullus fuit
urbis cognitor, nec cognitor unquam
hoc sensu Romanis cognitus, qui præ-
esset sectionibus. Illa duo iunxit Sue-
tonius, *cognituram* & *sectionem*, quia
lle de quo loquitur, modo cognitoris
munere functus fuerat in sectionibus &
subhastationibus reorum, modo etiam
sectorem egerat. Et plerunque etiam
eveniebat, ut cognitor sive defensor rei,
sectionem bonorum eius redimeret, ut
amico

amico gratificaretur, & aliquid ei servaret quasi ex incendio, cum quam minimo eam redimere satageret. Addit hic Advocatus, *cave autem heic cognitorem accipias pro procuratore, qui eos quorum bona publicata erant, aut hastæ subiiciebantur, defenderet. Nulli erant ibi procuratores, minus etiam cognitoris partes.* Nihil aliud novit nisi *Cave* dicere. Caveat ipse ab eiusmodi nugis & ineptiis hariolationibusque quas ubique in hoc opere larga manu funditat. Si cognitor hic de procuratore sive defensore iuris reorum non accipitur, ostendat quam aliam hæc vox in foro soloque Latino notionem habuerit. *Cognitores* erant defensores præsentium, *procuratores* absentium. Sed poeta *cognitorem* pro quolibet defensore posuit. Reis aderant eiusmodi defensores: *& patroni quidem dicebantur si causam orarent: advocati si ius suggererent, & præsentiam suam commodarent: aut procuratores si negotium susciperent: aut cognitores si præsentis causam novissent, & tuerentur ut suam.* Hæc Asconius; qui cognitorem quemvis familiarissimi defensorem dictum fuisse ait. *Cognitorem iuris sui* appellat Cicero. Cum publico iudicio damnati & proscripti bona hastæ

subii-

ſubiiciebantur, etiam locus fuit cognitori, qui videret, an omnia bona condemnati in ea cauſa eſſent, & eius naturæ ut publicari deberent. Qui cognitor iuris perſonæ fuerat, etiam bonorum poterat eſſe, & in ipſa ſectione ac publicatione amico ſuo adeſſe, ne liberi eius fraudarentur portione quam accipere debebant ex bonis patris. Ex bonis etiam damnatorum portiones dabantur adoptivis liberis, ſi fraudis cauſa facta non eſſet adoptio, ut habetur in leg. VII. D. de bonis damnatorum. Et hic etiam cognitoris opera opus fuit, qui defenderet pro damnato & eius liberis, adoptivis non factam fuiſſe adoptionem fraudis cauſa. Contra fiſcum iſti cognitores cauſam ſuorum amicorũ protegebant. Ex libertotum etiam bonis patrono dabatur portio, quam habiturus fuiſſet, ſi libertus morte ſua deceſſiſſet, ut eſt in eadem leg. VII. π. I. Multi alii caſus dari poſſunt quibus cognitor bonis damnati defendendis utilem ac neceſſariam operam debuit præſtare. Gloſſæ *ſectorem* Græce interpretantur βιώνην. Salmaſius vocem Græcam expoſuit de eo qui βίον alienum redemiſſet, id eſt, univerſam ſubſtantiam, omnes facultates. Notum quippe eſt, βίον id

id Græcis ſignificare. Satis cauſæ fuit Advocato, cur hanc explicationem damnaret, quod auctor eius extiterit Salmaſius. Maluit itaque ineptire, & ſollemnia hariolari, quam veris concedere quæ reperta eſſent ab amico quondam ſuo. Quomodo igitur ipſe interpretatur eam Græcam dictionem? Βιώνης, inquit, non eſt βίου emptor ſive ὅλης τῆς ὀυσίας, ſed redemptor eorum quæ βίᾳ, vi, & ſub haſta diſtrahuntur. Ergo iuxta hanc interpretationem doctiſſimi in Græcis Advocati, βιώνης erit βίας, id eſt, vis ac violentiæ redemptor. Sic enim omnia vocabula compoſita ad hunc modum & in eam ſententiam formata ſunt. Σιτώνης eſt σίτου, ſive frumenti coemptor, & ὀπωρώνης pomorum emptor. Ἐργώνης operum publicorum manceps vel redemptor. Vnde ἐργωνία. Δημοσιώνης publici redemptor, & publicanus. Et ſimilia ὅσα κόνις. Ita ergo βιώνης, qui βίαν redimit. Quæ eſt illa βία ſive violentia cuius redemptor eſt ſector? An ulla βία eſt in illis qui iuſto iudicio damnantur, & quorum bona publicantur, & fiſco vindicantur, haſtęq; ſubiiciuntur? Quæ vis aut quæ violentia in iſtis notari poteſt, quæ ordine iudiciorum peraguntur, ac iure fiunt? An au-
ctiones

tiones publicæ, quæ hasta posita signifi-
abantur, cum vi & violentia fiebant, ut
ui bona in his publicata redimeret,
ιώνης, id est, violentiæ emptor dicendus
uerit? Vi capiebantur oppida hostiũ. Sed
ibi capta erant, eorum sectio vendebatur
ine vi, & mancipes qui eam redimebant,
ulla vi utebantur, nulla violentia nite-
antur. Nec ipsis etiam vis adhibebatur,
t digitum in eius sectionibus redimen-
dis tollerent. Quo mentis statu fuerit
bonus Advocatus, cum tam aliena hario-
latus est, vel deliravit potius, nescio.
Contradicendi libido eum excæcavit, vel
dementavit Salmasii reprehendendi in-
sana cupiditas. Adeo iniquum se Salma-
sio ostendit, ut vel ad minutias usque de-
scenderit in eo carpendo. In veteribus
Glossis exponitur, *Decoquit*, κατειφυρᾷ, ἀ-
ποτριτοῖ. Corruptum illud κατεφυρᾷ, Salma-
sius emendavit, καταφυρᾷ, idẽ est enim κα-
ταφυρᾶν quod simplex φυρᾶν, de eo qui ra-
tiones conturbat & decoquit. Vulca-
nius correxit in editione sua, κάπτει, φυρᾷ.
Pessimis adhærere solitus Advocatus hãc
emendationem magis probat quam Sal-
masianam, cum hæc sit verissima. Nam
κάπτειν Græcum est verbum obsoletum &
antiquum pro *comedere*. Sed absolute
pro

pro decoquere non ponitur, ut nec *comedere*. Suam quidem ſubſtantiam comedit, qui decoquit, ſed abſolute non dicitur *comedere*, & nec Græce κάπτειν, ſed κάπτειν τὴν οὐσίαν. Et verbum eſt ut dixi antiquum & exoletum. Salmaſius apud Ammonium προσηλύτους vocari notaverat qui ſe in nexum ſponte dederant creditoribus ac ſemetipſos addixerant. Et clara adeo verba ſunt Ammonii, ut interpretatione non egeant, cum ſcribit, Græce ἐξελεύθερον dici τὸν γινόμενον διὰ χρέα προσήλυτον ἢ κατ' ἄλλην τινὰ αἰτίαν δουλεύσαντα, εἶτ' ἐλευθερωθέντα. Qui in ſervitutem ſe dedit ob æs alienum, ubi æs illud exſolvit, & libertatē recuperavit, non dicitur ἀπελεύθερος, ut illi qui manumiſſi fuere ex ſervitute quam ſervierant, ſed ἐξελεύθεροι. Ad neſcio quas nugas confugit Advocatus more ſuo, quæ fidem faciunt, nihil aliud voluiſſe quam contradicere, καὶ δίκαια καὶ ἄδικα. Ita magnas opes in foro acquiſivit, æque contra ius ſtando quam pro iure. Non igitur artis oblitus eſt, cum ad hunc tractatum commentandum acceſſit. Simile eſt quod in loco Plutarchi προσθέτους negavit eſſe addictos, ſed, quod neſciebamus, ex novo Teſtamento teſtimonium adduxit, ut nos doceret, προστίθεσθαι idem eſſe

esse quod adiicere. Sciat Advocatus, πρόσθετον addititium significare, atque etiam addicticium, vel addictum. Nec aliter sumi posse in illis verbis Plutarchi ex vita Luculli à Salmasio allatis. Scribit ibi gravissimus auctor, totam Asiæ minoris provinciam à publicanis & fœneratoribus plane populatam ac divexatam fuisse. Coactos esse provinciales, vendere proprios liberos, ephebos & filias virgines formosas, publica ornamenta, tabulas, sacras statuas, & post omnia semetipsos in servitutem dare, & addicere, αὐτοῖς ἢ τέλος μὲν τὴν προσθέτοις γενομένοις δουλεύειν. Postquam liberos vendiderant, semetipsos προσθέτους faciebant, id est, addictos ac deditos servituti. Quomodo id interpretatur Advocatus? *Postquam liberos vendiderant aut in servitutem dederant,* (de servitute liberorum nihil dixit Plutarchus, sed simpliciter venditos scripsit,) *ipsi deinde sæpius eamdem fortunam subibant, & suos in servitute adiiciebant.* Ubi dixit hoc Plutarchus in illis verbis quæ Salmasius citavit, & post eum adduxit Advocatus, ipsos parentes sæpius eamdem fortunam subiisse cum liberis? Cogebantur, inquit, ἰδίᾳ πιπράσκειν υἱεῖς μὲν εὐπρεπεῖς, θυγατέρας

ἢ παρθένους, vendere filios formoſos, & puellas virgines, & pretioſiſſimã quamque ſupellectilem, poſtremo & ſemetìpſos in ſervitutem tradere, & addictos facere. An probabile eſt, parentes acceſſionis vice liberis fuiſſe adiectos? Liberos ipſi vendebant ſuos, & ſemetipſos ultimo addicebant. Hęc extrema omnino fuit miſeria, ut venditis liberis ipſi parentes ſe in ſervitutem darent creditoribus, & addicerent. Non vero ut velut προσθήκη & acceſſio liberorum parentes fierent. Docuit Salmaſius, προστίθεσθαι etiam idem eſſe quod *addicere*, & propriũ attribuere. Sed & *additus* idem fere quod addictus interdum ſignificat. Vt apud veterem poëtam: *Argus Ioni cuſtos additus*, id eſt, addictus. Hinc etiam *dedere*, pro addicere, & ἔκδοτος, idem, qui addictus: quamvis id neget Advocatus. ^ Non poſſum autem contineri, quin eiuſdẽ emendationem & obſervationem ex eodem capite, in leg. VIII. D. de ceſſione bonorum, pro merito ſuo caſtigem, ita falſa eſt, ac ridicula. Ait Ulpianus in ea lege: *Qui cedit bonis antequam debitum agnoſcat, condemnetur, vel in ius confiteatur audiri non debere.* Advocatus dicit, particulam negativam in Codice Florentino notis incluſam

^ vide Addenda.

ſam

ſam eſſe, & inde ſignificari dubiam lectionem, & quibuſdam codicibus illam particulam abeſſe. De hoc neſcio an ſit verum. Sed non dubito, falſam eſſe coniecturam Advocati, qui eam expungendam exiſtimat, ut contraria ſententia efficiatur. Quæritur, an qui neque condemnatus eſt, neque eſt in iure confeſſus, bonis cedere poſſit. Ratio, inquit, dubitandi, quia qui neque condemnatus eſt, neque eſt in iure confeſſus, in carcerem ob æs alienum coniici non poteſt. *Sed quid obſtat,* addit Advocatus, *quo minus ante condemnationem aut confeſſionem in iure cedere quis bonis poſſit, etſi non poſſit prius in carcerem detrudi?* Egregria vero ratio, & digna quæ à Iuriſconſulto & Advocato magni nominis adferatur. Quid obſtat? Immo omnia obſtant, ne ad ceſſionem bonorum admitti poſſit, qui nullum debitum agnovit, propter nullum condemnatus eſt, & nullum in iure confeſſus eſt. Qui nihil habet, & nihil debet, cum nulla ei ſint bona quibus cedat, & cauſam non habeat cur cedat, non debet audiri ſi bonis velit cedere. Cur enim cederet, cui nec bona ſunt quibus cedat, nec cauſa ulla cedendi? Qui vero aliquid habet, ſed nihil debet, non huic etiam

causa est cur cedat bonis, nec cedere volens audiendus est. Ille autem qui debitum non agnovit, neque propter debitum condemnatus est, neque debitum in iure est confessus, eodem prorsus loco habetur atque ille qui omnino nihil debet. Quod autem idem celeberrimus Advocatus verba illa, *debitum agnoscat*, esse è glossemate pronuntiat, quibus aliquis interpretari voluit ista, *aut in ius confiteatur*, sollemnia nugatur, & hariolatur. Rationem addit, quæ contra ipsius observationem facit. *Nam quomodo*, inquit, *fingi potest bonis aliquem cedere, nisi debitum propter quod cedit bonis, agnoscat*. Sane nec fingi potest, quemquam bonis cedere qui debitum in iure confessus non est, nec æris confessi condemnatus est. Tria hæc sunt diversa propter quæ aliquis quasi ex ære confesso debeat bonis cedere: Si extra iudicium sponte sua debitum agnoscat, si in iure confiteatur, si probationibus convictus æris confessi condemnetur.

CAP. XII.

Tres leges pessime emendatæ ab Advocato Parisiensi, in capite primo Observationũ. Aliter eæ correctæ. Facta & eventum differre. Specialiter ac nominatim diversa esse. Integra nomina quæ dicantur in leg. XVI. D. de Administratione tutorum.

HACTENUS haud male mihi videor refellisse quæcumque ad ius Atticum aut Romanum pertinentia in Salmasii scriptis reprehenderat Advocatus Parisiensis. Quorum refutationem tam feliciter ausim dicere mihi successisse, quã ipsi infeliciter obtrectatio provenit. Nam ne semel quidem eum veritati in reprehendendo litasse, neq; æquitatis ullam micam ostendisse, quæ diximus, fidem facient. Ubique iniquum & inimicum animum, & contradicendi potius quam aliquid dicendi quod ad rem faceret, cupidum prodit. Si quæ alia sunt alterius argumenti ab ipso culpata, quæque humaniores litteras spectant, ea non maiore iudicio neque æquiore trutina pensitavit, hoc solum proposuisse sibi contentus, ut carperet Salmasium, quam bene aut recte, omnino securus. Ne sub-

 urbi-

urbicarias quidem ei Ecclesias relinquere voluit, sed eas eripere quoque tentavit in libros de rerum iudicatarum auctoritate translatas, qui sic dictas vult omnes civitates ex quibus constaret patriarchalis diœcesis. Cum verissima sit Salmasii sententia, non alias appellatas fuisse Ecclesias suburbicarias quam quæ in suburbicariis regionibus essent constitutæ. Suburbicarias autem, vel urbicarias regiones, adeo omnes intra Italiam fuisse conclusas, ut etiam ab Italia sic propriè appellata distinguerentur, ut ex aliquot locis Theodisiani Codicis apparet. Quæ de expositione Nicæni sexti Canonis scripsit, de exarchis, de diœcesi, ea omnia tam falsa sunt quam quæ falsissima. Sed de iis Salmasius suo loco & tempore: cuius hæc lis cum sit, meam facere non institui. Quemadmodum autem armorum periti, ubi se texerunt, & petitiones adversarii declinarunt, solent & ipsi qua patere eũ vident petere, & inter arma ictũ inferre, idem quoque hic factitabimus. Certe experiemur, an eadem facilitate & fœlicitate sua defendere possit Advocatus, quam ipsi Salmasiana ab eius calumniis vindicavimus. Aliquot hic emendationes & observationes

eius

eius examinare decrevimus, ut iudicet lector, an, qui tam paratus fuit aliena ſine ratione impetere, æqualem impetum ſuis propugnandis adferre ſit idoneus. Monobiblon edidit Obſervationũ & Emendationũ, quas ſelectiores, ut videtur, in muſæo ſervatas uſq; adhuc detinuerat, ſuo tempore promendas ad decus ſuũ publicandũ, & doctrinæ cuiuſdam inuſitatæ oſtentandũ exemplũ. Vt in frõiſpicio collocaret ſelectiſſimas, quo illuſtrius & cõſpicuum magis fieret, auſpicatus eſt à duabus falſiſſimis emendationibus, quas ne ipſe quidem tales eſſe inficiari poterit ubi hæc legerit. Capite igitur primo Obſervationum emendare conatur leg. XVI. π. VIII. D. de pœnis. Cuius legis hæc verba ſic vulgo edita habentur: *Eventus ſpectatur, ut à clementiſſimo quoque facta, quamquam non minus eum qui occidendi hominis cauſa cum telo fuerit, quam eum qui occiderit, puniat.* Verum quidem eſt, à viris doctis multa eſſe dicta quibus hanc legem explicarent, quæ omnia longiſſime ab eius vera ſententia abſtiterunt. Quidam libri legunt, *ut à dementiſſimo quoque facta.* Sed doctiſſimi Iuriſconſulti, vocem *clementiſſimo* non eſſe improbandam ſtatuunt: poſſe enim fieri, ut clementiſſi-

mus homo alium interficiat. Hoc ipso ſatis oſtendunt, mentem Iuriſconſulti à ſe perceptam non fuiſſe. Nec magis eam aſſequuti ſunt, qui ſcripſere, verba iſta, *quamquam non minus*, male cohærere ſuperioribus. Pariſienſis Advocatus aliam iniit viam legis illius illuſtrandæ ac exponendæ. Vt claudus ad baculum, ipſe ad ſollemnes ſibi hariolationes confugit. *Scripſerat*, inquit, *aut ego valde fallor Saturninus, Eventus ſpectantur à clementiſſimo quoque.* Certe valde fallitur. Hoc enim potius. Rationem deinde reddit huius emendationis, quæ ab hariolatione ſumpta eſt: *Aliquis interpretatus erat, eventus facta. Optime, ſed interpreramentum poſtea in textum irrepſit.* Immo peſſime. Non enim *facta* eadē cum eventibus, ut ex hoc verſu conſtat:

-- Careat ſucceſſibus opto,

Quiſquis ab eventu facta probanda putat.

Facta, ſunt rapinæ, furta, cædes, verberationes. Verberatio itaque factum. Sed ex huiuſmodi facto plerumque alius eventus conſequitur, quam ſibi propoſuerat is qui verberavit. Noluerat occidere, ſed verberare tantum. Mors tamen inde ſequuta eſt. Hic eventus eſt, à facto diverſus. *Facta cauſarum*, in iure non ſunt

nt eventus causarum. Vnde, *Advocati i dirimunt ambigua facta causarum.* Factum tiam τὸ συγκείμενον exponunt Glossæ: t *eventus est* σύμβαμα. Idem & *exitus*, ut in istis Servii ad illud Aeneios:

Ausi omnes immane nefas, ausoque potiti.
llic sunt, & qui fecerunt, & qui conati sunt.)icit autem secundum Romanum ritum, in quo on tantum exitus punitur, sed & voluntas. ta accipitur apud Ovidium in isto vulgato. *Exitus acta probat.* Clementissimi quiq; non factum quod ex voluntate spectatur, sed exitũ & eventum spectarunt. Miror autem doctissimos viros in lege illa qua emendãda qua explicanda hallucinatos, cũ nullo negotio facillima coniectura erui possit verissima scriptura Iurisc ősulti, quæ est, *Eventus spectatur, ut à clementissimo quoq, factũ.* Id est, ut clemẽtissimus quisq; fecit, qui eventũ solitus spectare. Vt nos quoq; hariolemur, scriptũ uerat more idiomatis Italici, quod tunc vigebat cum Pandectæ exaratæ sunt, *fato* pro *factum*. Quod postea mutatum est in *facta*. Nihil verius hac nostra emendatione, cui suam, certo scio, non præferet doctissimus Advocatus, ita mi- i eius cãdor ingenuus notus est scilicet.

Eodem capite, quod tanquam τηλαυγὲς πρόσωπον, in ædificio magnifico conspici voluit, emendat & legem LXXII. D. de evictionibus, quæ sic habet, *cum plures fundi specialiter nominatim uno instrumento emptionis venierint.* Tollendum enim ait, vel *specialiter*, vel *nominatim*, alterutrum, quippe glossema esse, & interpretamentum. Mirum est, potuisse Advocatum credere cum illa sua tanta doctrina, *specialiter* idem esse quod *nominatim*. Si vendidero aut legavero omnes fundos quos habeo ac possideo, generaliter sic legati censentur aut venditi. Si expressero, me fundum vendere quem possideo in regione Tiburtina; item alium in regione Transpadana; item alium in agro Picentino, hæc specialis est denominatio. Si nomina etiam fundorum declaravero, ac dixero prædium Tusculanum me vendere, & Sempronianum, & Mævianum; regionesq; simul adposuero in quibus sita sunt, aut Italiam aut provincias, si Italica fuerint aut provincialia: nō solū specialiter, sed & nominatim ea expressa à me fuisse putandū. Do lego alicui Seio omnes meos equos. Generaliter legatum conceptum est. Do lego equum meum spadicem Titio, item gilvū, item maurum,
&

&album, & glaucum. Specialiter ſic eos denominatos legavero. Si nomina etiam addidero eorum, ut mos fuit olim, hodieque nunc eſt equis nomina indi, dixeroque, me equum Incitatum, Volucrem, Tigrim, Paſſerinum legare, tum ſpecialiter & nominatim factum legatum procedet. De auro & argento facto legato idem etiam dici poteſt. Aurum omne meum factum ſi legavero, generale eſt legatum, & omnia vaſa aurea quæ mea fuerint, legata cenſentur. Si ſingulas ſpecies & formas vaſorũ enumerare libeat, *ſpecialiter* id erit legatũ: *nominatim* autem, ſi, ut ea appellabantur à nominibus præſtantiſſimorum ac celeberrimorum artificum, ita fuerint nuncupata. Vnde alia *Clodiana*, alia *Firmana*, alia *Glaniana*, in argento apud Martialem:

Nec deſunt tibi vera Glaniana.

In fictilibus etiam nomina illuſtrium figulorum inſcribebantur, & ab his denominabantur, ut paſſim videre eſt in antiquariorum cimeliis. Paulus lib. III. ſententiarum, Tit. VII. *Argento legato, maſſæ tantummodo debebuntur. Vaſa enim quæ proprio nomine ſeparantur legato non cedunt.* Quæ tamen etiam liceat aliter interpretari,

tari,

tari, ut infra dicam. Vt ut ſit, certe *ſpecialiter* & *nominatim* diverſa ſunt, εἰδικῶς καὶ ὀνομαςί. Et legendum in ſupraſcripta lege, *cum plures fundi ſpecialiter & nominatim uno inſtrumento emptionis interpoſito vænierint*. Ne parum eſſent duæ falſæ emendationes ad frontem operis inſigniendam, tertiam addidit. De cuius veritate haud minus dubito. Ea eſt legis XVI. D. de Adminiſtratione Tutorum. Quæ ſic vulgo legitur: *Cum quæritur iudicio tutelæ, quæ nomina à tutore facta agnoſcere pupillus debeat, Marcellus putabat, ſi tutor pecuniam pupilli mutuam dediſſet, & ſuo nomine ſtipulatus eſſet, poſſe dici, nomina integra pupillo ſalva eſſe, deperdita & male contracta ad tutorem pertinere*. Hariolator Advocatus more ſuo delendum ibi cenſet *ſalva*, quomodo quis, ait, interpretatus erat, quod ſcriptũ à Paulo fuerat *integra*, & legendũ, *nomina integra pupilli eſſe*. Falſum eſt, *ſalva* interpretamentum poſſe videri vocis *integra*. Pars nominum quę contraxi, poteſt mihi eſſe ſalva, & integra ea nomina deperdita eſſe, ex quibus nihil ſervari poteſt. Alii debitores pro parte ſolvendo ſunt, qui integrum reddere non poſſunt: alii nihil omnino habent unde ſolvant. Hæc ſunt nomina quæ *deperdita* vocavit Iuriſ-

con-

consultus, ex quibus nihil salvum esse potest creditori. *Male contracta*, quæ dubia sunt, ex quibus pars aliqua fortasse poterit servari. At *integra* eidem appellantur nomina bona & idonea, & quorum nihil deperdi potest, sed totum recuperari. Cum igitur tutor suo nomine pecuniam pupilli credidisset, quæstio fuit quęnam ex nominibus à tutore contractis iudicio tutelæ pupillus agnoscere deberet. Et Marcellus quidem existimavit, posse dici, *nomina integra*, id est, ex quibus integrum debitum recipi posset, pupillo salva esse, id est, servanda esse, deperdita autem, & male contracta, id est, partim omnino mala, & ex quibus nihil omnino reciperari posset, partim dubia & male credita, ad tutorem pertinere. Hic est sensus illius legis. Si quid esset mutandum, corrigere liberet, *nomina integra pupillo sua esse*. Sed idem sensus ex vulgata oritur. Potest mihi salvum esse integrum quod credidi, possum & integrum deperdere, id est, ὁλόκληρον. Non igitur *salvum* potest esse interpretamentum ꝙ *integri*, ut perperam putavit Advocatus.

CAP.

CAP. XIII.

Quid ſit πωλεῖσθαι πεφασμένως, in lege Attica de meretricibus. Non eſſe, quæſtum palam facere. Expoſita ea lex. Quid ſit αἱμασιὰ, in alia lege Solonis. Eadem explicata, & emendata. Αἱμασιὰν *eſſe maceriam.*

CUM tanto hiatu tot locis minetur commentarios ſuos de Iure Attico Pariſienſis Advocatus, an aliquid grandibus promiſſis dignum efficere poſſit, ex parvis ſignis placet nunc oſtendere. Ex his quidem quæ iã ſupra notavimus cum Salmaſium adverſus eius calumnias defenderemus, abunde planum perſpicuumque fecimus, nihil ab eo debere expectari aut ſperari, quod pretium operæ ferat. Nunc etiã ex trama, qualis futura ſit telæ textura quę nondum eſt confecta, fortaſſe nec inchoata, colligamus, ἐκ τοῦ κρασπέδου τὸ ὕφασμα πρόδηλον. Cap. XXXIII. Obſervationum, ubi definitionem meretricis attulit, eam nempe eſſe quæ palam quæſtum facit, *palam quæſtum facere*, eſſe ait, quod lex Attica πεφασμένως πωλεῖσθαι dicit. Si legem illam Atticam ita interpretabitur in Commentario de Iure Attico,

tico, ut ſit *palam quæſtum facere*, magnum ibi peccatum commiſerit, & in meretrice quidem explicanda. Putavit, πωλεῖσθαι in illa lege idem eſſe quod proſtitui ad quęſtum, & venundari. Sed aliud longe ſignificat, nimirum idem quod ire, ambulare, ventitare. Quæ palam igitur ad omnes ventitabant noctiū vendundarum gratia, & quæſtus corpore faciendi, eæ verbis Atticæ legis πεφασμένως πωλεῖσθαι dicebantur. Id eſt, ut interpretatur in Lyſias Oratione prima cōtra Theomneſtum, φανερῶς βαδίζειν, in his verbis, ὅσαι δὲ πεφασμένως πωλοῦνται, καὶ οἰκήματος, καὶ βλάβης τὴν δούλην εἶναι ὀφείλειν. Quibus verbis interpretationem hanc ſubiungit Orator, προσέχετε τὸν νοῦν, τὸ μὲν πεφασμένως ἐστὶ φανερῶς, πωλεῖσθαι δὲ βαδίζειν. Atticis πωλεῖν eſt vendere, vel venundare, ſed πωλεῖσθαι apud eoſdem non accipitur pro venundari, ſed pro ventitare eodem ſæpius, & convenire. Heſychius: πωλεῖται, συνεχῶς ἐπὶ τὸν αὐτὸν τόπον παραγίνεται. οἱ δὲ καθ' ἡμᾶς περνᾶσθαι λέγουσι. Manifeſte Atticis πωλεῖσθαι ſignificare ait, ſæpius in eumdem locum convenire & congredi: apud alios Græcos pro *venundari* ſolere accipi, quaſi paſſivum ex activo πωλεῖν. Idem, πωλούμενοι, συνιόντες. Et πωλήσεται,

φοι-

φοιτήσεις. Item, πωλεύμενος, συνερχόμενος. Et mox, πωλεῖσθαι, ἐπιμελῶς καὶ πολλάκις φοιτᾷν. Sed & πωλεῖσθαι apud Homerum passim pro versari, & in eumdem locum frequenter commeare, ἀναστρέφεσθαι. Unde apud eumdem: πωλεύμενος ἔνθα καὶ ἔνθα. Odyss. χ:

Ὡς ἐγὼ οὔτε ἑκὼν ἐς σὸν δόμον, οὐδὲ χατίζων
Πωλεύμην.

Non sponte nec ullius rei indigens domum tuam ventilabam. Πωλεῖσθαι ergo πεφασμένως, proprium est meretricum, quæ aperte ad quosvis se conferunt, & ad ædes ventitant, ut noctes paciscantur unam vel plures, & sic concubitus suos vendunt. Diobolaria prostibula in lupanaribus ipsis, quæ πορνεῖα Græcis, copiam sui faciebant, parvo ære mercabilia. Honestiores domum ventitabant, quales fuere Laides, Thaides, Phrynæ, & aliæ eiusmodi publicarum libidinum victimæ, de quibus Comici Græci, & Latini in comœdiis palliatis. Huiusmodi meretrices, quæ ab alio ad alium transibant, interdum militi per annum operam dabant, mox philosopho, deinde & mercatori, equæ vere desultorię. περιπόλους & δρομάδας eas Græci vocabant, ut apud Comicum:

cum, ὦ κάπραινα καὶ περίπολε καὶ δρομάς. Pro meretricibus etiam habebantur lege Attica quæ in foro aliqua promercalia palam & aperte habebant, & quæ in taberna ſedebant mercium vendendarum gratia. Sic enim exponenda ſunt iſta verba, μὴ ἐπὶ ταύταις μοιχὸν λαβεῖν ὁπόσαι ἂν ἐπ' ἐργαστηρίου κάθηνται, ἢ ἐν τῇ ἀγορᾷ πωλῶσί τι ἀποπεφασμένως. Quæ perperam vir doctiſſimus Latine reddidit, in Commentario legum Atticarum, *ne quis pro macho præhenditor in meretrice vel in lupanari vel publice proſtante*. Imo vertendum fuit, Mœchum cum illis comprehendi non licere quæ tabernam exerceant, aut quæ in foro aliquid vænale habent aperte ac publice. Atque ita recte verba Demoſthenis interpretatur Harpocration ex ea contra Neæram, ἢ ἐν τῇ ἀγορᾷ πωλῶσιν ἀποπεφασμένως. Quæ Didymus accipiebat de his quæ in propatulo meretricantur, πορνεύουσαι φανερῶς. Sed certum eſt, Demoſthenem eo loco πωλεῖν in propria ſignificatione accepiſſe, & legē eſſe ita exponendam, quæ voluit, ſi quis deprehendatur cum eiuſmodi muliere quæ in foro aliquid vendit ἀποπεφασμένως, pro mœcho eum comprehendi non poſſe. Aliud eſt πωλεῖσθαι πεφασμένως vel ἀποπεφασμένως, quod

dicitur de ea muliere quæ ad viros ventitat lucri gratia palam & aperte, noctem pacisci solita, & corpus cuilibet prostituere. Aliud indicium inscitiæ Advocati in Attico iure & lingua Attica, ex alia lege Solonis, quæ extat apud Gaiũ leg. ult. D. finium regundarum, hic prodã. In qua lege qui αἱμοσιὰν interpretati sunt maceriã, nescisse quid esset maceria, haud veretur pronuntiare disertus Advocatus. Non memini nunc quinam sic interpretati sunt, & fortasse potuit esse Salmasius. Quod tamẽ non succurrit, an in aliqua parte scriptorum eius id adnotatũ sit. Sed certe scio, ipsum Advocatum, qui negat αἱμασιὰν esse maceriam in lege Solonis, nescire quid sit αἱμασιά. Verba legis ita se habent. Ἐάν τις αἱμασιὰν παρ' ἀλλοτρίῳ χωρίῳ ὀρύγῃ, τὸν ὅρον μὴ παραβαίνειν. Si de sæpe eam αἱμασιὰν accipiamus, non video rationem cur iuxta alterius agrum insertionem eam permiserit Solon, dummodo terminum non transiliat, id est, in ipso termino eam inserat. Nam de sæpe viva hæc intellexisse videtur Advocatus, & verbum ὀρύγῃ fortasse etiam innuit ita esse accipiendum. Sæpes autem viva iuxta alterius agrum insita multum ei nocere potest. Nam radicibus sub terram emissis

emiſſis ſenſim propagatur. Nec cauſa fuit Soloni, ut talis ſæpis plantandæ licētiam dederit in ipſo termino, cū certū ſit, nihil eſſe quod in vicinū locū ſeſe facilius extendat & citius propagetur & vires terræ exſurgat, quā ſæpes eiuſmodi vivas, quas vulgo *concides* vocamus, & veteres *concædes*. Sed Advocatus urbano otio marcidus, vel forenſibus negotiis distractus, naturā arborum & ſpinorum ex quibus ſepes fiunt, reſq; ruſticas parū intelligit, ut in iis haud multum verſatus. Cum oleam & ficum novem pedes diſtare voluerit à vicini fundo, & alias arbores quinque, non veriſimile videtur, ut arbuſta & ſpineta ex quibus ſæpes concinnantur, in ipſo termino iuxta vicini agrum inſeri voluerit. Αἱμασιὰ igitur in hac Solonis lege maceria eſt ſive murus ex ſicco lapide & temere collecto compoſitus, ut vulgo etiam nunc in finibus agrorum ad eos tuendos fieri ſolent. Non mirum igitur, ſi eiuſmodi maceriam in ipſo confinio non ultra terminum poni permiſerit. Non enim vicini fundo poteſt nocere. Si quis vero τειχίον, id eſt, murum ex lapide ſtructili cum cemento ad tutandum agrum ſuum ædificare vellet, pedem longe à vicini fundo

abesse eum sanxit. Hæc igitur differentia est apud Atticos αἱμασιᾶς ac τειχίυ. Αἱμασιὰ ex fortuito lapide collectus murus, τειχίον ex lapide structili ædificatus. Hesychius: Αἱμασιὰ, τὸ ἐκ πολλῶν λίθων λογάδων ἄθροισμα. *Congeries ex multis lapidibus collectis.* Suidas: αἱμασιὰ, τὸ ἐκ χαλίκων ᾠκοδομημένον τειχίον ἄνευ πηλοῦ, παρὰ Ἡροδότῳ. *Ex multis silicibus murus constructus absque luto.* Id est, ex asso vel sicco lapide, ut Latini loquuntur. Eustathio αἱμασιὰ ἐκ λεπτῶν λίθων τειχίον. Qui ex spinis sæpem esse voluerunt inepti Grammatici, sonum vocis respexerunt quasi ab αἷμα dicta esset αἱμασιὰ, quia digitos pungat, & sanguinem perfundat tractata, ut pote ex aculeatis fruticibus contexta. Sed aliud est huius dictionis etymon. Dicta enim αἱμασιὰ, quod ad viam positis vineis vel agris sæpimentum præstet, easque à viantibus defendat. Nam αἶμος veteri lingua Græca, via est vel cursus. Secundum vias itaque posita in finibus agrorum sæpimenta ac munimenta, αἱμασιαί. Maceriam autem Latinorum aut Græcorum αἱμασιὰν eamdem esse, vel illud indicio est, quod maceria etiam ex lateribus fiebat crudis coctisve ut & αἱμασιά. Hesychius: Αἱμασιαὶ, ὡς φραγμοὶ πλατεῖς ἀπὸ πλίνθων θριγκώδεις.

Varro

Varro lib. I. cap. XIV. de R.R. cum quatuor genera maceriarum faciat, primũ, ex lapide quod fieret, ponit: ſecundum è coctilibus lateribus, ut in agro Gallico: tertium è lateribus crudis, ut in agro Sabino: quartum quod ex terra & lapillis compoſitis ea forma, ut in Hiſpania & agro Tarentino. Apud Agrimenſores congeries lapidum in fine agri ad eum tutandũ, maceria eſt. Si lapidoſus eſſet ager, repurgabatur, & ex cõgeſtione lapidũ, qui dempti ex agro fuerant, maceriæ fiebant. Auctor incertus: *Congeries maceriæ, id eſt, ubi ſaxa collecta ab utriſque limites dederunt.* Hæc pervulgata fuit & maxime communis maceriæ ſpecies Latinis, ut etiam Græcis αἱμασιὰ, quam ἐκ λίθων λογάδων ἄθροισμα Grammatici interpretantur, id eſt, *ex collectis lapedibus congeriem.* Mirum porro, tantum virum in Græca litteratura, ut etiam promittere auſit de iure Attico commentationes, non animadvertiſſe, minime Græcari verba legis Atticæ ſicut ea citavit, ἐάν τις αἱμασιὰν παρ' ἀλλοτρίῳ χωρίῳ ὀρύγῃ. Vnde enim illud ὀρύγῃ factũ, aut qua forma? Saltem ὀρύττῃ legi deberet, ut infra, ἐὰν ἢ τάφρον ὀρύττῃ. Sed ne ſic quidem hic aptum ſit hoc verbum. Foſſa vel fovea foditur ac deprimitur.

quod eſt ὀρύττειν, non autem maceria, vel murus, vel caſa. Nec audio qui interpretantur, *ſi quis ſæpem ad alienum agrum fodiens ducat*. Ab hoc verbo ὀρύγῃ pendent & quæ ſequuntur, ἐὰν ᾖ τειχίον, πόδα ἀπολείπειν. ἐὰν ᾖ οἴκημα, δύο πόδας. Nemo unquam dixit, murũ fodi aut ædificium, quod erigitur potius & è terra elevatur. Nec iuvat quod fundamenta, ut muro vel ædificio ponantur, ea fodi neceſſe ſit. Quod non ſemper verum, ſed pro ratione loci in quo ædificium ſtatuitur. Nam in petra ſolida locatum fundamentis effoſſis opus non habet. Maceria vero quæſit ex congerie lapidum, in ſolo ipſo ex collectis lapidibus componitur ſine ullis fundamentis aut foſſis. Falſum igitur & ineptum quod in hac lege legitur, ἐάν τις αἱμασιὰν παρ' ἀλλοτρίῳ χωρίῳ ὀρύγῃ vel ὀρύττῃ. Corrigebam aliquando συλλέγῃ, id eſt, ex συλλεκτοῖς lapidibus ſtruat. Sed cum idem verbum ſequentibus etiam accommodetur, τειχίῳ & οἰκήματι, non videtur iſtis convenire. Aliquod igitur divinandum vocabulum quod his tribus conveniat, maceriæ, muro, & ædificio, & quod non longe abeat à veſtigiis ſcripturæ depravatæ. Omnino id puto me repperiſſe. Scribendum ergo, ἐάν τις αἱμασιὰν παρ

ἀλλο-

ἀλλοτρίῳ χωρίῳ ὀρθόῃ, ἐὰν τειχίον, ἐὰν οἴκημα. Si quis erigat maceriam secuudum alterius vgrum, aut murum, aut casam. Ὀρθῶσαι τοῖχον & οἴκημα Græcis pro struere & ædificare & è solo tollere protritum est. Græca omnia corruptissima inveniri in Latinis exemplaribus, satis norũt qui caver sarũt. Græci quoq; recentiores qui de iure Romano scripserunt, eam legem Solonis mire interpolarunt. Sic enim concipitur apud Harmenopulum, ut habent vetustissima exemplaria, lib. II. Tit. IV. ἐάν τις δημοσίαν ὁδὸν ἤτοι γλῶ παρ' ἀλλοτρίᾳ χώρῳ ὀρύπτῃ. Et quæ sequuntur. In quibus etiam multa mutata sunt, ut τοίχου pro τειχίου, & τάφον ἢ βόθρον pro τάφρον ἢ βόθρον. Quia nimirum eo tempore sepulcra fodiebantur in finibus agrorum. Recte apud Plutarchum scribitur τάφρον, nec de eo dubitandum est. Differunt enim βόθρος & τάφρος Græcis. Male etiam hic notat Advocatus, Harmenopulum incidisse in exemplaria depravata. Nihil habet sui Harmenopulus, sed omnia ex alieno. Et locũ etiam ex quadragesimo Titulo sumptũ fuisse, veteres libri indicant, & eum titulũ περὶ φυτῶν acceptum esse ex ἐπαρχικῶν. Sed de his alibi. Tam Harmenopolus quam Scholiastes Græcus in Synopsi

Basilicorum, ὀρύπη scriptum habent pro ὀρύγη. Quod debuit animadvertisse Advocatus, qui se tantum facit virum in lingua Gręca & iure Attico. Nam ὀρύγη nec Græcum est, nec Atticum.

CAP. XIV.

Lex Barbarius Philippus D. de officio prætorum explicata & emendata. Miris modis eam excarnificatam esse ab Advocato Parisiensi, & minime intellectam.

INsigniter memorabilis est lex III. D. de officio prætorum, propter historiam Barbarii Philippi, qui Romæ servus fugitivus cum esset, pręturam adeptus est, eaque functus. Et propter quæstionem ex eo motam inter Iurisconsultos, utrum servitus præturæ obstitisset, an prætura servituti, id est, utrum servitus effecisset ne prætor fuisse videretur, an prætura præstitisset ne pro servo haberi posset, alii in alia sententia fuere. Nempe non fuisse prætorem qui servus fuisset, aut non desisse esse servum qui prætor factus esset. Hoc Thema illius legis: quod dissimulatum est plane vitio vulgatæ scriptionis, ut corrupta fuit ab antiquis correctoribus. Sic male olim habi-

habitā non melius eam accepit ac tracta vit nuper Advocatus Parisiensis, qui eam in libro Observationū & emendationum qua explicare qua emendare conatus est, utrumque infelici successu. Nam sollemni sua hariolatione miris eam modis excarnificavit, nec ullo modo mentem eius assequutus est. Singula legis verba perpendamus, & hariolationes Advocati confutemus. *Barbarius Philippus*, inquit Ulpianus, *cum servus fugitivus esset, Romæ præturam petiit, & prætor designatus est.* Ad hæc verba notat Advocatus, *Immo non solum prætor est designatus, sed & præturam gessit.* De ea re nulla in lege proposita est dubitatio, & cum designatum fuisse prętorem dixit Ulpianus, etiam præturam eum gessisse intellexit. Nemo enim magistratu fungi poterat quin designatus prius foret. Et per *designatum* certum est hic Iurisconsultum intellexisse prætorem creatum & renuntiatum. Et falsa sunt igitur quæ subiicit Advocatus, quasi Vlpianus voluerit, Barbarium istum non revera fuisse prætorem, sed tantum designatum. *Quamvis*, inquit, *prætura functus sit.* Quæ ego me non assequi fateor. *Verū ita loquebatur Vlpianus, quasi is non fuerit revera prætor, sed tantum designatus,*

quamvis prætura functus sit. Quæ hæc est balbuties vel stribligo? Non fuit revera prætor, sed tantum designatus, quamvis prætura functus sit. Si prætura functus est, revera prætor fuit, ac præturam gessit, non tantum designatus est. Subiungit deinde, *Ex eo autem quod prætura functus erat, colligebat Pomponius nihil ei servitutem obfuisse, siquidem etsi servus, prætura nihilominus functus erat.* Non hæc mens Vlpiani in ea lege, nec ea fuit sententia Pomponii, nihil isti servitutem obstitisse quo minus prætura fungeretur. Certe servus erat cum prætor factus est. Non ergo ei servitus obstitit ne prætor fieret, & ne prætura fungeretur. Neq; de isto quæ res erat facti tum disputatum est à Iurisconsultis. Sed hoc quærebatur utrũ pro prætore habendus esset, qui servus præturã adeptus foret, an vero quod prętor esset factus, ex eo desiisset esse servus, ac servitutem exuisset. De re ergo ipsa minime controversum fuit quin servus & quidem fugitivus Romæ præturam petierit, designatus sit prætor, & præturã gesserit, id est, omnem, quæ prætoribus attributa est, iurisdictionem exercuerit. Hoc enim tanquam constans proposuit Vlpianus. Deinde quæ sententiæ essent

Iuris-

Iuriſconſultorum ſuper ea prætura ſervi hominis, in continenti ſubiungit: *Sed nihil ei ſervitutem obſtitiſſe ait Pomponius quaſi prætor non fuerit.* Hæc corruptiſſima eſſe liquet, quæ nec ullum ſanum ſenſum efficere poſſunt. Ratio poſtulabat ſcribi: *Nihil ei ſervitutem obſtitiſſe quo minus fieret prætor*: vel; *nihil ei ſervitutem obſtitiſſe, quaſi ſervus non fuerit.* Quod ſic intelligendum foret, ita accipi debere, & prætorē eum æque videri poſſe ac ſi ſervus non fuerit, ac proinde nihil ei ſervitutem obſtitiſſe ad præturam gerendam. Sed hæc ſententia non fuit Pomponii, verum ipſius Vlpiani, qui in hac re plane diverſus abiit ab opinione quam habuit Pomponius ſuper hoc ſervo prætore. Parva mutatione ſcribendum, *ſed non id ei à ſervitute obſtitiſſe ait Pomponius, quaſi prætor non fuerit.* Non intellecta hæc loquendi ratio imperitis antiquæ ac veræ Latinitatis, cauſam loci corrumpendi dedit. Quod prætor fuerit Philippus, non ei à ſervitute obſtitiſſe putavit Pomponius, id eſt, non obſtitiſſe præturam quam adeptus eſt, ne in ſervitute maneret ac ſervus eſſe perſeveraret. Nihilo quippe deterius ius eſſe domini ſui, quod prætor eſſet factus. Ita enim id interpretandū eſſe, quaſi

omni-

omnino prætor non fuerit. *A servitute obstare* elegans ac Latina loquendi ratio, pro servituti obstare, servitutem impedire. Sic *à sole obstare*, cum Diogenes rogavit Alexandrum *ne sibi à sole obstaret*, ne impediret quo minus soli expositus esset, & insolaretur. Nam Alexander ante ipsum constiterat adversus solem iacenti, & ipsi solem impediebat. Hæc igitur opinio fuit Pomponii, non obstitisse à servitute Philippo præturam quã gesserat, haud magis quam si omnino prætor factus non esset. Ulpianus huic Pomponii sententiæ opponit istam obiectionem: *Atquin verum est prætura eum functum*. Quomodo, inquit, accipiemus, ita servum eum mansisse quasi non fuerit prætor, cum constet revera functum esse prætura? Quod factum est, pro infecto reputari non potest. Deinde subiicit: *Vt tamen videam, ussi servus, quandiu latuit in dignitate prætoria, ea functus sit, quid dicemus? quæ edixit, quæ decrevit, nullius fore momenti?* Sic legendum, interposito pronomine *ea*. Qua sola additione post vocem *prætoria* lux loco redditur, & sententiæ integritas constat ac ratio. Pomponius interrogatus quid iuris esset in servo illo fugitivo qui prætor erat factus, respõdit, nihil-

nihilominus eum in servitutis statu permansisse, nec servituti obstitisse praeturam, quasi omnino praetor non fuerit. Atqui, inquit Ulpianus, verum est praetura eum functum. Sed tamen adiicit, si servus praetoria dignitate functus sit, quamdiu in ea latuit, quid dicemus de iis quae edixit, quae decrevit? an dicemus ea, nullius fuisse momenti? Hoc sic voluit Pomponius: cui placebat, nihilominus servum eum mansisse, ac si praetor non fuisset. Ergo & edicta eius omnia ac decreta nullius fore momenti existimavit, tanquam ea servus edixisset ac decrevisset, non praetor. Aliud sensit Vlpianus, & rationibus confirmat sententiam suam, quam in ipsa lege videre est. Advocatus Parisiensis infeliciter in ea interpretanda & corrigenda versatus est, quam misere mutilavit & laceravit. Si omnes leges mendosae aut difficiles ad hoc exemplum corrigerentur, aut explicarentur, actum propediem esset de iuris scientia

CAP. XV.

Lex III. D. Si pars hæreditatis petatur, explicata & emendata. Trigeminos Horatios ibi locum non habere senatores, sed senatores trigeminos Quintilios. Hariolationes Advocati Parisiensis deflatæ.

CORruptissima est lex III. D. Si pars hæreditatis petatur. quæ meminit *Horatiorum trigeminorum Senatorum*. Huius vitiosissime fœdati loci, impurissima est emendatio Parisiensis Advocati. Sic verba legis habent: *Sed & trigeminos senatores cinctos vidimus Horatios. Sed & Lætus scribit, se vidisse in Palatio mulierem liberam quæ ab Alexandria producta est, ut Hadriano ostenderetur cum quinque libris, ex quibus quattuor enixa dicebatur, quintum post diem quadragesimum.* Nugæ sunt isti trigemini senatores cincti Horatii, quos ætas Pauli vidit. Nec enim aliter hæc possunt accipi: *Trigeminos senatores cinctos vidimus Horatios.* Vidimus, id est, tẽpora nostra viderunt, vel etiam ipse eos se vidisse significat. Vt hoc monstrum profligaret Samium acumen Advocati, de Horatiis trigeminis ætate Pauli Iurisconsulti visis, multa molitus est, & tandem ab hariolationibus

bus solitis præsidium petiit. De illis ipsis Horatiis locum esse accipiendum, plane adfirmat, sed emendatum & reformatum. Contemplemur igitur quomodo eum reformare aggrediatur. Primum pro *senatores* scribendum esse autumat *servatores*. Horatii enim virtute sua rempublicam Romanam servarunt, Albanam fregerunt. Optime. Iam habemus *servatores* Horatios pro *senatoribus*. Et eorum plane *servator* etiam audire debet Advocatus, qui senatu eos movit, ut servatores faceret reipublicæ. Tota difficultas nondum expugnata est. Sed quare, inquit, *cincti*? Quare *cinctos vidimus* apud Paulum? Hic aqua hæret Lucumoni. Tamen existimasse se ait quandoque, illud *cinctos* esse à glossemate depravato, ut aliquis, qui videbat, Paulum non potuisse vidisse Horatios tot retro sæculis sublatos, ad illud *vidimus* scripserit, *pictos*, unde factum est *cinctos*. Ergo secundum hanc coniecturam vel hariolationem scripserit Paulus, *sed & trigeminos servatores pictos vidimus Horatios*. Cur pictos eos videre maluit Paulus quam in libris auctorum scriptos? An plus fidei putavit esse tribuendum picturæ, quam historiæ Ro-

manæ

manæ qua Horatii illi celebrati ſunt Trigemini. Sed mirum, ſi Horatios in teſtimonium trigemini partus adducere voluit Paulus, eum etiam Curiatios & ipſos æque trigeminos non recenſuiſſe. Multum ad rem de qua tractat in illa lege pertinuit, eo tẽpore in duabus vicinis civitatibus trigeminos extitiſſe, qui inter ſe depugnarint pro ſalute & gloria ſuæ quiq; reipublicæ. Sed ſtatim vidit Advocatus, in pictis illis ſuis Horatiis quos viderat Paulus haud multũ eſſe firmamẽti nec fiduciæ reponendũ. Quid enim inanius pictura? Alia igitur occœpit hariolari. *Sed ſcriptum fortaſſe*, inquit, *à Paulo, cũctt vidimus*, id eſt, omnes vidimus, omnes ſcimus, omnes novimus, ut res ea certa ſit & omnibus nota, & ideo non fabuloſa, aut incerta. Mirabilis ratio Advocati. Si legeretur *vidimus*, ageret de viſu Paulus, & trigeminos eos ſibi viſos ipſi, teſtari videretur. Sin vero addatur vox, *cuncti vidimus*, tum id erit poſitum pro omnes novimus & ſcimus, Atqui ſi cuncti viderũt, Pauli tempore illos Trigeminos Horatios, oculis ſuis uſurparunt id quod viderunt. Quis enim aliter videt quam ſuis oculis? Si Paulus ita vidit, omnes certe vel cuncti qui eius tempore vixerunt,

runt, eodem pariter modo viderunt. Quã ridiculum illud etiã quod Paulo affingit, quasi si omnes scirẽt, aliquos olim extitisse Romæ Horatios trigeminos? Etiam ne bubulci eo tempore scilicet, & foricarii, & carnifices norant Historiã Trigeminorum Horatiorum? Ponamus nemini tunc fuisse ignoratam. Cur libuit Paulo dicere id cunctos scire? An credidit parum sibi fidei habitũ iri si simpliciter dixisset notos illos esse trigeminos ex historia Romana? De trigeminis sui temporis eũ loqui, certo certius est. Quod & sequentia ostendunt, de quinquegeminis Hadriano ostensis, qui matrem habuerunt Alexandrinam, ex Aegypto propterea adductam cum liberis. Primo scribit Paulus de miraculosis vel prodigiosis eiusmodi partibus, quos auctorum fides firmabat, non αὐτοψία. *Nam traditum est*, inquit, *& quattuor puellas à matre familias natas esse. Aliqui tradidere non leves auctores, quinquies quaternos enixã Peloponnesi fœminã, multas Aegypti uno utero septenos*. Ubi hęc ex auctorũ fide ab eo relata sunt, statim subiicit, *sed & trigeminos senatores cinctos vidimus Horatios*. Debuit, si de Horatiis Romanis intellexisset, similiter & ab historiæ Romanæ scriptoribus repetere hoc

exemplum. Atqui dicit, *vidimus*. Ergo ad *αὐτοψίαν* provocat, & ad rem ſuo tempore viſam, & cognitam. Quod ſubiicit de Lælio id etiam confirmat, *ſed & Lælius ſcribit ſe vidiſſe in Palatio Mulierem*. Temporibus ille Hadriani ſcripſit, quem vidiſſe potuit Paulus. Si ætas Pauli vidit illos trigeminos de quibus ibi loquitur, non poſſunt eſſe Horatii illi veteres. Et certe in mendo hic eos cubare manifeſtum eſt. Idque ſatis arguit quod *ſenatores* appellantur, & quod *cincti*. Nec mihi fraudi puto fuerit meam proponere hariolationem. Cum ſcriptum eſſet *Cintilios*, aut *Cuintilios*, ex eo fecerunt *cinctos*, & quia meminerant, Horatios fuiſſe trigeminos, nomen hic eorũ infulſere ſcioli librarii. Non dubito igitur quin Paulus ſcripſerit, *Sed & trigeminos ſenatores Quintilios vidimus. Sed & Lælius ſcribit ſe vidiſſe in palatio mulierem*. Nomen ea in ætate celebre fuit Quintiliorum ſenatorum fratrum, qui ſub Commodo extincti ſunt. Ditiſſimi fuere, doctiſſimi, & in ſummis dignitatibus poſiti. Scripſere etiam libros *γεωπονικῶν*, & citantur ab Athenæo ſub nomine *ἀδελφῶν συγγεγραφότων τὰ γεωπονικά*. Multa etiam ex his adducit compilator Geoponicω̃n Caſſianus ſcholaſticus.

Fra-

Fratres eos fuisse Romani auctores dicũt, & duos præcipue laudãt, qui simul & cõsulatum adepti sunt ambo, & provincias rexerunt. Ex quo geminos fuisse duntaxat augurari liceat. Cardianus & Maximus vocabantur Quintilii, quos & ambos simul interfecit Commodus. Nihil tamen etiã vetat credere trigeminos fuisse, ut tres simul nati sint uno partu, sed duo tantum vivaces fuerint, & ad honores pervenerint, uno in medio cursu extincto, qui tamen & senator fuerit. Tergeminos sane eos extitisse Paulo iam credamus. Si eorum nomina hic non videntur reponenda, quærant alios ex historia illius tẽporis qui magis conveniant. Nam de Horatiis certum est, nihil hic habere illos quod agant, nec locum suum quem habent posse tutari. Non audiendus etiam clarissimus Advocatus, qui quod de Lælio scribitur, transponendum censet, & anteponendum relationi de trigeminis senatoribus.

CAP. XVI.

Duo Taciti loci vindicati ab improba emendatione Advocati Parisiensis. Quid sit fructus rerũ, & vindicaturus rempublicã. Correcta lex 1. D. de donationibus inter virum & uxorem. Fragalitatis nomen in Iustiniani Constitutione videri retinendum, nec mutandum in facilitatis.

ADEO pulvisculum omnem de Museo derasit & abstersit Advocatus Parisiensis in componendo libro Observationum & Emendationum, ut etiam binas frigidas & misellas correctiones è Taciti Annalibus petierit, & inter iuridicas reposuerit, ut posset numerus capitum constare. Nam quinquaginta rotundo numero esse voluit. Observarat capite praecedenti XV, *functionem* significatione nova aut novata à Paulo usurpatam. Capite quod sequitur, animadvertit, *Functum* quoque paene finxisse Tacitum, lib. XIV. Annaliũ. Immo non finxit istud verbi Tacitus, sed tu à temetipso confictum & fabricatũ Tacito donasti: qui per me nunc illud à se spernit ac reiicit, & res tuas tibi habere iubet. Cum Seneca invidiam à se amoliri cupiens ingen-

gentium & modum privati excedentium divitiarum, propter quas ab æmulis & inimicis in crimẽ omni occaſione vocabatur apud principem, adiit Neronẽ, & rogavit, ut bona ſibi adempta per procuratores adminiſtrari iuberet in fortunam ſuam recepta. Se enim opes ſuas ultra ſuſtinere non poſſe, ut pote præ ſenio iam curis etiam leviſſimis imparem. Ad ea reſpondit Nero, negando ſe facturum quod ille rogaret, addiditque, *verum & tibi valida ætas, rebuſque, & fructui rerum, ſufficiens.* Quod diceret Seneca, ſe imparem eſſe ſuſtinendis & adminiſtrandis præ ſenectæ infirmitate rebus ſuis, hoc Nero nõ admittit, ſed ſupereſſe adhuc illi validã ætatem aſſerit rebus & rerum fructui ſufficientem. Si *functui* legamus, ut placet Advocato, & pro functione & adminiſtratione id dictum à Tacito interpretemur, quid erit illud quod dixit, *rebus ſufficientem eſſe*? Rebus ſuis ſupereſſe dicitur, & ſufficere qui iis adminiſtrandis & fungendis par eſt. Aliud igitur eſſe oportet quod ibidẽ adiicitur, *rerumque fructui.* Nempe pro rerum fruitione id poſuit. Nã & *uſumfructum* cũ dicimus, uſum & fruitionẽ, hoc eſt, utendi & fruendi facultatem intelligimus.

 Ergo

Ergo validam Senecæ ætatem ſuppetere dixit Nero, non ſolum ad res ſuas adminiſtrandas, ſed etiam ad fruendas. Iuvenes enim magis frui poſſunt opibus ſuis quam ſenes, iidemque iis ſuſtinendis magis ſufficiunt quā qui ſenio infirmiores ſunt. Apud Terentium in Heautontimorumeno, ſenex qui filium duricia ſua fugarat, domoq; in militiam eiecerat ita loquitur:

Vbi video hæc, cœpi cogitare, Hem tot mea
Solius ſollicitiſunt cauſa, ut me unum expleant?
Ancillæ tot me veſtiant? Sumptus domi
Tantos ego ſolus faciam? Sed gnatum unicum,
Quem pariter uti his decuit, aut etiam amplius,
Quod illa ætas magis ad hæc utenda idonea eſt,
Eum ego eieci hinc miſerum iniuſticia mea.

Vides ætatem iuvenum magis ad res utendas idoneā dici quam ſenū? Cicero de ſenectute. *Quod ſi ipſis voluptatibus bona ætas fruitur lubentius, primum parvulis fruitur rebus.* Hoc eſt igitur quod dixit Nero apud Tacitum, Senecam alloquens, *Et tibi valida ætas, rebuſque & fructui rerum*

ſuffi-

sufficiens. Id est, rebus sustinendis & fruendis par. Alter locus est ex XIII. Annali, ubi Agrippina insidias Neroni struxisse accusata à Silana, ut imperium Rubellio Plauto daret, cum se purgaret, hæc inter alia iactabat: *Vivere ego Britannico potiente rerum poteram. At si Plautus aut quis alius rempublicam iudicaturus obtinuerit, desunt scilicet mihi accusatores, qui non verba impatientia caritatis interdum incauta, sed ea omnia obiiciant, quibus nisi à filio mater absolvi non possim*. Nullam in his verbis sententiam inesse dicit Advocatus, *rempublicam iudicaturus obtinuerit*: ideo legendum putat, *rempublicam obtinuerit, iudicata res est*. Quod est ineptissimum. Ille tamen nobis persuadere vult, sic planam futuram sententiã. Parva mutatione scribi melius est, *At si Plautus aut quis alius Remp. vindicaturus obtinuerit*. Pessima fœmina cum se de crimine obiecto purgaret, non potuit odium dissimulare in filium, & satis aperte confessa est, vindicaturum eum rempublicam qui Neronem imperio deturbaret. Ne minus exile, & aridũ hoc caput videretur, sumpsi ex sequenti apud Advocatum capite quo suffarcinatius fieret. Voluit emendare legem 1. D. de donationibus inter virum

& uxorem, sed non potuit. Sic enim debuit emendari: *Moribus apud nos receptum est, ne inter virum & oxorum donationes valerent. Hoc autem receptum est, ne mutuato amore invicem spoliarentur donationibus, non temperantes à profusa erga se facilitate.* Ut facilitas hic bene ac decenter quasi in suo loco moratur, non item convenire videtur in leg. ult. Cod. de revocandis donationibus, quæ Iustiniani est. Ibi enim *frugalitas* non est sollicitanda nec loco movenda, quam omnes libri scripti retinent. Donationes in gratiam ingratorum factas rescindit & revocat Iustinianus, ex variis causis, quæ ibidē recensentur, *ne sit cuiquam*, inquit, *licentia, & alienas res capere, & frugalitatem irridere donatoris.* Nihil, inquit Advocatus, magis alienum à frugalitate quam donantis facilitas. Nō percepit quomodo *frugalitatē* illius temporis Latinitas usurpare soleret. *Frugalem* tunc vocabant beneficum & utilem, non sobriū, nec modestum aut frugi. Optimæ Glossæ: *Frugalitas*, χρησιμότης, εὐταξία, αὐτάρκεια. Duo postrema Gręca exponūt *frugalitatē*, quomodo accipiebatur apud vetustiores. Quæ virtus erat hominis frugi ac modesti. At prima vox notionem huius nominis exprimit quomodo accipitur

tur in lege Iustiniani loco iam citato. Nam χρήσιμον Græci, & χρηστὸν, appellant qui munificus est, ac beneficus liberalisque in alios. Glossæ: χρηστὸς, *frugalis, suavis, utilis, iucundus.* Unde *Chrestologus*, qui verbis benignus est, ac frugalis beneficusque, cum re ipsa nihil minus sit. Sic *Chrestologum* Pertinacem appellabant sui temporis homines, quod magis blandus esset quã benignus, ac liberalis. *Frugalitas* igitur apud Iustinianum est beneficentia benignitasque in donando.

CAP. XVII.

Dicis causa, explicatum. Idem esse quod Græcum ὁσίας χάριν, *&* *Latinum defunctorie. Dictum esse hoc verbum à dicando, quod est* ἀφοσιῶσαι. *Diversa esse* δείγματος χάριν, & ὁσίας χάριν. *Non posse derivari à Græco* δείκειν, *quod est* δεικνῦναι.

DUo capita dedit observationum Advocatus integra, XIII. & XIV, explicationi loquutionis vulgaris antiquæ, ab eruditis Criticis neotericis pridem expositæ. Nec alio fini id videtur fecisse quam ut errorum suorum aliqua hic etiam impressa relinqueret vestigia. Nam & *dicis causa* idem vult esse apud

Caium quod δείγματος χάριν, cum aliud omnino ſit, & in huius vocis exploranda & eruenda originatione etiam more ſuo harioletur. *Dicis cauſa*, vel *gratia*, id agi dicitur quod obiter fit, & ſimulate, atque in imagine, ad hoc tantum, ut levi delibatione eius quod agendum plenius eſſet, religioni quadamtenus ſatisfactum putetur, aut legi aut mori. Cum religioni hoc modo ſatisfieri quæritur, id Græci dicunt ὁσίας χάριν, cum legi aut mori, νόμου χάριν. Latini per *dicis gratia* utrumque exprimunt, quamvis & *legis cauſa*, & *moris cauſa*, etiam pro eo interdum auctores uſurpent, ut viris doctiſſimis iam obſervatum eſt. Sed & ὁσίας χάριν, & νόμου Græcis omnino idem eſt. Nam ὁσίη eſt θέμις, δίκη, ius, fas, lex, ut interpretantur Græci. Nec improprie ὁσίας χάριν Modeſtinus dixit, ut putavit Advocatus, in leg. 11. D. Qui petant tutores vel curatores, καὶ οὐ μόνον ἐὰν μὴ αἰτήσῃ, ἀλλ᾽ ἐὰν αἰτήσῃ ὁσίας χάριν. Nec rectius & convenientus dixiſſet, ſi νόμου χάριν poſuiſſet, ut placet Advocato. Quod defunctorie fit, id eſt, in eum tantum finem ut leviter quis officio ſuo defungatur, id ὁσίας χάριν fieri Græci dicunt. Sed & verbum ἀφοσιοῦσθαι eodem ſen-

ſenſu uſurpant, pro ὁσίας χάριν τι ποιεῖν, quod Latine licet vertere *defungi*. Heſychius *ſatisfacere* interpretatur, & ποιῆσαι τὴν ὁσίαν, id eſt, officium ſuum facere. Ἀφοσιούμενος, πληροφορῶν, ποιήσας τὴν ὁσίαν. Sic legendum, non θυσίαν. Idem, ἀφοσιούμενοι, ἐν ὑποκρίσει θωπεύοντες, τιμῶντες. Mox: ἀφοσιώσεται, ἀπάρξεται ὁσίας χάριν. Ita enim corrigendum. Qui dicis gratia libat, ἀφοσιοῦν dicitur. Idem ergo, & ὁσίας χάριν, & ἀφοσιώσεως χάριν. *Defungendi gratia*, & *ſatisfaciendi*. Quod & *defunctorie* Latini Iuriſconſulti dixere. Ulpianus quippe in eadem re, prorſus Latine hoc verbum uſurpavit, ut Modeſtinus ὁσίας χάριν, de matre nimirum quæ liberis tutores petiit *defunctorie*, & *dicis gratia*, leg. II. π. XXXII. ad S. C. Tertullianum. *Non ſolum autem quæ non petiit coërcetur, ſed & quæ defunctorie petiit ut in ſcripto declaratur.* De matre loquitur quæ filiis tutores non petiit. Græca Modeſtini ſic habent, οὐ μόνον ἐὰν μὴ αἰτήσῃ, ἀλλὰ καὶ ἂν αἰτήσῃ ὁσίας χάριν. Ita accipitur & in leg. unica Cod. Qui numero tutelarum. *Perfuſorie* pro eodem ponitur in leg. V. D. Quod vi aut clam, *perfuſorie aut obſcure dicere*, quod Græci ἐπισεσυρμένως. Sed & *fuſionem* pro functio-

ctione dixere, ut alibi annotatum. In leg. LXIX. π. v. de evictionibus. *Sed & si quis in venditione statu liberũ perfusorie dixerit.* Νόμου χάριν igitur idem quod ὁσίας χάριν, cum ὁσία sit δίκη, vel θέμις, vel νόμος, & ὅσιος idem qui & δίκαιος. Quid si idem Latinum, *dicis gratia*? Quod Latini veteres *dices gratia* dixerunt, id est, δίκης, postea corrupte *dicis*, ut *e* & *i* invicẽ permutantur dictũ. Sed omnino à *dicando* derivatum est istud *dicis*, quod est ἀφοσιοῦν. Glossæ: *Dicat*, ἀφοσιοῖ. *Dicare*, ἀφοσιῶσαι. *Dicatus*, ἀφοσιωμένος. *Dicatio*, ἀφοσίωσις, καθοσίωσις. A *dico* dicare, *dix dicis*. Vt à plico plicare, *plix*, *plicis*. Optimæ Glossæ: *Plix*, πλυχή. Vetus poëta apud Apuleium in Apologia: *Auri plices bitortilæ*, χρυσοῦ πλυχαί. Sic à struo *struix*; unde *struices*. A *tumeo tumex*, & alia infinita eiusmodi. *Dicis causa* igitur idem plane quod *dicationis*, id est, ὁσίας, & ἀφοσιώσεως χάριν. Ac nugatur Advocatus qui *dicis* derivat παρὰ τὸ δείκειν, quod est δεικνύειν & δεικνύναι, ut sit *dicis causa*, δείξεως ἕνεκα. Sed quomodo, quæso te, *dicis* à δείκω veniet, & idem erit quod δεῖξις? Et ratio formationis, & significatio, plane repugnant. Nam *dicis causa* non idem significat quod δείγματος χάριν, vel δείξεως

ξεως χάριν. Quod apud Dionẽ legitur in Vespasiano, ὧν ὀλίγα δείγματος ἕνεκα διηγήσομαι, illud δείγματος ἕνεκα nõ potest Latine reddi per *dicis gratia*, quamvis unum idẽque esse etiam velit vir summus in Sparsione Florum ad leg. IV. D. Commodati. Non enim in illa Gaii lege *dicis causa* valet idem quod ostensionis vel δείξεως, ut vir magnus cum Advocato Parisiensi censet. Sed recte vetus Glossarium *dicis causa*, in illa lege Gaii interpretatur, νόμου χάριν, non δείγματος χάριν. *Dicis causa*, νόμου χάριν, ὡς παρὰ Γαΐῳ τῷ νομικῷ. Verba legis Gaii: *Sæpe etiam ad hoc commodantur pecuniæ, ut dicis causa numerationis loco intercedant.* Quod imperite interpretantur, id est, *ut ostententur tantum, sive ad pompam tantum, & ostentationem.* Quia præcessit leg. III. π. ult. D. eodem apud Vlpianum: *Non potest commodari id quod usu consumitur, nisi forte ad pompam vel ostentationem quis accipiat.* Thema utriusque legis non est simile. Pecunia quæ commodatur, ut numerationis loco dicis gratia intercedat, non ad pompam nec ad ostentationem dicitur à Gaio commodata, sed ut numerationis loco intercedat, id est, ut numerationis vicem impleat ἐν ὑποκρίσει, & ὁσίας χάριν sive *defunctorie*,

&

& imaginarie, non re ipſa. Ad pompam & oſtentationem commodari poteſt magna vis argenti & auri infecti, & alia eiuſmodi. Oſtenſionis etiam gratia, ſive ut oſtendatur pro numeratione quæ fieri debet, pecunia commodatur, ſed non ad eam oſtenſionem referenda eſt ſignificatio loquutionis illius *dicis gratia*, verũ ad ſimulationem & fictionem numerationis quæ non re ipſa impletur, ſed defunctorie, & ὁσίας χάριν, vel *dicis gratia*. Quod vulgo in noſtro idiomate Gallico, *par maniere d' acquit*, id eſt, per modum defungendi, ſive defunctorie. Barbari dicunt, *pro forma*. Qui vero guſtum & ſpecimen præbere vult eius quod eſt plene acturus vel dicturus, & qui ex particula oſtenſa vel data totum quale futurum ſit ſignificare, is δείγματος ἕνεκα id facere dicitur. Et δεῖγμα idem quod guſtus vel ſpecimẽ. Qua in ſignificatione nullo modo locum haberet illud antiquum *dicis gratia*. Gloſſæ: δεῖγμα, *exemplum, ſpecimen*. Græcis, γεύματος χάριν, & δείγματος χάριν idem. Inde & δεῖγμα locus in Piræo ubi mercatores mercium ſuarum ſpecimen & δεῖγμα proponebant. Vt qui frumentum vendunt, pugillũ plenum vel ſcutellã ex eo monſtrantã.

Qui

Qui vinũ nunc apud nos vendere volunt, prius in calice vitreo curant per plateas circumferendum, ut de colore ſpectetur, & de guſtu cognoſcatur ab obviis quale ſit. Qui fruſtulum ex panno vendibili exhibent quo texturæ ſubtilitas indicetur, δείγματος χάριν id oſtendunt, non dicis gratia. At illa quæ apud poëtam *ſpargit latices ſimulatos fontis Averni*, non δείγματος ἕνεκα eos ſpargit, ſed ὁσίας, & νόμου χάριν. Et ſic de aliis, ex quibus perſpicitur differentia harum loquutionum δείγματος χάριν, & ὁσίας χάριν, vel *dicis gratia*. Apud Varronem lib. V. de L. L. ubi antiquæ huius loquutionis *dicis cauſa* meminit, vulgo ita legitur: *Hinc antiqua illa dicitur in imo dicis cauſa.* Pro his *in imo*, coniicit Advocatus ſcriptum fuiſſe in *mimo*, ut fuerit gloſſema & interpretamentum adiectum ab aliquo τοῦ *dicis cauſa*. Sed ſollemnis hæc illius hariolandi ratio. Ridiculum eſt, quod vult *in mimo* interpretamentum eſſe illius loquutionis *dicis cauſa*. Præterea falſum eſt, quod ait, *dicitur in imo* ſcripturam eſſe veterum exemplarium, cum, teſte Turnebo, veteres libri ibi habeant *dicuntino*. Non poſſe autem hæc verba gloſſema eſſe ab aliquo adiectum τοῦ *dicis*

cis causa, ostendit ipse Varro, cum dicit, *Hinc antiqua illa, dicuntino, & dicis causa.* De duobus igitur loquutus est, non de uno.

CAP. XVIII.

Aliquot leges explicatæ, & à corruptela Parisiensis Advocati vindicatæ. Archigubernus. Fiduciarium munus iudicandi. Quid sit fiducia, fiduciaria hæreditas, venditio, opera. Semel vel in semel solvere idem quod in assem. Sequi bona, sequi personam, sequi nuptias. Idem in his sequi quod eligere.

NOSTER Advocatus nihil aliud habet artis præter hariolatoriam, ut glossemata comminiscatur quæ non sunt, & sic textum legum mutilet ac deformet. Simili truncatione verorum nec ægrorum membrorum, tanquam si partes essent adscitæ ex glossemate, dehonestavit leg. XLVI. D. ad S. C. Trebellianum. Thema legis hoc est. Seius Saturninus fiduciariam hæreditatẽ reliquit Valerio Maximo, à quo petiit, ut filio suo Seio Oceano, cum ad annos sedecim pervenisset, hæreditatem restitueret. Seius ille Oceanus, priusquam eam ætatem attigisset, mortuus est. Man-

Manlius Seneca qui Seii Oceani avunculũ se dicebat, petiit hæc bona, quasi iure proximitatis ad se pertinentia. Cõtra Valerius Maximus hæres fiduciarius ea sibi ideo vindicabat, quia is, cui iussus erat restituere hæreditatẽ intra tempus quod à testatore constitutum fuerat reddendæ, decesserat. Quæstio igitur fuit, ad quem ea hæreditas pertineret, utrum ad hæredem fiduciarium, quia non impleta esset conditio, defuncto eo cui debebat ex testamento restitui intra diem restituendæ præfinitam, an ad illum ad quẽ cætera defuncti bona iure proximitatis essent devoluta. Respondit Iavolenus, *fiduciariam hæreditatem ad eum pertinere ad quem cætera bona Oceani pertinuerint*. Reddenda ipsi ratio fuit talis responsi. Nam ut thema propositum est, potius videbantur bona ei tribui debere cui hæreditas fiduciaria relicta esset, tunc demum restituenda filio testatoris si ad annos sedecim pervenisset. Cum autem non impleverit istius ætatis spatia, quæ conditio erat adposita restituendæ hæreditati, hæredi fiduciario eam tradendam, ius & ratio suadebant. Contrarium censuit Iavolenus. Qua igitur ratione motus? Eam subiungit in hæc verba:

Quoniam dies fideicommiſſi vivo Oceano ceſſit.
Quæ tamen expungenda cenſet Advocatus, tanquam adiecta à gloſſatore. Cum omnino neceſſaria ſint ad ſententiam reſponſi à Iavoleno dati cōſtituendā: rationē utpote continentia, cur ita reſponderit. Et fallitur Advocatus, cum putat, ſequentibus verbis apud Iavolenum aliam ab eodem adferri & quidem ſubtiliorem, nempe quia etſi dies reſtitutioni adpoſita eſſet, non idcirco tamen erat adpoſita, ut ad eum demum diem fiduciarius hæres bonis frueretur, ſed ut tutela videretur ei permiſſa potius quam fideicommiſſum relictum. Hæc enim ratio pendet à ſuperiore. Deberi hæreditatem fiduciariam ei dicit Iavolenus ad quem cætera bona defuncti pertinerent, utpote proximum, non hæredi fiduciario tametſi deceſſiſſet Oceanus intra præfinitum ætatis tempus, diemque reſtituendæ hæreditati conſtitutam. Cur hoc? *Quoniam vivo Oceano dies fideicommiſſi ceſſit.* Mirum hoc videretur. Nam quomodo viceſſiſſe putaretur fideicommiſſi dies vivente Oceano, qui obiit priuſquam attigiſſet annum ſedecimum, quod tempus fuit præfinitum à teſtatore reſtituendæ hæreditati fiduciariæ? Id explicat Iavolenus

lenus in continenti ſubiectis his verbis: *Scilicet ſi prorogando tempus ſolutionis, tutelam magis hæredi fiduciario permiſiſſe quam incertum diem fideicommiſſi conſtituiſſe videatur.* Hanc demum igitur valere rationem ſignificat, quod dies fideicommiſſi vivo Oceano ceſſerit, ſi hoc animo tempus præfinierit teſtator ſedecim annorum, ut permitteret tutelam hæredi fiduciario, non ut diem fideicommiſſo prorogaret. Quocunque igitur tempore obiiſſet poſt mortem teſtatoris Oceanus eius filius, tempus fidei commiſſi ceſſiſſe cenſeretur, quia hæc mens fuit teſtatoris, non ut ſub conditione temporis fideicommiſſo conſtituti hæreditas filio reſtitueretur, ſed ut uſque ad illud tempus quod præfinierat eius reſtitutioni, fiduciarius hæres tutelam filii gereret. Prior igitur hæc ratio fuit cur hæreditas deberetur proximo hæredi reliquorum bonorum Oceani potius quam fiduciario, quoniam Oceanus deceſſiſſet intra conſtitutum fideicommiſſo diem, quia dies eius ceſſiſſet vivo Oceano. Ita autem demum ceſſiſſe diem fideicommiſſo putandum eſſe ſcribit Iavolenus, ſi tempus reſtitutionis ideo prorogavit teſtator, ut *fiduciario hæredi tutelam potius permitteret,*

quam ut in certum diem fideicommiſſum conſtitueret. Sic enim legenda ſunt ultima hæc verba in reſponſo Iavoleni: *Scilicet ſi prorogando tempus ſolutionis, tutelam magis hæredi fiduciariam permiſiſſe quam in certum diem conſtituiſſe videatur.* Non enim incertus dies conſtitutus à teſtatore, ſed certus, nempe ſedecim annorum terminus. In hac porro lege Seius Saturninus vocatur *Archigubernus*, voce ex Græco & Latino compoſita, ut illa ætate mos erat, multas ita componi. Nam Latini *gubernum* pro gubernaculo dixere, & apud Lucretiũ aliquot locis *guberna* ſunt gubernacula. Inde *archigubernus* qui Græcis ἀρχικυβερνήτης. Ita *holoveras veſtes* fecerunt, quæ totæ ex vero colore, id eſt, purpureo. Ita *pſeudofores* dixere pro Græco ψευδόθυρον. Sed de his alibi. Voluit Advocatus & aliam legem ſequenti capite corrigere. Ea eſt XXI. D. Quando dies legatorum vel fideicommiſſorum cedat. Sed non feliciorem habuit ſucceſſum quam in aliis. Scribit ibi Paulus, ſi dies adpoſita legato non ſit, præſens deberi, aut confeſtim ad eum pertinere cui datum eſt. Adiecta die, quamvis longa ſit, ſi certa eſt, veluti, calendis Ianuariis centeſimis, diem quidem

quidē legati ſtatim cedere, ſed ante diem peti non poſſe. *At ſi,* inquit, *incerta,* (nempe adpoſita ſit) *quaſi, cum pubes erit, cum in familiam nupſerit, cum magiſtratum inierit, cum aliquid demum, quod ſcribendo comprehendere ſit commodum, fecerit, niſi tempus conditiove obtigit, neque res pertinere, neque dies legato cedere poteſt.* In his verbis nihil video difficultatis, *quod ſcribendo cōprehendere ſit commodum.* Correctiones aliorum non moror, *ſcribenti* emendantium, aut *commodum* interpretantium ei cui legatur ſcilicet. Nihil iſti viderunt. Et cæcus omnino fuit Advocatus, cui placet corrigi, quod *ſcribendo comprehendere ſit incommodum.* Si ita hodie legeretur in Digeſtis, ego putarem, emendandum ſicut in vulgatis ſcribitur. Nihil enim verius aut ſincerius illa lectione. Aliquot conditiones recenſet nominatim Paulus in diem incertam collatas, cum pubes erit, cum in familiam nupſerit, cum magiſtratum inierit, deinde addit, tædio plurium, & quaſcunque alias ſimiles ſcribendo comprehendere libitum fuerit, aut commodum ei qui rem legaverit. *Commodum ſit*, id eſt, viſum ſit, placuerit, libuerit, ſibi commodum duxerit. Ex commodo ſuo & voluntate conditiones adſcribunt

qui aliquid sub conditione legant, & in diem incertam vel certam, prout id sibi commodum esse arbitrantur. Vide vero quam minuta omnia vel usque ad pulvisculum collegerit Advocatus, cum istum librum Emendationũ & Observationum concinnandi impetum cepit. In leg. VIII. D. de collatione, verba Papiniani sic leguntur, *Nonnunquam prætor variantem non repellit, & consilium mutantis non aspernatur.* Recte Cuiacius ex Basilicis emendavit, & *consilium mutantem non aspernatur*, quia Græce verterunt τὸν μεταμελόμενον. Ut subtilitatem suam ostendat Advocatus, scribendum putat, *consilium mutantes*, quia scriptum, inquit, fuerat, *mutanteis*, unde factum *mutantes*. Sed hariolatur plane & hallucinatur. Nam vetus illa scriptura temporibus Iurisconsultorum non amplius erat in usu. Ennii & Pacuvii ætatem plane redolet. Multo minus usurpata fuerit eo sæculo quo compilatæ & conscriptæ fuere Pandectæ, in quibus plura ex Italico idiomate, quod tunc obtinebat, admixta à librariis fuere. Adeo autem infelix est corrector noster Advocatus, ut si quid illi forte fortuna & aliud cogitanti exciderit quod tolli possit, id constanter tueri non valeat.

valeat, ſed ambiguus ad peiora revolvatur. Non dubium eſt quin leg. v. Cod. de Iudiciis, in verbis Gordiani ſcribendum ſit, *cum ipſe fiduciario munere fungatur.* Pro quo editur vulgo, *iudiciario munere.* Nos ita pridem ita emendandū iudicavimus & notavimus in Codice noſtro. Forte in mentem etiam incidit hæc correctio Advocato, ſed ſub finem capitis dubitat an vulgata præferenda ſit, *quia inter munera & λειτουργίας eſt etiam iudicandi munus.* Atqui de illo munere iudicandi quod eſt inter λειτουργίας hic non agitur, ſed de eo munere quod ſuſtinent iudices ab alio iudice delegati. Quibus incumbit iudicandi munus ex λειτουργίᾳ non delegantur ab alio iudice, ſed ex λειτουργίᾳ, id onus ipſis iniungitur. Iudex autem qui delegat alium. ſive princeps ſit, ſive aliquis maiorum iudicum, poteſt quem velit ad hoc munus eligere, eique iudicandi munus delegare. Dicit igitur Gordianus, à iudice iudicem delegatum iudicis dandi poteſtatem non habere, *cum ipſe fiduciario munere fungatur.* Poteſt imperator in bello vel ſummus dux legatum eligere, cui munus imperandi in exercitu ſe abſente deleget. Iſte legatus fiduciario munere & opera fungitur, nec ipſe poteſt

alteri has vices mandare ducendi exercitus quæ ipsi mandatæ sunt à summo imperatore. Quare? Quia ipse *fiduciariam operam obtinet*, ut loquitur Cæsar, lib. 11. de bello civili. *Fiducia* veteribus iurisconsultis atque etiam aliis auctoribus classicis hypothecæ nexus est, quæ inter contractus refertur in quibus fidem alterius sequimur aut idē aut tantundem recepturi. Inde *fiduciatus* vel *fiduciarius* servus pignori datus & obligatus. In rem fiduciæ obligatam plenum ius non habet creditor, sed ad tempus habet sibi obligatam, ubi pecunia sibi soluta fuerit, ei à quo accepit, restituendam. Quodcunque similiter alterius fidei committimus, postea recipiendum, aut ei restituendum cui mandaverimus, *fiduciæ* nomen habet. Nam *fiducia* à *fidus*, πιστός. Vnde & *fiduncul*us in Glossis etiam ὁ πιστός. Inde & *fiduciaria* venditio, & *fiduciaria* hæreditas, & alia eiusmodi. Sic *fiduciarium imperium*, *fiduciarium munus*, quod ab altero à quo commissum est ac delegatum pendet. Ita Legatus Imperatoris fiduciarium imperium, non merum nec plenū, sed obnoxium, & propterea quale accepit non ipse potest alii dare. Eodem modo & iudex delegatus ab alio iudice summo,

summo, fiduciario munere iudicandi fruitur, nec illud alteri potest mandare. Solus ille qui à principe datus est iudicis porro dandi potestatem habet. Nam quasi sacra vice iudicat, & potest vices suas alteri cōmittere qui fiduciariū id ab ipso munus habebit. Capite sequenti IX non meliorem operam navavit corrigendæ leg. V. D. separationibus. Seperationes decreto permittebat Prætor creditoribus ex his causis. Aliquis debitorem habuit Seium: hic decessit: hæres ei extitit Titius. Hic non est solvēdo: bona eius venduntur. Creditores Seii, bona eius sibi sufficere dicunt: debere pariter creditores Titii cōtentos eius bonis esse. Et sic quasi duorum fieri bonorum venditionem. *Posse enim fieri ut Seius quidem solvendo fuerit, potueritque creditoribus suis vel ita semel, & si non in assem in aliquid tamen satisfacere: admissis autem commixtisque creditoribus Titii minus sint consequuturi, quia ille non est solvendo, aut minus consequantur, quia plures sunt. Hoc est igitur æquissimū, creditores Seii, desiderantes separationem, admitti, impetrareque à prætore ut separatim quantum cuiusque creditoribus præstetur.* Hæ sunt causæ separationis quam prætor creditoribus dabat. In huius legis ver-

bis suprascriptis, *potueritque creditoribus suis vel ita semel, & si non in assem, in aliquid tamen satisfacere*, repperit Advocatus quod non ad gustum suum faceret, & putat scripsisse Ulpianum, *vel in assem, vel si non in assem*. Nihil opus ista hariolatione. Quod semel solvitur, *ex asse* solvitur. Nam quod non ex asse solvitur, per partes & pluries solvi necesse est, non semel. Hinc *assem*, pro *semel* etiam posuerunt. Atque ita optimæ Glossæ interpretantur: *As*, αὐτάς, ἀργύρειον, ἅπαξ. Sed & apud Hyginum *asse* pro semel sæpe ponitur, *asse quattuor*, semel quattuor. Putaverim tantum scribendum, *potueritque creditoribus suis, vel insemel, vel si non in assem, in aliquid tamen satisfacere*. Insemel pro semel, ut *insecus*, *inante*, *insuper*, *insimul*. *Insemel satisfacere* idem est quod in assem, & ἐξ ὁλοκλήρου, quia, ut dixi, semel solvitur quod in assem solvitur. In fine legitur, *ut separatim quantum cuiusque creditoribus præstatur*. Quæ non carent vitio. nec enim constat ex hac constructione sensus. Puto scribendum, *Hoc est igitur æquissimum, creditores Seii desiderantes separationem, audiri, impetrareque à prætore ut separetur in quantum cuiusque creditoribus præstetur*. Vel, *ut separetur id quantum cuiusque credi-*

creditoribus præstetur. Legem quintam D. eodem, quæ Pauli est, vitiosam & glossemate inquinatam arbitratur Advocatus in his verbis, *Cum enim separationem petierunt, recesserunt à persona hæredis, & bona secuti sunt, & quasi defuncti bona vendiderunt, quæ augmenta non possunt recipere.* Quæstio vel thema huius legis, an, si ex alia causa Titius hęres Seii acquisierit, non admittantur hæreditarii creditores. Ait Paulus, quod si proprii hæredes creditoris ad solidum pervenerint, id quod superfuerit tribuendum esse hæreditariis, quosdam putasse. Et Papinianum notat qui in ea fuerit sententia. Sibi id non videri dicit, & rationem addit, cum separationem petierunt creditores defuncti, recessisse à persona hæredis, & bona ipsa sequutos esse quæ in hæreditate fuerant, *& quasi bona defuncti vendidisse, quæ augmenta non possunt capere.* Advocatus putat, hæc verba, *& quasi defuncti bona vendiderunt,* ab inepto interprete adiecta fuisse, qui interpretari voluerit, *sequuti sunt.* Quasi *vendiderunt* possit esse glossa & interpretamentum huius verbi *sequuti sunt.* Quis unquam audivit, *sequi bona* idem esse quod vendere bona? Sed prodigiose stultum est quod addit, illum glossatorem de sectionibus

inaudi-

inaudivisse aliquid, unde & monstrum illud interpretationis confinxerint. Monstrum hoc potius est hariolationis, sed sollemnis Advocato. Quod ille aliquis interpres aliquid de sectione bonorum inaudiverat, ideo *sequuti sunt*, exposuit *vendiderunt*. Scilicet *sequi bona* alicuius idem est quod sectionem eius bonorum facere, atque ea vendere. Sic igitur legit, *cum enim separationem petierunt, recesserunt à persona hæredis, & quasi bona defuncti sequuti sunt*. Particulam autem *quasi* ideo additam esse à Paulo hariolatur, quia verbum *sequi* de personarum fide & *obligatione potius dicatur quam de corporibus inanimatis*. Quod est maxime ridiculum & ineptum. Qui castra sequuntur, qui lucrum sequuntur, qui prædam sequuntur, res inanimatas sequi certum est. Ergo & eos *quasi sequi* dicēdum est, non absolute sequi. *Nuptias sequi* pro contrahere legitur in leg. XXXIV. π. ult. D. de ritu nuptiarum. Quæ dicit apud poetam, *Video meliora proboque, deteriora sequor*, non de personis intelligit. Et sane si ratio ipsi afferenda esset cur *sequi* magis convenire videatur personis, quam rebus inanimatis, satis æstuaret bonus vir. Aeque igitur *sequi bona* dicitur, qui ea eligit, ut ex

ut ex iis ſuum cõſequatur, quam qui perſonam. Quomodo etiam corrigit, vix poteſt eius ratio conſtare. *Et quaſi defuncti bona ſequuti ſunt, quæ augmenta non poſſunt recipere.* Certe falſum eſt, bona defuncti non poſſe recipere augmentum, ſi ſimpliciter id intelligatur, & abſolute. Nam ſi ſint in fœnore poſita, ex uſuris poſſunt incrementum recipere. Si in agris collocata, ex reditu agrorum: ſi in familia, ex operis ſervorum. At ſi bona vendita ſint, non amplius poſſunt augmentum recipere. Et hic de bonis agitur à creditoribus venditis. Nam ſimul atque impetrarant ſeperationẽ creditores defuncti, bona eius vendenda curabant. Omnino igitur retinenda illa verba, *& defuncti bona vendiderunt*, ut ſit verum quod ſequitur, *quæ augmẽta non poſſunt recipere.* Sed illud *quaſi* in mendo cubat. Nec audio interpretes, qui additũ iſtud *quaſi* notãt, quia bona defuncti impropric dicũtur defuncti, cum defunctus habere bona nõ poſſit. Qui perſonã hęredis non elegerũt, ſed bona defuncti, nẽpe hæreditarii creditores, ſi hæredis creditoribus ſatisfactum ſit, & aliquid ſuperſit, id eis tribuendum eſſe, non exiſtimavit Paulus, quia à perſona hæredis receſſerunt, ut bona defuncti ſequeren-

querentur, qui & ea vendiderunt, quæque vendita augmentum non possunt recipere. Non igitur ipsi amplius quid neque ex hæreditate defuncti neque ex hæredis bonis expectare possunt. Qui personam hæredis sequuti sunt, id est, elegerunt, si quæ illi personæ hæreditas obvenerit, inde satisfieri potest creditoribus qui eam elegere. Et persona quæ solvendo non est, potest fieri solvendo, & bona eius augmentum recipere. Etiam bona defuncti, nisi si vendita fuerint, ut dixi, possunt amplificari ex fœnore pecuniæ, ex operis servorum, ex reditibus agrorum. At vendita non possunt crescere. Sic igitur scribendus totus locus minima mutatione, *Cum enim separationem petierunt, recesserunt à persona, & bona sequuti sunt; & quia bona defuncti vendiderunt, quæ augmenta non possunt recipere.*

CAP.

CAP. XIX.

Transpositionem nullam esse paragraphorum in leg. VIII. D. de inofficioso testamento. Neque in leg. LXIV. D. ad Sc. Trebellianum. Explicata lex XXXI. D. eodem. De conditionibus impossibilibus, turpibus, & difficilibus. Ferendi nominis conditio an impossibilis vel difficilis.

TRuncationes, mutilationes, transpositiones, & hariolationes, medicinæ sunt quas locis legum sanis tanquam affectis facit Parisiensis Advocatus. Si medicus esset, non aliter ægros suos curaret quam urendo, secando & luxando. Quippini? Cum etiam servum communem secari velit inter plures, & hanc sectionem civilem interpretetur, quæ recepta non est nisi in his quæ talem divisionem ac partitionẽ natura sua possunt recipere. Hic paragraphos legis VIII. D. de inofficioso Testamento quasi luxatos & parum cohærentes restituere conatus est, quibus non opus erat tali vexatione. Sic satis bene se habent ut vulgo sunt collocati. Iam hoc videamus. In ea lege paragraphus tertius cum sequentibus ita incipit;

III. Pa-

III. *Papinianus lib. 11. Responsorum ait, contra Veterani patrisfamilias testamentum esse inofficiosi querelam, etsi ea sola bona habuit quæ in castris quæsierat.*

IV. *Si quis in militia fecerit testamentum, & intra annum post militiam decesserit, dubito. An, quia ad hoc usque temporis iure militari testamentum eius valet, querela inofficiosi cessat? Et potest dici querelam inofficiosi cessare.*

V. *Sed nec impuberis filii mater inofficiosum testamentum dicet, quia pater & hoc fecit, & ita Papinianus respondit. Nec patris frater, quia filii testamentum est. Ergo nec frater impuberis, si patris non dixit. Sed si in patris obtentum est, nec hoc valebit, nisi si pro parte patris rescissum est. Tunc enim pupillare valet.*

VI. *Si quis mortis causa filio donaveri quartam partem eius quod ad eum esset perventurum, si intestatus paterfamilias decessisset, puto secure eum testari.*

VII. *Si quis impuberi filio substituit, secundas tabulas faciendo, non ob hoc admittemu ipsum impuberem ad inofficiosi querelam.*

Hoc ordine legũtur in Pãdectis isti para graphi. Notat Advocatus, priores duos tertium & quartũ, bene habere, & ordinẽ esse clarũ. Sed quæso, inquit, quomodo quintus cohęret quarto? Definitum e

tertio contra veterani patrisfamilias testamentum admitti inofficiosi querelam, etsi contra militis testamentum non admittatur, quia veteranus non est amplius miles. Paragrapho quarto adiicitur exceptio testamēti quod quis fecit dū esset miles, ac deinde militia missus intra annū missionis obiit. Hoc testamentum valet intra annum iure militari, post annum à militia non valet. Sequitur deinde quintus paragraphus: *Sed nec impuberis filii mater inofficiosam testamentum dicit*. Dictiones, inquit, istæ, *sed nec*, referuntur ad alia quæ pręcesserūt, & quibus necessario cohęrēt. Ulpianus, qui istos paragraphos ex Papiniani responsis collegit, non alium ordinem in his digerendis servavit, quā ut de militis testamento prius diceret, deinde adderet de privatorum testamentis quæ querelam inofficiosi pariter admitterent, aut nō admitterent. In quarto paragrapho scripsit, cessare inofficiosi querelam adversus eius testamentum quod militiæ tempore factum erat, cum testator militia missus intra annum obiisset. Cum igitur in hoc paragrapho dixerit, cessare inofficiosi querelā, satis, quod sequitur, cohęrere prioribus visū est, de alio testamēti genere, in quo similiter inofficiosi quere-

la cessaret: *Sed nec impuberis filii mater inofficiosum testamentum dicit, quia pater ei hoc fecit.* Nihil mutandum est in scriptis auctorum nec transponendum sine magna causa, præcipue si veterum librorum auctoritas non suffragetur. Vidi multas Criticorum pares transpositiones in aliis auctoribus similiter hariolantiũ, quos omnes falsos esse mihi constat, in Horatio, in Manilio, in Propertio, & aliis. Sed hæc levia præ aliis peccatis quæ passim in mutilandis & truncandis legibus admittit Advocatus. Alia lex est, quam male transpositam cum putavit, ipse potius mente fuit transposita. Ea est LXIII. π. VII. D. Ad Sc. Trebellianum. Huius hoc thema est. Hæres sub conditione institutus, & restituere hæreditatem iussus, si conditio nec difficultatem, nec turpitudinem ullam haberet, nec impendiũ aliquod, parere conditioni cogitur, adire hæreditatẽ, & ita restituere. Si vero turpis sit aut difficilis cõditio, aperte iniquum esse dicit Iurisconsultus Gaius, eum cogi explere talem conditionem alterius gratia, sed & remitti eam ab initio visum esse. Rationem subdit, his verbis: *Plus enim tribui à prætore ei qui fideicommissum petat, quam testator voluit, absurdum est.*
Vti-

Vtique autem testator, nisi expleta sit conditio, neque scriptum hæredem ad hæreditatem vocavit, neque per hunc illi voluit restitui hæreditatem. Iam non dico quam hæc bene cohæreant cum præcedentibus. Sed cum suo loco non posita esse credat Advocatus, videndum est an melius aptari possint, & subnecti illis quibus ea accommodat. Sic enim reiicit hanc periodum post sequentes paragraphos VIII. *Si dandæ pecuniæ conditio adscripta est hæredi, debet ei offerre pecuniam, is qui poscit fideicommissum, ut hæreditatem impleta conditione possit adire.* Pro ratione deinde subiicienda putat verba illa quæ paulo ante produximus: *plus enim tribui à prætore ei qui fideicommissum petet quam testator voluit absurdum est.* Quomodo hæc convenient? Testator apposuit conditionem hæredi scripto pecuniæ dandæ, ut hæreditatem suam adire posset, non ei cui hæreditatem reddi voluit. Prætor autem conditionem illam ab ipso fideicommissario impleri statuit, nec cogi vult hæredem ei parere nisi pecuniam ipsi offerat fideicommissarius. Non igitur hac ratione plus tribuitur à prætore ei qui fideicommissum petit quam testator voluit. Immo minus. Nam testator hanc condi-

tionem adſcripſit hæredi, ut certam pecuniæ ſummam daret, ſi hæreditatem adire vellet, prætor autem eam pecuniam offerri ei à fideicommiſſario ſancit, ut impleat conditionem, & ſic adeat hæreditatem, reſtituatque ei qui fideicommiſſum petit. Videtur ſentire hic Caius, omnimodo explendam eſſe conditionem à teſtatore adſcriptam, ſive ab hærede, ſive à fideicommiſſario, ſive in dando poſita ſit, ſive in faciendo. Sic enim ſcribit: *Vtique autem teſtator niſi expleta ſit conditio, neque ſcriptum hæredem ad hæreditatem vocavit, neque per hunc illi voluit reſtitui hæreditatem.* Quod ad hæredem autem attinet ſub conditione inſtitutum, iubendum eum eſſe dicit conditioni parere, ſi neque difficultatem habeat, neque turpitudinem, neque impendium. Si habeat impendium, id eſt, ſi danda pecunia ſit, non eſt cogendus hæres eam dare, ſed qui fideicommiſſum petit, offerre illam hæredi debet, ut conditionem impleat. Si turpis aut difficilis ſit conditio, non eſt cogendus hæres eam explere alterius gratia, & remitti eam ſolere idem dicit. An fideicommiſſario quoque remittitur? Dubito. Et quæ ſubiicit, contrarium videntur ſignificare:
Plus

Plus enim tribui à prætore ei qui fideicommissum petit quam testator voluit, absurdum est. Tribui ei hæreditatem nisi conditione expleta noluit testator, ut ea quæ protinus adiecit, ostendunt. Ergo eam ipse fideicommissarius explere debet, nisi hæres satisfacere velit. Hoc est plane quod dicit Marcianus, leg. XXXI. D. eodem, si hæres institutus sub conditione nolit ei parere & adire, si in dando sit, offerente pecuniam fideicommissario sic conditioni parere cogitur: Si in faciendo sit, recusante eodem factũ adimplere, *licentia dabitur fideicommissario secundum imitationem dationis factum implere, & tunc necessitas imponetur hæredi hæreditatem adire.* Sed Advocatus post Fabrum putat, adiecta hæc esse verba, vel à Triboniano, vel ab antiquissimo aliquo glossatore. *Si facti autem est conditio, recusante hærede, licentia dabitur fideicommissario secundum imitationem dationis factum implere, & tunc necessitas imponitur hæredi adire hæreditatem.* Ego vero illis assensum præbere vix queo. Et quod barbara hæc dicit esse Advocatus, *secundum imitationem dationis,* Latine & recte ea dici opinor. Quid enim in his barbari, *secundum imitationem dationis*, id est, ad exemplum dationis? Quod

ad rem ipſam attinet, non video cur magis conditionem quę in dando poſita eſt, implere debeat fideicommiſſarius quam eam quæ in faciendo conſiſtit. Nec moror ineptam argutiam, dicentium, Fideicommiſſarium non poſſe pro hærede pecuniam dare ſi ſub conditione dandæ pecuniæ inſtitutus eſt, ſed eam debere ſuppeditare ut conditioni ſatisfaciat. Vbi pecunia danda eſt, ad implendam conditionem à teſtatore adſcriptam, quis eam implet niſi qui dat? Hæres, ſi turpis, aut difficilis, aut impendioſa conditio adpoſita ſit, non cogitur eam implere in gratiam alterius, id eſt, eius qui fideicommiſſum petit. Si ad eam implendã quæ in pecunia danda conſiſtit, fideicommiſſarius pecuniã tenetur ſuppeditare, quidni debeat & difficilem explere ſi nolit ei parere hæres? Immo vel turpem. Nam fieri poteſt, ut turpis ſit conditio in perſona hæredis, quæ talis non habeatur in perſona fideicommiſſarii. Sed & difficilis aliqua cõditio videri poſſet ſi hæres eã cogeretur adimplere, quæ facilis ſit fideicommiſſario. Si enim, ut loquitur Gaius, neque ſcriptum hæredem ad hæreditatem vocavit teſtator, neque per hunc fideicommiſſario reſtitui voluit,
niſi

nisi expleta conditione, non interesse credidit prætor per quem expleretur, sive in faciendo, sive in dando exigatur. Recusante autem utramque hærede cum maxime intersit fideicommissarii, ei pareri, ut hæreditatem nanciscatur, ipse potius ei satisfacere tenetur, si hæres non cogatur. Nec obstat quod aiunt Doctores, conditiones quæ in faciendo consistunt impleri debere *in forma specifica*, nec alium pro alio eas implere posse. Quod colligunt ex leg. XLIV. D. de conditionibus, & demonstrationibus. Diversum quippe thema illius legis, nec quæ ibi de dando dicuntur, accommodari possunt conditioni dandæ pecuniæ sub qua hæres institutus est. Hic hæres dare iubetur, illic hæredi debet dari. Qui hæredi dare iussus est, non potest nisi ipsi hæredi dare. Ideo si servus alienus institutus est, hæres qui ei dare iussus est, non potest domino dare, sed ipsi servo debet. Et ratio ibi redditur, *quia quæ facti sunt, non transiunt ad dominum*. Datio facti esse censetur. At in hærede instituto sub conditione dandæ pecuniæ, ea conditio non in facto, id est, in faciendo, posita dicitur, sed in dando. Et utrumque diserte & expresse

distinxit Marcianus dicta leg. XXXI, conditionem facti, id est, in faciendo consistentem, & conditionem dandi, vel in dando positam. Qui dare iussus est hæredi, debet illi dare, nec potest alii. Qui institutus est hæres sub conditione dandi, non dare ipse cogitur, & si nolit parere conditioni, prætor eam illi remittit. Tunc fideicommissarius debet ei offerre pecuniam, ut impleta conditione possit adire & restituere. Nihil refert ad implendam conditionem dandi à testatore adpositam, utrum pecuniam det hæres, an fideicommissarius. Ergo nihil etiam refert, utrum fideicommissarius, an hæres facti conditionem impleat, si omnimodo implenda est, idque imitatione & exemplo pecuniæ dationis. In eo cui dandum est, non potest alii dari quam ei cui iussum est dari. Qui servo alieno instituto dare iussus est, non potest domino dare. Magna igitur in his differentia est. Conditionũ autẽ sub quibus aliquis institui potest hæres, qui hæreditatem ex Trebelliano restituere debeat, aliæ sunt turpes, aliæ difficiles, aliæ impendiosæ, aliæ impossibiles. Quod attinet ad impossibiles, earum rationem non habebat prætor, ut patet ex leg. dicta

cta XXXI. D. eodem. *Cæteræ*, inquit, *conditiones, quæ non sunt in potestate hæredis, ad officium prætoris non pertinent.* Id est, pro nullis habebantur, ut constat ex leg. 111. D. de conditionibus, & demonstrationibus: *Obtinuit, impossibiles conditiones testamento adscriptas pro nullis habendas.* Perperam Advocatus *impossibiles* interpretatur, ad quas implendas non debet hæres cogi, licet alioquin faciles sint, non turpes, & in potestate eius positæ, ut illa est *ferendi nominis.* Quæ etiam una erat earum conditionum quas prætor exigebat, cum aliæ essent quas remittere solitus erat. Gaius leg. qua supra, D. eodem, π. x. *Si vero nominis ferendi conditio est, quam prætor exigit, recte quidem facturus videtur, si eam expleverit: nihil enim mali est, honesti hominis nomen adsumere: nec enim in famosis & turpibus nominibus hanc conditionem exigit prætor.* Putabat tamen Iulianus, si hæres recusaret nomen ferre, remittendam ei esse conditionem. Rationẽ cur remitti debeat, hanc adiicit de suo Advocatus, quæ nunquã alicui veteri Iurisconsulto venisset in mentem. *Nam,* inquit, *etsi non est turpis conditio, est tamen difficilis, immo impossibilis: siquidem non potest iure cogi, ut nomen suũ mutet, & aliud adsu-*

mat. Ne inter difficiles quidem conditiones reponi hæc debet, nedum inter impoſſibiles. Impoſſibiles ad prætoris officium nihil pertinebant, & pro nullis habebantur. Difficiles remittebat prætor. Hãc vero nominis ferẽdi conditionẽ prętor exigebat, ut diſerte ibi dicit Caius. Nec ergo difficilis ei viſa, nec impoſſibilis. Quod Iulianus cẽſuit, remittendã eſſe hanc conditionẽ hæredi, ſi recuſaret nomẽ ferre, hoc nõ facit, ut difficilis aut impoſſibilis videatur. Sed in idiomate noſtro, cũ aliquid recuſamus, ut potentiſſimam credamur habere rationem non faciendi quod poſcimur, dicere urbane ſolemus, impoſſibile nobis eſſe id facere, dare, aut ſuſcipere. Frontis ad urbanæ deſcendit præmia Advocatus, qui impoſſibilem conditionem ait eſſe nominis ferendi, quæ tota tamen poſita eſt in poteſtate eius qui recuſat. Cæterum hanc ferendi nominis conditionem ex illis eſſe, quæ, recuſante implere hærede, permitti debeat fideicommiſſario, non puto. Nam ex affectu proficiſcitur. Et, qui vellet hæredem nomen ſuum ferre, teſtator, non alium vellet.

CAP.

CAP. XX.

Lex Vlpiani ex D. de donationibus inter virum & uxorem explicata. Imperite ea accepta ab Advocato Parisiensi. Quid sit contrahere societatẽ præstituto fine. Qualis societas fuerit donationis causa contracta. Quid sit finis pretii.

PESSIME, ut magis nequiter non potuerit, interpretatus est Advocatus legẽ XXXII. π. XXIV. D. de donationibus inter virum & uxorem, in his verbis: *quæ tamen in commune tenuerunt, fine præstituto revocanda non sunt.* Quæ quidem verba pessime ait accepisse ceteros interpretes, cum ipse itidẽ nihil in illis viderit, nec quid voluerit Vlpianus ullo modo assequutus sit. *Hoc autem,* inquit, *volebat Vlpianus: si contracta re vera erat societas, etsi alter pauca, alter magnas opes in societatem contulisset, quomodo donatio facta videbatur eius, quod ex inæquali collatione fiebat lucri, non ideo revocandam societatem, sed ad præstitutum finem deducendam, id est, ad æqualitatem, ut quod excedit, ab altero collatum sit extra societatem.* Tot verba nollem perdere quot iste in vanum effudit, ut ostenderet, se nihil prorsus intellexisse, neque in hac lege

lege Vlpiani, neque omnino in ſocietate quæ fiebat donationis gratia. Si percepiſſet, quæ conditio fuerit illius ſocietatis, quæ inſtituebatur donationis gratia, & quam leges vetuerunt, in tam abſurdam & ineptam verborum Vlpiani interpretationem non ſe præcipitaſſet. Ergo, ut hæc eius ſententia eſt, omnis ſocietas, quæ cauſa donationis interponitur, valere debet, ſi modo æquales partes conferant qui ſocietatem coierunt. Et inter virum quoque, & uxorem huiuſmodi valitura eſt ſocietas, ſi ad æqualitatem deducatur utrimque. Quod eo modo fieri poſſe putat, ſi, quod excedit ab altero collatum, ſit extra ſocietatem. Quæ eſt mera hariolatio, quæ nullum in iure habet fundamentum, & nulla ratione aut auctoritate ſubnixa eſt. Neſciſſe qualis eſſet ſocietas quæ contraheretur donationis cauſa, verba eius initio cap. XXI, poſita abunde fidem faciunt. Sic enim ſcribit: *Donationis cauſa ſocietatem recte non contrahi*, definiebat Ulpianus, leg. V. π. ult. D. pro ſocio. Atque ius illud vulgatum eſſe, id eſt, commune, & inter quaſlibet perſonas receptū dicebat Lex cum hic ſtatus eſſet, XXXII. π. Si inter. D. de donationibus inter virum

virũ & uxorem. *Cuius definitionis*, inquit, *causa est manifesta. Cum enim societas constat ex sociorum collatione, sive alius operam, alius pecuniam conferat, sive uterque pecuniam, damni & lucri participes futuri: sane si quis nihil omnino confert, cum eo contrahi non videtur societas. Sed si non valet ut societas, nonne valebit saltem ut donatio?* Videtur sentire, talem societatem in qua alter nihil omnino confert, non pecuniam, non operam, nec industriam, eam esse quam Iurisconsultus dixit donationis causa contrahi. Et cum nullam esse huiusmodi societatem unamimiter leges Romanæ definiant, saltem valere tanquam donationem noster Advocatus opinatur, & hanc fuisse Accursii sententiam. De Accursio nescio quid senserit, sed illud scio, nullam societatẽ contrahi solitam donationis causa, quin hoc ipsum in contrahenda societate exprimeretur. Alioquin non est societas donationis causa, nisi, eam in hunc finem, & ex ea causa institui, in contrahenda societate expressim dicatur. Si coeatur autem talis societas, ut alter lucrum tantum, alter damnum sentiat, quamvis lucrum ab una parte sit, ab altera damnum, non tamen eam esse societatem donationis causa, patet ex leg.

XXIX.

XXIX. π. 11. D. pro ſocio, *ubi Ariſto refert, Caſſium reſpondiſſe, ſocietatem talem coiri non poſſe, ut alter lucrum tantum, alter damnum ſentiret, & hanc ſocietatem Leoninam ſolitam appellari.* Quæ ſocietas alia videri poſſit ex ſententia Advocati, donationis cauſa magis contracta, quam hæc? Non tamen eſt. Quia ſocietatis, quæ donationis cauſa coitur, alia ratio eſt. Poteſt etiam ita coiri ſocietas, ut alter nullam partē damni habeat, lucrū vero commune ſit, ut ait lex eadem, π. 1. D. eodem. Quam tamen ita demum valere Sabino placuit, ſi tanti ſit opera, quanti damnum eſt: *Plerumque enim tantam eſſe induſtriam ſocii, ut plus ſocietati conferat quam pecunia, item ſi ſolus naviget, ſi ſolus peregrinetur, periculum ſubeat ſolus.* Si igitur ea conditione ſit ſocietas, ut unus nihil conferat induſtriæ in ſocietatem, nihil pecuniæ, nullum inde damnum ſentiat, & lucri partem ferat, per ſe nulla eſt talis ſocietas, nec vero ſic contrahi poteſt. Ne donationis quidem cauſa valere poteſt, cum nulla donatio fieri poſſit per ſocietatem huiuſmodi. Nec inter donationum genera ullum numerant Iuriſconſulti quod per ſocietatem celebratur. Si valeret talis donatio, quæ finis eſſet ſocietatis ex ea cau-

causa contractæ, cum finis valeat, etiam dicendum esset societatem valiturã quæ hoc propositum haberet donandi. Sed societas donationis causa contracta non fuit talis, ut eam imaginantur fuisse hariolatores Advocati. Ita contrahebatur donationis causa societas, ut in perpetuum, id est, ad vitæ tempus coiretur, & omnium bonorum, sic, ut superstes defuncto socio bona cõmunia solus haberet titulo donationis mortis causa. Quod diserte scribitur leg. XXXV. π. D. V. de mortis causa donationibus: *Si quis societatem per donationem mortis causa inierit, dicendum est nullam societatem esse.* Sed nec valet tanquam donatio huiusmodi societas, quia cum nulla sit societas propter donationem inita, nec donatio quæ pro fine est tali societati, valere potest. Non aliam fuisse societatem quæ causa donationis iniri dicebatur, iam planum faciam ex ea societate causa donationis quę inter virum & uxorem prohibetur, lege suprascripta, π. XXIV. D. de donationibus inter virum & uxorem. Ibi scribit Vlpianus, nullam dari pro socio actionem in huiusmodi societatibus causa donationis contractis, nec inter cæteros, quia nulla est societas quæ causa dona-
tio-

tionis interponatur. Idcirco nec inter virum & uxorem valere talem societatem, nec talem donationem, quia vulgatũ sit ius ac commune, tales societates nullas esse, nec inter virum & uxorem, nec inter cæteros. Ea igitur erat societas omnium bonorum, & ad vitæ tempus contracta, & sub conditione donationis causa mortis, ita ut qui ex duobus sociis superstes esset, communia bona solus possideret. Hanc fuisse illius societatis quæ donationis causa coibatur, rationem, & conditionem, statumque, constat ex iis quæ scripsit Vlpianus in eadem lege. Vbi enim dixit, si inter virum & uxorem societas donationis causa contracta sit, iure vulgato nullam esse, addit, *quæ tamen in commune tenuerunt sine præstituto, revocanda non sunt*. Ita enim distinguenda hæc sunt verba, non ut vulgo interpunguntur, *quæ in commune tenuerunt, sine præstituto revocanda non sunt*. Mens horum verborum hæc est. Quorum bonorum societatem inierant, & in commune tenuerant vir & uxor, sine præstituto, id est, præfinito tempore, ea revocanda non sunt: Id est, eorum societas non est nulla. Ergo si certorum bonorum societatem contraxerint vir & mu-

mulier, & ad tempus, ſive tempore præſtituto, non poteſt ea ſocietas videri contracta donationis cauſa, atque ideo valet. Quæ enim ad tempus coitur ſocietas, nõ videtur donationis cauſa coiri. Nam finito tempore quod præſtitutum eſt, finitur & ſocietas, & uterque quod in ſocietatem attulit, vel contulit, recipit, & partem bonorum quam habuit in communione, actione pro ſocio petit. Poterat quidem & in perpetuum coiri ſocietas, id eſt, ut interpretatur lex prima, D. pro ſocio, *dum vivunt* : & morte diſolvebatur ea ſocietas, citra donationem tamen. Quæ vero donationis cauſa contrahebatur, & omnium bonorum fuit, & ad vitæ tempus, ut poſt mortem ſocii, ſuperſtes ſocius bona communia haberet titulo donationis per ſocietatem factæ, vel ex cauſa ſocietatis. Cum nulla ſit talis ſocietas, nec inter virum & uxorem, nec inter cæteros homines, licita autem ſit ac valeat inter virum & uxorem quæ in partem bonorum contrahitur, & præſtituto fine, id eſt, præſtituto tempore quo finiri debeat, ex horum comparatione liquet, donationis cauſa interpoſitam ſocietatem, & univerſorum bonorum eſſe, & ad mortis uſ-

que tempus, cum post mortem alterius ex sociis locum haberet donatio per talem societatem facta. Prodigiose autem inscita est atque inepta expositio verborum Ulpiani, *præstituto fine*, quam commentus est Advocatus, de societate ad *præstitutum finem deducenda*, id est, æqualitatem, ut quod excedit ab altero collatum sit extra societatem. Quis illum præstituit finem? An hic mos fuit in societatibus, ut non aliter contraheretur, nisi exæquatione bonorum facta? Lectus titulus pro socio contrarium docebit. An ius fuit, ubi pars bonorum alterius excederet, ut in societatẽ id tantum conferretur quod æquale esset bonis alterius socii? In omniũ bonorum societate, *& hæreditas, & legatum, & quod donatum erat, aut quaqua ratione acquisitum, communioni adquirebatur*, ut constat ex leg. XLIII. D. pro socio. An æqualitas inter socios hoc modo servari poterat aut debebat? Vt probet, *præstitutum finem* idem esse quod modum præstitutum intra quem valeat societas æqualitate servata, sic *finem pretii* dicit apud Papinianum idem esse quod quantitatem, leg. LXIII. π. ult. de evictionibus. Quid simile? Hic *finis* non est modus præstitutus,

tutus, ut dixi, ſed tempus præfinitum ſocietatis, vel finis præſtitutus ſocietati, quo nimirum finiri debet ſocietas. Apud Papinianum lege ab Advocato citata, *finis pretii* non eſt quantitas, ſed finitio, & determinatio. Ὁρίζειν τὴν τιμὴν Græci dicunt ſtatuere pretium, ponere, determinare, & ὁρίζειν τίμημα. Vnde τίμημα ὡρισμένον apud Harpocrationem. Ergo *finis pretii* eſt, ὁρισμὸς τῆς τιμῆς, vel finitio. *Scilicet ut, melioris vel deterioris agri facti cauſa, finem pretii, quo fuerat tempore diviſionis æſtimatus, deminuat vel excedat.* Finis pretii eſt, taxatio pretii ac definitio. Hinc *finire* pro taxant apud Pompeium Feſtum. *Taxat, inquit, verbum ponitur in iis quæ finiuntur, quoad tangi liceat. In litibus quoque arbitriove, cum præſcribitur quoad ei ius ſit ſtatuendi, taxatio dicitur quæ fit certæ ſummæ.* Ergo qui taxat pretium, finit pretium & finem pretii facit.

CAP. XXI.

Lex IV. D. *de re militari , aliquot locis emendata & explicata. Gratioſum Latine dici qui gratia pollet ac favore. De militum privilegiis ac prærogativa. Quid ſit in eadem lege ordo iudicationis. De exauctoratione militum, an ſemper cum ignominia proceſſerit. A militia removeri dicti, qui ignominiæ cauſa cingulo militiæ exuebantur, & dimittebantur.*

TOTUM ferme ius percucurrit Advocatus, ut hinc inde quæ ipſi aliquando ſomnianti vel hariolanti in mentem neſcio quo afflatu inciderant emendationes, ex libri margine ſumptas, ubi eas adnotaverat, in obſervationum & emendationum centonem tranſlatas, in ἀϛοχίας ſuæ ſpecimen nobis proponeret. Iam ſumus in titulo Pandectarum de re militari. Ex eo titulo unicam emendationem nobis ſuppeditavit, eamque retulit in cap. XXII. Obſervationum. Lex eſt IV. quam ibi emendare aggreſſus eſt. Quam felici exitu, ſpectandum. Ita ſcriptus habetur legis illius π. VIII. *Non omnis qui litem habuit, & ideo militaverit, exauctorari iubetur, ſed quieo*

animo militiæ se dedit, ut sub obtentu militiæ pretiosiorem se adversario faceret. Voluit primo interpretari vulgarem istam lectionem *pretiosiorem*, qua voce fortassean expresserit Menander dictionem Græcam τιμιώτερον, & ex sequenti, φοβερώτερον. Nullam ego video in his consequentiam, ut quicunque fuerit τιμιώτερος, carior, pretiosior, honoratior, is etiam sit terribilior, & magis formidabilis. Quod alii reposuerunt *præcisiorem*, quasi duriorem & intractabiliorem, recte fateor hoc ab Advocato improbari. Quid ipsi demum placeat videamus. Persuasit sibi scriptum fuisse à Menandro *speciosiorem*. Qua quidem dictione affirmat nullam hoc loco potuisse adhiberi commodiorem. Quod sit probat ex leg. c. D. de verborum significatione, his verbis: *Speciosas personas accipere debemus clarissimas personas utriusque sexus.* Certe *species* pro dignitate & ἀξιώματι etiam accipitur Latinis, & *speciosus* idem qui ἀξιωματικός. Non propterea tamen huic loco ac commodã hanc dictionem esse arbitror. De eo sermo est, qui nomen militiæ dedit quod litem haberet, ut litis haberet exitum favorabiliorem, propter privilegia quæ militibus daban-

tur litigantibus. Ea multis memorat Iuvenalis Satyra ultima, quæ legenda est tota, scire aventi, quantus fuerit militum favor, gratia, privilegia quanta, & quanta deniq; prærogativa militis qui negotium haberet cum privato. Vel gregarius miles his omnibus fruebatur commodis quæ ibi narrantur à Satyrico. Qui igitur se militiæ dedit, de gregario milite is in ea lege debet accipi. At miles gregarius non admodum speciosus nec cum clarissimis personis comparandus, ut vocem *speciosus* interpretatur Iurisconsultus. Non dubito à Triboniano, suppositam fuisse hanc dictionem in lege Arrii Menandri pro eo quod scripserat auctor, *ut se gratiosiorem adversario faceret.* Tẽpore Iustiniani nõ amplius erat in usu vox Latina *gratiosus* eo sensu quo purior eam Latinitas usurpavit atque antiquior. Hoc enim ubique propositũ videtur habuisse in cõsarcinandis Pandectis, ut voces antiquiores ac Latiniores, & iam exoletas usitatis mutaret quãvis minus Latinis. Quod posset multis exemplis probari. *Gratiosus* igitur is dicebatur qui in maiore erat gratia ac favore. Hinc *missio gratiosa*, quæ per favorem obtenta est, nondum confecto legitimo

timo tempore ſtipendiorum. Livius lib. XLIIII. *Et quorum ante emerita ſtipendia gratioſa miſſio ſibi viſa eſſet.* Et paſſim in iure, & apud alios auctores claſſicos, *gratiam* pro favore poni, neminem latet. Hinc *gratioſa* ſententia *gratioſa* auctio, emptio, in iure, ſicut iam ab aliis notatũ. Hinc *gratioſus*, qui gratia pollet & favore apud aliquem. Vt apud Ciceronem, *gratioſum apud Publicanos*, ſecunda in Verrem: *Niſi forte quid gratioſum apud publicanos fuiſſe in ea re ſpes te aliqua conſolatur.* Item apud eumdem in tertio: *Splendidi homines, & aliis prætoribus gratioſi.* Et in ea pro P. Quinctio ſtatim initio: *P. Quinctius cui tenues opes, nullæ facultates, exiguæ amicorum copiæ ſunt, cum adverſario gratioſiſſimo contendat.* Ita prorſus milites *gratioſiores* cum pagano litigantes. Quam gratioſi fuerint milites præ paganis una quam dixi Satyra Iuvenalis oſtendet, vel in his verſibus:

--- citius falſum producere teſtem
Contra paganum poſſit, quam vera loquentem,
Contra fortunam armati, contraque pudorem.

Non eſt dubium igitur, quin ſcripſerit Arrius in prædicta lege: *Qui eo animo ſe*

 mi-

militiæ dedit, ut se gratiosiorem adversario suo faceret. Pro quo reposuit Tribonianus, *pretiosiorē.* Nisi quis velit imperito librario id adscribere. Sequuntur apud Arriū verba quæ etiam provocarunt hariolationem Advocati, quia non potuit aliter ea intelligere: *Nec tamen facile indulgendum est extra ordinem iudicationis, qui negotium ante habuerunt, sed si in transactione recidit.* In his quærit quid sit *facile* Advocatus. *Quid est facile? Interpretabatur,* inquit, *ipse, vel glossator potius aliquis, aut ipse etiam Tribonianus, extra ordinem iudicationis, id est, non nisi causa cognita.* Hæc sunt indigna Advocato, qui se iurisperitum facit, & unum quidem de celeberrimis. Primū quis glossator adeo ineptus, quālibet fingere ineptū liceat, qui potuerit hic *facile* interpretari *extra ordinē iudicationis?* Deinde quis hæc verba queat accipere ut sonant, pro *non nisi causa cognita*? Præterea neque glossa hæc neque textus ita expositus, quidquam faciunt ad sententiam Arrii quā locus ille postulat. Dixerat Arrius, non omnes qui litem habent, & militam sequuti sunt, exauctorandos esse, sed eum qui eo animo militiæ se dedit ut sub obtentu militiæ se faceret gratiosiorem adversario. Addit, non tamen

men facile indulgendum esse iis qui negotium ante habuerunt, quamvis id extra ordinem iudicationis sit. Sic enim distinguenda eius verba sunt: *Nec tamen facile indulgendum est, extra ordinem iudicationis qui negotium ante habuerunt.* Hoc vult, non facile tamen exauctorationis gratiam illis esse faciendam qui ante negotium habuerunt extra iudicationis ordinem. Certus ordo fuit quo causæ aliæ post alias iudicandæ in seriem disponebantur, & recipiebantur. Quod etiam hodieque fit. De quo ordine iudicationis notavit nonnulla Salmasius in libro de modo usurarum. Iuvenalis in Satyra de privilegiis militum: *Expectandus erit qui lites incboat annus.* Extra ordinem iudicationis, causa vel lis esse dicitur quæ non est in ordine ac serie causarum iudicandarum. Quamvis autem negotium habuerit ante miles quod in ordine iudicationis non sit, si tamen propter illud negotium militiæ nomen dedit, exauctorari iubere ait Arrium, nec illi gratiam esse faciendam exauctorationis. Hoc est quod dicit, non facile illi indulgendum esse, non facile præstandam indulgentiam ac veniam exauctorationis. Hic plane sensus est illius loci. Quæ sequun-

tur, etiam corrupta sunt apud eumdem Arrium, quæ frustra corrigere tentavit Causidicus. Sic vulgo leguntur, *Sed si in transactione recidit, indulgendum.* Omnino rescribendum: *Sed si id transactione decidit, indulgendum.* Indulgendum illi de exauctoratione, si id negotium quod ante habuit extra ordinem iudicationis, transactione deciderit. *D* & *R* sæpe in veteribus libris invicem permutantur. Horatius:

--- & post decisa negotia campo.

Certe hæc emendatio, longe minus à vestigiis vulgaræ scripturæ recedit, quam quæ ab Advocato excogitata est: *Sed si in transactionem rei cecidit.* Sic errat ille longiter, cum scribit: *vix exauctorationem usurpari quotidiano usu sine aliqua nota.* Hic exauctorantur qui se militiæ dederant propter litem, sed sine infamiæ nota. *Exauctorare* simpliciter est, auctorationis sacramento solvere. Milites auctorati ad militiam erant sacramento quod dicebant. Quocumque modo liberarentur illo sacramento, sive honesta missione, sive ignominiosa, sive etiam causaria, vel gratiosa, *exauctorari* dicebantur. Quod contrarium est *auctorari*. Hinc solent auctores, cum de exauctoratione ignominio-

miniosa agitur, id explicare ut plurimum verbo aliquo adiecto quo signatur ignominia. Ut idem Arrius Menander leg. XXIX. D. de liberali causa. Qui de libertate sua litigans, *necdum sententia data, militiæ se dedit, in pari causa cæteris servis habendus est, nec exonerat eum, quod pro libero habeatur in quibusdam, & licet liber apparuerit, exauctoratur, id est, militia remotus castris eiicitur.* Tolli vult ista verba Advocatus, *id est, militia remotus*, quæ non sunt, inquit, Menandri sed glossatoris. Immo Menandri esse præsto. Sed Advocatus antiquum hic suum obtinet, ut pro glossamentis habeat quæ nihil minus sunt. Quia exauctoratio non semper ignominiam infert, sed tum demum cum fit ignominiæ causa, ideo Arrius, *exauctoratur*, hic interpretatus est, militia removetur ac castris eiicitur. Hoc enim proprie verbum in his militibus solitum usurpari, qui, cum ignominia exauctorabãtur, à castris vel à militia vel ab exercitu *removeri* dicebãtur, ut *senatu moveri* quos censor notans senatu eiiciebat. Cæsar cũ Avienum ignominiose exauctoraret, ita in eum de suggestu convocatis legionum tribunis centurionibusque pronuntiavit. *C. Aviene, quod in Italia milites populi*

Ro-

Romani contra remp. instigasti, rapinasque per municipia fecisti, ob eas res ignominiæ causa ab exercitu meo te removeo. Apud Hirtium de bello Africano. Sine ignominia exauctorari solitos qui sacramento militari solverentur Tacitus satis diserte testatur in Annali 1. his verbis: *Missionem dari vicena stipendia meritis:* Exauctorari *qui sena dena fecissent, ac retineri sub vexillo cæterorum immunes, nisi propulsandi hostis.* Verum de his alibi.

CAP. XXII.

Lex XIV. *D. de contrahenda emptione exposita. Materiam à qualitate in ea videri diversam. Non erratur in qualitate ubi error est in parte materiæ separata ab altera. Inauratum ab aureo qualitate discerni. Lex* XXI. *D. de actionibus empti explicata.*

LEx est XIV. D. de cõtrahenda emptione. Vlpianus in ea proponit quid dicendum sit, aut quid iuris sit, si in emptione contrahenda in materia & qualitate contrahentes erraverint, tã venditor quam emptor. *Quid tamen dicemus,* inquit, *si in materia & qualitate ambo errarunt? Vt puta si & ego me vendere aurum putarem, & tu emere cum æs esset.* In his verbis legis

legis explicandis, *materia & qualitate*, hærent interpretes. Vulgo *materiam* & *qualitatem* pro eodem hic accipi notant. Quod displicet Advocato Parisiensi, & merito. Ipse vero ita legendum censet, ut verba quæ sequuntur, *ut puta si & ego me vendere aurum putarem, & tu emere, cum æs esset*, pertinere putet ad eos qui erraverant in materia. Quæ vero iis subiecta sunt. *Vt puta cohæredes viriolam quæ aurea dicebatur, pretio exquisito uni hæredi vendidissent, eaque inventa esset magna ex parte ærea*, ad eos referri debere qui errabant in qualitate. Non errabant omnino, inquit, in materia, quia auri aliquid inerat, sed errabant in qualitate, quia auream putabant totam, quæ ex parte tantum aurea erat forma exteriore decepti. Qui ita scribit, eum, qualitas quid sit, ignorasse contenderim. Etsi enim in parte tantum errarunt ambo contrahẽtes, qui putarunt, viriolam esse auream totam, cum ex magna parte ærea, in materia tamen errasse dicendi, non in tota quidem, sed in eius parte. Nam partem eam quam credebant esse auream cum reliqua, ea fuit ærea. Hæc pars ærea non facit qualitatem corporis, ut nec illa aurea. Si ita mixtæ essent, ut unum corpus confusum ex u-

tra-

traque existeret, tum sane in qualitate erarent, qui hoc corpus pro aureo acciperent. Ex auro quidem esset, sed adulterato, & multo ære mixto. Hoc qualitatatem auri efficit, non puri sed κεχαμαλίνε, & ære temperati. Sic qui aurum vendit quod non perfecte excoctum est ac repurgatũ, pro purissimo auro & obryzo, qui id emit in qualitate errat. Tale quippe non est quale à se emi existimat. Hic casus est de qualitate in leg. x. D. eodem, ubi Paulus dicit, si aurum quidem fuerit, *deterius autem quam emptor existimaret, emptionem valere.* Quare? Quia in nec materia nec in substantia sit erratum, sed in qualitate. Sic argentum Parisiense factum pro Alamannico argento, quod est deterioris notæ, si quis emeret, in qualitate erraret non in materia. In parte vero materiæ errat, non in qualitate, qui viriolam emit pro aurea tota, quæ partim aurea erat, partim ærea. Quomodo igitur ea expedienda in suprascripta lege, *si in materia & qualitate ambo errarunt?* Ulpianus sine dubio hæc discrevit, nec materiam cum qualitate confudit. Quod enim sequitur, *ut puta si & ego me vendere aurum putarem, & tu emere cum æs esset,* in his verbis in genere proposuit specimen sive exem-

exemplum eorum contrahentium qui in materia errarunt. Speciale protinus subiicit exemplum eiusdem erroris in viriola vendenda commissi ab utroque contrahentium. *Vt puta,* inquit, *cum cohæredes vinolam quæ aurea dicebatur pretio exquisito uni hæredi vendidissent, eaque inventa esset magna ex parte ærea.* Idem hoc thema in specie propositum, quod ante generatim posuit in anro vendito pro ære. Idque constat manifestissime ex responso eiusdem. Si enim simpliciter & absolute de errore qui fit circa materiam intellexisset, non de eo casu qui subiectus est in viriola vendita pro aurea tota quæ esset ex parte ærea, non quasi dubitans proposuisset, *quid dicemus si in materia ambo errarunt*? Quis enim ambigat quin dicendum sit, in tali errore quo aurum pro ære venditur, nullam esse venditionem? Quod autem respondet venditionem esse constare cum ambo in materia errarunt, ut puta cum & venditor aurum se vendere, & emptor emere putaret, de ea specie quæ statim ab eo subiecta est, id accipiendum. Viriola, quæ aurea dicebatur, uni cohæredum impenso pretio vendita est : iste cohæres alii externo porro vendidit eam pro aurea tota, qui

&

& talem credidit quæ postea ærea magna ex parte inventa est. *Venditionem*, inquit Vlpianus, *esse constat*. Quid ita? Quia etsi in materia ambo errarunt, non tamen error ille fuit in tota substantia eius, sed in parte tantum. Nam auri aliquid habuit. Aliter respondisset, si tota ærea esset inventa. Cæterum ita in materia errarunt, ut non in tota error extiterit sed in parte. Præterea ambo errarunt. Nam si venditor scisset, æream esse ex parte, quam pro aurea tota venderet, fraudi eius ac dolo non esset impune qui alterum fallere voluit. Non minus erravit venditor quam emptor. Ipse pro aurea emerat à cohæredibus, & exquisito quidem pretio, ut emerat, vendidit. Nec erratum est in toto, sed in parte materiæ. Subiungit statim Vlpianus: *Nam si inauratum aliquid sit quod aureum putem, valet venditio*. Hæc verba ad qualitatem plane referenda, de qua legis initio, cum quærendum proposuit, quid iuris esset, si in materia & qualitate ambo errassent. Prius de materia explicavit, posito themate de viriola pro aurea vendita quæ ex parte erat ærea. Ad posterius quod attinet de qualitate, nunc exponit, his verbis: *nam si inauratum aliquid sit, quod ego*

aureum putem, valet venditio. Qualitate discernitur inauratum ab aureo: χρυσοῦν & χρυσωθέν: Aes purum & æs inauratum. Ideo & venditionem talē valere respondet Vlpianus, quia erratum tantum sit in qualitate. Addti, *si autem æs pro auro venierit, non valet.* Id est, si in materia tota errarunt, adeo ut quod totū esset ęreum pro toto aureo venditum foret & emptum. Perperam Advocatus errorem vendentis & ementis viriolam pro aurea tota quæ esset ex parte ærea, eundem facit cum errore ementis vinum acidum pro non acido, & aurum deterius pro obryzo. Quæ enim similitudo est corporis ex duabus diversis substantiis & separatis compositi, & corporis quod totum eadem qualitate præditum est? In vino acido non sunt duæ partes separatæ, vini puri & vini acescentis, quæ separari queant. Nec in auro aut argento deterioris notæ duæ insunt partes auri aut argenti, una boni, altera pessimi. In his duobus error est circa qualitatem, non circa materiam. Non est tale vinum quale se emere emptor putavit, tale argētum quale ipsi venditor venditavit, In eo vero quod est partim aureum partim æreum, si pro aureo toto vendatur, error est in parte

 mate-

materiæ, non in qualitate. Cum in parte igitur tantum materiæ dissensus est vel error, non in tota, æque valet venditio atque quum in qualitate errarunt contrahentes emptionem. *Qualitatem* in leg. x i v. suprascripta Cuiacius interpretatur pro differentia substantiæ, utputa materiæ vel formæ, atque ita, inquit, Scyphus æreus & scyphus aureus, differunt substantia, materia, qualitate. Immo si eiusdem formæ sunt, differunt tantum substantia & materia, non qualitate. Alia quidem est æris quoque qualitas, alia auri, si natura utriusque metalli ac proprietas spectetur, sed quomodo Iurisconsulti accipiunt vocem *qualitatis*, eadem corpora eiusdem materiæ & formæ, qualitate nihilominus invicẽ distãt, ut scyphus aureus ab aureo. Etsi enim per omnia pares sint & eiusdẽ materię, si alter ex auro purissimo factus sit, alter ex auro minus puro, qualitate censentur differre. Duo sint vini dolia per vindemiam ex eodẽ musto impleta: si unum ex his acuerit, qualitate divertit ab altero, quod sincerum mansit. In utroque vino eadẽ οὐσία est sive substãtia, non eadẽ qualitas. Illud quod acidum continebat si quis pro altero vendidisset, quia error in qua-

in qualitate, non in ſubſtantia fuit, valebat venditio, ut habetur in leg. IX. D. de contrahenda emptione. Verum ut valida ſit talis venditio, debet conſenſus in corpore ipſo intervenire. Ut in dolio vini quod vænale eſt, ſi acidum ſit vinum quod in eo continetur, & ego in corpus conſenſi, quamvis putarim vinum eſſe ſincerum, venditio valet. Si vero alterum pro altero ſuppoſuerit venditor, acidũ pro non acido, quia in corpus non conſenſi, venditio nulla eſt. Dicit Vlpianus leg. II. D. eodem, *alioquin quid dicemus, ſi cæcus emptor fuit? vel ſi in materia erratur? vel in minus perito diſcernendarum materiarum? In corpus eos conſeſſiſſe dicemus? Et quemadmodum conſenſit, qui non vidit?* Sic enim legendum. Non conſentit qui non videt & cæcus eſt. Cæcus eſt autem minus peritus diſcernendarum materiarum. Sed iſta cæcitas mentis vel ſenſuum in diſcernenda materia vtiiat venditionem, non ea nocet quæ in dignoſcenda qualitate nihil videt. An ad errorem in qualitate diſcernenda pertinet cum quis, verbi gratia, acernã menſam vel nucinam nigro infectam pro ebenina emit? Ita videtur ſentire Paulus leg. XXI. ꝟ. II. D. de actionibus empti, *veluti ſi menſas*

 quaſi

quasi citreas emat quæ non sunt. In materia non erratur, nam lignum est, sed in qualitate, cum citreum putatur quod alterius est generis. Sed numquid dici potest, ebenum vel citrum videri alterius esse materiæ quam lignum aliud vilius? Nam in pretio immane discrimen est. Tale autem lignum, ut est citrum vel ebenum, magis distat à viliore aliquo ligno, ut est acer vel robur, quam plumbum à stagno, vel stagnum ab argento, vel æs ab auro. Hæc metalla sunt, ut illa ligna. Marmor à molari lapide non magis differt, quam citrum à ligno querneo. Qui ex molari lapide factam columnam pro marmorea emeret, non erraret in materia scilicet. nam utrunque lapis est. Quantum tamen discrimen inter vulgarem lapidem & marmor? Tantum sane est inter lignum citreum & vulgare. Ad pretium quod attinet, non maior est aurei scyphi & ęrei quam citreę mensæ & nucinæ, quam columnę ex pretiosissimo marmore aut ex vulgari lapide, differentia. Qualitatis ligni differētia videretur potius posita in eodē genere ligni quod tempestive cæsum esset & non tempestive, quod cariosum & sincerum, denique quod viride & siccum. Ad opera enim maximo discrimin

mine constat utrum adhibeatur viride & recens cæsum an longa vetustate duratum, utrum putrefactum an integrum. Sed hæc viderint quorum interest ista melius scire. Peculiaris autem opinio est Pauli ab Vlpiano hac in re dissidentis, ut in aliis, cum in corpore consentiamus, de qualitate autem dissentiamus, emptionem esse, & tamen venditorem teneri omnino quanti interest non esse deceptū. Simpliciter quippe promuntiavit Vlpianus, ubi in qualitate cōtrahentes errarūt, nihilominus valere venditionem. Si valet venditio, vix videtur teneri venditor debere quanti interest non esse deceptū. Rursus si valet emptio, ut lectio Florentinarum Pandectarum suadet, quæ caret negatione, ubi de qualitate dissenserunt cum in corpore consentirent, in valida emptione non est causa cur teneatur venditor ob damnumquod sensit emptor ex errore quo deceptus est in qualitate rei emptæ. Cuiacius ad Titulnm de verborum obligationibus leg. XXII. notavit, in Florentino negationē deesse, librarii mendo potius quam mendacio auctoris. Nam si tollatur, inquit, hoc paragrapho dicit, licet emptio valeat, cum erratum est in qualitate rei, tamen

men ex empto est actio, æque prudenter, ac si quis diceret, licet utile sit mutuum quod dedi, tamen mihi competit ex mutuo. Licet homo ratione sit præditus, rationem tamen habet. Ego vero non usquequaque hæc similia esse puto quæ in comparatione ab illo afferuntur. Emptionem esse cum in corpore consensus sit, licet de qualitate dissensus ab utroque contrahentium intervenerit, lique ex leg. XIV. D. de contrahenda emptione, quæ Vlpiani est. Nec alia fuit hac d re sententia Pauli, ut patet ex leg. X. D eodem, ubi dicit, emptionem valere si aurum quidem fuerit, deterius auten quam emptor existimarit. Circa qua litatem hic error existit. Nec mirum porro, iurisconsultos illos sensisse, erro rem qualitatis & dissensum super non vitiare emptionem, cum Marcell placuerit, emptionem & venditione esse si in corpus consensum foret quam vis in materia erratum esset, ut diserte habetur in leg. IX. D. eodem. Quod merito quidem ibi improbat Vlpianus, tamen de qualitate non dubitat, ut r Paulus, quin dissensio circa eam atqu error vel utriusque contrahentis non tiet emptionem. Recta igitur est se-

pt

ptura Florentini Corporis, quæ negationem non habet in leg. Si sterilis, XXI. D. de actionibus empti, quam perperam Advocatus citavit ex Titulo Locati. Emptio igitur est, cum in corpore consenserunt emptor & venditor, tametsi in qualitate dissenserint & in eo ambo errarint, ut vult Paulus prædicta lege. Hæc eadem Vlpiani est sententia, sed nullam actionem dat emptori adversus venditorem. Paulus è contrario actionem vult esse ex empto quanti interfuit emptoris non esse deceptum, id est, non aliud pro alio emisse. Quod si leve damnum ex ea re sensisset emptor, negligendum foret, & actionem nullam haberet. Sed cum ex dissensu qualitatis plerumque tam certam & immanem iacturam patiatur, ut error in materia non maiorem possit parere, æquum visum est Iureconsulto Paulo, actionẽ dari emptori quanti intersit non fuisse deceptum, quãlibet emptio teneat. Valet illa quidẽ, quia non vitiatur errore ac dissensu circa qualitatẽ, sed quia tantum sæpe importat damnum emptori hic error, ut non maius sentiret si in materia errasset, ideo actio cõpetit. Exemplũ quod adducit Paulus de citreis mẽsis, id ostẽdit, *veluti si*

mensas quasi citreas emit quæ non essent. Qui æs pro auto emeret, qui error est in materia, non magis deciperetur, nec maius damnũ faceret. Quingẽtis millibus nummum aliqua citrea mensa emebatur, ut illa quam Tullius hoc pretio comparavit. Ex alio ligno vel pretiosissimo vix mille nummis constaret. Cum purpuræ color in usu erat, & quidem adeo carus, ut contra argentum libra eius emeretur, si quis pallium emisset colore quidem tinctum purpureo, sed non ex murice, cum putaret esse Tyrio fucatum, in qualitate quidem tantum errasset, non in materia, nec in corpore, plus tamen detrimenti inde sentiret quam si vas stanneum pro argenteo emisset. De mutuo utili quod adduxit Cuiacius simile non est. Vbi utile est mutuum, nulla ex mutuo danda actio ei qui nihil ex eo damni sentit. Ex errore vero qualitatis patet ex iis quæ diximus, quanta fraus intercedere possit & quam damnosa emptori. Hæc ratio movit Paulum, ut putarit dandam esse actionem emptori quanti interest non esse deceptum, quamvis emptioni non officiat quominus valeat, error in qualitate.

CAP.

CAP. XXIII.

De supellectile fuse tractatur. Eius definitio. Quomodo ab argento sic proprie dicto distinguatur. Argentum supellectilis. Argentum factum, argentum, & argentea vasa, Synonyma esse. De abaco, delphica & ministerio, & argentario. Leges de supellectile explicatæ.

QVantus sit in critica noster Advocatus, iam ostendimus, & adhuc ostendam. Nunquam nisi ferro armatus ad illius divæ sacraria accedit, nec illi sacra facit nisi hostiis mutilatis. Lex est XVII. π. IV. D. de auro argento legato, ubi Vlpianus ita scribit, quemadmodum habent libri vulgati; *Sed si infectũ legatum, quod eius ita factũ est, ut eo quod ad rem comparatum est, non possis uti sine refectione, quodque ab eo patrefamllias infecti numero fuerat, id videturle gatume esse*. Ad hæc verba, uti ea citavit, scribit Advocatus, tolle ista, *quod ad rem comparatum est*. Nihil aliud scit dicere nisi *tolle*, & tota eius critica in secando & tollendo posita est. Ego vero ea non tollo sed retineo. Sequitur ratio eius ex hariolatione sollẽnis. Verba ista, inquit, *quod enim ita factum*

est, minus clare interpretatus aliquis fuerat, *quod ita comparatum est*, unde conflata illa, *quod ad rem comparum est*. Quasi vero verba ista, *quod ita comparatum est*, possint esse pro interpretamento horum, *quod eius ita factum est*. Hariolatio est. Vnico pronomine paululum immutato reddideris lucem huic loco & integritatem. Scribe igitur, & crede ita auctorem scripsisse, *Quod eius ita factum est, ut eo quam ad rem comparatum est non possis uti sine refectione*. Quod aurum, inquit, ita factum est, ut eo non possis uti quam ad rem comparatum est sine refectione in censum infecti cedet, si etiam paterfamilias infecti numero habeat. Latinam hanc esse loquutionem nemo in auctoribus Latinis, versatus negaverit nec exempla proferre opus est. *Vt eo quam ad rem comparatum est, non possis uti*, positum est pro, *ut eo ad quod comparatum est*, aut *quem ad usum comparatum est, non possit uti*. Si ita scripsisset auctor, nemo mendosum putaret. Nec. ergo mendosum, *ut eo buam ad rem comparatum est non possis uti*. Auri infecti nomine contineri ait, etiam illud quod ita factum est, ut eo quem ad usum vel quam ad rem comparatum fuit, uti nemo possit sine refectione. Nam facti

facti argenti nulla ratio eſt, nec ullus reſpectus, ſi nullus ſit uſus. Haud ſcio cur in illo capite Obſervationum, idem Advocatus citans verba ex Paule ſententiarum lib. III. Tit. VI. ita ea produxerit, *Auro legato, maſſas tantum deberi. vaſa enim quæ proprio nomine ſeparantur, legato non cedunt.* In omnibus enim libris atque editionibus ita legitur, *Argento legato, maſſæ tantummodo debebuntur, Vaſa enim quæ proprio nomine ſeparantur legato non cedunt, quia nec lana legata veſtimenta debentur.* Hæc ſane Paulina videntur pugnare cum lege XIX. D. eodem, quæ ita habet, *Cum aurum vel argentum legatum eſt, quidquid auri argentive relictum ſit, legato continetur, ſive factum ſive infectum: pecuniam autem ſignatam eo legato non contineri.* Ut hæc conciliet, putat Cuiacius ad illum Pauli locũ, ex Receptis ſententiis, *quæſtionem eſſe voluntatis.* Immo non eſt voluntatis tantum, ſed uſus. Quærendum enim, quid argenti nomine abſolute poſito communis loquendi ratio intelligere ſolita ſit. Uſus auctorum eviucit, *argenti* nomine ſimpliciter ſumpto *factum* deſignari, id eſt, quod in vaſis eſt. Certe ætatis illius ſcriptores quibus vixere Iuriſconſulti, non aliter loquuti ſunt, tam poetæ quam alii.

alii. Vt apud Martialem passim.

Argentum atque aurum non simplex delphica portat.

Id est, argentum atque aurum factum. Idem lib. V.

Quod non argentum, quod non tibi misimus aurum,
Fictilibus nostris exoneratus eram.

De argento & auro facto intelligere palam est. Tædet plura congerere quæ ubique apud eum occurrunt. Paulus ut ubique est Vlpiano contrarius, & in hoc ab eo dissensit. Rationem quippe magis sequendam putavit, quam usum. Vt enim lana, quæ est materia vestium, legata, vestimenta non debentur quæ ex lana confecta sunt, ita argento & auro legato, quod est materia vasorum argenteorum, ipsa vasa non intelliguntur legata. Vsum respexit Vlpianus, quia eo tempore *argenti* nomine plerumque *factum argentum* significatur. Non tamen idem obtinuit apud vetustius seculum. Auctores enim Latini antiquiores semper *argentum factum* & *aurum factum* nominant; ut Græci ἄργυρον κοῖλον. E contrario, cum *argentum* absolute dicebant, de signato intelligere solebant. Vnde apud Plautum, *ratio apparet, argentum* οἴχεται. Et passim

passim apud eundem, *argento præsenti vendere, argento numerando præstituta dies, quid eo argento factum est, credo argento opus est,* & similia. Cum argentum legatum est, inquit Ulpianus in ea lege, signata pecunia non continetur. Atqui tempore Plauti magis videretur signata pecunia *argenti* nomine legata, quam argentum factum. Hinc apud Ciceronem in Topicis, *cum argentum quod suum est legavit uxori paterfamilias, quod in arca positum est deberi dixit, non quod est in nominibus.* Eo sæculo argentum magis usurpabatur de pecunia signata quam de vasis argenteis, ut & Græci cum ἀργύριον dicunt sæpius de pecunia intelligunt quam de argento facto. Et certe pro Paulo facit quod ab ipso Vlpiano in ea lege subiungitur, *proinde si certum pondus auri sit legatum vel argenti, magis quantitas legata videtur, nec ex vasis tanget.* Mirum est, argento legato, deberi argentum factum & infectum, auri vel argenti certo pondere legato, vasa non deberi, id est, argentum & aurum factum. Quid interest si legavero omne argentum quod habeo, aut centum pondo argenti quæ habeo? Illo legato tamen, si valet Vlpiani sententia, debebitur argentum factum & infectum,

isto

isto, tantum infectum. Quod diximus supra, *argenti* nomine eam ætatem factum argentum proprie designasse, id etiam liquet ex Celso leg. VII. D. de supellectile, ubi ex Tuberone definitionē supellectibus adfert eiusmodi, *Tubero hoc modo demonstrare supellectilem tentat, instrumentum quoddam patrisfamilias rerum ad cottidianum usum paratarum, quod in aliam speciem non caderet, verbi gratia, penus, argentum, vestem, ornamenta, instrumenta agri aut domus.* Quo loco vox *argenti* non est accipienda in genere, ut putavit Advocatus, tam de argento in massa, aut in lamina, quam de facto & signato. Ineptum quippe est censere, à Iurisconsulto intelligi argentum infectum vel signatum, cum dixit, supellectilem esse instrumentum patrisfamilias rerū ad cottidianum usum paratarum, quod in aliā speciem caderet, veluti penum, argentum, vestem, & cærea. Ergo argentū hac in specie intelligendum de facto, quod *argenti* nomine proprie & κατ' ἐξοχὴν tunc appellabatur. Cum nullius enim sit usus argentū infectum vel in massam conflatum, frustra distinguitur à supellectile quæ paratur ad usum cottidianum patrisfamilias. Argentum etiam signatum vel pecunia numerata

merata ad alterius etiam generis usum pertinet quam ut itidem queat supellectilis nomine centinet. Ergo *argentum* ea lege apud Celsum de solo argento facto debet explicari. Quod argentum factum cum etiam usum quotidianum præbeat patrifamilias, non tamen in suppellectile est, ut nec penus, nec vestimenta, nec instrumenta agri aut domus, nec ornamenta. Hæc omnia enim in usu sunt quotidiano patrisfamilias, haud minus quam supellex, non tamen eius nomine censentur, quia sui generis separatum nomen habent, à quibus discernitur supellex, ut diserte dicitur apud Alfenum leg. VI. D. eodem. *Supellectilis eas res esse puto, quæ ad usum communem patrisfamilias paratæ essent, quæ nomen sui generis separatim non haberent.* Id est, quæ *argenti* nomine speciatim non dicerentur, non penus, non vestis, non ornamentorum, non instrumentorum agri aut domus. Quod Celsus *argentum* absolute dixit, *argentum factum* appellavit leg. I. D. eodem: *supellex domesticum patrisfamilias instrumentum, quod neque argento aurove facto vel vesti adnumeratur.* De argento igitur solo facto ea argenti appellatio, quod à supellectile separatur, intelligenda est. Advocatus autem nugatur

gatur

gatur, cum ſcribit, de argento in maſſa dubium non eſſe, nec de argento ſignato: neutram enim argenti ſpeciem eſſe, in ſupellectile, de argento facto dubitari. Immo nullo modo dubitatur, Hæc enim definitio eſt ſupellectilis, à Iuriſcóſultis ſignanter omnium conſenſu firmata, ſupellectilem eſſe inſtrumentum domeſticarum rerum ad uſum communem patrisfamilias paratarum, quæ nec in argenti facti ſpeciem & appellationem cadant, nec penus, nec veſtis, nec ornamentorum, nec inſtrumentorum agri aut domus. Non dubitarunt ergo de argento facto an ſit in ſupellectile, cum tam expreſſe & definite à ſupellectilis cenſu ſegregarunt, *argentum factum* vel etiam *argentum* proprie dictum, ut in lege XXVI. π. II. D. de auro & argento legato. *Argento legato non puto ventris cauſa habita ſcaphia contineri, quia argenti numero non habentur.* Idem Vlpianus leg. XIX. D. eodem. *Lectus plane argenteus, vel ſi qua alia ſupellex argentea fuit, argenti appellatione non continetur, ſi numero argenti habita non eſt.* Hoc eſt plane quod ſcripſit Celſus ex Tuberone in definitione ſupellectilis, ſupellectilem eſſe quod

argen-

argentum non ſit, nec penus, & cætera. Quærit Advocatus quid ſit, *habere in argenti numero.* Id explicat ex eodem Vlpiano, *quod non eſt in ſupellectili, ſed in argentario.* Sic enim ſcribit Iuriſconſultus in eodem π. lectum. *Vt in iunctura argentea ſcio me dixiſſe, quod non in argentario paterfamilias reponebat.* Obſcurum per obſcurius interpretatus eſt, immo rem minime obſcurã explicavit per non intellectũ ipſi ſibi vocabulũ. Nam quid eſt *Argentarium*? Quid proprie hoc nomine nuncuparunt Latini ? Aut quid intellexit Ulpianus? Melius fortaſſe ſcribatur , *quod non in Argentaria paterfamilias reponebat.* Ita vocavit Palladius Hiſtoriæ Lauſiacæ auctor, in Pambo, Latinam vocem in Græca oratione uſurpans, ὅτι προσήνεγκεν αὐτῷ ἀργενταρίαν τριακοσίων λιτρῶν ἀργύρου. *Obtulit ipſi Argentariam ex trecentis argenti libris.* Ita enim loquebantur, Argentariã ſe habere tot librarum argenti . Lampridius in Alexandro Severo: *Et quum argentum in miniſterio plus ducentis libris non haberet, nec plures miniſtros, argentum & miniſtros ante quando paſcebat, accipiebat ab amicis.* At *argentaria* ſive *argentum* miniſterii Melanæ matronæ Romanæ ditiſſimæ trecentarum erat librarum. Argen-

ti libras XXXII. Africanus ſenior hæredi reliquit. Frater eius Allobrogicus pondo millies habuit. Livius Druſus Tribunus plebis XI. millia pondo. Cum *Argentaria* igitur vocatur, intelligitur menſa quæ argentum ſuſtinet. An *Delphica*, quæ eadem cum abaco? *Miniſterium* etiam appellabatur, ut alii iam docuerunt. Et fortaſſean *Argentarium* ſimiliter cum dicitur, ſubaudiendum *miniſterium*. Hinc & argentum in *miniſterio* habere ſe dicebant, ut in *argentario*. Vt in loco Lampridii ſupra citato. Idem auctor ibidem: *Ducentarum librarum argenti pondus miniſterium eius nunquam tranſiit.* Optimæ Gloſſæ: *Delphica*, Μινιϛέριον. Eædem, *Abacus Delphica*, Μινιϛέριον. ὡς Ἰουβεναλιος. Reſpicit locum Iuvenalis ex Sat. III. ut iam notatum eſt eruditiſſimis Criticis:

--- urceoli ſex,
Ornamentum abaci.

In Delphica autem menſa, vel abaco qui erat ex marmore, argentum factum cuius uſus erat in convivio exponebatur. Inde & miniſtrabatur ad menſam. Ex quo & *miniſterium* illi menſæ, ſive Delphicæ, ſive abaco, ſi forte, nomen hæſit. Viri docti, qui putant *Repoſitorium* apud Plinium

niũ idem esse cum Abaco, vel Delphica, valde falsi sunt. *Repositorium* Plinii idem est cum eo cuius mentio fit in cœna Trimalcionis apud Petronium, de quo consulendi interpretes. Nec hilum adjuvat hanc opinionem quod Vlpianus ait in lege XIX. quam nunc exponimus, non repositam esse iuncturam argenteam in argentario à patrefamilias. Id enim significat, non in argentario habitam, nec numeratam in argento, vel argenti numero repositam. At *Repositorium* instrumentum fuit ligneum in quo in ipsa mensa vasa argentea reponebantur. Græci ἐγγυθήκην appellarunt, & ἀγγοθήκην, Latini *incitegam*. Huius generis *Repositorii* mentio fit leg. XIX. π. x. D. de auro argento legato, & inter vasa reponitur quæ aliquid sustinent. Plinius alio loco *Repositoriorum* meminit quæ lignea dicit fuisse, & rotunda, cum *Delphicæ* marmoreæ fuerint. Repositoriis argentum addi solitum ætate Fenestellæ ex eodem refert, novissimo Tiberii principatu. Sua ætate porro, & testudinata in usum venisse. *Argentarium* tamen in lege Vlpiani Basilicorum interpretes pro loco, in quo recondebatur *argentum ministerii*, acceperunt. Sic enim reddide-

runt: Τῷ ληγάτῳ τοῦ ἀργύρου, οὔτε ἡ ἀργυροκλίνη, οὔτε ἄλλος τῆς οἰκοσκευῆς ἄργυρος περιέχεται, εἰ μὴ καὶ ταῦτα ὁ διαθέμενος εἶχεν ἐν ἀριθμῷ ἀργύρου. Οὐδὲ ὁ τῶν μουλῶν κόσμος, ὅτι μὴ ἐν τῷ ἀργενταρείῳ ἀπόκειται. *Legato argenti non continetur lectus argenteus, neque aliud argentum ſupellectilis, niſi hoc teſtator in numero argenti habuerit. Sed nec iunctura mularum argentea, quoniam in argentario non reponitur.* Certe illud *argentum*, quod hoc nomine ſic proprie vocabatur, in Abaco ſive Delphica exponebatur, non reponebatur. Nec uſum eius noverant patresfamilias niſi cum aliquod epulum ſollemne celebrarent. Alio tempore repoſitum ac reconditum ſervabatur, vel in arca quæ inde dicta eſt abſolute *Argentaria* Palladio, vel in armario, quod *Argētarium* Vlpiano dicitur. Vt ut ſit, habere in argentario, vel argentaria, vel in argēti numero, vel in miniſterio, ſive Delphica, ſive Abaco idē eſſe aliquis ſuſpicetur. Sed animadvertendum eſt in primis, *argentum* proprie & ſtricta ſignificatione appellari vaſa omnia argentea quæ ad Delphicam vel Abacum pertinebant, quæque in *Argentario* reponebātur. Quod ſatis probatū eſt illis auctorū teſtimoniis quę attulimus, & pluribus adhuc probari poſſet, ſi opus foret.

foret. Nihil enim magis obvium. Lampridius in Alexandro Severo: *Iudices cum promoveret, exemplo veterum, ut & Cicero docet, & argento & necessariis instruebat.* Per *argentum* intelligit vasa mensæ an Delphicæ? argentea: per *necessaria* vestem, mancipia, & equos mulosque. Sequitur: *ita ut & præsides provinciarum acciperent argenti pondo vicena.* An de eodem argento accipi debet, quod in ministerio habebatur, & in argentario, & quod ad convivia in Abaco sive Delphica exponi solebat? De quo apud auctorem Rhetoricæ ad Herennium lib. IV. cap. VI. De Notatione: *Perspicit argentum quod erat expositum, visit triclinium stratum.* Expositum nempe in Abaco, vel Delphica. Cicero ipse *argentum* appellat quod dabatur ex publico magistratibus cum potestate in provinciam aut legationē proficiscentibus, & de argenteis Delphicæ vasis intelligenda ex lib. IV. in Verrē: *Videte maiorum diligentiam. Neminem qui cum potestate aut legatione in provinciam esset profectus tam amentem fore putarunt, ut emeret argentum, dabatur enim de publico: aut vestem, præbebatur enim legibus.* Addit & de mancipiis quæ etiam de publico præbebantur. Nihil dicit de supellectile. Non

ergo ea præbebatur ex publico. Et Alexander Severus qui voluit morem priſcum revocare, iudicibus in provinciam proficiſcentibus, dabat argentum, id eſt, vaſa menſæ, veſtem, equos, mulos, coquos, non ſupellectilem. Et leg. VII. D. de ſupellectile: *Labeo ait originem fuiſſe ſupellectilis quod olim his qui in legationem proficiſcerentur locari ſolerent quæ ſub pellibus uſui forent.* Notandum, *locari* dicere. At argentum & veſtis, & mancipia, non ſolebant locari, ſed dari de publico, & propria aſſignari, ut veſtem, & argentum depoſita adminiſtratione non redderent, mulas vero equos, mulos, & muliones cocoſque cæteraq; mancipia reſtituerent publico. Sic argentum illud quod in legationem vel ad regendam provinciam euntibus dabatur, à veſte ſeparabatur, & ſupellectile, ut etiam Iuriſconſulti docent diſtingui. Publice alia locari ſolebant quæ ituris in provinciam legationis vel poteſtatis cauſa præbebantur, erantque mancipes qui ea redimebant. Et ita accipienda quæ Labeo dixit de origine vocis *ſupellectilis*. Quod ait, *quæ ſub pellibus uſui forent*, hoc ideo, quia præſides iter in provinciam facientes olim ſub pellibus agebant,

bant, id est, sub tabernaculis è pellibus factis. Vnde & *pellium* nomine pecuniam de publico accipiebant etiam postquam desierunt nimirum sub pellibus agitare. Eæ *tentoriæ pelles* dicebantur, quas olim in specie accipiebant. Inde ergo *supellectilis* origo eidem Labeoni, quod eius usus foret sub pellibus, ad legationem vel administrationem provinciæ ituris. *Vasarium* apud Ciceronem contra Pisonẽ appellatur, quod accipiebant iidẽ præsides provinciarum. Utrum pro argento, sive vasis argenteis mensæ, an pro tota supellectile, an vero pro utroque? Atqui Cicero ipse in Verrem scribit, datum ipsum illi de publico *argentum*, non pecuniam, *vasarii* nomine. Sed forte illud antiquum fuerit: postea etiam pro vasis argenteis, sive pro argento, pecuniã ex ærario attributam acceperint. Sic enim scribit, Oratione in Pisonem: *Nonne sestertium centies & octagies, quod quasi vasarii nomine in venditione mei capitis adscripseras, ex ærario tibi attributũ Romæ in quæstu reliquisti?* Non tanta tamẽ summa pro argento vel vasis argenteis dabatur provinciarum rectoribus. Ideo dixit *quasi vasarii nomine.* Non enim vere pro vasario data est illa pecunia Pisoni in provinciam

ituro, ſed quod ſub profectionem ipſam eam ſummam ex ærario in venditione capitis Ciceronis adſcriptam & attributam Romæ in quæſtu reliquit, invidioſe dicit, *quaſi vaſarii* nomine accepiſſe. Nō dubium tamen, quin *vaſarium* illud dictum ſit à vaſis & utenſilibus ſuppellectilis, nō ab argento, ſive argenteis vaſis, quæ de publico præſidibus provinciarū dabantur in ipſa ſpecie. Nam & *vaſa* pro ſupellectile. Unde *vaſa conclamare*, in militia, ubi *vaſa* pro ἀποσκευῇ, ſive ſupellectile & inſtrumento militari. Inde *vaſarium* de omnibus rebus neceſſariis, & ſupellectile quæ locabatur publice præbenda ituris in provinciam præſidibus, qui vaſarii nomine interdum pecuniam ipſam accipere ſolebant. Vaſa igitur abſolute σκευὴ, vel ἔπιπλα, vel οἰκοσκευή. Unde *vaſarium* quod pro vaſis dabatur præſidibus. *Argentum* ab hoc diverſum quod illis in ſpecie dari ſolebat. *Vaſa* autem differunt, & *vaſa argentea*. Hæc *argenti* nomine ſic proprie dicti veniebant. *Vaſa* autem abſolute appellata de ſupellectile. Sic *vaſa argentea* & *vaſa* diſtinguuntur in leg. XIX. π. IX. & X. D. de auro argento legato. *Vaſorum* quippe *argenteorum* nomine argentum factum,

ctum, quod & *argentum* dicebatur, & à ſupellectile ſeparabatur, ex Quinto Mucio Vlpianus contineri ſcribit. Sequente paragrapho dicit idem, cui vaſa legata ſunt, non ſolum ea contineri quæ aliquid in ſe recipiant, ſed ea quæ aliquid ſuſtineant, & ideo ſcutellas, promulſidaria & repoſitoria contineri. Interdũ tamẽ & *κατ' ἐξοχὴν*, vaſa de argenteis accipiuntur, cum id nimirũ intelligitur. Auctor Rhetoricæ ad Herennium, loco ante citato, *Sannioni puero negotium dederat ut vaſa, veſtimenta, pueros corrogaret*. Paulo poſt, *argentum* appellat. *Nuntiat interea puer argentum repeti: pertimuerat enim qui cõmodarat*. Valerius lib. II. cap. IV. refert ſenatu motum Cornelium Rufinum in cenſura Fabricii Lucini, *quod decem pondo vaſa argentea cõparaſſet*. De huiuſmodi vaſis accipiendũ ad ſunt quæ ad miniſteriũ vel delphicã comparata erant. Non enim licuit cuiquã priſcis & ſeveris Reipublicæ tẽporibus ultra decẽ pondo in *argento* vel *argenti numero* habere, ut loquuntur Iuriſconſulti. Valerius ideo motum fuiſſe Cornelium ait, quod decẽ pondo emiſſet. Licuit vero decem pondo argenti in miniſterio habere, non ultra decem. Et ſic corrigendum puto in Vale-

rio : *quod ultra decem pondo.* Nam Plutarchus dixit ὑπὲρ δέκα λίτρας cum eamdem historiam narraret in vita Syllę, ut iam notavit hic doctissimus Advocatus. Et vocavit ἄργυρον κοῖλον · Quomodo Græci solent appellare *argentum factum* Latinorum. Vetustissimæ Glossæ manu scriptæ quæ separatis capitibus de supellectile, de penu, de veste, & de argento tractant, sive de vasis argenteis delphicæ servientibus, *argentum* etiam similiter appellant, & *vascella*. Sic enim habent, περὶ ἀργυρῶν, de *argenteis*. Hic titulus est. Deinde sequuntur omnium vasorum quę ex argento fieri solerent, & quæ in ministerio abaci habebantur, appellationes. Sed prius posuit earum auctor nomen generale *argenti*, quo illa omnia vasa nuncupabantur. *Argentum*, ἄργυρος. *Vascella*, σκεύη. Ab opere deinde subiicit & cælaturæ genere. τορευτὰ, *tornata*. ξυστρωτὰ, *striglata*. γεγλυμμένα, *cælata*. Idem igitur, *argentum*, *argentum factum*, & *argentea vasa*. Sed quamdiu nulla supellex cognita fuit argentea, tunc *argentum* sic absolute positum idem fuit cum *argento facto*. Quia nullum eo tempore *argentum factum*, vel ἐν σκεύεσι πεποιημένον, ut Græci expressere Latinam loquutionem, in usu fuit

quin

quin menſæ uſibus & miniſterio accommodaretur. Nulla tunc difficultas aut ambiguitas hæſit definientibus ſupellectilẽ eſſe quod nec argentum eſſet, nec penus, nec veſtis, nec ornamentum, nec inſtrumentum agri aut domus. Nullum quippe tum cognitum fuit *argentum factum*, vel *argentum in opere*, ut poſterior ætas dixit, quod non menſæ vel abaco attribueretur, quia ſupellex illa tempeſtate nulla erat argentea. Vbi vero & plura utenſilia ſupellectilis ex argẽto fieri cœpta, tum *argenti facti* Latinis extenſa eſt ſignificatio. Nam *factum* omnino dicitur quod in quodcumque vaſis genus & omnia utenſilia arte & opere convertitur. Et cum olim *argenti*, & *argenti facti*, eadem eſſet notio, de argento, quod comparatum erat ad uſum ac miniſterium abaci, ubi etiam ſuppellex ex argento fieri cœpit, *argenti facti* latior extitit acceptio, & ab eo tempore *argentum* abſolute poſitum de miniſterii argento dici obtinuit, & *argenti facti* nomine appellatum eſt quidquid omnino ex argento confectum eſſet, ſive ad ſupellectilem, ſive ad aliarum rerum uſum. Hinc apud Iuriſconſultos, *ſupellex* ab *argento* diſtinguitur, quamvis & in ſupellectile

mul-

multa ſint utenſilia argentea, quæ *argent facti* appellatione licet comprehendere. Hinc in *argenti numero* haberĩ dicũt quę n ad alios uſus eſſent argẽtea vaſa quã abaci vel miniſterii. Hinc expreſſim ſcripſit Vl- pianus leg. cũ aurũ x i x. de auro argento legato, *Lectum argenteũ, vel ſi qua alia ſupellex argentea fuit, argenti appellatione non contineri.* At lectus argenteus, & alia argentea ſu- pellex, ut & iunctura argentea mularum, *argenti facti* nomine continebantur. Niſi cui placeat reſtringere ſignificationem argenti facti ad vaſa ipſa quæ Græci κοῖ- λα ἀργύρα notione indigetant. Atque ita videtur Mucius intellexiſſe leg. xxv. D. eodem. *Q. Mucius libro ſecundo iu- ris civilis ita definit, argentum factum vas argenteum videri eſſe.* Plane κοῖλον ἄργυρον Græcorum, per *vas argenteum* deſi- gnavit. At lectus argenteus, non eſt κοῖ- λος ἄργυρος Græcorum, nec *vas argen- teum* Latinorum. Nec iunctura quoque argentea mularum in idem nomen poteſt cadere. At ne ſic quidem *argentum fa- ctum* idem fuerit cum *argento* abſolute & κατ' ἐξοχὴν dicto, ut iſtud vocabulum Iuriſconſulti accepere. Nam in ſupelle- ctile multa etiam vaſa & utenſilia argen- tea, quibus κοίλα ἀργύρα appellatio aptari po-

poteſt, ut pelves argenteæ, aquiminalia argentea, & alia quæ luxus in ſupellectilem invexit, ex argento poſtmodum fieri ſolita. Olim ſæculo ſeveriore, nec crater nec ullum omnino vas argenteum in ſupellectili fuit, ut ſcribit Paulus leg. 111. π. ult. D. de ſupellectile legata, *ſed craterem argenteum non eſſe in ſupellectili, nec ullum vas argenteum, ſecundum ſæculi ſeveritatem nondum admittentis ſupellectilem argenteam.* Ergo tum nullus ἄργυρος κοῖλος erat in ſupellectile, quia nullum vas argenteum inerat. Nec argentum proinde factum ullum eo ſęculo auſteriore notum extitit, niſi quod ad miniſterium abaci pertineret. Sed cum tria tantum genera argenti ab auctoribus recenſeantur, *infecti*, *facti* & *ſignati*, ſi facti nomine vaſa tantum argentea & κοῖλος ἄργυρος Græcorum comprehenditur, in quod genus horum caſuri ſunt lecti argentei, iuncturæ mularum argenteæ, & ſimilia quæ nec *vaſa* dici poſſunt, nec κοίλου ἀργύρου nomine cenſeri? Non *infecti* appellatione tenebuntur. nam factum eſt. non *ſignati*, quæ pecunia eſt. Certe ad facti genus, velit nolit Macius, erunt referendi. Sic latiſſima *argenti facti* ſignificatio eſſe cœpit poſtquam ſupellectilem

ctilem ex argento luxus invexit. *Argenti* vero propria & specialis appellatio mansit in argenteis vasis abaco vel delphicæ destinatis. Nunc videndum qua in re sit obscuritas π. ult. leg. 111. D. de supellectile legata, quam Advocatus ibi imaginatus est reperiri. *Quod ibi*, inquit, *de sæculi severitate dicitur*, nondum admittentis supellectilem argenteam, ad aliud sæculum pertinet. Nec postrema ista præcedentibus satis cohærent: *Hodie propter usum imperitorum, si in argento relatum sit candelabrum argenteum, argenti esse videtur. Et error facit ius.* Ex his concludit, aliquid deesse in verbis Pauli. Quod autem, inquit, postremis verbis id videtur significare, etsi candelabrum argenteum sit in supellectile, imperitos tamen sæpius non distinguere inter legatum argenti, & legatum supellectilis, atque id cum ita sit, si in argenti legato candelabrum argenteum comprehensum sit, etsi sit in supellectili, eo tamen legato contineri, mentem Pauli ne in somniis quidem vidit, nec vigilans eam assequutus est. Nihil desit in illo paragrapho ad integritatem sententiæ. *Non interesse*, dicit Paulus, *cuius materiæ sint res quæ sunt in supellectili.* Hoc de sæculo suo ait. Olim cum nul-

nulla esset supellex aurea, nec argentea, nec ex ebeno, ut certa utensilia supellectilis fuere, id est, quæ supellectili proprie attribuerentur, ita etiam materia certa fuit ex qua supellex fieret. Fictilis tantum tunc erat, aut vitrea, aut lignea aut ærea. ut dicitur in leg. VII. D. eodem. Non ex ebore neque ex testudine, nec argento, nec auro, nec ex gemmis, ut postea luxus invenit, fiebat. Nunc cum illas materias in supellectile facienda & comparanda admiserit, non est quærendum ex qua materia fiat supellex, nec interest cuius sint materiæ res quæ sunt in supellectile, utrum aureæ sint an argenteæ an eboreæ, ebeninæ vel citreæ, vel ex testudine. Hoc tantum respiciendum, an eæ res eiusmodi sint quæ proprie supellectili attribui debeant. Quamvis etiam argenteam supellectilem luxuriosum sæculum receperit, non tamen omnia quæ ex argento fiunt, supellectilis videri possunt. Multa quippe ad aliud genus pertinent, quamvis earum materia communis sit cum rebus supellectilis. Ut crater argenteus, & vasa argentea, non sunt in supellectili quamvis ex ea materia fiant, quam in supellectilem luxuria invexit. Forma ipsa abnuit esse illa in

supel-

ſupellectile quæ ad argenti ſic proprie dicti cenſum & numerum referenda ſunt, ut craterem, & vaſa argentea. Supra autem oſtendimus, *vaſa argentea*, & *argentum*, de eodem uſurpari, de vaſis nempe quæ propria eſſent abaci, & à ſupellectile diſcernerentur. Superiore paragrapho ſcripſerat idem Paulus, lectos inauratos, & inargentatos atque gemmatos, in ſupellectile numerari, non eſſe dubitandum. *Vſque adeo*, inquit, *ut idem iuris ſit, & ſi tota argentea vel aurea ſint.* Subiicit deinde, *nec intereſt cuius materiæ ſint res quæ ſunt in ſupellectili.* Sed intereſt cuius ſint formæ & uſus, ut ſupellectili poſſint attribui. Ideo nec crater nec ullum vas argenteum in ſupellectili. Quia ſæculum ſeverius nullum vas admiſit argenteum in ſupellectilem, id eſt, in inſtrumentum uſus quotidiani. Pro *ſecundum* malim etiam legere *dicundum*. Sic enim ſenſus ratio poſtulat: *Sed craterem argenteum non eſſe in ſupellectili, nec ullum vas argenteum dicendum, ſæculi ſeveritate nondum admittentis ſupellectilem argenteam.* Manifeſto etiam mendo laborant ſicut edita ſunt, *ſed craterem argenteum, non eſſe in ſupellectili, neque ullum vas argenteum, ſecundum ſæculi ſeveritatem.* Cum ſæculum

eſſe

esset severius, nullum admittebat vas argenteum in supellectile, nec utensile. Si quod vas argenteum tunc fuerat, id à supellectilis rebus separabatur, ut crateres, scyphi, & alia eiusmodi. Ab ea severitate prisca exemplo prodito ne nunc quidem crateres & vasa argentea, supellectilis sunt, quamvis iam supellex argentea passim habeatur, sed in lectis, mensis, pelvibus, & aliis, quæ olim ex argento non fiebant, quia ad supellectilem pertinebant. Quæ vero apud sæculum prius ex argento fiebant, quia supellectilis non erant, ne nunc quidem in supellectile censentur, quamlibet supellex argentea usu recepta sit. Eadem Celsi mens est leg. VII. D. eodem, cum dixit, *speciem potius rerum quam materiam intueri oportere, supellectilis potius, an argenti, an vestis sint*. Formam potius igitur & speciem rerum inspiciendam esse dicit quam materiam, ut sciatur an ad supellectilẽ pertineant, postquam supellex ex argento quoque fieri & haberi cœpta est. Exempli gratia: Lectus olim supellectilis fuit, nec argenteus erat, ut postea lectos argenteos luxus excogitavit. Ergo lectus quamvis argenteus in supellectile mansit, nec in *argenti* numero habitus est. Candelabra olim

non fiebant argentea. Quare? Quia in supellectile erant. Postea facta sunt ex argento. In supellectile ergo manserunt. Idem de scaphiis dicendum, quibus onus ventris excipiebatur. Ita de aliis. E contrario crateres & scyphi & alia vasa argentea antiquitus habebantur, sed in supellectile non erant, quia severitas sæculi nullumvas argenteum recipiebat. Ne nunc quidem post admissam supellectilem argenteam, ea in supellectile numerabuntur, sed subsistent in numero *argenti*, cui & olim adscripta fuere. Hæc cum ita sint, & tam Celsus quam Paulus non materiam in supellectile sed speciem rerum considerandam esse consensiant, non promiscue & communiter omnis materia in supellectile recepta est, Paulus contra hanc regulam imperitorum usum facere subiungit. Candelabrum argenteum quod ex regula superius proposita debet esse supellectilis, quia nulla olim candelabra ex argento fiebant, nonnulli imperiti in *argenti* numero reponebant, cum aliis vasis argenteis quæ in *Argentaria*, non in supellectile censebantur. Quid igitur dicendum de tali candelabro quod imperitus paterfamilias non in supellectile propter usum

quoti-

quotidianum, sedin argento propter materiam reposuerit? Respondet Iurisconsultus: Si in argento relatũ sit candelabrum argenteum à patrefamilias, quamvis supellectilis potius sit ob speciẽ quæ attribuenda est supellectili, argenti tamen esse videtur, & error facit ius. In argenti numero habuit ob materiam. Ergo argenti sit, ut voluit paterfamilias, non supellectilis, ut esse oportuit. His explicatis facile intelligitur, quid voluerit Celsus in leg. VII. eodem, ubi Tubero supellectilem id esse definit, *quod in aliam speciem non cadit, ut verbi gratia, penum, argentum, vestem, instrumenta agri, aut domus.* Quibus verbis statim hæc subnectit, *Nec mirum est, cum moribus civitatis, & usu rerum appellationem eius mutatam esse. Nam fictili, aut lignea, aut ætrea, denique supellectile utebantur. Nunc ex ebore atque testudine & argento: iam ex auro etiam atq; gemmis.* Quæ verba non cohærere præcedentibus putat Advocatus, & deesse aliquid sibi persuadet. Quia enim argentum exemerat Tubero à supellectileverbis pręcedentibus, videtur, inquit, correctũ id verbis quæ desunt, correctum autẽ, non quod Tubero falsus esset, sed quod mutatis moribus esset supellex iã argentea, at-

que etiam aurea & gẽmea, quod ait Celsus. Immo mutatio illa morum & usus in supellectile argentea usurpanda nullam imposuit necessitatem corrigendi quod in definitione supellectilis dixerat, esse instrumentum quoddam patrisfamilias rerum ad quotidianum usum paratarum, *quod in aliam speciem non caderet, ut puta penum, argentum, vestum*, & cætera. Nec omnino quidquam deest in verbis Celsi quo suam definitionem supellectilis emendare debuerit Tubero. Reliqui omnes Iurisconsulti eadem demonstratione usi sunt in supellectile definienda. Ut Pomponius leg. 1. D. eodem, *supellectilem esse instrumentum, quod neque argento facto, neque vesti adnumeretur*. Nam supra ostendimus, *argentum* absolute positum, & *argentum factum*, idem esse Iurisconsultis strictiori notione appellatum, de argento quod in abaco vel delphica ad ostensionem & ornamentum exponebatur. Si quod argenteum utensile in supellectile tum fuit, mutatis moribus & remissa severitate prisci sæculi id argento sic proprie dicto non adnumerabatur, nec in eam speciem cadebat. Olim non specie solum, sed & materia supellex ab *argento* abaci distinguebatur.

Nul

Nulla enim tum ſupellex argentea fuit. Nihilominus & ſpecie tum quoque differebant vaſa quæ ſupellectilem conſtituebant ab his quæ in *argentaria* vel *argentario* reponebantur. Alterius uſus & formæ quippe fuere vaſa abaci vel *miniſterii*, quam utenſilia ſupellectilis. Vtcunque ex eadem materia utraque facta haberentur, diverſum tamen uſum præbebant, & alia forma aliaque appellatione cenſebantur. Non omnes argentum ſive argentea vaſa habuere quibus abacum ornarent, ſed fictilibus eum onerabant. Ea tamen fictilia diverſi generis atque uſus erant à fictibilibus quibus ſupellex conſtabat. Auſonius:

Fama eſt fictilibus cœnaſſe Agathoclea regem
Atque abacum Samio ſæpe oneraſſe luto.

Samia illa vaſa quibus abacum onerabat Agathocles, fictilia erant è Samia terra, & aliam formam uſumque habebant ab his quibus cœnabant. Hæc enim eſcaria & potoria fictilia, quæ in ſupellectili numerabantur non ad ornandum abacum deſtinabantur. Paulus leg. 111. D. de ſupellectile legata, *Vitrea eſcaria & potoria in ſupellectili ſunt, ſicut fictilia.* Lāces, parapſides, patinę, diſci, alia eſcaria vaſa,

ſupellectilis fictilia, quæ in menſa cui accumbebatur poni ſolebant, non in abaco. Potoria etiam vaſa & calices, & alia eiuſmodi, ſive fictilia eſſent, ſive vitrea, in menſa ipſa conſtituebantur cui edendi gratia adſidebant vel accumbebant, non in abaco. Supellex autẽ poſtquã facta eſt quoque argentea pro vitrea & fictili, vaſa eſcaria & potoria ex argento ſupellectili acceſſerunt, non argẽto abaci, quod *argẽtum* proprie dicebatur. Unde & Paulus ſupraſcripta leg. III. non ſolum fictilia & vulgaria ſupellectilis legato contineri dixit, ſed etiam quæ in pretio magno ſunt, *ut pelves argenteas, & aquiminalia argentea*. De aquiminali autem vel aquiminario argenteo dubitatum eſt utrum in argento potorio an eſcario eſſet. Et quid mirum? Eſcaria cedere *argento* Caſſius ſe reſpondiſſe dicit apud Pomponium leg. XXI. π. II. de auro argento legato. Eadem Vlpiani ſententia leg. XIX π. XII. D. de auro argento, ubi etiam dubitatum ait de aquiminario an eſcarii argenti legato contineretur, & addit putare ſe, contineri. *Nam & hoc propter eſcam paratur.* Ergo vaſa potoria & eſcaria in ſupellectile, non minus ac fictilia. Speciem enim, non materiam, in ſupellectil

ctile ſpectandam eſſe, Iuriſconſultis placuit. Et diſerte Celſus in hac lege, quam nunc explicamus, *Speciem potius rerum quam materiam intueri oportere, ſupellectilis, an argenti, an veſtis ſint.* Paulus eodem Titulo leg. III. aperte poſuit, non intereſſe cuius materiæ ſint res quæ ſunt in ſupellectile, ſed intereſſe nimirum cuius ſint ſpeciei. Ideo craterem argenteum non eſſe in ſupellectile, quia ſpecies ſit, quæ ſupellectili non tribuitur. Cum igitur eſcaria vaſa & potoria fictilia ſupellectili cedant, cur eadem argentea non cedent? Ita enim ſcribitur in leg. VIII, quæ Modeſtini eſt, D. eodem. Quidam uxori legaverat domum cum iure ſuo omni, & inſtrumento & ſupellectili. Quæſitum eſt an videretur & argentum eſcale & potorium legato contineri. Reſpondiſſe ſe ait Modeſtinus, ſi quod in ſupellectili eſſet argentum, deberi. *Eſcale autem vel potorium argentum non deberi, niſi hoc quoque teſtatorem ſenſiſſe legatarius doceret.* Hoc reſponſum mihi valde videtur mirum. Cum enim conſtet ex Paulo leg. III, eſcaria & potoria fictilia & vitrea in ſupellectili eſſe, eadem argentea ſupellectili quoque cedere debent, quandoquidem ex regula iuris non mate-

ria, ſed ſpecies, conſideranda ſit, utrum res ſit ſupellectilis, an argenti, an veſtis. Præterea idem Paulus etiam eſcaria vaſa vel potoria argentea, ut ſunt aquiminalia, ſupellectili adſcribēda ibidem docet. Illud item vero verius eſt, *eſcaria vaſa* non peritnere ad abacum, nec eadem quamlibet argentea ſint, in argentario reponi ſolita, nec in numero *argenti* habita, ut *argentum* proprie ſumitur de miniſterii vel Delphicæ argento. Vix poſſit etiam conciliari Vlpianus cum Paulo, cū ille pelves argenteas ex Quinto Mucio *argenti facti* legato contineri velit, & à ſupellectile ſeparari, hic vero pelves argenteas ſupellectili accenſeat leg. III. D. de ſupellectile legata. Verba Vlpiani ex leg. XIX. π. IX. D. de auro argento legato: *Argento facto legato Quintus Mucius ait vaſa argentea contineri, veluti paropſidas, acetabula, trullas, pelves, & his ſimilia, non tamen quæ ſupellectilis ſunt.* Hoc ſenſit Mucius, omnia vaſa argentea, cuiuſcumque generis eſſent, exceptis quæ ſupellectili adnumerantur, *argenti facti* nomine contineri. Ergo vaſa & utenſilia argenteæ ſupellectilis *argenti facti* nomine non continebantur. Et hoc eſt quod dicebat Pomponius leg. I. D. de ſupel-

ſupellectile legata, Supellectilem eſſe domeſticum inſtrumentum patrisfamiliæ *quod neque argento aurove facto vel veſti adnumeretur.* Omne itaque *argentum factum* appellabitur quod aliquam formam in opere ab artifice acceperit, modo non ſit ſupellectilis. Vaſa nimirum omnia argentea, præter illa quæ ſupellectili cedunt. Sed in illis vaſis argenteis quæ Mucius voluit *argenti facti* nomine contineri & proinde extra numerum ſupellectilis eſſe, aliquot recenſet quæ in ſupellectile ab aliis Iuriſconſultis numerantur, ut pelves & trullas. Hæc nominatim in ſupellectile reponit Paulus leg. III. D. de ſupellectile, *vaſa aquaria, pelves, aquiminalia, candelabra, lucernæ, trullæ.* Hæc ex alia materia quam ex argento ſupellectilis erant. Immo etiam argentea, quoniam non materies, ſed ſpecies tantum conſideratur in ſupellectili. Auctor antiquus capite de ſupellectile, quam ἐνδομενίαν appellat, etiam *trullam*, id eſt ζωμήρυσιν, ſub illo titulo recenſet. Vaſa eſcaria & potoria ſupellectilis eſſe cuiuſcumq; materiæ ſint, tradit Paulus leg. III. de ſupellectile. Diſerte id negat Modeſtinus leg. VIII. D. eodem. Mucius etiam apud Vlpianum in eadem

ſententia, qui paraplides & acetabula aliaque his ſimilia accenſet *argento facto* legato, & à ſupellectile ſeiungit. Parapſides autem inter vaſa eſcaria. Ex his conſtat, argentum eſcarium & potorium alios *ſupellectili* attribuiſſe, alios *argento facto*. Certe ſi eſcaria & potoria vaſa ex alia materia ſupellectilis ſunt, etiam argentea ſupellectili adnumerari oportet. Idem Paulus tamen qui leg. III. ſcripſerat, vaſa potoria & eſcaria in ſupellectile eſſe, non ſolum fictilia & vulgaria, ſed etiam quæ in pretio magno ſunt, ut pelves argenteas & aquiminalia argentea, quæ inter omnes convenit eſcario argento cedere, alio loco, ut leg. XXXII. D. de auro argento legato, dicit, *argento potorio vel eſcario legato, in his quæ dubium eſt cuius generis ſint conſuetudinem patrisfamilias ſpectandam eſſe, non etiam in his quæ certum eſt eius generis non eſſe.* Ergo non certum eſſe hic videtur ſentire, ita *argento* adnumerari debere argentum potorium & eſcarium, ut non potius ſpectanda ſit conſuetudo patrisfamilias, utrum in argento an in ſupellectile vaſa argentea & eſcaria habuerit. Non ita tamen intellexiſſe Paulum, ſed contrarium, infra docebimus. Sed hoc ipſum
eſt

est tamen quod scripsit Modestinus leg. VIII. D. de supellectili, legato supellectilis non contineri argentum escale & potorium, nisi hoc quoque testatorem sensisse, hoc est, nisi testatorem hæc in supellectile habuisse, legatarius doceret. Dubium igitur ei visum est, utrũ escaria vasa argentea supellectili cederent, an argento facto, vel *argento* absolute dicto: & rem hanc variasse pro opinione & usu hominũ, quorum cõsuetudinem spectari oporteret. At quædam sunt in quibus patrisfamilies spectanda non est cõsuetudo, nimirũ in his quæ certum est, inquit Paulus, eius generis non esse. Quæ liquido constat non esse in Argento. Talia sunt, lecti argentei, iuncturæ mularum argenteæ. *Sed nec candelabra*, inquit Ulpianus, *nec lucernæ argenteæ vel sigilla quæ in domo reposita sunt, vel imagines argenteæ, argenti appellatione continebuntur.* leg. XIX. D. de auro argẽto legato. Paulus tamẽ ubiq; & in omnibus quę potest ab Ulpiano dissentiens, etiam concedendum putat usui & consuetudini imperitorum si candelabra argẽtea in *argento* retulerint, ut *argenti* potius sint quam supellectilis, leg. III. D. de supellectile. Idem eadem lege scripsit, nullum vas argenteum supellecti-

lectilis esse. Cur igitur pelves argenteas & aquiminalia in supellectile reposuit, quæ omnia constat inter vasa argentea numerari? Diximus supra, *vasa argentea*, & *argentum* absolute dictum, & *argentum factum*, esse synonyma. Et Quintus Mucius apud Vlpianum leg. XIX. *argento facto* legato ait, vasa argentea contineri, exceptis quæ supellectilis sunt. *Argeuti* igitur *facti* nomine omnia vasa argentea continentur, quæ non sunt in supellectile. Quæstio est quę sint vasa supellectilis, & quæ non sint. De quibusdã dubitatur: & in his sequenda est consuetudo vel usus vel existimatio patrisfamilias. De aliis certum est, cuius generis sint, aut cuius non sint. *Argentum factum* ita definiri posse ait Vlpianus leg. XXVII. π. penult. D. de auro argento legato, *quod neque in massa, neque in lamina, neque in signato, neque in supellectili, neque in mundo, neque in ornamentis insit*. Ergo alii *argeutum* κατ' ἐξοχὴν & proprie nominant cum supellectilem id esse quod in *asgenti* numero non sit, definiunt, alii *argentum factum* appellant, Græci κοῖλον ἄργυρον, vel ἐν σκεύεσι πεποιημένον, alii *argentum ministerii*, vel *Delpæicæ*. Ulpianus vocem *ministerium* ita usurpavit ut Glossæ *ministerium*

ſterium vel *μυνιστεῖον*, quod *Delphicam* & *abacum* interpretantur. Leg. XIX. *Si cui eſcarium argentum legatum ſit, id ſolum debebitur quod ad epulandum in miniſterio habuit, id eſt, ad eſum & potum.* Si in *miniſterio*, ergo non in ſupellectili. Nam *miniſterium* Gloſſis idem eſt quod *Delphica* vel *abacus*. Falſum igitur quod ſcripſere Iuriscõſulti, ſpeciẽ tantũ non materiẽ, intueri oportere ut ſciatur utrum res ſit ſupellectilis an argenti. Ecce enim vaſa eſcaria & potoria fictilia in ſupellectili reponuntur, ut diſerte tradit Paulus leg. III. Eadem vero argentea argento tribuuntur, ut ex Vlpiano & Modeſtino conſtat. Ergo ſola materia in his diſcrimen conſtituit non ſpecies. Alioquin ſi ſpecies, tantum eſſet ſpectata, æque vaſa eſcaria argentea ſupellectili accenſeri oportuit quam fictilia. Hæc fictilia eſcaria quæ ſunt quotidiani uſus non poſſunt ad aliud genus referri quam ad ſupellectilem. Quid enim eſt ſupellex? *Inſtrumentũ domeſticum rerum patrisfamilias ad uſum quotidianum paratarũ, quod in aliam ſpeciem non cadat, ut verbi gratia, penum, argentum, veſtem, ornamenta, inſtrumenta agri aut domus.* Ex definione, vel demonſtratione potius Tuberonis apud Celſum. Eſcaria vaſa, vel po-
toria

toria fictilia, non cadunt in ullam talem speciem. Certe non in argentum, nam fictilia sunt non argentea, non in vestem, non in penum, non in alia quæ enumeratione sua comprehendit Tubero. An, ut ante dicebam, alia vasa fictilia abaci fuere quæ in ministerio ponerentur, alia supellectilis? Absolute veteres Iurisconsulti supellectilis nomen de his usurpari proprie voluerunt, quæ in *argenti* significationem non caderent, nec in penum, nec in vestem, nec in ornamenta, nec in instrumenta agri aut domus. Ergo omnia fictilia vasa, & vitrea, & ærea, & lignea, quorum usus erat quotidianus, supellectilis nomine veniebant olim. Ergo etiam illa fictilia quibus ornabatur abacus in usu quotidiano, supellectili cedebant. Nam, ut dicit Celsus, fictili aut vitrea, aut lignea, aut ærea supellectili utebantur veteres priusquam luxus argenteam supellectilem introduxisset. Cum autem vitrea escaria vasa & potoria fierent teste Paulo, ea vasa vitrea escaria supellectilis erant, haud minus quam fictilia. Mutatis moribus ubi ea facta sunt argentea quæ ante erant fictilia & vitrea, appellatio etiam supellectilis mutata est. Et ea quæ snpellectili cede-

cedebant, in aliud nomen tranſierunt, in *argenti* nimirum vel *argenti facti* appellationem. Et hoc eſt quod dicit Celſus in lege VII. *Nec mirum eſt, moribus civitatis & uſu rerum appellationem ſupellectilis mutatam eſſe.* Nam quæ fictilia aut vitrea ſupellectilis fuerunt, cœperunt in aliud genus referri, & *argento* proprie & ſpecialiter appellato attribui, poſtquã argẽtea facta ſunt. Manſit tamẽ priſca definitio ſupellectilis, id eſſe quod in aliam ſpeciem non cadit, ut verbi gratia, in argentum, penum & veſtem. Quia ſemper ſi quod argentum erat in ſupellectile, ſeparatum eſt nomine ab *argento* ſic proprie ſumpto, nec in eamdem appellationem *argenti* recidit. Idcirco Iuriſconſulti dixere, ſpeciem potius rerum quam materiam inſpici oportere. Cæterum quoniam ex illa morũ mutatione, ſupellectilem introducentiũ argenteam, magna etiam inceſſit in ſupellectilis rationem mutatio, ſubtractis ex ea plurimis vaſis propter materiam, & argento tranſcriptis, ut eſcariis, & potoriis, aliiſque, errore præcipue imperitorum patrum familiarũ, qui ea quod eſſent argentea in numero potius *argenti* reponebant, eumque errorem etiam ius facere placuit

Iuris-

Iurisconſultis, idcirco Celſus hic ſcripſit, *non mirum eſſe, moribus civitatis & uſu rerum appellationem ſupellectilis mutatam eſſe.* Multa quippe, quamdiu fictilia aut vitrea fuere, ſupellectili donata ſunt, quæ ubi ex argento fabricari cœperunt, in argentariam ac miniſterium videntur eſſe tranſlata, ut exempli gratia potoria & eſcaria vitrea. Vnde apud Propertium:

--- vitrique æſtiva ſupellex.

Quod *æſtivum vitrū* appellat auctor Copę, *æſtivo te prolue vitro.* Quæ ſunt grandia pocula vitrea quibus per ęſtatē ſe proluebāt. Adeo autem vitrea vaſa in ſupellectile tā potoria quam eſcaria, ut myrrhina & cryſtallina, quia vitri affinia, in ſupellectile quoque numerarentur, vitro tamen immane quantum pretioſiora. Paulus leg. III. dubitari de his poſſe ait an ſupellectili adnumerari debeant, propter eximium uſum & pretium, concludit tamen, ſed & idem de his eſſe dicendum. Idem quoque lib. III. Receptarum ſententiarum, *Myrrina & cryſtallina, & argentea aut vitrea vaſa, tam eſcaria quam popularia, legatæ ſupellectili cedere* ait. Ita enim reponi apud eum illo loci debet, *myrrina* & *cryſtallina*, pro *byſſina & cryſtallina.* De argen-

teis

teis escariis, & potoriis, non etiam dubitat quin supellectile legata debeantur, secundum eam regulam qua statuerunt, non interesse cuius sint materiæ res quæ sunt in supellectile, quia materiam tantum intueri oporteat. Quod in his tam ipse Paulus quam etiam Servius obtinere voluit de quibus non ambigeretur quin in alieno genere essent, ut habetur leg. VII. D. eodem. *Alioquin sententiam eius qui legaverit adspici oportere, in quam rationem ea solitus sit referre.* In eo hactenus conveniunt Servius & Paulus, sed parum concordant in ratione eorum de quibus non sit ambigendum quin in alieno genere sint. Non dubitat Paulus, & inter receptas sententias id refert, supellectili adscribēda esse vasa escaria & potoria argentea. At Servius, quem & sequitur Vlpianus, escarium argentū inter ea refert, quæ non sunt supellectilis, & in quorū legato habenda sit ratio opinionis eius & consuetudinis qui legaverit. *Verum,* inquit, *si ea de quibus non ambigeretur quin in alieno genere essent, ut puta escarium argentum, aut pænulas & togas, supellectili quis adscribere solitus sit, non idcirco existimari oportet, supellectile legata ea quoque contineri. Non enim ex opinionibus singulorum,*

ſed ex communi uſu nomina exaudiri debere. Sic de argento eſcario & potorio tres ſententiæ Iuriſconſultorum diverſæ extitere. Quidã omnino illud adſcribendũ cenſuerunt ſupellectili, ut Paulus. Atque huius verba leg. XXXII. π. II. D. de auro argento legato, non ita accipienda ſunt, quaſi dixerit, argento potorio legato obſequendum eſſe patrisfamilias conſuetudini & opinioni, quaſique dubium foret cuius generis ſit argentum potorium, ſupellectilis an argenti, ut in tali caſu ſpectari debeat teſtatoris cõſuetudo. Immo ſignificat, eius generis eſſe potorium argentum, ut eo legato non oporteat intueri opinionem & uſum patrisfamilias, quoniam certum ſit, non eſſe *argenti* argentum potorium, ſed ſupellectilis. Alii *argento* adnumerandum citra hæſitationem ſtatuerunt, ut Servius, & Ulpianus, quamlibet paterfamilias in ſupellectile id habere ſolitus ſit, non in *argenti* numero. Alii vero inter illa id repoſuerunt de quibus ambigitur cuius generis ſint, & quamvis magis *argenti* eſſe videantur, indulgendum tamen eſſe exiſtimationi & conſuetudini patrisfamilias, ſi ſolitus ſit in ſupellectile reponere. In his Modeſtinus leg. VIII, D. eodem.

dem. Ut meum iudicium interponam, puto veriorem esse Pauli sententiam, statuentis, in supellectile esse vasa argentea potoria & escaria. Nam si de eo inter omnes Iurisconsultos convenit, non materiam, sed speciem considerari oportere, ut liqueat cuius sint generis, supellectilis, an *argenti*, an vestis, non dubium est, quin escarium argentum supellectili debeat accenseri, quia vasa escaria & potoria ex alia materia fictili, ut puta, aut vitrea, in supellectile esse nemo unquam dubitaverit. Sic parum in supellectile definienda ac demonstranda sibi constiterunt Iurisconsulti. Quatenus indulgendum foret opinioni & usui imperitorum, alteri generi adscribentiũ quod alterius esset generis, non satis perspexisse videntur. Paulus de candelabro argenteo, si in *argenti* ratione relatum sit, propter usum imperitorum *argenti* esse videri pronuntiat, quia error facit ius. Atqui candelabrum supellectilis esse extra dubiũ erat, quod ex alia materia esset, quam ex argento. Servium hic non haberet adstipulatorem Paulus, cui Servio sedit sententia, non ex opinionibus singulorum, *sed ex communi usu nomina exaudiri debere.* Ex communi

ni autem usu constabat omne candelabrũ esse supellectilis. Ergo argenteũ etiã supellectilis. Nam materia non facit generis discrimen, sed species. Tubero vero non assentiebatur Servio, & dicebat, parum sibi liquere de eo quod hic affirmavit. Sequendum ergo ille putabat existimationem & rationem patrisfamilias, ut in quo genere ille referre solitus esset rem quamcunque, & quo nomine eam appellaret, ita exaudiendam esse. *Nam quorsum*, inquiebat, *nomina, nisi ut demonstrarent voluntatem dicentis? Equidem non arbitror quemquam dicere quod non sentiat, ut maxime non nomine usus sit quo id appellari solet.* Ita legendum inserta negatione, quæ ex affinitate sequentis syllabæ exterminata fuerat. Vulgo enim perperam scribitur, *ut maxime nomine usus sit quo id appellari solet.* Quod contra Tuberonis mentem est. *Supellectilis* nomine aliquis legavit quod non erat supellex. Quamvis nõ nomine suo rem appellaverit, quo ea res solet appellari, credendum tamen est ita eum sensisse, ut loquutus est, & pro supellectile habuisse & esse voluisse, quod tanquam supellectilem legavit. Hæc sententia Tuberonis: quam etsi ratione niti fateatur Celsus, & auctori-

ctoritate eius se moveri dicat, non tamen probat. Antequam per luxuriam sæculi supellex argentea admitteretur, paucissima vasa argentea in *argento* numerabantur, eaque potoria ferme tantum. Supra decem libras argenti non licuit cuiquam habere priscę frugalitatis more. Non quotidiani etiam usus illud argentum fuit, sed tum adhiberi solitum, cum amicos aut hospites splendido exciperent convivio. Tunc ad ornamentum abaci sive mensæ marmoreæ tripedis, quæ *delphica* dicebatur, exponebantur in ea pocula argentea aliquot, scyphi, urceoli, cyathi, & alia id genus ad bibendum comparata vasa. Qui argentum non habebant, fictilibus ornabant poculis aut vitreis abacum, aut ab amicis commodato accipiebant, ut ille apud auctorem Rhetoricæ ad Herennium, excepturus hospites, vasa, vestimenta & pueros corrogat. *Vasa* intelligit argentea. Nam sequitur, *nuntiat interea puer argentum repeti: pertimuerat enim qui commodarat.* Tum ille vanus ostentator rerum quæ suæ non erant, *Apagete*, inquit, *ædes commodavi, familiam dedi, argentum quoque vult. Tametsi hospites habeo, tamen utatur licet, nos Samiis delectabimur.* Samia illa fictilia erant

quotidiani usus, argentea conviviorum tantum sollemnium, & dierum festorum. Ergo ad ornamentum & ostentationem exponebantur in abaco. Quod etiam liquet ex eodem auctore ibidem: *Perspicit argentum quod erat expositum. Visit triclinium stratum, probat.* Cicero in Verrem: *Abaci vasa omnia , sicut erant exposita, abstulit.* Ideo mutuabantur ab amicis qui non habebant. Tradit Plinius lib. XXXIII. cap. XI , legatos Carthaginensium dixisse, *nullos homines inter se benignius vivere quam Romanos . Eodem enim argento apud omnes cœnitavisse ipsos.* Currebat argentum per omnes idem, ab uno commodatum. Adeo pauci tunc Romæ fuerant , qui argentum haberent. Lampridius scribit in Alexandro Severo, de ipso: *Et cum argentum in ministerio plus ducentis libris non haberet, nec plures ministros, argentum & ministros ante quando pascebat, accipiebat ab amicis.* Id est, quando convivium sollemne agitabat: quando multos epulo excipiebat. Ad ornamentum igitur potius, & ostentationẽ, quã ad usum quotidianũ ille argenti expositi in abacis apparatus. Inde & urceolos *ornamentum abaci* appellat apud tenuis fortunę homines Iuvenalis Sat. III.

--- *Vrceoli sex , Ornamentum abaci.*

In

In abaco ergo exponi ſolebat fere tantū potorium argentum, aut vaſa ad bibendi præparationem comparata, ut loquitur lex XXI. D. de auro & argento legato, *ubi quærit, utrum in argento potorio id duntaxat ſit in quo bibi poſſit, an etiam id quod ad præparationem bibendi comparatum eſt, veluti colum nivarium, & urceoli*, ſed propius eſſe reſpondet, & hæc quoque ineſſe. In abaco ſive delphica *urceoli* etiam ſtatuebantur, ut diſerte ſcribit Iuvenalis. Eos Paulus in *miniſterio* recenſet leg. III. Receptarum ſententiarum. Horatius de abaco:

--- Et lapis albus
Pocula cum cyatho duo ſuſtinet.

Vbi vetus interpres *menſam marmoream* interpretatur, *quam vocant delphicam*. Hic *Lacedæmonius* orbis Iuvenali ex Lacedæmonio marmore, menſa nimirum delphica, quæ poculis & præparatis ad miniſtrandū vinum vaſis onuſta cum eſſet, ad eam pytiſſabant, & vinum experiebantur ac deguſtabant, quod more deguſtantium cum ore reiicerent, menſam ipſam lubricabant. Vnde illa,

Et Lacedæmonium pytiſmate lubricat orbem.

Vbi *pytisma* idem quod *pytissatio*, ut olim Salmasius docuit, tametsi multis imperitorum id nondum probare potuerit. Nam πυτίζειν, & διαπυτίζειν est liquorem in ore sumptum, vi expressum reiicere, ut solent qui vinum probant, & degustant. Recte idem vidit in Vitruvio eamdem esse vocem reponendam lib. VII. cap. IV. *Ita conviviis eorum, & quod poculis & pytismatis effunditur, simul atque cadit, siccescit.* Πυτίζειν, & διαπυτίζειν τὸν οἶνον id Græci dicunt, quod comicus Latinus *pytissare*. Ideo & *abacum* optimæ aliæ Glossæ vetustissimæque *caliclare* interpretantur à calicibus, & aliis potoriis vasis sustinendis, capite de supellectile. Ἄβαξ, *caliclare*. Ubi ἄβαξ est abacus, ut δέλφιξ, *delpibca*. Aliæ Glossæ, κυλικεῖον exposuerunt *caliclarem*. Lucianus in Lexiphane δελφίδα τράπεζαν, & κυλικεῖον, idem facit, his verbis: ποτήρια δ᾽ ἔκειτο παντοῖα ἐπὶ τῆς δελφίδος τραπέζης. Ita scribendum, non δελφίνιδος, ut vulgo legitur. Δελφὶς τράπεζα, est δελφική, Latinorum *delphica*, vel *abacus*. Subiicit statim, κυμβία τε ἦν, καὶ φιαλίδες, καὶ ποτήρια γραμματικά, ὥστε μεστὸν ἦν τὸ κυλικεῖον. *Poculorum mensam* vocat Servius. Et notabis solis poculis, vel potoriis va-

ſis, abacum inſtrui. In abaco igitur potoria præcipue vaſa collocari ſolita, & ad opum oſtentationem tantum comparata. Pollux lib. XX. cap. XIX. ἔξεστι δὲ τὴν τράπεζαν ἐφ' ἧς τὰ ἐκπώματα κατάκειται, τρίπουν τράπεζαν εἰπεῖν, ἢ μονόπουν. *Licet menſam in qua pocula collocata ſunt, tripedem vocare, aut monopodium.* Τρίποδες τράπεζαι Latinis *abaci*, & *delphicæ*, μονόποδες autem, retenta Græca voce, *monopodia.* Plinius tam abacos quam monopodia, Manliũ primum ex Aſia devicta Romam intuliſſe ſcribit lib. XXXIV. cap. III. *Triclinia ærata, abacoſque, & monopodia, Cn. Manlium Aſia devicta primũ inveniſſe triumpho, L. Piſo auctor eſt.* Alibi etiam *monopodia*, id eſt, μονόποδας τραπέζας, diſtinguit ab abacis qui τρίποδες. Hinc antiquiores Græci ἀργυρώματα, id eſt, pocula argentea, quæ monopodiis ornandis, & abacis ſive delphicis, deſtinata erant, ἀργυροῦν κόσμον appellabant. Et qui elegantiori ſermoni ſtudebant, ita malebant appellare, quam ἀργυρώματα, ut teſtatur Athenæus. Cum enim in quadam comœdia ἀργυρώματα pro vaſis argenteis dixiſſet Menander, quẽ non ita accurate loquutum eſſe Critici notabant, addit Athenæus, οἱ δ' ἑλληνίζοντες δεῖν φά-

σιν ἀργυροῦν κόσμον, & χρυσοῦν κόσμον, non χρυσώματα, & ἀργυρώματα, ut quidam dicebāt, & in his Menander. Poſtea paſſim *factum argentum* aliud habuere cōmunis uſus & quotidiani cauſa paratum, *aliud quo non temere utebantur, ſed commodare ad ludos & ad cæteras apparationes ſolebant*, ut eſt in leg. XXVIII. D. de auro argento. Sed cum priſcæ frugalitati rarum eſſet, ut aliquis vel modicum argentum haberet ad abacum ornandum, non quotidiani uſus id fuit, ut dixi, & in poculis paucis, aut miniſtratoriis ad bibendum vaſis conſtabat. Fabricius bellicoſos imperatores plus quam pateram & ſalinum habere ex argento vetabat, referente Plinio lib. XXXIII. cap. XII. Idem ſcribit, propter quinque pondo argenti notatum à cenſoribus triumphalem Romæ Senem. Catus Aelius, ut idem narrat, non aliud habuit argentum ad ſupremum uſq; diem quam duo pocula, quæ L. Paulus ſocer ei ob virtutem devicto Perſeo rege donaſſet. Illis duobus poculis ſuum ornabat abacum. Nec alia, ut dixi, vaſa temere tunc in abaco exponebantur, præter potoria, quæ Græci ἐκπώματα vocant, ut ſupra ex Polluce vidimus. Quia ad ornamentum potius

potius & ostentationem ponerentur, quam ad usum, ideo paria poni consueverant. Agrœcius: *Delphicæ vasa semper paria sunt. Vnde ipse Cicero dicebat Scyphorum paria compluria.* Si fictilibus pro argenteis aut vitreis abacum quis instrueret, ea quoque ut videtur paria esse solebant. Vnde & *urceoli sex Ornamentum abaci*, apud Iuvenalem, tria nempe paria urceolorum. Hinc fictilia quibus cœnabat Agathocles separat Ausonius à fictilibus sive Samiis quibus onerabat abacum ornamenti gratia. Et ille apud auctorem Rhetoricæ ad Herennium de fictilibus delphicæ dicit, *Samiis delectabimur.* Hæc tamen fictilia etiam in supellectile reponebantur. Nec enim aliter potuit aut oportuit fieri. Argentea autem facta supellectile, mutatis moribus, mutatio quoque appellationis consequuta est. Tum pleraque ex supellectile ad abacum translata, & argentum ministerii. Cum enim antea solis fere poculis ornaretur, quia *argentum* in poculis tantum consistebat, & potoriis vasis, ideo abacus sola potoria accipiebat. Vbi tam potoria quam escaria suppellex facta est ex argento, ampliatū est ministerium, Sed & inde illæ dividiæ Iurisconsul-

sul-

ſultorum, dubitantium, utrum eſcarium argentum cederet legato ſupellectilis an *argenti*. Olim nullum eſcarium argentũ, ſed omnia vaſa eſcaria fuere fictilia, & ideo ſupellectilis. Si quod vas ex argento fieret, ea præcipue pocula erant, & abaco inſtruendo & ornando deſtinabantur. Vbi & eſcaria ex argento fabricata ſunt, alii ea cum potoriis coniunxerunt, & abaco vel argento abaci dederunt, alii ſupellectili vindicarunt, quia eſcaria olim vaſa ſuppellectilis, non abaci. Quinetiam Paulus qui vaſa argentea eſcaria & potoria ſupellectili adnumerat, *miniſterii vaſa* ab illis ſe diſcernere ait, id eſt, delphicæ, ſi forte, ſive abaci vaſa. Sic enim ſcribit lib. III. Sententiarum, Tit. VII. *Vaſis argenteis legatis, ea omnia continentur, quæ capacitati alicui parata ſunt, & ideo tam potoria quam eſcaria. Item miniſterii omnia debebantur, veluti urceoli, pateræ, lances, piperatoria. Cochlearia quoque, itemque trullæ, calices, ſcyphi, & his ſimilia.* Ita omnino emendari debet ille locus, ubi depravate excuſum eſt, *miniſteria omnia*. Vocat *miniſterii omnia vaſa* quæ in miniſterio ſunt. Ergo vaſorum argenteorum latius patet penes Paulum appellatio quam *miniſterii* vel *abaci*. Et *miniſterium* diximus appellatum quod

quod *argentarium* Vlpiano. At Paulo vasa escaria & potoria argentea supellectilis sunt, non *argenti* sic proprie dicti quo abacus ornabatur, nec *argentarii*, ut ea vox Vlpiano usurpatur. Profecto & Plinius *abaci vasa* à vasis escariis distinguit, lib. XXXVII. cap. II. *Eadem victoria primum in urbem murrina induxit, primusque Pompeius duo pocula ex eo triumpho Capitolino Iovi dicavit. Quæ protinus ad hominum usum transiere, abaci etiam, escariisque vasis inde expetitis.* Escaria vasa in supellectili, sed & murrina. Abaci vasa diversa. Ergo ex murrinis ipsis alia ad usum destinabantur quæ in supellectili computabantur, alia ad ornamentum quæ in abaco exponebantur. Et perperam in verbis Plinii legitur, *Abacis etiam, escariisque vasis.* Non enim murrini fiebant abaci. Dicebamus autem paulo ante potoriis ferme vasis solis argenteis etiam apud sæculũ priscum, & parcum, instrui solitum abacũ. Cur igitur potoria argentea adimit *ministerio*, quod idẽ est plerisq; cum abaco, Paulus & supellectili adscribit? Quæ escaria & potoria vocat Paulus, ea apparet fuisse quotidiani usus. Eaque ratione in supellectilis definitionem cadunt, quæ instrumentum est domesticum

cum

cum patrisfamilias rerū ad quotidianum usum paratarum. Argentum igitur illud omne quod victus sui causa ad quotidianum usum paratū habet paterfamilias supellectili cedit. At in argēto abaci, vel ministerii, refertur; quod *argentum* absolute & proprie dicitur. *Argentum* autem *ministerii*, non quotidiani est usus sed ad ornatum apparatū, & pompam ostentationemque convivii sollemnis in abaco exponitur. Alioquin perperam Paulus distinxisset calices, scyphos, & pateras ministerii, à potoriis vasis, cum & ipsa sint potoria. Sed & lances inter escaria vasa, quæ tamen separat ab escariis, & inter ministerii vasa reponit. Sed illæ quoque lances quarum meminit inter vasa ministerii, non in ipsa mensa apponebantur cum accumbebant convivæ, ut cibi in his ponerentur, sed inter vasa ministerii ad ornamentum in abaco prostabant. Cum *vasa argentea* definit Paulus, *quæ capacitati alicui parata sunt*, exprimere voluit τὸ κοῖλον ἄργυρον Græcorum. Omne enim *argentum* capacitati alicui paratum κοῖλον est. Latior igitur notio *vasorum argenteorum*, Paulo, quam *ministerii*. Nam in supellectile multa eiusmodi vasa quæ κοίλου ἀργύρου nomine venire possunt.

Quin-

Quintus vero Mucius omnem *vasorum argentorum* appellationem restringebat ad *argenti facti* numerum, quia à supellectilis instrumento exclusum. Vlpianus quoque latius extendit appellationem *ministerii* quam Paulus. In ministerio quippe esse vult escarium, id est, illud omne argentum quod ad epulandum in ministerio habuit paterfamilias, id est, ad esum & potum. *Argentum mensale* vocare videtur Vopiscus in Tacitum, quod ad usum & ministerium mensæ paratum erit: *Argentũ mensale quod privatim habuerat, ministeriis conviviorum quæ in templis fierent, dedicavit.* Livius lib.x. *Triũ mensarũ argentea vasa* dixit Sic *argentũ mensale*, & *argentũ ministeriale*, idẽ fuerit, & diversum utiq; ab argento abaci vel delphicæ. Sic *argentũ factum, argentea vasa, ministeriũ, argentariũ*, & *argentum* proprie sumptum Vlpiano, item *argentum mensale*, eamdem rem denotant. Paulo vero, ut videtur, vasa argentea sive ἄργυρος κοῖλος, id est, *argentum factum*, latioris sunt significationis quam *argentum ministerii*, vel *ministerii vasa*, atque adeo quam *argentum* absolute positum. *Vasorum* quippe *argenteorum* nomine, non solum argentum ministerii comprehendi putavit, sed etiam argen-

tum

tum ſupellectilis. Adeo autem ad uſum quotidianum parata non erant vaſa argentea delphicæ, ut copulata per paria ſingula & colligata plumbo tenerentur. Sic enim videtur exponendum quod ſcriptum eſt leg. XIX. D. de auro argento legato, ut etiam Cuiacius id explicavit: *Idem Celſus libro novodecimo quæſtionum quærit, ſi centum pondo argenti fuerint relicta, an replumbari debeant, ut ſic appendantur? Et Proculus & Celſus aiunt, exēpto plumbo appendi debere. Nam & emptoribus replumbata adſignantur, & in rationem argenti pondus ſic refertur.* Et paulo poſt: *Plane ſi cui vaſcula argentea, ut putes lancæ quadratæ, ſint legatæ, etiam plumbum quo continentur, eum ſequatur.* Vix poteſt de alia plūbatura accipi. Martialis in Apophoretorum libro meminit *urceolorum miniſtratoriorum*, qui videntur eſſe diverſi ab urceolis qui ornamento delphicæ deputabantur, & per paria colligabantur plumbo. De his enim dicit hoc diſticho.

Frigida non deerit, non deerit calda petenti,
Sed tu moroſa ludere parce ſiti.

Ergo *miniſtratorii* qui ad uſum prompti, & quod his aqua miniſtraretur eo nomine diſtincti ab his qui ornando abaco inſerviebant tantum, ut apud Iuvenalem, *urceo-*

ureoli ſex Ornamentum abaci, per paria ut dixi, bini bini coniuncti, ut in abaco ornando moris fuit. *Miniſterii* autem appellatio, ut ratio eius notioque poſtulat, de eo potius accipienda videri poteſt argento, quod uſui quotidiano inſerviebat, quam quod ornamento & oſtentationi parabatur. Et ſic Vlpianus dixit, *in miniſterio haberi argentum ad epulandum*, id eſt, ad eſum & potum, de argento eſcario, leg. eadem π. XII. Paulus quoque, cum vaſorum argenteorum nomine vaſa *miniſterii* omnia contineri dixit lib. III Receptarum Sententiarum, in miniſterio ea etiam enumerat quæ miniſtratoria plane erant potius quam ornatoria, ut *piperatoria*, & *cochlearia*, aliaque. Diverſum ergo ſic omnino fuerit *miniſterium* ab abaco ſive *delphica*, & erraverit Gloſſarum vetus auctor, qui *delphicam* & *abacum* expoſuit μινίστειον, At *miniſteria* pro vaſis & utenſilibus ad miniſtrandum comparatis etiam infima ætas uſurpavit, quæ Græcis χρηστήεια. *Miniſterium* quippe omne argentum comprehendebat quod menſæ miniſteriis paratum erat, ut eſcarium & potorium, quod in *miniſterio* etiam multi Iuriſconſultorum reponebant, non in ſupellectili, ut Paulus.

At delphicæ argentum in ſolis vaſis ad bibendum aptis conſiſtebat, & ad ornamentum tantum abaci, non ad uſum menſæ expoſitis. Vnde Κυλικεῖον Græcis vocabatur, & *caliclare* Latinis, quod ſolæ κύλικες, id eſt, ποτήρια ſive potoria vaſa, in eo ſtarent loculamentis incluſa, ut infra dicemus. Athenæus lib. XI, ubi ποτήρια ſive ἐκπώματα, quorum uſus in Grecia, per ordinem litterarum exponit, ita de κυλικείῳ ſive de poculorum abaco, loquitur, ἄξιον δ' εἶναι νομίζω ζητῆσαι ὑμᾶς περὶ τοῦ καταλόγου τῶν ποτηρίων, ὧν πλῆρες ἐστι κυλικεῖον τόδε. *Cenſeo, vobis eſſe quærendum priusquam catalogum exponamus poculorum; quorum hic abacus plenus eſt.* Gloſſæ veteres, ἄβαξ, *caliclare.* Sola igitur pocula, ποτήρια, κύλικας, ἐκπώματα recipiebat abacus, cui nomen inde κυλικεῖον apud Græcos, Latinum *caliclare* à calicibus. Nam duo erant ut ante docuimus genera menſarum. Vna in qua pocula ad ornatum exponebantur, altera ad epulas recipiendas, cum ipſis etiã vaſis *miniſterii* potoriis & eſcariis. Servius ad illud Aeneidis III, *menſæque remutæ; Sub extranea, inquit, perſona Romanorum tamen exequitur morem, apud quos duæ menſæ erant, una epularum, altera poculorum.* Quam hic vocat *menſam epularum,*

Pollux lib. x. cap. XXIII. eam nominat, ὑποκειμένην τοῖς ὄψοις τράπεζαν. In ea quoque ſtatuebantur pocula ad uſum bibendi comparata. Virgilius eodem libro:

Qui dapibus menſas onerent & pocula ponant.

Ergo in eadem menſa quæ epulas accipiebat, poni etiam ſolebant pocula ad bibendum parata. Servius ad eum locum: *Similiter more antiquo dixit, quia veteribus non in manibus dabantur pocula, ſed menſis imponebantur, ut hodie apud plures pocula in caniſtris argenteis apponuntur quæ caniſtra ſiccaria dicuntur.* Ne mappam qua inſtrata erat menſa pocula appoſita vino inquinarent, ideo in caniſtris argenteis ea apponi ſolebant, quæ *ſiccaria* docet appellata, quod ſiccam menſam cuſtodirent & à liquore vini decidentis immunem. Poni ea pocula in menſa & ſtatui dicebantur, quæ ad uſum bibendi cum epulis menſæ imponebantur. Unde apud Virgilium, *& pocula ponunt.* Et paulo poſt: *Crateres magnos ſtatuunt.* Quæ vero in abaco ſive Delphica ponebantur ad ornamentum, *exponi* dicebantur, ut ſupra docuimus. Cicero lib. IV. in Verrem: *Exornat ample magnificeque triclinium, exponit ea quibus abundabat plurima & pul-*

cherrima vasa argentea. Ministerii vero argentum non ad ornandum abacum institutum erat, sed ad usum, verumque mensæ quæ epulas sustinebat ministerium. à quo *ministeriani servi* appellati, qui ei ministerio præerant, qui dapibus mensam onerabant, ut loquitur poeta, & pocula ponebant, vasa nempe ministerii argentea. *De castrensibus ministerianis* Titulus est in Codice, quem male intelligunt docti. Hi ministri triclinii. Paulus quoque distinxisse videtur *ministerium* & *delphicam*. Nam & *delphicarum* meminit inter res supellectilis cum mensis, trapezophoris, subselliis & scamnis, lectisque argentatis, leg. III. D. de supellectile. At lib. III. Sententiarum *vasa ministerii* nominavit quæ in ministerio habebātur, id est, quibus ministrabatur, non quibus ornabatur abacus. Argentum igitur *ministratorium* & *argentum ministerii* idem. Omne argentum quod in supellectile non erat, *ministerii* appellatione censebatur, idemque *argentarium* Vlpiani, sive *argentaria* Palladii. At in abaco sive delphica non omne argentum exponebatur, sed illud tantum quod ad ostentationem erat destinatum, per paria plumbo colligatum, quomodo vix usui esse poterat.

Præ-

Præterea loculis distinctus erat abacus, in quibus quasi defossa singula paria vasorum reponebantur, ne facile deciderent & colliderentur. Id me docuit Sidonius Apollinaris carmine XVII:

Non tibi gemmatis ponentur prandia mensis,
Assyrius murex nec tibi sigma dabit.
Nec per multiplices abaco splendente cavernas
Argenti nigri pondera defodiam.

Cavernas appellat loculamenta in ipso abaco marmoreo cavata ad recipiēda vasa. Inde est quod Græcis κυλικεῖον sive *caliclare*, idemque cum delphica vel abaco, θήκη ποτηρίων exponitur, id est, poculorum theca. Omnia autem instrumenta quibus id nomen θήκης aptatur, concava esse solent. Mensa quippe plana non diceretur θήκη. Suidas, κυλικεῖον, ἡ θήκη τῶν ποτηρίων. Athenæus lib. XI, τῶν ποτηρίων σκευοθήκην interpretatur. Alia est ἀργυροθήκη, quam Attici γραμματεῖον βοιωτίον nomine appellitabant, quod in eo argentum reconderetur, id est, ἀργύρειον vel ἀργυρίδιον, pecunia nempe numerata. De quo alibi. Sic ergo ponebantur vel exponebantur pocula in delphica, loculis quasi capsis inclusa. Pocula autem *ministerii* in ipsa mensa statuebantur in canistris argenteis,

ut ſupra docuimus. Certus autẽ numerũs vaſorũ ab abaci receptus videbatur. Vnde apud Pliniũ ex Actis Põpeiani triumphi, *Vaſa ex auro & gemmis abacorũ novem*, id eſt, ad ornãdos abacos ſive Delphicas. *Trium menſarũ vaſa* Livio. In argento facto aliud victus quotidiani cauſa paratũ fuiſſe, aliud ad oſtentationẽ & apparatum ſollemnẽ, liquet ex leg. XXVIII, D. de auro argẽte legato, in qua dicit Alpheuus, argento legato, quod uſus ſui cauſa paratum eſſet, non videri legatum eius generis argentũ quo paterfamilias ipſe non temere uteretur, ſed commodaret ad ludos & ad cæteras apparationes. Omnino igitur aliud miniſterium argenti, aliud abacus vel Delphica. In ſupellectili ipſa delphica eſt, cum vaſa delphicæ non ſint in ſupellectili, ſi ſint argentea. Etiam capſæ & armaria ſupellectilis, teſte Paulo, ſed addit, eſſe qui recte putent, & capſas & armaria, ſi librorum aut veſtium aut armamentorum gratia parata ſint, non eſſe in ſupellectili, quia ne hæ quidem ipſæ res quibus attributæ eſſent, ſupellectilis inſtrumento cederent. Secundum hanc rationem tamen ne delphica quidem ipſa eſſet adſignanda ſupellectili, quia nec res etiam illæ quæ ei ſunt attributæ, ſupel-

lectilis instrumento cedant, ut vasa argentea quibus ornatur. Sed responderi potest, sæpe in delphica exponi solita vasa fictilia & vitrea quæ sunt supellectilis. Sane capsæ & armaria aliis etiam rebus quæ supellectili adnumerantur, tenendis paratæ esse possunt. Inde concluderetur, capsas, quæ cōtinebant inclusas res ad supellectilem pertinentes, supellectilis esse. Si serviant aliis rebus quæ non sint in supellectili, ut libris aut vestibus, non cedere supellectilis legato. Sed hoc eodem argumento, Delphica quę argento sustinendo comparata erit, non adscribenda fuerit supellectili, quia *argentum* non est supellectilis. Eas autem Delphicas quæ fictilia aut alia vasa portabant vulgaria, supellectili accenseri. Plinius inter pretiosam supellectilem recenset abacos & monopodia, lib. XXXIX. de militibus Manlii ex Asia & GalloGræcia redeuntibus ad triumphum: *Ii primum plagulas & alia textilia, & quæ tum magnificæ supellectilis habebantur monopodia & abacos Romam advexerunt.* Monopodia sunt μονόποδες τράπεζαι, Abaci τρίποδες, quales erant delphicæ mensæ. Vtrumque genus poculis sustinendis accommodatum, ut ex Polluce notabamus. Mendum est in de-

 finitio-

finitione ſupellectilis quã Celſus ex Tuberone attulit leg. VII. quod non animadverſum miror viris doctis, *Inſtrumentum eſſe quoddam patrisfamilias rerum ad quotidianum uſum paratarum, quod in aliam ſpeciem non caderet, ut verbi gratia penum argenteum, veſtem, ornamentum, inſtrumenta agri aut domus*. Hæc verba, *aut domus*, adſuta fuiſſe ab aliquo imperito apparet, qui cum ſciret inſtrumentum quoque aliquod domus eſſe, id addendum neceſſario putavit. Quæ mera eſt inſcitia. Nam inſtrumentum domus & ſupellex idem. Recte quippe definitur ſupellex, *inſtrumentum domus*. Et ſic plane definiit Pomponius leg. 1. D. de ſupellectile legata, *ſupellex eſt domeſticum patrisfamilias inſtrumentum*. An *domeſticum inſtrumentum* aliud eſt quam *inſtrumentum domus*? Interpretes Baſilicorum, *ſupellectilem* Græce tranſtulerunt οἰκοσκευὴν, id eſt, *inſtrumentum domus*. Et Græci etiam antiqui Atticique ſupellectilem ſive vaſa ſupellectili attributa, vocarunt τὰ κατ' οἰκίαν σκεύη. Sic enim appellanda potius cenſet, aut ἔπιπλα, Phrynichus, quam voce, quæ tunc vulgo in uſu vigebat, ἐνδομενίαν. Pollux lib. x. cap. 1. τὴν κατ' οἶκον σκευὴν appellat, id eſt, inſtrumentum domus vel domeſticum.

Etiam

Etiam *οἰκητήρια σκεύη* dici posse Attice autumat, id est, *domestica vasa*. Domo igitur cum instrumento legata, non plus debetur quam supellex cum ipsa domo, quia supellex domus instrumentum. At domo instructa legata, non supellex tantũ debetur, sed alia omnia quibus instructa & munita domus est, ut libri etiam, arma, tegulæ, specularia, vela & alia. Si legetur domus cum omni iure suo sicut instructa est, urbana quoque familia legata intelligetur, artifices vestiarii, zætarii, & alii qui in domo serviunt. Cum supellex autem vitrea esse dicatur, ærea, lignea & fictilis, leg. VII. de supellectile, omnia vasa ærea, lignea, vitrea, fictilia, quæ in domo sunt, supellectili adiudicabuntur. Sane vasa ærea vulgaria, id est, quę non sint proprio loco attributa, supellectilis esse ait Paulus leg. III. Quæ proprio loco erant attributa, instructæ domus legato cedebant, non supellectili. *Aeramenta* ea vocat idem Paulus lib. XIII. Sententiarum, Græce *χαλκώματα*. Sed & omnia vasa ærea ita possunt appellari. Apud vetustum auctorem anonymum supellectilis census angustior describitur quam à Iurisconsultis definitur. Nulla enim vasa ærea aut lignea

aut fictilia ſupellectili tribuit, ſed ſeparatis capitibus de illis tractat, de æreis ac ligneis vaſis, ut & de æreis & argenteis. Sub titulo autem ſupellectiis Græcis & Latinis nominibus hæc recenſet, quæ nobis ex vetuſtiſſimo libro deprompta hic ſubiicere viſum eſt. Περὶ ἐνδομενίας, *de ſupellectile.* Κλίνη, *lectus.* Ἐνήλατον *ſponda.* Παράθεμα, *pluteum.* Φορεῖον, *lectica.* Δίφρος, *ſella.* Ὑποπόδιον, *ſcabellum.* Βάθρον *ſcamnum.* Γλωσσόκομον, *loculum.* Κάμπτρα, *capſa.* Τράπεζα, *menſa.* Ἄβαξ, *caliclare.* Πυργίσκος, *armarium.* Κιβωτός, *arca.* Ἱστὸς, *tela.* Ἱστόποδες, *pedes telæ.* Σκάφη, *alveum.* Ἀλετρίβανον, *piſtillum.* Τορύνη, *rudicula.* Ζωμαρυστρὶς, *trulla.* Μύλη, *mola.* Ὅλμος, *pila.* Κόσκινον, *cribrum.* Φανὸς, *lanterna.* Σπυρὶς, *ſporta.* Κάλαθος, *caniſtellum.* Ῥιπὶς, *flabellum.* Σάρος, *ſcopa.* Ψίαθος, *teges.* Ἄτρακτος, *fuſum.* Σφόνδυλος, *verticillum.* Κερκὶς, *radius.* Κτένιον, *pecten.* Ἀκόνη, *coticula.* Ἑστία, *focus.* Ἠλακάτη, *colus.* Χώνη, *infundibulum, traiectorium.* Χαράδρα, *cancellum.* In hac ſupellectilis enumeratione nullum omnino vas reperitur, qualia ſupellectilis inſtrumento cedere Iuriſconſulti ſcripſerunt, ut vaſa aquaria, pelves, aquiminalia, candelabra, lucernas, murrina, cryſtallina & ærea vaſa vulgaria, quæ Paulus ſupel-

ſupellectili tribuit. Itē vaſa eſcaria & potoria. Similis ſupellectilis ferme deſcriptio extat in excerptis editis, quæ plura quidē continet iſta quam iam dedimus, ſed non tam emēdate ſcripta eſt. Poſtquā ſupellex argentea facta eſt, omnia ferme argentea vaſa quæ olim propter ſpeciem & uſum in ſupellectili cenſebantur, eius inſtrumēto ſubtracta ſunt, opinione imperitorum. Idem videtur & de æreis, vitreis ligneis, fictilibus poſtea factū, & ſic ſupellex in arctū redacta. Hinc eſt quod ille vetus auctor nullum ferme vas quod κοῖλον liceat appellare, & capacitati alicui paratum ſit, ſub titulo ſupellectilis poſitū habeat, nullum certe potorium aut eſcarium. Paulus ita ſcripſit tit. III. de ſupellectile legata: *Vaſa eſcaria & potoria in ſupellectili ſunt, ſicut fictilia. Nec tantum vulgaria, ſed quæ in magno pretio ſunt.* Hæc transpoſita putavit Advocatus, ordinemque eis quem iudicat rectum ita reſtituit: *Vaſa eſcaria & potoria in ſupellectili ſunt, nec ſolum vulgaria, ſicut fictilia, ſed etiam quæ in magno pretio ſunt.* Sed nihil neceſſe. Et alia mens fuit Pauli, quam non vidit Advocatus. Vaſa eſcaria & potoria in ſupellectili eſſe ait, ut fictilia. Quod ex opinione pervulgata refert.

Nemi-

Nemini enim Iurisconſultorum dubium fuit viſum, quin fictilia vaſa eſcaria & potoria in ſupellectili eſſent. Non enim in argenti appellationem cadunt, non in penus, non in veſtis, non in agri inſtrumentum. Ergo in ſupellectile ſunt, id eſt, in inſtrumento domus. Quod autẽ ſubiicit, ex propria opinione dixit, non ſecundum communem prudentium Iuris ſententiam: *Nec ſolum vulgaria, ſed etiam quæ in magno pretio ſunt.* Intelligit aurea & argentea vaſa eſcaria, quæ alii Iuriſconſulti ut ſupra vidimus *Argento* adſcribebant: Paulus vero omnino ſupellectili ea cenſuit adnumeranda. Materia quippe non facit diſcrimen in ſupellectile, ſed ſpecies. Si vulgaria vaſa eſcaria, ut fictilia, & vitrea & lignea, ſupellectilis ſunt, eadẽ ex auro & argẽto ſi facta ſint, ſupellecti quoque videtur vindicãda. Ex vulgari igitur opinione primo dixit, vaſa eſcaria & potoria ſupellectilis eſſe, exempli gratia, *fictilia*. Deinde adiicit ex propria & peculiari ſententia; nec tantum vulgaria, ut fictilia ſunt, ſed etiam quæ in magno pretio ſunt, ut aurea & argentea, ſupellectili cedere.

CAP.

CAP. XXIV.

De casibus fortuitis & insolitis. Explicata & emendata lex LXXVIII. *D. de contrahenda emptione. An tempestates dividantur in solitas & insolitas. Quid sit litteralitas captiosa. Emendata lex* V. *de transactionibus. Lex* XXVIII. *D. de rebus auctoritate iudicis possidendis vindicata ab importunis correctionibus Advocati Parisiensis. Eadem emendata.*

INtricata est sententia legis LXXVIII. §. ult. D. de Contrahenda emptione. Vt enim concepta vulgo est, verba in ea sunt menti auctoris contraria, quæque nulla ratione possunt subsistere. Ex ea Doctores consequentias etiam duxerunt quæ cum veritate pugnant. Post aliam hæsitationem extricare inde se voluit alia via Advocatus, non insolita sibi, nempe per Criticam illam suam quamvis tam infeliciter tam sæpe tentatam. Nec hic prosperius illi ea successit. Verba legis sunt; *Frumenta quæ in herbis erant, cum vendidisses, dixisti, te, si quid vi aut tempestate factum esset, præstaturum. Ea frumenta nives corruperunt. Si immoderatæ fuerunt, & contra consuetudinem tempestatis, agi tecum ex empto poterit.*

terit. De casibus fortuitis & insolitis hic quærunt Doctores; quos & male explicant. Ex Bartolo per casum fortuitum, colligi notant, *opinatum, non ex consuetudine evenientem*. Immo casus fortuitus, nec ex consuetudine eveniens, inopinatus est, non opinatus. Præter opinionem quippe accidunt casus fortuiti & insoliti, iidemque sunt inopinati. Qui solito more veniunt, præter expectatum & opinionem non cadunt. Certis anni temporibus tempestates quædam sunt quæ crebrius ingruunt quam aliis. Non propterea tamē solitæ & ordinariæ dici queunt. Nam & inopinanter opprimunt. Vtpote grando quæ æstate potius quam hieme, cadit, & vites contundit, non ideo inter casus & tempestates sollemnes numerabitur, ut nec nivium magnitudo, quamlibet hibernum tempus earum sit. Non enim omnibus æstatibus grandinat, nec per omnes hiemes terras nive conspuit Iuppiter. Si cadunt aliquando modicæ, non semper immodeatę expetunt. Nec ex grandine semper calamitas anni spem intercipitur. Male ergo faciunt qui colligunt ex hac lege, eum qui recipit casus fortuitos non teneri nisi de communiter cōtingentibus. Quod tamē non est contra

verba

verba decisionis, ut in lege hac verbis vulgatis concepta est. Nam in ea venditor vim & tempestatem se præstaturum dixit; qui sunt casus fortuiti. Deinde in ipsa lege dicitur, si nivibus corrupta frumenta fuerint quæ acciderint contra cõsuetudinem tempestatis, ex empto teneri. Atqui tempestas insolitus est casus. Qui contra consuetudinem tempestatis, id est rei insolitæ, evenit, is casus solitus dici debet. Ergo tenetur de communiter contingentibus qui casum fortuitum in se suscepit. Hanc absurditatem & ἀλογίαν peperit vulgata huius legis scriptura. Rursus alii colligunt ex hoc textu, promissorem casus fortuiti in genere vel indefinite non præstare casus insolitos. Atqui iam diximus, casus fortuitos & insolitos eosdem esse. Qui igitur casum fortuitum recipit, etiam insolitum præstat. Atque id etiam contra legis verba colligitur, quæ venditorem ex empto teneri dicit, si nives contra consuetudinem tempestatis sata corruperint. Insolitum quidem est absolute, quod contra consuetudinem accidit. Sed quod contra consuetudinem tempestatis accidit, id vero solitum & ordinarium. Nam ipsa tempestas insolita. Quod con-

tra insolitum contingit, solitumest Accursius autem cum aliis nonnullis ex hac lege adstruit, *qui se obligat ad insolita, non ideo teneri ad solita, & è contra si obligat se ad solitum, non ideo teneri ad insolitum.* Quod certe verissimum est, sed non potest ex verbis huius legis adstrui, ut vulgata sunt. Et certum est eum qui recipit in se casus fortuitos, videri recipere inopinatos, non autem ex consuetudine contingentes. Casus quippe inopinati & fortuiti iidem. Omne enim fortuitum inopinatum est, & contra. Nugantur igitur qui censent, renuntiationem casuum fortuitorum non complecti casum insolitum, cum fortuitum ut dixi & insolitum idem omnino sit. Fortuiti casus sunt qui præviderі ac caveri non possunt, quibus resisti non potest, quæ inopinanter opprimunt. *Fatum* vocant Iurisconsulti, *damnum fatale, casus maiores, fortunam*, ut est latronis & hostium incursus, ruina, naufragium, incendium, chasma vel labes, vis aquarum, ventorum, ac nivium magnitudo insolita, grando, & similia. His positis nunc videndum quomodo lex suprascripta exponi possit, aut emendari. Non enim ullam sanam interpretationem recipere potest, quemadmodum in li-

in libris vulgata eſt. Frumenta quæ in herbis erant, aliquis vendidit. Promiſit ſi quid vi aut tempeſtate factum eſſet, ſe præſtaturum. Nives frumenta ea corruperunt. Quid Iuris? Aut quid ille præſtabit? Diſtinguendum ait Iuriſconſultus, & videndum, an nives illæ immoderatæ fuerint. *Si immoderatæ*, inquit, *fuerunt, & contra conſuetudinem tempeſtatis, agi tecum ex empto poterit*, qui dixiſti te præſtaturum, ſi quid vi aut tempeſtate factum eſſet. Sed quomodo hoc reſponſum cum ſpecie ac themate pacti in venditione interpoſiti conſtare poteſt ac congruere? Promiſit ſe præſtaturum ſi quid tempeſtas nocuiſſet illis frumentis. Corrupta ea ſunt nivibus. Si contra tempeſtatis conſuetudinem fuere illæ nives, ut in lege dicitur, nihil debet præſtare venditor, qui ſi quid tempeſtate factum eſſet damni, præſtaturũ ſe promiſit. Hoc enim non eſt tempeſtas, quod contra tempeſtatis conſuetudinem contigit. At rurſus ſi immoderatę nives fuerunt, tempeſtatis oportet fuiſſe affines. De moderatis enim, non de immoderatis hoc dici convenit contra conſuetudinem tempeſtatis eas eſſe. An ergo legendum? *ſi moderatæ fuerunt, & contra conſuetudinem tempeſtatis.*

Sed cum hac lectione addenda esset negatio in sequentibus, *agi tecum ex empto non poterit*. Et certe nullum est dubium quin optima sententia ac verissima ex hac scriptura oriatur. Qui recepit in se, quodcunque damnum ex tempestate factum esset, venditis in herba frumentis, si quid corruptum sit solitis accidentibus, & præter tempestatis morem, non debet ex empto teneri venditor. Sed huic emendationi obstat observatio naturalis, qua certum est nives moderatas non nocere frugibus, immo potius sata ab his per hiemem conservari, & fæcundissimum esse annum quo diutius nives in terra durarunt. Quod agricolæ pro certo adfirmant, & ratio etiam naturalis id confirmat. Contrarium est de immodicis. Cum subito regelantur, illuviem in agris & uliginem redundantem relinquunt, quæ sata corrumpit. Si gelu postea superveniat, ut sæpe fit, maxima inde noxa & pernicies frugibus importatur. Advocatus noster levicula emendatione putavit se restituisse germanam legis sententiam. Sed si non melior esset Advocatus quam criticus, væ clientibus qui suas causas ei committerent suscipiendas. Pro *si*, legit *etsi*, hoc mo-

modo: *Etsi immoderatæ fuerunt, & contra consuetudinem tempestatis, agi tecum ex empto poterit.* Sed quod maxime disconvenit in legis verbis, hac correctione, sive corruptione potius, non sustulit. Quomodo enim fieri potest, ut immoderatæ nives sint contra consuetudinem tempestatis? Plurimũ de tempestate quippe retinet quod in ventis, quod in nivibus, quod in aquis immoderatum est. Deinde quale istud foret Labeonis responsum, & qua ratione subnixum? Promisit venditor se præstaturum quod vi tempestatis corruptum esset. Nives frumenta corruperunt. Respondet Labeo, *etsi immoderatæ fuerint & contra tempestatis consuetudinem, teneri ex empto.* Atqui debet teneri duntaxat ex conventione, si immoderatæ fuerint, & ex consuetudine tempestatis. Nihil enim se præstaturum promisit, nisi vim & tempestatem. Quod contra tempestatis morem accidit, non eum potest obligare. Postremo, ut dixi, non possunt in eodẽ subsistere hæc duo, quod immoderatum est, & quod à tempestatis consuetudine alienum. Nam omnis tempestas immoderata. Si nives immoderatæ contra consuetudinem tempestatis accidere videntur, quid dicetur de moderatis?

ratis? Sed videamus quomodo responsum Labeonis ita à se emendatum explicet Advocatus. Respondet, inquit, *Labeo, cautione illa generali omnes tempestatis species, quæcumque tandem accidere possint, sive solitas sive insolitas, comprehendi.* Ergo ex tempestatibus aliæ solitæ sunt, aliæ insolitæ. Debebat nobis singillatim exponeret quænam tempestatum solitæ sint, & quæ insolitæ. Addit: *Et idcirco etsi immoderatæ fuerint, & contra consuetudinẽ tempestatis, damnum tamen à venditore præstandũ qui vim ac tempestatẽ in se recepit.* Nescio an his intelligat dividi genera nivium, quæ immoderatæ fuerunt, & quæ contra consuetudinem tempestatis, ut per has velit intelligi solitas tempestates, per *immoderatas* autem insolitas. Sed videtur potius velle hæc coniungi. Nam dicit, damnum tamen à venditore præstandum. Præterea si dividenda illa censeret, videretur potius eo sensu scribere debuisse Labeo, *sive illæ immoderatæ fuerunt, sive contra consuetudinem tempestatis, agi tecum ex empto poterit.* Sed maxime inscitum & ineptum, quod vult Advocatus, eum qui promiserit præstaturum se damnũ quod ex vi ac tempestate inciderit, teneri de ea noxa quam nives contra tempestatis con-

ſuetudinem effuſæ fecerint. Non iſtæ poſſunt eſſe niſi modicæ. Qui tempeſtatem in ſe recepit, nec quod tempeſtas nõ fecit, nec id quod contra morem tempeſtatis accidit; tenetur præſtare. Nullum certe monſtroſius monſtrum ex corrupta & male intellecta lege potuerunt cæteri interpretes parere quã hoc ab iſto novo correctore & expoſitore proditũ eſt. Qui vim, inquit, ac tempeſtatem præſtaturum ſe dixit, vim omnem & tempeſtatẽ præſtare debet, ſive ſolitam, ſive inſolitam & immoderatam. Nihil in contractæ emptionis conventione dictum fuit de differentia ſolitæ & inſolitæ tempeſtatis, immoderatæ & moderatæ, quod diſcrimen omnino ignoratum fuiſſe liquet antiquis Iuriſconſultis, ut nunc etiam ignotum eſt. Omnis tẽpeſtas, quæ in hoc nomen cadit, & inſolita eſt, atq; immodica, & fortuitis omnimodo caſibus accenſetur. Si quid in eo genere moderatũ & modicũ, & ſolitũ, & via vulgari ordinariaq; contingens, *tẽpeſtatis* nomine non appellatur. Modici venti, & ſoliti non ſunt tempeſtuoſi. Moderatæ nives nihil de tempeſtate habent. Atque ita de reliquis. Conventio igitur hæc fuit venditionis frumentorum quæ adhuc in herbis erant. Promiſit venditor

ſe præſtaturum ſi quid damni tempeſtate factum eſſet. Nives frumenta ea corruperunt. Quæſtio eſt, utrum teneatur de damno actione empti venditor. Hoc pendet ex nivium qualitate, ut Labeo reſpondit. Si immoderatæ quippe fuerint, & cum tempeſtate coniunctæ, ex empto actio eſt contra venditorem. Ergo ſequitur, ex moderatis & à natura tempeſtatis alienis nō dari. Hanc ſententiam Labeonis reſponſo reddimus, unius litterulæ mutatione. Scribendum enim: *Si nives immoderatæ fuerunt, & contra conſuetudinem tempeſtates, agi tecum ex empto poterit.* Si nives immoderatæ fuerint, & tempeſtates contra conſuetudinem, id eſt, præter ſolitum, & ultra modum, actione tenetur ex empto. Plerumque cum nivibus tempeſtas, & vehemens ventus ita eas difflat, ut ingentes cumulos locis quibuſdam coacervet, alios everrat & nudos relinquat. Quibus autem locis, vi venti exaggeratæ illæ nivium moles inſederint ſi ſegetes ſint, per regelationem ſubitam humor inundans, & diu inhærens, ſata rubigine inficit ac corrumpit. Immoderatæ itaque nives cum tempeſtate inſolita coniunctæ ſi frumenta corruperint, actio datur adverſus venditorē, qui

qui dixit, ſe præſtaturum ſi quid vi ac tempeſtate damni factum eſſet. At nives moderatæ, non vitiant ſegetes, ſed potius conſervant. Præterea tametſi ex modicis ac ſolitis nivibus, atque non tempeſtatis affinibus, aliquid damni inlatum eſſet frumentis, non id præſtaret venditor, qui de tempeſtate & vi extraordinaria tantum repromiſit, ſi quid nocitum foret, ſe præſtaturum. Tempeſtates quidem aliæ aliis ſunt vehementiores, in eodem genere, ut ventorum, aquarum, & nivium. Sed cum hæc genera præter ſolitum ſæviunt, tempeſtas eſt, ſive minor alias fiat, ſive maior. Eodem capite aliam legem obiter emendat, ut putat Advocatus, ut ego cenſeo alio modo corrumpit, quæ numero quinta eſt D. de tranſactionibus, & ſic habet in editis: *Cum Aquiliana ſtipulatio interponitur quæ ex conſenſu redditur, lites de quibus non eſt cogitatum in ſuo ſtatu retinentur. Liberalitatem enim captioſam interpretatio prudentium fregit.* Quæ ſit hæc *liberalitas captioſa*, quæſitum interpretibus ac gloſſatoribus Iuris. Aliis aliud afferentibus, nemine quod verum eſt aſſequuto, noviſſime Advocatus fœcundum εὐστοχίας pectus concuſſit, ut hanc nobis lectionem ex-

promeret quam veram esse non dubitat, *liberationem captiosam*: Et pro *fregit* quod non satis accommodatum arbitratur, *fugit*. Sic ergo locum constituit, *liberationem enim captiosam interpretatio prudentium fugit*. Quod quid sit, ego certe nescio, sed scio rectam rationem, & εὐστοχίαν eum fugisse qui hanc peperit lectionem. Quid est *liberationem fugere*? Deinde quod captiosum est, non liberat. Neminem quippe liberari debere captione, visum est Iurisconsultis, & hæc lex dicit. Vnius litterulæ mutatione veram, nisi ipse quoque fallor scripturam eruo: *Litteralitatem enim captiosam interpretatio prudentium fregit*. *Ad litteram* accipi & interpretari, optimi etiam Latinitatis auctores dixere, quod ex vi verborum potius emanat quam ex ipso sensu. Quod Græci πρὸς λέξιν. Inde & citari *ad litteram* ea dicuntur in quibus allegandis ipsissima auctoris verba afferuntur. *Littera* enim Latinis non solum pro στοιχείῳ & elemento ponitur, sed etiam pro scripto, atque etiam cautione chirographaria. Ovidius:

Quod tibi si non esse domi causabere nummos,
Littera mittetur: nec didicisse iuvat.

Lit-

Littera etiam apud eumdem pro episto-la. *Litteræ* pro instrumentis, & syngraphis. Unde obligatio quæ litteris contrahitur. *Litteralis* igitur *captio*, quæ captatur ex ipsis verbis litterarum, dum nimis ea urget, & ad litteram omnia accipienda contendit. Inde & *litteralitas captiosa*, quam prudentium interpretatio aversatur, qui mentem potius ac voluntatem contrahentium spectandam censent, quam litteram ipsam, & λέξιν captiose sumptam. Si vera non est hæc coniectura, multo minus quam Advocatus prodidit. Adtexemus & huic capiti, quo pinguius fiat, aliam eius correctionem, sive hariolationem potius, ex cap. XXV. Observationum. Ea hariolatione grassatus est in legem XXVIII. D. de rebus auctoritate iudicis possidendis. Iavolenus in ea lege tractat hoc thema. Paterfamilias filio, si intra pubertatem decessisset, substituit heredem. Filius paterna hæreditate abstinuit. Bona patris venierunt. Postea filio hæreditas alia obvenit: ea adita decessit. Quamvis filio hæreditas obvenerit, prætor tamen creditoribus patris adversum eum actionem non dabat. Quærit ibi Iavolenus, *an in substitutum creditoribus*

patris danda sit actio, cum ex bonis paternis, quæ scilicet ad creditores missos ad bona pertinent, nihil adquirat. Advocatus hæc verba, *quæ scilicet ad creditores missos ad bona pertinent,* non esse Iavoleni adfirmat, sed inepti cuiusdam glossatoris qui textum explicare voluerit. Nihil adquiri, inquit, substituto ex bonis paternis, dicebat Iavolenus: Notaverat aliquis, *quæ scilicet ad creditores missos ad bona pertinent.* Atqui falsum hoc est. Neque enim creditores in bonorum possessionem missi erant, sed patris bona vænierant, quod expressis verbis dixerat Iavolenus. Magis igitur apposite notasset Glossator, *quæ scilicet vænierunt.* Hæc omnia ineptissima, & hariolatoria. Bona patris vænierunt. Quibus auctoribus vænisse ea dicemus? Aut quorum in gratiam vænisse, aut quibus? An non creditoribus? Ne bona quidem illa suffecere solvendo quod debebatur. Nam quæsitum est, an in substitutum creditoribus paternis danda esset actio quamvis nihil ex bonis patris acquisierit, quæ scilicet, inquit Iavolenus, ad creditores missos ad bona pertinent. Quis vero dubitet, quin creditores in possessionem bonorum defuncti missi fuerint à prætore rei servandæ gratia, cum

cum pupillus paterna hæreditate ſic abſtinuiſſet? Certe & vænierunt per creditores ad bona miſſos, ut ſuum ſinguli recuperarent. Ideo ad ſubſtitutũ nihil ex illius bonis perveniſſe dicit Iavolenus, cuius hæreditatem nec ſolvendo fuiſſe, vel inde conſtat, quod quæſitum eſt, an in ſubſtitutum danda eſſet actio creditoribus paternis quibus ad aſſem res ſoluta non fuerat. Tametſi autem ante bonorum venditionem non miſſi eſſent in eorum poſſeſſionem creditores, venditione facta, & inter creditores diviſa quæ inde redacta eſſet pecunia, nonne dici poſſet, bona paterna ad creditores pertinere qui ea inter ſe diviſerunt? Atque ita plane hoc loco intelligenda hæc verba, *cum ex bonis paternis, quæ ſcilicet ad creditores ad bona miſſos pertinent, nihil adquirat.* Si bona vænierunt, ex eorum venditione ſatisfactum eſt creditoribus. Et ſic ea bona univerſa creditorum facta ſunt. In his quæ ſequuntur aliud etiam gloſſamentum ſe reperiſſe putavit, ſed falſa æque perſuaſione, & hariolatione ut in priore. *Reſpondit, quod prætor filio qui à paterna hæreditate ſe abſtinet præſtat, ne bonis patris eius venditis, in eum actio detur, tametſi ei poſtea hæreditas obvenit,*

venit, *creditoribus paternis*, *idem in substituto filio servandum non est*. Hæc verba, *tametsi postea hæreditas obvenit*, *creditoribus non reddat*, esse à mala & inepta interpretatione dicit. Sed qualis esset hæc interpretatio aut quorum legis verborum, non video. Mendum tamen illis inesse, certum est. quod sic tollendum : *ne bonis paternis venditis*, *in eum actio detur* ; *quamvis ei postea hæreditas obvenit*, *creditoribus paternis*, *idem in substituto servandum non est*. Id est, ne bonis patris venditis actio in eum detur creditoribus paternis, tametsi hæreditas ei obvenerit. In eadem lege verba hæc sunt quæ Antonius Faber ab imperito interprete addita putavit: *At cum substitutus filio hæreditatem adiit postquam pupillus se paternæ miscuerit hæreditati*. Hæc falsa sunt, *postquam se paternæ miscuerit hæreditati*. nam ex legis themate liquet, pupillum se abstinuisse ab hæreditate paterna. Ideo Faber ea expungenda censebat. Sed addita negatione locum ita perpurgandum existimo, non exstirpandum, *postquam pupillus se paternæ non miscuerit hæreditati*, id est, paterna hæreditate se abstinuerit. Apparet, Advocatum propter illas duas hariolationes tractatum illius capitis XXV. satis longi instituisse, cum

in

in ipſa materia ac legis ſpecie exponenda, non multum eſſet difficultatis. Sed inſerendæ illæ fuere divinationes, & locus idoneus ipſis quæſitus in quo conſpicuæ paterent.

CAP. XXV.

Ἐμπολὴν lucrum ex mercibus collectum ſignificare, non vilium rerum vile pretium. Capturam Latinis eiuſdem eſſe ſignificationis. Turpem potius quæſtum ea voce denotari quam exiguum, & vilem. Sic Græcos μισθὸν, & μίσθωμα diſtinguere. An meretrici quod datum eſt repeti, quod promiſſum ab ea in iudicio peti poſſit. Lex IV. D. de conductione ob turpem cauſam, explicata. Lex XIV. D. de religioſis, & ſumptibus funerum, emendata. Quomodo humanitas à miſericordia differat. Quid ſit, humanitatis negotium gerere. Iuſtinianus emendatus leg. ult. Cod. de teſtamentaria manumiſſione. Cæſar correctus.

OPORTET imperitum in Græcis eſſe, aut certe non valde illius litteraturæ peritum qui dicat, ἐμπολὰς Græce vocari vilium rerum aut vilium operarum vilia pretia. Immo ἐμπολὴ eſt quodcunque lucrum, vel compendium,

ex

ex mercium venditione qualiumcunque comparatum, vel quamlibet magnum. Cum enim ἐμπολαὶ, quælibet mercimonia appellentur Atticis & ἐμπολήματα, quod ex his lucrum colligitur, & capitur, aliis Græcis ἐμπολὴ vocatur. Mœris Atticiſta, ut iam ante notavimus, ἐμπολὴ τὸ φορτίον, Ἀττικοί. τὸ δὲ ἐκ τῶν φορτίων συνειλεγμένον, Ἕλληνες. Suidas, ἐμπολὴ, φορτίον, ἢ τὸ τῆς πραγματείας κέρδος. Vide quæ ſupra notamus. An quod etiam ἐμπολὰς captant meretrices ex merce quam venditant, ideo ἐμπολαὶ rerum tantum vilium vilia ſunt pretia? Ita ſane ſcribit Advocatus cap. XXIII. Obſervationum & emendationum. Vbi ſolens nugatur. Nec ab hariolatione ſollemni recedit, cum adiicit. *Atque hinc colligere potes, quare lex eorum quæ meretricibus data fuit, condictionem non det, quia ſcilicet quæ iis dantur, non ſint magni pretii.* Quaſi hanc rationem lex attulerit, cur quod meretrici datur, repeti non poſſit, quia nimirum non magni pretii ſit id quod meretricibus datur. Duplici ratione repeti & condici nō poterat quod meretrici datum erat. Prima, quod utriuſq; turpitudo verſaretur, dantis & accipientis. Vbi autem & dantis & accipientis turpitudo verſatur, non poterat

terat repeti quod datum eſſet, leg. III. D. de condictione ob turpem cauſam. Item leg. IV. π. I. D. eodem. Labeo autem & Marcellus etiam alia ratione repeti non poſſe ſcripſerunt quod meretrici datur, *illam enim turpiter facere quod ſit meretrix, non turpiter accipere cum ſit meretrix.* De vilitate pretii, & capturæ, quam pro uſu corporis meret, nihil dixerunt, nec hanc rationem fecerunt, cur condici non poſſet meretrici quod ei datum eſt mercedis loco ob uſuram corporis. Et ſane quamlibet magnum illud fuiſſet quod meretrici dediſſes, non repeteres iuxta iuriſprudentiam Romanorum, qui diſcrimen non poſuerunt inter grande & vile pretiũ quod meretrici datur. Ergo Advocatus repeti potuiſſe cenſet quod amatores Laidi meretrici dabant, grandem pecuniam demerenti, monetæ nimirum Romanæ denarium circiter decem millia. Neminem etiam latet, ævo priſco plurimas fuiſſe tam in Græcia quam in Latio huiuſmodi meretrices ἁδρομίδας, quæ immanes ſummas pro mercede concubitus poſcebant. Quarum certe repetitio ceſſabat, prout ius erat Romanum, ſed & Græcum. Cum præterea certum ſit ex Vlpiani definitione, leg. v.

D.

D. de donationibus affectionis gratia, neque honestas neque inhonestas donationes Iure Romano esse prohibitas, ubi inhonestas interpretatur circa meretrices, si talium donationum reperitio non erat, multo minus pretii dabatur condictio meretrici dati, quantumlibet illud fuisset. Non igitur stare potest quod adfirmat doctissimus Advocatus, & Iurisconsultus, *legem ideo eorum quæ meretricibus data sunt, condictionem non dare, quia scilicet quæ iis dantur, non sunt magni pretii.* An, quia scribit Artemidorus loco quem citavit Advocatus, meretrices ἐπ' ἐργαστηρίων καθεζομένας, καὶ πιπρασκούσας τι, καὶ δεχομένας ἐμπολὰς, exiguam tantum mercedem omnes meretrices capiebant? Quasi vero ἐμπολαὶ viles tantum mercedulas significent, & non etiam nimium quantum ea voce pretium designetur! Ne apud Latinos quidem *captura* pro exigua tantum mercedula capitur. Cum enim sit idem quod Græcum ἐμπολὴ, ut & Glossarum auctor veterum interpretatur, etiam de uberiore compendio accipitur. Certe non ratione tenuitatis sed turpitudinis, discernitur hæc vox ab impensiore mercede ac pretio. Certum est autem ob turpes causas interdum uberiorē & amplio-

pliorem dari quæstum lucrumque quam ob honestas. Suetonius in vita Caligulæ, *ex gerulorum quæstibus pars octava, ex capturis prostitutarum quantum unaquæque uno concubitu mereret*. Cum hæc vectigalia instituit illud principis monstrū, apparet, capturas meretricum credidisse paulo maiores quam quæstus diurnos gerulorum, dum octavam partem diurni quæstus ab illis exigit, ab istis quantum uno concubitu mererent. In diobolaribus quidem prostibulis hæc non adeo exuberabat captura, sed in deviis scortis, ut vocat poeta, impendio magna erat. Lais una nocte, & fortasse uno concubitu, talentum Corinthiacum merebat, id est, decem millia drachmarum Atticarum. Hæc etiam illi captura fuit atque ἐμπολή. Hæc enim à mercede, ut dixi, non distinguitur per τὸ ἧττον ac τὸ πλέον, sed ratione turpitudinis. Ita Græci *μισθὸν* & *μίσθωμα* differre dicunt, ut capturæ à quæstu vel mercede Latinis distant. Ammonius de differentiis vocum, *μισθὸς μισθώματος διαφέρει. Μισθὸς μὲν ἐστιν ὁ δίκαιος, μίσθωμα δὲ τὸ ἐπονείδιστον*. Μισθὸς est merces quæ pro re iusta & honesta accipitur, *μίσθωμα captura* sive pretium ob turpem rem & flagitiosam. Ad repetitionem igitur quod attinet, sive

condictionem ob turpem causam, constat ex iure Romano in his quæ meretricium facerent cessasse repetitionem eius quod iis datum fuerat. Sed quæsierunt doctores, quod promissum tantum esset, non solutum meretrici ob concubitum, an ea petere id posset. Non posse, Glossæ auctor sentit. Huic adstipulatur Advocatus. Ego in alia sum sententia, iisque potius assentior qui mercedem sibi promissam meretricem petere posse aiunt. Iure ac more Romanorum antiquo nihil est certius. Nam moribus nostris & ex disciplina Christiana aliud dicendum. Nisi si princeps Christianus non solum lupanaria permittat, sed etiam vectigal ex capturis meretricum ac lenorum instituat, ut factum non solum à Caligula, sed etiam à Christianis imperatoribus usque ad Anastasiũ, qui χρυσάργυρον sustulit. Illud chrysargyrum vectigal, etiam meretricibus impositum fuit, quæ publico tenebantur ob quæstum corporis quem faciebant publicum. De quo Euagrius lib. III. Hist. Ecclesiasticæ cap. XXXIX. Ἐπέκειτο δὲ ἑτέροις πολλοῖς ἐξ ἐράνου τὴν τροφὴν πορίζουσι καὶ ταῖς ἀπεμπολώσαις τὴν ὥραν τοῦ σώματος, καὶ χύδην πορνείᾳ ἐπὶ τοῖς κεκρυμμένοις καὶ λανθά-

νουσι

νουσι τῆς πόλεως τόποις ἐπὶ χαμαιτυπείοις ἐνδεδομέναις. Hodie quoque Romæ cum summus Pontifex meretrices toleret, & πορνικὸν τέλος ex eorum capturis percipiat, non aliud in hac quæstione pronuntiandum quam quod Iurisconsulti Romani olim respondissent consulti super hoc an meretrici promissam mercedem petere liceret. Cui enim dubium quin illis moribus actionem habuerit meretrix ad exigendum quod sibi pepigisset vulgati corporis pretium? Cui corpore merere licuit, an non licuisset mercedem ob hoc pactam & promissam reposcere? Qui minus quam exigere mercedem ob rem aliam quamlibet aut operam locatam? Lupanaria publica extabant, prostabant in his utriusque sexus meritoria scorta, per varias cellas distributa. Titulum unaquæque meretrix cellæ suæ inscribebat quæ nomen indicaret, fortasse & pretium concubitus. Luce palam cuilibet in fornicē descendere licuit ut libuit, & meritorias illas lupas agitare, pretio quod illę merci suæ posuissent, vel quod lenones ipsarum domini, si quæ in lenonum erant potestate, taxassent. Si quod ex eorum quæstibus vectigal caperet respublica, ut sæpe factum tam Ro-

mæ quam in Græcia, tanto magis exigendi & petendi ius iis fuit, quod pro concubitu pactæ essent. Unde enim vectigal publico solverent si ipsæ facultatem petendi non haberent, quod sibi foret promissum? *Meretrix*, inquit Advocatus, *non inhoneste accipit, petere tamen non potest.* Cur non potest, si hunc quæstum publice facere illi permissum, & pro eo etiam partem ex capturis publico pendere tenetur? *Sane quædam*, inquit, *etsi honeste accipiuntur, inhoneste tamen petuntur.* leg. 1. π. proinde. D. de extraordinariis cognitionibus. Sed nihil ea lex facit ad id quod hic in quæstione est, utrum meretrix mercedem honeste petere possit quam non inhoneste accipit. Ibi agitur de professoribus & iis personis quæ hoc privilegii habebant ut iis ius extra ordinem à præsidibus pronunciatum diceretur, mercedem ob operam petentibus. In eorum numero erant liberalium artium professores, Rhetores, Geometræ, Grammatici, & quicunque mercede docebant aut mercede qualemcunque operam locabant. In his continebantur & medici & obstetrices, ludi litterarii magistri, librarii, calculatores, notarii. Advocatis quoque honorarium peten-

petentibus similiter ins reddebat extra ordinem provinciæ præses. Comites quoque legati Cæsaris & salarium petentes apud præsides audiebantur. Item nutrices pro nutriciis, sive nutricationis salariis, ob alimoniam infantium, apud præsides quod sibi debebatur petebant. Sed quæritur in eadem leg π.IV, an & philosophi professores in eo numero sint, Id est, an eodem privilegio fruantur quo professores, ut de mercede agentibus à præside reddi debeat? Respondet Iurisconsultus, se non putare. *Non quia non religiosa res sit, sed quia hoc primum profiteri eos oportet, mercenariam operam spernere.* De mercede igitur ius illis dicere extra ordinem non debet præses, quia nummos poscere ipsis turpe est, & mercenariam operam habere. Multo minus apud iudicem pro ea honestum illis est petere mercedem. Sequitur paragraphus *proinde*, quo de iuris civilis professoribus idem dicitur, *esse quidem sanctissimam iuris Civilis scientiam, sed quæ pretio nummario non sit æstimanda nec dehonestanda, dum in iudicio honor petitur qui in ingressu sacramenti offerri debuit.* Subiicit deinde Iurisconsultus, *quædam enim tametsi honeste accipiantur, inhoneste tamen pe-*

tuntur. Vt doceat Advocatus meretrices non posse petere in iudicio quod ipsis promissum est, legis huius rationem adfert quam Iurisconsultus allegat, ut ostendat, à iuris professoribus inhoneste peti quod tamen honeste possunt accipere. Videamus quæ similitudo in re ipsa sit, in personis, in professione, in ratione. Sanctissimam iuris professionem confert cum meretricio quæstu, meretrices cum professoribus iuris. Honeste petere honorarium non posse iuris professores ait Iurisconsultus, meretricem petere non posse nemo dixit Iurisconsultorum. Ratio cur inhoneste petere videantur iuris professores ea est, quod mercenaria non debet esse eorum professio. Meretricum quæstuariam esse professionem, & quidem turpem, quantumlibet licitam, nemo negaverit. Ratio igitur non eadem est cur professores Iuris petere in iudicio honeste mercedem non possint, & cur meretrices petentes repelli debeant. Immo nulla est ratio cur istæ non petant mercedem pactam & promissam, cum corpore mereant, quæstum corpore faciant, & mercenariam habeant professionem. At nulla est ratio cur petant iuris professores mercedem, quo-

quorum professio non est mercenaria. Meretrix, cui licet mercedem pro usu corporis pacisci, potest eam petere quam pacta est, cum iuris professori honestum non sit pacisci mercedem pro opera. Nec honeste ergo eã petere potest quã pacisci non potest. Dehonestat professionẽ civilis sapiẽtiæ professor qui paciscitur mercedẽ & petit. Meretrix vero cõvenienter quæstui quẽ exercet facit dũ petit. Sãctissima est professio iuris, turpissima est professio meretricis. Illam nummario pretio non esse æstimãdam dicit Iurisconsultus, hanc vilissimo plerumque etiam quę venditat, æstimat. Cum dedecorare professionem existimetur mercedẽ petendo Iuris professor, accipere tamen honeste posse Iurisconsultus ait, quod illi datur citra pactionẽ à volentibus. De meretrice vero non honeste eam accipere Iurisconsulti dixerunt, sed tantum *non turpiter* accipere cum sit meretrix. Turpe nimirũ non est meretrici mercedem accipere, cum ratio quæstus quem profitetur id postulet. Ergo etiam postulat mercenaria earum professio, ut petere possit quod non est datũ, sed promissum. Quod de omnibus dici debet artium sordidarum opificibus, sed & honestarum

quicunque mercedem pro opera vel arte possunt pacisci & exigere. Nec minus de meretricibus, ubicunque licebit eis publice meretricium quæstũ profiteri, & vectigal etiam pendere coactę sunt publico, ut olim more receptum fuit, non solũ sub gentilibus, sed etiam sub Christianis imperatoribus. Ex his colligi potest, quam recte attulerit Advocatus verba legis quæ de iuris professoribus dicta sunt ut ea accommodaret meretricibus, ac probaret, quemadmodum iuris professores honeste mercedem petere in iure non possunt, ita nec meretrices posse. Iungentur iam gryphes equis. Deinde ita paratragœdiat ut fortassean solet interdum cum in perorando os calefactat: *Ius non ideo est conditum, leges non ideo latæ, fora non ideo constituta, ut istiusmodi locus sit.* Immo & lenonibus & histrionibus iudicium reddebatur, cum aliquid petebant, haud secus quam aliis honestioribus personis. Cur non ergo & meretricibus? Certe ius & pro illis conditum, leges & pro illis latæ, fora etiam pro illis constituta, agere etiam iure poterant, cum mercedem nimirum negatam ex pacto peterent in iudicio. Cur enim professionem publice facere illis licuit, titulum inscri-

inſcribere, mercedem exigere, ſi petere eam apud iudicem non poterant, cum & ex capturis ſuis partem publico deberent præſtare vectigalis nomine? Dixerat Covarruvias, in pactione quæ cum meretrice intercedit, materiam vendibilem eſſe. Quod quomodo dixerit, ſe neſcire ait Advocatus. Immo ſcire id facile eſt. Qui equos locant, mulos, mulas & aſinos, qui carnem laniones in macello vendunt, non aliter vendibilem nec locabilem mercem vel operam exhibent quam meretrix, quæ uſum ſui corporis vendit, locat, proſtituit. *Sed eiuſmodi,* inquit Advocatus, *emptiones & venditiones ius civile non agnoſcit.* Immo agnoſcit, cũ magiſtratum ipſis proprium attribuit, qui de earum cauſis cognoſceret, apud quem profeſſionem ſuam deferrent. Is erat Ædilis. Apud eum etiam matronis quæ meretricium facere optabant, licuit id ipſum profiteri, ut conſtat ex Taciti II. Annali his verbis, *Eodem anno gravibus ſenatus decretis libido fœminarum coercita, cautumque ne quæſtum corpore facerent, cui avus aut pater aut maritus eques Romanus fuiſſet. Nam Viſtilia prætoria familia genita, licẽtiam ſtupri apud Aediles vulgaverat more inter veteres recepto, qui ſatis pœnarum adverſus*

impudicas in ipsa professione flagitii credebant. Ergo ante illud senatus decretum cuilibet fœminæ licentia fuit, etiam natalibus conspicuæ, corpore quæstum facere, dum meretricii professionem apud ædilem deferret. Videnda quæ ad eum locum observarunt viri doctissimi. Non solum meretricibus ac lenonibus ius reddebant Ædiles, & histrionibus, scenicisque sed etiam laniis, tabernariis, aliisque sordidarum artium opificibus. Velleius Paterculus lib. II. de Sylla; *Primus ille & utinam ultimus exemplum proscriptionis invenit, ut in qua civitate petulantis convicii iudicium histrioni exoleto redditur, in ea iugulati civis Romani constitueretur auctoramentum.* Vt histrionibus, ita & lenonibus, & meretricibus, iudicium reddebatur, non solum de iniuria sibi illata querentibus, sed etiam mercedem petentibus. Apud Ædilem igitur petebant, non apud prætorem nec præsidem. Horum, ut & principis, aliorumque maiorum magistratuum, propria cognitio fuit, quæ ideo distinguitur à Iure ordinario apud Suetonium in Claudio ubi dicit, rem eam non esse *cognitionis*, sed *iuris ordinarii.* Apud minores igitur iudices & ordinarios, ut apud Ædiles, mercedē suam petere

petere poterant lenones & meretrices. Honestarum artium professores apud præsidem, cuius fuit extra ordinem cognitio, ut his mercedem petentibus ius diceret. Quæ tractantur eo Titulo de extraordinarii, cognitionibus, vir doctissimus in Sparsione florum ad ius Iustinianeum maxime ad illa beneficiorum genera pertinere dicit, de quibus agit Seneca lib. VI. cap. XIV. & XV. quæ sine conventione quidem præstantur, sed animo tamen vicis expectandæ, quæ cum sæpe non redderetur, *repertæ*, inquit, *sunt hæ actiones, sicut ingrati apud Macedones & plerosque alios populos.* Ego vero de his beneficiis tractari non puto eo titulo Digestorum, nec id velle Senecam locis indicatis. Lex prima D. de extraordinariis cognitionibus, ostendit, de mercedibus toto eo titulo agi, non de ullis beneficiis qualia commemorat vir impense doctus. De mercedibus igitur ius extra ordinẽ dicebat præses certis personis quibus merces soluta non esset, vel ex pactione vel ex more. Mercede tum docebant artium liberalium professores. Si merces his decreto civitatis constituta erat, quod ut plurimum fiebat, petendæ ius habebant, si non redderetur,

apud

apud præsidem. Non dubito & quibusdam eorum quibus ius extra ordinem dicebat præses, de pacto mercedem fuisse promissam, ab his qui operam eorum conduxerant. More etiam nonnullis constitutũ pretium dabaturt, ut nunc fit medicis. Quod solent vulgo in aliqua civitate accipere pro una ægri ἐπισκοπῇ, hoc ab omnibus quasi ex compacto qui eos vocant solet etiam dari. Si negaretur, posset tantum petere in iudicio. Ubicunque mercedis nomen auditur, nullum est beneficii ibi intellectus, nec ea mens Senecæ locis allegatis. Mercenarius medicus, ut olim omnes fuere, & nunc sunt, non pro sanato ægro vel occiso vicem beneficii expectat, sed mercedem operæ & curæ expetit. Præceptor quoque qui non gratis docet, non par pari sibi reponi desiderat, aut pro beneficio gratiam referri, sed διδακτρον & pretium operæ flagitat. Obstetrix quæ parienti adsistit, & quæ olim quoque medicinam mulieribus faciebat, non beneficii compensationem, sed pro ope atque opera mercedem postulat. Comites salarium, Advocati honorarium, in eo titulo Digestorum apud iudicem, non retributionem pro beneficio petunt, & peten-

petentibus ius reddit extra ordinem præses. Ibi etiam de librariis, calculatoribus, notariis & aliis tractatur, quibus mercedem petentibus extra ordinē ius dicitur, non beneficii pensationē requirentibus. Nihil omnino eorum, de quibus agitur eo titulo, sine conventione præstatur, aut si non ex conventione, ex consuetudine certe datur, vel etiam lege definitum & taxatum, ut in honorariis Advocatorum. Inde & συνήθεια Grecis pro salario quod ex more ptæstari solet. Optimæ Glossæ, *Salarium*, ὀψώνιον, παροχὴ, συνήθεια, ἀλλακτικόν. *Consuetudinem* etiam pro eodem quidam ex Latinis scriptoribus ævi sequioris dixerunt, ut aliis iam notatum. Partim igitur pactione, partim more, partim lege, salaria & mercedes penduntur mercenariis professionibus & artibus. Et plerumque pro regionis conditione ac more ut mercium ita & mercedum varia est pensitatio. Quas & Seneca eo ipso loco eleganter dicit *ex consuetudine & annona* æstimari. Sic enim scribit ubi de huiusmodi mercedibus medico & præceptori dari solitis agit: *Deinde etiam si pluris ista sunt, non tamen illic ullum tuum munus est ut non ex usu effectuve, sed ex consuetudine & annona æstimetur.* Alibi quippe

carius

carius vendunt suam operã medici, alibi vilius. Præceptorum quoque aliis in locis vilior est annona, in aliis gravior. Etiã in illis ipsis medicinę & libralium artium professionibus, conventiones de mercede interdum intervenire consuesse tradit Seneca ibidem; *In optimis vero*, inquit, *artibus, quæ vitam aut conservant aut excolunt, qui nihil se plus existimat debere quam pepigit, ingratus est.* Medicinam intelligit & studiorum liberalium professionem. Philosophus ille eo libro VI. de Beneficiis cap. XIV. & XV. disputat de his quorum mercenarium beneficium est, id est, qui non commodant quod cuique utile esse potest aut necessarium, sed pretio vendunt, aut mercede locant. Exemplum primo ponit de mercatore qui frumentum vendit. Vivere non potest qui emit nisi emerit, sed non debet vitam mercatori unde emit. *Isto modo*, inquit, *ne medico quidem quidquam debere te, nisi mercedulam, dico, nec præceptori, quia aliquid numeraris. Atqui eorum omnium apud nos magna est caritas, magna est reverentia.* Ex quo videtur concludi posse, ultra mercedem aliquid deberi medico & præceptori, quasi præter operam pro qua mercedem accipiunt, beneficium etiam

etiam dederint quod non repenſatur mercede. Adverſus hoc reſponderi ait, quædam pluris eſſe quam emuntur. Emi à medico rem inæſtimabilem, id eſt, vitam & bonam valetudinem: à præceptore bonarum artium doctrinam, & animi cultum, bonamque mentem. Non his igitur rei pretium, ſed operæ ſolvi, quod deſerviant ægris ſuis, quod pueris vacent. Sic mercedem non meriti, ſed occupationis ſuæ ferre. At iuriſconſulti non hæc dividunt, aut ſi dividenda ſunt, non ſpectant niſi mercedem, & beneficium illud maius, quod ex opera medici in ægrũ redundat, & ex præceptoris diligentia in puerum, non conſiderant. Iudex etiam de illa tantum mercede extra ordinem cognoſcit, & eam petentibus ex conventione vel ex conſuetudine ius reddit. Inde ille Titulus Digeſtorum de extraordinariis cognitionibus. Præterea non de ſolis medicis aut artium liberalium profeſſoribus, qui rem inæſtimabilem ſub mercede tradunt, ſed de aliis mercenariis artibus, à quibus ultra operam nullum beneficium acceptum poteſt dici, ut ſunt librarii, notarii, tabularii. His quoque extra ordinem mercedem ex conventione petentibus iudicium

dicium reddebat præſes. Non agitur itaque in hoc Titulo, ut viro doctiſſimo placuit, de his beneficiis, *quæ ſine conventione quidem præſtantur, ſed animo tamen vicis expectandæ.* Omnia illa beneficia de quibus eo loco Seneca tractat mercenaria ſunt, & non ſine conventione mercedis ſolvendæ præſtantur, ne illud quidem quod à medico datur, aut à præceptore ſtudiorum liberalium. Quod autem in his quidam diſtinguebant operam pro qua mercedem accipiebant, & meritum artis vel rem ipſam quam ex arte ſua conferebant, quæ pretio non erat æſtimanda, ut pote inæſtimabilis, id refellit ibidem Seneca. Cum enim illi dicerent, quædam pluris eſſe quam vænierunt, ut ſanitatem quam à medico emimus pretio, aut animi cultum quem ſimiliter nobis præceptor mercede vendit, ideoque aliquid extra pro illis qui ea accipit, quamvis empta ſint debere, philoſophus hoc ita refutat. Nihil intereſſe, quanti illa ſint cum de pretio inter ementem & vendentem convenerit. De eo quod vendit medicus & præceptor loquitur. Non igitur ſine conventione ea ab illis præſtantur, ut voluit vir doctiſſimns. *Deinde*, inquit Seneca, *non væniit illud*

illud suo pretio sed tuo. Tu medice ſtatuiſti hoc pretium arti atque operæ tuæ. Tuque præceptor vel litterarii ludi magiſter, mercedem ipſe taxaſti quam tibi ſolvi velles. Quid ergo refert pluris eſſe quod das, quam à te eſt venditum? Pluris id vendere non potuiſti. Pretium cuiuſque rei pro tempore eſt. Quamvis magni æſtimetur ſanitas quam præſtat medicus, & eruditio quam confert præceptor, tanti ſunt tamen quanto pluris vænire non poſſunt. Præterea, inquit, nihil venditori debet qui bene emit. Id eſt, qui rem infra ſuam æſtimationem emit, & viliore pretio quam vere æſtimari debuit, nihil tamen debet is emptor cui res addicta eſt vili, ſuo venditori, quaſi beneficium ei dederit mercem ſuam proiiciendo. Multa alia in eam ſententiam addit, horum rationibus refellendis. Poſtea veram rationem reddere conatur, quare medico & præceptori plus quiddam debeamus quam mercedis eſt æſtimatio quæ illis pro opera penditur. *Quia*, inquit, *ex medico & præceptore in amicum tranſeunt, & nos non arte quam vendunt obligant, ſed benigna & familiari voluntate.* Vnde conſequitur, non omni medico, nec omni præceptori, deberi aliquid ultra

mercedem, quaſi pro beneficio ac benevolentia, quia non omnis medicus, nec omnis præceptor, parem voluntatem, ille ei quem curat, iſte ei cui præcipit, præſtant. Ergo medico, qui me in quæſtu habet cum æger ſum, & cum aliis ſuis ægris ex quibus mercedem percipit computat, nihil ultra mercedem debeo. Si peculiarem ſedulitatem in me curando adhibet, ſi plus impendit quam neceſſe eſt, ſi pro me non pro fama artis laborat, ſi officia denique amici exhibet dum medicinam facit, tum plus quiddam me illi debere certum eſt quam quod mercede penſari poſſit. Idem de præceptore, ſi præter illa quæ à præcipientibus in commune dicuntur, aliqua inſtillavit ac tradidit, & ea adminiſtravit quæ ibi narrantur à Seneca. Sed idem etiam dici poteſt de ſervo mercenario, ſi miniſteriis cōmunibus non contentus, plus quam dominum vulgo ſervus ſolet, me diligit, pro affectu quo me proſequitur aliquid illi debeo quo merces illi promiſſa non defungitur. *Sed &*, addit etiam Seneca, *ſordidiſſimorum quoque artificiorum inſtitoribus ſupra conſtitutum aliquid adiecimus, ſi nobis opera illorum enixior viſa eſt. Et gubernatori & opifici viliſſimæ mercis, & in diem ſe lo-*

locanti corollarium adspersimus. Cum hoc fiat etiam in vilissimis & sordidissimis artificiis, non minus & illa numerari oporteret *inter beneficia quæ sine conventione præstantur, sed animo tamen vicis expectandæ*, ut vult ea esse vir doctus, de quibus in hoc titulo de extraordinariis cognititionibus tractatur. Quæ tam falsa sunt quam quæ falsissima. Artium & professionum mercenariarium duo erant genera: honestiores, ut liberalium artium professio; & minus honestæ ut sellulariæ. Artium liberalium professoribus de mercede agentibus sibi promissa, ius extra ordinem præses dicebat aut prætor, in provinciis præses, in urbe prætor. Et quibuscunque aliis idem indulsere leges privilegium, qui nominatim recensentur leg. 1. D. de extraordinariis cognitionibus. Aliarum artium opificibus sellulariis aut quæstus minus honesti professoribus, non prætor, non præses extra ordinem iudicium reddebat mercedem in iure petentibus, sed ædiles plebis. De lenonibus id ostendit Iustinus lib. XXI, cap. V. ubi de Dionysio scribit, postquam privatus ex tyranno factus, & in exilium pulsus, *non contentum in eum publico vagari, sed potare: nec conspici in popinis lupanaribusque, sed totos dies*

desidere, & apud ædiles adversus lenonem iurgari. Multis ex locis denique historiæ Romanæ liquet ædilem meretricibus, aleonibus, tabernariis, & aliis sellulariis sordidisque opificibus ius reddidisse, vel ut delinquentes multaret, vel aliquid petentes audiret, & renuentes solvere quod promisissent compelleret. Alię erant professiones adeo honoratæ, & sanctæ, ut quod mercenariæ non essent, mercedem ipsis petere in iudico indecorum esset, quamvis cum decoro à volentibus accipere possent, ut philosophiæ & iuris scientiæ professores. Quos inhoneste petentes mercedem quia mercenarii non essent, ex Iurisconsulti sententia, perperam Advocatus comparavit & coniunxit cum meretricibus, quas petere non posse mercedē quamvis mercenariam vitam colāt, temere & falso pronuntiavit. In eo quod meretrici datur mercedis pro usura corporis, Marcellus & Labeo scripserant, non utriusque turpitudinem versari, sed solius dantis, & hanc rationem attulerant quod illa turpiter quidem faceret quod esset meretrix, non turpiter autem acciperet cum esset meretrix. Hoc est quod supra posuimus, convenienter suæ professioni illam accipere, quia huuc

quæ-

quæstum profitetur. Ideo non turpiter facit accipiẽs, quia iuxta professionis suę & quæstus rationem id accipit, cum tamen ipse quæstus, & ipsa professio sit turpis. Quod autem dantis in ea re turpitudinem solam versari dicere Iurisconsulti illi visi sunt, id mirum videtur Advocato Iuris perito Romani & Attici. *Sed quare dantis,* inquit? *An is qui aliquid dat meretici, turpiter dat? Sane quemadmodum meretrix non turpiter accipit, etsi turpiter faciat quod sit meretrix, ita qui dat meretrici non turpiter dat, etsi turpiter faciat quod ductet meretricem.* Non simile est quod pro simili ponit. Meretrix quæ hanc professionem quæstus meretricii habet, quod accipit ratione professionis, non turpiter accipit, quamvis ipsa professio turpis sit. Sed qui dat meretrici, si turpiter facit quod meretricem ductet, turpiter etiam dat quod dat ut meretricem ductet. Nam datio ob rem turpem ipsa turpis est. Excusat professio meretricẽ, & efficit ne turpiter accipiat quod convenienter professioni accipit. Qui dat, nõ excusatur ulla tali professione, nec potest dicere se professionẽ hanc habere meretricis ductandæ, & dandæ mercedis ut eam ductare queat. Meretrix quę-

ſtus gratia accipit, & profeſſione ſua fungitur dum accipit, ideo nec turpiter accipit. At qui dat meretrici, libidini ſuæ obtēperat, & indulget, & ſic intemperantiam & continentiam fatetur. Ideo turpiter dat. Addit Advocatus: *Nec ſane eius qui dedit in eo turpitudo verſatur, quod dedit, ſed quod rem à ſe meretrici datam condicit.* Hoc ineptum, & falſum, & contra Iuriſconſulti mentem. Non enim dicit, dantis turpitudinem in eo verſari quod condicat. Si ita eſſet, nulla eſſet eius qui dat meretrici in dando turpitudo, ergo nec in ea ductanda. Turpe itaque non eſſet cuiquam ſcortum ductare, & ſubigere. Repetendo quod dediſſet, turpiter tantum faceret, non dando. Id manifeſto contra ſententiam Iuriſconſultorum facit, quæ toto illo titulo conſignatur, *de condictione ob turpem cauſam*. Turpem eam eſſe cauſam tradunt, aut ut dantis ſit turpitudo non accipientis, aut ut accipientis duntaxat non etiam dantis, aut utriuſque, ut eſt in leg. 1. D eodem. Cum dantis eſt turpitudo, non illam verſari in eo dicunt, quod condicat datum ob turpem cauſam. Sed ex eo rationem petunt an condici poſſit datum, aut non condici, prout dantis tantum aut accipien-

cipientis fuerit turpitudo, aut utriuſque. Ubi utriuſque turpitudo verſatur, dantis & accipientis, tum ceſſare repetitionem dicunt. Quod ſi turpitudo ſolius accipientis fuerit, repeti datum poſſe dicunt. Ut ſi quis dederit ne iniuria ſibi fieret. Secundum hæc quæſitum eſt, an repeti poſſit quod meretrici datum eſt. Repeti non poſſe ex eo manifeſtum eſt, quod ubi dantis & accipientis verſatur turpitudo, repeti non poteſt. Hæc communis fuit ratio iuriſperitorum ex ea regula deprompta, qua non repetitur res in qua danda tam dantis quam accipientis turpitudo verſatur. Dantis turpitudo, non ea intelligitur quam ſomniavit aut hariolatus eſt Advocatus, quæ in condicendo quod datum eſt cernitur. Immo an condictioni locus ſit, ex eo quæritur, quod aut dantis aut accipientis ſit turpitudo, aut utriuſque. Si accipientis ſit ſolum, repeti, id eſt, condici poteſt. Si ſit utriuſque, id eſt, dantis, & accipientis condici & repeti non poteſt. Si ſolius ſit dantis, ne repeti quidem poſſe conſtat. Vt ſi quis in adulterio deprehēſus, quo ſe redimeret dedit, ſolius dantis eſt turpitudo, quemadmodum dicitur in leg. IV. D. eodem. Duplici autem ratione quod

meretrici datum eſt repeti non poteſt, ſive utriuſque turpitudinem in eo verſari dicamus, quæ vulgaris fuit opinio Iuriſconſultorum, ſive ſolius dantis, ut Labeoni & Marcello placuit. Meretricem enim turpiter facere quod ſit meretrix, non turpiter accipere cum ſit meretrix. Ea dantis turpitudo, quam ſolam verſari Labeo & Marcellus ſcripſere in eo quod meretrici datum eſt, non in eo verſatur quod rem à ſe meretrici datam condicat, ut Advocato inſcite viſum eſt, ſed in eo quod dedit. Immo ideo condici pecuniam datam meretrici non poſſe, nec repeti, Iuriſconſulti ſupraſcripti pronuntiarunt, quod ſolius dantis turpitudo ſit. Idem tamen omnino eſt, quantum ad condictionem quæ negatur attinet, ſive ſolius dantis turpitudo verſetur, ſive utriuſque, id eſt, dantis & accipientis. Vtroque enim caſu repetitio ceſſat. Sed ſubtilius Labeo & Marcellus ſolius dantis turpitudinem in eo quod datur meretrici cerni cenſuerunt, quod tametſi turpiter faciat quod ſit meretrix, non turpiter tamen accipiat cum ſit meretrix. Quod iam explicavimus. Sed hic mos eſt Doctorum Iuris hodiernorum & Profeſſorum, Advocatorumq;, ut ſi quidin ſpe-

ſpeciem vel verbo tenus in aliqua lege ſimile alteri legi apparuerit, id per vim obtorto collo trahant ad probationem rerum in totum diſſimilium, ut hic fecit Advocatus cum iuris profeſſores meretricibus adiunxit ex lege male intellecta. Quibus in locis meretrices non tolerantur, nec lupanaria publica ſunt ac lege licita, quod datum eſt meretrici, repeti quidem non poſſe crediderim, ſed petere eam poſſe quod ei ex ea cauſa promiſſum fuerit, non putem. Hoc idem ſervatur in alea legibus vetita. Si numeratam & præſentem pecuniã inter ludendũ depoſitam victor abſtulit, repeti non poteſt. Si is qui perdidit, præſentem pecuniam non dedit, ſed promiſit colluſori, nulla actione qui vicit eam petere poteſt. Vt creſcat hoc caput, nec exile nimium exeat, mutuabimur emendationem Advocati ex cap. XXXIV. Obſervationum eius, quæ follem hunc inflabit. Ea eſt de genere cæterarum quas examinavimus, atque eiuſdem plane κόμματος, id eſt, peſſima & ineptiſſima. Vitium ait eſſe nemini animadverſum in leg. XIV. π. VII. D. de religioſis, & ſumptibus funerum. Ibi dicit Vlpianus, interdum eum, qui ſumptum in funus

 fecit,

fecit, ſumptum non recipere, ſi pietatis gratia fecit, non hoc animo, quaſi recepturus. Atque ita reſcripſiſſe Imperatorem. *Igitur*, inquit, *æſtimandum erit arbitro & perpendendum, quo animo ſumptus factus ſit, utrū negotium quis vel defuncti vel hæredis gerit, vel ipſius humanitatis, an vero miſericordiæ, vel pietati tribuens, vel affectioni.* Quod hæc mendoſa eſſe animadverterit, laudo. Quod ita corrigere voluerit, & in peius mutaverit, non laudo. Scripſiſſe Vlpianum ſe putare dicit, niſi vehementiſſime fallatur, *vel ipſius hæreditatis*, pro, *vel ipſius humanitatis*. Certe vehementiſſime fallitur. Non enim ita ſcripſit Vlpianus. Video quidem, qua ratione dicatur defuncti negotium gerere videri, vel hæredis qui ſumptum in funus fecit, ſed non perſpicere me fateor, quomodo videatur negotium gerere hæreditatis, qui defunctum ſepelivit, aut ſumptum in eius funus fecit. Quid eſt enim hæreditas? Res plane incorporalis, & inanimis. Negotium eius nemo poteſt gerere videri, præcipue in teſtatore ſepeliendo, aut funere eius procurando. Quid intereſt hæreditatis, ut funus ducatur teſtatori, aut ut ſepeliatur, aut humetur? Intereſt ſane ipſius defuncti, intereſt

est etiam hæredis. Defuncti honori hoc præstatur. Etiam hæredis honos in eo versatur, ut sepeliatur & funeretur testator. Hæreditas vero id curat scilicet. Si quis hoc præstitit in gratiam defuncti, non potest recipere sumptum quem fecit, si quidem pietatis gratia fecit, non hoc animo quasi recepturus. Non enim potest hoc à defuncto recipere. Si hæredis negotium gessit, ab hærede sumptum recuperabit. Sin vero hæreditati hoc dedit, quid dicemus? Vtrum sumptum recepturus est, an non recepturus? Non potest videri pietatis gratia fecisse qui tanquam hæreditatis negotium gessit. Ergo recipiet sumptum. Sed à quo recipiet? ab illa cuius negotium gessit? Ergo ab hæreditate. Hæres ipse non dabit. Non enim negocium eius gessit qui defunctum funeravit, sed hęreditatis. Non defunctus, non enim potest. A quo igitur recipiet? Ab hæreditate, cuius negotium gessit. Hæc sunt ineptissima. At si quis dicat, non esse recepturum, quia gratia pietatis fecerit, hæreditas pietatem non admittit. Nec quod eius causa factum fuerit, pietatis gratia factum esse possit dici. Quod pro ea gestum fuerit, debebit repeti. Sed à

quo?

quo? Ab ipſa hæreditate. Iterum dico, hæc inepta ſunt, & eo, qui ſe Iuriſconſultum dicit ac profitetur, indigna. Præterea *hæreditatis* pro *humanitatis* correctio nimis audax, & nimis longe à veſtigiis ſcripturæ antiquæ recedit. Levi tantum tranſpoſitione locus laborat qui ſic reponendus eſt: *Vtrum negotium quis, vel defuncti, vel hæredis gerit, an vero ipſius humanitatis, vel miſericordiæ, vel pietati, vel affectioni tribuens.* Quærit Advocatus, quid ſit, *humanitatis negotium gerere?* Dicamus illi idem eſſe quod humanitatis vices implere, humanitati ſatisfacere, & id quod homo homini debet, præſtare. Hoc negotium nempe habet, hanc curam humanitas, ut homines qui ea præditi ſunt, hominibus præſto ſint, vivis opitulentur, mortuos ſepeliant, omnia officia ipſis exhibeant quæ poſtulat humanitas. Huius humanitatis negotium gerit, qui exequitur quod illa ab homine flagitat. Petronius dixit, *fortuna ſupra nos negotium ſuum gerit*. Quod quis agit naturæ ſuæ vel conſuetudini conſentaneum, hoc negotium ſibi conveniens cum videatur quaſi datum habere, quoties id implet, *negotium ſuum genere* dicitur. Ita ergo eleganter *negotium humanitatis gerere*

hic

hic dixit Iuriſconſultus, qui humanitati quod deſiderat præſtat, & hominis officium erga hominem exequitur. Si hæc loquutio nimis ipſi dura videtur & inſolens, poteſt non diſſentiente me eam amovere, ſubſtituta hac lectione, *an vero ipſi humanitati, vel miſericordiæ, vel pietati tribuit, vel affectioni.* Nullum iam habebimus negotium humanitatis. Sed negotium non tantum ab hoc loco removet, verum & ipſam humanitatem furcillis expellit, & *hæreditatem* pro ea intrudit. Sane ſapit. Hæreditas, ſi opima eſt, dites homines facit, non humanitas. *Quare,* inquit, *ſeparat iſtic Vlpianus humanitatem à pietate, & miſericordia? Sed quare etiam is qui ſumptus in funus facit animo eos recipiendi, negotium humanitatis gerit? Quod ſi negotium humanitatis gerit, debet ab humanitate ſumptum repetere. quæ omnia dici nequeunt niſi abſurdiſſime.* Immo ſi fateri verum volumus, hæc ab eo dicta ſunt inſcitiſſime, & ineptiſſime. Quaſi Ulpianus intellexerit, eum qui humanitatis negotium gerens, ſumptum in funus fecerit, eos ſumptus recipere. Apparet, mentem legis non percepiſſe qui eam ſic interpretatur. Dixit Iuriſconſultus in eo paragrapho, interdum eum qui ſumptum

ptum in funus fecit, non ſumptum recipere, ſi pietatis gratia fecit, non hoc animo quaſi recepturus ſumptum. Ut ſciatur autem quo animo ſumptum fecerit in funus qui illud procuravit, perpendẽdum ait arbitro eſſe, & æſtimandũ, quo animo ſumptus factus ſit, utrum nimirum negotium quis defuncti aut hæredis geſſerit, an vero ipſius humanitatis, vel miſericordiæ, vel pietati tribuens, vel affectioni. Nam ſi negotium gerere voluit defuncti vel hæredis, ſane recipiendi animo feciſſe ſumptum videbitur. Sin vero humanitatis ſolum curam gerens, vel miſericordiæ, vel pietati, vel affectioni tribuens, ſumptum illum fecit, apparet feciſſe non recepturum. Quod diſputat deinde pluribus in hoc ipſo capite Advocatus, quod humanitati aut pietati & miſericordiæ tribuitur, gratuitũ eſſe, humanitatis & miſericordiæ officium mere eſſe gratuitum, fruſtra id prædicat de quo nemo dubitat. Nec Vlpianus aliter in ea lege intellexit. Alio quippe animo in ſumptu faciendo funeris, negotium hominis gerit, id eſt, defuncti vel hæredis, alio qui humanitatis ipſius curam gerit, vel etiam negotium. Hic gratuito vult eſſe humanus

nus & pius, ille recepturus quod impendit, ſumptum fecit. Cur igitur humanitatem ex hac lege exterminavit, hæreditate in eius locum ſubrogata, cum in tali negotio humanitas, miſericordia & pietas recte coniungantur, & Seneca verbis ab ipſo prolatis, ubi de eadem re agit, humanitatis ſimul cum miſericordia iunctim meminerit? Ibi de eo loquitur, qui corpus in ſolitudine inventum ſepelivit, & filio cuius patris corpus illud fuit, hoc beneficium imputabat: *Hoc tamen ita beneficium eſt, ſi non miſericordiæ & humanitatii dedi, ut quodlibet cadaver abſconderem, ſed ſi corpus agnovi, ſi filio tuo hoc præſtare me agnovi. At ſi terram ignoto mortuo iniecit, nullum habeo huius officii debitorem, in publicum humanus.* Cum Seneca his verbis in eadem re humanitatem & miſericordiam nominaverit, cur Ulpiano hæc duo quoque recte iuncta vocabula ferre non potuit, ſed humanitatem inde exterminavit? An quia miſericordiam & pietatem non differre putavit ab humanitate? Ita certe videtur. Nam quæſivit initio capitis, cur Ulpianus humanitatem à miſericordia & pietate ſepararit. Et ſub finem capitis, quo colorem haberet aliquem relegandæ humanitatis, ut hæ-

hæreditatem pro ea vendicaret, rationem hanc attulit, quod humanitas nimirum nihil ea in re distaret à misericordia, & pietate. *Vt qui humanitatis*, inquit, *causa fecit, sumptum repetere velle credatur, qui misericordiæ & pietati officium illud præstitit, de sumptibus recipiendis cogitasse non præsumatur.* Sane nec hoc voluit Vlpianus, ut qui sumptus humanitatis causa fecerit alicui funerando, eos repetat, non magis quam qui pietati & misericordæ tribuit vel affectioni. Sed nec separavit humanitatem à misericordia hoc sensu, ut humanitati eos sumptus tribuens recipiendi animo faciat, non recepturus illos si pietatis gratia & misericordiæ id impenderit. Sic enim separavit humanitatem & misericordiam, ut utriusque diversum esse animũ intellexerit atq; affectũ. Verũ ita discrevit tanquã differentes animi motus, & affectus, quibus tamen idem finis propositus, gratuitum officium mortuo sepeliendo ac funerando præstandi. Atque ita plane Seneca eas voces coniunxit, ut tamen eodem modo eas separarit quo ab Vlpiano sunt distinctæ: *Si non misericordiæ & humanitati dedi, ut quodlibet cadaver absconderem.* Ulpiano igitur negotiũ humanitatis agere, idẽ est quod

quod humanitatis curam & reſpectum habere, facere quod iubet & exigit humanitas. Non recepturus ſumptum funeravit qui humanitatis negotiũ gerens eum fecit, haud ſane magis quã qui miſericordiæ & pietati vel affectioni id tribuit. Quid opus ergo fuit Critico humanitatem hinc exulare iubere, pręſertim hoc loco tam belle convenientem ac pæne neceſſariam, cum liceret eam retinere vel alia emendatione longe faciliore & propiore quam quæ ab ipſo excogitata eſt, legendo nimirum, ut ſupra poſuimus: *An vero ipſi humanitati vel miſericordiæ vel pietati tribuit, vel affectioni.* Sed nihil, ut dixi, neceſſe, cum eleganter dictum ſit ab Vlpiano, humanitatis ipſius negotium gerere, qui hoc agit, quod humanitati agendum incumbit, & quod ipſius proprie negotium eſt. Humanitas autem, & miſericordia differunt. Quod homo homini præſtat officii beneficiive, quatenus homo id faciens, & in hominem id conferens, ut qui cogitet nihil à ſe humani alienum eſſe, & id ſe debere animali eiuſdem ſpiritus & rationis conſorti, hoc humanitati tribuit, & humanitatis gratia facit. Alius animi affectus eſt miſericordia, quam inter vitioſos motus Stoici

numerabant, & reiiciebant cum humanitatem admitterent. Dabant stipem mendico, sublevabant egenum, nulla misericordia permoti, sed solum humanitatis ratione ducti. Humanitas, ut ab homine est, in hominem tantum confertur. Misericordia latius patet, & ea sic movemur, ut etiã aliorum animalium misereamur. *Pietas* etiam aliud est quam humanitas ac misericordia; ut & *affectio* ab his omnibus diversa. Sed hæc accuratius explicare ac distinguere non est huius loci. Non omnis tamen qui misericordia motus ac pietate aliquem funerat, ideo recipere sumptus non potest quos in funus fecit. Respiciendum quippe esse & distinguendum *misericordiæ modum* Iurisconsultus ait. Aliquis enim ita misericors est, ut laborem in funerando sumere velit, ne insepultum corpus defuncti iaceat, non ut suo sumptu id faciat. *Potest tamen*, inquit, *distingui & misericordiæ modus, ut in hoc fuerit misericors vel pius qui funeravit, ut eum sepeliret, ne insepultus iaceret, non etiam ut suo sumptu faceret.* Non tamen hic, ut censet Advocatus, negotium hæredis aut alterius ad quem id officium proprie pertinet, gerere putandus. Nec ea mens Iurisconsulti.

Pie-

Pietate & misericordia ductus cadaver sepelivit, ne iaceret insepultũ, non tamẽ intellexit id se suo sumptu facere, sed animo recuperandi, unde unde hoc posset aut deberet recuperari, fecit. Tralaticia humanitate solebant veteres corpori exanimi quocunque in loco forte fortuna invento *terram iniicere*, ut loquutus est Seneca loco supra citato: *Aut si terram mortuo ignato inieci*. Virgilius de Palinuro, *aut tu mihi terram Iniice*. Horatius: *inhumato capiti arenæ particulam dare*. Quod Græci γῆν ἐπιμοιρήσασθαι dixere in eadem re. Et paulo post idem Horatius: *Iniecto ter pulvere curras*. Adtexemus & huic capiti emendationẽ Advocati alterã petitam ex cap. XL. observationũ. quæ non usquequaq; mihi proba videtur, sed ut omnes eius sunt, mendosa. Ea est in leg. ult. Cod. de Testamẽtaria manumissione, his verbis: *Sancimus, ut, si nõ unus veniat hæreditatis petitor, sed plures quidem uno momento, uterque vel ampliores, omnibus detur licentia communiter hæreditatem adire*. Pro his, *uterque, vel ampliores*, legendum putat celeberrimus Advocatus, *ut tres quattuor, vel ampliores*. Sed *ampliores* Latinum non est pro *plures*, ut nec *minores* pro *pauciores*. Scribi posset, *ut tres, vel amplius*.

Pro quo scioli reposuerunt, *ampliores*. Putem etiam rectius emendari posse, *ut tres, vel etiam plures, omnibus detur licentia communiter hæreditatem dare*. Nec longe à scriptura vulgata hæc abit correctio quæ habet, *uterque vel ampliores*. Adeo autem Advocato defuerunt ex iure emendationes, & observationes, quibus hanc paginam impleret, ut è Cæsare unam misellam mutuatus sit quo caput hoc integraret, minus alioquin plenum nec perfectum futurum. Sed ea etiam infeliciter ipsi cessit ἐπ' ἀριστερὰ ingenioso. Ita scribitur in vulgatis exemplaribus Cæsaris lib. III. de bello civili, cap. XXXII. *Præterea Ephesi è fano Dianæ depositas antiquitus pecunias Scipio tolli iubebat, cæterasque eius deæ statuas. Cum in fanum ventum esset, adhibitis compluribus Senatorii ordinis quos advocaverat Scipio, litteræ ei redduntur à Pompeio.* Ex corrupta scriptura non potuit nisi prava correctio exculpi. Si consulnisset codices manu exaratos, non potuisset in eam coniecturam incidere quam nobis pro verissima & Cæsari salutari proposuit. Sic enim rescribit: *depositasque antiquitus pecunias Scipio tolli iubebat, cæteraque eius deæ. Statim cum in fanum ventum esset.* Ego non

videc

video quid significare illa possint, *cæteraque eius deæ*. Ipse κειμήλια subintelligenda putat, & donaria. Cæterum à Cæsaris nitore & facilitate alienæ sunt eiusmodi subauditiones. Citius enim dixisset, *cæteraque eius deæ donaria*. At de solis pecuniis quæ depositæ erant auferendis cogitasse Scipionem, non de aliis cimeliis, vel donariis, ipse Cæsar diserte testatur, paulo post, his verbis: *Hæc res Ephesiæ pecuniæ salutem attulit*. Id etiam repetit infra eodem libro, his verbis: *Cæsar cum in Asiam venisset, reperiebat, T. Ampium conatum esse tollere pecunias Epheso ex fano Dianæ, sed interpellatum adventu Cæsaris profugisse: Ita duobus temporibus Ephesiæ pecuniæ Cæsar auxilia tulit*. Donariorum non meminit, sed solius pecuniæ. Præterea libri omnes antiqui ita locum illum legunt, *cæteraque eius diei constituta*, pro *cæterasque eius deæ statuas*. Unde certum est ex viri doctissimi coniectura, nostraque distinctione, ita legi debere: *Ephesi è fano Dianæ depositas antiquitus peccunias Scipio tolli iubebat, certaque ei rei die constituta, cum in fanum ventum esset, adhibitis compluribus senatorii ordinis quos advocaverat*. Nihil verius hac lectione, ut nihil falsius correctione Advocati. Sic alibi loquu-

tum Cæſarem iam viri docti adnotarunt, ut in illo ipſo libro, *certúmque ei rei tempus conſtituitur*. Item lib. VII. de bello Gallico, *tempore ei rei conſtituto*. Apparet, virum eruditiſſimum hanc ſuam emendationem in loco Cæſaris pro ſelecta, & recondita diu domi detinuiſſe, eamq; occaſione oblata è libri margine ſumptam, vel ex libris Adverſariorum depromptã, oſtentandæ εὐςοχίας de privato in publicum tranſtuliſſe.

CAP. XXVI.

De poſtliminio. De vocis huius origine ac ſignificatione. Limen & limes quomodo differant. Cum quibus poſtliminium nobis ſit, & non ſit. Quinam exteri vocentur. An fœderatio inter exteros. An cum his nobis poſtliminium. Aliud fuiſſe ius preceptum Romanis antiquioribus quam poſterioribus. Libertatis & civitatis poſtliminiũ diverſũ. Cum fœderatis olim poſtliminii ius fuiſſe quantum ad civitatem attinet, non quantum ad ſervitutem. Civi Romano duarum civitatũ civi ſe nõ licuit. Quot genera fœderis fuerint. Non fœderatos noſtros eſſe qui in ditione noſtra sũt. Proculi lex emẽdata & explicata. Ius hoſpitii inter privatos ac populos quale.

DE poſtliminio hic agere conſtitui, quoniam doctiſſimus Advocatus de

eo

eo tractavit trinis Observationum capitibus, ut explicaret leg. XII. D. de captivis & postliminio reversis, in qua *quædam esse obscura* dicit, *quædam etiam depravata*. An obscuris lucem reddiderit, prava rectis commutarit, iam videbimus. Priusquam ad eam legem Tryphonini accedamus illustrandam, de *postliminii* voce aliquid dicendum. Quidam veterum Iurisconsultorum scripsere in nomine *postliminium* spectari tantum præpositionem *post*, reliquam partē *liminiū* esse productionem nominis, quasi παραγωγὴν nimirum. Sed falsi sunt. Verbum in usu fuit olim *eliminare*, pro extra limen domus eiicere. Vnde *gradu se eliminare* in tragœdia vetere apud Quintilianum lib. VIII. cap. III. *Memini iuvenis*, inquit, *inter Pomponium & Senecā etiā præfationibus esse tractatū, an gradu se eliminati apud Acciū in Tragœdia dici oportuisset. At veteres ne expectorat quidem timuerunt. Et sane eiusdem notæ est exanimat.* Ut *eliminare* expellere est, & tanquam è limine eiicere, ut *evallare* extra vallum exturbare, ita contrarium est *postliminare*, intra limen denuo recipere quod eliminatum inde fuerat. *Postliminare* autem ita factū & compositū ut *posthabere*, *postcipare*, & similia. A verbo

postlimino, nomen *postliminium*, ἡ ἐπάνοδος vel postliminatio. Vt ab æstimo *æstimium* pro æstimatione. A postulo *postulium*, vel *postulio*, à comburo *comburium:* ab impendo *impendium*, à cremo *cremium* φρύγανον, & combustioni aptum lignum, unde *cremiales arbores*. Sexcenta talia ad hunc modum formata reperiet, cui lubebit inquirere. *Postliminium* ergo est ἐπάνοδος, ut recte Glossæ veteres interpretantur, in quibus legendum *postliminium*, pro *postlimen*. Paulus Festi abbreviator: *Postliminio receptus dicitur is, qui extra limina, hoc est, extra terminos provinciæ captus, rursusque ad propria revertitur.* Id est, qui eliminatus fuerat, postliminatur. Non quod *limes* & *limen* idem sint, & quasi non differant hæ voces nisi exitu, & flexionis modo, ut placet viris eruditis, cum alioqui origine & primitiva notione idem videantur esse, sicut *materia* & *materies*, *pavo* & *parvus*, *contagio* & *contages*, *cucumis* & *cucumer*. Quæ sunt falsissima. Nam *limes* & *limen* diversæ plane notionis nunquã idem significarunt, quamvis videri queat utrumque deduci à *limo* quod est transversum. Sed *limen* putem magis à verbo *limare* derivatum, quod assiduo in-

introitu, & egreſſu limetur, & teratur. At *limes* eſt via tranſverſa inter duos agros confines, ab antiqua voce *limus*, quod eſt tranſverſus, & obliquus. Vnde paſſim veteribus *limites* exponuntur viæ tranſverſæ. Vnde & *limi*, ſulci in agro crebriores, Feſto in voce *Porcæ*. *Limes* autem quaſi maior ſulcus ſive via depreſſa inter duorum agrorum fines, à tranſverſo ſive limo ducta. *Limus* & *limes* eiuſdem ſignificationis, ut *circes*, & *circus*, ὁ κύκλος. At *limen* ut diverſæ notionis, ita etiam originis. Omnia eiuſmodi vocabula in *men* terminantia à verbis derivantur, ut *lumen*, *fulmen*, *nomen*, *flumen* & ſimilia. Ita ergo *limen* à verbo *lio*, quod eſt levigo, quia nulla pars domus limine tritior aut terendo levigatior. Græci quoque antiqui βηλὸν vocarunt, à verbo βῶ βήσω, quod frequenter calcetur. Recentiores βατῆρα appellarunt eadem ratione, quod ſæpius teratur pedibus. Quæ ſic teruntur, etiã *liari* ſolent, id eſt, lubricari, & levigari. A verbo lio *limen*, ut à fluo *flumen*: à *vio* vel vieo, quod eſt alligo vel texo, *vimen*. Horum verbalium alia paſſivæ ſunt ſignificationis, alia activæ. *Limen* paſſivæ eſt, quod liatur: *Sumen* à ſugendo, quod ſugitur: *Semen* à

ſerendo, quod ſeritur *detrimen* ſive detrimentum à detero, quod deteritur. *Liare* autem Latinum idem quod Græcum λειῶσαι. Inde *liaculum* λειαντὴρ, inſtrumentum quo ſubiguntur & ſolidantur tectoria in parietibus. Id nomen duobus locis corruptum apud Vitruvium. lib. II. cap. IV. *Fluviatica porro arena, propter macritatem, ut ſigninum, liaculorum ſubactionibus recipit ſoliditatem*. Vulgo perperam legitur *bacillorum ſubactionibus*. Item lib. VII. cap. III. *Sed & liaculorum ſubactionibus fundatæ ſoliditates, marmoriſque candore firmo lævigatæ, coloribus cum politionibus inductis, nitidos exprimunt ſplendores*. Vulgo eſt, *baculorum ſubactionibus*. Scripti Codices legunt, *iaculorum*. Ex quo nos fecimus *liaculorum*. Optimæ Gloſſæ, *liaculum*, λειαντήρ. Verbum *liare* apud Tertullianum legitur, hoc ſenſu, *liare ciſternas*. *Limen* igitur ut diverſæ notionis ac *limes*, ita & originationis. Apud poëtam, *lato te limite ducam*. Non potuiſſet poëta pro eodem dicere, *lato te limine ducam*. Apud eumdem poëtam Georgicῶn II. de ordinibus vitium:

--- Nec ſecius omnis in unguem
Arboribus poſitis ſecto via limite quadret.

Si

Si legerertur, *secto via limine*, non quadraret, nec locum ibi habere posset. Sæpe *limen* pro ingressu, ut *limen Ausoniæ* Poëtæ. Idem:

Limen erat, cæcæque fores, & pervius usus
Tectorum inter se Priami.

Non recte ibi posuisset, *limes erat*. Nec in ullis porro vocabulis id deprehendatur Latinis, ut terminatio sit promiscua cuiusquam in *es* & in *en*, ut *pavo* & *pavus* indifferenter usurpantur, *materia* & *materies*. Hoc igitur maxime ridiculum, *limitem* & *limen* tantum flexionis modo differre. Quemadmodum autem transversa via qua duo agri separantur invicem & disterminantur, *limitis* nomine proprie vocabatur apud agrimensores, ita via etiam quæ duorum populorum fines dividebat, *limes* dicebatur, & *limites* pro finibus. *Postliminium* non ab illis limitibus dictum, sed à domus limine quæ ultima pars ædium in publicum spectans. Inde de his qui domum rediissent, à qua exierant, in exteram sua sponte regionem profecti, aut ab hostibus capti, id verbum proprie usurpatum. Cicero pro Balbo, *ad populum latũ, ut is Publicius, si domum revenisset,*

&

& inde Romam rediisset, ne minus civis esset. De postliminio ibi loquitur. Quia *limen* prima pars est domum intranti, postrema exeunti, ideo *postliminium* de reversione proprie dicitur, quæ ad *limen* domus, id est, domũ fit, ut *eliminatio*, vel *eliminium* de domo vel limine domus egressio fuerat. Vide addenda. Quod autem posteriores Iuriscon- ti *postliminio* tum quoque locum esse sanxerunt, cum quis intra limites receptus esset civitatis, vel provinciæ, vel reipublicæ, regnive à quo exierat, id non facit, ut *limes* & *limen* idem significet, & seriore usu, ut viri docti sentiunt, factum sit, ut *limen magis ad privata, limes ad publica referretur.* Immo non serior usus tantum, sed etiam antiquior, limen à limite discrevit. Nec *limes* ad publica tantum refertur cum sua propria significatione, sed etiam ad privata. Inde *limites agrorum*, quibus privatorum possessiones terminantur. Atque, ut scribunt Frontinus, & Aggenus, in libris de limitibus agrorum, *limes est quodcunque in agro opera manuum factum est, ad finium observationem.* Hæc significatio limitis longe abest à notione *liminis*. Est ergo *postliminium* secundum vim ac proprietatem nominis, ius ex quo nascitur reditus ad

ad limen, id eſt, domum. Si limen de finibus publicis interpretamur, ut fecit vir eruditiſſimus, nullum erit poſtliminium ſervorũ. Non enim aliter poſtliminio rediiſſe ſervus cenſebatur, niſi cum domum domini reverſus foret, & in eius poteſtate eſſet, ut conſtat ex leg. ult. D. de captivis, & poſtliminio. *Cum ſervus*, inquit Paulus, *civis noſter, ab hoſtibus captus inde aufugit, & vel in urbe Roma ita eſt, ut neque in domini ſui poteſtate ſit, neque ulli ſerviat, nondum poſtliminio rediiſſe exiſtimandus eſt*. Qui poſtliminio redeunt, domum redire eos ac revenire, omnes auctores dicunt. Cicero lib. I. de oratore: *Similique in genere, inferiore ordine ſi quis apud nos ſerviſſet ex populo fœderato, ſeſeque liberaſſet, ac poſtea domum reveniſſet, quæſitum eſt, num is apud maiores noſtros poſtliminio rediiſſet, & amiſiſſet hanc civitatem.* Nec aliter Iuriſconſulti ipſi loquuntur. Florentinus leg. XXVI. D. eodem, de poſtliminio reverſis. *Nec enim ſatis eſt, corpore domum quem rediiſſe, ſi mente alienus eſt*. Vim nominis ita explicat Cicero in Topicis ad Trebatium, ex Scævola, *ut, quæ à nobis alienata ſunt, cum ad hoſtem pervenerint, & ex ſuo tanquam limine exierint, dein cum redierint poſt ad idem limen, poſtliminio videan-*

videantur rediisse. Quod non de limite, sive de finibus imperii intelligendum est, sed de limine domus. Nam suum limen cuique est propriæ domus, non imperii limes. Boëthius ad illa Topicorum: *Quæcunque enim à nobis abalienata ad hostem pervenerint, cum è nostro limine exierint, si post ad idem limen revertantur, postliminio redeunt*. E limine nostro, id est, domo nostra, non è finibus imperii. Græci quoque βηλὸν, id est, limen pro domo accipiunt. Apud Homerum Vulcanus deiectus dicitur, ἀπὸ βηλοῦ θεσπεσίοιο, id est, *à limine domus* divinæ, *è cænaculo cœli*, ut poëta Latinus loquitur. Sed hæc disputatio de verbo. De re ipsa videamus. Postliminium & in bello competebat, & in pace. leg. III. D. de postliminio. Quod ita explicandum, ut in bello captis bello adhuc manente postliminium tantum esset, id est, eodem bello recipi possent postliminio. Si pax ex illo bello fieret inter partes, non reditus daretur postliminio, iam pace facta iis qui belli tempore non rediissent, nisi in pactis de pace cautum esset, ut captivi redderentur. Parum igitur refert quomodo legantur verba Tryphonini leg. XII. D. eodem, dummodo sententia ea conficiatur,

tur, ut in pace negaretur postliminium illis qui bello capti fuerant, nisi in pactis id esset comprehensum. Aut igitur rescribendum in eius verbis, inserta negatione: *In bello postliminium est, in pace autem non his qui bello capti erant, de quibus in pactis nihil erat comprehensum.* Aut pro *nihil* legendum *id*, ut placuit viris doctissimis: *De quibus in pactis id erat compresum.* Id est, cum pactis comprehensum erat, ut captivi redderentur. Non dabatur alias bello captis in pace postliminium, quia ne induciarum quidem tempore postliminio locus fuit, id est, non licuit cuiquam captivo tempore induciarum ad suos redire, ut postliminio reciperetur. Multo minus ergo in pace postliminium his datum esset quod per inducias non concedebatur, ut est in leg. XIX. π. I. D. eodem. Postliminium autem in pace etiam competebat, sed his tantum qui pacatis reipublicæ temporibus nullo hoste existente ad exteros pervenissent, ibique quoquomodo sedem fixissent. Istis in patriam revertentibus postliminium in pace dabatur, ut in pace semet ipsos à patria alienaverant. Corrigendus in hac voce Tryphoninus lege suprascripta: *Verum in pace qui perven-*

venerunt ad exteros. Ita enim ſcribi debet, non *ad alteros*. Quod ineptum eſt. Ea verba more ſuo, & ſollemni hariolatione, Advocatus è gloſſemate eſſe putat, idque adiectum ad illa, *ſervi efficiuntur*. Quinam illi exteri ſint cum quibus in pace poſtliminium erat, videndum. Nam cum nullus eſſet hoſtis populi Romani, plena pace, non potuit eſſe poſtliminium cum hoſte qui nullus erat. Id igitur competebat cum illis populis, cum quibus bellum non erat, ſed pax. Quales iſti fuerint, & quale illud poſtliminiũ, quod in pace dabatur, quærendum. Nam in utroque explicando hærent Doctores hodierni, nec veteres inter ſe videntur ſatis convenire, quin & aperte diſſentiunt invicem. In bello cum hoſtibus poſtliminium erat, in pace cum iis qui non erant hoſtes. Quinam illi proprie ſint intelligendi, cum non una ratio nec conditio eorum eſſet populorum, qui non habebantur hoſtes, diſpiciendum. In tria maxime genera dividebantur civitates quæ bello non diſſidebant: *Stipendiariæ* erant, aut *fœderatæ*, aut *liberæ*, ut notat Servius ad III. Aeneidos. Ex iſtis tribus civitatum aut populorum generibus, & conditionibus

in quas *exterorum* appellatio competat, videamus. Exteri dicũtur Tryphonino, cum quibus populo Romano postliminum erat extra bellum. *Extera gens* Pomponio leg. VI. D. eodem. Idem Pomponius leg. V. eo Titulo, ut explicet cum quibus in pace postliminium erat, ita scribit: *In pace quoque postliminium datum est Nam si cum gente aliqua neque amicitiam neque hospitium, neque fœdus amicitiæ causa factum habemus, hi hostes quidem non sunt: quod autem ex nostro ad eos pervenit, illorum fit, & liber homo noster ab eis captus, servus fit & eorum.* Cum *exteris* populis postliminium fuit Romanis qui hostes non essent. Sic enim *exteri* à *suis* distinguuntur. Ad suos redit qui postliminio revertitur: ad *exteros* pervenit qui abit ad illos populos cum quibus est postliminium in pace. Cum his est autem ex interpretatione Pomponii, quæ nulla societate, amicitia, hospitio, fœdere coniuncti erant cum populo Romano. Fœderatatarum ergo civitatum populi non habebantur exteri, nec stipendiarairiarum. Nam in ditione ac fide populi Romani cum essent, minus etiam hoc nomine *exterorum* censeri debent quam amici & fœderati. Soli ergo *liberi* populi qui nec fœderati

 forent,

forent, nec ſtipendiarii, *exteri* Romanis dicebantur, & cum his ſolis in pace poſtliminium competebat. Paulus leg. XIX. *liberos* populos & reges eos eſſe dicit cum quibus in pace erat poſtliminium, & *extraneos* etiam appellat. *Poſtliminium*, inquit, *eſt ius amiſſæ rei recipiendæ ab extraneo & in ſtatum priſtinum reſtituendæ, inter nos & liberos populos regeſque moribus & legibus conſtitutum.* Liberos intelligit populos aut reges qui nec amici nec fœderati eſſent, & propterea *extranei* & *exteri* habebantur. Adeo autem cum ſociis & amicis populis ac regibus poſtliminiũ non fuit, ut è contrario poſtliminio rediſſe videretur qui ab extraneis in pace, vel ab hoſtibus in bello redux in civitatem ſociamamicamve, aut ad regem ſocium amicumve veniſſet, ut diſerte ſcribitur in leg. XIX. III. D. eodem. Soli igitur *extranei* dicebantur & *exteri*, liberi populi regeſque qui nec ſocii, nec amici, nec fœderati erant. Idem Paulus eadem lege: *Idque naturali æquitate introductum eſt, ut qui per iniuriam ab extraneis detinebatur, is ubi in fines ſuos rediiſſet, priſtinum ius reciperet.* Nec ſolum ſi in fines ſuos rediiſſet, ſed etiam ſi in fines ſocii alicuius amicique populi vel regis, ut paulo poſt dici-

dicitur. Ergo socii & fœderati populi regesque non extranei vel exteri habiti Romanis, nec cum his postliminium fuit Romano populo. Cum hæc ita sint, quomodo Proculi verba interpretabimur in leg. VII? qui expresse dicit, liberos & fœderatos populos externos Romanis esse, & cum his postliminium non esse? Sic enim scribit, *Non dubito quin fœderati & liberi nobis externi sint, non inter nos atque eos postliminium esse.* Quæ oratio intricata, videtur non satis planã & congruã habere constructionẽ: *Non dubito quin liberi populi & fœderati externi sint nobis, non inter nos atq; eos postliminiũ esse.* Præterea falsum & illud *externos* esse fœderatos populos. Cum externis postliminiũ erat, cũ fœderatis populis nõ erat. Ergo isti fœderati non externi cẽsiti, nec qui externi dicti, inter fœderatos. Vetustiorũ etiam Iurisconsultorum sententia plane pugnat cum hac Pauli & Pomponii, atque etiam, ut eius verba scripta extant, Proculi opinione, qua statuitur, postliminium non fuisse cum fœderatis. Ecce enim Gallus Aelius apud Festum; qui postliminium cum populis liberis, & cum fœderatis, & cum regibus, Romano populo ita esse scribit, ut cum hostibus: *Cum populis liberis & cum fœde-*

ratis regibus nobis eſt, ita ut cum hoſtibus. Cum hoſtibus in bello poſtliminium fuit, cum liberis & fœderatis in pace. Sic enim quæ dicit accipienda ſunt. Per *liberos* intelligit qui non ſunt fœderati. *Liberos* autem & *fœderatos* ita iunctim ponit ut Proculus dicta leg. VII. *Non dubito quin fœderati & liberi nobis externi ſint.* Enimvero ſi poſtliminium cum fœderatis quoque fuit, etiam fœderati externi habiti. Et verum eſt quod dixit Proculus, liberos & fœderatos externos eſſe. Sed repugnat quod ſubiungitur, *cum his non eſſe poſtliminium.* Nam cum externis, & cum fœderatis etiam Gallo Aelio teſte poſtliminium fuit. Cum his ſolis qui in ditione populi Romani erant non fuiſſe poſtliminium, idem ſignificat his verbis, quæ ſic legenda ſunt, ut Urſinus olim emendavit, non Cuiacius, ut dictitant viri docti, *Quæ nationes in ditione noſtra ſunt, cum his poſtliminium non eſt.* Hæ ſunt *ſtipendiariæ*, de quibus ante diximus. Ergo his exceptis quæ in ditione populi erant, cum reliquis duobus generibus poſtliminium Romanis fuit, cum fœderatis nempe & liberis. Et utræq, externæ exiſtimatæ. Idem Feſtus Pompeius loco iam citato: *Poſtliminio receptum Gal-*

lus

lus Aelius in libro primo significationū quæ ad ius pertinent, ait esse eum qui liber ex qua civitate in aliam civitatem abierat, in eandem civitatem redit eo iure quod constitutum est de postliminio. Hæc omnino accipi debere de postliminio quod in pace fit, palam est. Et cum liber aliquis ex sua civitate abit in aliam, ac deinde in suā redit, ac postliminio recipitur, utrum de fœderata civitate an de libera non fœderata, intelligi par esset, non dixit Aelius Gallus, quia ex utraque nimirum postliminium dabatur. Et certum porro est, veteri iure Romano postliminiū Romanis fuisse cum civitatibus amicis, sociis & fœderatis, quod ad iura civitatis attinet, non quantum ad libertatem spectat. Atque ita verba illa Galli exponenda sunt: *Qui liber, ex qua civitate in aliam abierat.* Id est, qui ex Romana civitate in fœderatam aliquam civitatem abierat ut ibi civis esset, Romanam civitatem is perdebat, nec eam recuperabat nisi postliminio. Propterea scribit idem Gallus apud Festum loco quē indicavimus, cum fœderatis etiam populis & regibus ita esse postliminium ut cum hostibus. Quod de iure civitatis, non de libertate intelligendum est. Nam civis Romanus non amittebat libertatem

cum civis fœderatæ civitatis fiebat, sed ius civitatis Romanæ, id eſt, ſuæ. Eam niſi poſtliminio recuperare non poterat, cum ſcilicet in ſuam civitatẽ è qua exierat rediiſſet, poſtliminio in eam reſtituendus. Clare oſtendit Cicero in oratione pro L. Cornelio Balbo, non idem iuris fuiſſe Romanis civibus quod cæteris populis. Civi Romano non licuit duarum ſimul civitatum eſſe, id eſt, Romanæ & cuiuſvis præterea, cæteris omnibus id conceſſum erat. In Græcis civitatibus, ut Athenis aliiſq; Rhodii, Lacedæmonii, cæterique undique cives adſcribi ſolebant, & multarũ iidem homines erant cives civitatum. Liberum quidem Romano homini, in aliam ſe civitatem dicare, hoc eſt, ut loquitur Aelius Gallus, ex ſua civitate in aliam abire, ſed ſuam, hoc eſt, Romanam amittebat, non niſi poſtliminio recipiendam. Ciceronis hæc verba ſunt maxime clara de hoc iure. *Quo errore*, inquit, *ductos vidi egomet nonnullos imperitos homines noſtros cives Athenis in numero iudicum atque Areopagitarum, certa tribu, certo numero, cum ignorarent, ſi illam civitatem eſſent adepti, hanc ſe perdidiſſe, niſi poſtliminio recuperaſſent. Peritus vero noſtri iuris ac moris nemo unquam, qui hanc civitatem*

tatem retinere vellet, in aliam civitatem se dicavit. Et paulo ante scribit: *Duarum civitatum civis esse nostro iure civili nemo potest. Non esse huius civitatis civis qui se alii civitati dicarit, potest.* Magna potestas, ut ibidē ait, fuit semper Romano civi mutādæ civitatis, nec fœdere impediebatur quin fœderati populi civitatē adipisci posset, sed desinebat esse civis Romanus. *Dicatione mutare* civitatē hoc appellabant, cū aliquis spōte sua indēnatus & incolumis sua civitate relicta in aliam quamcunque ex fœderatis se conferebat. Suam postea si vellet postliminio recuperare, in eandē poterat redire ex qua abierat. Cum id iuris & moris vigeret, tum fœderati populi etiam externi Romanis fuere, quia cum his postliminium fuit, id est, ius amissæ civitatis recipiendæ, non libertatis, nec alterius rei cuiuslibet. Sed hoc ius iam tum ætate Ciceronis adeo exolescebat, ut multis ignoraretur, qui putabant se posse simul esse Athenis cives & Romæ. Postea in totum plane abolitum est & postlimium, quod eo tempore fuit cum civitatibus etiam fœderatis & regibus, quando de civitatis mutatione & recuperatione agebatur: postea cum solis exteris & liberis populis, qui socii, amici, & fœde-

rati non essent, cœpit esse, cum de sola libertate amissa quæstio erat postliminio recuperanda. Pomponius de his *exteris*, hoc est, populis liberis, non societate, non amicitia, non hospitio, non fœdere iunctis: *Quod autem ex nostro ad eos pervenit, illorum fit, & liber homo noster ab eis captus, servus fit & eorum.* Quod neutiquam dici posset de civitate aut republica fœderata. *Etenim*, ut ait Proculus, *quid inter nos atque fœderatos postliminio opus est, cum & illi apud nos & libertatem suam & dominium rerum suarum æque atque apud se retineant, & eadem nobis apud eos contingant?* Hoc quidem verum de libertate, ut & de dominio rerum, sed non de civitate. Nam apud fœderatos populos civitatem suam non retinebat civis Romanus si civem se apud eos adscribi vellet. Hæc igitur ratio non convenit cum his quæ apud eum præcedunt, *liberos & fœderatos Romanis externos haberi.* Contraria quippe sunt, *externos esse, & postliminium cum his qui externi sunt, non esse.* Tam fœderati quam liberi populi non fœderati, externi Romanis fuere, & cum utrisque iure quidem Romano antiquo ac more postliminium fuit, cum liberis quidem libertatis gratia, quæ apud eos amittebatur, &

& poſtliminio recuperabatur: cum fœderatis vero propter ius civitatis Romanæ, quod apud eos perdebatur, & recipiebatur reverſis Romam poſtliminio. Neutiquam igitur illa Proculi, ut vulgo leguntur, cohærere ſequentibus poſſunt: *Non dubito quin fœderati & liberi nobis externi ſint.* Nam ſi externi tam hi quam illi, cum his poſtliminium Romanis fuerit neceſſe eſt. Quid igitur dicendum? An addenda negatio, & corrigendum? *Non dubito quin fœderati & liberi nobis externi non ſint.* Ne ſic quidem ratio conſtabit. Nam hæc lectio eiuſdem conditionis faceret fœderatos & liberos, negando externos utroſque eſſe, & cum his dari poſtliminium, cum de liberis populis etiam novo iure certum ſit, externos illos habitos, & ius propterea cum his intereſſe poſtliminii, ut liquet ex leg. XIX. D. eodem, ubi Paulus diſertis ac planis verbis dicit, inter Romanos ac liberos populos regeſq; poſtliminium fuiſſe moribus ac legibus conſtitutum, quos & *extraneos* propterea appellat. Nihil igitur certius eſt, quam illa Proculi interpolata & corrupta fuiſſe à Triboniano, cum locum iis daret inter illorum Iuriſconſultorum excerpta, qui alio iure utebantur, & aliam

ſententiam fovebant de poſtliminio cum fœderatis. Corruptelam indicat verborum conſtructio male ambulans, & vix cohærens, nec ſatis omnino Latina. Sic igitur ſcripſiſſe Proculum opiner. *Non dubito, cum fœderati & liberi nobis externi ſint, inter nos atque eos poſtliminium eſſe.* Eadẽ plane ſententia eſt Aelii Galli apud Feſtum iiſdem pene verbis expreſſa, *cum populis liberis & cum fœderatis regibus, poſtliminium nobis eſt ita uti cum hoſtibus.* Aetate Proculi & Aelii Galli obtinebat adhuc ius illud Romanum vetus, quo cum fœderatis populis regibuſque poſtliminium fuit, ob civitatem Romanam, quæ apud eos amittebatur, poſtliminio recuperabatur, ut iam diximus. Ciceronis ævo Ius illud à multis ignorabatur, ut ipſe teſtatur. Poſtea in deſuetudinem ex ignoratione prorſus abiit. Et ceſſavit ius poſtliminii inter Romanos & fœderatos populos, poſtquam licuit civi Romano etiam civẽ fieri in civitate fœderara. Quod antea non licebat Romano cuiquam ut duarum eſſet civitatum civis. Ea igitur moris mutatio non contigit ubi civitas data eſt per Antoninum omnibus provincialibus Romano imperio ſubiectis, quaſi hoc iure poſtliminii non amplius opus eſſet, civitate

tate data omnibus in orbe Romano agentibus. Provinciæ quippe illæ Romanæ fuerunt, & ſub ditione Romana, quibus jus civitatis datum eſt vel ab Antoniuo Pio, vel à Caraculla, cum quibus nullum poſtliminium fuit. Ipſe quippe Aelius Gallus dixit, cum his qui in ditione populi Romani ſunt, id eſt, cum ſtipendiariis, nullum eſſe poſtliminium. Præterea jus illud civitatis Romanæ provinciis omnibus orbis Romani indultum non potuit mutare jus poſtliminii quod inter fœderatos populos regeſque ac Romanos intercedebat. Hoc enim jus nihil vetabat integrum & inviolatum ſervari cum illis populis ac regibus fœderatis, qui extra Romani imperii terminos degebant, quiq; ſui iuris ac liberi ſocii atq; amici populi Romani & fœderati eſſent. Nam cum provindicialibus imperio Romano ſubiectis, quibus civitas ab Antonino data eſt, nullum potuit eſſe poſtliminiũ. Aliquid igitur oportet fuiſſe cauſæ, cur, cum antea inter fœderatos populos & Romanos poſtlimininium eſſet, id poſtea exoleverit, ac mutatum ſit. Non poteſt alia cauſa huius mutationis fingi præter eam quam diximus. Olim civis Romanus non poterat eſſe civis

dua-

duarum civitatum. Si quis igitur in fœderata civitate vel populo civem adſcribi ſe pateretur aut optaret, excidebat iure civitatis Romanæ, ſed eam poſtliminio recipiebat, ſi Romam rediret. Exul apud Fœderatos, ſi civis eorum fieret, ab exilio reverſus civitatem recuperabat. Tribus modis mutatio civitatis in cive Romano contingebat, aut exilio, aut poſtliminio, aut reiectione ſuæ civitatis, id eſt, Romanæ cũ ſcilicet in aliam ſe dicabat. Cicero pro Balbo: *Quid ſi citu Romano licet eſſe Gaditanum, ſive exilio, ſive poſtliminio, ſive reiectione huius civitatis.* Ubi hoc moris habere deſierunt Romani, ut duarum civitatum non poſſent eſſe cives, poſtliminium etiam cum fœderatis ceſſaſſe veriſimile eſt, quod ſola civitatis ratione conſtitutum fuerat. Iam Traiani ævo morem illum abolitum fuiſſe, ex reſcripto eius ad Plinium perſpicuum eſt. ubi Harpocrati iatraliptæ, qui iam Romanam civitatem impetraverat, Alexandrinam quoque concedit, rogatu Plinii. At veteri iure moreque civi Romano alia civitas dari non poterat, niſi dimitteret Romanam. Hanc retinere cupienti in aliam ſe dicare non licitum. Cum igitur Proculus ex antiquo iure

quod

quod ætate sua obtinebat, scripsisset, *fæderatos & liberos populos* Romanis externos esse, & proinde inter eos & Romanos postliminium esse, Tribonianus eius verba interpolavit, ut accommodaret ea novorum Iurisconsultorum sententiæ, quorum sæculo aliud ius invaluit, antiquato illo quod prius receptum erat. Non contentus ad eum modum verba ejus immutasse & in contrarium sensum invertisse, rationē etiam addidit de suo cur postllminium non possit esse cum fœderatis populis, quia nimirum non opus esset postliminii iure inter Romanos & fœderatos, quia & illi apud Romanos libertatem suam retinerent. rerumque suarum dominium, & Romani vicissim apud illos eodem privilegio uterentur. Sed ut hæc constare possent, debuit etiam ex verbis Proculi delere mentionem *Liberorum*. Falsissimum quippe est, cum *liberis* populis etiam tempore novorum Iurisconsultorū postliminium non fuisse Romanis. Falsum etiam illud, non *externos* habitos Romanis populos regesque liberos. Qui *liberi* autem absolute dicebantur populi, vel reges, non alii hoc nomine tunc temporis intelligebantur quam qui nullius

populi

populi potestati erant subiecti, quique etiam à fœderatis discernebantur, ut supra docuimns. Unde illa veterum distinctio *inter civitates stipendiarias, liberas, & fœderatas*. Ergo *liberæ* eæ proprie quæ non fœderatæ. Quomodo & *liberos* accipi debere certum est apud Paulum leg. XIX, cum dixit, inter Romanos & populos regesque *liberos* postliminium moribus & legibus esse constitutum. Idque Pomponii verbis interpretari licet de his populis ac regibus, cum quibus neque amiciciam, neque hospitium, neque fœdus amiciciæ causa factum Romani habebant. Hi proprie ergo *liberi* qui non fœderati. Cum Proculus *fœderatos* ac *liberos* ita distinxisset, & cum utrisque iure & more qui tunc in usu fuit postliminium esse dixisset, Tribonianus coniunctim ea verba accepisse videtur de populis liberis fœderatis. Quod ut ipsi commodius procederet, etiam sequentia verba Proculi interpolavit, quibus ille exponebat distincte, quinam essent populi liberi, & qui fœderati, inter quos & Romanos postliminium cessit. Fraus interpolationis Tribonianæ manifeste apparet in his Proculi, sicut ab eo immutata sunt præter mentem & senten-

tiam veteris Iuriſconſulti : *Liber autem populus eſt is, qui nullius alterius populi poteſtati eſt ſubiectus, ſive is fœderatus eſt.* Item, *ſive æquo fœdere in amiciciam venit,* Hæc mira loquendi ſtribligo eſt à Triboniano fabricata, ut videretur Proculus in his quæ præcedunt coniunxiſſe liberos cum fœderatis, & intellexiſſe liberos populos qui fœderati eſſent. Quis autem non videt, Proculum *liberos* à *fœderatis* ſeparaſſe, ut omnes auctores eos invicem ſeiunxerunt? In expoſitione utrorunque etiam ſeparatim de his ſcripſerat in hunc modum: *Liber autem populus eſt is qui nullius alterius populi poteſtati eſt ſubiectus. Is fœderatus eſt, ſive æquo fœdere in amiciciam venit, ſive fœdere comprehenſum eſt, ut is populus alterius populi maieſtatem comiter conſervaret.* Separatim igitur Proculus explicaverat, quinam dicerentur populi *liberi*, quinam *fœderati*. Et cum eius ætate cum utriſque poſtliminium eſſet Romanis, etiam utrique *externi* habebantur, ut initio dixit: *Non dubito, quum fœderati & liberi nobis externi ſint, inter nos atque eos poſtliminium eſſe.* Hi ſunt plane *liberi*, quos etiam *extraneos* appellavit Paulus, & qui à fœderatis diſcernuntur. Fœderati quidem & ipſi liberi

habe-

habebantur, quocunque genere fœderis in amiciciam venissent, ut ibi Proculus docet, sed proprie & κατ' ἐξοχὴν liberi vocabantur populi, qui nullo fœdere neque æquo neque iniquo cum Romanis iuncti tenebantur. Eadem igitur Aelii Galli & Proculi sententia fuit, cum fœderatis postliminium intercessisse quantum ad civisatis mutationem attinet, cum liberis vero civitatibus quantum ad libertatis recuperationem. Quod idem Gallus, ut iam monui, clare significavit cum dixit, *eum qui liber, ex qua civitate in aliam civitatem abierat, in eandem civitatem redire eo iure quod constitutum est de postliminio.* Nam de civitatis mutatione eum loqui, quæ alterius reiectione fit, & alterius electione, hæc verba ostendunt. At prioris ius recuperari poterat postliminio ab eo qui ex fœderata civitate in quam abierat in suam redibat. De his ita scripserat in libris significationum Verborum quæ ad ius pertinent. Ex quo colligitur, receptam eam illo in tempore fuisse sententiam de postliminio cum fœderatis. Idem Festus in voce *Reus*, citat Aelium Gallum in secundo libro significationum verborum quæ ad ius pertinent. De libero igitur homine mini-

me

me controversum fuit apud veteres, quin ex fœderato populo rediens, aqud quem ius civitatis adeptus fuerat, sua amissa, postliminio eam recuperet. De libertate an dubitatum sit videamus. Ad hoc citantur illa Ciceronis lib. 1. de Oratore : *Similique genere inferiore ordine si quis apud nos servisset ex populo fœderato, sique liberasset, ac postea domum revenisset, quæsitum est apud maiores nostros num & ad suos postliminio rediisset, & amisisset hanc civitatem.* Idem iuris & in eo fuit qui ex Romanis servisset in fœderata civitate si liber ibidem factus postea domum reversus esset, eademque quæstio de eo fuisset, an postliminio in eo locus esset, desineretque esse civis fœderatæ civitatis, & suam recuperaret. Eam controversiam ipse populus Romanus decidit in persona Cn. Publicii Menandri , libertini hominis, quem legati Romani in Græciam proficiscentes interpretem secum habere volebant. Ex Græca aliqua civitate, ut apparet, ille captus fuerat, per quam transeundum erat Legatis Romanis, aut in quam etiam mittebantur. Ius commune tum videtur fuisse ut ad suos reversus ille libetinus civitatem suam recuperaret amissa Romana. Ad populum latum

est, *ut is Publicius, si domum revenisset, & inde Romam rediisset, ne minus civis esset.* Hoc ita à populo constitutum est in illo Publicio preter ius cõmune & vulgatum. Nulla enim opus fuerat populi rogatione, si id tum foret receptum, ut postliminio locus non esset in illo libertino qui Romæ servierat, cum domum ad suos revenisset. Postliminium igitur illud fuit, sed populus Romanus ei iuri derogavit propter Publicium cuius opera uti voluerũt legati Romani ut interpres ipsis esset in Græcia apud suos. Præterea postliminium non cõpetebat nisi volentibus. Publicio illi volenti apud suos remanere postliminio civitas sua reddebatur, amittebatur Romana. Redire ad Romanos cupienti, civitas Romana conservabatur. Et superflua certe illa lex fuit quæ de eo tunc lata est, ut recte pronuntiavit Pomponius leg. III. π. III. ubi hoc thema ita tractavit ac definivit: *Captivus autem si à nobis manumissus fuerit & pervenerit ad suos, ita demum postliminio reversus intelligitur si malit eos sequi quam in nostra civitate manere.* Ideo de Regulo Attilio visum est non postliminio reversũ esse Romam, quia priusquam Carthagine discederet, iuraverat se ad eos reversurum.

Non

Non venerat igitur animo remanendi apud ſuos. Tum Pomponius exemplum de illo Publicio nominatim refert, atque oſtendit, legem ſuper eo latam ut civis Romanus maneret quamvis ad ſuos rediiſſet, ſupervacuam fuiſſe quia à voluntate eius totum hoc pendebat. *Et ideo,* inquit, *in quodam interprete Menandro, qui poſtquam apud nos manumiſſus fuerat miſſus eſt ad ſuos, non eſt viſa neceſſaria lex, quæ lata eſt de illo ut maneret civis Romanus. Nam ſive animus ei fuiſſet remanendi apud ſuos, deſineret eſſe civis, ſive animus fuiſſet revertendi, maneret civis. Et ideo lex eſt ſupervacua.* Non expreſſum eſt, neque à Cicerone, neque à Pomponio, utrum ex civitate fœderata hic ſerviſſet Romæ, an libera. Ex hoſtibus captus belli tempore non videtur. Nam bello captis in pace poſtliminium non dabatur, niſi conveniſſet reddi captivos. Ex pacto autem redditus eſſet, ſi id eſſet fœdere comprehenſum. Utrum autem ex fœderato an ex libero populo ſervierit Romę, nihil intereſt, quantum ad rem attinet de qua agitur. Non enim de ſervitute hic quæſtio fuit, ſed de civitate. Et male Hugo Grotius in libro de iure belli ac pacis III. cap. XIII. notat, iuris olim controverſi fuiſſe, an, qui

apud nos ſerviunt ex populo fœderato, ſi domum revenerint, poſtliminio redeant, & ita hanc quæſtionem proponere Ciceronem primo de Oratore. Immo non de ſervis, id eſt, de his qui apud nos ſerviunt ex populo fœderato, hanc poſuit controverſiam Cicero, an poſtliminio redirent, ſi domum reveniſſent, id eſt, an libertatem cum civitate recuperarent, ſed de libertis, id eſt, ſervis qui libertatem adepti eſſent & cives facti Romani ex fœderata civitate. Sic enim ſcribit, *ſi quis apud nos ſerviſſet ex populo libero, ſeque liberaſſet, ac poſtea domum reveniſſet*. Non igitur hoc de ſervo facto ex fœderata civitate quæſitum eſt apud veteres Romanos, an poſteaquã ad ſuos reveniſſet, libertatẽ poſtliminio reciperet apud ſuos, ſed an civitatem reciperet ſuam amitteretque Romanam. Et verba Ciceronis hoc manifeſte declarant: *Quæſitum eſt apud maiores noſtros, num is ad ſuos poſtliminio rediiſſet, & amiſiſſet hanc civitatem*. Nimirum recuperando ſuam iure poſtliminii. Sequitur ſtatim apud eumdem: *Quid de libertate, quo iudicium gravius eſſe nullum poteſt?* Non itaque ea quæſtio fuit de libertate, ſed de civitate, ideo non de ſervo illud controverſum fuit,

ſed

ſed de eo qui iam libertatem erat conſequutus & Romæ civitatem adeptus. Sed dixerit aliquis, ſi fœderati apud nos libertatem ſuam conſervant ac retinent, cur ille ex fœderato populo Romæ ſervitutem ſerviit? De hoc non agebatur. Nec puto unquã dubiũ viſum fuiſſe Romanis Iuriſcõſultis an fœderati apud fœderatos libertatem ſuam retinerent rerũque ſuarum dominium. Nec Cicero dicit eum liberatum eſſe, qui Romæ ſervierat ex fœderato populo, ſed ſe liberaſſe. Quocunque caſu ſervierit, nam multi fingi poſſunt, illud tantum in quæſtione fuit apud priſcos Romanos, an hic qui Romæ ſervitutem ſervierat, ſeque liberaverat, & Romanæ ius civitatis adeptus fuerat, ubi ad ſuos reveniſſet, amitteret Romanam civitatem. In homine libero qui ex fœderata civitate Romam veniſſet civiſque Romanus factus eſſet, ſi ad ſuos reveniſſet denuo, non erat dubium quin poſtliminio rediiſſe intelligeretur, ſuamque civitatem recepiſſet, Romana amiſſa, ſi modo eo animo in patriam rediiſſet ut ibi remaneret, nec Romam reverteretur. Sed in eo qui ſervitutem ſerviſſet & libertatem ſimul conſequutus eſſet cum civitate, non ſine dubitatione

id evaſit an ad ſuos reverſus poſtliminio rediiſſe videretur, & amiſiſſe civitatem quam cum libertate nactus fuerat apud Romanos. Poſteriores tamen Iuriſconſulti ita hanc controverſiam diremerunt, ut arbitrio eius id permiſerint qui manumiſſus eſt apud nos, ut reverſus ad ſuos animo remanendi civitatem ſuam recipiat, noſtram amittat, & ſic intelligatur poſtliminio rediiſſe. Sin contra revertendi ad nos animum habuerit, civitatem noſtram non amittat, nec poſtliminio locus detur. Iam iſtud conſtare puto, quantum ad civitatem attinet, ius poſtliminii competiſſe etiam cum fœderatis populis antiquo iure Romano, ſicut Aelius Gallus & Proculus tradiderunt. Idque ius poſtea abolitum eſt. Cui abolendo cauſam non dedit civitas conceſſa omnibus provinciis imperio Romano ſubditis. Fatendum tamen eſt, eam rem multũ derogaviſſe priſtino iuri morique quo nemo civis Romanus poterat eſſe duarum civitatum civis. Super hoc enim iure quaſi fundatum fuit poſtliminium quod inter fœderatos populos & Romanos conſtitit, de civitate poſtliminio mutanda. Ubi enim omnibus provinciis datum eſt ius Romanæ civitatis, evanuit

evanuit quodammodo ille mos & illud ius, quo Romano civi non licuit alienam civitatem adoptare & ſuam retinere, cum eviluiſſet quadam tenus ius Romanæ civitatis, tot populis communicatum. Qui vetus ius quod ab Aelio Gallo traditur & à Proculo ex noſtra interpretatione, cum poſteriorum Iuriſconſultorum ſententia in totum diverſa conciliare ſtuduerunt, operam prorſus luſerunt. Cuiacius genera fœderum diſtinguenda putavit, ut nempe cum certo modo fœderatis poſtliminium fuerit, cũ aliis non fuerit. Ut qui pares bello, æquo fœdere in pacem atque amicitiam venerunt. Et quibus bello victis dicta lex eſt, ut alterius populi maieſtatem comiter conſervarent. Quæ etiam duo genera fœderum notantur leg. VII. Cum his non ſit poſtliminium. *Quod Aelius Gallus*, inquit idem Cuiacius, *etiam ſignificavit, his quæ apud Feſtum reponimus his verbis, Quæ nationes in ditione noſtra ſunt, cum his poſtliminium non eſt.* Ergo ex ſententia Cuiacii poſtliminium non erat cum fœderatis eiuſmodi qui pares æquo bello in amicitiam & pacem venerant, neque cum his quibus bello victis dicta lex erat, ut alterius populi maieſtatem comi-

ter conſervarent. Et quod magis mirum eſt in tanto viro, utriuſq; generis fœderatos putat eoſdẽ eſſe cum his quos Aelius Gallus ſub ditione populi Romani fuiſſe dicit. *Nam & hi*, inquit, *fœderati ſunt, ut opinor, qui maieſtatem noſtram conſervare iuſſi ſunt.* Ego vero opinor, eos qui ſub ditione eſſent, multũ diverſos fuiſſe à fœderatis. Nã ſub ditione ſunt ſtipendiarii, utique à liberis fœderatis qui ſe proprie dicuntur, conditione multum diſpares. Sub ditione quippe ſunt, qui ſub imperio ſunt ac dominatu, & proinde minime pro liberis habentur, qui ea conditione alicui parent. Virgilius, lib. I. *Et victor ditione premebat.* Item lib. VII. *Et late iam tum ditione premebat.* Et de Romanis:

Qui mare qui terras omni ditione tenerent.

Vbi Servius exponit, *poteſtate. Omnis enim*, inquit, *poteſtas, dictis conſtat*, id eſt, *imperio.* Poeta fere ſemper cum hac voce utitur verbo *premendi.* ut lib. X.

--- magna ditione iubeto
Carthago premat Italiam.

Ἐπικράτειαν & ἐξουσίαν optimæ Gloſſæ interpretantur. *Ditiones*, ἐξουσίαι. *Ditio*, ἐξουσία. Qui ſub ditione itaque, ſub ἐξουσίᾳ eſſe & poteſtate & imperio cenſendi. Quod longe abeſt à fœdere, quo liberi

manent

manent qui per fœdus in amicitiam venerunt. Philippo in has leges pax data est à Romanis, ut refert Livius lib. XXXIII, *Vt omnes Græcorum civitates quæ in Europa quæque in Asia essent libertatem & suas leges haberent. Quæ eorum sub ditione Philippi fuissent, præsidia ex his Philippus demeret.* Ergo præsidiis impositis teneri solitæ quæ sub ditione erant. Est quidem ac dicitur *æquum fœdus* quod coitur inter duos populos amicitiæ causa. Proculus: *sive æquo fœdere in amicitiam venit.* De eo intellexit & Pomponius leg. III. ꝟ. II. de postliminio: *Nam si cum gente aliqua neque amicitiam, neque hospitium, neque fœdus amicitiæ causa factum habemus.* Hoc est, *fœdus æquum* Proculi, quo in amicitiam utrimque venitur. *Minus æquum* apud eundem habetur, cum pactis comprehensum est ut is populus *alterius populi maiestatem comiter conservaret.* Sic enim scribit, *sive æquo fœdere in amicitiam venit, sive fœdere comprehensum est ut is populus alterius populi maiestatem comiter conservaret.* Hi etiã fœderati, sed non æquo fœdere, non enim amicitiæ causa facto. Amicitia autem æquat amicos, φιλότης ἰσότης. Nam fœdus sine amicitia non est æquum. Aequum vero fœdus quod æquis legibus

inter duos contrahentes iungitur, quod à deditione toto genere distat. Livius lib. XXVIII. *Mos vetustus erat Romanis, cum quo nec fœdere nec æquis legibus iungeretur amicitia, non prius imperio in eum tanquam pacatum uti, quam omnia divina humanaque dedidisset, obsides accepti, arma adempta, præsidia urbibus, imposita essent.* Hinc talis disparitas oritur, ut est dominorum & servorum. Nam dediticii pro servis. Non tanta est inter eos qui pacem dant, & quibus datur iniquis legibus & non æquo fœdere. Non tamen ea est parilitas quæ in æquo fœdere intervenit. Qui enim alterius populi maiestatem comiter conservare iubentur, eum populum superiorem agnoscunt, non parem. Quod & Proculus in eadem lege tradit, *Hoc enim adiicitur, ut inelligatur, alterum populum superiorem esse, non ut intelligatur, alterum non esse liberum.* Hoc ergo genus fœderatorum, quamvis alterum populum superiorem agnoscerent cuius maiestatem ex pacto comiter conservare tenebantur, nihilominus tamen liberum habebatur. *Quemadmodum*, addit idem Proculus, *clientes nostros intelligimus liberos esse, etiamsi neque auctoritate, neque dignitate, neque viribus nobis pares sint.* Hi fœderati quasi

clientes erant Romanorum, *liberi* tamen. Ideo non ſub ditione. Nam qui ſub ditione ſunt, neque fœderati proprie dicuntur, neque liberi habentur. Cum igitur dixit Aelius Gallius, *cum fœderatis poſtliminium eſſe*, tam de his fœderatis quam de illis intelligit qui æquo fœdere cum Romanis coniuncti. Iſti amici, illi quaſi clientes & in fide populi Romani erant, hoc eſt, *ſub protectione*, ut vulgo nunc loquimur. Et ſic hæc plane diſtinxit Livius lib. VIII. *Nec in fide populi Romani eſſent, nec in ditione.* Qui in fide ſunt, etiam fœderati. *Fœdera* enim à fide Cicero putavit dicta. Tertium genus fœderis nec fœderis, prorſus iniqui, quo in ditionem accipiuntur quibus leges pacis victor imponit. De eo Virgilius in imprecatione Didonis:

-- Et cum ſe ſub leges pacis iniquæ
Tradiderit.

Ad quæ Servius notat, *propter perditam linguam, nomen, habitum, quæ ſolet victor imponere.* Cum his, teſte Aelio Gallo, nullum poſtliminium, quia in ditione noſtra ſunt, nec *fœderatorum* appellatione nuncupantur, nec fœderati cenſentur, ut perperam Cuiacius ex illo Aelii Galli loco adſtruere tentavit, cum nihil minus ex eius verbis

verbis elicere liceat, quæ se reposuisse gloriatur. Ita enim Gallus Aelius: *Cum liberis populis & cum fœderatis postliminium nobis est, uti cum hostibus. Quæ nationes in ditione nostra sunt, cum his postliminium non est.* Num potuit apertius distinguere *fœderatos* populos ab his nationibus quæ in ditione nostra sunt? Qua ratione igitur ductus tantus Iurisconsultus potuit fœderatos confundere cum illis qui sunt in ditione nostra, &, cum utrisque postliminium non fuisse, quasi ex sententia Aelii adfirmare? Et qui æquo fœdere iuncti sunt nobiscum, & qui nostram maiestatem ex fœdere iubentur conservare, cum his, ut & cum illis qui in ditione nostra sunt, postliminium nobis non esse vult. Cum quibus igitur fœderatis vult esse? *Tertium*, inquit, *genus est fœderum, cum qui hostes nunquam fuerint, ad amicitiam inter se sociali fœdere iungendam coierunt. Et cum his*, inquit, *forsan Aelius existimavit postliminium esse, quasi minus firmo fœdere iuncti sint nobis.* Quæ inepta esse cogor dicere, & ab omni ratione ac veritate aliena. Quasi vero hi minus firmo fœdere iuncti videri possint qui nunquam inimici fuerunt quam qui ex bello & inimicitia pacificati in amicitiam redierunt! Immo

Immo minus firmi & minus certi amici censendi sunt, qui reconciliati fuerunt, quam qui inimicitias inter se nunquam exercuerunt. Sed ponamus, videri firmiores amicos pace facta, qui aliquando hostes fuerunt. An hæc ratio satis valida est ad differentiam tantam statuendam inter hos & illos qui amicitiæ causa in fœdus venerunt cum hoste s nunquam fuerint, ut cum his postliminium sit, cum illis non sit? Præterea cum *fœderatos* nomine generali nominavit Aelius Gallus, an existimandum est, discrevisse genera fœderatorum, & de illo genere tantum intelligi voluisse, qui nunquam hostes fuissent, & ita ad fœdus contrahendum amicitiæ caussa venissent? Postremo facile probari potest, Iurisconsultos qui scripserunt cum fœderatis postliminium non esse, de omnibus sensisse fœderatis, etiam de illis qui nunquam hostes cum fuissent, fœdus amicitiæ gratia iunxerant. Nam Pomponius, ut excipiat cum quibus non sit postliminium, inter nos & illos populos regesque liberos competisse illud tradit, *cum quibus neque amicitiam, neque hospitium, neque fœdus amicitiæ causa factum habemus.* Omnia genera fœderum videtur omnino comprehendisse, quibus

fœderibus iunctos populos postliminii jus nobiscum legibus & moribus constitutum non habere opinatus est. Ergo & illi Iurisprudentium, qui tradiderunt, inter nos & fœderatos æque atque inter hostes postliminium intercedere, de omni genere fœderatorum intellexisse putandi sunt. Diversæ itaque hæ sententiæ, quæ nec ulla ratione possunt conciliari. Hugo Grotius, vir infinitæ lectionis, in libro de Iure pacis & belli, Cuiacii conciliationem sequutus est de distinctione fœderum, sed aliter inter fœdera ea distinguendum arbitratur, *Vt, si qua essent quæ belli duntaxat publici componendi aut cavendi caussa essent inita, ea nec captivitati in posterum nec postliminio obstarent. At si qua id continerent, ut tuti essent publico nomine qui ab his ad illos venissent, ut tunc captivitate sublata cessaret & postliminium.* Quæ ego prorsus me non assequi fateor. Qui componendi publici belli causa fœdus inierunt, an non & tutos præstare debent qui ad se veniunt ab illis cum quibus fœdus fecerint? An ulla fiunt fœdera quibus id non contineatur, ea præcipue quibus ex bello amici fiunt qui pace illud componunt? Nec vero satis idonea differentiæ ratio, ut ex hac,

hac, quæ nulla eſt, diſtinctione fœderum, poſtliminium in his detur, in illis non conſtet. Quod autem ait, & Pomponium id videri indicare, cum ſcribit, *ſi cum gente aliqua neque amicitiam, neque hoſpitium, neque fœdus amicitiæ cauſa factum habemus*, neutiquam id mihi videtur. *Cum dixit*, inquit, *fœdus amicitiæ cauſa, oſtendit, & alia eſſe poſſe fœdera quibus nec hoſpitii nec amicitiæ jus inſit*. Non hoc voluit Pomponius, ſed intellexit, cum quibuſdam populis aliquando hoſpitii tantum ius eſſe, & cum aliis fœdus amicitiæ cauſa fieri. Cum aliis alias conditiones eſſe fœderum, ut cum iis qui ſe in fidem noſtram & clientelam dant, qui ex fœdere tenentur maieſtatem eius populi quem ſic ut ſuperiorum agnoſcunt, comiter conſervare. *Proculum quoque*, inquit, *eos à ſe populos fœderatos intelligi qui amicitiam aut hoſpitium tutum promiſerunt, ſatis ſignificat, cum ſubiicit: etenim, quod inter nos atque eos poſtliminii opus eſt, & illi apud nos & libertatem ſuam & dominium rerum ſuarum æque atque apud ſe retineant*. Proculus, cui hæc verba affinguntur, non diſtinxit inter fœderatos, apud quos & libertatem noſtram retinemus, & dominum rerum noſtrarum. Quinimmo paulo poſt, hos fœderatos duum ge-
nerum

nerum eſſe exponit. Alios quippe eſſe qui æquo fœdere in amicitiam veniunt, ut par habeatur uterque populus qui fœdera iungit: alios qui ſuperiorem eum agnoſcunt cum quo fœdus inierant. Cæterum utrunque genus & fœderatum dici, & liberum haberi, & cum neutro poſtliminium eſſe. De *hoſpitio tuto* nullum verbum apud Proculum, neque apud veteres qui hanc *hoſpitii tuti* in fœderibus appellationem non noverunt nec rem ipſam. Nulla quippe nobis pax cum illis, nullum fœdus, nulla fides, apud quos tutum hoſpitium non habemus. At, quod dixit Pomponius de ea gente cum qua *neque amicitiam*, neque *hoſpitium haqemus*, non de *hoſpitio tuto* id intelligit, ſed de iure hoſpitii vel hoſpitalitatis quod præcipuum fuit apud veteres amicitiæ ſignum tam inter privatos quam inter populos quibus hoc inter ſe ius eſſet hoſpitii. Maius quiddam etiam hoſpitium quam amicitia. Nam multi amici qui non hoſpites inter ſe. At omnes inter quos ius hoſpitii, iidem amici. Cicero in Oratione pro Deiotaro: *Laboro equidem regis Deiotari cauſa cujus mihi amicitiam reſpublica conciliavit, hoſpitium voluntas utriuſque coniunxit, familiaritatem conſuetudo*

ſuetudo attulit. Coniunctioris ergo inter ſe voluntatis, quibuſcum ius hoſpitii intercedebat, quam qui amici tantum eſſent. Ut amicitiam & hoſpitium in privatis diſtinxit Cicero, ita & in populis diſtinguebatur. Nam multi amicitia inter ſe coniuncti erant, inter quos hoſpitium non erat. Pomponius: *cum qua gente neque amicitiam neque hoſpitium, neque fœdus amicitiæ cauſa factum habemus.* Aliud igitur *fœdus* proprie, aliud *amicitia*, aliud *hoſpitium*. Multi populi inter ſe amici ſine fœdere. Multi fœderati amicitiæ cauſa. Cum amicis & fœderatis non ſemper ius hoſpitii fuit. Ergo hoſpitii ius diverſum ab amicitia & fœdere proprie ſumpto. Sæpe & populi cum aliquo privato hoſpitium faciebant, ut Gaditanos cum L. Cornelio Balbo feciſſe Cicero tradit in oratione pro ipſo: *Hoſpitium multis annis ante hoc tempus cum L. Cornelio Balbo Gaditanos feciſſe publicè dico.* Græci προξένους proprie appellant eos privatos, cum quibus civitates publice hoſpitium faciebant, ut Gaditani fecere cum Balbo. Ariſtophanes in tractatu, περὶ λέξεων διαστολῆς. Πρόξενοι δὲ inquit, καλοῦνται οἱ κατὰ δόγμα πολιτικὸν προεστάται πόλεων ὅλων γενόμενοι καὶ φροντισταὶ, οὓς καὶ οἱ ἀγνοοῦντες ταῖς ὄψεσι δια-

σι διαπωυθάνονται. Privati qui cum privatis hoſpitium habebant, ἰδιόξενοι proprie vocabantur. Nam ξένοι voce generali, qui peregrinantur, & in omni loco ac civitate quam adeunt, & quæ ipſis extranea eſt, hoſpites habentur, id eſt, peregrini. Etiam ξένοι vocabantur, id eſt, hoſpites, ut idem Ariſtophanes ſcribit, ἰδίως πρὸς ξένοι, οὓς ἐν τῇ ἰδίᾳ τις ἐπεδέξατο οἰκίᾳ, καὶ συγκατέπραξε τὰ χρήσιμα. Hi proprie dicti ἰδιοξενοι, qui ab antiquo ius inter ſe hoſpitii habebant, à patribus nempe traditum, qui per teſſeras, annulos, & alia ſigna ſeſe viſitabant & agnoſcebāt, quāvis alter alteri antea non viſi. Idē Ariſtophanes: Ἰδιόξενοι δέ εἰσιν οἱ ἐκ πλείονος χρόνου τοχὸν καὶ ἀπὸ πατέρων διαδοχῆς τηροῦντες ἀλλήλοις ὁμόνοιαν, κἂν τῇ οἰκήσει καὶ ταῖς πατρίσιν ἀλλήλων ἀπέχωσιν, καὶ διὰ σφραγίδων καὶ ἄλλων συμβόλων ἀλλήλοις δύνανται ὁμιλεῖν, καὶ οὓς βούλονται συνιστᾷν. Sic privatorum cum privatis hoſpitium fuit, populorum cum privatis, & populorum cum populis. Ideo Cicero amicitiam etiam & ſocietatem à fœdere ſeparat in oratione pro eodem Balbo: *Cumque noſtris civibus pateat iter ad cæteras civitates, tum vero ut quoque nobiſcum maxime ſocietate, amicitia, ſponſione, pactione, fœdere coniuncta eſt, ita mihi maxime communionem beneficiorum, præmiorum,*

miorum, civitatis continere videtur. Alii igitur proprie amici nobis populi, alii socii, alii fœderati. Fœderatorum duo fuere genera, ut iam diximus. Vnum æquo fœdere iunctorum, ut illi qui fœdus fecerunt ob amicitiam quæ æqualitatem ut inter pares inducit: alterum superioris populi cum inferiore. Regis socii vel amici, civitatis item sociæ vel amicæ meminit Paulus leg. XIX. D. de postliminio: *Sed etsi in civitatem sociam amicamve, aut ad regem socium vel amicum venerit, statim postliminio rediisse videtur.* Ergo postliminium non erat eo tempore cũ civitatibus sociis & amicis, neque cum regibus sociis vel amicis, quandoquidem nostri qui ad eos ex hostibus elapsi pervenissent postliminio ad nos rediisse intelligerentur. Nec cum fœderatis sic proprie dictis fuit, ut iam supra ostensum est. Nullum ergo genus fœderatorum extitit, cum quo postliminium esset Romanis eo sæculo quo Pomponius & Paulus vixerunt. Nulli autem fœderati fuere, cum quibus non constiterit ius postliminii quo tempore Aelius Gallus & Proculus scripsere, sed eo sensu, quem supra significavimus, de civitatis nimirum mutatione. Sed adiicit vir doctis-

 simus

ſimus quæ ſatis mirari nequeo, ita mihi abſurda & falſa videntur: *Quare quod apud Galliũ Aelium ſequitur, quæ nationes in ditione noſtra ſunt, cum his poſtliminium non eſt, ut recte legit Cuiacius, hoc additamento ſupplendum erit, nec cum his quibuſcum fœdus amicitiæ cauſa habemus.* Scilicet hoc additamentum optime quadrabit cum Aelii Galli ſententia, qui ſcripſit paulo ante, *cum fœderatis populis ac regibus poſtliminium ita nobis eſſe uti cum hoſtibus, & cum his non eſſe qui in ditione noſtra ſunt*, ſi addatur, ut iubet vir eruditiſſimus, *nec cum his quibuſcum fœdus amicitiæ cauſa habemus.* An æquo fœdere coniunctorum amicitiæ cauſa inter ſe populorum eadem eſt conditio, atque illorum qui pacis iniquæ legibus ſe tradiderunt, & noſtra premuntur ditione? An fœderatos cum nominavit Aelius Gallus, cũ quibus poſtliminium uti cum hoſtibus nobis eſſe dixit, non intellexit etiam eos qui æquo fœdere nobiſcum iuncti ſunt? An illi quibuſcum fœdus amicitiæ cauſa habemus, non ſunt fœderati noſtri, nec hoc nomine appellandi ſunt? Hæc viris magnis indigna ſunt. Nihil moror diſtinctiones, & miror ſiqui eas adhibent in explicandis auctoribus præter eorum mentem. Adeone putamus

tamus exſtitiſſe imprudentes illius ęvi iuriſconſultos atq; parum peritos dicēdi id quod opus erat, ut ſi ſciſſent cum aliis fœderatis poſtliminium fuiſſe, cum aliis non fuiſſe, id diſerte ac diſtincte exprimere non potuerint? Quis vero credat Aelium Gallum ita ſcribere debuiſſe? *cum fœderatis populis poſtliminium fuit, ſed non fuit cum his quibuſcum fœdus amicitiæ cauſa factum habemus.* Ut paucis *liberorum*, *fœderatorum*, & *ſtipendiariorum* populorum differentiam à Servio notatam abſolvamus, *liberi* hi proprie dicebantur, qui neque fœderati, neque amici, neque ſocii fuere Romanorum. Plenam hi libertatem habuerunt, quæ Græcis αὐτονομία dicitur. Hæc plena ac perfecta libertas in tribus rebus conſtat, in αὐτονομίᾳ, & αὐτοδικίᾳ & αὐτοτελείᾳ. In legibus, magiſtratibus, ac tributis. Qui ſuis legibus utuntur, nec ab aliis eas accipiunt, ſed ſibi ipſi ſtatuunt, ii αὐτόνομοι dicti. Qui magiſtratus ſuos ipſi ſibimet legunt ad iura reddenda, ii αὐτόδικοι. Qui tributa & vectigalia non ab aliis impoſita pendunt, ſed ipſi ſibi imponunt, iidem αὐτοτελεῖς quantum ad ſe, ἀτελεῖς & immunes quantum ad exteros. Hæc duo poſteriora ut plurimum à priore dependent, αὐτοτέλεια nimirum & αὐ-

τοδικία ab αὐτονομία. Nam qui ſuis legibus utuntur, etiam ut plurimum ſuos habent magiſtratus. Magiſtratuum quippe eſt & leges aliquando ponere. Qui autem magiſtratus ab aliis accipiunt, neceſſario etiam & ſub legibus alienis, non ſuis, vivunt. Nam magiſtratus illi externi leges ipſis ponere conſueverũt, & iura dicere. Etiam præſtatio tributi ſæpius inde ſequitur. Non tamen hoc perpetuum. Quod ad populos attinet revera liberos & qui fœderati non erant aliorum, ii plane αὐτόνομοι, αὐτόδικοι & αὐτοτελεῖς habebantur. Tales etiam ii fœderati qui non ex bello, ſed ex mutua ſocietate, amicitiæ cauſa, ſociali fœdere coniungebantur. Hoc proprie *æquum fœdus*, quod æquis legibus utrimque fiebat, & in quo omnia paria ex utraque parte, & par in omnibus libertas conſtabat. Fœdera autem quæ ex bello ad pacificationem ineundam contrahebantur, raro æquis conditionibus ac legibus fieri ſolebant, utpote quæ fere ſemper inter victores & victos intercederent. Prout autem clementia & ęquitas victoris eſſet, ita duriores aut mitiores pacis leges inferiori à ſuperiore dicebantur. Raro in his æqualitas inter utrunque populum perfecta & omni-

omnibus ſuis numeris abſoluta ſervabatur. Aliqui à ſuperiore populo ita liberi relinquebantur, ut & libertas in ſola αὐτονομίᾳ conſiſteret & αὐτοδικίᾳ, non αὐτοτέλεια etiam iis daretur. Plena demum his libertas dabatur, cum non ſolum liberi, ſed etiam immunes eſſe iubebantur. Quod beneficio victoris populi hanc immunitatem & αὐτονομίαν conſequerentur, quaſi precariam, non etiam perfecta cenſebatur. Nam qui dederat, ex occaſione & cauſa aliqua eam poterat auferre, ut ſæpenumero à Romanis factum legimus. Tametſi autem & liberi, id eſt, αὐτονόμοι, ſuiſque legibus utentes & magiſtratibus, immuneſque, id eſt, αὐτοτελεῖς & ἀτελεῖς eſſent relicti, in argumentum tamen quaſi ſubiectionis, maieſtatem eius populi à quo hoc beneficium erant adepti, comiter conſervare iubebantur. Quod quid ſit, iam ab aliis eſt explicatum. Immunitas igitur, iura, & leges, plenam conciliant libertatem, hoc eſt, αὐτοτέλειαν, αὐτοδικίαν, & αὐτονομίαν, dummodo hæc ab aliis non acceperint, nec ab illis qui dederint depēdeant. Tales fuere *liberi* populi qui proprie ſic dicebantur, qui, ut interpretatur Pomponius, *nobiſcum neque amicitiam, neque hoſpitium, neque fœdus amicitiæ cauſa fa-*

ctum habent. Ea demum vera ac mera libertas. Talis etiam invenitur in illis populis aut regibus, qui ex nullo præcedente bello, affinitatem aut societatem inter se iniverunt amicitię tantum gratia. Et hoc proprie *æquum fœdus* dicebatur. Vt mirer, doctissimum Advocatum in libro II. de auctoritate rerum iudicatarum Cap. XVI. numero XII. hæc verba posuisse: *Etsi autem populi liberi qui amicitiam cum potentiori populo iungunt, socii sint, tamen non modo inferiores sunt, & sub umbra fœderis æqui, si non servitutem, certe subiectionis speciem aliquam subeunt.* Ubi enim alius potentior est ac superior, alius inferior & subiectior, nulla fœderis æquitas deprehenditur. Perperam etiam idem libro & capite iisdem num. XVIII. notat, fœderatos socios & clientes, qui sunt in fide potentioris, exteros esse. Quod est falsissimum, ut ex his quæ supra docuimus potest constare. Verba Proculi ibidem corrigere conatus est, sed more suo fatoque infeliciter: *Non dubito, quanquam fœderati & liberi nobis externi sint, non inter nos atque eos postliminium esse.* Hæc repugnant externum esse, & postliminium cum externo non esse. Si fœderati externi, cum iis postliminium fuit. Præterea

terea liberos populos, id est, qui non erant fœderati, neque amici, neque socii, & externos fuisse constat, & cum his postliminium fuisse.

CAP. XXVII.

De tertio genere postliminii, cui locus fuit tam in pace quam in bello. Tryphoninus emendatus leg. XII. D. de postliminio. Advocati Parisiensis emendatio reiecta. Labeo emendatus & explicatus leg. XXVIII. D. eodem. Quid sit in præda esse. Pauli in eadem lege sententia explanata, & thema legis recte positum. Idem Paulus correctus. Postliminium non fuisse his qui armis victi semetipsos dedidissent. Aliud iuris fuisse in his qui ex pacto à civitate sua essent dediti. Quid sit æquum fœdus & non æquum. Δημόσιον *apud Atticos carcerem dici, & ita hanc vocem apud Thucydidem esse accipiendam. Quæ sint præsidia, & quomodo præsidia idem significent cum finibus.*

DIctum est superiori capite, postliminium aut in bello, aut in pace constitisse. In bello quidem, cum ab hostibus capti eodem bello manente ad suos redeunt, quocunque modo evaserint, sive dimissi, sive vi, sive dolo, si-

bi viam fecerint, ſive etiam victis hoſtibus recuperati ſint, ut eſt apud Florentinum leg. XXVI. D. de captivis & poſtliminio. His autem qui capti erant bello, ideo in pace poſtliminium eſſe noluerũt, ne cives ſpem revertendi in pace potius ponerent quam in virtute bellica, ut Servius ſcripſerat. In pace poſtliminium competebat cum pacis tempore quis ad exteros qui nec hoſtes erãt nec fœderati, perveniſſet, & eorum eſſet factus. Is in pace ſimiliter ad ſuos reverſus poſtliminio ſtatim ſuam recuperabat libertatem. Tertium à Tryphonino genus poſtliminii ponitur, cui locus fuit tam in bello quam in pace, cum quis nimirum in pace ad exteros profectus negotiandi cauſa aut κατὰ τί χρέος, ſi bellum ſubito inter illos exteros & ſuos motum fuiſſet, eorum ſervus efficiebatur, apud quos iam hoſtes *factos ſuis*, deprehenſus eſſet. Huic tam in bello quam in pace ius poſtliminii erat, niſi fœdere cautum fuiſſet ne eſſet huic ius poſtliminii. In verbis Tryphonini vitium hæret, quod tollere certarunt viri aliquot docti, nec potuerunt. *Verum in pace qui pervenerunt ad exteros*, (ſic legendum, *non ad alteros*, ſupra monui) *ſi bellum ſubito exarſiſſet, eorum ſervi efficiuntur*,

apud quos iam hostes suo facto deprehenduntur, quibus ius postliminii est tam in bello quam in pace. Quidam pro illis *facto suo* quod in manifesto mendo cubat, legi voluerunt, *fato suo.* Quod melius non est. Non fatum eorum peculiare hoc fuit, sed utriusque populi inter quos bellum exarsit. Nec fato suo deprehensos dicere est, qui communi potius fato & publico belli infortunio inter hostes ex inopinato & præter expectatũ factos se conclusos viderunt, ad quos suis ante amicos aut fœderatos, certe non hostes, venerant. In poeta ferremus utranque hanc loquutionem, quæ in Iurisconsulto vix ferenda. *In pace,* inquit Grotius, *postliminium, nisi aliter convenerit, est his, qui non virtute bellica superati, sed fato suo deprehensi sunt, & qui, cum bellum subito exarsit, apud hostes reperiuntur.* Hæc non satis explicant mentem Tryphonini. Nec in pace tantum, sed etiam in bello his postliminium fuit. Nec fato suo deprehensi sunt, sed cum ad amicos si forte venissent & socios, bello inter suos & illos subito coorto, ita deprehensi, servi eorum efficiuntur, iam hostium, quorum hospites forsitan antea fuerant. Cuius rei exemplum est apud Ciceronem in Philippica XII. *Cn. Pom-*

Pompeii Sexti filius consul, me præsente, cum essem tiro in eius exercitu, cum P. Vettio Catone Marsorum inter bina castra collocutus est. Quo quidem tempore memini Sextum Pompeium fratrem consulis ad colloquium ipsum Roma venire, doctum virum atque sapientem. Quem Cato quum salutasset, Quem te appellem? inquit. At ille, voluntate hospitem, necessitate hostem. Ita enim cadere potuit, ut inter populos quibuscum reciprocum ius hospitii fuit, bello moto, hospites deprehensi hostes evaserint, & hostium iam factorum servi extiterint. Advocatus legendum autumat, *apud quos iam hostes suos factos deprehenduntur.* Aut etiam, inquit, furcillandum *suos*, tanquam à glossemate. Quod glossema intelligit? Cuius alterius vocis illud *suos* putat fuisse glossema? Omnino scribendum: *Apud quos iam hostes suis factos deprehenduntur. Sui* opponuntur *exteris*, opponuntur hostibus. Hinc passim in exponendo iure postliminii Iurisconsulti & alii auctores utuntur his loquutionibus, ad *suos pervenire, ad suos redire.* Pomponius: *captivus si à nobis fuerit, & ad suos pervenerit.* Idem ibidem: *missus est ad suos.* Ipse Tryphoninus in hac lege ϖ. IX. *Non enim postliminio revertebatur, nisi qui hoc animo ad suos venisset,*

ſet, *ut eorum iura ſequeretur.* Cicero lib. I. de oratore: *Quæſitum eſt apud maiores noſtros, num is ad ſuos poſtliminio rediiſſet.* Ita ergo hoc rectius eſt, *apud quos iam hoſtes ſuis factos deprebenduntur.* In bello captis pace facta poſtliminium, non fuiſſe oſtendere leg. XXVIII, ait Advocatus. Sed quod addit, male eam vulgo lectam eſſe, & explicatam, an ipſe melius legerit intellexeritque, rebus ipſis ſpectandum eſt. Conſtat ea lex, ut & ipſe dicit, ex verbis Labeonis, & Pauli ad ea notatione. Labeo ita ſcripſerat lib. IV. πιθανῶν, quos Paulus epitomaverat & ad notaverat: *Si quid in bello captũ eſt, in præpa eſt, non poſtliminio redit.* Pro his legit Advocatus. *Si quod in bello captum eſt, in præda eſt, nõ poſtliminio redit.* Nõ video quid melius in hac lectione ſit, quã in vulgata. Planũ fiet, ſi ſcripſeris, priore expuncto *eſt*: *Si quod in bello captũ in præda eſt, nõ redit poſtliminio.* Quod in bello captũ in prędа eſt, poſtliminio non redit. Hoc effatum Labeonis veriſſimũ eſſe, res ipſa oſtendit. Quibus enim poſtliminii ius erat, etſi bello capti eſſent, prædę cedere non cenſebãtur. Quodcũq; igitur captũ bello in prędа erat, poſtliminio non redibat. Certarũ rerũ hoc ius fuit, non omniũ Cicero in Topicis ad Trebatiũ res eas, quibus poſtlimi-

nii ius eſſet, & quæ proinde bello captæ in præda eſſe non poſſent, ſic enumerat. *Vt cum quæritur, poſtliminium quid ſit, non dico quæ ſint poſtliminii, nam id caderet in diviſionem, quæ talis: poſtliminio redeunt hæc, homo, navis, mulus clitellarius, equus, equa quæ fræna recipere ſolet.* Nihil igitur horum ſi bello captum eſſet prædæ cedebat. Cætera omnia quæ in præda erant cum caperētur bello, poſtliminii ius non habuerunt. Hæc igitur mens eſt Labeonis in illis verbis eius ſupra citatis, *Si quod in bello captum in præda eſt, non redit poſtliminio.* Nam de rebus loquitur quibus in bello captis poſtliminium non erat, quia prædę cedebant. E contrario quibus poſtliminii ius erat, ea in præda, tametſi bello caperentur, non eſſe videbantur, ut ſunt res eæ quas ſupra ex Cicerone recenſuimus. Omnes res igitur præter ſuperius enumeratas in præda erant cum bello caperentur, nec poſtliminio ad ſuos dominos redire poterant. Certis rerum generibus id ius fuiſſe ſcribit Aelius Gallus apud Pompeium Feſtum, qui eaſdē ferme numerat, non plures, nec alias. Verba eius ita reſtituenda ſunt, vulgo corruptiora, & male ab aliis tentata: *Item qui ſervus in hoſtium poteſtatem pervenit, poſtea ad nos redi-*

in

in ejus potestatẽ cujus antea fuit, jure postliminii. Equi, & muli, & navis eadem ratio, & postliminio recipiuntur, æque ac servi. Quibuscũque ergo rebus postliminii ius erat, non in præda esse censebantur cum capiebantur bello, quia jurepostliminii poterant redire. Quibus vero id juris non dabatur, ut postliminio non redibant, ita prædæ cedebant statim atque captæ erant. Non puto aliud sensisse Labeonem, cum scripsit, *Si quod in bello captum in præda est, non redit postliminio.* Quid enim aliud vellet? De nulla re quippe id potuisset dicere cui jus esset postliminii. Servus captus ab hostibus, equus, equa fræni patiens, mulus clitellarius, & navis capta, postliminio recipiebantur. Ergo in præda non esse, quamvis caperentur bello, intelligebãtur, quia postliminio redibant, cũ Labeo de his, quæ in præda sunt cũ bello capta sunt, scripserit, postliminio ea non redire. Quæ Paulus ad Labeonis verba notaverat, eiusmodi sunt ut mihi persuadeat, non cepisse eum mentem veteris illius Iurisconsulti, cuius libros in epitomen redegit. *Immo*, inquit, *si in bello captus pace facta domum refugit, deinde renovato bello capitur, postliminio redit ad eum à quo priore bello captus erat, si modo*

non convenerit in pace ut captivi redimerentur. Per illud, *immo* quod in singulis notationibus ad locos Labeonis adposuit, videtur id voluisse & hoc loco, non usquequaque nec generaliter verum esse quod ibi prodidisset Labeo, sed casum etiam dari posse in quo id quod bello captum in præda fuisset, postliminio posset redire. Vera esset ista observatio Pauli, si hæc fuisset Labeonis sententia, quidquid in præda ab hostibus capitur, postliminio non redire. At non potuit ita sentire Labeo, cum certum sit, multa capi ab hostibus quæ postliminio recipi ac redire possunt, ut servum, equum, mulum, navem. De his ergo perspicuum est intellexisse Labeonem, & hæc excepisse cum dixit, quod bello in prædam captum est, postliminio non redire, cum scilicet ea redeant sola quæ in præda non sunt, quãdo bello capiuntur. An Labeo distinxit inter illa quæ simpliciter ab hostibus bello capiuntur, & quæ prædæ nomine capiuntur? Non sane putem ita intellexisse. Nec notatio Pauli id significat. Certe eo iure, quod quibusdam rebus præcipuum datum est, legibus ac moribus Romanis, ut bello capta postliminio redirent, non id efficiebatur, ut semper & omni

omni modo redirent. Multi casus obstabant ne etiam ea quæ id ius haberent, eo iure uti possent. Vt qui bello captus, in pace rediret, is nihilominus in præda manebat & hostium erat, quamvis hostibus elapsus ad suos pervenisset. Non potuit hæc ignorare Labeo. Ignorasse vero id videretur, si non vidisset, hoc posse opponi generali eius propositioni, qua dixit, quod in bello captum in præda est, iure postliminii non redire. Quasi tamẽ hæc mens eius fuisset, Paulus ei obiicit quod subiectũ Labeonis verbis, legitur: *Immo si bello captus pace facta domum refugit, deinde renovato bello capitur, postliminio redit ad eum à quo priore bello captus erat, si modo non convenerit in pace, ut captivi redderentur.* Ad hæc verba notat Advocatus. *Quæstionem fuisse an qui bello captus fuerat, si fugisset & ad suos redisset, & postea iterum captus esset, postliminio ad eum rediret, à quo prius erat captus.* Non hæc quæstio fuit. Et apparet Advocatum non percepisse mentẽ Pauli, ut ipse Paulus fortassean nõ assequutus est quod voluit Labeo. Non inquam hoc quærebatur, an postliminio ad eum rediret à quo captus priore bello fuerat, qui pace facta post illud prius bellum domum refugerat, & renovato

bello captus iterum fuerat. Sed hoc tanquam indubitatum, & minime controversum, opponit Paulus Labeonis propositioni, qua scriperat, si quid in bello captum in præda esset, postliminio non redire, ut ostenderet, non eã esse generalem, & posse pati exceptionem. Ea est igitur exceptio ab illa propositione quam pro regula iuris posuerat Labeo. Quod in bello captum in præda est, non redit postliminio, inquiebat Labeo. Immo redit aliquando, ait Paulus, eo casu, quem ibi fingit. Si in bello captus pace facta domum refugerit, eum bello captum esse, non dubium est. In præda etiam esse minime controversum. Postliminio non redire etiam inter omnes constat, quia domum pace facta refugit. Ergo in præda manet quamvis apud suos sit, quia postliminio non recipitur qui bello captus pace facta domum revenerit. Hæc omnia iam constant ex sententia Labeonis quam sibi finxit Paulus. Homo bello captus ab hostibus, & in præda positus, non redit postliminio. Atqui notat Paulus, etiam qui in tali causa est, posse aliquo casu postliminio redire, si nimirum renovato bello, iterum capiatur ab eodem hoste.

Tum

Tum enim, *postliminio redit ad eum è quo priore bello captus erat.* Sic enim legendum in verbis Pauli, non ut vulgo habetur, *ad eum à quo priore bello captus erat.* Quod nullum idoneum sensum potest efficere. Et quod ex illis verbis ita scriptis thema legis voluit formare Advocatus, prorsus alienum est, & quam longissime abit à Pauli sententia. *Finge,* inquit, *Romanus Volscum in bello cepit. Postea eodem bello Volscus aufugit, vel alio modo ad suos rediit. Volsci cæduntur denuo à Romanis, & qui prius captus fuerat iterum capitur, & est in præda.* Certe hæc mera fictio est, nihil enim veri continet, & menti Pauli non congruit, ne verborum quidem eius sensum exprimit. Non enim dixit Paulus, Volscum illum qui bello captus à Romanis fuerat, eodem bello aufugisse. Nam qui bello capitur, & eodem bello domum aufugit, postliminio redit. At Paulus de gemino bello loquitur, pace interposita renovato, non de uno in quo gemina cædes facta fuerit. Sic enim diserte scribit: *Si in bello captus pace facta domum refugit.* Species posita ab Advocato, non respondet his verbis. *Romanus,* inquit, *Volscum in bello capit. Postea eodem bello Volscus aufugit.* Immo ut clare Paulus po-

 suit,

fuit, pace facta aufugit, non eodem bello. Magna est in utroque casu differentia. Nam qui eodem bello aufugisset quo captus fuerat, postliminio redibat. Qui pace facta domum revenisset, postliminii ius non habebat. Hic casus est quem Paulus descripsit. Contrarium est quem Advocatus ex verbis eius proposuit. Pergit Advocatus in ea specie persequenda quam verbis Pauli affinxit, menti eius contrariam, sed & cum ipsis verbis pugnantem: *Volsci cæduntur denuo à Romanis*. Non hoc ex Paulo colligas qui dixit, *deinde renovato bello capitur*. Intellexit Paulus, bellũ prius fuisse Volscis cum Romanis, deinde pacem factam esse, post pacem illam bellum denuo exortum ac renovatum. Advocatus autem hæc ita capit, quasi prælio facto Volscorum cum Romanis, hic Volscus captus esset bello à Romanis, & postea ad Volscos refugisset, deinde prælio iterum commisso, cęsisque Volscis, denuo captus fuisset à Romanis, & in præda habitus. Vides quanta sit differentia inter verba & mentem Pauli, & eum casum quem inde hariolatus est Advocatus. His positis, *Quæritur*, inquit, *an postliminio ad eum redeat qui priore bello eum ceperat*. Negat id Labeo.

beo. Paulus vero ait. Nec Pauli nec Labeonis mentem bonus vir videtur assequutus, à quorum intellectu tam longe ab est, ὅσον οὐρανὸς ἐς ἀπὸ γαίης. Nulla enim quæstio potuit nasci, nulla controversia oriri ex eo themate quod ab eo propositũ est. Volscus in bello capitur à Romanis. Eodem bello redit ad suos, id est ad Volscos. Quæ hic ratio dubitandi aut quærendi? Volscum postliminio ad suos rediisse nemini poterat dubium videri. Prælio iterum commisso, cæsisque Volscis, iterum capitur ille Volscus à Romanis. *Quæritur*, inquit, *an postliminio ad eum redeat qui priore bello eum ceperat.* Quis nisi stupidus hanc quæstionem movere potuisset? Postliminium non datur nisi ad suos reversis. Qui vero ad hostes redeunt, postliminii iure id non faciunt, nec postliminium omnino in istis locum habet. Quod stultum est vel cogitare, ne inscitiam, quæ certa est, exagitem. Ab hoste ad nos redeuntibus postliminium est. A nobis ad hostem revertentibus etiam postliminium, sed suis tantum & ad suos. Cum enim æquum sit illud ius, & inter nos & hostes commune sit, ad id tantum institutum est, ut ab hostibus ad nos qui nostri sunt postlimi-

nio redire poſſint, à nobis ad hoſtes qui ſui ſunt, id eſt, hoſtis. Ut vero captus ab hoſtibus, & domum reverſus, ſi poſtliminio non redierit, poſtliminio ad hoſtem à quo captus fuerat, rediturus cenſeatur, non poteſt niſi ab huius iuris imperitiſſimo ſtatui. Secundum hoc thema quod expoſitum eſt ab Advocato, Volſcus prælio captus à Romanis, & eodem bello ad ſuos reverſus, poſtliminio certe rediiſſe putandus. Si iterum capiatur à Romanis altero prælio, eodem bello durante, quis poſſit imaginari eum ad priorem dominũ rediiſſe poſtliminio à quo prius captus fuerat? Iterum captus iterum poſtliminium, ſi ad ſuos bello adhuc manẽte reverſus fuerit, habebit. Prior captivitas & prius poſtliminium, non magis obſtiterit ſecundo ac poſteriori poſtliminio quam ſi nunquam acci-diſſet. Si quis immo centies bello captus, cẽties redierit poſtliminio ad ſuos, & adhuc ſemel capiatur poſt illas centenas vices, poſtliminio iterũ locus erit, ſi modo ea obſervaverit quæ debẽt in poſtliminio obſervari, id eſt, ſi bello captus, bello redeat, aut ſi de captivis reddendis cautum ſit in fœdere, quo caſu & bello captis in pace poſtliminium eſt. Mirum tamen

eſt ſuperius propoſitum thema Labeoni ab Advocato tribui, cui & hanc ſententiam adfingit quaſi neget ſecundo captum illum Volſcum ad eum à quo prius captus fuerat, id eſt, ad hoſtem poſtliminio redire, quia inquit, Volſcus ille qui bello aufugerat, aut alio modo domum reverſus fuerat Romanũ dominum plane exuerat, & poſtliminio reſtitutus erat, quaſi nunquam antea fuiſſet captus. Hoc quidem verum ex themate propoſito, Volſcum illum ad ſuos poſtliminio rediiſſe, quia bello captus bello aufugit. Iterum vero captus ab hoſte, non poteſt dici poſtliminio ad hoſtem redire. Hoc enim in iſto uno inauditum, ut aliquis poſtliminio ad hoſtẽ redeat. Nihil de eo cogitavit Labeo, nec illi propoſitum ab Advocato thema adfingi niſi ſtolide poteſt. Simpliciter dixit ille: *quod in bello captum in præda eſt, non redire poſtliminio.* Quod verum eſt, ſed caſum excogitavit Paulus quo in bello captus, & qui in præda eſt, poſtliminio redire queat. Duplici modo res bello capta in præda eſſe dicitur: aut natura ſui, ſi talis ſit, ut poſtliminii iure careat, ut res omnes, prȩter hominẽ liberũ, ſervũ, equum, mulum ac navem: aut vitio quod ei ex-

trinſecus accidit, ut ſi quis bello captus pace facta domum refugerit. Poſtliminii quidem ius habet exempli gratia civis Romanus, ſed ei iuri locus tantum eſt, ſi bello captus, bello domum revenerit, aut pace facta, ſi fœdere comprehenſum fuerit, ut reddantur captivi. Si aliter redierit, poſtliminii ius amittit, & in præda eſt. Vtroque igitur modo res captæ in præda ſunt, nec poſtliminio redeunt, ſi per naturam ſui tales ſunt, ut poſtliminii ius non habeant, aut ſi vitio aliquo iure ſuo exciderunt. Hæc omnino mens fuit Labeonis. Quod ad res attinet quæ ſuapte natura & cauſa in præda ſunt, nihil potuit contra dicere Paulus, quin poſtliminio redire non poſſint. Quod ad res alias ſpectat quæ vitio aliquo id ius amiſerunt, cum poſtliminio eas redire neget Labeo, Paulus caſum dari poſſe adnotavit quo ius illud amiſſum poſſint recuperare, purgato nimirum vitio quo id perdiderant. Talem igitur illum caſum proponit, quem nos ſub fictis perſonis explicabimus Romani pariter & Volſci, ut veſtigiis quæ impreſſit Advocatus inſiſtamus. Bello Romanorum & Volſcorum, Romanus à Volſcis bello captus, pace facta domum refu-

refugit. In præda eſt, & poſtliminii iure rediſſe non poteſt dici, quia bello captis in pace poſtliminium non eſt, niſi in pactis pacis cautum ſit de reddendis captivis. Hoc non fuit comprehenſum fœdere quo pax inter Volſcos & Romanos facta eſt. Ergo poſtliminii ius non habet, quia perdidit quod habuit. Renovato deinde bello, & pace illa rupta, qui ad ſuos, id eſt, ad Romanos, à Volſcis, qui eum ceperant, pacis tempore refugerat, denuo capitur à Volſcis. *Poſtliminio*, inquit Paulus, *redit ad eum è quo priore bello captus fuerat.* Sic enim ſcribendum non *à quo.* Si hoc contigerit ut iterum à Volſcis capiatur, purgata cauſa quæ fecerat ut in prædam caderet, & poſtliminii ius amitteret, ius priſtinum recipit ut poſtliminio redire poſſit, & in eam cauſam recidit in qua fuerat priuſquam priore bello caperetur. Sequitur in verbis Pauli, *ſi modo non convenerit in pace, ut captivi redderentur.* Hæc verba non reſpondent themati propoſito, nec ullo modo cum ſententia Pauli conveniunt: *Si modo non convenerit.* Immo tametſi convenerit, ut captivi redderentur, etiam poſtliminium locum habet, & quidem in pace. Alioquin in bello tantum redeuntibus

postliminium esset bello captis, si de captivis reddendis nihil comprehensum esset in pactis. Sed & illa manifesto laborant vitio: *Si modo non convenerit in pace ut captivi redderentur.* In pace non tractatur de bello finiendo, sed in ipso bello de conditionibus pacis agitatur. Quomodo igitur dixit, *si modo non convenerit in pace?* Hoc absurdum & falsum. Nam in pace de pace pacta non fiunt aut fœdera quibus bellum componatur. Scripserat sine dubio Paulus, *si modo non revenerit in pace,* vel, *si domum non revenerit in pace.* Ita enim Cicero loquitur, *si domum revenisset.* Atque ita etiam restitui debet apud Pomponium lege v. *Captivus autem si manumissus à nobis fuerit, & revenerit ad suos.* Revenire est redire. Quod cum non caperetur ab impevitis, pro *revenerit* in illo Pauli loco reposuerunt *convenerit*, idque intellexerunt de captivis conventione reddendis. Quod non potest esse verum. Id enim maxime obstat rationi Pauli & legis thematismo qui in ea proponitur. Prior captivi domum reditio cum vitii facta fuerit, utpote in pace, postliminii effectum impedierat, effeceratque ut captus in potestate hostium maneret atque in præda esset, etiam post reditum

tum ad ſuos. Quod Labeo pro catholica regula poſuerat: *Si quid in bello captum, in præda eſt, non poſtliminio redit.* At Paulus fieri poſſe oſtendit, ut ille qui in præda eſſet poſtliminii ius ſua culpa amiſſum recuperaret. Si nempe bello renovato iterum caperetur ab iis à quibus priore bello captus fuerat. Tum enim poſtliminio locum fore ſi ad ſuos rediret, ſed in bello ſcilicet. Nam ſi iterum in pace reveniret, ſua culpa iterum ſibi præcluderet poſtliminii copiam, & ſecundus error peior eſſet priore. Hic eſt ſenſus illorum verborum, *ſi modo non revenerit in pace.* Quæ miſere contaminata fuerunt ab imperitis librariis, vel etiam ab ipſo Triboniano, qui Pauli mentem non percepit. Quam etiam ita videntur pervidiſſe viri docti, ut cęci ſolent videre. Vnica littera mutata veram ei loco lucem reddidit, *poſtliminio redit ad eum è quo priore bello captus erat.* Non ut vulgo legitur, *à quo.* Quod meras Cimmerias tenebras offudit illi legi. Nec dici poteſt illud *à quo captus erat*, accipi debere pro *de quo captus erat*, ut Grotius interpretatur in lege IV. D. de poſtliminio: *Eos qui ab hoſtibus capiuntur, vel hoſtibus deduntur, iure poſtliminii reverti antiquitus placuit.* In

Spar-

Sparſione florum ad eius Iuſtinianum, vir ille tam re quam nomine magnis, *qui ab hoſtibus capiuntur*, de hoſtibus capi vult, & mox legit in eadem lege, *vel ab hoſtibus deduntur*, pro eo quod vulgatum eſt, *vel hoſtibus deduntur*. Tam mala eſt correctio quam expoſitio. Animadvertere debuit, Romanos ius illud poſtliminii ſibi conſtituiſſe, & in civium ſuorum gratiam potius quam in favorem hoſtium. Ideo Iuriſconſulti omnes Romani cum de eo iure loquuntur aut tractant, exempla eius petunt non ab hoſtibus captivis, & domū poſtea redeuntibus, ſed à Romanis ipſis civibus, qui capti ſunt ab hoſtibus, & ad ſuos revertuntur. Paſſim in illo titulo de poſtliminio, quicunque capiuntur, Romani cives ſunt, & qui redeunt. Tryphoninus leg. XII. *In bello poſtliminium eſt, in pace autem non his qui bello capti erant, de quibus nihil in pactis erat comprehenſum.* Non de hoſtibus, ſed de civibus id intelligit, ut ratio quam ex Servio attulit, teſtatur, *quia ſpem revertendi civibus in virtute bellica magis qnam in pace Romani eſſe voluerunt*. Idem in eadem lege: *Si quis capiatur ab hoſtibus*, de Romano ab hoſtibus capto, non de hoſte à Romanis, palam eſt intellexiſſe. Vide & legem XIX, & totum deni-

denique illum titulum perlege, non favebis interpretationi Grotii. Imperite proinde etiam Advocatus, qui cum speciem legis XXVIII. proponeret, finxit Volscum à Romano captum, cum Romanum à Volsco deberet. *Si in bello captus pace facta domus refugit.* Id est, si Romanus civis bello captus. Sic enim prorsus exponenda fuit lex Pauli, & species legis eo modo repræsentanda. Et ratio in promptu est. Postliminiũ ius est, quod bello captos homines resq; bello amissas respicit. Cum autem illud ius pro suis civibus peculiariter constituerint Romani, exempla eius peti debent de Romanis qui capiuntur ab hostibus & postliminio redeunt, non de hostibus. In ea lege IV. Modestinus dicit, *eos qui deduntur hostibus iure postliminii reverti.* Non idem est de his qui armis victi ipsimet se dedunt, ut est in leg. XVII. eodem titulo. Sed quærit Advocatus, si pace facta de reddendis captivis convenit, an non & ii postliminio redituri sint? Tantũ abest, ut putem redituros, ut vel quæri de eo non nisi inscite existimen. Nec iuvat quod, iis qui bello erant capti fuisse postliminium in pace si pactis id comprehensum esset, se ostendisse dicat. Non etiam illud,

illud, quod pacis fœderibus de captivis reddendis maxime paciſcebantur Romani. Diſerte dicit Paulus, *poſtliminio carere qui armis victi hoſtibus ſe dederent.* Non aliter his poſtliminium poterat eſſe niſi in pace. Nam qui ſe hoſtibus dedidiſſent, armis victi non recipiebantur à ſuis bello durante. Multo minus illi recepti in bello eſſent qui à ſuis ſponte dederentur. At iſtos poſtliminio redire dixit Modeſtinus leg. IV. Ergo cum qui hoſtibus ſe dedidiſſent non poſſent poſtliminio redire niſi pace, & Paulus adfirmet carere eos poſtliminio, ne in pace quidem ipſis competit poſtliminii ius, quod habere ſcilicet non poſſent niſi in pace. At in pace poſtliminio redibant bello capti ſi de captivis reddendis fœderis pactis cautum eſſet, non item dediticii qui armis victi ſe dedidiſſent. Nec ſane de illis ullum verbum in conditionibus pacis quas de reddendis captivis fœdere facto cum Antiocho complexi ſunt Romani: *Qui ex regno Antiochi apud Romanos ſocioſque ſunt, iis ius abeundi manendique iſto. Servus ſeu fugitivus ſeu bello captus, ſeu qui liber factus aut transfuga erit, redditor Romanis.* De dediticiis nominatim etiã caveri debuit. Quod trans-

transfugas reddi ſibi petunt, alia ratio eſt, nimirum ut puniantur. Dediticii cum nullã apud ſuos pœnã legibus ſubire deberent, hoc illis ſuppliciũ indictũ fuit eſt, ut apud hoſtes inviti manerent, & nunquam ad ſuos poſtliminio redirent. Et ſane cum his quæ in præda ſunt, & quibus poſtliminium eſſe negabat Labeo, numerandi ſunt qui ſe hoſtibus armis victi dediderunt. Nam dediticii ſervi efficiebantur hoſtium. Et cum Romani bello captis in bello tantum reducibus poſtliminium eſſe ſtatuerint, ut in virtute bellica ſola ſpem revertendi reponerent, non videntur de his qui ſe armis victi dediderant hoſtibus, tã favorabiliter ſtatuiſſe, ut comprehenderint eos fœdere de captivis reddundis. Cum captivi autẽ utrimque ex pacto redduntur, æquum fœdus eſt. Cum ab una parte omnino reddi debent, ab altera poteſtas relinquitur captivis apud hoſtem manendi aut abeundi ad ſuos, id minus æquum fœdus cenſetur, quia utrimque mutua non fit captivorum redditio. Hinc & *æquum fœdus* amicitiæ cauſa fieri dicit Iuriſconſultus, quia ex æquo fœdere amici exeunt, qui hoſtes prius fuerant. Non autem amicitia, quos inter colitur, æqua-

les

les eos facit, ſed ex ipſa æqualitate & æquo fœdere amicitia oritur. Vnde ἰσότης φιλότης communi proverbio. Apud Virgilium, *non æquo fœdere amantes* dicuntur quibus amor nõ eſt mutuus, ubi qui amat non redamatur, & qui amatur amore non reſpondet nec par pari refert. Cum fœdere non æquo tranſigitur, ſuperior alter eſt, alter inferior. At inferior ſuperiorem nunquam diligit, & ſuperior inferiorem ſemper deſpicit. Dura certe conditio fuit quæ impoſita eſt Antiocho ab Romanis, non ſolum reddendi liberos qui capti bello erant, ſed etiam ſervos. Siquidem qui capti fuerant poterant ſæpius dominos mutaſſe, ut bene dicit Advocatus. Vnde fiebat, ut iis eripiendi eſſent, non modo qui eos bello ceperant, ſed & qui ære ſuo eos compararant, qua in re non parum erat difficultatis. Quantumlibet duræ fuerint hæ conditiones, & in exequendo difficiles, non tamen iniquæ poſſunt dici ſi utrimque ex pari & ex æquo imponantur. Et neſcio quid velit Advocatus, cum ſubiungit: *Quare qui non iniquis conditionibus tranſigebant, vel nihil promittebant de captivis reddendis, vel de iis tantum qui in reipublicæ poteſtate erant.* Quaſi vero

vero iniqua foret lex, quæ belli fœdere dicta eſt Antiocho de reddendis fugitivis, bello captis, aut liberis in ſervitutem redactis & transfugis, ſi idem Romani de ſua parte Antiocho præſtare debuiſſent! æquis conditionibus, quāvis difficilibus, ita ſtetiſſet inter utramque partem illud fœdus. Ad evitandam difficultatem reddendorum omnium ſive ſervorum fugitivorum, ſive liberorum qui capti utrimque ſervi facti erant, præcipue ſi bellum fuiſſet diuturnum, de his tantum reddendis conventio fiebat quos reddere reſpublica poterat & qui in carceribus publicis utriuſque civitatis ſervabantur. Ut factum illo fœdere quod Athenienſes inter & Lacedæmonios ictum eſt, poſt bellum inter eos populos in decimum annum tractum. Cum bellum intra unius anni ſpatium confectum eſt ac fœdere tranſactum, facilius expediri poteſt ratio de omnibus reddendis qui belli tempore ab utriſque capti ſunt. In verbis Thucydidis quæ citavit Advocatus de illo fœdere Athenienſium & Lacedæmoniorum, perperam Græca illa Attici ſcriptoris, καὶ τοὺς ἄνδρας ὅσοι εἰσὶ Λακεδαιμονίων ἐν τῷ δημοσίῳ τῶν Ἀθηναίων, ἢ ἄλλοθί που ὅπου Ἀθηναῖοι ἄρχουσιν, ἐν δημοσίῳ, ita

Latine reddidit, *aut quoſcumque Lacedæmoniorum aut ſociorum captivos qui populo Athenienſi publice ſerviunt Athenis vel alibi ubicunque imperant.* Neſcio cur ei placuerit ſic vertere quaſi qui ἐν δημοσίῳ erant Atheniensium, de his accipiendi forent qui populo Athenienſi publice ſerviebant Athenis. Quod eſt ineptum, & contra Græci ſermonis & Attici uſum. Vbi enim legit ἐν τῷ δημοσίῳ εἶναι, *in publico eſſe*, qui publicam ſervirent ſervitutem? Δημόσιοι quidem δοῦλοι dicuntur publici miniſtri vel ſervi. Sed ἐν τῷ δημοσίῳ aliquis eſſe non dicitur qui publice ſervit. Δημόσιον vox eſt Attica quæ carcerem ſignificat. Hoc non puto ignoraſſe Advocatū. Quo magis miror, ſtudio novitatis atque ut aliquid doceret quod indictum adhuc eſſet, à vulgari orbita receſſiſſe. Scholiaſtes vetus Thucydidis, ἐν τῷ δημοσίῳ recte interpretatur, ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ. Heſychius, δημόσιον, δεσμωτήριον. His poſitis quærit Advocatus, cur de captivis igitur reddendis conveniſſet, *an excipiebantur ii qui armis victi ſe dediderant? Et an illi quidem redibant, ſed ſine poſtliminii iure?* Hoc ineptum. An hoc redire eſt? Nam qui ſic redibant, in poteſtate hoſtium manebant & in præda. Et ſi ſervi facti

cti fuerant apud hostes, libertatem non recipiebant, nisi postliminio redirent. Non enim eam recipere poterant nisi postliminio. Quæ igitur sic redeundi utilitas, cum illi qui ita rediissent, servi manerent hostium, & repeti vindicarique ab his possent? Sed Paulus satis clare dixit, non esse ius postliminii illis qui armis victi se dediderunt. In bello his postliminium non competebat, quia recepti non fuissent à suis. Nec in pace, quia aliter postliminium habere non poterant quã si bello redissent. Qui affirmat igitur absolute plimiostnio eos carere, tã in pace quam in bello, postliminium eis denegat. Ergo nunquam eis ius postliminii datum est. Eadem ambitio & vanitas studiumque aliquid novi promendi Advocatum adegit vulgarem interpretationem doctorum reiicere, & novam sibi semitam facere, in exponenda voce *præsidia* apud Iurisconsultum, qui dixit leg. v. D. de postliminio, eos qui ab hostibus capti sunt, cives manere *priusquam intra præsidia hostium perducti sint.* Intra præsidia perductis, si revertantur, perinde omnia restitui iura ac si omnino ab hostibus capti non fuissent: *Tum autem reversum intelligi, si aut ad amicos nostros perveniat, aut*

intra præſidia noſtra eſſe cœpit. Quid appellat, inquit Advocatus, *præſidia* ? An fines regionis hoſtilis? quod colligere tentant è leg. XIX. eodem. Minime. *Sed ita,* inquit, *appellat caſtra aut ſtationes quæ ſunt pro caſtris, φυλακὰς, φρούρια, quomodo interpretatur Philoxenus.* Si præſidia hoſtium aut noſtra diverſa ſunt à finibus noſtris aut hoſtilibus, quomodo igitur conciliabit leges illas XIX. Pauli & V. Pomponii, quorum alter dixit, *naturali æquitate introductum eſſe, ut qui per iniuriam ab extraneis detinebatur, is ubi in fines ſuos rediiſſet priſtinum jus ſuum reciperet,* alter idem de eo reſpondit qui *intra noſtra præſidia eſſe* cœperit? Si *præſidia* caſtra ſunt aut ſtationes pro caſtris, ſæpe in medio ſuæ ditionis hoſtis habet caſtra, aut nos in medio noſtræ. Ita fiet ut qui in fines noſtros redierit non videatur poſtliminio reverſus quum ad caſtra noſtra non pervenerit. Sic Põponius & Paulus inter ſe diſſiderent, quorum hic ſatis eſſe putat ſi captivus ad fines patriæ ſuæ redeat ut priſtinum jus ſuum recipiat & poſtliminio ſit locus, ille autem aduſque noſtra *præſidia* pervenire eum vult, ut reverſus videatur. Scire debuit Advocatus, *præſidia* non eſſe caſtra, nec Philoxenum ita intelligere cum

φυλακὰς & φρούρια exponit. Idem enim *præsidium* interpretatur προφυλακὴν, φρουρεῖν, ὀχύρωμα. Quæ voces castrorum non habent significationem, utcunque etiam pro stationibus accipiantur quæ pro castris haberi consueverant, quas προφυλακὰς Græci potius nominant. At προφυλακὰς sunt *prætenturæ* vel *stationes agrariæ* quibus in bello fines nostros tuemur adversus hostem. Cum enim duo populi vicini inter se belligerant, in limitibus suis ambo si oppida aut loca munita habeant, præsidia iis solent imponere ad fines custodiendos & arcendas hostium incursiones. Si nulla in finibus oppida habeant, prætenturas & stationes agrarias ibi collocant, quæ & ipsa *præsidia* sunt. Dido apud Virgilium:

Res dura & regni novitas me talia cogunt
Moliri, & late fines custode tueri.

Festus: *Præsidium est quod pro utilitate & salute alicuius præponitur, subsidium quod postpositum est ad subveniendum laborantibus.* Ergo præsidia sunt cohortes prætendentes sive prætenturæ ad fines tutandos. Et quoniam belli tempore fines non relinquuntur sine præsidiis, ideo *præsidia* & *fines* idem significant, quantum ad captivos attinet qui postliminio redeunt.

Bello quippe inter finitimos fervente, præsidiis ad limitem custodiendum positis, *præsidia* & *fines* eiusdem sunt notionis. In imperio quoque Romano limitum munitio & custodia adversus insultus Barbarorum quibus cingebatur orbis Romanus præcipuæ curæ fuit. Vetus auctor Anonymus de rebus bellicis, de limitum munitionibus ita scribit, *Est præterea inter commoda Reipublicæ utilis limitum cura, ambientium undique latus imperii. Quorum tutelæ assidua melius castella prospicient, ita ut millenis interiecta passibus stabili muro & firmissimis turribus erigantur. Qœas quidem munitiones possessornm distributa sollicitudo sine publico sumptu constituat, vigiliis in illis & agrariis exercendis, ut provinciarum quies circumdata quodam præsidii cingulo illæsa requiescat.* Ex his patet, quæ sint *præsidia* in finibus, & quomodo fines præsidiis custodiantur, castellis nempe per certa intervalla positis & ædificatis, cum stationibus agrariis & prætenturis, ubi nulla erant in limite flumina. Ubi autem erant, cum castris in ripa positis, & cum lembis vel lusoriis in ipso flumine, ad excubias pro limitibus agendas. Unde *Castriciorũ militũ, Riparensiũ,* & *Lembariorum* appellationes. De *Lusoriis* Danubii & Rheni

ni sive lembis milite instructis ad limitem tuendum nos in sequenti capite.

CAP. XXVIII.

De rebus quibus postliminii ius competebat. Paucissimas numero eas fuisse, ut equum, mulum, equam fræni patientem, & navem. De navibus obiter tractatum. De longarum, & onerariarum & actuariarum differentia. His tribus generibus Ius postliminii fuisse, exceptis actuariarum quæ voluptatis causa parabantur. Quæ naves longæ appellatæ fuerint. De prima navi longa. Plurium ordinum apud veteres navigia fuisse. Quomodo illi remorum ordines accipiendi. Actuarias proprie esse dictas quæ remis agerentur, ab actu, id est, ἐλασία. Piscatoriis navibus non competisse ius Postliminii. Lusoriis navibus fuisse: quales ad custodiam limitis cum militibus in fluminibus limitaneis constituebantur.

PErsonis datum fuisse ius postliminii, iam vidimus, liberis servisque. An rebus datum fuerit, videndum. De his etiam quæsivit Advocatus, & ad res mobiles hoc ius *vix pertinuisse* scribit. Immo ad certas res omnino pertinuit, ad reliquas nullo modo. Quare illud *vix*

hic locum non habet. An ſervos reponet inter res immobiles? Vt probet autem, vix ad res mobiles pertinuiſſe ius postliminii, dicit, poſtliminium eſſe Iuriſprudentiæ Romanæ commentum, quo is qui bello captus eſt, poſtquam eſt domum reverſus, fingitur nec captus unquam fuiſſe, & omnia ei iura reſtituuntur. *Ergo*, inquit, *in gratiam perſonarum ius illud proprie introductum eſt.* Vim huius argumenti non perſpicio, quod maxime dilutum eſſe & invalidum, ſed & ineptum iudico. Si commentum eſt Iuriſprudentiæ Romanæ, ut autumat, jus poſtliminii, cur pro perſonis potius quam pro rebus conditum id jus & introductũ dicetur? Statim reſipuit, & agnovit ἀλογίαν ſuam. Ideo in cotinenti ſubdidit; *Sed & ad conſervandum rerum immobilium dominium, item quarundam mobilium, veluti ſervorũ.* Ergo ad res etiam mobiles quaſdam omnino pertinuit jus poſtliminii, non vix. Debuit & naves inter eas res mobiles receſere quibus jus poſtliminii erat, & equos equaſve, quæ fræna recipiũt & mulos clitellarios. Nã ex Cicerone conſtat in Topicis, & ex Aelio Gallo apud Feſtum, equi & muli & navis eandem rationem fuiſſe quam ſervi, ſimiliterque poſtliminio recipi ſolita. Ergo

go non proprium perſonarum fuit hoc jus, ſed etiam rerum certarum mobilium, quibus æque competebat ac perſonis. Aelius Gallus: *Quæ genera rerum ab hoſtibus ad nos poſtliminio redeunt, eadem genera rerum à nobis ad hoſtes redire poſſunt.* Paulus ad leg. XIX. D. de poſtliminio, *Poſtliminium eſt ius rei amiſſæ recipiendæ ab extraneo & in priſtinum ſtatum reſtituendæ.* Ergo tam res quam perſonas ſpectabat hoc jus, nec ſolarũ perſonarũ erat proprium. Res autem immobiles omnes, & certas mobiles complectebatur. Sic non in gratiam tantum perſonarum introductum eſt, ut voluit Advocatus. Sed nec poſtliminium, fuit Iuriſprudentiæ Romanæ commentum, ut eidem placet, cum Iuriſconſultus naturali æquitate introductum dicat, & inter Romanos populoſque ac Reges liberos legibus ac moribus conſtitutum, ut ſcribit Paulus leg. XIX. D. eodem. Fictione quidem iuris bello captus poſtquam eſt reverſus fingitur nec captus unquam fuiſſe, eaque fictio Romano iure locum habuit, ut in multis caſibus ſuccurri poſſet iis qui ab hoſte capti fuerant, tam minoribus quam maioribus. Exempli gratia, codicilli quos quis captivitatis tempore ſcripſiſſet, juris ſubtilitate

ac rigore non videbantur confirmati eo testamento quod in civitate, nondum captivus, fecerat, nec fideicommissum ex iis peti poterat, quia non erant ab eo facti qui testamenti factionem haberet. *Sed quia*, inquit Iurisconsultus leg. XII. π. V. de postliminio, *merum principium eorum in civitate constituto captivo factum est, id est, in testamento confirmatio codicillorum, & is postea reversus est, & postliminio jus suum recæpit, humanitatis rationi congruum est, eos codicillos ita suum effectum habere quasi in medio nulla captivitas unquam intercessisset.* Vide & sequentem paragraphum, & leg. XV. D. Ex quibus causis maiores vigintiquinque annis in integrum restituantur. Hæc igitur fictio Romanæ Iurisprudentiæ commentum est, qua is qui postliminio reversus est, pro eo habetur ac si nunquam hostium captivus esset, & fingitur nunquam captus fuisse, sed non ex eo sequitur, ut inde hic colligere videtur Advocatus, ipsum ius postliminii fuisse commentum Romanorum. Nam sine illa fictione postliminii ius stare potest, cum nihilominus postliminio reversus intelligatur captivus qui hostes evaserit, tametsi temporis eius duntaxat quo remansisset ratio haberetur. Inter res mobiles

biles quibus poſtliminii ius erat, *navem* numerat Cicero in Topicis, & Aelius Gallus. Sic enim Cicero: *poſtliminio redeunt hæc, homo, navis, mulus clitellarius, equus, equa quæ frænum recipere ſolet.* Homines in genere poſtilminio redire intelligit, hoc eſt, tam ſervum quam liberum. Non omnis mulus redibat, ſed tantum clitellarius. Nam nominatim de clitellario expreſſit. Equus omnis etiam redibat, non omnis equa, ſed ea tantum quæ fræna recipere ſolita. Ergo cum generatim *navem*, ut hominem, poſtliminio redire ſcripſerit, de omni genere navis id intelligendum fuerit. Iuriſconſultus tamẽ non omnes naves hoc ius habere dicit, ſed ſolas naves *longas* atque *onerarias*, idque propter belli uſum. *Piſcatoriis autem aut ſi quas actuarias voluptatis cauſa paraverunt poſtliminium non eſſe.* Cum ſolas excipiat piſcatorias & eas quæ voluptatis cauſa parantur quas vocat *actuarias*, hæ ſolæ quas excepit videntur poſtliminii iure caruiſſe, cæteris omnibus generibus navium poſtliminium fuiſſe. Summa ſane navium diviſio fuit in *longas* & *onerarias*. Ideo *longæ* ab *onerariis* hoc nomine ſeparatæ, quia onerariæ rotundiores. Vnde & γαυλοὺς Græci dixere,

xere, à forma, quia vasa quædam rotunda in quibus lac reponebatur, & ollas quoque sic vocarunt. Ita Græci τριήρεις & γαυλοὺς separant, naves *longas* & *onerarias*. Nam τριήρεις sunt naves longæ, rotundæ onerariæ. Plutarchus de animi Tranquillitate, ἐὰν εἰς γαυλὸν ἐξ ἀκάτου, καὶ πάλιν ἐὰν εἰς τριήρη μεταβῶσι. Latini *corbitas* vocant onerarias, à forma corbis rotunda. Cicero lib. XVI. Epist. ad Atticum: *Corbitane Patras, an actuariolis ad Leucopetram Tarentinorum, ac inde Corcyram? Et si oneraria, statimne freto, an Syracusis?* Quam prius *corbitam* dixerat, postea *onerariam* vocavit. Unde apud Plautum, *corbitam cibi comesse possunt*, Quia illæ corbitæ naves erant frumentariæ. De edacibus igitur dixit quæ tantum poterãt comesse quantum navis oneraria ferre posset. Nomine generali *onerariæ* ab oneribus vehendis ac mercibus; nam *onera* sunt merces; speciali formæ appellatione dictæ *corbitæ*. Ita Græci φορτίδας appellant & φορτηγοὺς, ab oneribus, à forma γαυλούς. Vocant & ὁλκάδας, quod tractim eant, ut pote tardiores. Hæc etiam inter *onerarias* & *longas* naves differentia, quod longæ remis agerentur, onerariæ velis tantum instruerentur. Hæc illis

causa

causa tarditatis. Nā tranquillo non procedebant, atque adverso vento in portum regredi cogebantur. At longæ naves, ut triremes, semper & per malaciam & reflante vento cursum tenebant, remis incitatæ. Plautus in Pœnulo:

Tardiores quam corbitæ sunt in tranquillo mari.

Quia remis non utebantur, sed velis tantum. Quod ex Livio liquet his verbis, *Naves quas Livius tutandis commeatibus habuerat, partim machinationibus onerat, apparatuque mœnium oppugnandorum, partim tormentis & saxis, omnique telorum missilium genere instruit, onerarias quoque, non solum quæ remis agerentur.* Ergo onerariæ non agebantur remis. Istæ sunt quas βαρείας appellant Græci, quia opponūtur levibus ac celeribus navigiis, quæ κοῦφα ab iisdem appellantur Græcis, & tamen non sunt eadem cum longis, licet & ipsæ sint velocissimæ. Unde & δρόμωνες recentioribus Græcis dictæ. Ut enim antiqui Græci τριήρεις & γαυλοὺς ex opposito iungunt, μακρὰ πλοῖα ac στρογγύλα, Latini *longas naves* & *onerarias*, vel *corbitas*, ita posteriores Græci δρόμωνας & σκάφορα πλοῖα distinguunt, quæ & ἱππαγωγὰ vocarunt & ναῦς φορτηγοὺς, ut videre est apud Leonem

in

in Tacticis capite περὶ ναυμαχίας. Dromones sunt triremes veterum, & τριήρεις Græcorum: σκευόφορα πλοῖα onerariæ. Longæ naves, sive triremes, bellicæ naves, & Græci στρατιωτίδας eas appellant, à ferendis militibus, ut ἐπιβατίδες dicebantur à vectoribus, quæ & *vectoriæ* inde dictæ, & ἐπιβατηγοὶ leg. I. π. XII. D. de exercitoria actione, de quibus paulo post. Naves illæ longæ etiam *liburnæ* dicebantur. Sic enim Latinis numcupatæ, quę eædem sunt cum triremibus vel navibus longis, licet non tantum triremes ex eo genere fierent, sed etiam quadriremes & plurium ordinum. Quinimo & biremes construebantur, & cum singulis etiam remorum ordinibus, quales Græci æreres μονήρεις nominabant, posterior ætas Græciæ γαλαίας, non galeras nunc, nostri autem avi etiam *galeas*. Vegetius lib. IV. cap. VII. de modo liburnarum. *Quod ad magnitudinem attinet, minimæ Liburnæ remorum habent singulos ordines* (μονήρεις Græcorum intelligit:) *paulo maiores binos* (hæ sunt biremes ac διήρεις Græcorum:) *idoneæ mensuræ ternos vel quaternos, interdum quinos sortiuntur remigio gradus*. Quæ ternos sortiuntur remorum ordines sunt τριήρεις Gręcorum, quæ quaternos τετρήρεις, quæ quinos,

nos, πεντήρεις. Idem de dromonibus posterior ætas Grçciæ dixit, maiores, minores, & minimos dromones construi pro numero ordinum remigii, ut legimus apud Leonem in Tacticis loco iam citato. De biremibus dromonibus scribit, δύο ἔχειν τὰς λεγομένας ἐλασίας, τὴν τε κάτω καὶ τὴν ἄνω. Dicit ibidem, & maiores fieri solitos, nempe triremes vel plurium ordinum, atque etiam minimæ formæ. quales fuere μονήρεις vel γαλέαι. Καὶ ἔτι τῆς κατασκευάσεις ἐλάττους, δρομικωτάτους οἱονεὶ γαλαίας, ἢ μονήρεις λεγομένους. Hæ sunt minimi modi liburnæ Vegetii, quæ remorum tantum singulos habebant ordines. Quales hodie omnes naves longæ quibus in mare mediterraneo navigatur, fabricari solent. Biremium quippe & triremium nullus nunc usus, quasi si nunquam cognitæ antea fuissent & usitatæ. Multo magis imperitis mirabile videtur, usu quondam celebratas fuisse & quę plurium ordinum fuerint, cum tamen satis compertum sit, ut auctores testantur fide digni, in Actiaco prælio navali inter Augustum & Antonium facto, longe maiora concucurrisse navigia, *adeo ut senorum etiam*, ut ait Vegetius, *vel ultra ordinum fuerint.* Immo usque ad decem ordinum navi-

navigia in ea pugna visa sunt in classe Antonii, ut refert Dio qui dicit, eum in exercitu suo paucas triremes habuisse, sed plurium ordinum multas, usque ad decemes, nempe quadriremes, quinqueremes, hexeres, octeres, enneres & deceres. Nam Latini hæc nomina usurparunt Græca de huiusmodi navibus ultra *quinqueremes*, quia Latina compositio non satis apta & conncinna in his enumerandis videretur. Plinius tamen lib. VII. cap. LVI. *Decemremem* dixit pro *decere*, ut *decempedam*. Et Cicero *decemscalme* navigium. Apud Isidorum lib. XI. cap. I. *Penteres* & *Sexeres* scribendæ sunt, ut testantur libri veteres, pro hodie legimus, *pentere-mes* & *hexeremes*. Et vereor etiam ne apud Hirtium ita sit restituendum, *penteres* pro *pentiremis*, ut vulgo legitur, quod puriori Latinitati illius sæculi vix convenit, ut vocem ex Græco & Latino compositam usurparint. Dionis verba ex lib. L. τὰ μὲν σκάφη τῷ Ἀντωνίῳ πολὺ τῶν ἐναντίων ὑπερέχοντα ἦν, τριήρεις γὰρ ὀλίγαι, πεντήρεις δὲ, τετρήρεις τε καὶ δεκήρεις, καὶ τὰ λοιπὰ τὰ διὰ μέσου πάντα. Nempe, ἑξήρεις, ἑπτήρεις, ὀκτήρεις & ἐννήρεις. Idem libro LI. narrat victo Antonio Augustum capta navigia Apollini Actio dedicasse, ubi etiã τῶν δε-

κηρῶν

κηρῶν meminit: καὶ ἐπ' ἀκτῇ τῷ τε Ἀπόλλωνι τῷ Ἀκτίῳ τετρήρη τε, καὶ τετρήρη, τά τε ἄλλα τὰ ἑξῆς μέχρι δεκήρους ἐκ τῶν αἰχμαλώτων νεῶν ἀνέθηκε. *Et in ipſo littore vel acta, Apollini Actio dedicavit ex captivis navigiis triremes, & quadriremes, & reliqua in medio uſq; ad deceres.* Id eſt, denorum ordinum naves. Fabulæ hodie videntur iſtæ pluriũ ordinum naves, quia nullas novimus præter μονήρεις, quæ *Galeræ* ſunt ut iã dictũ, noſtræ, ſimplicis ordinis remorum naves. Nec potuit hactenus perſuaderi doctis, alias fuiſſe cognitas veteribus quam quæ hoc tempore in uſu habentur. Quamvis Scaliger in Animadverſionibus ad Euſebiũ, id ſatis luculenter probaſſet. Nos in alio opere novis rationibus & argumentis id expugnabimus. Nunc obiter quædam adnotabimus, quantum ſufficiet ad ſignandam *longarum* navium & *onerariarum* differentiam, quibus Iuriſconſulti poſtliminii ius ſolis fuiſſe ſcripſerunt; atque ad explicandam earumdem *longarum* navium ſignificationem. In qua exponenda viri magni erraſſe mihi videntur, cum *longam* navim diſtinxerint ac diverſam fecerint à plurium ordinum navibus, biremibus utputa, triremibuſque & aliis maioribus. Antequam repertæ

 eſſent

essent *longæ* naves, solarum rotundarum usum fuisse inter auctores convenit. Nec repetam quæ ab auctoribus testimonia iam attulerunt viri in his litteris primarii. Tantum illud addam, plurimis navigiis ideo nomina imposita ex vasis quæ rotundæ erant formæ, ut Γαυλοί, κάνθαροι, κύμβαι, κοβαίαι, κελέβαι, σκάφαι, & alia. Nam σκάφη nomen commune est navis, & alvei, qui rotundus est. Prima navis longa, ut plures auctores consentiunt, ab Argonautis inventa. Quamvis aliis inventoribus tribuatur, quorum nomina habes apud Plinium, lib. VII. cap. LVI. *Longa nave Iasonem primum navigasse, Philostephanus auctor est.* Herodotus quoque libro I. Iasonem, & reliquos cum eo Argonautas, *nave longa* Colchos petiisse narrat. Μετὰ δὲ ταῦτα Ἕλληνας αἰτίους τῆς δευτέρης ἀδικίης γίνεσθαι. καταπλώσαντας γὰρ μακρῇ τῇ νηῒ εἰς Αἴαν τε τὴν Κολχίδα, καὶ ἐπὶ Φάσιν ποταμὸν, ἐντεῦθεν διαπρηξαμένους καὶ τἄλλα τῶν εἵνεκεν ἀπίκοντο, ἁρπάσαι τοῦ βασιλῆος τὴν θυγατέρα Μηδείαν. Alii perhibent, non Iasonem primum nave longa navigasse, sed Danaum, unde & Δαναῒς vocata est. Nullam certe Plinius Danai mentionem fecit cum de inventione navium longarum tradidit, à prima simplice

plice cuius auctor dicitur Argus quę Argonautas vexit, usque ad τετταρακοντήρης, id est, quadraginta ordinum, quam fabricavit Ptolemæus Philopator. Sed eodem loco Plinius meminit navis primæ à Danao inventæ, *qua primus in Græciam ex Aegypto advenit, cum antea ratibus navigaretur, inventis in mari rubro inter insulas à rege Erythro.* Convenit inter omnes, ratibus primo navigatum, id est, ut Græci vocant, σχεδίαις. Rates erant ligna colligata, quæ per aquam agebantur, quas etiam *codicarias* dicebant, quia codices sunt tabulæ coniunctæ. Navium autem rotundarum prior inventio & usus fuit quam longarum. Ergo quæ à Danao primum inventa est navis, qua in Græciam venit, rotũda fuerit, cũ longa prima ea extiterit qua vecti in Colchidem Argonautæ, quæ & πεντηκόντορος appellata. Apollodorus quoque lib. II. Bibliothecæ navem primam à Danao fabricatam scribit, in quam impositis filiabus in Aegyptum fratrem fugit, καὶ ὑποθεμένης Ἀθηνᾶς αὐτῷ ναῦν πρῶτος κατεσκεύασεν ἐν ᾗ τὰς κόρας ἐνθέμενος ἔφυγε. Inserta in medio verba libri non agnoscunt, nec puto esse genuina, τὴν κληθεῖσαν ὡς ἀπὸ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν θυγατέρων αὐτοῦ πεντηκόντορον. Nemo Græce pe-

ritior paulo ignoravit, πεντηκόντορον, vel πεντηκόντερον à numero remorum appellatam. Præterea ipſe ſibi contradiceret Apollodorus, qui lib. 1. Bibliothecę Argonautarum navim ita dictam ſcripſit, à numero nimirum remigum: Κᾀκεῖνος Ἀθηνᾶς ὑποθεμένης πεντηκόντορον ναῦν κατεσκεύασε τὴν προσαγορευθεῖσαν ἀπὸ τοῦ κατασκευάσαντος. Certe πεντηκόντορον ita dictam conſtat à numero remorum, ut τριακόντορον, & εἰκόσορον. Hyginus in libro de fabulis cap. ult. de inventionibus primis rerum, ait, *Minervam primam navem biproram Danao ædificaviſſe, in qua Aegyptum fratrem profugit*. Sed quæ eſt navis *biprora*? Certe in mendo navigat. Scribendum *dipleuram*, ut diſtingueretur à ratibus ſive σχεδίαις antiquis, quæ latera & laterum coſtas non habebant, utpote ex tignis planis inter ſe colligatis & coniunctis compoſitæ. An *dicrotam*? Nam Latine *dicrotas* dixit Hirtius. Sed per *dicrotom* intellexerit Hyginus quæ utrimque remis agitatur, τὴν ἀμφήρη, cum rates ſive σχεδίαι non agerentur remis. Atqui δικρότον ναῦν Græci vocant biremem cum gemino remorum ordine, quæ aliter διήρης, qualem m veri-

verisimile non est à Danao excogitatam. Quid si Græce scripsit, navem μακρὰν? Multi sane auctores sunt, Danaum primum esse auctorem navis μακρᾶς, navis *longæ*. *Biprora* omnino mendosum est, quamvis sciã naves διπρύμνους & διπρώρους aliquando factas, sed non talis ea fuit Danai. Vt ut sit, si primus Danaus navem reperit, non ea longa fuit, sed rotunda, cum rotundæ priores fuerint longis. Lonroga autem prima extitit qua Iason navigavit in Colchos, eaque πεντηκόντορος, quod quinquaginta remis in totum ageretur, & quinquaginta remiges haberet, ipsos nimirum Argonautas, qui hoc numero fuerunt. Quod enim Scaliger putat, plures Argonautas numeratos esse, & proinde maiorem, id est, longiorem Argo navim fuisse, fidem non facit, nec id evincit Theocritus qui τριακοντόζυγον ἀργὼ nominavit, quasi triginta remis in singulis lateribus impulsam. Poëtico quippe more numerum pro numero posuit, cum versus non ferret nomen quo verus remigum eius numerus exprimeretur. Nam viginti quinque tantum remiges habuit in singulis partibus, & in totum quinquaginta, unde πεντηκόντορος, vel πεντηκόντερος appellata,

ab antiquo verbo ἔρω quod eſt impello, unde ἐρωὴ impetus ὁρμὴ, à quo productum ἐρέσσω de remis quibus navis impellitur & incitatur uſurpatum, à quo ἐρέτης, ἐρεθμός. ἐρεσία, & ſimilia. Πεντηκόντορος igitur longa prima navis à quinquaginta remis quibus agebatur, unico utrimque ordine diſpoſitis, vicenis quinis ex una parte, totidem ex altera. Longitudo igitur eius tanta patuit à prora ad puppim quantum viginti quinque remiges ſuis ſedilibus ad remigandum ſedentes loci occupare potuerunt. Spatium autem inter duos remos, vel ſcalmos, fuit binorum cubitorum, ut infra dicetur. Hæc μονήρης plane fuit, & *uniremem* Latine liceat dixiſſe, quod tamen Latinis *auctoribus* non eſt uſitatum. Græci etiam μονόκροτα huiuſmodi navigia appellarunt quales minimæ fuerunt *Liburnæ* Romanorum, & minimi *Dromones* infimorum Græcorum qui remorum ſingulos habuerunt ordines. Et tales etiam hodieque *Galeæ* noſtræ quibus utuntur in mari mediterraneo. Poſt *uniremem*, vel μονήρη longam, inventa eſt *biremis*. Plinius: *Biremem Damaſtes Erythræos feciſſe.* Hæc δίκροτος Græcorum. Etiam διήρη dixerunt, ut μονήρη, & τελήρη. Sed quia
διή-

διῆρες magis uſitatum ad tabulata ædium deſignanda quæ in ſecundo ordine fuere, & δίςεγα dicta ſunt, ideo δίκροτον, potius de nave διήρει frequentatum, ut & μονόκροτον pro μονήρει. Heſychius, διῆρες, ὑπερῷον ἢ κλίμαξ. Etiam διῆρες pro duplici uſurpaaunt, ut μονῆρεο pro ſimplici. Unde μονήρεις λέξεις. Idem Heſychius, διήρη, διπλᾶ. Et certe eadem in aliis numeris compoſitio idem prorſus ſignificat. Τελήρης, triplex: τετρήρης, quadruplex, eadem forma qua ποδήρης à πȣ̃ς ποδὸς, quod uſque ad pedes defluit veſtimentum. Sic à κώπη, κωπήρης, & ſimilia. Cum igitur μονήρης ſit ſimplex à μόνος, unde μονήρεις λέξεις, μονήρη ζῶα, & μονήρης βίος, ὁ μοναχικὸς, ſolitaria vita, ita & διήρης duplex, ut διῆρες δωμάτιον, διήρης πύργος, cum duplici tabulato. A reliquis numeris compoſita ſimiliter, τελήρης pro triplici, τετρήρης pro quadruplici, & πενλήρης pro quinqueplici. An falſi ergo ſunt viri docti, qui putarunt, cũ iſta vocabula de navibus uſurpãtur, à verbo ἐρέσσω, quod eſt remigo, deduci? Nã ſi inde facta hæc vocabula numerum tantum remorum vel remigantium indicarent, διήρης idem eſſet quod δίκωπος, duobus remis acta navis, τελήρης τρίκωπος, trium

remorum, vel remigum. Atque ita de cæteris. Et ſane Latini cum *biremes*, & *triremes*, & *quadriremes* eo modo formarunt, quaſi Græcum διήρης, & τριήρης id ſignificaret, æque hallucinati videntur ac cum Græcorũ ὑάδας *ſuculas* reddiderunt. *Biremis* certe nihil aliud ſignificare poteſt quam duorum remorum navim, & *triremis* trium. At διήρης ναῦς duplex eſt navis, id eſt, duplici remorum ordine inſtructa, quæ & δίκροτος, id eſt, utrimque duplici remorum ordine συγκεκροτημένη, ut μονόκροτον ſimplice. Heſychius, διήρης ναῦς, ἣν καὶ δίκροτον καλοῦσι. Ita & ἀμφήρες, ab ἀμφὶ deductum, ut περιῆρες à περὶ, quod circuiri poteſt, quod in circuitu patet. Non enim ab ἐρέσσω compoſitum eſt. Inde ἀμφήρης ναῦς quę remos in utraq; parte habet, & remis undiq; inſtructa eſt. Heſychius interpretatur, ἀμφήρεις νῆας ἀμφοτέρωθεν ὁρμωμένας. Quod addit, ἢ ἐρεσσομένας, an rectum eſt? Eadem, ut videri alicui poſſet, ἀμφήρης ναῦς dicitur, quæ in omni parte remos habet, & διήρης quæ duplicem ordinem habet remorum, ac τριήρης quæ triplicem? Ea quippe quaſi duplex cenſetur navis quæ duplici remorum ordine navigat, ut ſimplex, id eſt, μονήρης, quæ uno agitur, quæ & ἀμφήρης appella-

pella-

pellatur. Sic πύργος μονήρης, qui etiam ἐπίπεδος dicitur, & nullum habet superius tabulatum, qui & μονόστεγος. Vt διήρης quæ duplex habet tabulatũ, est δίστεγος, & τριήρης τρίστεγος. Quæ ab ἐρέσσω composita non sunt, sed à numeris facta per productionem, ut μονήρης, de solitario, & similia. Certe διήρης πύργος, & τριήρης, duum aut trium tabulatorum, non videtur hanc appellationem sumpsisse à navi binorum aut trinorum ordinum, neque rursus navis διήρης, aut τριήρης, quæ binos aut ternos ordines habebant, ita appellatæ ab ædibus plurium tabulatorum. Quid igitur dicendum? Certe διήρης, & τριήρης, cum de ædibus usurpantur quibus bona aut terna tabulata, aliam habent originem, ut etiam significationem quam dictiones ὁμώνυμοι, cum de navibus plurium ordinum remorum sumuntur. Et certe ἀμφήρης ναῦς, omnino ab ἐρεσίᾳ sic dicta est, quod ab utroque latere remis sit instructa: Ita etiam εὐήρεις νῆες dicuntur remis instructæ, & κατήρεις, apud Herodotũ. Euripidi, πλοῖον κατῆρες. Hesychius, κατῆρες, κατηρτισμένον ἐρεθμοῖς. Inde etiam ἀμφῆρες. Ac δωμάτιον διῆρες, aut τριῆρες, quod remos non habet, non potest videri deductum ab eadem origine.

ne. Ἐνήρης, & κατήρης, & διήρης, & τελήρης, & reliqua de navibus hoc modo composita, ab antiquo verbo ἔρω veniunt, quod eſt remigo vel impello remis. Cum autem διῆρες, aut τελῆρες δωμάτιον dicitur, à verbo ἄρω derivatur, quod eſt coniungo, contabulo, ἁρμώζω. Vnde ἄρσαι compingere, ἀρτὺς compactio, quod & pro conventione ſumitur. Inde etiam ἄρθρα pro iuncturis, & articulis. Ab illo igitur ἄρω, compoſita μονήρης, διήρης, & τελήρης, quæ ſimplicis ſunt, duplicis aut triplicis ἁρμογῆς, vel duplici & triplici compagine contabulata. Apud Plutarchum in libro, πῶς ἄν τις αἴσθοιτο ἑαυτοῦ προκόπτοντος, vox διῆρες cænaculum ſignificat, non navem biremem, in iſtis, ὀλίγου δεῆσαι καταβαλεῖν ἑαυτὸν ἔκ τινος διήρους, *parum abſuiſſe quin ſe deiiceret ex quodam cænaculo*, id eſt, ſecundo ædium tabulato quod δίστεγον etiam dicebatur, & ὑπερῷον. Nec mirum porro, voces diverſæ ſignificationis, & ab origine diverſa venientes in hanc ὁμωνυμίαν cadere, cum ab utroque verbo ἄρω, & ἔρω, compoſita poſſint eamdem habere formationem, ut διήρης ab ἔρω, quod eſt duorum remorum, & διήρης ab ἄρω, quod eſt duplicis compagis, vel ἁρμογῆς. Hoc diſcrimen fa-

facile intelligitur in voce εὐήρης, quæ duo significat, & navem bene remis instructam, aut bonis remis incitatam, aut rem bene compactam, & compositam. Hesychius, εὐήρες, εὐέλατον, εὖ πεπονημένον πρὸς τὸ ἐρέσσειν. Ac εὐήρες ab ἄρω est, εὖ ἡρμοσμένον. Prima ergo longa navis ab Argo fuit μονήρης, id est, simplici ordine remorum utrimque instructa. Διήρης post illam inventa, etiam ex numero longarũ, cum duplici remorum ordine, quam & *biremem* improprie Latini vertendo dixere, Qui biremem invenit, nihil ad longitudinem prioris longæ simplicis addidit, sed tantum ad altitudinem, ut alterum remorum ordinem accipere posset infra alterum dispositum. Exempli gratia, navis longa Argonautarum prima, quæ πεντηκόντορος à quinquaginta remis appellata est, cum in singulis lateribus vicenos quinos remiges haberet, quæ biremis postea facta est, non plures accepit remiges in singulis partibus, sed alterum ordinem remigum inferiorem, superiori parem. Et cum prima longa μονήρης, quinquaginta tantum remiges habuerit, & vicenos quinos in singulis partibus, hæc διήρης longa quę & biremis, nõ longior facta est, nec pluribus remigibus in-

instructa per singula latera, sed pro simplici ordine remorum, duplicem sortita est. Et sic totum eius remigium centum hominibus constitit, qui quinquageni in simplice longa fuerunt. Leo de Biremi, ἕκαστος δὲ τῶν δρομώνων εὐμήκης ἔστω, καὶ σύμμετρος ἔχων μὲν τὰς ἐλασίας δύο, τήν τε κάτω, καὶ τὴν ἄνω. Perperam interpres vertit *triremẽ* quæ biremis fuerit. Sic igitur vertendum erat: *Vnaquæque autem biremis prælonga sit, & magnitudinis congruæ, duos habens ordines remorum, alterum superiorem, alterum inferiorem.* In unoquoque ordine viginti quinque iuga debere esse dicit, ita ut totidem sint in superiore atq; in inferiore, ac ad singula latera quinquaginta remiges sedeant, viceni quini in superiore gradu remigii, & viceni quini in inferiore, ὡς εἶναι, inquit, τοὺς πάντας κωπηλάτας ὁμοῦ, καὶ τοὺς αὐτοὺς καὶ τοὺς στρατιώτας τούς τε ἄνω, καὶ τοὺς κάτω ἑκατόν. Ex quo argumentum invincibile duci potest, falsissimam esse quæ hactenus in hominum doctorum sincipite regnavit opinio, illum ordinum multiplicem in navibus numerum, per longitudinem navis computari debere, non per altitudinem. Sic enim volunt, ordines illos, non in altitudinem, sed in longitudinem consideran-

derandos esse. Ab hisce ordinibus si bini erant in eodem latere navis, ipsas naves biremes, si terni, triremes, & sic deinceps nomen habuisse. In biremi, inquiunt, latus utrumque binis ordinibus, per lateris longitudinem dispositis, collocatis ibi sedilibus remigum, distinctum habebatur, in triremi tribus, atque ita in cæteris usque ad τετταρακοντήρεις, id est, eas naves quæ quadraginta ordines remorum habebant. Videamus igitur an hæc stare possit expositio per rei ipsius de qua agitur naturam, atq; ut βαρβαρώτερον, sed σαφέστερον eloquar, possibilitatem. Simplex longa navis quæ Græcis πεντηκόντορος dicebatur, singularem habuit in singulis lateribus ordinem remorum ex viginti quinque remigibus constantem. Fiat biremis, & per utrumque latus adhuc alterum ordinem accipiat remigum. Et pro vicinis quinis per longitudinem lateris sedeant quinquageni remiges, erunt in totum centeni. Sic duplo longior evadet hæc navis quam est πεντηκόντορος. Illa enim vicenos quinos tantum habet remiges in unoquoque latere, ista vero biremis quinquagenos. Age faciamus triremem. Ternos ordines pro singulis habebitur. Ita lon-

longitudini eius adiicietur quanta eſt unius longæ ſimplicis longitudo. Et ſic triremis hæc æque longa erit quam tres fuerint πεντηκόντοροι, coniunctæ à prora vel à puppi. Exeat quadriremis pro trireme, quattuor longarum navium ipſi longitudo conciliabitur, eadem manente latitudine inter utrumque latus, & altitudine à ſedilibus remigum uſque ad carinam. Duplicetur numerus ordinum, & pro quadriremi compingamus octerero, tantam adipiſcetur longitudinem quanta eſt octo navium *longarum*. Nam octoni ordines remorum in ſingulis eius lateribus eruat. Quid in parvo moramur, aut tricamur? Vno ſaltu, omiſſis in medio minoribus, recta ad eam quæ omnium maxima fabricata eſt, aſcendamus, quæ τετταρακοντήρης Græce dicebatur, à quadraginta ordinibus remorum, qualem à Ptolemæo Philopatore inſtitutam eſſe, ſcribit Plinius. Vltra non progreſſos eſſe, ex eodem Plinio conſtat, qui maiorem non nominavit. *Biremem*, inquit, *Damaſtes Erythræos feciſſe. Triremem Thucydides Aminoclem Corinthium. Quadriremem Ariſtoteles Carthaginenſes. Quinqueremẽ, Oneſicbton, Salaminios. Sex ordinum Xenagoras, Syracuſios. Ab ea ad Decemremem Mneſigiton Alexan-*

Alexandrum Magnum. Ad XII. *ordines Philostephanus Ptolemæus Solerem: Ad quindecim Demetrium Antigoni Ad triginta Ptolemæum Philadelphum. Ad* XL. *Ptolemæum Philopatorem, qui Tryphon cognominatus est.* Ita totus ille Plinii locus constituendus est, qui valde inquinatus circumfertur in editionibus. Ex nostra correctione Syracusii teste Xenagora sex ordines navis primi fecerunt, quinqueremem Salaminii teste Onesichtone. Maxima autem navis quæ in hoc genere facta est, fuit τεσσαρακοντήρης, hoc est, quadraginta ordinum remorum navis. Et à Ptolemæo Philopatore talem constat ædificatam, ut Athenæus ipse testatur, à quo descripta est, lib. v. Vt hinc liqueat mendosam & falsam esse in Plinio vulgatam lectionem, quæ fert Philopatorem illum Ptolemæum usque ad quinquaginta ordines navem curasse construendam. Si vera est illorum sententia, qui volunt, in uno navis latere omnes illos ordines fuisse dispositos, constetque ex his quæ diximus singulos ordines simplicis longæ vicenos quinos habuisse remiges, navis quadraginta ordinum in unoquoque latere mille remiges habuerit necesse est, tamque longa fuerit quam erunt quadra-

ginta

ginta naves *longæ*, eadem latitudine, & altitudine. Longiorem quidem fuiſſe probabile eſt nave *longa* ſimplici, immo & longiſſimam fuiſſe, conſtat, utpote quam perhibeat Athenæus ducentos & octoginta cubitos longitudinis habuiſſe. Sed proportione huic longitudini tam latitudo quam altitudo reſpondebant. Et quod mirum eſt, in tam vaſto navis corpore non plures fuere remiges quam oportuit eſſe ratione habita ad navem ſimplicem longã, quę centeno remige utebatur in ordine remorum ſingulari. Nam ſimplices longæ, non tantum extitere πεντηκόντοροι, ſed etiam ἑκατόντοροι. Pollux lib. I. cap. IX. ἑκατόντορος, πεντηκόντορος, τριακόντορος, εἰκόσορος. Maxima igitur longarum navium ſpecies quæ uno ordine remorum agerentur, fuit ἑκατόντορος, quinquagenis remis per ſingula latera inſtructæ. Iuxta hanc proportionem ſi biremem fieri placeat, iſta ἑκατόντορος ducentos remiges accipiet, centenos in ſingulis partibus. Si triremem, erat trecentorum remigum: ſi quadriremem fieri placeat, habebit quadringentos: ſi viginti ordinum ædificetur, hoc eſt, εἰκοσήρης, duo millia remigum ad eam impellendam opus erant

Si

Si ordines duplicentur, & duplo maior fiat navis quā εἰκοσύρης, quadraginta ordinum existet, & τετταρακοντήρης evadet, qualis illa fuit Ptolemæi Philopatoris ab Athenæo descripta, quæ & eadem proportione quattuor millia remigum habere debuit, & tot habuit, eodē Athenæo teste, γενομένης δὲ ἀναπείρας, ἐδέξατο ἐρέτας πλείους τῶν τετρακισχιλίων. Dicit, plures quaternis millibus, nec exprimit quanto plures habuerit. Sed certum, est ex ratione quam posuimus non plures habere debuisse. Præterea Plutarchus in vita Demetrii, in hac ipsa Philopatoris τετταρακοντήρει describenda, exacto & rotundo numero, quattuor tantum millia remigum ei tribuit. ἐρέταις δὲ τετρακισχιλίοις. Nec longe abit ab hac proportione quod quinqueremem Caii Plinius quadringentis remigibus incitatam fuisse ostendit lib. XXXII. cap. I, *De echeneide*, quæ qinqueremem Caligulæ remorata fuerat: *Circa navim invenere adhærentem gubernaculo, ostenderuntque Caio, indignanti hoc fuisse quod se revocaret, quadringentorunque remigum obsequio contra se intercederet.* Examussim responderet ratio si quingentos remiges illa quinqueremis habuisset, totidem nempe quot quinque simplices μονήρεις centenorum remigum.

Nec ſane video quomodo illi quadringenti remiges in quinqueremi poſſint iuſte dividi in quinos ordines, niſi ſingulis ordinibus quadraginta remiges tribuamus cuiuſque lateris. Ita in totum fuerint utriuſque lateris in quinos ordines remorum à ſummo ad imum diſtincti, remiges quadringenti. Triremis iuxta proportionem quam poſuimus habere debuit centum & quinquaginta remiges ſi ratio habeatur ſimplicis πεντηκοντόρου ſive μονήρους quinquagenis remigibus inſtructę, aut trecentos ſi centũ remiges dederis ei navi quę ſingulos ordines habeat. Polybius trirenibus Romanis totidẽ tribuit remiges nẽpe trecenos. At vetus auctor triremi ducentos tantum dat remiges. Sic enim ſcribit in Excerptis quæ manu exarata habuimus ex Bibliotheca Regia: Πεντηκόντορος ναῦς ἀπὸ τοῦ πεντήκοντα ἔχειν ἄνδρας, ὅπερ ἦν ἀριθμὸς λόχου. ἡ δὲ τριήρης προσηγόρευται ἀπὸ τοῦ τρεῖς ἔχειν ἐρεσίας, τέτταρας μέντοι λόχους, ἡ γὰρ ἀρχαία σύνταξις, διακοσίους εἶχε τοὺς ἐμπλέοντας. Simplici longæ, id eſt, ſingulorum ordinum μονήρει dat quinquagenos remiges, triremi ſive τριήρει quæ ternorum fuit ordinum, & trina remigatione agebatur, ducentos. Quomodo in ternos ordines diſtribui poſſint ut nihil ſuperet

aut

aut deſit non video. Si ſingulis ordinibus triginta tres remiges aſſignabimus, ducenti erunt & bini. Si triginta tres dabimus, non erunt integri ducenti ſed uno minus. Quæ ſummula excurrens vel deficiens non eſt conſideranda. Biremis Leonis in Tacticis exacte binos ordines habet, totremigum ſingulos quot erant in una πεντηκοντόρῳ, ſive μονήρει Sed & illud obſervandum, in illa nave Philopatoris quæ ducentos longitudinis cubitos habuit paucos habuiſſe videri in utroque latere remos præ tanta longitudine. Spatium inter duos remos quod vocabatur *interſcalmium* vulgo erat duum cubitorum, ut ex Vitruvio diſcimus lib. 1. cap. 11. ubi docet de ſymmetria quomodo in omnibus rebus & operibus ſit intellligenda, ut in hominis corpore ex cubito, pede, palmo, digito: in ædibus ſacris è columnarum craſſitudinibus aut è triglypho: *in navibus ab interſcalmio, quod διπηχυαῖον dicitur, item cæterorum operum è membris invenitur ſymmetriarum ratiocinatio*. Ergo interſcalmium vulgarium navium, ut puta triremium, ut plurimum erat duorum cubitorum, quo ſpatio remus à remo diſtabat. Iuxta hanc rationem in longitudine lateris navis à Philopato-

re constructæ debuerunt esse remi plus quam centeni & quinquageni, cum fuerint tantum quinquageni. Sed verisimile est, in illis enormæ magnitudinis & altitudinis navibus, quæ tot remorũ ordines à summo ad imũ haberent, non idem servatũ intervallum inter remos quod in minoribus navigiis observabatur. Et hoc est quod vult illo loco Vitruvius, prout est ædium sacrarũ magnitudo, ita etiam crassas columnas esse debere, ut symmetria sit. Giganteæ staturæ homo cubita, pedes ac palmos non habet similes pumilioni alicui. Ita ergo & in navibus, perinde ut sunt magnæ aut parvæ, ita alia ratio est eorum interscalmii, cum in maioribus navigiis sit longe maius spatium inter remos quã in minoribus. Est etiam forma quædam stata & mediocris navium, ut & ædium, & aliorum operum. In his interscalmium vulgo erat διπηχυαῖον. Remorum etiam ipsorum numeri non in omnibus eadem ratio & proportio. Non enim semper proportionem servatam in omnibus plane constat. Ecce enim *octeres* Ptolemæi, qui cum Antigono navalibus copiis dimicavit, adjutus Lysimachi navibus, centenos remiges in singulis lateribus habuit, quę ratione habita vel ad simplicem

plicẽ πεντηκόντορον non plures vicenis quinis habuiſſet. At ſi æquata fuiſſet octo ἑκατοντόροις, quinquagenos in unoquoque latere habere eam oportuit. Simplex πεντηκόντορος quinquaginta remigibus agebatur & remis quinis per ſingula latera. Si octo ordines his pares in navi ſtruxeris, navem illam octerem vel octiremem feceris, quæ numerum remigum in his octo ordinibus laborantium, ad quadringentos tantum accipiet. Non enim augebatur remigum numerus per longitudinem lateris cum ordines multiplicabantur, ſed in altitudine. At illa octeres Ptolomæi centenos remiges in unoquoque latere & in uno quoque ordine habuit. Sic in ſingulis lateribus octingenti, in duobus mille ſexcenti extitere. Corrigenda Mẽnonis verba in Photii Bibliotheca, apud quem ſic legitur, καὶ ὀκτήρης μία ἡ λεοντοφόρος καλουμένη, ἡ μεγέθους ἕνεκα καὶ κάλλους ἥκουσα εἰς θαῦμα. ἐν ταύτῃ γὰρ ἑκατὸν μὲν ἄνδρες ἑκατονστοιχοι ἤρεττον ὡς ὦ ἐκ θατέρου μέρους γένεσθαι, ἐξ ἑκατέρων δὲ χιλίους καὶ ἑξακοσίους. Ita hæc verba citavit Scaliger pro vulgatis, ἑκατὸν μὲν ἄνδρες ἑκατόνεστοχοι ἤρεττον. Sed qui ſunt ἄνδρες ἑκατόνστοιχοι? Non dicitur ἑκατόνστοιχος niſi de re quæ centenorum ſit ordinum, ut ἑκατόμπεδον quod

 cente-

centenorum eſt pedum. Certiſſima eſt noſtra emendatio, ἐν ταύτῃ γὰρ ἑκατὸν μ̃ ἄνδρες καθ' ἕκαστον στίχον ἤρεττον. *In hac enim centeni homines in unoquoque ordine remigabant.* Nam στίχους in navi Græci dixerunt quos Latini *ordines verſus* & *gradus*, ut paulo poſt dicã. Sed notandum eſt, Mẽnonem de illa octere dicere admirabili fuiſſe magnitudine textam. Si vulgaris fuiſſet, & pro ratione facta quæ ad πεντηκόντερον ſimpliciter referri poſſet, non plures ducentis aut quadringentis remigibus nacta eſſet. Nam τετταρακοντήρης illa Ptolomæi Philopatoris ſive quadraginta ordinum navis, non plures habuit remiges quam quadraginta ἑκατόντοροι. At octeres illa Ptolomæi alterius cũ remiges habere non deberet plures quã octo ἑκατόντοροι, totidem habuit quot ſedecim, & parem numerũ quem ordinaria ἑκκαιδεκήρης ſive ſedecim ordinum navis, ſed longe alio ordine diſpoſitos. Nam in octonis tantum ordinibus locati fuere in octere, quos ſexdeni ordines occupaſſent in ἑκκαιδεκήρει. Mirum etiam, illam quadraginta ordinum Philopatoris navim per tantam lateris longitudinem non plures quam quinquaginta recepiſſe remiges, cum octeres Ptolomæi cognomento Ce-

rauni

rauni centenos in unoquoque laterum & ordinum sortita sit. Illi ordines in octere, ut in τεσσαρακοντήρει & in aliis omnibus navibus quæ à numero ordinum denominabantur, à summo catastromate ad imam carinam numerabantur, ut & erant dispositi, non à prora ad puppim per lateris longitudinem, ut vulgo interpretantur viri doctissimi. Athenæus de illa Prolomęi Philopatoris navi, τὸ δὲ ἐγκώπιον ἅπαν μέχρι τῆς τρόπεως κισσίνην φυλλάδα καὶ θύρσους εἶχε πέριξ. Vbi male interpres vertit, *ea vero pars in qua remi collocantur.* cum τοῦ ἐγκώπου nomine universos remos intelligat quos hederis implicatos thyrsorũ in morem fuisse significat. & legendum in Athenæo, κισσίνην φυλλάδα κατὰ θύρσους εἶχε πέριξ, id est, *remi omnes à summo ad imam carinam hederæ frondibus involuti erant thyrsorum in morem.* Infimi ergo ordinis remiges circa carinam navis fuere, qui & θαλάμιοι vel θαλαμῖται dicti. Nam & ibi fuere τρόπει θαλάμιοι appellati. Pollux, οἱ δὲ περὶ τὴν στεῖραν ἑκατέρωθεν παρατεινόμενοι τρόπει, πρῶτος καὶ δεύτερος ὁ καὶ θαλάμιος. Grammatici quippe στεῖραν, interpretantur, τὸ ἐξέχον τῆς πρῴρας ξύλον κατὰ τὴν τρόπιν. Iidem στείρωμα τρόπιν quoque exponunt. Et τρόπιν, τὸ κατώτατον τῆς νεώς. Et in illo loco Pollucis libri

ſcripti ſic legunt, ὑπὸ δὲ τῆς σείρας ἑκατέρωθεν παρατεινομένη τρόπις. Ibi ergo θάλαμος navis, quod vulgo dicitur *fonds de cale*. Et inde θαλάμιοι remiges qui non longe ab aqua circa carinam navis remigabant. Ideo & breviſſimis remis utebãtur, & minimam mercedem accipiebant, quod minimũ laborarẽt, breves utpote remos movendo haud longe ab aqua. Scholiaſtes Ariſtophanis, οἱ δὲ θαλάμακες ὀλίγον ἐλάμβανον μισθὸν· διὰ τὸ κολοβαῖς χρῆσθαι κώπαις παρὰ τὰς ἄλλας τάξεις τῶν ἐρετμῶν, ὅτι μᾶλλον ἐγγύς εἰσι τοῦ ὕδατος. Quæ verba citata ſunt à Scaligero in Animadverſionibus ad Euſebium. Θάλαμος, ut dixi, eſt μυχὸς navis intimus & infimus ſinus. Ibi infimus ordo remorum & remigum. Heſychius: θαλάμια, κῶπαι αἱ κατώταται· καὶ οἱ ταύτην ἔχοντες τὴν χώραν θαλάμιοι λέγονται. Idem, θαλάμιος, κατώτατος ἐρέτης, ὁ κατωτάτω ἐρέσσων ἐν τῇ νηΐ. θαλάμιος λέγεται ὁ ἔσχατος, ὁ δὲ μέσος ζύγιος, ὁ δὲ ἀνώτατος θρανίτης. Pollux: Καὶ τὸ μὲν ἔδαφος τῆς νεὼς κύτος καὶ γάστρα καὶ ἀμφιμήτειον ὀνομάζεται, καλοῖτο δ' ἂν καὶ θάλαμος, οὗ οἱ θαλάμιοι ἐρέττουσι. Ex his perſpicuum eſt, quid ſit in navi θάλαμος & cur inde dicti ſint infimi ordinis remiges, circa imam navis partem qua carina eſt & fundum navis

haud

haud longe ab aqua remigantes. Media pars navis inter ſummam & imam partem vocabatur ζυγὰ, à qua remiges ζυγίοι qui in ea parte remos agitabant. Pollux: τὰ δὲ μέσα τῆς νεὼς ζυγὰ, οὗ οἱ ζύγιοι κάθηνται. Sequitur ſumma pars navis circa conſtratum, quæ pars θρᾶνος nunc cupabatur, à qua remiges θρανῖται vocati. Pollux: Τὰ δὲ περὶ τὸ κατάστρωμα θράνος, οὗ οἱ θρανῖται. Intelligit remiges θρανίτας. Ita tres ordines fuere remorum in triremi quæ tunc ordinaria fuit & maxime uſitata navis longæ forma. Ideo tres τάξεις Græci navis fecerunt cum ad triremem præcipue reſpicerent. Idem Scholiaſtes Ariſtophanis ad Ranas: ἦσαν δὲ τρεῖς τάξεις τῶν ἐρετμῶν, καὶ ἡ μὲν κάτω θαλαμῖται, ἡ δὲ μέση ζυγῖται, ἡ δὲ ἄνω θρανῖται. Tres erant ordines remorum: qui in ſuperiori parte remigabant dicti θρανῖται, qui in media ζυγῖται, in imo prope aquam θαλαμῖται, hoc eſt, in ipſo navis θαλάμῳ & fundo. Non poteſt igitur ſubſiſtere ſententia Bayſii eorumque qui eum ſequuntur, dividentium navem in tres partes per longitudinem, ut qui remiges ſunt in prima parte ad proram vocentur *thalamitæ*: qui in medio ſupra arborem, *Zygitæ*: qui in tertia ad puppim

pim *thranitæ* dicantur. Docendum prius Baysio fuit, partem navis quæ ad proram est infimam eius fuisse partē, & quæ ad puppim pro summa habitam. Pars quidem ad puppim magis erigitur, quæ ad proram paulo est depressior. Et præterea in puppi ædificabatur prætorium, sive tabernaculum ipsius ducis vel ναυάρχου, quo fiebat ut elatior videretur puppis. Pollux σκηνὴν vocat: Τὸ δὲ περὶ τὴν πρύμναν προέχοντα ξύλα περιτόναια καλεῖται. ἐκεῖ που καὶ σκηνὴ ὀνομάζεται τὸ πηγνύμενον στρατηγῷ ἢ τριηράρχῳ. Sed quod ad transtra attinet & sedilia remigum, æqualiter directa per totum navis latus porrigebantur, nec cum ea inæqualitatis differentia, ut alii in summo esse, alii in infimo dici possent. At auctores Græci θρανίτας remiges ad catastroma ipsum collocant & in summa navis parte, θαλαμίτας autem κατωτάτους, & ζυγίτας inter utrosque, in medio nempe navis corpore. Si autem hi tres ordines remigum in eadem longitudine ad remos sedissent, omnes ad catastroma fuere ponendi, non soli θρανῖται. At ζυγῖται præcipue ad mediam partem catastromatis collocandi fuisse videntur. Nam catastroma in navibus constratis inter duas turres erat dextra & sinistra. Pollux:

ix : Ἐὰν ᾖ ἡ κατάφρακτα τὰ πλοῖα, ὀπιναυτηρῶνται πυργοῦχοι, καὶ ἐπ᾽ αὐτῷ πυργίδια δύο, ἐξιὸν καὶ εὐώνυμον, ὧν μέσον τὸ κατάστρωμα. Præterea ſi navis divideretur per longitudinem in tres partes, ut cenſet Bayſius, eadem ratio eſſet diviſionis in omnibus navibus. Nulla ergo differentia erit quantum ad hanc longitudinis diviſionem inter triremes & biremes, inter has & illas quæ quadraginta ordines remorũ habebant, ut ea Philopatoris. Semper remiges in hac ut in cæteris diſtributi eſſent in tres partes & ordines, *thranitas*, *zygitas*, & *thalamitas*, cum hoc tamen diſcrmine ut τετταρακοντήρης plures haberet thranitas quam triremis, & plures zygitas & plures thalamitas. Unde igitur ea denominationis nata diverſitas in navibus, ut aliæ τριήρεις dicantur, aliæ τετρήρεις, aliæ πεντήρεις, aliæ ἑξήρεις, & ita de cæteris uſque ad omnium maximam τετταρακοντήρη? Nã ſi in omnibus omnium navibus tres fuere remigum ordines illis nominibus per longitudirem lateris diſpoſiti, nulla ratio eſt quæ ſuadeat diverſis appellationibus fuiſſe diſtinctas plurium remigum naves ab illis quæ paucioribus remigibus uterentur. Si τριήρης dicta eſt quod tres haberet τάξεις remorum

rum, ut notat vetus Scholiastes, θρανίτας, ζυγίτας & θαλαμίτας, cur τετρήρης appellata est à numero quaterno, cum tres æque ordines sortita esset ut τριήρης? cur πεντήρης? cur ἑξήρης? denique cur τεσσαρακοντήρης sic dicta à quadragenis ordinibus quæ non plures tribus habuit, ut omnis navis magna parvaque in tres ordines per longitudinē dividebatur? Hæc sunt plane ἀσύστατα. Quod autem in illis scholiis Aristophanis additum legitur, θρανίτης οὖν ὁ πρὸς τὴν πρύμναν, ζυγίτης ὁ μέσος, θρανίτης ὁ πρὸς πρῶραν, recentioris sunt manus, eo tempore adsuta quo iam Græci biremes, triremes & quadriremes, pluriumque ordinum naves non amplius noverant, sed sola μονήρη, quæ *Galeæ* sunt nostræ, quæ ab his trecentis aut quadringentis & ultra annis in usu sunt Europæis & Asiaticis, obliterato omni genere navigiorum quod pluribus remorum ordinibus consurgeret. Sed locus Pausaniæ à Bayfio productus omni modo evincit, ordines illos remorum in navibus priscis per altitudinē à catastromate ad imum navis fundum seu carinā esse intelligendos non per longitudinem laterum. Ita enim scribit in Atticis, lib. VII. Τὸ δὲ ἐν Δήλῳ πλοῖον οὐδένα πω νικήσαντα εἶδον, καθῆκον εἰς ἐννέα ἐρε-

ἰτας ἀπὸ τοῦ καταστρώματος. Id eſt, *Non meini videre navigium maius eo quod Deli eſt, in venos remigum ordines à cataſtromate ad num diſtinctum.* Interpres vertit, *è foris im eius novenis eminent remigibus tranſtra.* Quod quid ſit neſcio. Videtur hæc verba gnificare novenos tantum remiges per ranſtra ſediſſe in ſingulis eius lateribus. Nec hoc magnæ navis argumentũ fuerit, um vel minima navigia olim plures ha·uiſſe remiges certum ſit, ne piſcatoriis uidem exceptis. Verbum καθήκειν à ſummo ad imum deſcenſum denotat. Ideo ixit Pauſanias, καθῆκον ἀπὸ καταστρώματος, d eſt, à ſummo navis ad infimum eius undum in novenos ordines remigum patuit illud navigium Deliacum, & pronde fuit ἐννήρης illa navis. Quod novem antum remiges nominavit Pauſanias, ννέα ἐρέτας, totidemque remos, nimirum ea loquutione firmatur & Latino·rum nominum in talibus compoſitio, ut *biremis, triremis, quadriremis* & *quinqueremis.* Qui numerus remorum non in longum eſt accipiendus, ſed in altum. Duo remi quippe ſunt in biremi, id eſt, ut loquitur Pauſanias, duo remiges in altitudine à ſummo navis latere ad carinam. Tres remi in triremi eodem

ordine

ordine ſumendi à ſummo ad imum per altitudinem, non à prora ad pappim per longitudinem. Sic Aeſchylus in Perſis τρισκάλμους νῆας dixit pro triremibus, numerando ſcalmos non per longitudinem, ſed per altitudinem, ἐξέφθινθ' αἱ τρίσκαλμοι νᾶες ἄναες ἄναες. Non enim aliter τρίσκαλμος ναῦς poteſt accipi quam de trino ſcalmorum ordine in altitudinẽ. Quippe ſi acciperetur de lateribus, nulla navis unquam τρισκάλμος extitit, haud ſane magis quam triremis. Aequalem enim numerum ſcalmorum ſive remorum in utroq; latere habuerunt, non duos in uno, unum in altero. Ideo numero pari ſemper denominantur, non impari, δεκάσκαλμος, δωδεκάσκαλμος, & ita de cæteris. Sic in altitudinẽ deducti & numerati remi ſingulos remorum ordines denotant, & totidem εἰρεσίας. Nam τριήρης proprie dicitur quæ τρεῖς habet ἐρεσίας ſive τρεῖς ἐρέτας, alios aliis ſuperpoſitos. Inde eæ τάξεις ἐρετμῶν vocãtur, quia ut ordines militũ in bello quę τάξεις appellantur, alii aliis ſubiiciuntur, & ἐπάλληλοι ponuntur. Στίχοι quoque eadem ratione dicuntur remigum ordines, qua in pagina στίχοι ſive verſus alii poſt alios ponuntur, & inferiores ſubiiciuntur ſuperioribus. Memnon apud

Photium

Photium de octere Ptolomæi, ἐν ταύτῃ γὰρ ἑκατὸν μὲν ἄνδρες καθ' ἕκαστον στίχον ἤρεσσον. Excerpta Dionis manuſcripta in Bibliotheca Regia : Περσεὺς ναῦν τά τε ἄλλα μεγαλοπρεπῶς καὶ πέρα τοῦ συνήθους ἐξήσκησε, τὴν ἐρεσίαν ἐπὶ ἓξ καὶ δέκα στίχους ποιήσας. *In decem & ſex ordines remigio eius diſtincto.* An Virgilius *verſum* quoque appellavit hos remorum ordines in triremi, cum dixit?

-- Triplici pubes quam Dardana verſu
Impellit, terno conſurgunt ordine remi.

Sed *verſus* ibi eſt ἐρεσία. *Triplici verſu impellit*, id eſt, triplici ἐρεσίᾳ ſive remigatione atque ἐλασίᾳ impellit, quia remis æquor verritur. Vt alibi apud eundem, & *æquora verunt.* Et apud Lucanum in illo, *& longæ quæ verrunt æquora pinus.* Id eſt, remis ex pinu arbore. At ſequitur de triplici ordine remorum, *& terno conſurgunt ordine remi.* Alias *verſus* etiam ordo eſt apud eundem poetam,

-- Et ſeras in verſum digerit ulmos.

Id eſt, εἰς στίχον. Vtriuſque expoſitionis apud Virgiliū meminit eo loco Servius, ſed melior eſt qua *verſum* exponit pro tractu, in illis de navi quæ *triplici verſu* impellitur, Livius etiam *ſexdecim verſus* remorum in ἑκκαιδεκήρει dixit pro ſexdecim ordinibus, lib. XXXIII. *Quin & regiam unam inhabi-*

inhabilis prope magnitudinis, quam ſexdecim verſus remorum agebant. In Græcis fuit, ἑκκαίδεκα στίχοι ἐρετμῶν. Nam triremis tres στίχους habet remorum. Vegetius *gradus* dixit. Vt enim in ſcala gradus ſunt à ſummo ad imum directi, ita in navi plurium ordinum, gradus ſunt remigum, alii aliis ſuperpoſiti & ſuppoſiti. Sic enim ille lib. v. cap. VII. de modo Liburnarum, *Minimæ Liburnæ remorum habent ſingulos ordines, paulo maiores binos, idoneæ menſuræ ternos vel quaternos, interdum quinos ſortiuntur remigum gradus.* In Deliaco navigio cui novenos remiges à cataſtromate ad imum navis directos tribuit Pauſanias, totidem ut dixi remigum ordines & verſus & gradus intelligendos eſſe liquet. Sed Bayſius verba eius non ſe ſat intelligere prædicat, & corruptum etiam codicem putat. Nec rationem ſe videre poſſe ait, cur illud navigium ſe multo maximum noviſſe dicat Pauſanias, cum ignorare non potuerit decem, undecim, duodecim, quindecim & quadraginta remorũ in navibus ordines. Cum dixit Pauſanias, non ſe ſcire aliam maiorẽ navem fuiſſe illa Deliaca, quæ in novenos remorum ordines inſurgebat, non de extraordinariis illis navigiis intellexit quæ

ad pom-

ad pompam fabricanda curarunt aliquando reges aliqui, ſed quorum nullus alius uſus fuit, niſi ad oſtentationem potentiæ & magnificentiæ eorum regum qui conſtrui talia voluerunt. Nam inter communi uſu receptas & conſuetas naves nullam ſe vidiſſe aut ſcire maiorem Deliaca illa teſtatus eſt Pauſanias. Triremes aliæ aliis maiores fuere cum pari numero remorum, & totidem ordinibus. Sic de aliis. Ὀκτήρη Ptolemæi commendat Memnon, ut inſolita & mirabili magnitudine & pulcritudine præditam ſuper alias eiuſdem generis octiremes. Quod ad uſum maris & belli attinet, vix maiores quam novem ordinum conſtructas & notas fuiſſe veteribus certum eſt. Et quamvis Dio uſque ad decem ordines provehat navigia Antonii contra Auguſtum in pugna Actiaca, alii tamen auctores in novenos tantum ordines maximas eius claſſis naves proceſſiſſe autumant. Florus lib. IV. cap. XI. *Nobis quadringentæ amplius naves, ducentæ non minus hoſtium, ſed numerum magnitudo penſabat. Quippe à ſenis in novenos remorum ordinibus.* At Cæſaris naves eodem auctore *à triremibus in ſenos non amplius ordines creverant.* Pollux lib. I. cap. IX. de navibus,

maiores non recenset novenis ordinibus, quas ἐννήρεις Græci appellabant. Ita enim à maioribus incipit, ut in minimis desinat, ἑκατόντορος, πεντηκόντορος, τριακόντορος, εἰκόσορος. Hæ à numero remorum sic appellatæ, non ab ordinum ut illæ quæ in ήρης terminabantur, de quibus sic ait, ἐννήρης, τριήρης, διήρης, μονήρης. Tametsi autem ad denos ordines ex quorundam auctorum sententia pervenerint naves Antonii, illud tamen extraordinarium fuit, & fieri etiam potuit, ut illa ἐννήρης Deliaca illas δεκήρεις magnitudine superaret, quamvis uno remorum ordine inferior. Maxime autem ordinaria forma & stata magnitudo antiquarum naviũ bellicarum fuit in triremibus, & quadriremibus, atque ut Vegetius loquitur, idonea hæc mensura erat Liburnarum quæ ternos vel quaternos sortiebantur remigum gradus, interdum & quinos. Certe biremes & uniremes, quæ δίκροτα, & μονόκροτα, vel μονήρεις, Græce vocantur quales sunt quibus hodie nomen *Galearum* vel *Galerarum* datur, pro levibus habebantur apud veteres navigiis, non ad prælium idoneis navale, sed ad explorandum, aut quibus ad excubias uterentur. Basilius Patricius in ναυμαχικοῖς, capi-

capite περὶ ὀνομασιῶν τῶν νεῶν τῶν πρὸς πόλεμον ἐπιτηδείων, *de appellationibus navium ad prælium navale idonearum*, medium genus triremes facit inter magnos dromones, qui pluribus quam ternis agerentur remorum ordinibus, & qui singulis quales μονήρεις antiquis Græcis, & tunc γαλέαι nuncupabantur. Sed has parum commodas ad pugnam dicit maritimam, cum essent aptiores pro sua levitate ad speculandum, & stationes agendas, & ad lacessendos hostes. Ἦν γὰρ, inquit, καὶ μειζόνων πλῆθος δρομώνων. καὶ νῦν εἶναι χρὴ, οἷς ἐπιστῶσι τὰ λεγόμενα ξυλόκαστρα. ἀλλὰ καὶ μέσαι τριήρεις. καὶ μονήρεις τινὲς ταχιναὶ λεπταὶ γαλέαι, οἷς ἐν ταῖς βίγλαις χρηστέον, ἢ πρὸς ἐρεθισμὸν τῶν ἐναντίων, καὶ διάλυσιν τάξεων. Appianus in libro de bellis Illyricis, biremes quæ proprie *Liburnicæ* dicebantur à Romanis, ὀξέα καὶ κοῦφα δίκροτα interpretatur. Inhabiles eas fuisse ad bellicum usum infra ostendimus auctorũ veterum testimonio. Primæ autẽ naves quas Romaniin bello Punico secundo fabricarũt fuere triremes & quinqueremes. In prælio navali Ptolemæi cum Demetrio, de qua Diodorus lib. xx, minimæ naves in classe Ptolemæi fuere quadriremes, maximæ quinqueremes, cum haberet

naves longas centum & quadraginta. Τούτων δ' ἦν ἡ μεγίστη πεντήρης, ἡ δ' ἐλαχίστη τετρήρης. *Harum maxima in quinos ordines surrexit, minima in quaternos.* Demetrius etiam in sua classe nullas minores habuit quadriremibus, sed maximæ erant hepteres, plurimæ quinqueremes. At in omnibus ferme navalibus præliis quibus Græci inter se conflixere, Athenienses, Lacedæmonii, Syracusani triremibus solis usi feruntur. Et ipse Xerxes cum ad Græciam subiugandam numerosissimo exercitu tam terrestri quam nautico venisset, collectis totius imperii in unum viribus, cumq; mille & ducentas naves longas haberet, omnes triremes constat fuisse, quas τρισκάλμους vocat Aeschylus in Persis. Thucydides lib. 1. ostendit, suo tempore solis triremibus dimicationes navales confici solitas, cum scribit, πρῶτοι δὲ Κορίνθιοι λέγονται ἐγγύτατα τοῦ νῦν τρόπου μεταχειρίσαι τὰ περὶ τὰς ναῦς, καὶ τριήρεις ἐν Κορίνθῳ πρῶτον τῆς Ἑλλάδος ναυπηγηθῆναι. *Primi Corinthii feruntur proxime ad eum modum quo nunc bella navalia geri solent, res nauticas administrasse, inventis triremibus.* Nam antea solis πεντηκοντόροις, quæ singulis constabant remorum ordinibus, utebantur.

Græciȩ populi. Ad ea ſcholiaſtes notavit, μεταχειρίσαι, τὰ περὶ τὰς ναῦς, ἐναλλάξαι, τουτέστι, ἀπὸ πεντηκοντόρων ποιεῖν τὰς τριήρεις. Sed biremes tamen prius inventas fuiſſe veriſimile eſt, idque Plinius prodit, primã extitiſſe biremium inventionẽ, eaſq; prodiiſſe poſt ſimplicium longarum navium uſum, quæ quinquagenis remigibus agebantur, ſingulari ἐρεσίᾳ. Quarum biremium primos auctores facit Erythræos, referente Damaſte. Sed biremium in bello navali nullus ferme olim uſus fuit, & poſt triremes repertas, non aliæ uſurpatæ ſunt. Aminoclem eas primum apud Corinthios fabricaſſe ex Thucydide tradit idem Plinius, *Triremem Thycidides Aminoclem Corinthium.* Sed eo loco quem ſupra citavimus ſimpliciter ſcripſit Thucydides, apud Corinthios triremes primum inventas eſſe, non tamen eorum inventorẽ fuiſſe dicit Aminoclem. De quo ſtatim ſubiicit, Aminoclem Corinthium navium fabricatorem, ναυπηγὸν, feciſſe Samiis naves quattuor, nempe triremes. Vt appareat ex verbis ipſis Græci auctoris, inventionem & uſum triremium apud Corinthios antiquiorem fuiſſe Aminocle. Certe non dicit ab Aminocle primo iſtud inventum

manasse. Sic enim loquitur: Πρῶτοι δὲ Κορίνθιοι λέγονται ἐγγύτατα τοῦ νῦν τρόπου μεταχειρίσαι τὰ περὶ τὰς ναῦς, καὶ τριήρεις ἐν Κορίνθῳ πρῶτον τῆς Ἑλλάδος ναυπηγηθῆναι. Ecce primas triremes in Corintho factas fuisse diserte perhibet, nec quo auctore primũ ibi proditæ fuerint docet. Sed ut confirmet, à Corinthiis prodiisse primas triremes, statim addit, Corinthium Aminoclem naupegum Samiis tales naves quattuor ædificasse cum Samum venisset. Φαίνεται δὲ καὶ Σαμίοις Ἀμεινοκλῆς Κορίνθιος ναυπηγὸς ναῦς ποιῆσαι τέσσαρας. Ut alio argumento id comprobet, adiicit, & antiquissimum prælium navale, quod in Græcia memoratur factum, inter Corinthios & Corcyræos gestum esse. Ναυμαχία δὲ παλαιοτάτη ὧν ἡμεῖς ἴσμεν γίγνεται Κορινθίων πρὸς Κερκυραίους. Quasi diceret, iis navigiis quæ antea fabricabantur, bella navalia geri haud commode potuisse, cum ad bellicos usus non belle essent compacta, sed repertis triremibus à Corinthiis, exinde etiam belligerari mari cœptum, & Corinthios primos ναυμαχίας instituisse, cum & ipsi bellicarum navium, id est, triremium, primi essent auctores. Eusebius primam quoque triremem in Corintho navigasse scribit,

sed

ſed non dicit, Aminoclem primum eius repertorem extitiſſe. Quod nec ſane verum eſt, & Plinius ut in aliis infinitis heic quoque falſus deprehenditur. Legitur apud Hieronymum, ad annum MCCXXX. *Trieres prima navigat in Corinthum.* Quod ab Euſebio aliud agente ſcriptum eſſe notat Scaliger, cum prima triremis ſive τριήρης Corinthi fabricata ſit, *non aliunde Corinthum navigarit.* Sed valde ſtolidus fuerit, aut ipſe Euſebius, aut qui eum tranſtulit de Græco Hieronymus, ſi cum vellet inventionem primæ triremis tradere, ſcripſiſſet, in Corinthum primam navigaſſe. Nemo ex iſtis triremis inventionem magis ſcire poſſet quam ſi omnino nihil de ea prodidiſſet. Senſus communis expertem oporteret fuiſſe qui ita eam rem litteris mandaſſet. Quis non videt legi debere in Hieronymo, *Prima trieres navigat in Corintho.* Πρώτη τριήρης ἔπλευσεν ἐν Κορίνθῳ. Atque ita plane ſcriptum reperi in codicibus antiquis Palatinæ Bibliothecæ, quorum unus antiquiſſimus fuit, & litteris uncialibus exaratus. In alio etiam ſcriptum offendi, *Triremis primæ navigatio in Corintho.* In Corintho dixit, quia in Græco erat Euſebii, ἐν Κορίνθῳ.

θῳ. Vt Thucydides, καὶ τριήρεις ἐν Κορίνθῳ πρῶτον ναυπηγηθῆναι. Iſte dixit, *primum in Corintho navigaſſe.* Et ſane ſi Corinthi primum fabricatæ ſunt, etiam in Corintho primum navigarunt, & in mare ibi deductæ ſunt. Secundum triremis inventionem ad hoc exemplum & plurium ordinum poſtea conſtat ædificatas, quarum & in bellis navalibus frequens uſus extitit, præcipue quadriremium, & quinqueremium, uſque ad novenos ac denos ordines. Vltra hanc magnitudinem, ſi quæ ex pluribus ordinibus fabricatæ ſunt, ad pompam potius ut dixi, quã ad uſum bellicum inſtitutæ videntur. Omniũ igitur quæ olim ad bellum navale comparatæ ſunt, minimas conſtat fuiſſe triremes, maximas ἐννήρεις, ac δεκήρεις. Lucanus lib. III.

Cornua Romanæ claſſis, validæque triremes,
Quaſque quater ſurgens extructi remigis ordo
Commovet, & plures quæ verrunt æquora pinus
Multiplices cinxere ratem. Hoc robur aperto
Oppoſitum pelago, lunata claſſe: recedunt
Ordine contentæ gemino creviſſe Liburnæ.

Cum ad prælium ventum eſt, triremes,

&

&c quadriremes & pluriũ ordinum in cornibus positæ, & hoc robur hosti oppositũ lunata fronte. Liburnæ autẽ quæ ordine gemino crescebant, hoc est, quæ binos nactę erant remorũ ordines, introrsus recedebant, nec ad conflictum exponebantur, utpote minus habiles pugnæ, ut iam supra dictum est. Vides *crescere* dici gemino ordine, quæ duplici constant ἐρεσίᾳ, superiore, & inferiore, ut de dromonibus dixit Leo, qui biremes erant, δύο ἔχοντες ἐλασίας, τὴν τε κάτω, καὶ τὴν ἄνω. Sic Florus loquutus est, *Cæsaris naves à triremibus in senos ordines creverant*. Ita *crescens arundo* in aucupio dicebatur, ex pluribus calamis contexta, aliis super alios scandentibus, quos Græci συνθέτους, & πηκτοὺς καλάμους vocarunt. Latini *textas arundines*, ut Petronius. Tametsi autem Liburnas appellarint cuiuscumque generis naves bellicas, quæ & plurium ordinum erant, ut ex Vegetio constat, proprie tamẽ, ut in Lucano videmus, *Liburnæ* vocabantur biremes, & binorũ ordinum naves quia tales à Liburnis populis primã inventæ & usurpatæ. Inde & *Liburnicæ* passim pro biremi Latinis auctoribus, quæ Gręci δίκροτα vocabãt, ut cõstat ex Appiani loco quem supra produximus. Inter bel-

lis aptas naves eæ nõ reponebantur, ut ex Plutarcho liquet, qui eas diſtinguit à bellicis navibus, in Catone: Ἦσαν δὲ πεντακοσίων μὲν σὐκ ἐλάττους νῆες μάχιμοι, λιβυρνικαὶ δὲ, καὶ κατασκοπικαὶ, καὶ ἄφρακτα παμπληθῆ. Ergo triremes, & maiores omnes triremibus, in numero bellicarum: extra eũ cenſum Liburnicę duorum ordinum, hoc eſt, biremes. Inde Lucano in inſtruẽdo exercitu, cum navalem pugnã cæteræ parant capeſſere, *Liburnæ* recedunt. Hæ etiam διήρεις dictæ, ut ſupra docuimus. Multo minus quæ uno remigum ordine impellebantur inter bellicas numerari ſolebant olim, aut ad bellum aptari, cum nec biremes præliis navalibus idoneæ tunc haberentur. Non ſolum autem μονήρεις dicebantur, & μονόκροτα, ſed & κέλητες Græcis. Polybius in ſexto, ἐν οἷς ἦν καὶ πλοῖα πετταράκοντα. τούτων κατάφρακτα μὲν εἴκοσι, διαφέροντα ταῖς κατασκευαῖς. τὰ δὲ λοιπὰ τριήρεις, καὶ δίκροτα, καὶ κέλητες, id eſt, *triremes, biremes, & uniremes*. Nam κέλητα poſuerunt pro navigio ſingulis remorum ordinibus prædito quales erant πεντηκόντοροι. Nam κέλης proprie ſingularis eſt equus vel eques, ad differentiam ἀμίππων. Veteres quippe duobus aut pluribus equis iunctis utebantur interdum

dum, qui desultores dicti. Qui singulari equo veheret κέλης dictus, & ipse eques idem nomen habuit. Μονήρη ἵππον Græci vocarunt, ad differentiam, ut dixi, ἁμίππων. Hesychius, κέλης ἵππος, καὶ ἱππαςής. Μονήρη etiam, pro quo μονάτωρ editum est, exponit. Nisi μονόκροτον potius sit legendum. Quod verius. Lacones κέληρ dicebant pro κέλης. Inde *celer* Romanis pro equite, & *celeres* equites. Pro navigio singularis ordinis ac μονήρει, sive μονοκρότῳ, etiam usurparunt. Dores pro κέλης dixerunt κέληξ, ut ὄρνιξ pro ὄρνις. Αἴαξ, pro Αἴας, πρίςιξ, pro πρίςις. Inde Latinis *pristices* quæ Græcis πρίςεις, navigii genus. Ita & *Tigrix* pro *Tigris* scripsere. Sic ergo ex Dorico κέληξ *celecem*, & mox *celocem* fecerunt, de navigio levi, & expedito, ut erant μονόκροτα, & κέλητες unico remorum ordine agi suetæ. Vide rerum vices, & fata. Longarum navium prima inventio cœpit ab istis celecibus, vel celocibus, sive μονοκρότοις, quæ & μονήρεις Græcis, & nunc *Galeæ* nobis vocantur, quia singulos remorum ordinem habebant. Postea crevit, & producta est, ad denos usque ordines, quæ *decemremes* nominantur, quarum ut & in medio omnium à triremi usque, plu-

plurimus olim in navalibus conflictibus usus apud antiquos fuit, Græcos & Romanos. Postremo demum res ad principium suum rediit, in usum revocatis μονοκρότοις, quibus hodie solis pugnæ peraguntur navales, sublatis de medio omnibus quos ad hunc usum antiquitas celebravit, biremibus, triremibus, quadriremibus, aliisque usque ad decemremes. Mentio fit etiam in veterum scriptis ἡμιολιῶν, & τριηρημιολιῶν, de quibus ita disputatur inter viros doctos, ut videātur nescisse cuius generis ac formæ fuerint, & quid differrent à triremibus sive τριήρεσι, istæ quæ τριηρημιολίαι nuncupabātur. Scaliger ad Eusebium notat, aliam fuisse differentiam, ut naves citra magnitudinem alicuius eæ dicerentur ἡμιολίαι. Vt quæ infra magnitudinē τριακοντόρυ, ea dicebatur ἡμίολιος τριακόντορος, maior quidem quam εἰκόσορος, minor vero quam τριακόντορος. Sic, inquit, quæ citra magnitudinem τριήρυς, ea dicebatur τριήρης ἡμιολία. Nam τὸ ἡμιόλιον, continet assem cum semisse, ideo τριηρημιολία, erat magnitudine τῆς διήρυς, & præterea aliquanto amplior. Sed non perspicio dimidio hæc constare possint. Si τὸ ἡμιόλιον continet totum cum dimidio, & assem cum semisse,

misse, ea navis quæ dicitur τριήρης ἡμιολία, debet esse dimidio maior quam τριήρης, non minor. At Scaliger hoc vult, eam maiorem esse τῇ διήρει, minorem vero τριήρει. Quomodo igitur vera τῆς ἡμιολίας significatio in hac denominatione locum habere poterit, cum contraria ei nomini notio tribuatur? Ita etiam ἡμιόλιον τριακόντορον scribit maiorem esse quam εἰκόσορον, & minorem quam τριακόντορον. Iuxta hanc rationem & ἡμιόλιος πούς videretur esse longior semipede, sed brevior integro pede. Quis autem ignorat, ἡμιόλιον πόδα, esse sesquipedem, pedis spatio longiorem nẽpe mensurã semipede? Adiecta enim ad aliquam summam dimidia eius parte, fit numerus ἡμιόλιος. Vt si quis ad sex tria adiecerit, fiunt novem. Qui novenus numerus ἡμιόλιος est ad sextum. Ita ergo ἡμιολία τριακόντορος, accepta dimidia parte remigum qui agunt navem triginta remis constantem, debet quadraginta quinque remigibus instrui, & minor quidẽ esse πεντηκοντόρῳ, maior vero τριακοντόρῳ, pro dimidia eius parte. Idem dicendum de τριήρει ἡμιολίᾳ quæ iuxta rationem & proportionem ἡμιολίας, debet esse maior triere, pro dimidia eius parte. Falsum tamen est,

hanc

hanc τριηρημιολίαν fuisse maiorem τριήρει, quam minorem auctores omnes faciunt. Quærendum igitur quæ sit ratio huius appellationis. Non enim dubium, quin τριηρημιολίαι fuerint infra magnitudinem trierium. Ἡμιόλιος cum dicitur, semper is numerus refertur ad rem aliquam cui est ἡμιόλιος. Sic ἡμιόλιος πους est sesquipes. Ἡμιόλιος τόκος est usura quæ sortem continet, & dimidium sortis. Quæ & ἡμιολία absolute dicitur in concilio Nicæno. Certe quacumque de re usurpatur hic numerus ἡμιόλιος, totum & totius dimidium æquiperat & continet, τὸ ὅλον καὶ ἥμισυ ἔχει. Ἡμιολία, τὸ ἕν, καὶ ἥμισυ τοῦ κεφαλαίου. Ita omnino ἡμιολία ναῦς appellatur quæ ad aliam aliquam navem comparata dimidio maior est quam ea. Dicitur & ἡμιολία absolute de huiusmodi nave quæ comparatione alterius, magnitudinem eius æquat, & præterea etiam dimidia parte illam exsuperat. Videndum ergo quæ sit illa navis species cum qua collata ἡμιολία dimidio ampliorem magnitudinem habeat. Oportet id genus navigii fuisse valde usitatum, & commune. Sed etiam necesse est, minoris aliquanto formæ esse, atque etiam minimæ. Nam compara-

tio

io quæ ἡμιολίαν facit, non debet ſumi è maxima. Exempli gratia, inter naves quæ ſingulari ordine remigum inſtructæ ſunt, maxima eſt ἑκατόντορος. Nulla enim maior reperitur apud auctores. Si ad hanc magnitudinem referretur ἡμιολία ναῦς, de ea diceretur quæ centum & quinquaginta remis ageretur. Nam numerus centum & quinquaginta ἡμιόλιος eſt ad centum. Sed nomen non habet hæc navis apud Græcos. Alia igitur quærenda. Non illa etiam invenienda eſt, quæ mediæ ſit magnitudinis inter maximam, & minimam. Cum enim plures ſint quæ medium locum occupant inter maximas & minimas, ſemper vagaretur ſignificatio ἡμιολίας, nec quicquam certi de ea teneri poſſet. Ergo in minima hærendum ad quam comparatio ἡμιολίας fiat. Ea eſt εἰκόσορος. Nam inter naves quæ remorum ſingulis ordinibus aguntur, nulla nomen habet apud Græcos infra εἰκόσορον, quæ alicuius ſit momenti. Piſcatoriæ ſunt fere omnes hoc numero remigum inferiores. Hæc etiam uſitatiſſima & antiquiſſima forma fuit actuariorum navigiorum. Homerus Odyſſ. A. Νῆ' ἄρσας ἐρέτῃσιν ἐείκοσιν. Deſignavit εἰκόσορον. Alibi ſic expreſſim

pressim nominavit, ut in Odyss. I. ubi baculum sive clavam Cyclopis comparat malo navis ἐεικοσόρου, id est, vicenis remis incitatæ.

--- τὸ μὲν ἄμμες ἔϊσκομεν εἰσορόωντες,
Ὅσσον θ' ἱστὸν νηὸς ἐεικοσόροιο μελαίνης.

Corbitam reddidit Lucillius τὴν εἰκόσορον illam Homeri, cum eamdem rem ex illo versu Homerico declararet.

Multa homines portenta in Homero versificata
Monstra putant, quorum in primis Polyphemus ducentos
Cyclops longus pedes, & porro huic maius bacillum,
Quam malus navis corbitæ maximus ullæ.

Corbita est oneraria navis. Onerariæ autem quæ remis agerentur raro hunc numerum remigum transcendebant. Vnde maxima navis illa Hieronis oneraria, quam describit Athenæus, lib. v, ad εἰκοσόρου instar facta proditur. Ἦν δ' ἡ ναῦς τῇ μὲν κατασκευῇ εἰκόσορος, τριπάροδος. Non plus quam vicenis remis instructam fuisse indicat, ex unoquoque latere denis. Nam πεντηκοντόρος, inter longas naves locum habuit, qualis Argo prima fabricata est, cum simplici ordine remorum. Et nullam plane onerariam liquet fuisse

Meib. 88

fuisse πεντηκόντορον, cum enormis magnitudinis illa oneraria Hieronis, non plures habuerit remiges quã mediocris εἰκόσορος. At medium genus fuit inter πεντηκόντορον, & εἰκόσορον, ea nempe quam τριακόντορον vocabant. Ipsa est quam quærimus. Ei duplex nomen. A numero remorum dicta quippe τριάκοντορος, & à proportion ad εἰκόσορον, ἡμιολία appellata. Quia tricenarius numerus ἡμιόλιος est vicenarii. Si quæ onerariæ remis agebantur, eæ non plures quam vicenos habuerunt, & εἰκόσοροι ideo appellatæ. Quo plures autem remos haberet navis, eo necessario longior erat. Ideo & πεντηκόντορος *longæ* nomen meruit, & prima longa quæ inventa est tot remos est sortita, cum hac appellatione à numero remigum ducta. Media inter utramque, id est, inter πεντηκόντορον & εἰκόσορον fuit ea quæ dicebatur τριακόντορος, atque ἡμιολία, quia ἡμιολία esset τῆς εἰκοσόρου, qua piratæ vulgo utebantur. Non tam longa erat quam πεντηκόντορος, & longior εἰκοσόρῳ, leviorque & agilior, quia pluribus remis incitabatur. Thycydides lib. IV. τριακόντορον inter piratica navigia recenset, ἀλλὰ καὶ ταῦτα ἐκ λῃστρικῆς Μεσσηνίων τριακοντόρου καὶ κέλητος ἔλαβον. Veteres quoque Grammatici ἡμιολίαν pi-

raticæ genus eſſe interpretantur. Suidas, ἡμιολίοις, πειρατικοῖς πλοίοις. Auctor incertus apud enndem, & fortaſſean Polybius. Λῃσταί τινες εἰς πολυχειρίαν καὶ πειρατικαῖς ἡμιολίαις τῇ Λακωνικῇ προσενεχθέντες εἰς τὰ χωρία ἐσωτάμενοι λείαν ἀπήγαγον. Non ergo dubium eſt ex his quæ diximus, quin τριακόντορος & ἡμιολία idem ſit navigii genus, quo ut plurium piratæ uti conſueverant. Non enim longis navibus quales erant πεντηκόντοροι utebantur, nec rurſus onerariis quales εἰκόσοροι, quia tardiores erant, utpote paucioribus impulſæ remis. Aptiſſima forma videtur fuiſſe prædas in mari agentibus τριακόντορος ſive tricenis remis acta, quia levior eſſet & velocior εἰκοσόροις, quę uſitatiſſima ſpecies fuit onerariarum remis inſtructarum, ideo & τριακόντορος, ἡμιολία dicta eſt τῆς εἰκοσόρου. Actuaria autem fuiſſe navigia piratarum, id eſt, ἐπίκωπα ſive κωπήρη, certo certius eſt. Nullum autem actuariarum genus magis eorum propoſito convenire viſum eſt quam τριακόντορον. Salluſtius, *Ad hoc pauca piratica, actuaria naviga*, id eſt, τριακόντοροι ſive ἡμιολίαι πειρατικαί. Et hæ quidem ἡμιολίαι ſive τριακόντοροι fuere ſimplices, id eſt, unico remorum ordine inſtructæ, in ſingulis lateribus quindenos habentes remiges.

miges. At fuere etiam quæ pluribus ordinibus remorũ conſtarent, & binos ternoſque haberent. Quæ ternos habebant, dictæ τριηρημιολίαι, id eſt hemioliæ terno remorum ordine ſurgentes. Vox τριήρης generalis eſt de quacunque navi ternos remorum ordines ſortita. Sed cum abſolute ponitur, de longa navi id nomen intelligi debet, id eſt, de πεντηκοντόρῳ vel ἑκατοντόρῳ triplici remigiorum gradu adornata. Cum de minore navigio ſermo eſt, quod ternos habet remigum ordines, ἡμιολία τριήρης appellatur, vel etiam voce compoſita τριηρημιολία, quod eſt uſitatius. Heſychius, τριηρημιολία, ναῦς μακρὰ ἄνευ καταστρώματος. Vt plurimum vulgares trieres fuere conſtratæ, hoc eſt, cum καταστρώματι. Sed falſum eſt eam eſſe τριηρημιολίας ſignificationem. Nã τριηρημιολία nihil aliud fuit quam ἡμιολία triremis, id eſt, τριακόντορος τριήρης, nempe, terno remorum ordine inſtructa, ac triplici ἐρεσίᾳ incitata. Si ſimplex τριακόντορος ſive ἡμιολία tricenos habuit remiges in uno ordine, triplex in ordinibus ternis nonaginta habuerit oportet. Ita diſtinguit τριηρημιολίας & τριήρεις Polybius lib. XVI. μετὰ δὲ τούτων ἐννέα τριηρημιολίαι καὶ τριήρεις ὑπῆρχον. Trieres ſunt longæ naves cum ternis remorum ordi-

 nibus.

nibus, τριηρημιολίαι vero ſunt hemioliæ quæ ternos ſimiliter ut τριήρεις nactæ ſunt remorum ordines, & triplici ἐλασίᾳ impelluntur, ſed multū lōgitudine & magnitudine cedunt legitimis τριήρεσι. Nā τριήρης, ſic abſolute & κατ' ἐξοχὴν appellata, longa navis fuit quę triplici remigio navigabat. Ex longa ſimplici, ut iam docuimus, facta fuit triplex longa. Cum autem longa ſimplex πεντηκόντορος eſſet aut ἑκατόντορος, id eſt, quinquagenos aut centenos remiges haberet in ſingulari & unico ordine remorum; quæ ternos tales ſortita eſt ordines, triplum quoque numerum habuit remigum. Duplicata πεντηκόντορος remigii ordinibus, duplicat quoque numerum remigum. Idē de ἑκατοντόρῳ, quę maxima fuit longarum navium ſimplicium. Fac utramq; triplicem cum triplici ἐρεσίᾳ, & habebis τριήρη. Si quinquaginta remi fuerint in ſimplici longa, viceni quini erunt in unoquoque latere. Et in biremi totidem, & in triremi quoque, ut ſupra notavimus. Sed hic minimus numerus in longis fuit, ut Leo teſtatur, qui dicit, biremem ad minimum debere habere viginti quinque remiges in ſingulis ordinibus. Hæc duplex fuit πεντηκόντορος. At duplex ἑκατόντορος duplum

plum habuit numerum remigum in singulis lateribus & singulis ordinibus. At ἡμιολία simplex cum longe minori censeretur numero remorum, eadem proportione cum plures ordines accepit remorum, eundem quoque numerum habuit in singulis ordinibus quot habuit simplex in toto. Simplex ἡμιολία fuit tricenorum remorum, triplex ergo cum ternis ordinibus, habuit nonaginta. At triplex πεντηκόντορος centum quinquaginta. Triplex ἑκατόντορος in ternis ordinibus trecentos ut est apud Polybium. Apud Athenæum lib. v. de navibus quas habuit Ptolemæus Philadelphus, maxima eius navigia dicuntur fuisse tricenis ordinibus, hoc est, τριακοντήρη, qualia bina tantum habuisse eum narrat, unam εἰκοσήρη, quattuor τρισκαιδεκήρεις, duas δωδεκήρεις, quattuordecim ἑνδεκήρεις, triginta ἐννήρεις, triginta septem hepteres, penteres septemdecim, τὰ δ' ἀπὸ τετρήρους μέχρι τριημιολίας διπλάσια τούτων. *Tam quadriremes quam triremes & trieremiolias duplo plures.* Duum generum inde apparet fuisse τριήρεις, *longas* & cum terno ordine remorum, quæ proprie τριήρεις dictæ, & *actuarias* sive hemolias similiter triplici extructas remigiorum gradu, quæ proprie τριημιολίαι dicebantur, vel

ἡμιολίαι τετρήρεις. Fuere etiam ἡμιολίαι δίκροτοι, id eſt, cum binis remorum ordinibus. Vnde & Heſychius ἡμιολίαν interpretatur δίκροτον ναῦν. Item, ἡμιόλιος, δίκροτος. Et certe biremium illæ ſignræ & triremis etiam quas produxit ex antiquis marmoribus Bayſius, hemioliarum δικρότων & τριηρημιολίας potius εἰκόνες ſunt quam iuſtarum biremium aut legitimæ trieris ſive triremis. Nam illæ biremes quattuor tantum habent remos in ſingulis ordinibus, cum legitima biremis vel minimi modi viginti quinque remos per ſingula latera, & in ſingulis ordinibus quinquaginta habere deberet. At triremis illa cuius εἰκόνα idem Bayſius produxit, non vera ac iuſta fuit triremis, cum decem tantum habeat in totum remiges in trinis ordinibus, quattuor in primo ac ſummo ordine, & ternos in ſingulis duobus infra poſitis. An iſtam fuiſſe dicemus τριηρημιολίαν veterum? Sed & biremium ſpecies quas idem ex antiquis marmoribus exhibuit expreſſas, in ſuperiore ordine quaternos remos oſtentant aut ternos, in inferiore ternos. Etiamne putabimus has fuiſſe ἡμιολίας δικρότους? Si ita ſit, ſimplices ἡμιολίαι quaternos tantum remos vel quinos in ſingulis partibus ſive late-

ribus

ribus habuerint. Quod ſi placeat, vox ἡμιόλιος aliam in re navali ſignificationem videretur habuiſſe quã in Arithmeticis. Nã Arithmeticis numerus eſt aſſem continens cum ſemiſſe, τὸ ὅλον καὶ ἥμισυ. Vulgo vero etiam ſumebatur pro ſemiſſe. Nam ut ἡμιόλιον ſit ἥμισυ τοῦ ὅλου, ita *ſemiſſem* Latini dixerunt pro *ſemiaſſe*, quod ad verbum eſt, ἡμιόλιον, cum *aſſem* pro toto poſuerint, ut *ex aſſe*, ἐξ ὁλοκλήρου. Ita interpretatur Suidas in iſtis verbis auctoris Græci quẽ citat, qui videtur eſſe Polybius, δίδοσθαι τὸ ὀψώνιον τοῖς στρατεύειν αἱρουμένοις παρ' αὐτοῦ ἡμιόλιον τοῦ νῦν διδομένου. Et ἡμιολίους, ἡμισείας. Idem interpretamentum ἡμιολίου reperire eſt Heſychio notatum. Sic ἡμιολία ναῦς ad εἰκόσορον comparata cum hac ſignificatione, dimidiata eſſet εἰκοσόρου. Et cum εἰκόσορος viginti remis agitetur, ἡμιολία dimidium haberet numerum remigum, id eſt, denos, & in unoquoque latere quinos. Τριηρημιολία autem quę ἡμιολία eſt, ternis ordinibus extructa remorũ, denos in ſingulis ordinibus habens remiges, & in ſingulis lateribus quinos, tricenos in totum præferet. At ea triremis cuius exemplum ex marmoribus protulit Bayſius, vicenos tantum habet remos, in primo ac ſuperiori ordine octonos, in reliquis

duobus inferioribus ſenos, qui in totum ſunt viceni. An hæc τριηρημιολία fuit veterum, ut ſimplex ἡμιολία quæ denis tantum agebatur remis? Certe inter minoris formæ remigia Pollux ἡμιολίας recenſet. Poſtquam enim maioris κατασκευῆς naves recenſuit, tam onerarias, quam eas quæ *longæ* vocabantur, quæque in ορος & in ήρης terminabantur, μυριάγωγος, ἑκατόντορος, πεντηκόντορος, τριακόντορος, εἰκόσορος, ἐννήρης, ἑπτήρης, τριήρης, διήρης, μονήρης, ad minores deſcendit in utroque genere enumerandas, & poſtremo ad minimas: ἀκάτιον, δίκροτον, ἀμφηρικὸν, ἀμφήρης, δίηρες, δίκωπον, ἡμιολὶς, ἡμιολία, σκάφη, πλοῖον μονόξυλον. Apparet ex his, inter minimas naviculas reponi ἡμιολίαν. Quod ſi verū eſt non potuit aliunde nomen videri nacta quam à dimidio numero τῆς εἰκοσόρου. Et ſic ἡμιολίαι δίκροτοι & ἡμιολίαι τριήρεις ſive τριηρημιολίαι convenirent cum illis biremibus & triremibus quas Bayſius ex vetuſtis marmoribus exprimendas curavit. Cum autem talis τριηρημιολία in trinis ordinibus haberet tricenos aut vicenos remos, hic quæri poſſet, utrum τριακόντορος navis, qualis piratis tribuitur à Thucydide, tricenis remis in porrectum ſingulari ordine diſpoſitis incitata, celerior videatur fuiſſe τριηρημιολία

μιολίᾳ, quæ non pluribus remis ageretur, sed qui in ternos ordines alios super alios positos essent distributi. Non dubium est agiliorem fuisse pari remorum ordine quæ eos expansos in porrectum haberet unico ordine. Vt τριακόντορος ordinem simplici velocior erat ἡμιολίᾳ τριήρης, quę in tribus ordinibus tricenos remos haberet, in singulis denos. Sed si τριακόντορος illa simplex duplicetur remorum ordine pariter ac numero, ac pro tricenis impellatur sexagenis remigibus, hæc δίκροτος velocior erit μονοκρότῳ. Si triplicetur, & ternos ordines pro geminis accipiatur, & nonagenos remiges pro sexagenis, celerior etiam evadet biremi. Nec secus se res habebit in longis navibus. Simplex πεντηκόντορος quinquagenis remis una serie per utrumque navis latus dispositis agitur. Si seriem remorum duplices, & numerum duplo maiorem facias, vel triplices, non erit dubium quin triremis biremi velocior sit futura, & biremis monerem. Nam numerus remorum celeritatem navigio addit, sive in altum extructi sint pluribus ordinibus, sive in longum expansi singulari serie. Ita quinquęremis apud Livium celerior triremibus, & sex ordinum navis sive ἑξήρης apud Cæsarem

rem celeritate vincit triremem. Hoc tamen citra certam magnitudinem locum habuit, utpote uſque ad quinqueremẽ aut ad ſummum ſenorum ordinum navem. quales omnes fuere naves Auguſti in Actiaco certamine. Ἐννήρεις & in plures ordines extructæ tametſi pluribus impellantur remigibus, quia ex tanta altitudine remi cum pari efficacia vortices ſcindere non poſſunt, ideo tardiores eo ipſo evadunt, & ad motum regimenque difficiliores. Hinc Florus in Breviario Rerum Romanarum, Auguſti naves quæ quinque & ſex ordinum erant, habiles in omnia quæ uſus poſcebat, ad impetus & recurſus flexuſque capiendos, fuiſſe dicit, cũ illę Antonii, quę & pluribus remorum ordinibus extructæ ſurgebant, & pluribus ſubigebantur remis, propter enormem altitudinem graviores eſſent & ad omnia præpeditæ. Non ſolum autem longæ naves, quales fuere πεντηκόντοροι & ἑκατόντοροι, pluribus extruebantur in altum remorum ordinibus, ſed etiam breviores, ut erant piratarum τριακόντοροι & prædatoriæ naves, myoparones & celoces. Nam *myoparonem piraticum* Cicero in Verrinis *ſex remorum numero* factum fuiſſe ſcribit, id eſt, ſenorum ordinum.

 Sic

Sic enim triremis dicebatur & biremis à duplici ac triplici remorum ordine, ut iam ſupra docuimus. Et apud Livium *celoces piraticas*, & *quinqueremes celoces* legere eſt. Appianus τριηρικοὺς φασήλους appellat, phaſelos triplici ordine remorum extructos in altitudinem. Atqui phaſelus non inter longas naves, ſed inter minores. Cum hæc ita ſint, non videtur veriſimile, quæ pluribus ordinibus creſcerent navigia breviora, quattuor tantum aut quinque remos in ſingulis partibus eſſe ſortita. Altitudo non teſpondiſſet longitudini. Quoties igitur occurrunt in veterum ſcriptis τριηρημιολίαι naves, de ἡμιολίαις intelligendæ ſunt quæ τριακόντοροι erant, & ſic ἡμιολίαι habebantur ad εἰκοσόρους. Cum piraticæ autem naves ut plurimum τριακόντοροι eſſent, & proinde ἡμιολίαι, tricenis remis agi ſolitæ, quæ ternos ordines pari numero remorum in altum extructos accipiebant, ſic fiebant τριηρημιολίαι vel ἡμιολίαι τριήρεις. Eodem quippe modo quo longæ naves ſimplices πεντηκόντοροι & ἑκατόντοροι multiplicabantur remorum ordinibus, ita etiam τριακόντοροι. Atque ut πεντηκόντοροι ſimplices triplicatæ, dicebantur ſimpliciter τριήρεις, ita τριακόντοροι triplici remorum

ordine

ordine accepto vocabantur τριηρημιολίαι, id est, τριήρεις ἡμιολίαι, quia ἡμιολίαι & τριακόντοροι eædem, ut ex his quæ supra diximus constat. Nec audiendus Budæus, cui τριηρημιολίας eas fuisse placuit, quæ ternorum essent ordinum & semis. Nullas tales unquam naves antiquitas fabricavit: Inter triremes quippe & quadriemes nullæ fuere mediæ, nec dimidiatus ordo in ulla navi remorum unquam institutus legitur. Præterea vox τριηρημιολία id non potest significare, cum nihil aliud sit quam ἡμιολία τριήρης, id est, hemiolia cum ternis ordinibus, cum hemioliæ simplices essent, id est, singulari remorum ordine. Etymologici auctor miram navis ἡμιολίας expositionem habet, quam piraticam navem fuisse olim dicit, & sic appellatam quod pars ἡμιολία remigum remis destituta ex ea pugnaret. Ἡμιολία δὲ, inquit, πάλαι ἐλέγετο οὗ τὸ ἡμιόλιον μέρος ψιλὸν ἐρετῶν ἐστιν πρὸς τὸ ἀπ᾽ αὐτοῦ μάχεσθαι. *Olim dicebatur hemiolia navis piratica, quod pars eius dimidia & alterius dimidiæ etiam dimidia remis vacaret & remigibus, ut locus esset ex ea dimicandi pugnatoribus.* Ubi ἡμιόλιον μέρος videtur accepisse pro διμοίρῳ. Non enim video quomodo ἡμιόλιον μέρος navis aliter ibi exponi possit, præsertim cum ἡμιόλιον

ἀρε-

ἀριθμὸν ibi interpretetur τὸν ἔχοντα ὅλον ἄλλον ἀριθμὸν καὶ τὸ ἥμισυ αὐτοῦ. Sed cum ibidem ἡμιολίαν dicat esse ἥμισυ τοῦ κεφαλαίου, & subiungat de navi ἡμιολίᾳ, sic dicta quod pars eius ἡμιολία vacua sit remigibus ad pugnandum, sine dubio per ἡμιόλιον μέρος navis intellexit unum eius latus. Sed non vera mihi videtur hæc ἡμιολίας interpretatio. Sculptores autē marmorum antiqui, qui biremis ac triremis exhibēt picturas cum quaternis aut ternis per singula latera remis, videntur satis habuisse ad repræsentandam biremē ac triremem, numerum ordinum expressisse cum remorum nō exacte posuerint. Quod est verissimum. Nunquam enim tam parva navigia, ut illa erant quæ quaternos aut quinos remos in singulis lateribus acceperunt, plures ordines sortita videntur. A numero scalmorum appellabantur, & minimæ instar actuariarum navicularum habuere. Inde *actuarioli decemscalmi* mentio apud Ciceronem in epistolis ad Atticum, δεκασκάλμου, quod remis quinis nimirum per singula latera agebatur, & decem remis in totum. Sic etiam δωδεκάσκαλμον πλοῖον, quod duodecim remis impellebatur, senis in unoquoque latere. At piratica actuaria navigia τριακοντορα

ut

ut plurimum fuere, ut iam diximus, id est, tricenis remis agebantur, quindenis in unoquoque latere. Nunc de *longarum* navium ab *onerariis*, ac reliquis quæ *actuariæ* dicebantur differentia tradendum. Nam in his explicandis valde hallucinati sunt viri docti. Cum autem *longas* ab *onerariis* distinguat, item ab *actuariis*, lex. I. D. de postliminio, quod harum discrimen fuerit, aperiendum est. Summa navium distinctio fuit in *longas*, *onerarias*, & *actuarias*. *Longæ* dictæ à forma, quia onerariis atque actuariis essent longiores. Longitudinem faciebat remorum multitudo in singulis lateribus. Quo plures enim remos habebat in singulis lateribus, eo longiorem esse oportuit. Legitimum intervallum inter remos fuit binorum cubitorum. Unde interscalmium, quod est spatium inter scalmos ad quos remi religati erāt, διπηχυαῖον Vitruvio vocatur. Longius itaque debuit esse navigium quod viginti quinque remos in singulis partibus habebat, quale fuit πεντηκόντορον, quam quod quindecim tantum haberet ut τριακόντορον, aut decem, ut εἰκόσορον. Minimum autem navigium, quod in longæ navis appellationem cadebat, πεντηκόντορον esse debuit, & quinqua-

quagenis inſtructum remis per utrumque latus. Maximum fuit ἑκατόντορον, id eſt, centeno remige fluctus ſcindens, quinquagenis per ſingula latera remis. Intra πεντηκόντορον nulla navis longa appellata eſt. Et citra eum navium modum nullæ uſitatiores εἰκοσόροις aut τριακοντόροις. Εἰκόσορος onerariis, ſi quæ remigio impellerentur, conveniebat. Τριακόντορος lembis & myoparonibus piraticis, vel etiam *actuariis*, ad vectores transfretandos aut milites. Primam longam navem πεντηκόντορον fuiſſe cõſtat, quali Argonautas remiges, qui hunc numerum explebant, in Colchidem eſſe velificatos Græcorum monumenta teſtantur. Ideo nulla longa infra hunc modum & numerum. Simplex illa fuit, id eſt, una remorum ordine, quam μονήρη Græci dicebant, Latine *uniremem* liceat dixiſſe. Tales, ut dictum eſt, noſtræ nunc ſunt *Galeæ*. Perperam Scaliger, & qui eum ſequuntur, exiſtimarunt, hoc ſolum genus *longæ* navis nomine ab antiquis fuiſſe donatum, & differentiam *longarum* navium conſtituiſſe numerum ordinum. Quæ igitur unicum ordinem haberẽt, eas appellatas eſſe *longas*: quibus vero plures eſſent ordines, ab hoc cẽſu fuiſſe expunctas. Scribit enim ad

Euſe-

Eusebium, veteres primis temporibus, *longis* tantum navibus usos esse, & talem exstitisse, quæ Argonautas in Colchidem vexit. Sed hæc observatio falsissima, & sensui etiam communi, nedum rationi repugnat. Si prima navis, qua Argonautæ in Colchidem navigarunt, longa fuit, & dicta est quæ unico tantum remorum ordine agebatur, & qua nulla antea longior nota fuit; quæ postea ad hoc exemplum & ad hoc instar inventæ sunt, quæq; in duos pro uno, vel tres, vel etiam plures remorum ordines in altum extructæ, non minus longas factas esse perspicuum est quam illa longa prima & simplex, sed etiam longiores. Longa appellata est Argo uniremis, quinquagenis remigibus constans in una serie remigantibus. Biremis non minus longa fuit, totidem remos sortita in singulis ordinibus, quamvis binos ordines habuerit. Nec minus etiam longitudinis habuit triremis. Si quæ autem in plures ordines extructæ sunt, etiam longiores factæ sunt ut altitudini σύμμετρος esset longitudo. Ut constat illam Ptolomæi Philopatoris navem quadraginta ordinum, ducentos octoginta cubitos longitudinis habuisse, cum simplex ἑκατόντορος longa centeno tantum

Vide Meibomium in De fabr. tr. 8.

tantum cubitos plus minus haberet. Quinquaginta quippe vel quadraginta novem interſcalmia in ea fuere, quæ faciunt centenos cubitos. Si pedis menſura datur ſingulis ſcalmis, fient viginti quinque cubiti. Sic longa erat ἑκατόντορος ſimplex, tota ea parte quam remi occupabant, centum ac viginti quinque cubitos. Aeque longam fuiſſe oportet biremem ἑκατόντορον, & triremem, aut etiam ſi forte longiorem. Sed omnino longiores fuere quæ in tantam altitudinem ſurgebant, ut iam non binos aut ternos, ſed ſenos, ſeptenos, octonos, duodenos, vicenos, tricenos, & quadragenos remorum ordines accipere poſſet. Omnes igitur hæ naves æque longæ, aut etiam amplius, quam prima fuit quæ hoc nomine appellata eſt, quamvis plurium tabulatorum eſſent, *longarum* appellatione cenſebantur. Aeſchylus triremes Græcorum & Xerxis μακρὰς appellavit in Perſis.

Τάξις δ' τάξιν παρεκάλει νεὼς μακρᾶς.

Ubi vetus interpres, μακρὰν interpretatur πολεμικήν. Plutarchus vocat μαχίμους νῆας, in Catone. Tales triremes fuere, quadriremes, quinqueremes, uſque

ad decẽremes. Vltra hunc modũ & ordinum numerũ ostentationi potius, ut dixi, & pompæ paratæ, quam usui, & bello. Diodorus lib. XVI. Triremes vocat ναῦς μακρὰς, de Dione classem adversus Dionysium tyrannum ducente, Ἡρακλείδης δὲ ὁ καταλελειμμένος ὑπὸ Δίωνος ναύαρχος τῶν μακρῶν νεῶν ἐν Πελοποννήσῳ. Et paulo post: Ἧκε δ᾽ ἄγων μὲν μακρὰς ναῦς εἴκοσι, χιλίους δὲ στρατιώτας καὶ πεντακοσίους. Idem Diodorus, lib. XX. de Ptolemæo contra Demetrium navale bellum parante, naves eiusdem Ptolemæi, quæ omnes erant quinqueremes aut quadriremes, *longas* indigetat, εἶχε δὲ πάσας ναῦς μακρὰς ἑκατὸν καὶ τεσσαράκοντα. τούτων δ᾽ ἦν ἡ μεγίστη πεντήρης, ἡ δ᾽ ἐλαχίστη τετρήρης. στρατιωτῶν δὲ πορεία ταύτῃς παρηκολούθει πλείω τῶν μυριοκοσίων. Atque ita alibi passim idem auctor triremes, & plurium ordinem naves, quarum tunc ad bella navalia usus fuit, μακρὰς nominat, cum eo tempore simplices longæ, qualis fuit prima ab Argonautis inventa, ab usu militari certaminum navalium plane recessissent. Plutarchus in Pompeio triremes dictas esse naves longas, his verbis ostendit. ὡς δ᾽ οὖν ἐνίκα φεύγειν εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἀναχθεὶς ἀπὸ Κύπρου Σελευκίδι τριήρει μετὰ τῆς γυναικὸς, τῶν δ᾽ ἄλλων

οἱ

οἱ μὲν ἐν μακραῖς ὁμοίως ναυσὶν, οἱ δ' ἐν ὁλκάσιν ἅμα συμπαρέπλεον. Dicit, Pompeium cum uxore in fuga usum esse triremi, alios autem amicorum partim navibus similiter longis, partim onerariis adnavigasse. Aristophanes in Equitibus, quas primo τελήρεις vocaverat hoc versu, τὰς τελήρεις παραδραμὼν ἂν ᾤχετο, paulo post, ναῦς μακρὰς appellavit.

Πρῶτον μὲν ὁπόσοι ναῦς ἐλαύνουσιν μακράς.

Vbi vetus Scholiastes, πολεμίας, τὰς τριήρεις δέ φησι, τὰ δὲ στρογγύλα πλοῖα φορτηγά ἐστι. Idem poëta in Avibus:

Ἐκπονεῖν ὑψηλὰ τείχη, ναῦς τε κεκτῆσθαι μακράς.

Ad quem locũ idẽ interpres, τὰς τελήρεις exponit. Inde etiam *tectæ* longæ, quas Thasios invenisse scribit Plinius lib. VII. Eæ tectæ naves sunt Græcorum κατάφρακτοι, quæ κατάστρωμα habent, & Latinis *constratæ* etiam dicuntur: *Tectas longas Thasii.* Raro ea ætate aliæ tectæ, sive constratæ fiebant, nisi quæ plures gradus remigũ haberent. Argo sane quæ simplici ordine remorũ fabricata est, κατάστρωμα non habuit, sed plane ἄφρακτος fuit, ut Rhodiorum ἄφρακτα fuere sine catastromate, quę Latinis *aperta* navi-

gia. Ut mirer, astrologos Argo navi inter astra relatæ catastroma tribuere, & in eius catastromate quinque stellas, alios quattuor, collocare. Sed Hyginus recte pro catastromate *retectum* vocat. *Et sub retectum quinque.* Retectum idem est quod *protectum*, quasi replicatum, quod ex lateribus navis prominet, & provolat. Græci ἐξώστραν & ἐνθέτην appellant. Alii auctores καταστρωμα id in navi Argo vocarunt abusive. Nam κατάστρωμα est tabulatum in navibus constratis & bellicis in quo consistebant pugnatores in navali certamine. In navibus autem apertis, non è catastromate pugnabatur, sed è prora, & puppi, ut idem ait Plinius. *Tectas longas Thasii. Antea ex prora ac puppi pugnabatur.* In tabulis Astronomicis *castratum* corrupte scribitur in Argo navi quod est *constratum*, idem nempe quod κατάστρωμα triremium Græcarum. Recentiores vocarunt κατάστεγον. Basilius Patricius in Ναυμαχικοῖς, capite περὶ μερῶν νεὼς, τὰ δὲ ἑκατέρων τῶν τοίχων κατάστεγα, κατάστρωμα λέγεται, καὶ θρᾶνος, καὶ σανιδώματα. Altitudo igitur navis, & altiorum remigum ordo sumitur ex catastromate, quod & θρᾶνος, à quo remiges θρανῖται. Ergo triremes naves longæ. Et sane

cum

cum ea tempeſtate non aliæ forent in uſu bellico quam triremes, non alias etiam proprie *longarum navium* nomine appellabant, & ab *onerariis actuariiſque* diſtinguebant, quam triremes, quadriremes, & plurium etiam ordinum naves. Apud auctores omnes itaque Latinos, ut Cæſarē, Ciceronē, & alios, ubicunque fit mentio *longarum navium*, quæ ab *onerariis* ſeparantur, de triremibus eæ ſunt intelligendæ, aut etiam plurium ordinum navigiis quorum ad certamina navalia uſus fuit. Nec aliter Græcorum de his ſcripta interpretanda, cum uſpiam μακρῶν νεῶν mentionem faciunt. Vnicus extat locus apud Thucydidem poſitus, qui videtur obſtare ne triremes ſint longæ naves, quia à longis navibus τριήρεις diſtinguit his verbis, ex lib. 1. φαίνεται δὲ καὶ ταῦτα πολλαῖς γενεαῖς ὕστερα γενόμενα τῶν Τρωϊκῶν, τριήρεσι μὲν ὀλίγαις χρώμενα, πεντηκοντόροις δ' ἔτι καὶ πλοίοις μακροῖς ἐξηρτυμένα ὥσπερ ἐκεῖνα. Satis aperte hic ſeparat μακρὰ πλοῖα, ſive *longas naves*, à triremibus, ſive τριήρεσι. Sed omnino mendum eſt in his verbis, & pro μακροῖς reponendum μικροῖς, ita ſuadente loci ſententia. Troicis temporibus nondum erant τριήρεις, quod ex Homero li-

quet, qui earum non meminit. Corinthii primi perhibentur triremes inveniſſe. Ne poſt inventas quidem triremes ſtatim id generis navium ubiq; per Græciam uſus increbuit, ſed multis in locis adhuc utebantur πεντηκοντόροις, antiquorum more, & aliis minoribus navigiis, nempe εἰκοσόροις, & τριακοντόροις eodem modo, ut apud veteres ædificabantur, contextis, id eſt, cum ſingulis ordinibus remorum, non multiplici ſerie ordinum ſtructis. Nam poſtea non ſolum longæ naves, ut πεντηκόντοροι, in plures remorum ordines elevatæ ſunt, ſed etiã minores, ut τριακόντοροι, factæ ſunt τριηελκαὶ, & πεντηρελκαί. Si retineretur vulgata lectio in Thucydide, *naves longas* à πεντηκοντόροις diſtingueret, cum ſatis conſtet, primam navem longam fuiſſe πεντηκόντορον. Præterea diverſas idem faceret *naves longas* à triremibus, cum auctor æque Atticus, nempe Ariſtophanes, qui eodẽ ferme ſæculo vixit, μακρὰς ναῦς de triremibus dixerit. Ab eo igitur tempore, quo triremes & pluriũ ordinum naves ad uſum belli navalis receptæ ſunt, ſolæ fere *longarum navium* nomine venerunt. Quæ antea *longæ* dicebantur, cũ ſimplices erant, eæ appellatione κελήτων, & μονο-

κρότων,

κρότων potius censebantur. Omnes autem simplices sive μονήρεις naves, quæ infra longarũ magnitudinẽ erant, & πεντηκοντόρων, *actuariæ* vocabãtur, id est, κωπήρεις, vel ἐπίκωποι, ut τριακόντοροι, εἰκόσοροι, & quęcunque remis agerentur. Nam inde appellatæ. *Actus* est ἐλασία. *Agere* quippe est ἐλαύνειν, quod proprie dicitur de navigio quod remis agitur. Ab *actu* igitur, quæ est ἐλασία, omnis navis quæ remis agitur, *actuaria* appellabatur. *Actus* varia significat, prout est res de qua agitur. Via qua iumenta & vehicula agi possunt, Iurisconsultis *actus* est. Vnde differentia viæ, itineris, & actus. Apud agrimensores, quia mensuræ *agi* dicuntur, & *limites agi*, inde *mensuræ actus*, & *actuarii limites*. Sic quod *remis agi* dicitur navis, inde etiam *actus* est ἐλασία, sive ἐρεσία, & ex eo naves *actuariæ*, quæ remis aguntur. Græci quoque ἐλαύνειν proprie dicunt de navibus quæ remis impelluntur, & aguntur. Vt apud Aristophanem, ναῦς ἐλαύνουσι μακράς. Inde ἐλασία, pro *acta*, & κατέλαστα navigia Appiano quæ Latinis *actuvria*. Sed hodie apud Appianum perperam legitur, καταφράκτους ναῦς, pro καταλάτους, vel κατηρέτους. Livius lib. XXXVII. de fœdere Antiochi cum Ro-

 ma-

manis, *Tradito & naves longas, armamentaque earum, neve plures quam decem naves actuarias, nulla quarum plusquam triginta remis agatur, habeto.* Appianus in eadem re narranda ναῦς καταφράκτους appellat quas Livius *actuarias naves*. Quod omnino mendosum est. Nam κατάφρακτοι naves longæ fuere, & tectæ, & nulla κατάφρακτος facta est unquam quæ de longis non esset. Antiochus autem tradere omnes longas naves iussus, non retinuisset καταφράκτους, quia nulla κατάφρακτος, nisi longa Scribendum igitur in Appiano, ναῦς δὲ καταλάτους δέκα ἔχειν μόνας, vel κατερέτους, *naves autē habeto actuarias decē solas.* At Livius etiam expressit quod genus actuariarum liceret habere Antiocho, ut ne *actuarias* haberet maiores quam quæ triginta remis agerentur. Eæ sunt τριακόντοροι Græcorum. Nec maiores sane fiebant quæ infra magnitudinem longarum viderentur. Nam πεντηκόντοροι, id est, quæ quinquaginta remis aguntur, inter longas numerabantur, non inter *actuarias*. Prima quippe navis longa, qua Iason cum cæteris Argonautis in Colchidem navigavit, πεντηκόντορος fuit. Et perperā Bayfius, & alii recentiores interpretes, πεντηκόντορον Latine reddūt
actua-

actuariam, cum longa ſit navis. Antiochus autem qui ex pacto omnes longas naves quas habebat, tradere debuit Romanis, haud potuit retinere πεντηκοντόρους, cū eæ in cenſu ac numero longarū eſſent. Quāvis autē πεντηκόντορος, & omnes longæ naves, ſive ſingulorum ordinum forent, ſive plurium, remis etiā agerentur, non tamen *actuariæ* dicebantur, ſed illæ ſolæ quæ infra magnitudinem longarum erant. Non alius autem modus maior fuit actuariarum infra longas quam τριακοντόρων. Minimæ longarum fuere πεντηκόντοροι, ac maximæ actuariarum τριακόντοροι. Præter has & illas eſſe poterant τετταρακόντοροι, quæ quadragenis remis impellerentur, ſed earum nulla extat mentio in veterum ſcriptis. Et inde colligitur, maximas *actuariarum*, quæ à *longis* diſcernerentur, fuiſſe τριακοντόρους. Pollux lib. I. cap. IX. ἑκατόντορος, πεντηκόντορος, τριακόντορος, εἰκόσορος. Non infra hunc numerum remorum ſic dictæ ullæ *actuariæ* reperiuntur. Nam citra εἰκοσόρους, quæ vicenis remis agebantur, omnes minores *actuariæ* à numero ſcalmorum vocari conſueverant, uſque ad δίκωπον. Ut ὀκτωκαιδεκάσκαλμος, ἑκκαιδεκάσκαλμος, τεσσαρακαιδεκάσκαλμος, δωδεκάσκαλμος,

 δε-

δεκάσκαλμος, ὀκτάσκαλμος, ἑξάσκαλμος, τετράσκαλμος, δίκωπος. Hæc minima actuariarum fuit, ut maxima τριακόντορος. Δίκωπος autem dicta navicula quæ ab uno remige duobus ſimul remis agebatur. Μονερέτης vocabatur qui δίκωπον agebat. In verbis Pollucis ἑκατόντορος & πεντηκόντορος *longæ* ſunt. Τριακόντορος & εἰκόσορος *actuariæ* maioris modi uſque ad δίκωπον, ut dixi. Livius lib. XXX: *Quingentas fuiſſe omnis generis, quæ remis agerentur, quidam tradunt.* Generaliter de omnibus navibus quæ remis agerentur, id eſt, quæ ἐνήρεις, vel κατήρεις eſſent, intelligit. *Actuariæ* autem diverſæ à *longis*, ſed & ab *onerariis*, quamvis & multæ onerariæ etiam remis agerentur. Cæſar lib. V. de bello Gallico, cum naves onerarias curaret ædificandas, *actuarias fieri* eas iuſſit, id eſt, κατηλάτους, ſive remis agendas. Non enim omnes onerariæ remis agebantur, ſed ut plurimū remigio carebant, ſola uſæ velificatione: *Ad onera, & ad multitudinem iumentorum transportandam, paulo latiores, quam quibus in reliquis utimur maribus. Has omnes actuarias imperat fieri.* Ubi perperam vulgaris interpres Græcus, φορτικὰς reddidit *actuarias*, καὶ πάσας πρὸς τούτοις φορτικὰς ποιεῖσθαι προσέταξεν.

αξεν. Immo *actuariæ* ſunt naves quæ remigio utuntur. Et cum onerarias tum ædificari juberet Cæſar, voluit ut eæ onerariæ etiam fierent *actuariæ*, id eſt, remigio inſtruerentur, ut remis agi poſſent, quia, ut dictum eſt, pleræque tum onerariæ remis carebant, & præcipue illæ quæ apud Romanos uſitatæ erant. Græcanicæ quippe ὁλκάδες, id eſt, onerariæ, ut plurium actuariæ fuere, & quidem εἰκόσοροι, qui legitimus modus remigum fuit in onerariis, ut ante docuimus. Dio, cum illa ex Cæſaris commentario in ſuam hiſtoriam transferret, de navibus onerariis à Cæſare factis *actuariis*, medias eas factas ſcribit inter celeres & onerarias, τά τε ἄλλα καὶ ναῦς ἐν μέσῳ τῶν τε σφετέρων ταχειῶν, καὶ τῶν αὐτόθεν τῶν φορτίδων, ὅπως ὡς μάλιστα καὶ κουφίζωσι, καὶ πρὸς τὸ κύμα ἀντέχωσιν, ἐπὶ τοῦ ξηροῦ ἱστάμεναι, μὴ λυμαίνωνται, παρεσκευάσατο. Ex quibus perſpicuum eſt, communes Romanorum onerarias, non fuiſſe *actuarias*, id eſt, remis inſtructas. Nam Cæſar onerariis quas tunc fabricandas curavit, remigium addidiſſe ſe dicit, ut eſſent celeriores. Et ſic tertium genus navium ex his evaſit, inter *oneriarias*, id eſt, tardas naves, & *actuarias*, id eſt, veloces, medium. Nam

forma

forma *onerariarum* erant, ſed remiges habebant ſicut *actuariæ.* Ideo tradit Dio, illas Cæſaris onerarias ἐν μέσῳ τῶν ταχειῶν & φορτίδων fuiſſe. Nam *actuariæ naves* de celeribus intelliguntur, quia remi addunt celeritatem navigiis, & *actuariæ* eæ ſunt propriæ quę *actu*, id eſt, ἐλασίᾳ impelluntur, hoc eſt remigio, Virgilius *verſum* dixit,

--- triplici pubes quas Dardana verſu
Impellunt.

Id eſt, ἐρεσίᾳ, ἐλασίᾳ, ſive triplici actu. Non enim verſus ubi ςίχος eſt, ut putavit Scaliger. Nonius Marcellus: *Actuariæ, naviculæ celeres, dictæ quod cito agi poſſent.* At cito agi non poteſt navis, niſi ope remigum. Hinc *actuariæ* ab *onerariis* diverſæ apud Siſennam ex lib. III. Hiſtoriarum, eodem Nonio citante: *Quibus occiſis actuarias ad viginti, naves item complures onerarias incendunt.* Ergo *onerariæ* ſine remis, quia ab *actuariis* diverſę, quę remigio agebantur. Onerarię autem Cęſaris cum remis, ideo *actuariæ* ſimul & *onerariæ* fuere, atque, ut dicit Dio, inter ταχείας, & φορτίδας. Huiuſmodi onerarias quę remis incitabantur, Gręci δρομάδας ὁλκάδας, id eſt, citas vel celeres onerarias, aut, quod idem eſt,

remis

remis impelli ſolitas, quales & εἰκόσοροι, vocabant. Pollux: λέγοιτο δ' αὖ ταχεῖα ναῦς, καὶ ταχυναυτοῦσα, καὶ δρομάδες ὁλκάδες, ὡς Ἀριστοφάνης. λέγεται δὲ καὶ βαρεῖα ναῦς σιταγωγὸς, σιτηγός. Onerarię enim graviores ac tardiores, quia remis non agebantur: actuarię celeriores, quia remis impellebantur. At onerarię quę remigio utebantur, δρομάδες ὁλκάδες, Ariſtophani vocatę, id eſt, celeres onerarię, ſive remis incitatę. Ut Siſenna *actuarias* ab *onerariis* diſtinxit apud Nonium, ita etiam Dionyſius, in Antiquitatibus Romanis lib. III, ἐπικώπους, & ὁλκάδας, id eſt, *actuarias*, & *onerarias*. Ibi tradit, ἐπικώπους, id eſt, *actuarias naves*, ab oſtio Tiberis, quantęcunque ſint formę, Romam uſque pervehi remigio, onerarias autem, id eſt, ὁλκάδας, uſque ad trium millium modiorum onus, remulco ad urbem pertrahi, maiores autem onerarias, in ipſo oſtio ſtare ad ancoram, & minoribus naviculis fluviatilibus exonerari. Αἱ μὲν οὖν, inquit, ἐπίκωποι νῆες ὁπηλίκαι ποτ' ἂν οὖσαι τύχωσι, καὶ τῶν ὁλκάδων αἱ μέχρι τεισχιλιοφόρων, εἰσάγουσί τε διὰ τοῦ στόματος αὐτοῦ καὶ μέχρι τῆς ῥώμης ἐρεσίᾳ, καὶ ῥύμασι παρελκόμεναι κομίζονται. αἱ δὲ μείζους περὶ τοῦ στόματος, ἐπ' ἀγκυρῶν τοῖς ποταμηγοῖς, ἀπο-

ἀπογεμίζονταί τε, καὶ ἀποφορτοῦνται σκάφαις. Vbi ἐρεσία refertur ad ἐπικώπους, id est, *actuarias*: τὰ ῥύματα, id est funes, quibus trahitur navis oneraria quę remigio non utitur, ad ὁλκάδας. Hinc etiam constat, vulgares onerarias caruisse remigio. Τρισχιλιόφοροι autem onerarię modicæ formę modiquę fuerunt, cum maximæ fuerint μυριόφοροι, quas μείζους appellat Dionysius. Sic enim vocat Thucydides, alii etiam μυριαγωγοὺς dixerunt. Frumentariarum magnitudo *modiatione* æstimabatur, ut navis mille modiorum capax, vinariæ ab amphoris immo etiam frumentariæ: quæ alias merces vehebant in pondere consistentes, talentis vel centũpondiis sive cẽtenariis. *Quintalia* vulgo appellãt. Thucydides lib. IV. Λακεδαιμονίους καὶ τοὺς ξυμμάχους πλεῖν μὴ μακρᾷ νηῒ, ἀλλὰ τῷ κωπήρει πλοίῳ εἰς πεντήκοντα τάλαντα ἄγοντο μέτρον. Hodie à numero *tonnellorum*, ut appellant, magnitudinem onerariarum metiuntur. Sed hæc non sunt huius loci. Agimus hoc loco tantum de *longarum*, *onerariarum* & *actuariarum* differentia; in quas tres species genus omne navium potest dividi. Nam aut *onerariæ* sunt, aut *longæ*, aut *actuariæ*. Et his omnibus postliminii ius fuisse, ex

Cicerone & Aelio Gallo constat, qui *navem* generaliter nominant inter eas res mobiles quibus postliminium erat. Omnis autem navis, aut *longa* est, aut *oneraria*, aut *actuaria*. Actuariæ autem naves omnes quæ remis aguntur, à τριακοντόρῳ, hoc est, tricenorum remorum nave usque ad δίκωπον. Hęc tria genera his verbis recenset Appianus, lib. v. de bellis civilibus, διεφέροντο δ' αὐτοῖς νῆες βαρεῖαι μὲν ἕξ, κουφότεραι δὲ εἴκοσιν, λιβυρνίδες δ' ἔτι πλείους. Ubi βαρεῖαι νῆες sunt graves, & *onerariæ*: κουφότεραι *actuariæ*: λιβυρνίδες sive Liburnicæ, *longæ*. Eustathius scholiis in Dionysium περιηγητὴν, notat, in Lexico Latino vetere *Liburnicas*, exponi naves longas, ἱστέον δὲ ὅτι ἐν λατινικῷ λεξικῷ εὕρηται ὅτι λιβυρνίδες εἰσὶ νῆες μακραί. His tribus igitur generibus postliminum fuit. De *longis* & *onerariis* nihil est dubiū, cum Iurisconsultus eas nominatim recenseat inter illa quibus erat postliminium: *Navibus longis & onerariis propter belli usum postliminium erit*. Numquid minus usui ad bella navalia fuere *actuariæ*? Immo etiam usus vel maximi fuere ad transportandos milites, ad explorandum, ad alia belli ministeria plurima utiles *actuariæ*. Inde enim

sunt

ſunt exploratoriæ & ſpeculatoriæ naves, quæ Græci κατασκοπικὰ πλοῖα appellant, & περίπλους νῆας. Inde ſunt & στρατιώτιδες, vel στρατιωτικὰ πορεῖα, *actuariæ* naves ſive *vectoria* navigia tranſportandis militibus idonea. Sic enim Græci vocant. Diodorus lib. xx. de claſſe Ptolemæi bellum parantis navale contra Demetrium, εἶχε δὲ πάσας ναῦς μακρὰς ἑκατὸν καὶ τεσσαράκοντα, τούτων δὲ ἦν ἡ μεγίστη πεντήρης, ἡ δ' ἐλαχίστη τετρήρης, στρατιωτικὰ δὲ πορεῖα, τούτοις ἐπηκολούθει πλείω τῶν διακοσίων, ἄγοντα πεζοὺς οὐκ ἐλάττους τῶν μυρίων. Ea πορεῖα, *vectoria* ſunt, & *actuaria* navigia, non ſolum militibus vehendis, ſed etiam quibuſlibet idonea, unde & *vectoria* appellata Cæſari. Cum milites vehunt, ὁπλιταγωγοὶ appellantur, & στρατιώτιδες, & στρατιωτικὰ πλοῖα, diverſa utique à *longis* bellicíſque navibus, & ab *onerariis*. Cæſar lib. v. de bello Gallico *vectorias* vocat: *Qua in re admodum fuit militum virtus laudanda, qui vectoriis gravibuſque navigiis, non remigandi labore, longarum navium curſum adæquaverunt*. Hæc etiam *actuaria* fuiſſe, non eſt dubium, cum remigio actas ſignificet. Sed *gravia* vocat, quod erant *onerariæ* quas & *actuarias*, id eſt, ἐπικώπους, id eſt, remigio inſtructas, fieri curaverat Cæ-

Cæſar. Alioquin actuariæ quæ onerariæ non fuerunt, inter celeres naves ac leves reponebātur, non tamen ut exęquare poſſent velocitatem longarum navium, id eſt, triremium, quæ terno remorum ordine impellebantur, & lōge plures in ſingulis ordinibus remos habebant quam actuariæ? Maxima quippe actuaria τριακόντορος aut ad ſummum πεντηκόντορος fuit, id eſt, quadraginta remorum, ut ſupra oſtendimus, cum triremis in ſingulis ordinibus centenos haberet remiges, & in ternis in totum trecentos, & ad minimum centum quinquaginta. Celeres itaque naves fuere actuariæ in comparationem onerariarum & gravium quæ remis non agebantur, ſed comparatæ cum triremibus tardæ videbantur & ipſæ, præcipue illæ *vectoriæ* de quibus loquitur Cæſar, quæ onerariæ erant, remigio inſtructæ. Inde & *dromones* Latinitas infima voce Græca appellavit triremes à celeritate, Græci Conſtantinopolitani δρόμωνας quæ triremes veteribus, & *liburnæ* & *naves longæ* dicebantur. Iſidorus lib. XIX. cap. I. *Longæ naves ſunt quas dromones vocamus, quia longiores ſunt cæteris.* Quā vocem viri docti perperam apud Iſidorum mutāt in δρομάδες. Sed infimi imperii Græcis

δρόμωνες ut plurimũ fuere uniremes, quales sunt nostræ *Galeæ*, aut biremes, ut iam supra docuimus. Talia fuere ἄφρακτα Rhodiorum. Naves erant longæ μονήρεις & apertę, quas ab actuariis Cicero distinguit, quibus vectores transportabantur, lib. x. Epist. ad Atticum: *Recordor enim æstate cum illo Rhodiorum ἀφράκτῳ quam fuerim sollicitus. Quid duro tempore anni actuario fore censes?* Id est, vectoria nave & communi. Agellius lib. x. cap. xxv. Actuarias Græce vocari ἐπακτίους docet, vel ἐπιβάτιδας, id est, vectorias: *Gauli, corbitæ, codiceæ, longæ, hippagines cercuri, oriæ, lenunculi, actuariæ quas Græci ἐπακτίους vocant vel ἐπιβάτιδας.* Sic restituendus ex veteribus libris ille locus, qui vulgo corruptissimus circumfertur in editionibus. Cum *actuaria* generaliter omnis navis Latinis dicatur quæ remis agitur, ut iam demonstravimus, specialiter tamen de eo genere navium id nomen usurparunt quo homines vehebantur, quas Græci ἐπιβάτιδας aut ἐπιβατηγοὺς appellant, & sic vocatas ostendit Ulpianus leg. 1. D. de exercitoria actione, ubi eas ab onerariis discernit, quod hominibus tantum vehendis essent idoneæ, non etiam oneribus ferendis! *Quædam enim naves onerariæ,*
quæ-

quædam, ut ipsi dicunt ἐπιβατηγοὶ sunt. Et plerosque mandare scio ut vectores recipiant, & sic certa regione & certo mari negotietur, ut eæ sunt naves quæ Brandusium à Cassiopa vel à Dyrrachio vectores traiiciunt, ad onera inhabiles. Hæ sunt igitur quæ proprie *actuariæ* dicebantur, ut ex Agellio & Cicerone discimus, cum alias omnis navis quæ remigio utitur *actuaria* vocaretur. Actuariis autem illis sive vectoriis postliminium etiam fuisse haud minus quam onerariis non est dubitandum. Nam ad milites vehendos æque erant idoneæ, ut aliis vectoribus transportandis. Et falluntur viri doctissimi qui *actuariis* absolute negant postliminium fuisse, qui revincũtur ipsis Iurisconsulti verbis, dum ex omnibus actuariis solas videtur excipere quæ voluptatis causa habebantur, quibus postliminium non esset: *Non piscatoriis, aut si quas actuarias voluptatis causa paraverant.* Ergo cæteræ omnes actuariæ exceptis iis quæ voluptatis causa parabantur, postliminii ius habebant. Piscatoriæ etiam actuariæ quia remis incitabantur. Unde & *actuariolum navigium decemscalme* Ciceroni, id est, decem remorum. Vel δίκωπον navigium actuarium est. Falsus est etiam vir plurimæ ac variæ le-

ctionis Hugo Grotius in libris de Iure pacis & belli, qui *lusorias* naves simpliciter & absolute iure postliminii caruisse affirmat, lib. III. cap. IX. Inter eas quæ postliminii ius habent, *Naves scilicet longæ, atque onerariæ, non item lusoriæ aut actuariæ voluptatis causa paratæ*. Non omnes, ut iã diximus, actuariæ voluptatis causa paratæ, cæteris autẽ præter has, id est, omnibus navigiis quæ remigio agerentur, ius postliminii fuit. Sed nec *lusoriis* absolute id ius negatum. Nam *lusoriæ* etiam dictæ sunt quæ ad belli usum præparatæ erant, & ad limitum custodiam destinatæ in Danubio & Rheno excubabant. Quæ ex his refectæ fuerant vetustate corruptis, transvectioni speciei annonariæ serviebant. Quas nemo etiam iure postliminii fraudaverit. Extat titulus in Codice Theodosiano, de *Lusoriis* Danubii, leg. unica, in cuius fine hæc leguntur: *Illo nihilominus observando, ut istis secundum dispositionem tuæ præstantiæ ad belli aleam præparatis, atque in conflictus specula munitissima statione vel discursus opportunitate diligenter positis, hæ duntaxat quæcunque ex veteribus fuerint reformatæ, transvectioni speciei annonariæ secernantur*. Sic enim hæc scribenda, quæ in editis corru-

pta sunt. Duo genera ibi *lusoriarum* facit, *iudiciarias* & *agrarienses*. Iudiciariæ erant quæ ipsis præsidibus limitis inserviebant, *agrarienses* quæ stationes in flumine habebant agrarias. De his lusoriis Danubii mentionem etiam habet Vegetius lib. VI. cap. ult. *De lusoriis quibus in Danubio quotidianis utuntur excubiis reticendum puto*. Vopiscus in Probo *lusoriarum Rheni* meminit, quæ idem munus habebant in illo limite tuendo, quod illæ Danubii *lusoriæ* ad limitem Mœsicum & Scythicum defendendum. *In Rheno*, inquit, *Romanas lusorias Barbari incenderunt*. Ad quem locum videnda quæ notavit Salmasius. *Lusoriæ* illæ lembi fuere, ut idem observavit, & qui in his excubabant milites *Lembarii* dicti, ut *Classici* qui in Liburnis ac longis navibus ad mare tutandum excubabant milites. In leg. IV. Cod. de officio iudicum militarium, iniungitur huiusmodi ducibus limitum, *ut castrorum refectionis & lusonarum curam habeant*. Ita enim ibi scribendum, non *clusuriarum*, nec *luxuriarum*, nec *lustrationis*. Item leg. IV. Cod. de officio magistri officiorum, *Curæ tui perpetuæ culminis credimus injungendum, ut super omni limite sub tua iurisdictione constituto*

quemadmodum ſe militum numerus habeat, caſtrorumque ac luſoriarum cura procedat, quotannis ſignificare nobis propria ſuggeſtione procures. Utut alii defendant & explicent vulgatam lectionem in hac & in ſuperiore lege Codicis, veriſſima eſt Salmaſii coniectura, *luſorias* reponentis, quæ naves, ut dixi, fuere ad cuſtodiam limitis conſtitutæ, in iis fluminibus quæ imperium Romanũ à barbaris diſterminabant. Quæro à viro doctiſſimo an iſtæ *luſoriæ* non pertineant ad ius poſtliminii. Sed miror etiam eundem virum, cum ea enumeraret quibus poſtliminii ius non erat olim, cur *piſcatorias* naves reticuerit, quas nominatim ex earum numero navium exemit Iuriſconſultus quibus negavit ius eſſe poſtliminii. An voluit Hollandis ſuis favere & cavere, qui lõge maximum numerum habent piſcatoriarum navium, quibus nollet hoc ius ademptum? Magnopere porro errãt viri docti qui putant *luſorias*, quæ ſic vocantur Senecæ, & voluptuariæ ſunt naves, eaſdem eſſe cum illis *luſoriis*, quibus ad excubias & ſtationes agendas in limite utebantur Romani. Non omittam, in loco Agellii, quẽ ſupra emẽdavimus, ubi *actuarias*, quomodo Græce dicerentur, expoſuit, viros doctos perpe-

perperam pro ἐπιβάτιδας legere ἐπακτρίδας, quæ ſunt naves piſcatoriæ. Nam ἐπακτρεῖς Græce piſcatores dicebantur ab inducendis in retia piſcibus, item venatores ab inducendis quoque feris in plagas ac retia. Inde ἐπακτρὶς navigium piſcatorium. *Actuaria* autem proprie ſumpta non ſignificabat Latinis navem piſcatoriam, ſed eam quam diximus, & cui poſtliminium æque fuit iure Romano, ut *longis* & *onerariis*.

CAP. XXIX.

Lex XXVI. *Publia Mævia* π. *ult. explicata. Non eam adverſari receptæ vulgo opinioni, quæ docet, confeſſiones non ſcindi in rebus civilibus, ſed integras accipi debere. Perperam eam legem ab Advocato Pariſienſi eſſe emendatam.* De *obligatione nominum. Privatam ſcripturam olim fidem fecisse debiti. Hanc eamdem & litterarum obligationem dictam. Legem ſupraſcriptam ea parte mendoſam videri quam non viderit Advocatus.*

DUm omnia curioſo oculo circumvehor ac percurro in obſervationibus Advocati Pariſienſis, inſpecturus an aliquid me fugiſſet animadverſione dignum, ſingulis perluſtratis, comperi

me omisisse leg. XXVI. D. depositi, quam idem homo, non tam acutus criticus quam disertus Advocatus, corrigere tentavit cap. II. earundem emendationum & observationum. Sollemnem quippe hariolationem ibi quoque adhibuit, glossema fingendo quod nullum erat, & ea verba quasi superflua temere resecando quæ ad legis intellectum plane necessaria videntur. Vulgo receptum esse ibi notat, cōfessiones non scindi in rebus civilibus, sed integras accipi debere ex leg. XXXIX. D. de operis libertorum, Cui sententiæ non leviter putat adversari leg. Publia Mævia XXVI. ℣. ult. D. Depositi, ubi confessionem de deposito valere adversus depositarium, non itē de pecunia debita ab eo qui res de quibus agebatur deposuerit, significare videtur Paulus. Hæc Advocatus. Videndú igitur an illæ leges contrariæ sint, & pugnantes inter se frontibus adversis sententias contineant. Quod ex utriusque themate posito facile constabit. Verum quidem est confessiones non scindi in rebus civilibus, sed integras accipi debere, si ea res agatur quæ dividi non debeat, quia una sit & unam confessionem contineat, quam in partes scindi non o-

porteat. In lege XXXIX. de operis libertorum, ſtipulatio à patrono ita facta refertur, *Si decem dierum operas non dederis, viginti dare ſpondes?* Operas, id eſt, diurna officia à libertis exigebant qui eos manumiſerant, non item pecuniam ne libertati hoc onus imponeretur. Ideo prætor ne premerentur ac nimis onerarentur libertinæ perſonæ iudicium operarum ſe daturum in libertos ac libertas edicto de ea re propoſito pollicebatur, non vero pecuniæ à libertis promiſſæ, vel à patronis ſtipulatæ. Quid igitur feciſſet prætor cũ patronus à liberto ſtipulatus erat viginti, ſi decem dierum operas non dediſſet? Videndum eſſe reſpondet Iuriſconſultus, an nec viginti actio danda ſit, quaſi onerandæ libertatis gratia promiſſi ſint, nec operarum quæ promiſſæ non ſunt. Operas non promiſerat patrono libertus. Ergo nec exigi poterant. Promiſerat nummos viginti, ſed eos non debebat, quia nec eos ſtipulari patrono licuit. Sed quærit ibidem Iuriſconſultus, an non fingi debeat, operas duntaxat promiſſas eſſe ne patronus omnino excludatur. Et in ea ſententia eſt, ita fingi debere, ac prætorem quoque ita ſentire, operas duntaxat fuiſſe promiſſas. Aliam ibi

quæstionem proponit Paulus, quæ ex priore consequitur: *An libertus impetrare debeat, ne maioris summæ quam viginti condemnetur, quia videtur quodammodo patronus tanti operas æstimasse, ideoque ipse non deberet egredi taxationem viginti.* Sed cur hanc sequentem esse quæstionem dicit, aut cur id proponit disceptandum, cum de eo videatur quæri non debuisse, si operas tantum debuit præstare libertus, quamvis viginti promiserit patrono eam summam stipulanti, si decem dierum operas non dedisset? Nam dixit ante Paulus, actionem in viginti non dari, quasi libertatis onerandæ causa promissi sint, sed nec in operas ipsas, quia promissę non sint. Videri tamen, hanc fictionē admitti posse, quasi operæ duntaxat promissæ essent, ne patronus scilicet & operas perderet, & nummis quos pro operis stipulatus est, excideret. Atque ita prætori placuisse, scribit, nimirum operas duntaxat fuisse promissas. Cur igitur ad sequentem quæstionem devolvitur? Quia dubitatum, an libertus impetrare debeat, ne maioris summæ quam viginti condemnetur à prætore. Atqui dixerat, actionē à prætore patrono non dari in illos viginti nummos quos stipulatus est pro operis
decem

decem dierum, cum ea nempe fictione, quasi operæ duntaxat promissæ essent. Sane non dabit actionem prætor patrono in libertũ recusantẽ solvere viginti quos promisit pro operis decem dierum si eas nõ dedisset. Sed si libertus assensus est solutioni viginti pro operis, & comprobavit eam obligationem qua se debitorem confessus est viginti nummorum pro operis dierum decem solvendorum, & patronus postea intendat, operas illas decem dierum nimis parvo à se æstimatas esse, & amplius pro iis petat, hæc quæstio est quam hic proponit Iurisconsultus, an id impetrare debeat libertus, ne maioris summæ conveniatur, quia videretur patronus tanti eas æstimasse. Respondit autem Paulus, iniquum id esse, nec oportere liberto hoc indulgere, *quia non debet ex parte obligationem comprobare, ex parte tanquam de iniqua queri*. Una est obligatio qua libertus pecuniam promisit patrono pro operis. Ea pecunia taxatæ sunt operæ quas debebat præstare. Si maioris summæ condemnatus sit quam quanti videbatur æstimasse patronus eas decem dierum operas, non potest queri de ea condemnatione eo nomine quasi pecuniam omnino non deberet pro ope-

ris ſolvere. Ubi enim ſemel obligationem illam comprobavit, non debet ex parte ei aſſentiri, ex parte tanqam iniquã inprobare. Nunc videamus, an, ſicut viſum eſt Advocato, lex Publia Mævia, ℘. ult. D. Depoſiti, huic legi non leviter adverſetur. Ex themate eius recte expoſito id etiam apparebit. In ea Titius confitetur, ſe habere à Sempronio auri decem plus minus pondo & diſcos duos & ſaccum ſignatum, ex ratione autem patris Sempronii deberi ſibi decem & quod excurrit. Hic duæ ſunt diverſæ obligationes non una, & proinde duæ quoque diverſæ confeſſiones, duæ etiam perſonæ, una cui debetur, & quæ debet, altera pariter quę debet & cui debetur. Nam eſt quod Titius debere ſe fatetur, & quod ſibi deberi intendit. In lege XXXIX. de operis libertorum una erat obligatio, uni debita & ab uno, quæ in partes ſcindi non poterat, nec ex parte comprobari, ex parte improbari. In hac duæ ſunt contrariæ obligationes, una paſſiva, altera activa. Titius Semproniis ſcribens fatetur ſe eis debere nomine depoſiti tot auri pondo, ſibi vero ab illis deberi quod reliquum erat ex ratione patris eorum certam ſummam. Quæſtio hinc

igitur

gitur Iurisconsulto merito proposita est, an ex huiusmodi scriptura obligatio nata sit, nimirum in qua fatetur Titius se debere Semproniis depositi nomine auri pondo decem, ab iis autem sibi deberi dicit decem. Adeo vero utriusque obligationis & confessionis diversa causa, natura, conditio, ut altera omnino egeat probatione, altera non egeat. Quod enim fateor me debere, id probatioue non eget, sed ex mea confessione obligatio nascitur. Ex eo autem quod dico mihi deberi, non potest mihi nasci obligatio, nisi probem qua ex causa aut quomodo debeatur. Valet igitur, ut etiam ponit Advocatus, confessio de deposito adversus depositarium, non item de pecunia debita adversus eum quem sibi debere quis profitetur. Merito igitur hæ confessiones dividi debent, cum nihil habeant inter se commune, sed inter se intantum distent ut altera probanda sit, altera nulla probatione videatur confirmanda. Nec ea quæstionis sententia est aut legis species quam his verbis Advocatus concepit. *Unde quæstio*, inquit, *proponitur eo paragrapho, an ex ea scriptura obligatio nata sit. Existimabant quidam, nasci posse ex ea scriptura obli-*

obligationem, Titii nempe qui depoſitum fatebatur, & Semproniorum, ſi Titii confeſſionem agnoſcerent, cum ea dividi & ſcindi non poſſet. Hæc ridicula & inepta ſunt. Neminē enim fuiſſe tum puto qui exiſtimarit talē ex ea ſcriptura quæ in præſcripta lege poſita eſt naſci & dividi poſſe obligationem, Titii depoſitum fatentis, & Semproniorū confeſſionem eius agnoſcentium. Qui conſuluit ſuper ea ſcriptura Paulum, non quæſtionem ullam moviſſe videtur de depoſito cuius confeſſio ex parte Titii in eius epiſtola ad Sempronios cōtinetur. Quis autem poſſet negare obligationem eſſe in tali debiti confeſſione quæ fieret à debitore in gratiam creditoris qui rem ita ſe habere agnoſceret? Nemo etiam poſſet fingere eam confeſſionem dividi & ſcindi, quæ ab uno ederetur, ab altero acciperetur. Qui igitur à Paulo quæſivit, *an ex huiuſmodi ſcriptura aliqua obligatio nata ſit*, recte ſubiecit, *ſcilicet quod ad pecuniæ cauſam attinet.* Non enim de depoſito quærebat, quod ſe Titius in ea ad Sempronios epiſtola habere fatebatur, ſed de ea pecunia quam Titius in eadem epiſtola ſibi deberi à Semproniis ſcripſerat. Et profecto illis verbis quæſtio ad ſolam pecuniæ cauſam in quam ſibi obligatos eſſe

Sem-

Sempronios dicebat Titius restringitur, non contra Iurisconsulti mentem, ut argutatur Advocatus, sed plane ex eius sententia. *Nam*, inquit, *ex eiusmodi scriptura obligationem Titio natam adversus Sempronios vix quisquam existimarit, cum debitorem sibi constituere nemo possit adnotatione propria*. Eo tempore certe quo Paulus scripsit, nemo potuit adnotatione propria debitorē sibi constituere, sed prisco iure, quod etiam Ciceronis ætate obtinuit, & Iurisconsultorum qui circiter illa tempore vixerunt, *scriptura fiebat obligatio, quæ & nominibus fieri dicebatur*, ut scriptum est in Institutis lib. III. Tit. XXII. Quæ nomina in usu tunc non fuisse ibidem Iustinianus affirmat. Ea scriptura privata fuit, & privata creditoris adnotatio, qui in tabulas suas referebat, expensum id se tulisse ei cuius nomen adscribebat. Et inde *nomen facere*, pro, huiusmodi obligationē scriptura privata contrahere quę in iudicium prolata fidem faciebat, ut Cicero dicit in oratione pro Roscio. Ex illis tabulis patrisfamilias domesticiiis, in quibus perscripserat quid sibi & quantum à quoque deberetur, cum debitoribus suis agebat, & ad solutionem debiti eos cogebat. Aliud gitur tunc erat, simpli-

ſimpliciter *ex tabulis* agere cum aliquo, & *ex tabulis obſignatis*. Tabulæ obſignatæ erant ſyngraphæ, quæ confectæ erant à publico tabellione, & ſignatæ teſtibus, quibus debitum confirmabatur. At tabulæ non obſignatæ, codices vel kalendaria patrisfamilias fuere, in quibus nomina perſcripta habebat eorum qui ſibi aliquid debebant ex cauſa crediti. Inde *nomina*, & *nominum obligatio*, quæ & *litterarum* etiam *obligatio* dicebatur, ut Iuſtinianus ibi interpretatur, & *litteras* de privata ſcriptura videtur accepiſſe. De quibus videndus Salmaſius in libro de Modo Uſurarum. Doctus Iuris profeſſor commentario ad Inſtituta nuper volebat, huiuſmodi ſcripturam privatam *olim non valuiſſe, ſed vim duntaxat habuiſſe probationis.* Atqui ſi vim habuit probationis, etiam valuit ad obligationem, cum obligatio ex ea ſcriptura probaretur. Merito igitur Pauli ætate, cum Titius in litteris ad Sempronios datis ſcripſiſſet ſibi ab illis deberi decem ex ratione patris eorum, quæſitum eſt nomine Semproniorum, an ex ea ſcriptura obligatio nata eſſet. Veteris iuris & moris apud multos memoria & veſtigia tunc aliqua remanebant. Si valuit olim privata ſcriptura ad obligationem

tionē contrahendā, cum aliquis propria adnotatione adſcripſiſſet, hanc aut illam ſummam ab illo & illo ſibi deberi, multo magis ſi quis adnotaſſet alicui quid ſe debere, id pro certo & cōprobato obtinuiſſet. Nā & novo iure *ſiquis*, ut ait Iuſtinianus in Inſtitutis, loco iam citato, *debere ſe ſcripſerit quod ſibi numeratum non eſt, de pecunia minime numerata poſt multum temporis exceptionē opponere non poteſt*. Non igitur in hac lege *Publica Mævia*, quæſtio erat, ut vult noſter Advocatus, an Titius ex ſua confeſſione obligatus eſſet; quis enim de eo potuiſſet tum dubitare? Cum quis ſcripſit ſe debere ex cauſa mutui, etſi nihil ſibi numeratum ſciat, poſt certū tamen tempus non poteſt exceptionem opponere pecuniæ non numeratæ. At hic agitur non de pecunia credita, quæ poſſet excipi non eſſe numerata intra certū tempus, ſed de depoſito. Qui fatetur ergo ſe depoſiti nomine habere ab aliqui auri pondo tot, & ſaccum ſignatū, nō poteſt poſtea id negare, & opponere exceptionem aliquam quaſi depoſitum apud ſe non fuerit quod depoſitum eſſe aliquando propria manu confeſſus ſit. Ad eā quæſtionē, inquit Advocatus, reſpondet Paulus *ex epiſtola de qua quæſitum eſt, obligationem qui-*

 dem

dem nullam natam videri, sed probationẽ depositarum rerum impleri posse. Ergo ad pecuniȩ ut vult causam non pertinebat ea quȩstio, sed ad res depositas. Immo ad pecuniæ causam solam pertinebat, non ad res depositas. Cum enim respondit Iurisconsultus, obligationem ex ea epistola nullam natam videri, ad id quod expresse quæsitum fuerat responsum istud direxit, nempe an obligatio nata esset ex ea epistola, in eo scilicet quod ad pecuniam attinebat, quam sibi deberi à Semproniis in illa eadem epistola scripserat Titius. Nam de rebus depositis quarum in ea epistola fiebat mentio, non consultus fuerat Paulus, & ille qui consulebat diserte adiecerat se propter pecuniam id quærere, non propter res depositas. Ad illud igitur de quo nominatim quæsitum fuerat, respondet Paulus, nullam obligationem natam videri, sed obiter etiam addit, *probationem depositarum rerum impleri posse.* Quibus verbis significabat quod ad res depositas attineret quas penes se esse depositi nomine fateretur Titius, tametsi propria confessione se ob eas obligatum depositi constituere videretur idem Titius, probationem tamen ex parte Semproniorum impleri posse

posse quomodo eas res deposuerint apud Titium. Quod vero causam pecuniæ spectaret quam Titius eadem epistola sibi deberi à Semproniis scripserat, quoniam nulla obligatio ex ea scriptura nata videretur, ne quidem admittendum eum esse ad probationem eius quod sibi deberi diceret, iudicem tamen æstimaturum an id quoque probare deberet: *An autem is quoque, qui deberi sibi cavit in eadem epistola decem, probare possit hoc quod scripsit, iudicem æstimaturum*. Quibus ex verbis liquet, Paulum superius responsum ad quæstionem pecuniæ edidisse quam sibi deberi in ea epistola caverat Titius, cum dixit ex ea epistola, *nullam obligationem natam videri*. Si enim de rebus depositis id respondisset, non adiecisset, probationem rerum depositarum impleri à Semproniis posse. Tum enim probatio requiritur cum de obligatione dubitatur. Vbi vero nullam esse obligationem respondetur, de ea obligatione quæ nulla est, probatio non admittitur. Ideo subiunxit, iudicem æstimaturum an Titius probare id posset quod scripserat in epistola, decem sibi deberi à Semproniis. Ad hariolationes suas mox decurrit Advocatus, qui putavit, quæstionem in ea lege

propoſitam non ad pecuniæ cauſam, ſed ad res depoſitas pertinuiſſe, atque ita hariolari ſolens incipit: *Quod cum ita ſe habeat, delenda ea verba quæ quis parum caute notaverat in margine libri ſui, & quæ in textum poſtea recepta ſunt*, ſcilicet quod ad ſolam pecuniæ cauſam attinet, *quaſi non dubitaretur, quin depoſitarum rerum obligatio exiſteret, quod negat Paulus exerte*. Ego vero nego exerte id Paulum negare. Vbi enim Paulus hoc negavit? Duo ſunt quæ Titius in epiſtola dicit, debitorem eſſe ſe Semproniis rerum depoſitarũ cauſa, ſibi vero viciſſim debitores eſſe Sẽpronios ex ratione patris eorum. Vtra videtur difficilior fuiſſe quæſtio digniorque quæ Iuriſconſulto proponeretur diſſolvenda? Citiuſne in iure auditur qui ſibi deberi dicit quam qui ſe debere? An magis denique alterum obligat qui ſcribit eum ſibi pecuniæ debitorem eſſe, quam obligatur qui propria ſcriptura debitum agnoſcit quod alteri ſe debere fatetur? Ad utram quæſtionem reſpondere debuiſſe potius videtur Paulus? An ratio aliqua iuris ſuadet, debuiſſe eum de rebus depoſitis, quas ſe habere faſſus eſt Titius, reſponſum dare, de pecunia autem quam ſibi deberi ſcripſit idem Titius omnino ſile-

ſilere? Certe vel ſenſus communis dictat nulla iuris adiutus peritia, cum quis fatetur ſe debere alteri, obligationem ex ea confeſſione magis naſci, quam cum idem ſcribit alterum ſibi debere. Ergo ad illud potius reſpondere debuit Paulus, nullam obligationem ex ea ſcriptura natam videri, qua quis poſuit pecuniam ſibi deberi, præſertim cum quæſtio de ea re ſola facta proponatur ab eo qui conſuluit. De rebus autem depoſitis confeſſio depoſitarii magis eũ obligavit, dũ eas penes ſe habere ſcripſit quam eiuſdẽ aſſertio obligatos ſibi reddidit Sempronios, dicendo eos ſibi debere. Hinc Theophilus in Inſtitutis lib. III. Tit. XXI. *de litterarum obligatione* oſtendit, quomodo etiam tunc obligari aliquis *litteris* poſſet, cum tamen ea obligatio pridem exoleviſſet. Non amplius nunc erat in uſu, ut aliquis privata ſcriptura alium debitorem poſſet conſtituere, ſed adhuc manebat modus, quo aliquis privatis litteris alium ſibi poſſet obligare, ſi quis nimirũ ſcripſiſſet ſe debere alteri. Λείπεται οὖν, inquit, ἀπὸ μόνων τῶν γραμμάτων ἔνοχον αὐτὸν γίνεσθαι, καὶ ἰδοὺ, ποτὲ καὶ σήμερόν τις ἔνοχος ταῖς *litteris.* Qualiſcunque autem ſcriptura ſufficiebat, ut aliquis ſe debito-

rem constitueret. Adeo autem omnis ſcriptura contra eum valuit, qui ſe debitorem eſſe fatebatur, ut poſt quinquennium veteri iure non poſſet petenti exceptionem opponere de pecunia non numerata. Quod quinquennii tempus ad biennium redegit Iuſtinianus. Poteſt igitur aliquis fatendo debitum ſe debitorem conſtituere, non autem ſcribendo ſibi deberi, alium facere debitorem. Quod olim tamen cum liceret, poſtea non licuit. Falſum itaque quod hic affirmavit Advocatus, exerte Paulum negare depoſitarum rerum obligationem ex ea ſcriptura exiſtere qua depoſitarius confeſſus eſt penes ſe eas eſſe. Cum enim reſponderit obiter ad illum caſum, rerum depoſitarum probationem impleri poſſe, ſignificavit obligationem depoſiti natam ex confeſſione depoſitarii. Nam ſi nullam inde obligationem exiſtere pronuntiaſſet, perperam ad probationem admiſiſſet eos qui depoſuerant. Nec ratione nititur Advocatus, cum dicit, verba illa Titii quibus confeſſus eſt, res depoſitas penes ſe eſſe, *obligationem non inducere, quippe cum depoſitum re & depoſitione perficiatur.* Hac eadem quippe ratione dici poſſet, cautionem chirographariam

in

in pecunia mutuo data non inducere obligationem, quia mutuum re & datione contrahitur, non litteris nec consensu. Certe chirographum ipsum, & in mutuo, & in deposito non facit obligationem, quæ rei datione perficitur, sed probationem obligationis præstat, & fidem facit debiti. Hinc *chirographarius creditor* in iure est qui cõtentus est chirographo debitoris, & distinguitur ab hypothecario. Similiter *chirographarius debitor* appellatur, qui per chirographum suum se obligavit. Hinc cum chirographa legabantur, non ipsæ tabulæ sed debitum legari intelligebatur. Similiter & cum vænibat chirographum, nomen ipsum vænundatum censebatur, leg. XLIV. π. V. D. de legatis I. *Eum qui chirographum legat, debitum legare, non solum tabulas, argumento est venditio. Nam cum chirographa væneunt, nomen vænisse videtur.* Chirographo continebatur probatio debiti. Ideo legato chirographo ipsum debitum legabatur, leg. LIX. D. de legatis III. *Qui chirographum legat, non tantum de tabulis cogitat, sed etiam de actionibus, quarum probatio tabulis continetur.* Similiter chirographo cavebant depositarii se depositi nomine penes se habere quod ipsis cõ-

mendatum eſſet[~]. Et pro chirographo epiſtola ſcripta valebat, cuius exemplum extat in leg. XXIV. D. depoſiti. *Lucius Titius Sempronio ſalutem. Centum nummos quos hac die cõmendaſti mihi adnumerante ſervo Sticho actore, eſſe apud me, ut notum haberes, hac epiſtola manu mea ſcripta tibi notum facio, quæ quando voles, & ubi voles confeſtim tibi numerabo.* Extat & aliud exemplũ lege ſequenti, D. eodẽ, ſcriptũ Græce, ἔλαβον καὶ ἔχω εἰς λόγον παρακαταθήκης τὰ προγεγραμμένα ἐξ ἀργυρίου δηνάρια μύρια. *Accepi & habeo nomine depoſiti penes me præſcripta argenti denarium decem millia.* Et quæ ſequuntur. An alia ratio eſt aut ſententia in eadem lege continenter ſequentis paragraphi, in quo poſita eſt epiſtola Titii ad Sempronios, qua fatetur, *ſe habere ab illis auri pondo plus minus decem, & diſcos duos, ſaccumque ſignatum?* Certe non eſt. Ut autem in prioribus chirographis pro depoſito factis, non quæſitum eſt an obligatio ex ea ſcriptura nata eſſet propter res depoſitas, ita nec in iſta epiſtola quæ pro chirographo valet, id quæri debuit[~]. In ea epiſtola, quæ fidem facit de depoſito, quæque Papiniano propoſita eſt leg. XXIV. eiuſdem tituli, poſt verba epiſtolæ poſita ſubiectum eſt, *Quæritur*

pro-

propter usurarum incrementum. Quo significatur, epistolam illã Titii ad Semproniũ, qua se centum nummos depositos habere à Sempronio fatebatur, non ad hoc propositam fuisse Iurisconsulto, ut quæreretur an obligatio ex ea scriptura nata esset, sed in hoc tantum, ut de incremento usurarum sciretur an ex tali deposito deberentur. Eadẽ ratio proponendi Paulo fuit chirographi pro deposito in lege sequenti, Publica Mævia, π. 1. nimirum ut quæreretur an usuræ ex eo peti possint. At in paragrapho qui subiicitur, Titius similiter in epistola quam dederat ad Sempronios fatebatur se habere à Semproniis auri pondo decem, & discos duos & saccum signatum, sed quia in eadem epistola idem Titius præter depositum, quod habere se à Semproniis scripserat, decem ab illis sibi deberi posuerat, Sempronii, qui super ea epistola Paulum consuluerant, non de rebus depositis quæsierunt, an obligatio depositi, quod fatebatur penes se esse Titius, nata esset, sed de pecunia quam idem Titius in eodẽ scripto sibi deberi à Semproniis adscripserat. Ideo Sempronii, cum de ea epistola Paulũ interrogarent, quæ duos continebat diversos casus, depositarum rerum

confeſſionem ab auctore epiſtolæ factam, & debitæ pecuniæ aſſertionem ab eodem præſumptam, diſerte dixerunt, ſe de pecunia quã ſibi deberi in ea epiſtola Titius ſcripſerat, tantũ quærere: *Quæro an ex huiuſmodi ſcriptura aliqua obligatio nata ſit, quod ad ſolam pecuniæ cauſam attinet.* Nam de rebus depoſitis, quas caverat eodem ſcripto ſe habere Titius, ſuperfluum erat quærere. Ad quæſtionem igitur ſibi propoſitam de ſola pecunia reſpondens Paulus, dixit nullam obligationem natam ex eiuſmodi ſcriptura videri. Addiditque obiter, rerum depoſitarum probationem, quæ ex epiſtola Titii & propria eius confeſſione manifeſta eſſet, impleri poſſe & perfici: *An vero etiam is quoque qui deberi ſibi cavit in eadem epiſtola decem, probare poſſit hoc quod ſcripſit, iudicem æſtimaturum.* Quibus ex verbis ſatis perſpicue liquet, Paulum non exiſtimaſſe, ad probationem hanc eum admitti poſſe, quandoquidem nulla nata videretur obligatio ex eo ſcripto privato quo caverat Titius decem ſibi deberi. Quærit hic Advocatus de pecunia Titio debita à Semproniis, an etiam probationem adverſus Titium implere poſſint? Non negare id exerte ait Paulum, ſed iudicem æſti-

æſtimaturum. *Non ſi Titius*, inquit, *adverſus Sempronios ex ea ſcriptura agere velit, quod abſurdum eſſet, ſed ſi adverſus Sempronios ex ea epiſtola agentes de pecunia pro iis à ſe debita replicaret*. Non diſpicio ego, cur magis abſurdum videatur, Titium adverſus Sempronios ex ea ſcriptura agere, petentem eam ſummam quam ſibi ab iis deberi in epiſtola ſcripſerat, quam replicantem adverſus Sempronios ex eadem epiſtola agentes de pecunia pro iis à ſe debita. Ponamus, Semproniis ſatisfeciſſe Titium de rebus quas apud ſe ab iis depoſitas confeſſus fuerat. Si poſtea ageret idem Titius de pecunia quam ſibi debitam dixerat à Semproniis in eadem epiſtola, æque deberet vel andiri, vel non audiri, quam ſi adverſus eoſdem Sempronios ex cauſa depoſiti ſecum agentes replicaret. Nam ex ea ſcriptura privata Titii, aut obligatio ei acquiſita eſt, aut non acquiſita. Si acquiſita eſt, æque agere poteſt petendo quod ſibi ex ea deberi ſcripſit, quam replicando. Si non acquiſita eſt, ac nulla ipſi adverſus Sempronios nata eſt obligatio, ubi agere ad petendum non poterit, ſane nec replicandi locus erit. Quod igitur reſpondet Paulus, iudicem æſtimaturum an Titius

tius quoque, qui deberi ſibi cavit in eadem epiſtola decem, probare poſſit hoc quod ſcripſit, tam actionẽ quam replicationem reſpicit. Quæ enim in hoc differentia actionis & replicationis? Iure certe quod olim obtinuit, ex eo quod quis deberi ſibi privata adnotatione ſcripſiſſet, non ſolũ agere ad petandum id in iudicio potuit, ſed etiã adverſus agentes & ex alia cauſa deſitum repoſcentes replicare. Multis autem locis nec ſemel vitiatã eam eſſe legẽ poſſim probare, ſed non ea parte qua putavit Advocatus. Ex reſponſo Pauli patet, Titiũ decẽ ſibi tantum in ea epiſtola deberi à Sẽproniis caviſſe. Sic enim ſcribit: *An autem is quoq; qui deberi ſibi cavit in ea epiſtola decem, probare poſſit hoc quod ſcripſit, iudicem æſtimaturũ.* At ex verbis ipſis epiſtolę planũ eſt, non ſola decẽ Titiũ à Semproniis ſibi deberi ſcripſiſſe, ſed triginta. Ita enim in ea ſcriptũ habetur: *Ex quibus debetis mihi decem, quos apud Titium depoſuiſtis. Item quos Trophimati decem. Item ex ratione patris noſtri decem, & quod excurrit.* Iſta fiunt triginta. Cur igitur Paulus in ſuo reſponſo, decem tantum meminit? Deinde illa mihi videntur abſurda & aliena, quod ſcribit in ea epiſtola Titius, ſibi deberi decem à Semproniis, quos apud

Ti-

Titium depoſuerant. Oportet hunc alium Titium fuiſſe ab eo qui epiſtolam ſcripſerat. Scio quaidem, ficta hæc fuiſſe nomina Titii ac Sempronii, quibus Iuriſconſulti utebantur. Epiſtola tamen ipſa vera fuit, & vere ſcripta, quamvis propriis nominibus eorum, à quibus & ad quos erat ſcripta, abſtinuerit Iuriſconſultus, ſuppoſitis in eorum locum aliis, quæ ita nominum veritatem diſſimulabant, ut rei ipſius & epiſtolæ contextum ſicut conceptus fuerat exprimerent. Cum igitur ad manum haberet nomina quibus rem poſſet variare Iuriſconſultus, non bis poſuiſſet nomen Titii, quo ipſa redditur obſcura narratio. Titius ad Sempronios ſcribit epiſtolam, in qua dicit ſibi deberi decem, quos Sempronii apud Titium depoſuerunt. Deinde & illa non videntur ſana, quæ ſubiecta ſunt : *Item quos Trophimati decem.* Non videtur fictum hoc nomen. Ipſa autem loquutio non ſatis recta eſt. Dixit enim , *decem quos apud Titium depoſuiſſet*, & ſubiungit, *item quos Trophimati decem*. Nam debuit dicere , *item quos apud Trophimatem decem.* Vix Latinum quippe videtur, *deponere alicui*, pro, apud aliquem. Adeo autem manifeſte mendoſa ſunt, quæ

quæ in eadem epiſtola leguntur, ut nemo niſi prorſum cæcus aut ſtultus id negare poſſit: *Habere me à vobis auri pondo plus minus decem, & ſcyphos duos, ſaccum ſignatum. Ex quibus debetis mihi decem, quos apud Titium depoſuiſtis.* Ait Titius in ea epiſtola ad Sempronios, habere ſe ab iis decem auri pondo, diſcos duos, & ſaccum ſignatum, ex quibus decem ſibi deberi quos apud Titium depoſuerant Sempronii. Quomodo hoc poteſt procedere aut conſtare, ut ex illis decem auri pondo, duobus diſcis, & ſacco ſignato, quæ omnia ſe habere à Semproniis fatetur, decem ſibi ab iiſdem deberi affirmet? Non enim ex illis depoſitis apud ſe à Semproniis ſpeciebus, decem ſibi deberi potuit dicere, cum in pecunia numerata hæc eſſent quæ ſibi à Semproniis debebantur, illa autem alterius generis, auri pondo, & diſci, & ſaccus ſignatus. Præterea illos decem nummos quos ſibi deberi à Semproniis dicit, apud Titium depoſitos fuiſſe ab iiſdem Semproniis ſcribit. Non igitur ex illis fuerunt quæ apud ſe depoſita ibidem memorat. Hæc omnia interpolata fuiſſe apparet, & ex libris mendoſis à Triboniano deſcripta, quæ nullo modo ſibi cohærent,

hærent, nec conſtant. Ex reſponſo Pauli ad eam epiſtolam ſuper qua conſultus fuerat, apparet, duo tantum in illa epiſtola ad Sempronios propoſuiſſe Titiũ. Primo loco de rebus quibuſdam apud ſe depoſitis faſſum eſſe. Illa fuere decem auri pondo plus minus, duo diſci, & ſaccus ſignatus. Secundo à Semproniis ſibi deberi decem. Quæſitum igitur ex Paulo fuit, non de rebus depoſitis quas fatebatur penes ſe eſſe Titius, ſed de pecunia quam ſibi deberi intendebat, an obligatio inde Titio nata eſſet adverſus Sempronios propter epiſtolæ eius verba quibus decem ſibi deberi adſcripſiſſet. Ita igitur concepta videtur ab initio fuiſſe epiſtola. *Titius Semproniis ſalutem: Habere me à vobis fateor auri pondo plus minus decem, diſcos duos, & ſaccum ſignatum. Vos autem mihi debetis decem, ex ratione patris veſtri, & quod excurrit.* Reliqua videntur intruſa ex alia epiſtola, vel chirographo, quod apud Paulum ſub eodem titulo extabat propoſitum. Hæc non vidit Advocatus. Quid enim videret, qui in his quæ non ſunt, nec fuerunt, perſpicax ſatis eſt, in illis, quæ apparent, & in oculos incurrunt, haud magis ſapit ac ſentit, quam ſi penitus

nitus esset τυφλὸς, τά τ' ὄμματα, τόν τε νοῦν.

CAP. XXX.

An super falsis testibus, ut super falsis testimoniis, dicta sententia nulla sit, aut rescindi possit. De differentia testium, & testimoniorum. Testimonia proprie dicta quæ per tabulas darentur. Græce dici μαρτυρίας. Quid sit testatio, & quot modis sumatur, & quid differat à testimonio. Leges I. & IX. D. ad legem Corneliã de Falsis, correctæ, & explicatæ. Quid sit Amtestari: Quæ sit μαρτυρίας, τῆς ἐκμαρτυρίας, & διαμαρτυρίας differentia. Quid sit πρόσκλησις. Quomodo μαρτύριον & μαρτυρία differant. Testes facere, & testificari, quid significent, & testationem facere. Μαρτυροποιΐα, & μαρτυροποίημα. Struere advocationẽ, & testimonia, an idem sit, atque instruere litem advocatione & testibus. Obligatio innocentium. Repudiata Advocati coniectura. Multa alia ad ius Romanum, & Atticum, de testibus, pertinentia, hoc capite explicata. Denuntiare testimonium ac remittere.

HActenus evolutis omnibus ferme paginis libri Observationum ac emendationum Advocati Parisiensis, testa-

testari vere possum, nihil me in eo invenisse nisi pastoritia fistula dignum & censoria virgula notandum, excepta si forte una ut altera levicula emendatiuncula, id quod etiam re ipsa ostendi. Idem pariter facturus fui si per otium licuisset in libris eius duobus de auctoritate rerum iudicatarũ, qui eodem plane filo contexti sunt, paremq; inscitiam in rebus tractandis, & in legibus qua explicandis qua emendandis ineptiam & ἀστοχίαν similem ubique præferunt. Materias quippe iam aliis pertractatas sæpe tantum recoquit & exaggerat, si quid vero intactum aliis moliatur, & contra receptas sententias disputare aggrediatur, tam insulsum in his se præbet & communis plerumque sensus expertẽ ut nihil plane sapiat ubi maxime præter alios se sapere putat. Verũ ne quis odio aut livore me adductũ, cuius utriusque causę procul absũt, hęc me obiectare cẽseat, aut vanitate potius quã veritate impulsum ista cõfingere, cum tamen quę iam animadvertimus contrarium persuadere idonea sint: Ecce testẽ dabimus vel unicã eius observationem ex lib. I. de auctoritate Rerum Iudicatarum cap. VI. desumptam, in qua de falsis testimoniis ac testationibus falsis agit, eorumq; differẽ-

tias explicare, legesq; aliquot partim enarrare, partim corrigere conatur. Ex ea quasi parte aliqua eius auriculę facile qualis sit probavero, haud secus atq; ex unguiculis leo dignoscitur. De re ipsa nihil nunc dicã de qua ibi disputat. Nã unicuiq; licet improbare quod alius iam dixerit, si vel minuta aliqua ratione se duci ad dissentiendum ostendere queat. Ut ibi facit Advocatus, qui scribit sententiam super falsis instrumentis datam ipso iure nullam esse constare, sed de sententia super falsis testimoniis data non adeo rem esse promptam asserit. Et rationem hanc adfert, *quia probatio sit difficilior*. Eam vero ineptam admodum ac frivolam esse puto. Sit sane difficilis huius rei probatio. An propter probandi difficultatẽ quę aliquãdo in ea re intervenit, si alias facile talis probatio possit impleri, non admittetur? Si quis enim convincat testes gratia vel odio impulsos falsum dixisse, nonne rescindetur sententia? Et recte Cuiacius rescindi posse ait, & causam ex integro agi, quæ ex falsis testibus, etsi non corruptis pecunia, iudicata sit. *Vereri se* dicit Advocatus, *ne generaliter hoc nimis & indistincte dictum sit.* Nonne hoc est tricari, & causam dissentiendi quærere ex nihilo?

hilo? Narrat deinde nobis ex Demosthene quibus causis homines impellantur ad falsum testimonium dicendum, qui aut lucro id faciunt ob egestatem, ἢ κέρδει δι' ἀπορίαν ἐπαιρόμενοι: aut propter sodalitatem, ἢ καὶ δι' ἑταιρείαν: aut odio eorum contra quos testimonium dicunt, ἢ καὶ δι' ἔχθραν τῶν ἀντιδίκων. Postquam hæc retulit, addit, *Si qui igitur ob earum causarum aliquam falsum testimonium dicunt, atque ex eo iudicatur contra ius, an ideo rescindetur res iudicata aut habebitur nulla?* Hoc non, inquit, facile dixerim generaliter & indistincte, cum id nihil aliud sit quam litem ex lite serere? Sed quæ illa est distinctio quam in his adhiberi vult? Si testes pecunia corrupti sint, rem iudicatam quę testimonio eorũ ita fuerit definita rescindi posse admittit, non vero rescindendam ait, si ob aliquam ex illis tribus causis ab ipso è Demosthene allatis testimonium falsum dictnm sit. Atqui prima earum causarum est quæ pecunia corruptum testem significatur. Nam qui ob egestatem lucro se adduci patiuntur ad falsum testimonium dicendum, κέρδει δι' ἀπορίαν ἐπαιρόμενοι, an alii sunt quam quos *pecunia corruptos* vocat lex XXXIII. D. de re iudicata? Certe non alii testes pe-

cunia vulgo corrumpi ſolent quam qui e-geſtate & lucri cupiditate ad id impelluntur. Ut falſus teſtis habeatur, quid intereſt utrum pecunia corruptus falſum dixerit teſtimonium, an gratia adductus vel odio inductus, vel ſodalitate, & amicitia impulſus? An minus falſum eſt eius teſtimonium qui amicitiæ vel odio id dederit quam qui pecuniæ cupiditate idem fecerit? Conſpiratio quæ ad aliquem opprimendum per falſos teſtes initur, an admittet diſtinctionem ac differentiam teſtium, ut, ſi hoc vel illo genere conſpiratum ſit, gravius aut minus grave quod actum eſt habeatur, prout teſtes pecunia corrupti, aut gratia vel odio impulſi tantum, teſtimonia in necem innocentium perhibuerint? Falſa inſtrumenta in quibus teſtes ſignaverint conducti, magiſne hoc nomine falſa videri debebunt, ac cauſam ſententiæ ſuper his datæ reſcindendæ minorem præbebunt, quam ſi qui in amici gratiam aut inimici odium falſa ſigna iis impoſuerint? Quid de falſis teſtationibus dicendũ? An in iſtis etiam teſtium diſcrimen recipiemus ad cauſam de integro audiendam, aut præſcriptione rei iudicatæ ab novo iudicio reiiciendam? Iam ex iſtis concludimus adverſus Advocatum, non dari

dari debere diſcrimen inter ſententiam latam ſuper falſis inſtrumentis, & ſuper falſis teſtimoniis, quantum ad eius reſciſſionem attinet. Quod & titulus codicis indicat, *ſi ex falſis inſtrumentis vel teſtimoniis iudicatum ſit.* Idem quippe ſervari debere oſtendit Iuſtinianus, ſi ex falſis teſtimoniis iudicatum ſit, quam ſi ex falſis inſtrumentis. Nec obſtat quod nullus in eo titulo de teſtibus proprie textus eſt. Sane tam falſa inſtrumēta quam falſas teſtationes, falſi teſtes præſtant. Aeq; quippe falſi crimine tenetur teſtis, & eidem pœnæ legis Corneliæ habetur obnoxius, qui falſam teſtationem, inſtrumentum aut teſtamentum ſignaverit, quam qui falſum teſtimonium dixerit. Quæ igitur ratio diverſitatis, ut ſententia lata ſuper falſis inſtrumentis ipſo iure nulla ſit, ſuper falſis autem teſtibus data, reſcindi non debeat, nec de novo diſceptari? Si aliqua ponenda eſſet in his diſtinctio, non eas huius rei rationes afferrem quas propoſuit Advocatus, de *probatione difficiliore* contra teſtes, aut quod id eſſet *litem ex lite ſerere*, quæ indigna ſunt Iuriſconſulto & exercitato in cauſis agendis Advocato. Dicerem, Iuriſprudentiam Romanam plus fidei & auctoritatis ad

probationem faciendam repoſuiſſe in teſtibus qui præſentes interrogarentur, quam in teſtimoniis quæ ex libello recitabātur. Ideo facilius admiſiſſe rei iudicatæ ſuper falſis teſtimoniis reſciſſionē, quam ſententiæ ex falſis teſtibus datæ, quia iudicis religioni magis imponi poſſet per falſa teſtimonia quam per falſos teſtes. Et ſane in titulo Codicis, *Si ex falſis inſtrumentis vel teſtimoniis iudicatum erit*, vox illa *teſtimonia* de teſtibus intelligenda non eſt, nec de his probationibus quæ ex præſentibus teſtibus incoram interrogatis petuntur, ſed de tabulis teſtimoniorum ſcriptorum, quæ & ipſæ *inſtrumentorum* appellatione continentur. Perperam igitur ex eo titulo colligunt viri docti iuris Romani periti, ſi quis probet, teſtes gratia vel odio impulſos falſum dixiſſe, reſcindi iudicium debere. Ut id verū eſſe demus, non tamen poteſt ex eo titulo id argui, in quo nulla fit mentio teſtium, ſed *teſtimoniorum*, quæ ſunt inſtrumenta ſive *teſtationes* tabulis conſcriptæ & à pluribus teſtibus ſignatæ, ut infra dicam pluribus. Lex III, inquit Advocatus, quæ ſola, eo pertinere videtur, id eſt, ad teſtes, de teſtatione, non de teſtibus agit. Immo *teſtatio* in ea lege pro inſtrumento

 poni-

ponitur teſtium ſignis firmato & cõmu-
nito, vel pro teſtimonio per tabulas dato.
Nã quæ *falſa teſtatio* appellatur in princi-
pio legis, in fine *inſtrumentũ* dicitur: *Falſam
quidẽ teſtationẽ qua diverſa pars in iudicio ad-
verſus te uſa eſt, ut proponis, ſolito more arguere
non prohibeaiis, ſed cauſa iudicati in irritum non
devocatur, niſi probare poteris, eum qui iudica-
verit, ſecutum inſtrumenti fidem quod falſum
eſſe conſtiterit, adverſus te pronuntiaſſe.* Ex qui-
bus verbis omnino conſtat, *falſam teſta-
tionem & falſum inſtrumentum* in ea con-
ſtitutione pro eodem poni. Ridicula igi-
tur Advocati notatio, qui inter *teſtationem*
& *teſtes* ex eo loco obſervat, olim lar-
gam extitiſſe differentiam. Sane tanta
eſt quanta ſolet eſſe inter inſtrumentum
ipſum ac teſtes qui ſubſcripſere: inter
tabulas teſtationis & teſtium ſigna. *Te-
ſtatio* ſcriptura eſt teſtibus communita,
teſtes homines qui eam ſignis ſuis ac
ſubſcriptionibus communierunt. Hinc *te-
ſtatio* leg. VII. D. de ſponſalibus, pro in-
ſtrumento ſponſalium: *In ſponſalibus nihil
intereſt utrũ teſtatio interponatur an aliquis ſine
ſcriptura ſpõdeat.* Alibi paſſim in iure *teſtatio*
inſtrumentum eſt teſtium ſignis firmatũ.
Omnes tabulæ probationum, etiam
quę alicnius contractus ſcripturam conti-

 nebant.

nebant, quæque adhibitis testibus signabantur ut ex his probatio eius quod gestum esset constaret, *testationis* nomine veniebant, & *testatio* omnino idem quod instrumentum testibus signatum. Paulus lib. v. Receptarum sententiarum Tit. xxv. ad legem Corneliam Testamentariam, *Lege*, inquit, *Cornelia Testamentaria tenetur qui testamentum quodve aliud instrumentum falsum sciens dolo malo scripserit, &c.* Paulo post *testationes* pro quibuslibet instrumentis contractuum, & aliis tabulis ad fidē cuiuscunq; faciendā scripturis testiū sigillo firmatis appellavit: *Qui rationes, acta, libellos, album propositum, testationes, cautiones, chirographa, epistolas, sciens dolo malo in fraudem alicuius deleverit, mutaverint, subiecerit, subscripserit.* Hæc cum ita sint, an mirum est, si testatio & testis differant? Sed mirum quod adiicit Advocatus, *testationem* iure Romano esse quæ μαρτυρία iure Attico, quia aliud, inquit, erat μαρτυρία, aliud μάρτυρες. Ita sane est, ut aliud testimonium est, aliud testis. Nam testis est qui dicit, testimonium quod dicitur. At falsum est quod ait, iure Attico μαρτυρίαν idem esse quod Romano *testationem*, illo præcipue loco quem ibi explicat legis III. Cod. Si ex falsis instrumentis,

cum

cum *teſtatio* in ea ſit eadem cum inſtrumento, pluribus teſtibus ſignato. An μαρτυρίαν Attici eo ſenſu uſurparunt? Nunquam ſane id nos docuerit, quantumlibet iuris Attici peritus, immo vel tantum, quantum ipſe ſe putat. Teſte ipſo convincam eum, non ita eſſe. Ait, *Teſtationem fuiſſe complurium abſentium teſtimonium tabulis comprehenſum & eorum ſigillis munitum.* Μαρτυρία Græcis vel Atticis hoc non ſignificat, ſed unius tantum homonis teſtimonium ſcripto comprehenſum, quod in iudicio è tabella recitabatur. Cum una recitabatur, dicebatur μαρτυρία. Si plures erant legendæ, μαρτυρίαι vocabantur. Ut apud Demoſthenem in ea περὶ παραπρεσβείας, Λέγε δὴ τὴν μαρτυρίαν Ἀπολλοφάνους. *Recita teſtimonium Apollophanis.* Ea μαρτυρία non eſt *teſtatio*, quia ut definitur ab Advocato, complurium eſt teſtimonium. Si plures ſeparatim eſſent legendæ in iudicio μαρτυρίαι, ita dicebatur ab oratore, qui eas producebat, Λέγε καὶ τὰς μαρτυρίας ταύτας. Neque iſtæ μαρτυρίαι teſtationes ſunt, ſed teſtimonia ſcripta è libello recitanda, unius teſtis ſingula Idem Demoſthenes in eadem Oratione, Ἀλλὰ καὶ τὰς μαρτυρίας μοι λέγε πρῶτον ταυτασί. Non aliter latine has μαρτυρίας

 reddi

reddi liceat quam *teſtimonia*, quæ, ut dixi ſingula ſingulorum ſunt teſtium, non, *ut teſtatio*, plurium. Apuleius in Apologia: *Cur autem teſtimonium ex libello legiſtis?* Id eſt, μαρτυρίαν. Rogat cur teſtimonium illius de quo ibi agitur, recitatum ſit ex libello, cum ipſe in urbe adeſſet, qui poſſet ac deberet præſens in iudicio interrogari. *Teſtimonia* eodem ſenſu in Hadriani reſcripto ad Iunium Rufinum proconſulem Macedoniæ accipi debent, quo Imperator ille *teſtibus ſe, non teſtimoniis, crediturum* profeſſus eſt, ut eſt in leg. III. D. de Teſtibus. In ipſa Epiſtola Hadriani hæc verba habentur, *Nec teſtes producebat, ſed teſtimoniis uti volebat, quibus apud me locus non eſt. Nam ipſos interrogare ſoleo.* Idem princeps ibidem reſcripſiſſe dicitur Gabinio Maximo: *Alia eſt auctoritas præſentium teſtium, alia teſtimoniorum quæ recitari ſolent.* Hæc *teſtimonia* ſingularium fuere teſtium, non plurium, ut teſtationes. Sic *teſtimonia* etiam ac *teſtes* ab eodem prorſus diſtinguuntur leg. I. D. de Teſtibus, *Teſtimonium uſus frequens, ac neceſſarius eſt, & ab his præcipue exigendus quorum fides non vacillat. Adhiberi quoque teſtes poſſunt non ſolum in criminalibus cauſis, ſed etiam in pecuniariis litibus, ſicubi res poſtulat.*

Ita

Ita *testes* plane à *testimoniis* separat, ut Græci μάρτυρας & μαρτυρίας. Ergo μαρτυρίαι *testimonia* sunt singulorum testium in tabella scripta & in iudicio recitanda. Nec aliter *testimonia* in illa lege Arcadii Charisii prima intelligenda sunt, quā de scripto consignatis. Ita etiam hæc vox accipitur leg. 1. D. de fide instrumentorum. ubi scribitur, *tam testimonia, quam personas, instrumentorū loco haberi*. Nec enim ibi *testimonia* pro testibus sumi possunt, cum & testes personæ sint. Sed *testimonia* ibi dici liquet in tabulis conscripta; quæ à testibus distinguuntur. Ergo & in titulo Codicis, Si ex falsis instrumētis vel testimoniis iudicatum sit, *testimonia* non pro testibus accipienda sunt, sed pro tabulis quibus testimonium scripto datum est, quæ & ipsa instrumentorum nomine continentur. Ideo certe toto illo titulo nihil de testibus legitur. Nam *testatio* quæ nominatur in leg. 111, quæque etiam *instrumenti* nomine ibidem appellatur, ad ea *testimonia* pertinet quorum in eo tilo extat mentio. Falsissimum igitur quod notavit Advocatus, *testationem* iure Romano esse μαρτυρίαν iure Attico, cum μαρτυρία Atticorum Græcorumque, & *testatio* Latinorū, quo sensu in ea lege accipitur,

in

in tantum differant, quanta eſt differentia inter inſtrumentum pluribus teſtibus ſubſcriptum & ſignatum, & unius teſtis in libello ſcriptum teſtimonium. Hoc *μαρτυρία* Atticis, illud *teſtatio* Latinis. Ut ergo Latinis *teſtes* & *teſtimonia* aliud ſunt, ita Græcis *μάρτυρες* & *μαρτυρίαι*. Ulpianus in Demoſthenis orationem *περὶ παραπρεσβείας*, *πολλὴ γάρ*, inquit, *διαφορὰ μαρτυρίας καὶ μάρτυρος. ὁ μὲν γὰρ μάρτυς αὐτοπροσώπως εἰσιὼν ἐμαρτύρει, καὶ οὐχ ἦν ὑπόδικος. ὁ μέντοιγε μαρτυρίαν συγγραψάμενος ἐδίδου ἑαυτὸν ὑπεύθυνον τῷ καταμαρτυρηθέντι καὶ εἰς τὸν μετὰ ταῦτα χρόνον.* *Longa eſt differentia inter teſtem & teſtimoniorum. Teſtis enim in os & coram iudicibus teſtimonium dicebat, & non tenebatur falſi teſtimonii pœna. Qui vero ſuum teſtimonium in libello inſcribebat, ſemet ipſum obnoxium ei faciebat in quem teſtimonium tulerat, non eo ſolum tempore, ſed in poſterum, poteratque ab eo falſi teſtimonii poſtulari.* Ex quibus conſtat, *μαρτυρίαν* ſcripto mandari ſolitam, & in iudicio recitari, cum diceret orator qui ea utebatur, *Λέγε τὴν μαρτυρίαν ταύτην. Recita hoc teſtimonium.* Qui vero teſtes producebat coram in iudicio interrogandos, ſolebat dicere, *Κάλει τοὺς μάρτυρας*, *Teſtes vocato.* Iuris Attici, quantum ad teſtes teſti-

teſtimoniave attinet, μάρτυρας & μαρτυρίας, magna à Romano iure differentia, quod Romani *teſtium* maiorem eſſe auctoritatem putabant quam *teſtimoniorum*, μαρτύρων quam μαρτυριῶν, Græci contra magis credebant teſtimoniis quam teſtibus. Immo lex iubebat apud Græcos ἐν γραμματείῳ μαρτυρεῖν, in tabellis teſtimonium præbere. Ideo & eorum, qui in urbe conſiſtebant, teſtimonia de his rebus quas ipſi vidiſſent & quibus interfuiſſent, ſcripta expetebantur. Vnde & apud Demoſthenem, Λέγε δὴ τὴν μαρτυρίαν τὴν Ἀπολλοφάνους, εἶτα τὴν τῶν ἄλλων παρόντων. *Recita teſtimonium Apollophanis, deinde & aliorū præſentium.* An παρόντας ibi vocat non in iudicio præſentes teſtes, quorum teſtimonia non recitabantur, cum ipſi coram interrogarentur, ſed qui in urbe aderant? Ideo hanc diſtinctionem ponebant inter μαρτυρίαν & ἐκμαρτυρίαν, quod hæc eſſet τῶν ἀπόντων teſtimonium, id eſt, peregre abſentium, illa civium in urbe conſiſtentiū. Aliter παρόντας ibi debere accipi infra dicā. Quanto autē pluris fierent teſtimonia ſcripto conſignata apud Græcos, quā ore præſentium teſtium prolata, ipſe Demoſthenes in eadem oratione oſtendit: Καὶ ταῦτα, ὅτι ἀληθῆ λέγω, πρῶτον μὲν αὐτὸς ἐγὼ

συγγραψάμενος καὶ καταστήσας ἐμαυτὸν ὑπόδικον μαρτυρήσω. *Et quod ista vere à me dicantur primum ego de ea re testimonium scripto dabo, & memet ipsum iudicio, si falsum dixero, obnoxium constituam.* Hæc igitur ratio potest afferri, cur maior fides haberetur apud Atticos testimoniis, id est, μαρτυρίαις, quam testibus, quod testes non solerant falsi testimonii pœna teneri, quam incurrebant qui testimonium in libello sive tabella tulissent. Alioquin apud Græcos æque atque Romanos testes iurati testimonium perhibebant. Soli Xenocrati Athenienses hoc honoris habuerunt, ut gratiam iurandi facerent in testimonium producto, & iniurato crederent. Quintilianus ostendit, à multis disputari solitum, utrum plus testibus quam testimoniis esset credendum. Ita enim scribit, lib. v. cap. VII. *Sæpe inter se collidi solent, inde testatio, hinc testes. Locus utrimque. Hæc enim se pars iureiurando, illa consensu signantium tuetur.* In his Quintiliani verbis *testationem* accepit Advocatus pro plurium absentium testimonio tabulis comprehenso & eorum sigillis munito. Sed omnino fallitur. *Testatio* cuius mentio leg. III. Cod. Si ex falsis instrumentis, pro instrumento ponitur à pluri-

pluribus testibus signato ad fidem faciendam. Et hanc *testationem* dixit eamdem esse cum Atticorum μαρτυρίᾳ. Deinde loco Quintiliani prolato *testationem* in eius verbis iam citatis eadem significatione sumi putat qua in illa lege III. sumitur. In quo mirifice hallucinatus est. Tractavit eo capite & libro Institutionum Quintilianus de Testibus, quia maximus patronis circa testimonia sudor esset. *Testimonia* autem eo loco dici scribit *aut per tabulas, aut à præsentibus*. Quæ per tabulas dicebantur, ea sunt proprie quæ Græcis μαρτυρίαι appellantur, cum lex iuberet ἐν γραμματείῳ μαρτυρεῖν, *per tabulas testimonium dare*. Ergo in fine illius capitis cum testationē ac testes inter se collidi dixit, per *testationem* intellexit testimonii per tabulas ferendi rationem. Quod autem ait, istam partem se signantium consensu tueri, noli putare, *testationem* ibi à Quintiliano dici instrumentum à pluribus testibus fidei faciendæ causa communitum, ut accipitur leg. III. Cod. Si ex falsis instrumentis. Toto eo capite rhetorum sui temporis primus de testimoniis agit utriusque generis, tam quæ per tabulas dātur, quam à præsentibus dicuntur. Non aliud genus testimoniorum

inter

inter utrumque medium de quo oratori ſit tractandum. In ea tractatione inter ſe ea duo genera collidi ait utrum ſit præſtantius ad fidem faciendam, nimirum illud quod conſignatur an quod dicitur. Pro illo *teſtationem* dixit, pro iſto *teſtes*? Nam teſtes ſunt qui teſtimonium præſentes dicunt, id eſt, αὐτοπροσώπως, ut loquuntur Græci. *Teſtimonii* igitur appellatio generalis eſt ad utrumque genus pertinens. Sic enim ait, *Teſtimonia dicuntur aut per tabulas, aut à præſentibus.* Quæ dicuntur per tabulas, Græcis proprie μαρτυρίαι ſunt, quæ à præſentibus, μαρτύρια. Hæc latinis nomine generis *teſtimonia* etiam ſæpe appellantur, illa vero *teſtationes*. Ita ergo Quintilianus ea voce uſus eſt, ut *teſtationē* vocaverit quæ Græcis eſt μαρτυρία, teſtimonium nēpe tabulis conſignatum. Nec obſtat quod ait in illa *ſignatorum conſenſum* reperiri. Non enim propterea inſtrumētum pluribus teſtibus ſignatum intelligi ea voce debet, ſed teſtimoniū unius per tabulas latū. Quippe teſtis per tabulas obſignatas ita teſtimoniū dabat, ut à pluribus etiā teſtibus ſignarētur, qui cōfirmarēt eius eſſe teſtimoniū. An apud Græcos idē obſervabātur. Vnde συγγράψασθαι μαρτυρίαν dixerit Demoſthenes, à quo verbo nomē

συγγραφῆς

συγγραφῆς, quæ tabulæ ſunt à pluribus ſubſcriptæ ac ſignatæ. Inde etiam *conſignata* eiuſmodi *teſtimonia* Vlpiano dicuntur apud auctorem Collationis legum Moſaicarum cum Romanis. Ac *conſignatũ* id dicitur quod à pluribus ſignatum eſt. Sed Græcis aliud moris, ut infra dicam. Quintilianus eo loci diſerte teſtatur teſtimonia in tabulis obſignatis perſcipta fuiſſe, quas plures teſtes ſubſcripſiſſent. *Simplicior*, inquit, *contra tabulas pugna. Nam & minus obſtitiſſe videtur pudor inter paucos ſignatores, & pro diffidentia premitur abſentia. Si reprehenſionem non capit ipſa perſona, infamare ſignatores licet. Tacita præterea quadam ſignificatione refragatur his omnibus, quod nemo per tabulas dat teſtimonium niſi ſua voluntate quo ipſo non eſſe amicum ei ſe contra quem dicit, fatetur.* His verbis perſona una proponitur quæ teſtimonium per tabulas dabat. Tabulas illas à paucis ſignatoribus etiam ſubſcriptas & ſignatas fuiſſe perſpicuum, præter eum qui per illas teſtimonium perhibet. Modi etiam à Quintiliano oſtenduntur quibus eæ tabulæ impugnari poſſunt, aut ipſam perſonam eius qui teſtimonium per eas dedit impetendo, aut ſignatores qui teſtimonium illius ſubſcripſerunt. Contra per-

ſonam ipſam dicitur quod falſum dictu-ro non obſtiterit pudor inter paucos ſi-gnatores quos adhibuerit teſtes, cum hanc ſuam teſtationem ſcriberet, ac tabu-lis mandaret. Et præterea quod abſens, non veritus ſit falſum dicere quod præ-ſens non auſus eſſet coram iudice in ipſo iudicio proferre. Si perſona eius qui te-ſtimonium tabulis dedit, non capit talem reprehenſionem, *infamare*, inquit, *ſigna-tores licet*. Id eſt, eos qui adfuerunt ſcri-bendo teſtimonio, quique illud ſub-ſcripſerunt ac ſignarunt. In ſumma to-tum iſtud genus teſtimonii per tabulas dati, poſſe ait tacita ſignificatione eleva-ri ac reiici, quod nemo per tabulas dat teſtimonium niſi ſua voluntate, quo ipſo ſe non eſſe amicum ei contra quem dicit oſtendit. Ecce iam tenemus morem teſtandi, ſive teſtimonii dandi per tabu-las, quæ & ipſæ ab aliquot teſtibus obſi-gnari debebant, qui fidem facerent, hoc eius eſſe ſcriptum qui teſtimonium illud tabulis conſignatum dedit. Hæc igitur ipſa eſt *teſtatio* cuius in eodem capite mentionem idem auctor fecit, quam di-xit *conſenſu ſignantium* ſe tueri. *Teſta-tio* etiam dicitur leg. 11. D. de teſtibus. ubi Modeſtinus ait, in teſtimoniis di-gnita-

gnitatem, fidem, mores, gravitatẽ examinandam esse, & per *testimonia* ibi intelligi debent quæ tabulis dabantur & consignabantur, ut supra vulgo eam vocem sumi solere in iure ostendimus. Nam & subiicit: *Et ideo testes qui adversus fidem suæ testationis vacillant audiendi non sunt.* Hic *testatio* sane Græcorum est μαρτυρία, testimonium nempe per tabulas dictum, ἐν γραμματείῳ, ut Attici loquebantur, γεγραμμένον. De hoc ipso genere etiam debere accipi censeo quod Venuleius scripsit leg. XXII. D. de testibus, *Curent magistratus cuiusque loci testari volentibus, & se ipsos & alios testes vel signatores præbere, quo facilius negotia explicentur, & probatio rerum salva sit.* Hæc enim illius legis sententia est, magistratus cuiusque loci curare debere, ut qui testari volunt, id est, qui testimonium per tabulas dare, non solum semetipsos præbeant testes, sed etiam alios signatores adhibeant, qui confirment scilicet hoc illius esse testimonium, & hanc *testationem*. Non enim ea mens est Venuleii illorum verborum quam Advocatus sibi esse fingit, nempe si qui fortasse alicubi essent, qui testatione opus haberent, nec possent eos qui rem notam habebant ad testationem signan-

dam compellere, vel quod extranei essent, vel quod amicis destituti, & contra homines gratiosos testatio peteretur, ipsos magistratus curare, ut qui testimonium perhibere poterant eo defungerentur, ipseque adeo magistratus, si rem notam habebat, aut ut rei gestæ maior esset fides, testationes signaret. Hæc omnia sunt hariolatoria, & prorsus à mente Iurisconsulti aliena. Præterea inauditum est, ut magistratus ipse eas signaverit unquam testationes de quibus hic agimus. Nec hoc voluit Venuleius. Glossæ veteres: Μαρτυρία, *testatum, testatio, testamentum.* De quo adhuc infra. *Testatio* igitur in hac significatione eadem est omnino cum Græcorum μαρτυρίᾳ. Quod est testimonium in tabulis conscriptum, tam ab eo qui tale testimonium perhibet subscriptum & signatum, quam ab aliis testibus ac signatoribus, qui scribendo adfuere, ut de eo testimonio quod sic daretur testes essent. Hæc tamen differentia extitit *testationis* sic sumptæ apud Latinos, & μαρτυρίας apud Græcos, quod iure Romano, non valebat unius testimonium quod ab ipso solo signatum esset, nisi alii testes ac signatores interfuissent, qui & ipsi subscriptione

ne & ſigillo ſuo id confirmarent. Legibus autem Græcorum tabulæ, ſive γραμματεῖον, quo quis teſtimonium ſuum ſcriptum conſignaſſet, nō debuit, ut valeret, ab aliis teſtibus ſignari quam ab eo qui illud daret. Harmenopulus in promptuario Iuris, lib. I. Tit. VI. num. LXV, ex Romano legum libro, quod ipſe βιβλίον Ῥωμαϊκὸν appellat, hæc producit, ἐάν τις ἑνὸς ἀνθρώπου κατάθεσιν ἐν ἑνὶ σφραγίσματι προφέρῃ, οὐκ ἔστι δεκτὴ ἡ τοιαύτη μαρτυρία. *Si quis unius homines depoſitionem cum uno ſigillo proferat, non recipiendum tale teſtimonium.* Adnotant viri dicti, *Suſpectum enim eſſe, quod teſtis depoſitionem ſigillo tenus afferat.* Ego neſcio quid voluerint, aut quid ſit ſigillo tenus depoſitionem teſtis afferre. Iure Romano teſtimonium à teſte ſcriptum validum non erat, niſi à pluribus teſtibus eſſent ſignatæ tabulæ per quas teſtimonium illud dabat. Iure Attico, & Græco, valebat. Hoc eſt quod in illo libro Romano legum, unde hæc hauſit Harmenopulus, dicebatur *unius depoſitio uno ſigillo munita.* Sic enim in Græcis legendum, ἑνὸς κατάθεσιν ἐν ἑνὶ σφραγίσματι. Proprie *depoſitio* vocabatur teſtatio in tabulis depoſita, & conſignata, ut Græce

κατάθεσις. Hodie *depositionem* testis vocamus etiam testimonium ore prolatum. Testimonia cum sic scriberentur, & ab aliis etiam testibus confirmarentur apud Romanos, minus tamen in illis fidei, & auctoritatis, ut iam dictum est reponebant, quam in testibus qui in propria persona interrogarentur ac testimonium ore proferrent. Apud Atticos è contrario plus firmamenti in μαρτυρίαις, hoc est, testimoniis conscriptis positum putabant, quamvis ab illo solo qui testimonium daret tabulæ signatæ essent, quam in testibus præsentibus. Cuius etiam rei hæc ratio videtur fuisse, quod lege iubebantur ex scripto testimonium perhibere, qui rem vidissent, ac interfuissent dum fieret, quodq; ipsi præsentes esse deberent dũ recitaretur, quod Romano Iure non erat constitutũ. Demosthenes in ea cõtra Stephanũ de falso testimonio altera: οἱ δέ γε νόμοι οὐ ταῦτα λέγουσιν, ἀλλ' ἃ ἂν εἰδῇ τις καὶ οὗ ἂν παραγένηται πραττομένοις, ταῦτα μαρτυρεῖν κελεύουσιν ἐν γραμματείῳ γεγραμμένα. Hæc erat, ut dixi, proprie μαρτυρία. Latinis nomine generali *testimonium*, speciali *testatio*. Et hoc differt *testimonium* à *testatione*, quod *testimonium* tam ἔγγραφον, quam ἄγρα-

ἄγραφον μαρτύριον significabat, *testatio* de solo ἐγγράφῳ accipiebatur. Plurimum tamen distat *testatio* à Græcorum μαρτυρίᾳ. Nam Atticis μαρτυρία ponitur tantum pro testimonio ἐγγράφῳ, at *testatio* Latinis etiam alia significat, ut instrumentum contractus à testibus signatum. Sic scriptura pacti conventi de sponsalibus facti *testatio* vocatur leg. VII. D. de sponsalibus, ut iam supra diximus. *Pactum & conventum* Iuvenali dicitur:

Conventum tamen & pactum, & sponsalia nostra
Tempestate paras.

Quod instrumentum est dotale. Sic etiam vocatur leg. III. D. de concubinis, his verbis: *Alioquin si honestæ vitæ, & ingenuam mulierem in concubinatu habere maluerit, sine testatione hoc manifestum faciente non conceditur, sed necesse est, vel uxorem eam habere, vel hoc recusantem, stuprum cum ea committere.* Vbi similiter *testatio* ponitur pro pacto convento nuptiarum, vel instrumento nuptiatli. Omnio sane instrumentum etiã contractus à testibus signatum pro testatione est quia fidem de eo facit, ac probationi serviti. In alia etiam ponitur significatione, & pro

μαρτυροποιΐα accipitur ſive teſtificatione.
Atque ita ſumitur leg. IX. D. ad legem Corneliã de falſis, in his verbis, quibus *pœna legis Corneliæ irrogari* dicitur *ei qui falſas teſtationes teſtimoniave falſa invicẽ dicenda dolo malo curaverit.* Non enim *teſtationem facere* is dicitur qui teſtimonium per tabulas dat. Sed & Ulpianus apud auctorem Collationis legũ Moſaicarum cum Romanis id genus *teſtimonii* quod ſcripto datur, diſtinguit ab illis *teſtationibus*. Sic enim ſcibit. *Item qui falſas teſtationes faciendas, teſtimoniave falſa invicem dicenda aut conſignanda, dolo malo curaverit.* Teſtimonia quæ conſignantur, ea ſunt quæ per tabulas dari ſupra ex Quintiliano oſtendimus, quæque etiam *teſtationum* nomine apud eumdem veniunt. Non tamen hic *teſtationes* accipi poſſunt pro inſtrumentis contractuũ, vel probationum quæ teſtibus corroborantur. Ergo *teſtationes* quæ fieri dicuntur, ſunt μαρτυροποιΐαι, quibus teſtes fiunt præſentes, ad rem quam quis egit, vel acturus eſt, probandam, declarandam, vel denuntiandam. Hæc, propter quæ teſtationes fiunt, *teſtato* etiam *fieri* Latini dixere, ut in iure, *teſtato convenire*, *teſtato iubere*, *denuntiare*, id eſt, teſtibus adhibitis. Apuleius in

Apologia: *Quas tamen litteras, tabellario Pontiani præsente, & contrascribente Aemyliano nudiustertius, tuo iussu, Maxime, testato descripsimus.* Sic legendus ille locus. *Testato*, id est, testatione facta vel testibus adhibitis. Nugatur igitur Advocatus, qui verbis illis legis IX. citatis addit, *aliud esse testationem facere, aliud testimonia dicere.* Sed eam differentiam non explicavit, nisi quod paulo ante dixit, ex illis quæ notavit, *apparere, differentiam fuisse inter testationem, & testimonia, cum testationes ab iniuratis fierent, testimonia à iuratis testibus dicerentur.* Sed ex his plane apparet, eum ignorasse quid esset *testationem facere*, in illa lege IX. Qui testationem facit, testes utique adhibet, & quidē si forte iuratos. At putavit Advocatus *testationē* facere idem esse quod Attici dicunt ἐν γραμματείῳ μαρτυρεῖν, & ex scripto testari. In quo eum fugit ratio. Nam *testationes faciendas*, in ea ipsa lege, sicut integre relata est ab auctore Collationis, distinxit Vlpianus à *testimoniis consignandis.* Ergo *testationes* ibi non sunt μαρτυρίαι Atticorum, neque testimonia scripta Romanorum. Nemo etiam dixit unquam *testationem facere* pro scribere, vel pro *testimonium per tabulas dare*,

cum ſit id quod Gręci dicunt μαρτυροποιεῖν, & μαρτύρεσθαι, vel διαμαρτύρεσθαι, ut infra docebimus. Nunc de iſta leg. IX. videamus, an uſquequaque ſincera ſit, ut in vulgatis concepta legitur, & an recte Advocatus eam qua explicarit, qua correxerit. Exſcripiſſe eam dicit Vlpianum ex capite legis Corneliæ quod ſcriptum extat leg. I. Cod. tit. his verbis ex Marciano, *Pœna legis Corneliæ irrogatur ei qui falſas teſtationes faciendas, teſtimoniave falſa inſpicienda, dolo malo coierit.* Primum falſum eſt, eam legem IX. Ab Vlpiano exſcriptam fuiſſe è capite illo legis Corneliæ, cum lex Cornelia de teſtamentis tantum falſis ſanxerit, non de teſtationibus aut teſtimoniis falſis. Ideo & *teſtamentaria* appellata eſt, & nunquam aliter eius mentio extat niſi cum adiuncto hoc nomine. Poſtea varia Senatuſconſulta facta ſunt, quibus pœna legis Corneliæ irrogata eſt, ei qui aliud quid quam teſtamentum falſum ſciens dolo malo ſignaſſet aut ſignari curaſſet, quod de quocunq; genere inſtrumentorū falſorum videtur conſtitutū S. C. facto Statilio & Tauro conſulibus, ut ſcribit idem Vlpianus in eadem collatione Tit. VIIII. de falſo teſtimonio. Hoc ipſum vero quod lex

ic habet de falsis testationibus, & estimoniis falsis, non ex lege Cornelia Testamentaria, quæ de solis testamentis alsis caverat, descendit, sed ex alio Seatusconsulto, quod idem Vlpianus fatum fuisse scribit Licinio V. & Tauro Coss. Varia alia Senatusconsulta facta unt diversis temporibus per quæ aliis generibus falsi pœna legis Corneliæ irogata est. De quibus videndus idem Vlpianus in eo titulo Collationis, & Paulus lib. V. Receptarum sententiarum Tit. XXV. ad legem Corneliã Testamenariam. Ipsa hæc loquendi ratio qua usi unt illi Iurisconsulti debuit Advocatum dvertere, non eam pœnam ex lege ipsa Cornelia irrogatam fuisse falsis testatioibus & testimoniis, cum dicant, *pœna legis Corneliæ irrogatur ei qui falsas testatioes fecerit aut falsa testimonia dixerit.* Nam i ullum caput in lege Cornelia de ea scriptum extitisset, debuisset dicere: *Lex Cornelia pœnam irrogat ei qui testationes falsas faciendas curaverit deportationis,* aut quamcunque aliam. Sic Paulus apud auctorem Collationis, ex libro ad legem Corneliam de Sicariis: *Lex Cornelia pœnam deportationis infligit ei qui hominem occiderit, eiusque rei causa faciendæ*

cum

cum telo fuerit. Lex ipſa Cornelia de ſicariis ac veneficis, hanc pœnam impoſuit eis qui hominem occidiſſent. At lex Cornelia Teſtamentaria de falſis, nullum caput habuit de falſis teſtimoniis aut teſtationibus, ut ipſe Paulus ſatis clare teſtatur his verbis, quæ leguntur in Collatione Moſaicarum & Romanarum legum, titulo quo ſupra: *Qui falſum*, inquit, *teſtimonium dixerit, proinde tenebitur, ac ſi lege Cornelia teſtamentaria damnatus eſſet.* Hoc eſt quod Vlpianus & alii dixere, pœnam legis Corneliæ irrogari ei qui teſtimonium falſum dixerit. Poſtremo ineptum eſt dicere, vel cogitare, Vlpianum caput illud legis Corneliæ, etiam ſi tale quid fuiſſet in lege Cornelia ſcriptum, ſumpſiſſe ex Marciano, ut dicit Advocatus cum ex ipſa potius lege Cornelia æque id fuerit exſcripturus, ut ipſe Marcianus. Non enim video, quomodo aliter verba Advocati poſſim accipere: *Exſcripſerat hæc Vlpianus ex capite legis Corneliæ, quod ſcriptum extat leg. 1. eodem titulo, his verbis, ex Marciano.* In illis autem verbis Marciani vulgo legitur, ſicut habent Pandectæ Florentinæ: *Qui falſas teſtationes faciendas teſtimoniave falſa inſpicienda dolo malo coiecerit.* Advocatus ita ſcri-

ſcriptum ibi fuiſſe aſſerit ex antiqua ſcribendi ratione, *coiecerit* pro *coierit*. Ego vero nec antiquam nec omnino Latinam puto fuiſſe eam ſcribendi rationem, qua ſcribatur *coiecit*, pro *coiit*, vel *coivit*. Aliud agebat aut cogitabat Advocatus cum illa ſcriberet. Præterea miror, eum non animadvertiſſe, vix Latinam hanc eſſe orationem. *Qui falſas teſtationes faciendas coierit*, pro qui ad falſas teſtationes faciendas coierit. Sic enim videtur ſcribere debuiſſe Iuriſconſultus, ſi Latine voluit. Idem tamen mendum leg. IX. ubi legitur ſimiliter; *Item qui falſas teſtationes faciendas teſtimoniave falſa invicem dicenda coierit.* Quod omnino mendoſum videtur, nec ullo modo Latinum. At recte apud eamdum Vlpianum habetur in Collatione legum Moſaicarum, titulo eodem: *Item ſi quis coierit ad occaſionem innocentium. Item qui ob ſtruendam Advocationem ſocietatem coierit.* Quod ſi dixiſſet, *ſi quis coierit occaſionem innocentium, aut ſtruendam Advocationem coierit*, barbare loquutus eſſet, non Romane. Nihil igitur videt, ſi quis non videt, pro illo *coiecerit* apud Marcianum ſcriptum olim fuiſſe, *coeraverit*. Sic enim in eo Senatuſconſulto quo pœna legis Corneliæ inflicta eſt
ei

ei qui teſtationes falſas faciendas curaſſet, ἀρχαϊκῶς ſcriptum fuiſſe videtur, *coeraverit* pro *curaverit*. Vt ut ſit, certe id verbi eo loco prorſus neceſſario reponi debet, ut & apud Vlpianum leg. IX. Tit. eodem. Idque plane confirmatur ipſis Vlpiani de eadem re verbis, ſicut ſincera ea leguntur in Collatione legum Moſaicarum, & Romanarum, titulo quo ſupra: *Item qui falſas teſtationes faciendas, teſtimoniave falſa invicem dicenda aut conſignanda, dolo malo curaverit.* Sed quid ſit apud Marcianum lege illa I. *teſtimoniave falſa inſpicienda*, non facile quem dictum eſſe ait Advocatus. Mox ad ſolitas hariolationes decurrit, ut hoc expediat, & dicit, *inde factum eſſe*, ut quidam ex Vlpiani verbis pro *inſpicienda* ediderint *invicem dicenda*. Quod audacter nimis ab illis factum aſſerit, ſiquidem Baſilicorum compilatores *inſpicienda* legerant. Tandemque pronuntiat, *de lectione ipſa vix dubitari poſſe, de eius interpretatione plurimũ.* At ego aio, ſi dubitandum non eſt de lectione, ex eo conſequi ut ne dubitari quidem debeat de interpretatione. Sana & non dubia lectio ſanam & minime ambigendam præſtat expoſitionem. E contrario ſi interpretatio dubia ſit, non

poſſe

osse id accidere nisi ex vitio scripturæ
uæ falsi suspecta, non certam nec fir-
iam de se dare potest sententiam. Quid
iotius est ac certius verbi *inspicere* no-
ione? Si non potest hoc accipi in ea si-
nificatione, ut certe non potest, ex eo
ispicio est, non recte hoc loco id verbi
criptum haberi, quandoquidem nullum
ensum idoneum facere queat. Nam quid
st, *falsa testimonia inspicienda curare?* De
estamentis, ut intellexere Basilicorum in-
erpretes, nullo modo potest intelligi.
Nam lex ipsa Cornelia testamentaria de
estamento cavit, ne quis falsum sciens
lolo malo scriberet, recitaret, subiiceret
upprimeret, amoveret, resignaret, de-
eret, ut est apud Paulum lib. v. cap. xxv.
At hic quæstio est de solis testationibus
& testimoniis falsis quibus pœnam le-
gis Corneliæ testamentariæ irrogavit
S. C. quod Vlpianus factum fuisse scri-
bit Licinio quintum & Tauro Coss. Si
testamenta eo loco legit pro *testimonia*
collator legum Mosaicarum, ea *testamen-
ta* pro testimoniis intelligenda sunt, ut
etiam Glossæ veteres interpretantur.
Cum igitur *inspicienda falsa testimonia*
nullo sensu legantur, certum est, lectio-
nem eam ibi stare non posse. Eam vero
sede

ſede ſua maxime concutit & convellit ſcriptura quæ duobus locis ſcripta conſtanter extat apud Vlpianum, ubi de eadẽ omnino re agit, *teſtimoniave invicem dicenda.* Sic enim legitur leg. IX. D. ad legem Corneliam teſtamentariam de falſis. Nec aliter in ſcriptis Vlpiani libris offendiſſe videtur Tribonianus, cum eos compilaret, & locum illum ſub titulum ſupraſcriptum referret. Auctor Collationis quem certa fides eſt antiquiorem fuiſſe Iuſtiniano, non aliam lectionem invenit in illis Vlpiani libris ex quibus hauſit quæ relata ſunt ſub titulũ de falſo teſtimonio VIII. Citatur ibidem ſub titulo de pœna legis Corneliæ teſtamentariæ lib. VIII. Nullus liber Vlpiani hoc titulo recenſetur à Iuſtiniano in Indice auctorum Iuris ex quibus compoſuit Digeſtorum opus. Vnde colligunt viri docti, librum illum octavum qui citatur ab auctore Collationis, eũ ipſum eſſe lib. VIII. de officio proconſulis, ex quo lex illa IX. deſumpta eſt, quam ſub titulo ad legem Corneliam digeſſit Iuſtinianus. Quod non mihi fit veriſimile, tametſi ſciam, mirifice à Iuſtiniano interpolata fuiſſe ſcripta Iuriſconſultorum veterum, quibus in ſua compilatione uſus

usus est. Sed magis tam verbis quam sententiis discrepant illi duo loci Ulpiani quam ut videri queant ex eodem libro excerpti. Ipsa collatio differentiam prodet, & confirmabit id quod dico. Cum igitur in duobus diversis locis eiusdem auctoris de eadem re tractantis, eadem prorsus lectio olim reperta sit, maximum inde argumentum duci potest, aut veram eam esse, aut vero proximam. Quid si *testimonia invicem dicenda* posuerit Ulpianus pro de compacto dicenda invicem, cum duo nimirum ita compacti sunt, ut alter pro altero cum usus venerit eoque opus habuerit, testimonium falsum dicere paratus sit? Nunc pro me falsum testimonium in hac causa perhibeto, ego vicissim cum res & usus postulabit pro te testimonium dicam. Hoc esset igitur quod dixerit Ulpianus; *testimoniave invicē dicenda*. Pro eo Marcianus scripserit ergo, *testimoniave falsa inspicienda?* Sed quid hoc est? Immo ille fortasse posuerit, *testimoniave falsa depeciscenda*. Quod Ulpianus interpretatus sit, *invicem dicenda*. Ipso Vlpiano interprete *depectus* is dicebatur qui turpiter pactus erat, ac tenebatur edicto de calumniatoribus, leg. III. π. II. D. eodem.

Hoc edicto tenetur etiam is qui depectus eſt. Depectus autem dicitur turpiter pactus. Hoc verbum etiam apud optimos auctores ſæpe occurrit, *depeciſci*, ut apud Terentium, *iam depeciſci morte cupio.* Apud Ciceronem non raro ſic ponitur. Apuleio de Apologia *depectores litium.* Non mira autem nec nova corruptela factum eſt ab imperitis *inſpicienda* pro *depeciſcenda.* Sic apud Apuleium in Apologia legunt omnes ſcripti codices: *Confiteor enim id quod mihi obiectum eſt, eum poſtquam uxorem duxerit, à conſpecti fide deſciviſſe.* Pro quo certum eſt legi debere, *à compecti fide deſciviſſe.* Compectum idem quod compactum, συνδυασμός. Vnde *compactum facere* in Gloſſis, συνδυάζειν. Paciſci autem non tantum ſignificat pactum facere ut aliquid accipiatur, ſed etiam ut detur. Nam & qui dare promittit, paciſcitur. Vt apud Virgilium, *mortemque volunt pro laude paciſci*, id eſt, mortem ſuam ex pacto dare vel mori, ut gloriam & laudem recipiant. Immo in dando & accipiendo pacta conſiſtunt. Sic enim fiunt, ut aliud pro alio detur, ut qui paciſcitur mortem pro laude. Ita ergo *depeciſcitur* teſtimonium falſum qui pro alio dicere paciſcitur, ut invicem ille pro

ſe dicat. Inde apud Cæſarem aliquot locis *pacturas* & *pollicitationes* iunctas reperire eſt. Vt, *pacturis magnis pollicitationibuſque aliquem ad ſe perducere.* Sic enim ſcribendum, pro quo hodie in Cæſaris commentariis ſcribitur, *Iacturis magnis pollicitationibuſque.* Quod eſt ineptum ſcioli alicuius commentum, qui *pacturam* pro pactione latinū eſſe non putavit. Sic autē *pactura* dicitur pro pactione vel pacto, ut *uſura* apud Ciceronē pro uſu, quæ etiā *uſio* dicebatur, ut alibi notavimus. Alio loco apud Cæſarem idem mēdum occurrit, ſic corrigendum: *magnis pacturis ſibi quiſque eorum animos conciliabat.* Vulgo eſt *iacturis.* Item apud Hirtium de bello Alexandrino: *Nemo erat qui modo aliquam iacturam facere poſſet quin aut vadimonio teneretur, aut in reos referretur.* Cæcus eſt aut imperitus qui nō videt ibi legi debere, *nemo erat qui modo aliquam pacturam facere poſſet*, id eſt, *pactionem.* Quicunq; paciſci poterant, id eſt, pecuniam promittere & dare ad ſe redimendos, aut in reos referebantur, aut lite intentata ac die dicta curabatur, ut vadimonio tenerentur, quo pecuniæ depectione ſe liberarent. Tot modis igitur hæc vox uſurpata eſt, *pactum, pactio, pactura*, atque etiam *hic pactus.* Vt apud

 Plau-

Plautum in Ciſtellaria, Act. 1. Scen. 1.

Meretrices fuimus, illa te & ego hanc mihi
educavi
Ex pactibus conventis.

Pro quo alii legunt ex *partibus conventiciis*, alii ex *patribus*. Multi alia nugantur. *Pactus conventi* ibi ſunt pacta conventa. Ea in nuptiis legitimis inter virum & uxorem ad conciliandas conditiones interveniebant. At meretrix quæ nuptias illas legitimas irridet, ſui generis & ſortis mulieres ſua *pacta* etiam *conventa* habere dicit, haud minus quam matronas. Se quoque nubere viris, & quidem quotidie, ut ſtatim ſubiicitur,

Hæc quidem ecaſtor cotidie viro nubit, nupſitque
Hodie.

Hinc πασίγαμοι vocantur in veteri Epigrammate, ubi dicitur Menander ἡδυνέας σκηνὴν δράμασι πασιγάμων, ſicut olim correximus. Pacta autem conventa meretricis ſive *pactus conventos* ibi vocat Plautus mercedes quas pro concubitu depeciſcuntur omnium virorum uxores. *Pactus* & *pactum*, ut *iuſſus* & *iuſſum*, & alia ſimilia, ὅση κόνις. *Pacturam* dixit Cæſar ut uſuram pro uſu, & iunxit cum *pollicitationibus*, ut Cicero *pacta* & *promiſſa* iunctim poſuit lib.

lib. III. De Officiis: *Pacta & promissa semper servanda sunt, quæ nec vi nec dolo malo, ut prætores edicere solent, facta sunt.* Sed ut redeamus ad lectionem Vlpiani, *testimonia invicem dicenda*, iam diximus, si non vera sit, vestigia præferre qua ad veram è proximo perveniatur. Cum nostra interpretatione ferri posset hæc vulgata scriptura, sed aliud vitium latere sub ea suspicor, quod à correctoribus imperitis videtur adfricatum, Iidem enim sunt qui & *coierit* tam apud Marcianum quam apud Vlpianũ illis locis reposuerunt pro antiquo & germano *cœraverit*, quia minus id verbi conveniebat cum lectione quam excogitaverant. Quid enim esset, *inspicienda testimonia curare*, aut *testimonia invicem dicenda curare?* Ideo ergo mutarunt *curaverit* in *coierit*. Ego vero ex illo verbo *curaverit*, sicut à Marciano & Vlpiano scriptum fuisse certum est, plane auguror, in utroque lectionẽ quæ habetur vulgo, esse corruptam. Et apud Vlpianum quidem duarum tantum litterarum mutatione puto restituendum, *testimoniave falsa in necem dicenda dolo malo curaverit.* Hoc est, in fraudem & perniciem alicuius. Nihil frequentius in Iure hac loqutione. In ipso Marciano eadem lectio restituen-

da, ubi fœdius corrupta eſt. Cum enim idem omnino dicere voluerit quod Ulpianus, non aliis id verbis expreſſiſſe videtur. Sed quomodo fieri potuit *inſpicienda* ex *in necem? dicenda?* Ut loquutio illa frequentiſſima occurrebat in ſcriptis Iuriſconſultorum, ſingulis litteris aliquando videtur fuiſſe expreſſa, hoc modo, I. N. pro *in necem*. Hinc cum ſcriptum eſſet *I. N. dicenda*, nec ſcirent quid illa ſibi vellent, correxerunt, *inſpicienda*. Quomodocunque legatur, quamvis eam quam propoſui veriſſimam præſtem lectionem, illud ex verbis utriuſque Iuriſconſulti liquet, teſtationem diverſam eſſe à teſtimonii genere utroq;, quod nempe dicitur à præſente, & quod per tabulas datur. Ἄγραφον & ἔγγραφον Græci dicunt. Nam Vlpianus in verbis Senatuſconſulti, quod Licinio v. & Tauro Coſſ. factum eſt, pœnam legis Corneliæ teſtamentariæ inflictam illis dicit, *qui falſas teſtationes faciendas, teſtimoniave falſa dicenda aut conſignanda dolo malo curaverint*. At Tribonianus verba illa *aut conſignanda* detraxit. Haud ſcio quare. Ergo ex eo conſtat, teſtimonium tam quod dicitur quam quod conſignatur à *teſtatione* differre. Atqui teſtimonium conſignatum,

tum,

tum, μαρτυρία est in Iure Attico. *Testatio* igitur à μαρτυρία diversa. Sic duas habet diversas significationes *testationis* nomen. Nã pro testificatione accipitur, quæ μαρτυροποιία est Græcis, & pro ipsa μαρτυρία sive testimonio consignato, ut ex Quintiliano supra docuimus. Et hæc fortasse ratio est, cur Tribonianus, cum verba Vlpiani referret in compilationem Digestorum sub illo titulo, resecarit hoc, *aut consignanda*, quia putaret *testationem* eandem esse cum testimonio consignato. Nam certe & *testationes consignari* dicuntur, ut leg. IX. ☩. V. D. de pœnis: *Solet & ita interdici, ne instrumenta omnino forment, neve libellos concipiant, neve testationes consignent.* Et certe consignari solebant testationes utriusque generis, hoc est, μαρτυροποιίαι & μαρτυρίαι. Nulla enim testatio non scripto comprehensa & testium signis non munita. Sed longe, ut dixi, distabant *testationes* quarum hoc loco Vlpianus & Martianus meminere ex S.C. verbis, quod pœnam legis Corneliæ irrogaverat iis qui eas falsas faciendas curassent, à testimoniis consignatis, quæ etiam *testationum* appellatione designabantur. Vtriusque *testationis* differentia manavit ex diversa etiam notione verbi *testari*. Nam & po-

nitur pro simpliciter testimonium dicere, quod Græcis μαρτυρεῖν dicitur. Qui testatur de eo quod viderit aut audiverit, testimonium super ea re reddit, sive sermone præsens, sive scripto absens. Hæc μαρτυρία est Græcis, illud μαρτύριον. *Testari* porro alia etiã significatione sumitur pro μαρτυροποιεῖν, & *testes facere*, vel vocare, ut cũ Latini dicunt *Deum testor*. Atticis μαρτύρεσθαι. Τὸν θεὸν μαρτύρομαι. Hesychius : μαρτύρομαι, ἐπιφωνοῦμαι. Tertio etiam sensu *testari* idem est quod testatione declarare, ac testibus vocatis significare. Sic ponitur in leg. xx. π. 1. D. de acquirenda vel omittẽda hæreditate. *Et ideo solent testari liberi qui necessarii existunt, non animo hæredis se gerere quæ gerunt, sed aut pietatis aut custodiæ causa.* Vbi testari est testato dicere, ac denuntiare, testibus nempe adhibitis. Ex verbo igitur testari quod triplicẽ habet significationem, τοῦ μαρτυρεῖν & τοῦ μαρτύρεσθαι, atq; ἐπιμαρτυρεῖν nomẽ etiam factum est *testatio* triplicis significationis, pro μαρτυρίᾳ & pro μαρτυροποιίᾳ sive testificatione, & διαμαρτυρίᾳ. Hac posteriore notione διαμαρτυρίαν Atticorũ exprimit, priore ut iam dictum est μαρτυρίαν. Nam μαρτυρία est unius hominis testimonium per tabulas dãtis, non διαμαρτυρία. Nam qui μαρ-

τυρίαν ſcripto comprehenſam dat, ipſe μαρτυρεῖ, & perſonam teſtis ſuſtinet. Qui διαμαρτυρίαν facit, vel διαμαρτυρεῖ, teſtē producit, pro ſe teſtimoniū dicturum, ac μαρτυροῦντας προβάλλεται, non ipſe dicit teſtimonium. Ita qui *teſtationē facit*, ut in hac lege habetur, non teſtimonium pro aliis dicit aut cōſignat, ſed ipſe pro ſe & in re ſua, teſtibus adhibitis, id quod vult aut ſua putat intereſſe, probat aut notificat, eorumque teſtimonia in tabulas refert, quæ *teſtationis* nomine vocabantur. Hoc *in teſtationem redigere* Iuriſconſultus dixit leg. XXXIX. π. I, D. de legatis III. Quidam non habens liberos nec cognatos in diſcrimine vitę cōſtitutus per infirmitatē, arceſſitis amicis Gaio Seio contubernali dixerat quod vellet ei relinquere prædia quæ nominaſſet. Gaius Seius ea dicta in teſtationē redegit, etiam ipſo teſtatore vivēte & interrogato an ea dixiſſet, ac reſpōſo eius tali, Μάλιστα. Vter hic teſtationem feciſſe dicendus, teſtator ipſe, an fideicommiſſarius? Sane teſtator convocatis amicis qui teſtes eſſent ſuæ ultimæ voluntatis, coram iis declaravit ſe Gaio Sero relinquere velle prædia quæ tum nominavit. Hæc teſtificatio eſt, ſive ſub teſtibus declaratio. At *teſtatio*, ut dixi, proprie non dicebatur,

 niſi

niſi quæ ſcripto comprehenſa eſſet. Hoc igitur fecit Gaius Seius, cum amicos teſtatoris qui dicta eius audierant teſtes ipſe fecit, eorumque teſtimonia in teſtationem redegit, id eſt, curavit ut in tabulas referrentur, & ab iis ſignarentur, ut poſt mortem teſtatoris ex iis tabulis atque ex ea teſtatione agere poſſet contra hæredẽ, & fideicommiſſum ſibi relictum petere. Aliud igitur eſt *teſtes facere*, aliud *teſtationem facere*. Μαρτύρεσθαι idem eſt quod μαρτυροποιεῖν, id eſt, *teſtes facere*. At teſtationem facere, eſt, id, quod ii qui teſtes facti erant, pro teſtimonio dixerant, in tabulas referre & conſignare. Hoc eſt, *tabulas teſtationis facere*. Quod *teſtationẽ conſignare* dicebatur, *teſtatione complecti*, ac *in teſtationem referre*. Non eſt enim *teſtatio* niſi conſcripta tabulis, & obſignata. Cicero in Verrinis VII. *Ipſe in tabellas refert, obſignat ſignis amicorũ providens homo, ut contra hoc crimen, ſi quando opus eſſet, hac videlicet teſtificatione uteretur.* Amici illi teſtes facti fuerãt. Poſtquam eorum teſtimonia in tabellas relata fuerunt, & obſignata, *teſtatio* vel *teſtificatio* exinde facta eſt, ad neceſſitatem ſervata ac ſepoſita, ut ſi quando opus fuiſſet ea uteretur qui fecerat. Proprie igitur *teſtes facere* eſt quod Græcis μαρτύρεσθαι.
Teren-

Terentius in Adelphis Act. II. Scen. I.

Vbi me dixero dare tanti, teſtes facies illico
Vendidiſſe me.

Ita cum ille teſtator coram amicis dixiſſet ſe velle prædia quæ nominaverat relinquere Gaio Seio cōtubernali ſuo, illico amicos illos teſtes fecit Gaius, prædia illa ſibi relicta eſſe, idque in teſtationem redegit, id eſt, teſtatione complexus eſt, ac teſtationem fecit, id eſt, tabulas teſtationis fecit ut Apuleio in Apologia, *tabulas nuptiales facere.* Teſtatio itaque non tantum ipſe actus eſt teſtandi conſignandique, ſed ipſæ tabellæ quibus teſtatio conſignata eſt. Plautus in Curculione Act. IV. Scen. IV.

MI. *Sed quid agit meum mercimonium apud te?* CAP. *nihil apud me quidem,*
Ne facias teſtes.

Qui faciebat teſtes, dicebat præſentibus, teſtes eſtote. *Amteſtari* hoc dicebatur unica voce. Optimæ Gloſſæ: *Amteſtor,* μαρτύρομαι. Id eſt, teſtem facio. Eique quem teſtem facerent, auriculam tangebant, dicendo, teſtis eſto. Hoc erat *amſtetari.* Quod verbi in optimis auctoribus vitio librariorum degeneravit in *atteſtari.* Sed & idem fere ſignificat quod *amteſtari.* Vnde apud Bedam de Ortho-

thographia, *Atteſtor aliquem ad teſtimonium vocas, qui ſit dignitate vel auctoritate eminens*. Apud Acronem ad illa Horatii, *Licet amteſtari?* Plus quam decies *atteſtari* legitur *pro amteſtari*. *Renunciantes litem atteſtatos habebant, quibus præſentibus conveniebant ita ut aurem illis tertia vellerent.* Amteſtati, illi quos *atteſtatos* perperam vocant libri, erant qui teſtes fiebant, tacta auricula. Scribitur perperam in Etymologico magno, Λοβοὶ λέγονται, ἐπειδὰν μαρτυρόμενοί τινι λαμβανόμεθα αὐτῶν. Omnino legendum, μαρτυρόμενοι τινα, id eſt, cum teſtem aliquem facimus, aut amteſtamur. Et male ex eo loco colligunt viri docti, *inter teſtandum aurem imam tangi ſolitam*, immo inter *amteſtardum*, cum aliquis teſtis fieret. Notat Acro ibidem, *Solebant enim teſtium aures tenere, & ita dicere, memento quod in illa cauſa mihi teſtis eris.* In illa Satyra Horatii contra importunum qui ipſi eſt obviam factus, cum eo cuperet liberari, adverſarius ei ſuus occurrit, qui magna exclamavit voce, Quo tu, turpiſſime; ac ſimul Horatio cũ eo ambulanti dixit, *licet amteſtari?* id eſt, licetne mihi te teſtem facere? Annuit licere Horatius, oppoſita ſtatim auricula quã ille ſibi tangeret. Quo facto ſignificavit ſe teſtẽ

futurum,

futurum. Inde in ius raptus ille. & quæ ſequuntur. Et recte Porphyrio interpretatur, adverſarium moleſti illius *Horatium conſuluiſſe an permitteret ſe amteſtari, iniecta manu tracturus eum ad prætorem.* Id eſt, an permitteret ſe teſtem fieri. Qui enim vadimonio non paruiſſet, ſi eum in via adverſarius deprehendiſſet, iniecta manu in ius obtorto collo trahere illum poterat, ſi modo aliquem ex præſentibus quos caſus obtuliſſet, teſtem prius feciſſet auricula tacta. Quod erat *amteſtari.* Lex duodecim tabularum id conſtituerat. Ea ſic reſtituenda eſt, ex verbis quæ corrupte apud Porphyrionem eo loco leguntur: *Si in ius vocat, ni itur, amteſtatus manum iniicito, aurem amteſtati tagito.* Sed unde dictum *amteſtari*, aut quid eo verbo proprie ſignificatur? Nam viri docti diſſentiunt. Quidam quippe volunt ſcribi debere *anteſtari* & idem eſſe quod *antete ſtari*. Quibus ſubſcribere non poſſum. Non enim Latine diceretur *anteſtari* pro anteteſtari. Præterea in veteribus libris & apud auctorem optimum Gloſſarum ſcribitur *amteſtari*. Alii, ea voce ſignificari, *aliquem ex circumſtantibus teſtem facere.* Quod mihi magis arridet quam illud prius, nec tamen verum eſt.
Amte-

Amtestari est in re præsenti, & in loco ubi res gesta est aut gerenda, testem facere, proximum nempe, vel primum qui adstat loco in quo id fit de quo testis capitur. Sic *amtermini*, qui terminos & fines accolebant. *Amsegetes*, quorum ager viam tangebat. *Amsanctæ* valles sanctæ, quæ in circuitu sunt & vicinæ. Ita ergo *amtestes*, qui proximi reperiebantur ei loco ubi res acta fuerat. Inde verbum *amtestari*. Quod recte Priscianus lib. VIII προσδιαμαρτυρεῖν interpretatur, id est, πρὸς αὐτῷ τῷ τόπῳ, ἐν ᾧ τι πέπρακται. Sic enim apud eum scribi debet, nõ προδιαμαρτυρεῖν, quod pro *antetestari* viri docti accipiunt. Idem sermo notat *adtestari*, id est, ad ipsum locum testem facere aliquem in quo res geritur. Hoc verbum passivam & activam habebat significationem apud veteres, ut ibi notavit idem Priscianus. Ideo ex loco Livii, quem ibi citavit, id, ubi passive sumitur, προσδιαμαρμετυρηθῆναι. exposuit: *Impubes libripens esse non potest, neque amtestari*, id est, neque testis fieri. Apparet ex loco Horatii, non licuisse invitum ac nolentem amtestari, ideo petit ille veniam num patiatur se amtestari: *Licet amtestari?* Sed aliud suadere videtur lex duodecim tabularum, quæ etiam invi-

invitos teſtes fieri poſſe indicat. *Ni teſtimonium fateatur, improbus inteſtabiliſque eſto.* Ita corrigunt viri eruditi. Item in alia: *Qui teſtimonium defugerit, is tertiis diebus ob portum obvagulatum ito.* Sed non hæc earũ legũ mens quam putarũt qui peſſime eas intellexerunt ex peſſima lectione. In ea priore ſancitur, ſi quis ſe ſiverit amteſtari, nec ad teſtimonium dicendum in iudicium vocatus veniat, improbum inteſtabilemque eſſe. Verba legis ita ſcribenda ex vetuſtiſſimis libris certiſſima coniectura. *Qui ſe am ſirit teſtarier, libripensve fieri, ni teſtimonium fari iatur, improbus inteſtabiliſque eſto.* Ita ſcriptum more illius ſeculi quo ſancitæ ſunt duodecim tabulæ. *Qui ſe am ſirit teſtarier*, pro, qui ſe ſiverit amteſtari. His enim tranſpoſitionibus gaudebant. Et notat Feſtus, in priſcis illis legibus fuiſſe, *tranſque dato*, pro, tradito. *Endoque plorato*, pro, implorato. Et in precibus antiquis, *Sub vos placo*, pro *vobis ſupplico*. Ita ergo ex veſtigiis veteris ſcripturæ hic legimus, *Qui ſe am ſirit teſtarier.* Ergo poterat quis non permittere ſe teſtem fieri vel amteſtari, ſed ſi ſemel ſiviſſet ſe amteſtari, non poterat teſtimonium defugere, & niſi veniret ad teſtimonium dicendum in iudicio

cum

cum citaretur ab eo à quo amteſtatus eſſet, improbus inteſtabiliſque erat. Amteſtatio ipſa non erat teſtimonii dictio, ſed qui amteſtabatur aliquem, eum ſibi teſtem deſtinabat & præparabat, tacta & vulſa auricula, quaſi admonens, teſtem eum ſibi eſſe futurum. Unde & apud Latinos *aurem vellere* pro admonere. Hinc vetus interpres Horatii hæc verba amteſtantis aliquem fuiſſe dicit, *memento quod tu in illa cauſa mihi teſtis eris*. Idemque ibi adnotat, prius dixiſſe ſolitum qui amteſtabatur ac teſtem faciebat, *licetne amteſtari?* niſi reſponderet ille qui teſtis deſtinabatur, *licet*, invitum non licebat teſtem facere. Si autem *licet* reſpondiſſet, ac ſe ſiviſſet amteſtari, non poterat poſtea teſtimonium defugere, niſi improbus inteſtabiliſque haberi vellet. Verba legis quibus hæc dicuntur, ſic habent in antiquiſſimo Agellii exemplari: *Ni teſtimonium fariatur, improbus inteſtabiliſque eſto*. Pro illo *fariatur* corrigi placuit Hotomanno, *fateatur*, Cuiacio, *ni teſtimonium feriatur*. Omnia inepta. Scriptum fuit ut poſuimus, *ni teſtimonium fari iatur*, id eſt, *ni teſtimonium eat dicere*. Ἀρχαϊκῶς *iatur* pro eat, ut alia lege, *ni itur*, pro, ni it. Sic apud Priſcianum lib. VIII. *Fitur* pro fit, & *fieba-*

& fiebatur, pro fiebat. *Poteſtur* pro poteſt, & ſimilia multa. *Teſtimonium fari*, eſt dicere. Nam in ipſo amteſtandi actu non dicebat teſtimonium is qui teſtis fiebat, ſed teſtis deſtinabatur, teſtimonium paulo poſt in iudicio dicturus de eo quod actum eſſet. Qui non hoc faceret, poſtquam ſe teſtem fieri, ſive *amteſtari* paſſus eſſet, *teſtimonium defugere* dicebatur. Non enim teſtimonium defugit qui non vult teſtis fieri nec ſe ſinit amteſtari, ſed qui poſtea teſtimonium in iudicio dicere recuſat poſtquam ſe teſtem fieri permiſit. Is improbus inteſtabiliſque lege declaratur, & præterea ante eius oſtium tertiis diebus poterat is cui teſtimonium defugerat, cum pipulo & convitio conqueri. De quo lex duodecim tabularum ita conſtituit, ut legenda eius verba ſunt: *Cui teſtimonium defugerit, is tertiis diebus ob portum ei vagulatum itor.* Hæc lex ſequebatur continenter illam alteram hoc modo: *Qui ſe am ſirit amteſtari, libripenſve fieri, ni teſtimonium fari iatur, improbus inteſtabiliſque eſto. Cui teſtimonium defugerit, is tertiis diebus ob portum ei vagulatum itor.* Teſtimonium igitur defugit, non is qui teſtẽ primo ſe fieri poſſe negat, aut ut lex loquitur, *amteſtari*, ſed il-

le, qui postquam se sivit amtestari, testimonium dicturus in iudicium se sistere non vult. Sic enim desertor est testimonii. Quod Græci λειπομαρτύριον vocabant. Ita *defugere auctoritatem* dicebatur, non is qui primo noluisset auctor fieri, sed qui auctor factus postea mutabat sententiam, & nolebat amplius auctor esse. Ut apud Terentium, *Iubeo, cogo atque impero. Nunquam defugiam auctoritatem.* Sic enim ibi legendú. Ut *amtestari* autem est προσδιαμαρτυρεῖν, ac testem facere, sic *contestari* συνδιαμαρτυρεῖν, cum duo vel plures alter contra alterum testes faciunt ac producunt. Inde *litis contestatio* appellata, quia ab utraque parte testes fiebant. Festus: *Contestari est, cum uterque reus dicit, testes estote. Contestari litem plures adversarii dicuntur, quod ordinato iudicio utraque pars dicere solet, testes estote.* Συμμαρτύρεσθαι, & διαμαρτύρεσθαι, optimæ Glossæ exponunt: *Contestatur*, συμμαρτύρεται ἐπιφεργίζεται, διαμαρτύρεται. Ex utroque composito verbo, *amtestari*, & *contestari*, perspicuum est, *testari* simplex usurpari etiam Latinis pro μαρτύρεσθαι, & *testes facere*. Unde & *testatio*, relatio in tabulas testimoniorum eorum hominum qui testes facti fue-

fuerunt, vel ipsæ etiam tabulæ. Duum generum fuere istiusmodi testationes, privatæ vel publicæ. Testatio privata illa fuit quæ testibus adhibitis fiebat, & in tabulas referebatur, privata tantum adnotatione, non auctore iudice, vel eius permissu. Mentio fit *privatæ testationis* leg. v. Cod. de probationibus: *Instrumenta domestica seu testatio privata, seu adnotatio, si non aliis adminiculis adiuventur, ad probationem fidei non sufficiant.* Quæ non erant privatæ, eæ conficiebantur & consignabantur à pragmaticis olim, postea à tabellionibus iussu iudicis, vel auctoritate. Ut in Apologia Apuleii: *tuo iussu, Maxime, testato descripsimus.* A pragmaticis, vel tabellionibus eas testationes confici solitas arguit lex IX. π. IV. & V. D. de pœnis. *Solet autē ita vel iuris studiosis interdici, vel Advocatis. Tabellionibus, vel pragmaticis, solet & ita interdici, ne instrumenta omnino forment, vel libellos concipiant, vel testationes cōsignent.* Sic hæc legenda ac distinguenda, quæ in vulgato pessime corrupta sunt. Hęc tria ad tabelliones, vel pragmaticos, referenda sunt. Nam eorum fuit instrumēta cōscribere, libellos cōcipere, & testationes consignare. Sed certa fides est, Tribonianum inseruisse illos tabelliones

verbis Iuriſconſulti veteris, cuius temporibus pragmatici munus habuerunt quod ætate Iuſtiniani hi qui *tabelliones* dicebantur. Sed & totã legẽ illã miſere cõtaminavit. Hoc etiã diſcrimen extitit inter *teſtes faciendos*, & *teſtationes faciendas*: quod teſtes fiebant ad rẽ præſentem, cũ iis diceretur, *teſtes eſtote*: teſtationes autẽ in futurũ conſignabantur, ut ſiquando opus eſſet eis uteretur in iudicio qui eas faciẽdas curaſſet, ſive ad defenſionẽ ſui, ſive ad accuſationem aliorum. Hinc illa Ciceronis, in Verrem, *Ac contra hoc crimen, ſi quando opus eſſet hic, teſtificatione uteretur.* Sic miles cui cuſtodia rei erat commiſſa, ſi is deceſſiſſet, teſtatione ſibi conſulere debebat, ut ſi negotium eo nomine quis faceſſeret probare poſſet, non ſua culpa id contigiſſe, leg. XIV. π. V. D. de cuſtodia reorum: *Ergo ſi caſu cuſtodia defuncta dicatur, teſtationibus id probandum eſt, & ſic venia dabitur.* Ita tutor qui pecunias pupillares ſub uſuris dare tenebatur, ſi idonea nomina nõ inveniret, ut extra culpam eſſet, ſi quando eo nomine arceſſeretur, teſtatione ſibi cavere debebat apud præſidem depoſita. Teſtibus nempe factis, non repertatũ fuiſſe idonea nomina quibus pecunias pupillares collocaret,

eorum-

eorumque testimoniis in tabulas relatis, ab ipsis testibus signatas, quæ *testatio* dicebatur. Paulus lib. III. Receptarum sententiarum Tit. XIV. *Tutor in usuras non convenitur, si pecuniam pupillarem non collocaverit quod idonea nomina non habebat quibus pecunia collocaretur; cuius rei testatio apud præsidē provinciæ deponēda est.* Sic enim ibi scribendum, non *contestatio*. Ad accusandum aliū *testatio* etiam præmittebatur, ad hoc facta & præparata, ut est in leg. XXI. D. de his qui notantur infamia. Lucius Titius iniuriam passus à Gaio Seio fuerat. Cum hoc fieret, testes fecit, & testationem consignavit de illa iniuria. Postea crimen iniuriarum intendit Gaio Seio, & recitavit in eam rem testationem apud præfectos prætorio. Fides non habita est ei testationi, & pronuntiatum à præfecto prætorio, nullam iniuriam Lucium Titium passum esse à Gaio Seio. Quæstio inde orta est, an testes quorum testimonium reprobatum est, quasi ex falso testimonio inter infames haberentur. Hæ testationes in futurum præparatæ probationis & instrumentorum instar habebant ad fidem suo tempore faciendam. Aliȩ ad rē præsentē fieri solebant, quibus aliquid declarabatur, vel denuntiabatur

præſenti. Vt cum aliquis conveniebatur teſtato, ſive teſtatione facta, id eſt, coram teſtibus. Etiam cui optio legata eſt, ſi teſtatus ſit, vel teſtationem fecerit, ſe hoc velle, mutare poſtea voluntatem non poteſt, ut habetur in leg. xx. D. de optione legato. Alia exempla huiuſmodi teſtationum paſſim in Iure occurrunt. Vt leg. CXXII. D. de verborum obligationibus: *Qui Romæ pecuniam mutuam acceperat ſolvendam in longinqua provincia poſt menſes tres, poſt paucos dies Romæ teſtato creditoribus dixit, paratum ſe eſſe Romæ eam numerare*. Nam *teſtato dicere* creditoribus, idem eſt quod teſtatione creditores convenire, iiſque denuntiare quid ſit actum. Alio etiam ſenſu pro inſtrumentis contractus & pacti conventi ſolent uſurpari, ut *ſpandaliorum teſtationes*, quæ nuptiales ſunt tabulæ. Sic aſſignari etiam libertus poterat aut per epiſtolam aut per teſtationem, aut per chirographum, ut eſt in leg. VII. D. de aſſignandis libertis. Certe verbũ ipſum *teſtari* à quo nomẽ *teſtatio* deſcendit, tria, ut ante dixi, ſignificat apud Romanos in Iure. Aut enim eſt, pro teſte aliquid dicere, quod Græce dicitur μαρτυρεῖν: aut teſtes facere, quod Atticis μαρτύρεσθαι, &

μαρ-

μαρτυροποιεῖν vulgo: aut teſtato, ſive per teſtes aliquid probare, declarare ac denuntiare, quod Græcis eſt διαμαρτυρεῖν. In his autem teſtationibus faciendis aut teſtimoniis dicendis conſignandiſve, teſtes aut caſu oblati in ipſa re ac loco fiebant, quos Græci ἀπὸ ταυτομάτου παρεστῶτας appellabant, ut illi quos amteſtari licebat in via Iure Romano, aut inviti producebantur, & non niſi coacti, ut ii quibus lege teſtimonium denuntiabatur in publicis iudiciis Iure Romano, vel Attico, qui κατὰ πρόκλησιν teſtimonium dicebant, vel κλητευθέντες. Sponte ſua ſe dabant, ut amici, qui rogabantur ad teſtimonium ferendum, aut qui id faciebant non inviti, cum res experetet. Iure Attico qui volentes teſtimonium ferebant, id domi in tabulis conſcribere neceſſe habebant albatis, ne quicquam addere aut detrahere, vel immutare ex eo quod ſcriptum eſſet poſſent. Qui vero coacti teſtimonium perhibebant aut caſu oblati, ceratis tabulis id mandabant, ut ſi quid ex eo mutare additione vel detractione ipſis collibitum eſſet, liceret. Demoſthenes in ſecunda contra Stephanum, de falſo teſtimonio: Ἔτι τοίνυν καὶ ἀπὸ γραμματείου γνοίη τις, ὅτι τὰ ψευδῆ με-

μαρτύρηκε. λελευκωμένον τε γάρ ἐστι, τὸ οἴκοθεν κατεσκευασμένον. Ex tabellæ genere in quo teſtimonium ſcripſerit, falſum eum dixiſſe argui ait, quia & domi concinnata fuerat ac dealbata. Λεύκωμα fuiſſe indicat, quod erat γραμματεῖον λελευκωμένον, non tabella *exaſciata & expolita*, ut vertit vir eruditiſſimus. Ex eo arguit falſum eum teſtimonium ſcripſiſſe quod in tabella dealbata id conſcripſerat. Quo genere ſolo ſolebãt uti de rebus quas ipſi vidiſſent qui ſponte ſuper his teſtimonium perbibebant, ut ſtatim addit, καὶ τοὺς μὲν τὰ πεπραγμένα μαρτυροῦντας προσήκει οἴκοθεν τὰς μαρτυρίας κατεσκευασμένας μαρτυρεῖν, τοὺς δὲ τὰς προκλήσεις μαρτυροῦντας, καὶ τοὺς ἀπὸ ταυτομάτου προστάντας, καὶ ἐν μάλθῃ γεγραμμένους τὴν μαρτυρίαν, ἵνα εἴ τι προσγράψαι ἢ ἀπαλεῖψαι βουληθῇ ῥᾴδιον ᾖ. Ita ſcribendum in verbis Demoſthenis. Nam diverſi ſunt, οἱ τὰς προκλήσεις μαρτυροῦντες, quibus teſtimonium lege denuntiabatur, & οἱ ἀπὸ ταυτομάτου προστάντες, quos caſus in re præſenti dabat. Iſta duo genera teſtium in *maltha*, hoc eſt, in ceratis tabulis teſtimonium ſuum ſcribere debuerunt, ut detrahere, delere aut addere quæ vellent poſſent, cera omnis in ſcribendo muta-

tio-

tionis capace. Μάλθη est tabellę ceratę cera, ὁ ἐνὼν τῇ πινακίδι κηρὸς, inquit Pollux lib. x. cap. xiv. Qui & alio loco μάλθην exponit, ἣ κατηλείπτο τὸ πινάκιον, ceram qua tabella erat inducta, & oblita. Voluntarii vero testes in λευκώματι id lege iubebantur scribere, & domo prolatas exhibere, ne quid mutare in iis possent. Non enim in dealbata tabula, sive λευκώματι, ut in palimpsesto, deleri aut reponi quod cuique liberet, licuit. Γραμματεῖον absolute hoc vocabatur in lege, quæ id sanciebat ut legitur apud eumdem Demosthenem: Οἱ δέ γε νόμοι οὐ ταῦτα λέγουσιν, ἀλλ' ἂν εἰδῇ τις, ἢ οἷς ἂν παραγένηται πραττομένοις, ταῦτα μαρτυρεῖν κελεύουσιν ἐν γραμματείῳ γεγραμμένα, ἵνα μήτ' ἀφελεῖν ἐξῇ μηδὲν, μήτε προσθεῖναι τοῖς γεγραμμένοις. Si in cerata tabella, ut infra dicit, deleri detrahi vel addi quodcũq; liberet licuit, oportet non ceratam fuisse tabellam in qua id fieri non poterat. Ergo illa dealbata fuerit, ut etiam paulo post vocavit. Et vereor etiam ne hic scribi debeat, ἐν γραμματείῳ λελευκωμένῳ, pro γεγραμμένα. Nam vox γραμματεῖον, tam de ceratis tabulis accipiebatur, quam de albatis. Unde apud Aristophanem:

τὴν μάλθαν ἐκ τῶν γραμματείων ἐ-
σθίων.

Videtur tamen aliis locis infra Demosthenes absolute γραμματεῖον posuisse de ea tabella quæ albata esset, ac ceratam vocare simpliciter μάλθην, καὶ ἐν μάλθῃ γεγραμμένους τὴν μαρτυρίαν. Pollux quoque lib. VIII. cap. V. inter instrumenta δικαστικὰ, recenset μάλθην, quam videtur pro tabella inducta maltha posuisse: πινάκιον τιμητικὸν, μάλθη ἣ κατήλειπτο τὸ πινάκιον. Ut ad differentiam redeamus *testationum*, & *testimoniorum*, quorum mentio in leg. I. & IX. D. ad legem Corneliam de falsis, cum pœna legis Corneliæ puniatur qui falsas testationes faciendas curaverit, & falsa testimonia dicenda, præcipuum discrimen horum duorum constat in faciendo ac dicendo. Qui facit testationes, auctoritate testium qui in his signarunt causam suam defendit: qui vero testimonium dicit, pro teste id facit, & in alterius gratiam. Basilicorũ interpretes, *falsas testationes* in hac lege Græce reddiderunt ἐκμαρτυρίας πλαστὰ. Videndum an mentem legis recte perceperint, atque intellexerint quid essent hic *falsæ testationes*. Multo minus certe assequuti sunt quod sequitur, *testimonia-*

ioniave inspicienda. Quod cum vide-
rent quadrare non posse cum testimo-
niis, ut vulgo ea vox accipitur, eam
pro testamentis sumpserunt. Et certum
est, ita etiam aliquando accipi, ut iam no-
tatum est à viris doctissimis. Sed hoc lo-
co ea significatio non convenit. Huius
autem legis verbis, non solum falsi testes
puniuntur, id est, ii qui falsa dicunt
testimonia, sed etiam qui falsis testi-
moniis aliquid probare nituntur. Tam
falsis igitur testibus, quam qui eos
producunt atque adhibent, pœna
legis Corneliæ irrogabatur. Ergo no-
mine *testationum*, non sola ἐκμαρτύρια falsa
vindicātur, sed omnis omnino probatio,
declaratio, conventio, denuntiatio, quæ
per testes fit subornatos ac falsos. Et ἐκ-
μαρτύριον ad falsas testationes videtur re-
ferendū. Nam & sic accipitur apud Græ-
cos, sive pro διαμαρτυρίᾳ, ut in his verbis
Suida citatis: Οὐκ ὤκνησεν ἢ δευτέρῳ ἐκ-
μαρτυρίῳ χρήσασθαι. Quod ipse interpreta-
tur, διαμαρτυρίᾳ. Nam hic ἐκμαρτύριον ac
διαμαρτύριον testatio est vel obtestatio.
Ergo illi interpretes Basilicorū *testationes*
in illa lege prima recte videntur ac-
cepisse, non recte autem testimo-
nia pro testamentis. De testamentis
enim

enim solis cavit illa lex Cornelia, ne quis testamentum falsum sciens, dolo malo scriberet, recitaret, subiiceret, aut verum supprimeret, amoveret, resignaret, deleret. Vnde & *testamentaria* appellata est. Sed hic testamenta non possunt accipi nisi de testimoniis, cum de testamento præcesserit utroque Vlpiani loco, tam apud auctorem collationis, quam leg. IX. Digestis eodem titulo. In collatione sic legitur: *Pœna legis Corneliæ irrogatur ei qui aliud quam testamentum sciens signaverit signarive curaverit.* In Digestis lege dicta ita scriptum est: *Qui quid aliud quam in testamento sciens dolo malo falsum signaverit, signarive curaverit.* Neutrius scripturæ sensum assequor. Præcipue in illa lege IX. Nam qui sequuntur, & qui præcedunt paragraphi, nihil de testamentis habent. Ergo ineptum est, ut intelligamus illis verbis falsi causam ad alia quam ad testamenta porrigi, cum nihil de testamento præcedat. In verbis Vlpiani, sicut leguntur apud auctorē Collatiotionis, aliud est. Nā ibi scribit Iurisconsultus sub titulo legis Corneliæ testamentariæ: *Præterea factum esse Senatusconsultum, Statilio Tauro & Scribonio Libone Coss., quo pœna legis Corneliæ irrogatur ei qui aliud quid quā testamentum*

mentum falsum sciens signaverit signariue curaverit. Cum lex enim Cornelia testamentaria de falsis, de solo testamento falso sanxisset pœnã ei irrogans qui tale signasset aut signari curasset, Senatusconsulto illo pœna legis Corneliæ etiã illis imposita est, qui aliud quid quam testamentum falsum signassent aut signandũ curassent. Quod ad quodlibet instrumentum falsum illo Senatusconsulto porrigi placuit, ut etiam Paulus testatur lib. V. Tit. XXV. de lege Cornelia testamentaria: *Lege Cornelia Testamentaria tenetur, qui testamentum quodve aliud instrumentum falsum sciens dolo malo scripserit,* & cætera. At hæc sententia, qui aliud quid in testamento falsum dolo malo sciens signaverit, non convenit sicut expressa est in lege IX, quomodo eam Tribonianus sub illo titulo retulit. Et perspicuum est miris modis verba Iurisconsultorum, quos compilavit ab eo fuisse interpolata. Sequitur apud Vlpianum in Collatione, alio Senatusconsulto, quod factum est Licinio quintũ & Calpurmio Coss. pœnam quoque legis Corneliæ irrogatam fuisse, *ei qui falsas testationes faciendas, testamentave falsa in necem dicenda, consignanda,* dolo malo curasset. Quo loco te-

testamenta nõ possunt intelligi de διαθήκαις, cum *testamenta dici* non dicantur, sed de testimoniis. Falsi ergo sunt interpretes Græci Basilicorum, qui in leg. IX. testimonia pro testamentis sumpserant, cum μαρτυρίαι sint. Quod autem testationes iidẽ ἐκμαρτύρια verterunt, an etiã errarunt? Ita sane si ἐκμαρτύρια ibi posuerunt pro testimoniis, cum significent testationes conscriptas. Malem tamen διαμαρτυρία reddidissent. Nam διαμαρτυρία, testatio est vel testificatio qua testibus adhibitis in iudicio pars altera probare intendit, causam non esse aut esse εἰσαγώγιμον. De quo videndus est Harpocration in hac dictione. Glossæ: διαμαρτυρία, *contestatio, testatio, testificatio*. Ergo *testationes*, Græce sunt διαμαρτυρίαι. Testimonia μαρτυρίαι. Ἐκμαρτυρία vero etiam Atticis idem significat quod absentium testimonia, & hoc nomine differt à μαρτυρίᾳ, quæ est præsentium testatio. Suidas: Ἐκμαρτυρία, διαφέρει τῆς μαρτυρίας, ὅτι ἡ μὲν τῶν παρόντων ἐστὶν, ἡ δὲ ἐκμαρτυρία τῶν ἀπόντων. Pollux paulo aliter hæc explicat ac distinguit. nam ἐκμαρτυρίαν esse dicit cũ quis de re nõ sibi visa sed ab eo qui viderit audita testatur. Μαρτυρίαν autem esse testimonium

ſive teſtationē *de viſu*, ut vulgo loquuntur. Μαρτυρία μὲν, inquit, καλεῖται ὅταν τις αὐτὸς ἰδὼν μαρτυρῇ, ἐκμαρτυρία δὲ ὅταν τις παρὰ τοῦ ἰδόντος ἀκούσῃ. Ammonius in libello de differenttis vocum, ex Dinarcho notat, ἐκμαρτυρίαν eſſe teſtimonium, quod ſcripto conſignatum eſt, & miſſum ab eo qui abeſt ab urbe, μαρτυρίαν vero eius qui in urbe moratur. Ἐκμαρτυρία, inquit, τῆς μαρτυρίας ἐν τίνι διαφέρει, δηλοῖ Δείναρχος ἐν τῷ κατὰ Κλεομέδοντος, λέγων, ἀναγνώσετε δὲ τῶν μὲν ἐπιδημούντων τὰς μαρτυρίας, τῶν δὲ ἀποδημούντων ἐκμαρτυρίας. Recitabitis præſentium μαρτυρίας, abſentium ἐκμαρτυρίας. Quā notionē ἐκμαρτυρίας, ipſe confirmat Demoſthenes in ea contra Stephanum de falſo teſtimonio ſecunda. Ἀκοὴν μὲν, inquit, οὐκ ἐῶσιν οἱ νόμοι ζῶντος μαρτυρεῖν, ἀλλὰ τεθνεῶτος, τῶν δὲ ἀδυνάτων καὶ ὑπερορίων ἐκμαρτυρίαν γεγραμμένην ἐν τῷ γραμματείῳ. Ex auditu teſtimonium ferre de vivente leges non ſinunt, ſed tantum de mortuo. Illorum autem qui invalidi eſſent, & extra territorium Atticum degerent, ἐκμαρτυρίαν in tabella ſcriptam afferri debere. Ex quibus verbis conſtat, ἐκμαρτυρίαν non eſſe teminonium eius qui audiverit, ut Pollux tradidit. Et longe falſus eſt

vir

vir eruditiſſimus, qui in commentario ad leges Atticas hanc legem ita retulit, & Latine convertit, ἀκολὼ εἶναι μαρτυρεῖν τεθνεῶτος, ἐκμαρτυρίαν δὲ ὑπερορίου, καὶ ἀδυνάτου. *De re à mortuo accepta, aut peregre geſta, cui intereſſe non potuerint, teſtimonium auriti, non oculati, danto, dicunto.* Quæ falſiſſima eſt Græcorum illorum interpretatio. Leges non ſinebant de mortuo teſtimonium ferre ex auditione, ſed de vivo tantum. Ἀκολὼ μαρτυρεῖν eſt quod Latini dicunt, ex auditione teſtimonium ferre. Lex ita ſanxerat, ἀκολὼ ἔσω μαρτυρεῖν τεθνεῶτος, ἐκμαρτυρίαν ὑπερορίου, καὶ ἀδυνάτου. Non licebat ἐκμαρτυρίαν recitare abſentis, id eſt, teſtimonium ſcriptum eius qui abeſſet proferre, niſi extra fines Atticos peregre abeſſet, aut ſi in urbe adeſſet, niſi morbo ſontito in iudicio ſiſti prohiberetur. Hic eſt quem ἀδυνάτον vocat lex, id eſt, infirmum & invalidum. Iſæus vocat ἀσθενοῦντα, in ea de Pyrrhi hæreditate, περὶ δὲ τῶν ἀσθενούντων ἢ τῶν ἀποδημεῖν μελλόντων ὅταν τις ἐκμαρθυρίαν ποιῆται. Ergo μαρτυρία præſentium erat, τῶν παρόντων, ἐκμαρτυρία τῶν ἀπόντων, ſive abeſſent peregrinatione, ſive morbo præpediti adeſſe in iudicio non poſſent. Si ἐκμαρτυρία ἀπόντων fuit,

fuit, etiam ἀπόντες intelligi debent ii qui præſentes in iudicio non adſtant, ſed qui peregre abſunt, quos ἀποδημοῦντας Iſęus appellat, lex ipſa ὑπερορίους. Cum μαρτυρία παρόντων eſſe dicitur, quo ſenſu eos παρόντας accipiemus? An de his qui in urbe erant, quibus opponebantur ὑπερόριοι? Hi ſane ſunt ἐπιδημοῦντες, quos opponi palam eſt τοῖς ἀποδημοῦσι. Et hoc ipſum eſt quod ex Dinarcho notavit Ammonius, ἀναγνώσεται γὰρ τῶν μὲν ἐπιδημούντων τὰς μαρτυρίας, τῶν δ' ἀποδημούντων ἐκμαρτυρίας. Sed hoc ſenſu ἐκμαρτυρίαι ægrotantinm qui in urbe ſunt non eſſent ἀπόντων, ac propterea dici potius deberent μαρτυρίαι, quam ἐκμαρτυρίαι. Nullum enim diſcrimen ponendum inter teſtimonium ſcriptum ægrotantis in urbe, & ſani, cum æque uterque in urbe eſſet & à iudicio abeſſet. Harpocrationi ἡ μὲν μαρτυρία τῶν παρόντων ἐστὶ, καὶ ἐκμαρτυρία τῶν ἀπόντων. Si τοῦ ἀδυνάτου, invalidi, ἀσθενοῦντος, qui in urbe aderat, æque ἐκμαρτυρία dicta eſt atque ὑπερορίου, eius nempe qui extra fines Atticæ peregre aberat, illa differentia τῶν ἀπόντων καὶ παρόντων non referri debet ad præſentiam & abſentiam ab urbe ſed à iudicio. Qui non poterat ſiſti pręſens in iudicio cum μαρτυρία eius legebatur ſive morbo adeſſe prohiberetur,

ſive peregrinatione extra fines eſſet, eius ἐκμαρτυρία dicebatur. Sin autem poſſet in iudicio præſens adeſſe cum teſtimonium eius è libello vel tabella recitaretur, μαρτυρίας nomine appellabatur, & ipſe præſens adeſſe debebat cum legeretur. Idque ex Demoſthenis variis locis colligitur, ut in oratione περὶ παραπρεσβείας. Λέγε δὴ τὴν μαρτυρίαν τὴν Ἀπολλοφάνους, εἶτα τὴν τῶν ἄλλων τῶν παρόντων. *Recita teſtimonium Apollophanis, deinde & aliorum qui præſentes ſunt in iudicio.* Ita enim prorſus intelligendum. Libellus quo teſtimonium ferebatur ita concipi ſolebat. Κηφισοφῶν Κεφαλῶνος Ἀφιδναῖος μαρτυρεῖ τόδε ἢ τόδε. Aliquando & in eodem libello duo aut plures teſtimonium ferebant. Στέφανος Μενεκλέους Ἀχαρνεὺς, Σκύθης Ἁρματέως Κυδαθηναιεὺς, μαρτυροῦσι παρεῖναι πρὸς τῷ διαιτητῇ Ἀχαρνεῖ; ὅτε προὐκαλεῖτο Φορμίων Ἀπολλόδωρου. Ita recitabatur iubente oratore libellus vel tabella teſtimonii. Teſtes qui eam ſcripſerant, ubi recitatum fuerat eorum teſtimonium, præſentes id viva etiam voce confirmabant, dicentes, Μαρτυροῦμεν. Atque id plane perſpicuum eſt ex oratione altera contra Stephanum de falſo teſtimonio: Λέγε τὴν μαρτυρίαν ἀπ' ἀρχῆς πάλιν. *Recita teſtimonium ab* *prin-*

principio iterum. Teſtimonium deinde recitatur, Μαρτυροῦσι παρεῖναι τῷ διαιτητῇ Τισίᾳ. His verbis auditis, teſtes ipſi, qui eiuſmodi teſtimonium ſcripſerant, adclamarunt, Μαρτυροῦμεν, παρῆμεν γάρ. Poſt eam teſtium vocem, reliqua teſtimonii leguntur. Hoc igitur certum eſt, præſentes fuiſſe teſtes cum eorum μαρτυρία legeretur, ut confirmare poſſent, ita ſe teſtatos eſſe, & tale teſtimonium à ſe ſcriptum in tabella fuiſſe. Ideo recte Harpocration τῶν παρόντων μαρτυρίαν eſſe docuit, id eſt, in iudicio præſentium. Cum vero ἐκμαρτυρία abſentium eſſet, id eſt, eorum qui præſentes eſſe in iudicio non poterant, vel quod abeſſent ab urbe, vel quod morbo ſontico prępedirentur, cum eorũ ἐκμαρτυρία legebatur in iudicio, teſtes alii adeſſe debebãt qui confirmarent eorum hãc eſſe ἐκμαρτυρίαν quę legebatur. Quod ἐκμαρτυρίαν ποιεῖν dicebãt. Iſæus in oratione de Pyrrhi hæreditate: Παρὰ δὲ τῶν ἀσθενούντων ἢ τῶν ἀποδημεῖν μελλόντων, ὅταν τις ἐκμαρτυρίαν ποιῆται, τοὺς ἐπιεικεστάτους τῶν πολιτῶν καὶ τοὺς ἡμῖν γνωριμωτάτους, ἕκαστος ἡμῶν παρακαλεῖ μάλιστα, καὶ οὐδὲ μεθ' ἑνὸς οὐδὲ μετὰ δυοῖν, ἀλλ' ὡς ἂν μετὰ πλείστων δυνώμεθα τὰς ἐκμαρτυρίας ποιούμεθα, ἵνα τῷ τε ἐκμαρτυρήσαντι μὴ ἐξείη ὕστερον ἐξάρνῳ γενέσθαι τὴν μαρτυρίαν, ὑμεῖς τε πολλοῖς καὶ καλοῖς κα-

γαθοῖς ταῦτα μαρτυροῦσι πιστεύοιτε μᾶλλον. Ex his verbis apparet, non lecta fuiſſe nec recepta abſentium, id eſt, eorum qui præſentes iudicio eſſe non poſſent, teſtimonia, niſi plures adeſſent teſtes idonei qui affirmarent hanc illius eſſe ἐκμαρτυρίαν quæ recitabatur cuius inſcripta erat nomine. Ipſe quidem abſens cuius teſtimonium legebatur, ἐκμαρτυρεῖν dicebatur, ut eius teſtimonium ἐκμαρτυρία. Qui vero teſtes aderant ad eam confirmandam, ἐκμαρτυρίαν ποιεῖσθαι, id eſt, *teſtationem facere*, quia teſtato curabant legendam illam ἐκμαρτυρίαν. Si ille cuius eſſet ἐκμαρτυρία poſtea eam inficiaretur, teſtes qui adfuerant pro eo cum recitaretur, falſi teſtimonii iudicio tenebantur ſi falſi argueretur ἐκμαρτυρία. Eadem igitur ratio fuit μαρτυρίας & ἐκμαρτυρίας. utraque enim ſimul conſcribebatur in tabella, & in iudicio recitabatur. Sed μαρτυρία præſente ipſo teſte qui eam ſcripſerat, ἐκμαρτυρία præſentibus amicis qui abſentem ita ἐκμαρτυρεῖν ac teſtimonium ferre ipſi teſtificabantur. Demoſthenes in altera contra Stephanum: τῶν δὲ ἀδυνάτων καὶ ὑπερορίων ἐκμαρτυρίαν γεγραμμένην ἐν τῷ γραμματείῳ, καὶ ἀπὸ ταύτης ἐπισκήψεως τήν τε μαρτυρίαν καὶ ἐκμαρτυρίαν ἀγωνίζεσθαι ἅμα, ἵνα ἐὰν μὲν ἀναδέ-

χηται

χηται ὁ ἐκμαρτυρήσας ἐκεῖνος, ὑπόδικος ἦ τῶν ψευδομαρτυριῶν, ἐὰν δὲ μὴ ἀναδέχηται, οἱ ἐκμαρτυρήσαντες τὴν ἐκμαρτυρίαν. In his verbis Demoſthenes τοὺς ἐκμαρτυρήσαντας τὴν ἐκματυρίαν appellat qui Iſæo ſunt οἱ τὴν ἐκμαρτυρίαν ποιούμενοι. Nam ſi is qui ἐκμαρτυρίαν abſens ſcripto dixerat, eam adprobaſſet poſtea, ac falſa deprehenderetur, ipſe falſi teſtimonii reus eratɔ. Sin inſiciaretur, quod ἔξαρνος γενέσθαι dicit Iſæus, Demoſthenes vero, μὴ ἀναδέχεσθαι τὴν ἐκμαρτυρίαν, qui teſtato eam confirmarant in iudicio præſentes, ipſi falſi teſtimonii cauſam dicebant. Sequentis igitur ævi grammatici Græci non intellexerunt quod vetuſtiores explicarunt, τῶν ἀπόντων ἐκμαρτυρίαν eſſe, τῶν παρόντων vero μαρτυρίαν. Pollux, quod miror, ita interpretatus eſt, quaſi μαρτυρία diceretur teſtimonium eius qui rem ipſe vidiſſetɔ. Certe nemo μαρτυρίαν conſcribere & conſignare lege tenebatur niſi qui geſtis interfuiſſet, eaque oculis uſurpaſſet. Sic ergo accepit, τῶν παρόντων μαρτυρίαν dici de his qui præſentes fuiſſent dum res gereretur. Immo παρόντες accipi debent de his qui pręſentes erant cum teſtimonium eorum legeretur. Sed quod addit, ἐκμαρτυρίαν δὲ, ὅταν τις παρὰ τοῦ ἰδόντος ἀκοῦσαι λέγῃ, id falſiſſimum eſt. Α᾽πόντων ἐκ-

μαρτυρίαν ita interpretatus eſt, quaſi teſtimonium eius eſſet qui aberat cum res ageretur, ſed ex præſentibus audiſſet. Ἐκμαρτυρία contra æque ab eo dari ſcripto ſolebat, qui rem ipſam vidiſſet eique dum ageretur interfuiſſet, ſed qui non poterat adeſſe præſens in iudicio ad teſtimonium quod per tabulas ſuper eo dabat, confirmandum & comprobandum. Ἀπόντων igitur ἐκμαρτυρία, eſt ὑπερορίων, ut lex ipſa loquebatur, ac τῶν ἀδυνάτων, extra fines Atticæ peregrinantium, & valitudine præpeditorum. Hoc uno excepto eadē ἐκμαρτυρία & μαρτυρία, ut ipſe teſtatur Demoſthenes, & oculati teſtis utraq; teſtimonium deſignat, non auriti, ut voluit vir erudititiſſimus. Ἀποδημούντων ἐκμαρτυρίαν eſſe dixerat Dinarchus. Ergo ἐπιδημούντων μαρτυρίαν videri qui opponuntur τοῖς ἀποδήμοις, cenſuit Ammonius. Nā ita ſcripſerat Dinarthus, πολλὰ κἀγαθὰ ἄνδρες δικασταὶ γένοιτο ὑμῖν καὶ τῷ νομοθετήσαντι ἐξεῖναι τῶν ἀποδημούντων ἐκμαρτυρίας παρέχεσθαι. Si ex oppoſito ἐπιδημούντων fuere μαρτυρίαι, ſic intelligēdum eſt, eos qui in urbe aderant, quos vocabāt ἐπιδημοῦντας, etiā in iudicio ſiſti debuiſſe pręſentes, ut ſuum teſtimonium è tabella recitandum viva voce confirmarēt. Niſi ita ſit, falſus eſt Ammonius. Ita autem legi

debent

debent verba Ammonii, ἐκμαρτυρία μαρτυρίας ἔν τινι διαφέρει, δηλοῖ Δείναρχος ἐν τῷ κατὰ Κλεομέδοντος, λέγων, ἀναγιγνώσκεσθαι τῶν μὲν ἐπιδημούντων τὰς μαρτυρίας, τῶν δὲ ἀποδημούντων τὰς ἐκμαρτυρίας. Ex his luce clarius liquet, quantum interſit inter μαρτυρίαν Atticorum & *teſtationem* Romanorum, quæ eadem eſſe voluit Advocatus Pariſienſis. Cum enim iure Attico plurimum differat ἐκμαρτυρία & μαρτυρία, *teſtatio* ſimilior deprehenditur τῇ ἐκμαρτυρίᾳ quam τῇ μαρτυρίᾳ. Teſtium quippe abſentium fuit *teſtatio*, & cum proferebatur in iudicio recitāda, nullus eorum qui eam ſignaverant teſtium aderat. Quod & in ἐκμαρτυρίᾳ locum habuit. Vt autem *teſtationem facere* dicebatur qui teſtimonia colligebat & ſcripto conſignabat, quibus in iudicio prolatis uteretur ad id probandum aut declarandum quod vellet, ita & ἐκμαρτυρίαν ποιεῖσθαι Attici dicebant illos qui proferebant in iudicio abſentium teſtimonia è tabella recitāda. Ea ratione motos Baſilicorũ interpretes, utpote Græce doctos & in ſcriptis priſcorũ oratorum verſatos, ſuſpicor *teſtationes falſas facere* reddidiſſe, ποιεῖν ἐκμαρτύρια πλαστά. Sane ἐκμαρτύριον eſt teſtimonium vel teſtatio abſentis. Nec alia teſtimonia vel teſtationes in foro Ro-

mano recitari solebant nisi absentium. Iure autem Attico μαρτυρίαι præsentibus ipsis qui eas scripserant, recitabantur. Nec mirum ideo, si plus firmamenti in istis testimoniis scriptis reposuerunt Attici quam in testibus ipsis qui αὐτοπρόσωποι testimonium dicebant. Nam ipsi aderant testes cum legebantur ipsorum testimonia, & præsentes id comprobabant & confirmabant. Non tamen eadem omnino ἐκμαρτυρία & *testatio*. Nam *testatio* pluriũ fuit testium, ἐκμαρτυρία unius. *Testatio* Romanorum magis videtur quadrare cum διαμαρτυρία Græcorum. Is enim διαμαρτυρεῖν dicebatur & διαμαρτυρίαν facere, qui testes producebat, vel testimonia. At ἐκμαρτυρία producebatur in iudicio scriptum absentis testimonium. Adversus eos qui falsas testationes facerent, id est, qui falsos testes adhiberent, & falsis probationibus uterẽtur, κακοτεχνιῶν δίκη Iure Attico fuit instituta: adversus autẽ eos qui falsa testimonia dicerent, id est, adversus ipsos falsos testes, ψευδομαρτυρίας δίκη intẽtabatur. Harpocratio, Κακοτέχνιων, δίκης ὄνομα, ἣν οἱ ἑλόντες τινὰ ψευδομαρτυριῶν κατὰ τοῦ παρασχομένου αὐτοὺς ἐδίδοσαν. Sic enim legẽdum supra docuimus, non ut vulgo legitur, κακοτεχνιῶν. Ubi Advocati imperitiam casti-

castigamus iuris Attici, qui voluit, *stellionatus* crimẽ in Iure Romano idẽ esse quod κακοτεχνιῶν δίκην in Iure Attico, cum sola κακοτεχνιῶν δίκη apud Atticos fuerit, seu κακοτεχνίης, adversus eos qui falsas testationes fecissẽt, & falsos produxissẽt testes. Quod παρασχέσθαι ψευδεῖς μάρτυρας dixit Harpocration, ut ipse Demosthenes in ea cõtra Euergum & Mnesibulũ de falso testimonio, ubi & fortasse legendũ, ὑπόδικον ἔχῃ τῆς κακοτεχνίης, nõ κακοτεχνιῶν. Quod & testatur Pollux lib. VIII. cap. VI. Λυσίας δὲ κακοτεχνίου δίκην φησὶν εἶναι. Ea dabatur, ut dixi, contra eos qui falsas testationes fecissent, non contra falsos testes, aut qui falsa testimonia dixissent vel consignassent. Proprium igitur nomen habuit hæc δίκη, & in causa tantum falsarum testationum locum habuit, cum *stellionatus* in omnibus criminibus locum habuerit, quibus lege nomen datum non esset. Quot modis autem falsæ testationes fierẽt, Demosthenes explicavit eo loco quem citavimus, his verbis, εἴ τις μάρτυρας τὰ ψευδῆ μαρτυροῦντας παρασχόμενος, ἢ προσκλήσεις μὴ γενομένας, ἢ μαρτυρίας παρὰ τὸν νόμον μαρτυρηθείσας, ἐξηπάτησε τοὺς δικαστὰς, μηδὲν αὐτῷ πλέον γένηται, ἀλλ' ὁ ἐπισκηψάμενος ταῖς μαρτυρίαις ὁ ἀδικηθεὶς, καὶ εἰσελθὼν εἰς ὑμᾶς, καὶ ἐπιδείξας περὶ

τοῦ πράγματος τοὺς μάρτυρας τὰ ψευδῆ μεμαρτυρηκότας, παρά τε τούτων λάβῃ δίκην, καὶ τὸν προβαλλόμενον ὑπόδικον ἔχῃ τῆς κακοτεχνιῶν. Tria illa pertinebant ad falſas teſtationes quas qui faceret κακοτεχνιῶν δίκῃ obnoxius erat, εἴ τις μάρτυρας τοὺς τὰ ψευδῆ μαρτυροῦντας παρέχηται *Si quis teſtis pro teſtimonio falſum dicentes adbibuerit*, ἢ προσκλήσεις μὴ γενομένας, *aut denuntiationes non factas*, ἢ μαρτυρίας παρὰ τὸν νόμον μαρτυρηθείσας, *aut teſtimonia produxiſſet contra leges data*. Hæ falſæ teſtationes κακοτεχνίαι ſunt. Et κακοτεχνιῶν δίκην nihil prohibet legi apud Demoſthenem eo loco, cum plura falſarum teſtationum genera ibi enumeret. Cum vero quis ob unam harum quamlibet, dicam alicui ſcriberet, non ob omnes, libellum inſcribebat κακοτεχνίας, non κακοτεχνιῶν. Non igitur poſſunt nec debent illæ κακοτεχνίαι, quæ proprie de falſis teſtationibus apud Atticos uſurpatæ ſunt, ad varia genera criminum, quæ nomine *ſtellionatus* apud Romanos comprehendebantur, referri, ut cenſuit Advocatus. Pergamus, & cæteras ἀλογίας atque inſcitias in eadem lege prima explicanda ab eo commiſſas caſtigemus. *In ſequentibus*, inquit, *primo & ſecundo paragraphis eiuſdem legis valde hæſitatur, nec immerito. Nam*, ait Marcianus, π. 1, *ob inſtruen-*

struendam advocationē testimoniorū pecuniam acceperit, pactusve fuerit. Nō video causam, cur hic hæsitare debuerint interpretes. Nec quidquā in his verbis quod molestiā facessere cuiquam possit, invenio. Advocatus ad ea explicanda nihil pro sano dixit, nihil pro iurisperito. Ait, *fuisse scilicet veluti litis redemptores qui eam se instructuros pollicerentur advocatione & testibus, quod SC. Cotta & Messala Coss. facto coercebatur.* Primum falsum est hic de litium redemptoribus agi, sed de his tantum qui conducebant Advocatos, & testes pecunia redimebant. At redemptores hi dicebantur, qui eventum litium redimebant, ut in leg. VII. D. mandati, de procuratore qui eventum litium contra bonos mores maioris pecuniæ præmio redemerit. Advocatos similiter *redemptores litium* legimus leg. IX. D. de officio proconsulis; ubi admonetur proconsul non dissimulare si quos Advocatos *causarum cocionatores* vel *redemptores* deprehendat. Ex eventu litis certam sibi summam paciscebantur, dimidiam aut tertiam partem, aut quamcunque convenisset. Sed & falsum quod scribit hic Advocatus, redemptores litium cohercitos esse senatusconsulto

quod

quod factum est Cotta & Messala consulibus. Nuspiam id enim legitur aut extat. Meminit quidem Ulpianus apud auctorem Collationis, Titulo IX. de falso Testimonio, *Qui ob struendam advocationem testimoniave pecuniam acceperit, pactusve fuerit, societatem coierit, aut aliquam dilationem interposuerit. Item si quis coierit ad occisionem innocentium, SC. quod Cotta & Messala Coss. factum est, coherceri.* Sed de redemptoribus litium nullum ibi verbum qui certam sibi quantitatem cavebant ex eventu litis. Aliud est autem litem redimere & futuri ex eius exitu compendii partem pacisci, aliud pecuniam accipere ob struendam advocationem & testimonia. Quod Hermogenianus leg. XX. D. eodem, dixit, *litem instruere advocatione ac testibus.* Idem caput illius Senatusconsulti, quo coercebantur pœna legis Corneliæ qui pecuniam ob struendam advocationem, testimoniave, accepissent, ab Hermogeniano & Ulpiano respici & intelligi, palam est ex ipsius Hermogeniani verbis. *Falsi pœna*, inquit, *coercentur*, id est, legis Corneliæ pœna, *qui ad litem instruendã advocatione testibusve pecuniam acceperunt, obligationem, pactionem fecerunt, societatem inierunt, ut aliquid tale fieret*

cura-

curaverunt. Ergo *instruere litem advocatione & testibus* idem est apud Hermogenianum quod apud Ulpianuũ ex ipsius forte Senatusconsulti verbis dicitur, *Struere advocationem testimoniave.* Sic enim melius legi censeam in Collatione quā in Digestis, *ob instruendam advocationem testimoniave.* Instruitur lis advocatione & testibus, cum advocatio struitur ac testimonia. Sed ut apud Ulpianum id scriptum extat, maiorem habet ἔμφασιν doli mali & machinationis in struenda advocatione & testibus pecunia ad id accepta, quā quomodo apud Hermogenianũ legitur. Nam etiā sine dolo ac fraude lis *instrui* potest advocatione ac testibus. Vnde & *instrumenta* litis & causæ ea omnia dicuntur, quæ ad instruendam causam pertinent. Hinc *instrumenta* tam de personis quam de testimoniis accipiuntur leg. 1. D. de fide instrumentorum. Vbi *instrumentorum nomine* Iurisconsultus *accipienda ea esse* scribit, *quibus causa instrui potest, & ideo tam testimonia quam personæ instrumentorum loco habentur.* Advocati igitur inter causæ instrumenta, cum advocatione etiam lis instruatur. At in verbo *struendi* fraudis & doli ut plurimũ significatio est. Vnde leg. III. π, I. D. de minoribus, *sed totā*

hoc

hoc structum ut maiore eo facto liberaretur. Id est, *calliditate adversarii actum*, ut paulo ante dixit. Credo, nec vana fide, interpolatam eam legem Hermogeniani à Triboniano, cum ipse scripsisset; *Falsi pœna coercentur & qui ad struendam advocationem, testesve, pecuniam acceperint.* Nam in lege Marciani reposuit *ob instruennem advocationem*, cum, apud auctorem Collationis recte legatur, *ob struendam advocationem testimoniave.* Struitur advocatio redemptis pretio advocatis ad innocentes oppugnandos, struuntur testimonia subornatis pecunia testibus. Sic *struere insidias, struere dolos,* Latini dicunt. Eleganter Apuleius in Apologia hãc advocationis & testimoniorum quæ pecunia redimũtur, concinnationẽ & machinationem his verbis expressit: *Hic est enim pueruli huius instigator, hic accusationis auctor, hic advocatorũ conductor, hic testiũ coemptor, hic totius calũniæ fornacula, hic Aemiliani huius fax & flagellũ.* At inepte hic Advocatus, instruere advocationem & testimonia esse dicit, *veluti ornare, & subornare. quæ sunt verba,* inquit, *petita è scenico choragio, è scenica paratura.* Vide hominis insulsi fatuitatem. *Instruere Advocationem* pecunia accepta idem est quod ornare, nempe ut ornamen-

namenta ſcenica hiſtrionibus aptantur. ita etiam ornari advocatos intellexit illud Senatuſconſultum quo pœna legis Corneliæ irrogata eſt iis qui advocationem instruerent, id eſt, ornarent, ut hiſtriones in ſcena ornantur. Sed longe magis inſulſus eſt & ridiculus, cum paulo poſt ait, verbum eſſe militare *inſtruere*, quod etiam huic argumento conveniat, *inſtructa veluti in aciem ad opprimendum aliquem magna teſtium & advocatorum iſtiuſmodi manu*. Quid ergo? An, ſi aliquis unum tantum aut alterum Advocatum conduxiſſet, & unum aut alterum teſtem ſubornaſſet, pecunia ob id accepta, non teneretur legis Corneliæ pœna ex ſenatuſconſulto, quod vetuit pecuniam accipi ad advocationem inſtruendam teſtimoniave, quia hi tantum legi obnoxii ſunt qui magnam manum advocatorum & teſtium veluti in acie inſtruunt? Ego vero vel qui unum Advocatum ſic daret, vel unum teſtẽ ſubornaret, teneri pœna legis Corneliæ cenſeo, & Advocatum cum ſua inſtructione velut in acie teſtium advocatorũq; numeroſæ manus, ut cohortium, ludibrium omnibus ſanis debere iudico. Non minus ineptit vel etiam inſanit, cum *Advocationem* in hac lege quæ ſtruitur,

com-

complecti vult tam συνηγόρες quam παρακλήτους. Voluit nos scire, sibi non ignorari qui sint Græce παράκλητοι & συνήγοροι. Cur *patronos* & *advocatos* non dixit? Sic enim Latini dixere. Totus erat fortasse cum hæc scriberet in meditatione sui iuris Attici. Falsissimum porro est hoc loco, *Advocationis* nomine comprehendi tam advocatos quam patronos. Cum Senatusconsultum illud factũ est, differentia non amplius erat, qualis olim fuit, inter advocatos & patronos. Præterea hic locum habere non possunt illi Advocati antiqui, quando ex amicorum tantum numero sumi solebãt, qui aut pręsentiã suam commodarent, aut ius suggererent, ut notavit in divinationem Asconius. Verisimile certe non est, ut pecunia à quoquam acciperetur, aut pactiones fierent, aut societates coirentur ad huiusmodi struendam advocationem, quam soli amici amico præbebant. De patronis igitur solis qui causas orarent hæc Senatuscõsulta sunt accipienda. Non aliter scilicet tunc Advocatorũ nomẽ sumebatur. Sed & quãvis sumi etiam tum sic soleret, non tamen ea verba SC. ita accipi possent quibus ob advocationẽ struendam pecunia accipi vetatur, aut pactio fieri, aut societas

cietas iniri. Cum *advocatio*, inquam, nominatur, non de aliis advocatis intelligenda est, quã de his qui causas agerent. Vnde *advocationem postulare*, apud Senecam in apocolocynthosi. *Tandẽ procedit Petronius vetus convictor eius, & postulat advocationem.* Quæro ab Advocato an talis advocatio quæ postulabatur à prætore etiam *advocatos* ut olim accipiebantur, comprehenderit? Certe postulantibus prætor vel præses advocatos dabat, id est, patronos & causidicos, non autem eius generis advocatos qui præsentiam suam amico commodabant, vel ius suggerebant. Patronos, ut dixi, prætor tantum dabat, id est, συνηγόρους, non παρακλήτους. Inde iocus Ciceronis de Siculo quodam, cui cum prætor Scipio patronum ad causam agendam dedisset hospitem suum, hominem nobilẽ, sed admodum stultum, & huic rei ineptum, *Quæso, inquit ille, prætor, adversario meo da istum patronum, deinde mihi neminem dederis.* Amici aut advocabantur ab amico, ut præsentia sua causam adiuvarent, aut sponte se offerebant. Quod ut plurimũ solerent advocari, inde *advocati dicti*. Postea passim *advocati* appellati cœperunt, *omnes omnino qui agendis causis quoquo studio opera-*

bantur, ut ait Vlpianus leg. I. π. X. D. de extraordinariis cognitionibus. Vbi idem Vlpianus non advocatorum numero eos esse subiicit, qui pro tractatu nõ adfuturi causis aliquid acciperent. Ergo nec pragmatici nec antiqui advocati qui ius suggerebant, non etiam causas agebant, nomine advocatorum tunc donabantur. Agitur in ea lege de honorariis advocatorum, ubi dicitur de iis honorariis advocatorum ita versari iudicem debere, ut pro modo litis, proque advocati facundia, *& fori consuetudine & iudicii in quo erat acturus, æstimationem adhibeat.* Ex quibus perspicias non alios tunc cognitos & vocatos fuisse advocatos quam causarum actores. Quæ ibi dixit Iurisconsultus de honorario advocatorum, probat rescripto imperatoris sui, id est, Severi, in cuius rescripti verbis *patronus causæ* appellatur, quem Vlpianus *advocatum* dixit. Sic & leg. IX. D. de officio proconsulis, *advocati*, patroni causarum sunt, & quos ipse præses petentibus dabat in provincia, ut prætor Romæ, ut patet ex π. V. leg. eadem. Olim, sub libera nempe republica, *advocati* omnes appellati, quicunque vel ad testationem faciendam ab ami-

amico advocabantur & in rem præsentem ideo deducebantur. Non solum Cicero, sed etiam Comici Latini horum advocatorum exempla præbent, quæ iam aliis notata sunt. Sub imperatoribus vero nulli tales *Advocati* noti fuere. Quum igitur legimus, *advocationem præbere*, *advocationem petere*, *postulare*, *advocationem suscipere*, *advocationem struere*, *Advocationem commodare*, apud auctores qui sub Cæsaribus vixere, nunquam aliter accipiendæ sunt quã pro advocatorum opera qui causis agendis operantur. Quod hic vero legis Corneliæ pœna afficitur qui ob struendam advocationem pecuniam acceperit, non de ipsis videtur advocatis id intelligendum, sed de aliis qui ad struendam advocationem aut testimonia pecuniam acceperint & pacti fuerint, idque ad necem & perniciem innocentium. Videndum tamen an non de ipsis etiam advocatis id accipi possit, qui hic vetantur pecuniam accipere ob advocationem struendam, vel instruendam, ut & de testibus ipsis is qui pecuniam accipit, ad testimonia struenda; quod eodem Senatusconsulto vetabatur. Advocati ante litem susceptam, non poterant pecuniam

pacisci, nec de honorarii sũma cavere, ut nec societatẽ in futurum emolumentũ litis coire. Alioquin id non poterant petere. Causa demum acta iudex ipse honorarium statuebat advocato, pro modo litis, pro advocati facundia, & pro fori consuetudine, & iudicii in quo erat acturus, ut scribitur leg. 1. π. IX. D. de extraordinariis cognitionibus. Sequente paragrapho idem Vlpianus, videndum esse ait, si cui cautum sit honorarium, vel si quis de lite pactus est, an petere possit. Non posse vero petere ex rescripto imperatoris Antonini Caracallæ ostendit, in quo *litis causa pecuniam malo more promissam* dicit imperator, qui etiã meminit cautionis quę societatẽ emolumenti futuri suspensa lite pollicetur. Quidquid igitur mercedis aut honorarii pactus esset sibi dari litis causa ante causam actam advocatus id non poterat petere. Immo etiam talis pactio, vel societas, ob advocationem struendam inita, plectebatur legis Corneliæ pœna de falso S.C. quod Cotta & Messala Coss. factũ est. Postea videtur id abrogatum. Ideo Tribonianus, cum ea Iurisconsulti verba referret sub titulum Digestorum ad legẽ Corneliã de Falsis, totum illum locum inter-

terpolavit. Ita enim fuit olim ſcriptum in verbis Iuriſconſulti, vel Senatuſconſulti potius, ut ea retulit Vlpianus apud auctorem Collationis legum Moſaicarum: *Item qui ob ſtruendam advocationem teſtimoniave pecuniam acceperit pactuſve fuerit, ſocietatem coierit, aut aliquam dilationem interpoſuerit: item ſi quis coierit ad obligationem innocentium: S. C. quod Cotta & Meſſala Coſſ. factum eſt, coercetur*. Duo erant diverſa hæc capita illius S. C. unum quo legis Corneliæ pœna coercebantur omnino omnes qui ad ſtruendam advocationem teſtimoniave pecuniam accepiſſent, vel pacti eſſent, vel ſocietatem coiſſent: alterum quo eadem pœna conſtringebantur qui coiviſſent *ad obligationem innocentium*. Cum prius illud caput in deſuetudinē abiiſſet, quo etiam advocati comprehendebantur ob inſtruendam advocationem pecuniam accipientes & paciſcentes, Iuſtinianus ea duo capita in unū coniungēda curavit in verbis Marciani ſub illū titulum referendis. Sic enim ea poſuit: *Item ob inſtruendam advocationem teſtimoniave pecuniam acceperit, pactuſve fuerit, ſocietatem coierit ad obligationem innocentium, coercetur Senatuſconſulto*. Aliter ea interpolavit in verbis

Hermogeniani leg. xx. eodem titulo, ut paulo poſt oſtendam. Illo igitur Senatuſconſulto coercebantur omnes, & in his forte etiã advocati qui ob advocationem ſtruendam pecuniam acciperent, pactionem facerent, & ſocietatem coirent. Hoc ultimo putet quis *redemptores litiũ* advocatos poſſe intelligi, quorum & meminit lex IX. D. de officio proconſulis, qua iniungitur proconſuli non *diſſimulare ſi quos advocatos cauſarum cocionatores vel redemptores deprehenderit*. Sic enim ibi ſcribendum, non ut vulgo legitur, *cauſarum concinatores*. Cauſarum *cocionatores* dicuntur qui more *cocionatorum* & negotiatorum cauſas nundinantur, & καπηλεύουσιν. Hoc verbum multis auctorũ locis olim reſtituimus. *Cocionari* eſt καπηλεύειν, πραγματεύεσθαι à cocionibus. Nõ tamẽ cauſarum cocionatores & redemptores, illi ſunt, qui ob ſtruendã advocationẽ pecuniam accipiebant, paciſcebantur, aut ſocietatem coibant; quos Senatuſconſultum pœna legis Corneliæ coercebat. Si pro cauſa agenda pecuniam accepiſſent aut pacti eſſent, aut ſocietatem coiſſent, id petere tantum quod ipſis promiſſum fuerat, vetabantur. Quod accepiſſent ultra licitam ſummam, repetebatur. Honora-

norarium ipsis causa acta à iudice taxabatur, aut etiam ipsi honorariam summam pacisci poterant post causam demũ actam, & dum licitam quantitatem non excederent. Licita quantitas centum aurei, ut est leg. I. π. IX. D. de cognitionibus extraordinariis. Verum de his nos alibi. Hæc igitur non cadunt in *advocatos* moris antiqui, sed in eos quos ea sæcula noverant, qui in causis tantum agendis operam ponebant. Vt dicam tamen quod sentio, de aliis omnino quam de advocatis hoc puto accipiendũ. Ipsi enim Advocati *advocationem præbere* dicuntur & *suscipere*, non struere. De aliis igitur hæc capienda qui struxerint advocationem & testimonia, subornatis nempe testibus & coëmptis, advocatisque conductis. Synopsis Basilicorum *struere advocationem & testimonia*, συνθεῖναι συνηγορίαν, & μαρτύρια, vertit, ut infra docemus, *id est, componere advocationem & testes*. Addit Advocatus, in foro Attico παρακλήτους dictos advocatos qui causas amicorum præsentia sua & interdum oratione adiuvabant. Ego istos παρακλήτους in foro Attico qui causas pro amicis orarent nullos unquam legi. Et mirũ est, in lexicographis antiquis Atti-

^ vide Addẽda.

ticarum dictonum horum παρακλήτων altum esse silentium. Dionysius Halicarnassævus in iudicio Appii contra Virginiã, παρακλήτων meminit, sed ita vocat illius temporis Latinos *advocatos*, nõ causarum patronos, οἱ γὰρ τὰ δίκαια λεγόντων παράκλητοι. Hi ergo patronis causam orantibus assistebant, non ipsi agebant causam. Nec in foro Attico unquam id muneris habuerunt. Mentio eorum παρακλήτων extat apud Demosthenem in oratione περὶ παραπρεσβείας. qui pro deprecatoribus ibi poni videntur: αἱ γὰρ τῶν παρακλήτων αὗται δεήσεις, καὶ σπουδαὶ, τῶν ἰδίων πλεονεξιῶν ἕνεκα γίνονται. Ubi Ulpianus interpretatur, τοὺς ἐκ παρακλήσεως ἐλθόντας συνηγορῆσαι. Non dicit tamen Demosthenes, eos causam perorasse, quod fuit rhetorum proprium; sed δεήσεις tantum & σπουδὰς eorum vocat, *studia* ac *deprecationes*. Quod aliud est ab tractatu causarum. Qui hoc facerent, ῥήτορες proprie appellabantur, & συνήγοροι. Vnde & συνηγορικὸν merces rhetoris apud Aristophanem, in Vespis; quæ drachma erat. Ubi interpres, ἐλάμβανον γὰρ οἱ ῥήτορες δραχμὴν ὅτε συνηγόρουν ὑπὲρ τῆς πόλεως ἢ ὑπὲρ ἄλλου τινός. Phrynichus, τοὺς ἀμφὶ τὰς δίκας ῥήτορας appellat, causarum patro-

patronos, tam in Attico quam in Romano foro. Παράκλητοι illi ſimiliores advocatis priſci ævi, ſed non ius ſuggerebant, nec cauſas orabant. Leges apud Atticos non ſinebant quemquam cauſas agere, & in publico dicere, qui ingenuus non eſſet, & qui minor tricenario foret, & qui non à magiſtratu ac iudicibus ipſis ad hoc ordinatus eſſet ac deſignatus. Quod χειροτονεῖν dicebatur. Vt aliquis autem παράκλητος eſſet, vel advocatus, non omnia iſta exigebantur. Pro amico quippe periclitanti in iudicio, licuit cuilibet penſare iudices, exorare, ambire, & deprecari, non vero συνηγόρου officio fungi. Longe eſt falſius quod ſubiicit Advocatus, eoſdem illos advocatos, quandoque & teſtium officio functos, & eoſdem pæne fuiſſe qui Græcis κλήτορες, quod alibi ſe oſtenſurum promittit. Nempe in commentariis Iuris Attici. Si nobis hoc poteſt oſtendere, fatebor lubens, eum magnum virum eſſe, & æque doctum ut ipſe de ſe opinatur. Amicorum ſuorum opera veteres utebantur, ut in iudicio ſibi adeſſent, præſentiam ſuam commodaturi tantum, aut in re aliqua teſtes futuri ad teſtificationẽ ſuper ea re faciendam, quos quia ad hoc advocabant, et-

iam *advocati* appallati. At κλήτορες, qui & κλητῆρες, nō vocati, nec advocati, ſed vocatores potius. Sic enim dicti qui hoc munus publice habebāt, ut in ius vocarēt quibus dica ſcripta erat. Hi etiam pro teſtibus, quia hoc ipſum teſtabantur in ius à ſe vocatú eſſe τὸν δεῖνα, ne id inficiari poſſet. Harpocration: κλητῆρες, οἱ ἄνδρες δι' ὧν εἰς τὰς δίκας προσκαλοῦνται οἱ διαδικαζόμενοί τισιν. ἔδει γὰρ παρεῖναί τινας ὥσπερ μάρτυρας τῆς προσκλήσεως. Inde & κλητῆρας Scholiaſtes vetus Ariſtophanis μάρτυρας interpretatur. Sed in hoc tantum actu teſtes fiebant, cum in ius aliquem vocarent. Ipſe actor qui iniuriam ab abaliquo paſſus fuerat adverſarium ſuum ad cauſam in iudicio dicendam vocabat, & habebat unum ex iſtis κλητῆρσι, qui pro teſte eſſet cum id faceret. Ariſtophanes in Veſpis:

Ὁ δί τις ἕτερος ὡς ἔοικεν ἔρχεται
Καλούμενός σε, τόν γε τοι κλητῆρ' ἔχει.

Tunc iſte κλητὴρ dicebatur κλητεύειν τινὶ, hanc operam κλητῆρος ſive teſtis ad vocandum in ius alicui præbere. Apud eundem: In eadem fabula:

--- Προσκαλοῦμαι σ' ὅστις εἶ
Πρὸς τοὺς ἀγορανόμους βλάβης τῶν φορτίων,

Κλη-

Κλητῆρ' ἔχουσα Χαιρεφῶντα τουτονί.
Mulier quæ vænales panes circumferebat, à Philocleone pulſata fuerat, & panes eius in terram deiecti, quæ propterea κλητῆρα ſecum ducens ipſum in ius vocat ut accuſaret βλάβης φορτίων. Paulo poſt, hic Χαιρεφῶν dicitur γυναικὶ κλητεύειν θαψίνῃ, id eſt, mulieri ex morbo expallidæ, operam κλητῆρος ac teſtis præbere. Interdum & ipſi per ſe hoc munus obibant, & tunc teſtes erant ſimul ac vocatores. Mulo aut aſino ſedentes id agebant. Vnde apud eum Ariſtophanem:

Ὥς ἐμοί γ' ἰνδάλλεται
Ὁμοιότατος κλητῆρος εἶναι πωλίῳ.

ὄνον vel ἡμίονον Scholiaſtes interpretatur, & κλητῆρας τοὺς καλοῦντας εἰς δικαστήριον πάντας. Σημαίνει δὲ ἡ λέξις καὶ τοὺς μάρτυρας. Tunc erant teſtes cum adiungebantur ipſi perſonæ cuius interat, quæ per ſe adverſarium ſuú in ius vocabat. Vbi vero ipſi hoc munere defungebantur, κλητῆρες proprie, id eſt, *vocatores* dicebãtur. Etiã per hos κλήτορας illi qui teſtimonium defugiebant, in ius vocari ſoliti, quos κλητευθέντας dicebantur, per κλητῆρας nempe vocati. Nam ipſe κλητὴρ ἐκλήτευεν, qui vocabatur ἐκλητεύετο. Ex his liquido poteſt cognoſci, an advocati Iuris veteris Romani iidem

iidem essent cum Atticis illis κλητῆρσι. Pergamus, dum tepescit mucro qua via fert & impetus, in hoc capitis campo stragem dare, & reliquas Advocati inscitias ineptiasque profligare. Quid sit *obligatio innocentium*, in eadem lege Marciani, *ad obligationem innocentium*, quærit Advocatus. In Collatione Mosaica haberi *occisionem* dicit, quod probare non quit. Mox Synopsin Basilicorum hæc ita Græce ait interpretari, ἢ κοινωνίαν ποιήσας ἐπὶ τῷ συνθεῖναι συνηγορίαν ἢ μαρτυρίαν κατὰ τῶν ἀνευθυνῶν. Ex quibus colligit, eos compilatores legisse, *obloquutionem*, non *obligationem*, ut *innocentiũ obloquutio*, esset συνηγορία ἢ μαρτυρία κατὰ τῶν ἀνευθυνῶν. Si quidquã à quoquã dictũ scriptumve inscite & inepte, hoc vero ab illo est. Vt *obloquutio* sit συνηγορία? Quis hoc unquã Latine doctus sibi persuaserit? *Obloqui* est responsare, obtrectare, ἀντιλαλεῖν, nõ vero συνηγορεῖν, quod contrariam habet significationẽ. Qui pro aliquo dicit, non contra dicit. At quid est obloqui, nisi proprie cõtra aliquẽ loqui? Nempe idem fere quod *obstrepere*. Iã vero qui contra aliquem testimonium perhibet, non obloquitur. At hæc duo simul coniungi vult advocatus, συνηγορίαν, & μαρτυρίαν, ut hæ duæ voces efficiant quod

in Latino putavit ſcriptum fuiſſe *obloquutionem*. Miror, non vidiſſe advocatum Baſilicorum interpretes verbis illis Græcis reddere voluiſſe quod in Marciano legitur: *Item ob inſtruendam advocationem teſtimoniave pecuniam acceperit, pactuſve fuerit, ſocietatem coierit.* Nam *advocationem ſtruere ac teſtimonia*, plane eſt quod illi Græce dixerunt, συνηγορίαν συνθεῖναι ἢ μαρτυρίαν. An aliter Græce reddi poteſt *Advocatio*, quam nomine συνηγορίας? Dictionem autem *obligationem* non expreſſerunt Baſilicorum interpretes, quia fortaſſe neſcierunt quid proprie ſignificaret. Sed & dicendo κατὰ τῶν ἀνευθύνων, ſatis expreſſerunt ſententiam illius legis. Nam qui advocationem ſtruit, vel ſtruit, teſtimoniave ad *obligationem innocentium*, utrumque facit contra innocentes. Hoc ſolum igitur reddiderunt illi interpretes quod ad ſenſum faceret declarandum, non ipſam vocem *obligationem*, de verbo ad verbum reddiderunt. Et longe ſane illi melius mentem legis perceperunt, convertendo, συνηγορίαν συνθεῖναι ἢ μαρτυρίαν, quod in lege eſt *ſtruere advocationem teſtimoniave* quam Advocatus, qui *cohortes teſtium quaſi in acie inſtruere* interpretatus eſt. Quod nullam

ab-

absurditatis ὑπερβολὴν reliquam facit. *Obligatio innocentium* quo sensu in illo Senatusconsulto diceretur, ne veteres quidem satis assequuti videntur. Auctor Mosaicæ Collationis id verbi mutavit in *occisionem.* Item si quis coierit *ad occasionem innocentium.* Non convenit hoc legi Corneliæ testamentariæ de falsis, sed potius legi Corneliæ de Sicariis ac Veneficis, quæ pœnam deportationis infligebat *ei qui hominem occidisset, eiusque rei causa nam tali fuisset.* In verbis Senatusconsuli *obligationem innocentium* scriptum fuisse, nihil est dubii. Sed & hoc ipsum nomen in verbis Hermogeniani subtracta voce *innocentium* in aliam significationem mutavit Tribonianus leg. xx. D. eodem. Sic enim ibi scribitur: *Falsi pœna coercentur, & qui ad litem instruendam advocatione, testibus, pecuniam acceperunt, obligationem, pactionem fecerunt, societatem inierunt.* Iurare liquido possum, hæc ita interpolata à Triboniano fuisse ac mutata, cum Hermogenianus scripsisset: *Falsi pœna coercentur, & qui ad litem instruendam advocatione, testibus, & ad obligationem innocentium pecuniã acceperunt, pactionẽ fecerunt, societatẽ inierunt.* Eamdem omnino rẽ ibi proposuit, & eadẽ Senatus-
con-

cõſulti verba retulit quæ à Marciano relata ſunt leg.1. D. eodẽ, & ab Vlpiano leg. IX. Itẽ tit. VIII. Moſaicę Collationis. Sed ex lege nona Vlpiani ea verba, *ad obligationem innocentium*, ſuſtuliſſe videtur Tribonianus. In leg. XX. Hermogeniani interpolavit, & mutavit, ſubtracta voce *innocentium*. Nam quid eſt *obligationem facere? Si obligationem, pactionem fecerunt.* Sane qui paciſcitur, etiam obligat ſibi eum cum quo pactionem facit. Nullum præterea de *obligatione* verbum in eo Senatuſconſulto, niſi quod etiam pœna legis Corneliæ de falſis coercentur qui ad *obligationem innocentium* coierint. Hoc ſeorſim conſtitutum fuit eo Senatus decreto, in quo etiam illud ſeparatim ſancitum eſt, ut eadem pœna legis Corneliæ irrogaretur ei qui ob ſtruendam advocationem teſtimoniave, pecuniam accepiſſet, pactionem feciſſet, & ſocietatem contraxiſſet. Quæ duo cum etiam diviſim, ut veriſimile eſt, poſita forent in verbis Marciano lege illa prima, Tribonianus in unum coniunxit manifeſto falſi crimine. Adeo ut pœnam legis Corneliæ incurrerit, dum titulum illum concinnat ex ſcriptis Iuriſconſultorum peſſimo facinore interpolatorum, atque

atque ut barbarius rem ipſam eloquar, *falſificatorum*. Miſeret me Advocati, qui putarit, *obloquutionis* vocem hic locum habere poſſe. Quid enim quæſo te *obloquutio eſt innocentium*? *Obloqui* innocentibus nihil aliud eſt, quam interrumpere ſermonem eorum. *Obloquutio*, ſermonis interruptio, ut faciunt qui non expectant donec is quo cum verba commutant, abſolverit quod dicere incœpit, ſed mediis eius verbis ſua interſerunt. Hæc proprie eſt *obloquutio*, quam optimus auctor veterum Gloſſarum bene interpretatur ὁμιλίας ἐγκοπήν. Qui dicentem ergo interturbat, ei obloquitur. Quid erit igitur *obligatio innocentium*? Pronum eſt dicere quid ſit, quandoquidem non licet huic voci falſi crimen intendere. Macer hoc tibi non carmine dicet, ſed leg. 11. D. de concuſſionibus, ubi eiuſdem Senatuſconſulti verba referens, quod citatur & ab Vlpiano, & Marciano, pro *obligationem innocentium*, ut fuiſſe probabile eſt in ipſis S.C. verbis *accuſationem innocentium* ἐξηγητικῶς id dixit. Ita enim ſcribit: *Poteſt iudicium publicum eſſe ex Senatuſconſultis, quibus pœna legis Corneliæ teneri iubentur qui in accuſationem innocentium coierint.* Ex quibus etiam ver-

verbis constat, seorsim in Senatusconsulto pœnam legis Corneliæ ei inflictam qui ad *obligationem* sive accusationem innocentium coierit, & seiunctim eadem pœna teneri iussum qui ob struendam Advocationem testimoniave pecuniam accepisset, pactus esset, & societatem coisset. Miror &, virum re ac nomine magnum in Sparsione Florum ad Ius Iustinianeum, potuisse sententiæ Advocati subscribere, ut putarit Græcos legisse, *ad oblocutionem innocentium.* Quod ipse interpretatur, *ad infamandos innocentes*: Nusquam me legisse puto, *obloqui* idem esse quod infamare.

Obloquitur numeris septem discrimina vocum.

Sed vera est scriptura quæ vulgatur. Nec aliter Græci legerunt. *Obligatio* igitur *innocentium* idem est quod accusatio innocentium. Nam quid est *obligare*, nisi ἔνοχον ποιεῖν, reum facere aliquem, & accusare? Reus Græce ἔνοχος, id est obligatus. Hinc *furti se obligare*, *alligare*, *adstringere*, qui semet ipsum furem confitetur. Optimæ Glossæ: ἔνοχος, *obnoxius*, *reus*, *obligatus*. Ἐνοχὴ, *obligatus*, *obligatio*. Ἐνοχοποιὸν, *obligatorium*. Glossæ Philoxeni: *Obligatio*, ἐνοχὴ, ὑποθήκη. *Obligatus*, ἐν-

δεδεμένος, ἔνοχος, ὑπόχρεως. Vis adhuc aliud specimen peritiæ Advocati tam in iure Romano quam in humaniore litteratura, qui se felici mixtura utrumque iunxisse gloriatur? En cape ex eodem capite in eadem lege Marciani explicanda & corrigenda. Sequitur enim ex secundo eiusdem legis paragrapho, cui suas inesse difficultates ait Advocatus: *Sed & si quis ad renuntiandum remittendumve testimonium, dicendum vel non dicendum, pecuniam acceperit, pœna legis Corneliæ adficitur.* Nesciri hic adfirmat, quid sit *renutiare testimonium* aut *remittere*, & *denumtiandum* pæne omnes editiones habere, non *renuutiandum*, quæ est Pandectarum Florentinarum lectio, eaque, ut opinatur, verissima. Ego vero falsissimam esse aio. Aliud, inquit, est *renuntiare testimonium*, aliud *detuntiare*. Iudex proprie *denuntiabat* testimonium in publicis iudiciis ad instruendam causam accusatoris, sive accusator denuntiabat testimonium auctoritate iudicis. Quam iudex ipse quandoque denuntiare dicebatur. Hæc verba sunt Advocati, qui dubitare videtur, utrum iudex denuntiaret testimonium in publicis iudiciis, an accusator. Sed iudex, ut vult, quandoque *denuntiare* dicebatur. Si

Si dicebatur denuntiare, ergo denuntiabat. Cur igitur nobis non explicavit distinctius quando iudex ipse testimonium denuntiaret, & quando accusator? Si quandoque tantum iudex lege testimonium denuntiabat ac denuntiare dicebatur, non semper id faciebat, sed aliquando, & accusator potestate denuntiandi à Iudice accepta, denuntiare ipse quoque censebatur. Sed & is quidem magis proprie denuntiabat quam iudex, cum à iudice denuntiandi potestatem peteret & acciperet. Accusator ergo est qui denuntiat testimonium, iudex qui denuntiandi potestatem dat. In lege Mamilia: *Is qui hac lege iudicium dederit testibus publice duntaxat in res singulas decem denuntiandi potestatem facito.* Apud Plinium Epist. v. lib. VI. *Addidit etiam, petendum à consulibus ut referrent, sub exemplo legis ambitus, de lege repetundarum, an placeret, in futurum ad eam legem adiici, ut sicut accusatoribus inquirendi, testibusque denuntiandi potestas ex ea lege esset, ita reis quoque fieret.* Ergo ut ex his verbis liquido perspicitur, accusatores proprie denuntiabant testibus, potestate à lege ad id accepta, aut à iudice. Lex dabat potestatem accusatori soli in publicis iudiciis denuntiandi testimonii, non item

reo. Hæc autem teſtimonii denuntiatio locũ tantum habuit in publicis iudiciis, non in privatis. Cicero lib. II. in Verrem: *Quibus ego teſtimonium denuntiavi, quorum nomina edidi Metello, cupidiſſimi veniendi, maximis iniuriis affecti non venerunt.* Idem pro Roſcio Amerino: *Iſtius fide ac potius perfidia decepti, id quod ex ipſis cognoſcere poteritis, ſi accuſator voluerit teſtimonium eis denuntiare, pro re certa ſpem falſam domum retulerunt.* Teſtimonia huius rei multa poſſem proferre, quibus denuntiare accuſator teſtimonium dicitur, ſi hæc non ſufficere putarem. Sed & cum Advocatus fateatur, accuſatorẽ denuntiare teſtimonium auctoritate iudicis, cur in hac lege de accuſatore accipi non poſſit, nullus video. Nec enim neceſſe eſt de iudicibus accipere, ſiquidem hoc SC. nihil ad iudices pertinuit. Quid igitur opus, legere ut hic legi vult Advocatus, *Sed & ſi quis ad renuntiandum remittendumve teſtimonium pecuniam acceperit*? Renunciare, inquit, teſtimonium, eſt dicere; *remittere* contra, non dicere; quomodo explicat hæc ipſa lex. Quis unquam legit in ullo claſſico vel in Iuris aliquo auctore antiquo, *renuntiare teſtimonium* pro dicere? Nec Gloſſæ veteres, quæ *renuntiare* expo-

nunt ἀπαγγέλλειν & ἀποφαίνειν, hāc expoſitionem adſtruunt, cum nec omnino Græce dicatur ἀπαγγέλλειν μαρτύριον vel μαρτυρίαν, nec ἀποφαίνειν pro teſtimonium dicere. Ita *renunciare*, inquit, accipitur leg. 1. in principio D. de ventre inſpiciendo. Atqui in illa lege *renuntiandi teſtimonii* nulla mentio. Quæſtio ibi eſt de uxore quæ divorterat, quam prægnantem maritus diceret cum ipſa ſe negaret, de qua conſulti Divi fratres reſcripſerunt, obſtetricibus probatæ fidei & artis tribus inſpiciendam debere tradi, quæ ſi omnes vel duæ *renuntiaverint*, prægnantē videri, mulieri dandam eſſe cuſtodiam. An *renuntiare*, quod in eo reſcripto habetur, poſitum eſt pro teſtimonium dicere? Eliguntur obſtetrices ut ventrem eius inſpiciant quæ ſe prægnantem non eſſe profitebatur. Non pro teſtibus illæ nominantur, nec ut teſtimonium dicant contra mulierem, ſed ut, ſi cōpererint eam videri pręgnantē, id renuntient quod ex arte ſua verum eſſe deprehēderint. Ita mēſores ubi de agri modo litigatur, mitti ſolent auctoritate iudicis ad eius menſurā agendam ut quem illi modum repererint, *renuncient*. Hoc enim verbo utuntur in hac re Iuriſconſulti, ut & ipſi agrimenſores. Hyginus de limi-

tibus conſtituendis : *Longitudinem autem quoties egarant , renuntiabant*. Titulus eſt in Digeſtis , *ſi menſor falſum modum dixerit*. Quod idem eſt , ac ſi, *falſum modum renuntiaverit*, dixiſſet. Nam & pluribus locis in eodem titulo *renuntiandi* fit mentio, & *renuntiationis modi*. Ut leg. I. *Nam intereſt noſtra, ne fallamur in modi renuntiatione*. Vide & π. ultimum eiuſdem legis. Item leg. III. π. I. *Competit autem hæc actio ei cuius interfuit falſum modum renuntiatum non eſſe*. Et leg. v. *Si menſor falſum modum non renunciaverit*. Paſſim illo titulo *modum renantiare agri* legitur , pro eo quod in titulo eſt *modum dicere*. Non tamen *renuntiare* ibi ſumitur pro *teſtimonium dicere*. Sed puto mentis ſuæ tunc non fuiſſe Advocatum cum ſcripſit, *teſtimonium renuntiare* idem eſſe quod dicere ; & *remittere* contra non dicere, & eo modo explicare legem ipſam. Sequitur ſane in ea lege , *dicendum vel non dicendum*. Sed an hæc verba poſita ſunt ad explicanda ea quæ præcedunt , *ad renuntiandum remittendumve teſtimonium* ? An qui hæc notavit, Latine ſcit ? Ut *remittere teſtimonium* ſit idem quod non dicere ? ubi hoc reperit ? aut unde didicit ? Immo *remittit teſtimonium* qui

gratiam dicendi facit, qui non exigit testimonii dictionem cum ab invito eam posset extorquere. Ergo *renunciare* ibi *testimonium* contrarium esse debet τῷ *remittere*. Ergo falsa est ea scriptura Florentinorum Pandectarum, & legi omnino debet sicut in aliis codicibus habetur, *ad denuntiandum remittendumve testimonium*. Sic legitur apud Vlpianum in Collatione Mosaica cum hunc ipsum locum tractaret: *Sed & si quis ob denuntiandum remittendumve testimonium pecuniam acceperit*. Nam *denudandum* ibi scriptum est pro *denunciandum* vitio librarii, cum litteræ c & i coaluissent & iota protractius in longitudinem exiisset. Cum prius dixisset Advocatus, hæc verba *dicendum* & *non dicendum* ἐξηγητικὰ esse præcedentium, *denuntiandum* & *remittendumve*, mox capta versoria mutataque velificatione sub finem capitis pronunciat è glossemate esse, quo quis *renunciandum remittendumve* interpretatus erat. Ego nego quenquam tam imperitum potuisse reperiri vel inficetissimo Latinitatis sæculo qui *remittere testimonium* potuerit interpretari & accipere pro non dicere. Sic *remittere iusiurandum* esset non iurare. At quis nescit, *re-*

mittere iusiurandum dici de eo qui gratiam iurandi adversario facit, qui paratus erat iurare cum delatum ei esset iusiurandum. Nuntiationem novi operis etiam *remittit* qui in prohibitione ædificandi alicui facta per nuntiationem novi operis non perseverat, sed eius gratiam ei facit. Vnde Titulus in Pandectis *de Remissionibus*. Sic qui decretas sibi è publico impensas ad statuam ponendam vel monumentum ædificandum non recipit, eas *remittere* dicitur in Inscriptionibus, in quibus hæc sæpe occurrunt. *Honore usus, impensam remisit. Honore contentus, impensam remisit. Honore accepto, impendium remissum*. In his omnibus interpretaretur Advocatus, *impensam* vel *impendium remittere* idem esse quod non impendere, vel impensam non facere. *Remittit*, ô bone vir, testimonium, qui cum id posset denuntiare non denuntiat. Atque ita *pro remittere testimonium, non denuntiare* dicitur in lege VI. D. ad legem Iuliam repetundarum. Eadem lege tenetur qui *ob denuntiandum vel non denuntiandum testimonium pecuniam acceperit*. Sic etiam ponitur in leg. II. D. de concussione, ubi Macer eiusdem senatusconsulti sententiam refert, quo pœna legis

legis Corneliæ de falsis irrogata est ei qui ob testimonium denuntiandum remittendumve pecuniam acceperit, ut apud Martianum legitur, sed pro *remittendumve* Macer habet, *aut non denuntiandum.* Quod idem plane est. *Potest*, inquit, *publicum iudicium esse ex Senatusconsultis, quibus pœna legis Corneliæ teneri iubentur, qui in accusationem innocentium coierint, quive ob accusandum vel non accusandum, denuntiandum vel non denuntiandum testimonium pecuniam acceperint.* Sed Advocatus egregius & excellens criticus hoc etiam loco putat corrigi debere, *renuntiandum, vel non renuntiandum.* Quia, inquit, *aliud est denuntiare testimonium, aliud renuntiare vel dicere.* Ego vero, quid sit *denuntiare testimonium* scio, quid sit *renuntiare* nescio. Testimonium etiam fortasse dicebat consul pro suo successore qui eum populo renuntiabat. Cur non igitur eandem lectionem reponendam iudicat in leg. v. D. ad legem Iuliam repetundarum, ubi similiter scriptum est, *ea lege teneri qui ob denuntiandum vel non denuntiandum testimonium pecuniam acceperit?* An non & hic melius legeretur, *ad renuntiandum vel non renuntiandum testimonium?* Negat Advocatus, quia ad

iudices ipſos hoc pertineat non ad teſtes. *Si quidem*, inquit, *lex Iulia repetundarum ad eos pertinebat tantũ qui in magiſtratu, poteſtate, curatione, legatione vel quo alio officio, munere miniſteriove fuiſſent, quæ omnia nihil ad teſtem.* Miram vide hominis imperitiam in ea profeſſione ex qua ſibi divitias congerit. Putatne quod in ea lege ſcriptum eſt de denuntiando aut non denuntiando teſtimonio pecuuia accepta ad ipſos iudices pertinere? Immo nec ad iudices, qui poteſtatem dant accuſatori denuntiandi teſtibus, nec ad ipſos teſtes. Certe teſtes hac pœna teneri non poſſunt, cum eos potius reſpiciat qui teſtibus denuntiant, hoc eſt qui ad teſtimonium dicendum eos ſibi exhiberi, aut in iudicio ſiſti poſtulant. Quod & *teſtimonium dinuntiare* dicebatur. Certe lex illa Iulia repetundarum, cum vetuit pecuniã accipi ob denuntiandũ vel non denuntiandũ teſtimonium, de accuſatoribus ipſis intellexit, nõ de iudicibus. Ex ea lege, ut Plinius teſtatur Epiſt. v. ad Urſum lib. VI. accuſatoribus poteſtas fuit inquirendi teſtibuſque denuntiandi, non reis. Ergo caverat eadem lex, quæ accuſatoribus poteſtatem dabat teſtimonii denuntiandi, ne ob denuntiandum vel non denuntiandum teſtimonium pecuniam acci-

accipere ntˊ. At ex lege Iulia ambitus non ſolum accuſatoribus, ſed etiam reis licuit teſtibus denuntiare◡. Ad cuius exemplum hoc tunc addi volebant quidā in ſenatu legi Iuliæ repetundarum, ut reis quoque poteſtas ex eadem fieret denuntiandi teſtibus, ut fiebat accuſatoribus, & peti à conſulibus ut de ea re referrentˊ. Cum igitur in reliquis iudiciis publicis ſoli accuſatores denuntiandi teſtimonii poteſtatem haberent, de iis ſemper accipiendum eſt, cum aliqua lex vetat pecuniam accipi ob teſtimonium *denuntiandum* vel *remittendum*, id eſt, non denuntiandum. Nam qui poteſt denuntiare teſtimonium, poteſt & non denuntiare, vel, quod idem eſt, *remittere*. Ut qui deferre poteſt iusiurandum, eiuſdem eſt & remittere. Non igitur ad teſtes pertinetˊ pœna legis Corneliç de Falſis, nec legis Iuliæ repetundarum, quibus tenebantur qui pecuniam accepiſſent ob teſtimoniū denuntiandum vel non denuntiandum, ſed ad accuſatores, quibus poteſtas fiebat denuntiandi teſtimonii. Certum quidē eſt, etiā ipſos teſtes legis Corneliæ pœna teneri qui ob falsū teſtimoniū perhibendū aut non perhibendū pecuniā accepiſſent, ut Paulus tradit lib. v. ſententiarum, ſub titulo

titulo Ad legem Corneliam testamentariam, cuius etiam verba retulit auctor Mosaicæ Collationis sub titulo VIII. de falso testimonio: *Hi qui ob falsum testimonium pecuniam acceperint, dederint*. Et quæ sequuntur. Ergo ad testes non pertinet quod dictum est in lege Marciani D. eodem, *Sed & si quis ob denuntiandum remittendumve testimonium pecuniam acceperit*, sed ad accusatores, qui testibus denuntiabant testimonium. Quod sequitur vero, ad testes spectat, *dicendum vel non dicendum*. Lege Iulia repetundarum iam coercuerat accusatores, sed mitior eius pœna fuit quam legis Corneliæ de Falsis. Propterea SC. quod factum est duobus Geminis consulibus, pœnas legis Corneliæ irrogata est eis qui ob denuntiandum remittendumve testimonium pecuniã accepissent. Pœna legis Corneliæ testamentariæ de Falsis tam in eos qui pecunia accepta testimonium falsum dixissent quam qui pecuniã accepissent ob denuntiandum vel non denuntiandum testimonium, capitalis fuit in humilioribus, in honestioribus deportatio, publicatis bonis. At Iulia lex repetundarum exilio ut plurium puniebat eos tantum. Post legem Corneliam latam,

tam, qua capite puniebantur aut deportatione qui falsum in testamentis fecissent, varia diversis temporibus Senatusconsulta facta sunt circa falsas testationes ac testimonia, de quibus nihil caverat lex Cornelia, quæ similem pœnam irrogabant falsi fabricatoribus in testimoniis dicendis aut testibus producendis, testationibusque faciendis falsis. Titulus Digestorum ad legem Corneliam de falsis, meminit SC. Liboniani; *De lege Cornelia, de Falsis, & de SC. Liboniano.* Senatusconsultum illud Libonianum factum est secundo anno Tiberii, ab urbe vero condita DCCLXIX. C. Statilio Tauro & C. Scribonio Libone Coss. Ab isto Libonianum appellatum, & de eo intellexit Ulpianus apud auctorem Mosaicæ collationis, in istis verbis, quæ & sic legenda sunt; *Præterea factum est Senatusconsultum Statilio Tauro & Scribonio Libone Coss. quo pœna legis Corneliæ irrogatur ei qui aliud quam testamentum falsum sciens signaverit, signarive curaverit.* De quocunque instrumento falso vel testimonio hoc SC. idem sanxit, quod lex Cornelia testamentaria de testamentis constituerat. Ideo huius Senatusconsulti cum lege Cornelia testamentaria facta est

est nominatim mentio in illo Titulo Digestorum de Falsis. Qui quodcumque aliud quam testamentum falsum sciens signasset aut signari curasset, pœna legis Corneliæ eo Senatusconsulto teneri iubebatur. Postea undecim annis circiter aliud factú Senatusconsultum tredecimo Tiberii anno, Licinio Crasso v. & Calpurnio Pisone Coss. quo eadem inflicta pœna est ei qui falsas testationes faciendas, testimoniave falsa in necem dicenda aut consignanda dolo malo curavisset. Ita enim scribendum apud Vlpianum in Collatione Mosaica, *Licinio v. & Calpurnio Coss.* Hoc Senatusconsultum tam reos quam accusatores, & quodcumq; hominú genus qui falsas testationes faciendas aut falsa testimonia dicenda vel per tabulas danda: curavissent, comprehendebat. Postremo annis duobus post, Tiberii quintodecimo, Senatusconsultum C. Rubellio Gemino, & C. Furio Gemino Coss. factum est, quo eadem pœna legis Corneliæ testamentariæ imposita est ei qui ob denuntiandum vel non denuntiandum testimonium pecuniam accepisset. Quod solos accusatores attinebat. Nam solis accusatoribus id concessum fuit, atque in publicis quidem iudiciis

iudiciis, ut dictum est, denuntiandi testimonii à iudice potestatem accipere, quam & aliquando lex ipsa dabat, ut Iulia repetundarum. Eam tamen licentiam denuntiandi testimonii lex Iulia de ambitu etiam reis dederat. Et lege quidem repetundarum, qui subscriptionem huius criminis adversus aliquem edidisset, si pecuniam ob denuntiandum falsum testimonium vel remittendum accepisset, perinde tenebatur ac si lege Iulia repetundarum condemnatus esset. Omnibus vero accusatoribus quorumcunque criminum, qui ob denuntiandum testimonium pecuniam accepissent, pœna legis Corneliæ de falsis irrogata est per Senatusconsultum, quod Geminis duobus Coss. factum est. Sic enim loquitur Ulpianus, apud auctorem Mosaicæ collationis, qui, ut dixi, C. Rubellium Geminũ & C. Furium Geminum consules *Geminorum duorum* consulum nomine intellexit. His duobus Geminis Coss. Tertullianus Christum passum esse cum aliquot aliis veterum scripsit. Eo igitur Senatusconsulto omnes accusatores tenebantur, qui ob denuntiandum testimonium vel non denuntiandum pecuniam accepissent. Corrumpebat pe-
cunia

30

cunia teſtem accuſator, deinde petebat à iudice ut ſibi denuntiandi ei teſti poteſtatem daret̃. Si iudex & ipſe corruptus, ſciens corruptum eſſe teſtem, denuntiationem teſtimonii decreviſſet, non dubium eſt quin & ipſe teneretur. In hac lege Martiani de pœna iudicis nihil ſancitur qui ab accuſatore corruptus fuerit̃, ſed de eius tantum qui corruperit̃: *Sed & ſi quis ob denuntiandum remittendumve teſtimonium, dicendum vel non dicendum, pecuniam acceperit, pœna legis Corneliæ adficitur, & qui iudicem corruperit, corrumpendumve curaverit.* Non tamē dubium, quin iudicē etiam ipſum, qui pecuniā accepiſſet ob denuntiationem teſtimonii decernendam, pari pœna idem Senatuſconſultum obligaverit̃. Quod & clare indicat Paulus apud auctorem Moſaicæ collationis, & in lib. v. Sententiarum, ſub titulo ad legem Corneliam teſtamentariam, nam inde auctor Collationis illius ſumpſit: *Hi qui ob falſum teſtimonium perhibendum pecuniam acceperint, dederint, iudicemve ut ſententiam ferat corruperint, corrumpendumve curaverint, humiliores capite puniuntur; honeſtiores publicatis bonis cum ipſo iudice in inſulam deportantur.* Non ergo dubium eſt ex his verbis, quin iudex qui pecuniam acceperit ad denuntiatio-

tiatio-

tiationem falſi teſtimonii corrupto teſti decernendã, eadẽ pœna teneatur cũ ipſo teſte cui denuntiatum ſit teſtimoniũ, & cũ eo qui poteſtate à iudice accepta illud denunriaverit. Nam & iudex tum quoq; fert ſententiã cum denuntiãdi teſtimonii dat poteſtatem. Sine dubio & iudicem corruptum ſimili pœna teneri dixerat in eadem lege Marcianus, ut & Paulus, ſed à Triboniano id interpolatum liquet, in his verbis, quæ ſubiecit paragrapho ſupra citato: *Et qui iudicem corruperit, corrumpendumve curaverit. Sed & ſi iudex conſtitutiones principum neglexerit, punitur.* Manifeſto apparet, hæc verba à Triboniano inſerta eſſe, *qui principum conſtitutiones neglexerit.* Nihil enim ad rem de qua eo titulo agitur pertinent, cum de corruptela tantũ iudicis agatur circa teſtes ac teſtium denuntiationẽ quam petebat accuſator, & iudex decreto ſuo dabat. At ille iudex qui contra conſtitutiones principũ pronuntiabat lege Iulia Maieſtatis puniebatur. Is enim principũ conſtitutiones negligebat. Circa autẽ teſtes tã iudex corrũpi poterat quã teſtis, & quã accuſator. Iudex, ſi pecuniã acceperat ad denuntiationẽ decernendã, vel non dandã: accuſator, ſi ad denuntiandũ vel remit-

tendum teſtimonium: teſtis ad dicendum vel non dicendum. Scripſerat ergo Marcianus in illa lege 1: *Sed & ſi quis ob renuntiandum remittendumve teſtimonium, diendum vel non dicendum, pecuniam acceperit, pœna legis Corneliæ adficitur, & qui iudicem corruperit, corrumpendumve curaverit. Sed & ipſe iudex punitur.* Nempe ille iudex qui ſe corrumpi pecunia paſſus fuerit ad ſententiam ſuper falſis teſtimoniis ferendam, aut denuntiationem dandam, vel non dandam. Apuleius cum magię accuſaretur ab Aemyliano, hic eius accuſator teſtimonium Craſſi cuiuſdam tribus millibus nummum coëmerat, deinde petierat à iudice ut denuntiare illi teſti ſibi liceret. Corruptum illum teſtem ac redemptum ea ſumma trium milliū, multis declamitat in apologia ſua Apuleius, dicitque, ſe potuiſſe impedire denuntiationem ſi voluiſſet. *Nam temulantum iſtud mendacium*, inquit, *tribus millibus nummum Aemyliano huic vendidit, idque Oeæ nemini ignoratur. Omnes hoc antequam fieret cognovimus, & potui denuntiationem impedire, niſi ſcirem mendacium tam ſtultum potius Aemyliano qui fruſtra redimebat, quam mihi qui merito contemnebam, obfuturum.* Ita enim in Apuleio ſcribendum, non ut vulgo editum

tum est, *denuntiatione impedire*. Nisi quis malit, *denuntiationi impedire*. Ita enim & hoc verbo cum dandi casu usi sunt. Perperam Gentilis, *impedire ne testimoniũ diceret* interpretatur. Longe peius novitius notarum auctor; qui *denuntiationem* ibi accepit pro delatione & indicio criminis istius magistratui, ut dixerit Apuleius potuisse se impedire iniustam sui accusationem. Quæ nihili sunt. De testimonio unius testis in re capitali & iudicio publico ibi agitur, quod redemptum pecunia ab accusatore arguit. Et corruptum pecunia illum testem, cum multo ante rescisset, nec quisquam in urbe id ignoraret, potuisse se ait denuntianem impedire, id est, ne iudex denuntiandi ei testi potestatem accusatori suo daret, cum probavisset eum ab adversario suo nimirum esse corruptum. Proprie ergo accusator potestate à iudice accepta, denuntiabat testi ut præsto esset ad dicendum testimonium. Nam paulo post in eadem apologia ita scribitur de altero teste, cui Aemylianus & alii accusatores Apuleii testimonium denuntiaverant: *Occultum fuisse fabricatorem sigilli quî potest, cuius vos adeo artificem non ignorastis, ut ei, uti præsto essent, denuntiaveritis.*

Hinc liquet quo ſenſu ſuperiore pagina *denuntiationem* dixerit. Tribonianus etiam interpolavit in hoc verbo leg. IV. D. de teſtibus, in hunc modũ: *Lege Iulia publicorum iudiciorũ cavetur ne invito denuntietur, ut teſtimonium litis dicat adverſus ſocerum, generum, vitricũ, privignum,* & quæ ſequuntur. Scripſerat Paulus: *Lege Iulia publicorum iudiciorum cavetur, ne invito denuntietur teſtimonium adverſus ſocerum, generum.* Ergo tam invitis quam volentibus denuntiabatur teſtimonium, exceptis ſi qui teſtes expetebantur adverſus generum, ſocerum, & alias affinitatis perſonas quæ ibi recenſentur. In Iure Attico, ut hoc addam in gratiam Advocati, qui nihil crepat niſi commentarios Iuris Attici, πρόκλησις fere eadem eſt quæ in Iure Romano *denuntiatio*, cum de teſtibus ſermo eſt. Et προκαλεῖσθαι εἰς μαρτυρίαν, idem eſt quod *denuntiare teſtimonium.* Vt enim προκαλεῖσθαι εἰς μάχην eſt *denuntiare certamen*, ita προκαλεῖσθαι εἰς μαρτυρίαν, teſtimonium denuntiare eſt. Harpocration: πρόκλησις. εἰώθεσαν ὁπότε δικάζοιντό τινες ἐξαιτεῖν ἐνίοτε θεραπαίνας ἢ θεράποντας εἰς βάσανον, ἢ εἰς μαρτυρίαν τοῦ πράγματος, καὶ τοῦτο ἐκαλεῖτο προκαλεῖσθαι. Ubi πρόκλησις εἰς μαρτυρίαν denuntiatio

tiatio eſt teſtimonii, & προκαλεῖσθαι denuntiare. Hinc πρόκλησιν μαρτυρεῖν dicuntur apud Demoſthenem qui ex denuntiatione teſtimonium dicunt, ut ἀκοὴν μαρτυρεῖν, qui ex auditione. Πρόκλησις ipſe libellus dicebatur quo peti ſolebat in iudicio poteſtas denuntiandi teſti, vel etiã quo ſervi & ancillæ ad quæſtionem poſtulabantur. Προκαλεῖσθαι μάρτυρα, erat denuntiare teſti, ut veniret in iudicium teſtimonium ſuper ea re quam noverat dicturus. Etiam domino denuntiabatur per πρόκλησιν, ut ſervum vel ancillam daret in quæſtionẽ ad veritatem criminis quod latebat eruendam. Et ſic concipiebatur: Ἀπολλόδωρος προκαλεῖται Στέφανον παραδοῦναι τὸν παῖδα τὸν ἀκόλουθον εἰς βάσανον περὶ ὑφαιρέσεως τοῦ γραμματείου. *Apollodorus denuntiat Stephano, ut dedat ad quæſtionem ſervum ſuum pediſequum de ſubtractione tabularum.* Unde apud Demoſthenem in priore contra Stephanũ, λαβέ μοι ταύτην τὴν μαρτυρίαν, καὶ τὴν πρόκλησιν ἀναγίγνωσκε. Harpocration: τόδε γραμματεῖον τὸ περὶ τούτου γραφόμενον ὠνομάζετο πρόκλησις. Qui de teſtimonio denuntiando ſcribebatur, ita ſolebat concipi, Προκαλεῖται ὁ δεῖνα τὸν δεῖνα, περὶ μαρτυρίας τοῦδε ἢ τοῦδε πράγματος. Cum te-

 ſtes

ſtes ad teſtimonium dicendum in ius venire recuſabant, ac teſtimonium defugerent, ſolebant κλητεύεσθαι, & ἐκκλητεύεσθαι. Harpocration: λέγεται κλητεύεσθαι ἢ ἐκκλητεύεσθαι ἐπὶ μαρτύρων ὅταν μὴ ὑπακούωσιν πρὸς τὴν μαρτυρίαν ἐν τοῖς δικαστηρίοις. Non explicat an idem ſit κλητεύεσθαι, & ἐκκλήτευεσθαι. Certe hæc verba Pollux ita diſtinguit, ut κλητεύεσθαι ſit vocari in ius ad teſtimonium dicendum, ἐκκλητεύεσθαι vero de eo dicatur qui cum recuſaſſet vocatus venire in iudicium ad teſtimonium ferendum, pœna teneretur trium millium drachmarũ perſolvendarum. Κλητεύεσθαι μὲν οὖν, inquit, ἐστὶ τὸ καλεῖσθαι εἰς μαρτυρίαν, ἐκκλητεύεσθαι δὲ τὸ δίκην ὀφείλειν ἐπὶ τῷ τὰς χιλίας καταβαλεῖν. Qui ἐκλητεύετο, id eſt, qui in ius vocabatur ad teſtimonium dicendum, neceſſitate conſtringebatur aut teſtimonii perhibendi aut eiurandi teſtimonii cum iuratus diceret ſe nec vidiſſe nec interfuiſſe rei cuius probatio requirebatur. Si nec veniſſet ad teſtimonium dicendum, nec eiuraſſet teſtimonium, quod ἐξομόσασθαι dicebatur, tum nihil reliqui erat quin pœnam lege inflictam ei qui defugerat teſtimonium, ſubiret, ac mille drachmas ſolveret. Tunc ἐκκλητεύε-

σθαι

θαι dicebatur. Nam κλητεύεται, qui in ius vocatur ad dicendum teſtimonium, ἐκκλητεύεται cui dica ſcribitur λιπομαρτυρίου, qui ad ſolvendam multam, quod defugerit teſtimonium, in ius vocatur. Idque etiam Aeſchines oſtendit in ea contra Timarchum, ἐὰν ᾖ προαίρηται ἐκκλητευθῆναι μᾶλλον ἢ τἀληθῆ μαρτυρεῖν, id eſt, *ſin malit iudicium potius ſubire deſerti teſtimonii quam vera pro teſtimonio dicere*. Hoc enim eſt ἐκκλητευθῆναι. Hoc interpretatur Suidas, τῶν ἐγκαταλιπόντων μαρτυρίαν ὀνόματα ἐν δικαστηρίῳ κηρύσσεσθαι. *Nomina eorum qui defugerant teſtimonium, in iudicio proclamabantur.* Atque hæc hactenus. Plura & meliora expectamus ab Advocato, ſi modo nobis dabit iampridem ſperatos Attici Iuris Commentarios. Quid tamen ex illis polliceri nobis debeamus, quæ iam docuimus in ſuperioribus fidem faciunt. Ex uno porro capite diſce omnia. Nam cætera ſimilia ſunt, ut in proclivi fuerat docere, ſi licuiſſet aut ſi libuiſſet. Vbique in his quæ ſequuntur & quæ præcedunt, idem genius errores erroribus cumulantis, halucinationes halucinationibus, hariolationes hariolationibus. In tota quanta eſt libri mole, οὐδὲν ὑγιὲς, ſed, ut ait ille, ἅπαν ῥύπος,

ἔργον ἐπ᾽ ἔργῳ, ſicut δεῖγμα quod hic exhibuimus, fidē facere facile cuivis poteſt. Quare in poſterum ſi ſapiet, meliorum, præter ius ac fas reprehenſione abſtinebit, & malo cavebit.

FINIS.

INDEX.

A Bacus. 450. in illo exponebantur pocula & vasa argentea, &c. 489. 498. etiam commodnto accepta. 485. ornatus saltem gratia. 500. locuiis distinctus erat. 501.
Actio ex vendito quando? 178
Actio βλάβης. 251
Actio furti. 251
Actus & Agere de navigio. 727
Actuaria navigia ibid. & 730
Addictus & Addicere quid? 311
Additius vel Addictitius 337
Additus interdum pao addictus. 338
Ἀδικία quid apud Græcos, & quot modis sumatur. 226
Adoptio sororis filii. 140
Advocationis nomine quid comprehendatur. 848.
Advocati unde dicti. 849. eorum honorarium post actam causam. 852. 854
Aediles sordidarum artium opificibus ius reddebant. 538
Aeramenta. 525
Aestimare iniuriam. 239
Aestimatio pœnæ. 247. non fit in publicis iudiciis ab actore. 251
Ag apæ. 88. fuerunt συσσίτια. 148

Ἀγερμὸς quid? 13
Ἀγορᾶς variæ notionis. 171
Ἀγοράζειν quid? 173
Agnati & agnatio. 124
Agrippa Menenius collata stipe funeratus. 19
Agyrta. 14
Ἀγὼν & δίκη synonima sunt. 304
Ἀγώγιμοι. 312. iidem qui addicti. 322. seq.
Αἰκία quid? 227. 282. 267. eius actione caput non petebatur. 275. non fit sine ὕβρει. 229. eius iudicium privatum. 230. 234. 252. differt ab ὕβρει ut genus à specie. 230
Αἱμασιὰ quid? 354. 355. eius & τειχίε differentia. 356. eius Etymon ibid. & genera apud Varronem. 357
Αἰτία Græcis quid. 304
Amicitiarum genera varia. 132
Amsanctæ. 814
Amsegetes. 874
Antermini ibidem.
Amtestari quid. 811. seqq. it. 814. amtestandi actus. 817
Antigraphum. 206. idem quod ἰσότυπον. ibid:
A paribus quid. 212
Ἀπόρρητα quid. 263
Aquiminale an in argento potorio, an escario. 470.
Archigubernus. 388

Argenti nomine simpliciter posito quid continentur. 443. 452. *Iurisconsultis idem cum argento facto.* 468
Argentum factum. 444. 458. *seq.*
Argentarium & argentaria. 449. 450. 451. *& seq.*
Argentum quod in legationem euntibus dababatur. 453. & 454.
Argentum in opere. 459
Argenti tria genera apud auctores, infecti, facti & signati. 461
Argentum escale & potorium, an legato contineatur 471. *tres diversæ Iurisconsultorum de eo sententiæ.* 482
Argentum ministerii. 494
mensale. 495. *eius verus usus ad epulas.* 500
Artium mercenariarum duo genera. 547
Arundo crescens, texta. 697
Ἀρξαὶ χειρῶν ἀδίκων. 270
A servitute obstare. 364
Asse pro semel. 394
A Sole obstare. 364
Ἄτιμητος, 250
Auctor quid? 309
Auctiones publicæ. 335
Auctorati milites. 426
Auctoritatem defugere. 818
Aurem imã tangere inter amtestandũ. 812. 816
Auri

Auri infecti nomine quid contineatur. 442. 443.
Αὐτονομία & Αὐτόνομοι. 613

B.

Βδελυρία. 284
Beneficium mercenarium. 542
Binæ tabulæ testamenti. 202. 203
Βιώτης. 333. *seqq.*
Blasphemia. 263
Bona sequi. 296
Bona defuncti possunt recipere augmentum. 397

C.

CAedi & Cædes. 280
Caliclare. 488. 498
Calumnia. 289
Candelabra argentea an sint in supellectile. 466
Canistrasiccaria. 499
Captura quid Latinis. 528
Cassare. 299
Casus fortuiti & insoliti. 510
Casus maiores qui apud Iurisconsultos. 512.
Causam appellare. 302
Causa cadere. 303
Celeces navigii genus. 699
Celox. 714
Chalcologi Collegiorum. 145
Chi-

Chirographum in mutuo & deposito non facit obligationem. 759. *probatio debiti illo continetur.* 759
Chirographarius creditor, debitor. ibidem.
Chrestologus. 377
Circumforanei. 95
Civitatis mutatio in cive Romano quot modis fiebat. 588
Civitates stipendiariæ, liberæ & fœderatæ. 590
Cœna popularis. 84
Codicariæ. 659
Codices duo, id est, duo exemplaria. 196
Cocionatura. 155
Cocionatores. 173.843.854
Cognationes. 122.123
Cognitores. 329. *seq. qui fuerunt.* 332
Cognitura. 331
Collatio κατ' ἄνδρα. 19
Collationem facere, ferre. 40
Collegium eranistarum. 26
Collegium, συσσίτιον. 150
Collegia varia Athenis. 90
Collegia omnia religionem pro fine habuerunt. 148
Collegia prædonum & piratarum illicita. 92
Collegia ἱερατικὰ, 101
Callactanei. 131
Colligere eranum. 39

Co-

Comessatio & comissare. 62. *non fiebant de symbolis.* ibid.
Commeatum præbere. 172
Communia apud barbaros. 26
Commodum esse. 389
Compactum facere. 802
Concides & Concædes. 355
Concutere Latinis quid? 298. 300
Concutere imperium populi. 296
Condictio ob turpem causam quando locum habeat. 551
Conditiones, quæ in faciendo consistunt, quomodo implendæ. 407
Confratriæ. 147
Consentire in corpus. 435
Consignatum quid. 785
Constratæ quid. 723
Contestari quid? & contestari litem. 243 818
Contumelia quid. 227. *seqq.* κακηγορία. 234. 264. *duum generum.* 265
Contumeliosa verbas 265
Conventicula agere. 139
Convivium ex symbolis. 10. 87. ἔρανος *dicitur.* 66. 78
Convivium nuptiale, γάμος. 67
Convivium, εἰλαπίνη. 67
Convivia συναγώγιμα. 69. 70
Convivium exhibens, ἑστιάτωρ. 72

Conuiuia duplicis generis. 73
Conuitium, conuitiari. 261
Conuitium petulans. 266
Corbitæ, naues frumentariæ rotundæ. 652. 704
Credere & in creditum ire. 190. 193
Credere ubique pro mutuo dare. 194
Creditum idem cum mutuo. 191
Cremium. 568
Crescere gemino ordine quid? 697
Criminis appellatio apud Romanos. 292
Crocuphantia reticula. 161
Curiæ apud Romanos. 137
Curiales sacrificia & epulas curiis faciebant. 146.

D.

Debitum & creditum relata. 191
Debitor æris. 330
Decuriæ. 136
Dedere pro addicere. 338
Dediticiorum supplicium. 639
Defungi, defunctorie. 379
Delphica. 450. 485. *in illa argentum & vasa ad ornatum & ostentationem exponebantur.* 500
Demi quid apud Athenienses. 98. 152
Demotæ. 110
Denunciatio apud Apuleium quid? 882. *item in*

in l. 4. ff. de testibus. 884
Denunciatio eadem quæ προσκλησις. 884
Δημωσιώνης. 334
Δημόσιοι δοῦλοι. 642
Δεῖγμα quid? 382. & δείγματος χάειν. 383
Deos post sacrificia, veteres ad epulas invitabant. 76
Depectus, depecisci falsum testimonium, depectores. 801. 802
Depositio testis quid. 789
Designatus quid? 361
Detrimen. 570
Δίκαι & δίκη quid? 231
Dica τῆς κακηγορίας & αἰκίας. 234. 276. eius pœna pecuniaria. 277
Δίκη ἀνατίμητος. 249. 260
Δίκη τιμητὸς. 250
Dica κακώσεως uxoribus contra maritos, & natis contra parentes ob male-tractationem data. 296
Dica quid proprie significet? 302. 303
Dica inpuriarum. 303
Dicare, dicatus, dicatio. 380
Dicatione mutare civitatem. 583
Dicis gratia quid? 378. unde derivetur. 380
Dii πολιοῦχοι. 145
Διώκειν quid? 289

Diobolaria prostibula. 352
Ditio, ditiones, sub ditione esse. 600
Domnædius. 73
Domestica vasa. 505
Domus instructa legata. 505
Dromades meretrices. 352

E.

Ecclesiæ suburbicariæ. 342
Εἰσαγγελία. 292. *similis stellionatui.* 293. *non est criminis certi appellatio.* 301.
Ἐκμαρτυρία *quid.* 833. *seq.* 839. *eius ferendæ modus.* 836. *non omnino eadem aum testatione.* 840
E liminare quid? 367
Ἔμποροι *qui?* 94
Emptio est cum in corpore consensus, licet de quolitate dissensus interveuiat. 438
Empulæ vel Empolæ quid? 158. 164. 526
Enallage casuum frequens in Pandectis. 176
Entheca quid. 165
Ἐπικρίνειν *quid?* 247. 242
Ἐπήρεια. 285. 288. *diversum quid à calumnia.* 289
Ἐπηρεασμός. 288. *eius contrarium* χάρις.

ἐᾶς. ibidem.
Epulum sacrum. 77
Epulæ communes. 148
Epulæ quatriduanæ, triduanæ. 179
Equi desultores. 699
Ἔρανος quid? 4. *vox generalis.* 63. *unde dicotur.* 45. *medium quoddam inter creditum & eleemosynam.* 7. *in quibus obtinuit & eius genera.* 10. *eius colligendi modus.* 12. *seq.* 23. *non est symbola.* 86
Ἐράνου πλήρωσις. 29
Ἐράνου πληρωταί. 29. *in conviviis qui.* 69
Ἐρανικαὶ δίκαι. 52
Ἐρανίζειν & ἐρανίζεσθαι *quid apud Græcos.* 57 58
Ἐράνου μετέχειν. 86
Eranum colligere & conferre diversa, sed tamen relata. 41. *seq.*
Erani collatio libera & voluntaria. 60
Eranarcha. 27. 28. 63
Eranista quid? 31. *pensiones menstruas inferebant in arcam Collegii communem.* 46. *eorum officium voluntarium.* 49. *erant ἐράνου πληρωταί.* 50
Eranistarum κοινόν. 62
Ἐργώνης. 334
Error in qualitate & materia. 430. *seq.* *circa qualitatem solam.* 433

Escaria & potoria fictilia & vitrea. 469. *sunt in supellectili.* 470. 473. *non pertinent ad abacum.* 472
Exauctorare quid. 426
Exauctoratio sine infamiæ nota. 426. 428. *ignominiosa.* 427. *eius formula.* ibidem.
Exemplarium & exemplar. 202
Exemplum ἴσον. 211
Exemplum & exemplar differunt sed confuse usurpantur. 222
Extar quid. 222
Exteri qui. 577. 584. *distinguuntur à suis.* 577.
Extranei. 578

F.

FActa & eventus diversa. 344
Facta causarum non sunt eventus causarum. 345
Familiæ. 120. 130. *eius sacra.* 121.
Familiarum patres. 128
Familiæ princeps. 141
Famosi libelli. 264
Fatum, fatale damnum, fortuna apud Iurisconsultos. 512
Fideicommissarius conditionem à testatore

re adſcriptam explere debet. 404. *ſeq.*
Fiducia pro hypotheca. 244. 392. *eius etymon* ibid.
Fiduciatus & fiduciarius. 392
Finis pretii quid? 419
Finis præſtitutus. 418
Finire pro taxare. 419
Fines & præſidia eiuſdem notionis. 646
Fœderati populi Romanis *quomodo habiti.* 579. *ſeq.*
Fœderum duo genera. 599
Fœdus æquum. 601. 614. 639
Fortuiti caſus. 512
Forum. 172
Frugalis & frugalitas. 376
Fructus rerum apud Tacitum. 373
Functio, fungi, 184. *ſeq.* 187. 188.
Functionem recipere. 186. 187
Functiones publicæ in Codice quæ. 187
Fungi mutua vice. 186
Fundere & refundere pecuniam. 44
Fuſio. ibidem.

G.

GAleræ ſuæ Galeæ, naves. 654. 657. 662. 684. 719
Generoſus unde. 141

Gens apud Latinos quid notet. 120.122
Gentilitas. 122
Genue idem & suum differunt. 188
Geoponica Quintiliorum. 370
Gratiosus qui dicebatur. 422
Gratiosa missio. ibidem.
Γραφαὶ & γράφεσθαι *quomodo usurpentur.* 231
Γραφὴ ὕβρεως, αἰκίας & τραύματος. 276
Gubernum pro gubernaculo. 388

H.

HAeres conditionem à testatore adscriptam explere debet. 404.*seq.*
Ἡμιολία. 702. & Ἡμιολία ναῦς. 703
Holoporphyca. 183
Holoveræ vestes. 182
Holovera tinctura. 183
Homogalacti. 106.*seq.* 131.152
Homotaphi. 105.194
Horatii Trigemini. 366
Hospitii ius. 608. *diversum ab amicitia & fœdere.* 609
Humanitatis negocium gerere quid? 556. 561
Humanitas & misericordia differentes animi affectus, quibus tamen idem finis propositus. 560.561

I.

Ἰδιόξενοι. 610
Impendium habere. 404
Implere intentionem, petitionem, exceptionem. 36. eranum seu collectionem. 39. 45. conditionem legem, mandata, voluntatem alicuius.
Impossibiles conditiones. 409
Inauratum ab aureo qualitate discernitur. 433
Incitega. 451
In credito esse. 192. 193
In creditum ire. ibidem.
In creditum dari, in creditum accipi. 194
Inducere. 175
Iniuria αἰκία. 226
Iniuriarum quomodo agatur. 227
Iniuria atrox. 237. seq. 273. eius æstimatio. 239. 280
Iniuriæ vox quomodo à Latinis accipiatur. 258 284
Iniuriarum actio. 259
Iniuriarum species. 259. seqq.
Iniuria fit vel verbis vel re. 261
Iniuria quid in XII. Tabulis. 268
Iniuriarum actionis differentia apud Atticos & Romanos. 278
Iniuria contra bonos mores. 283

Inopinatum. 512
Inſcriptiones ſtatuarum & monumentorum. 872
In ſemel ſatisfacere. 394
Inſolitum quid. 511
Inſtrumentum domus & ſupellex idem. 504
Inſtrumenta ἰδιόχειρα & αὐτόχειρα. 209
Interſcalmium. 675.718
Inteſtabilis & improbus. 817
Iudex quando iniuriam faciat. 227
Iudicii publici & priuati nota. 230.231
Iuris ciuilis ſcientia pretio nummario non æſtimanda. 533
Iuris Profeſſorum non eſt mercenaria profeſſio. 534.548
Iuuenum ætas ad res utendas idonea. 374

K.

Κακηγορία *quid.* 259.260
Κακολογία. 262. *differt à* κακηγορία. ibid. *ex ea non dabatur actio.* 266
Κακοτεχνιῶν δίκη. 841
Κακοτεχνία. 294. 842
Κακοῦργοι. 296
Κάπνη *apud Atticos.* 152
Καπνικὸν τέλος. ibidem.
Καπηλεύειν *quid.* 173
Κάπηλοι *quid.* 94

Κάπτειν τὴν οὐσίαν. 336
Kalendaria. 752
Καταλύειν τὸ δῆμον quid. 296
Καταβόησις. 261
Κατάστρωμα quid. 724
Καταφυρᾶν. 335
Κέλης quid. 698
Κοινωνία quid? 87. 97. 109. eius diuisio. 154
Κοινωνικὰ systemata constabant sacrificio & epulo communi. 144
Κλήτορες vel κλητῆρες quid. 858
Κλητεύεσθαι & ἐκκλητεύεσθαι quid. 886

L.

LAcedæmonius orbis. 487
Lais meretrix. 529
Lax, lacere. 175
Latina lingua in Italicam desciuit. 174
Lecti argentei. 448. 465
Legatum specialiter & nominatim. 347
Leges explicatæ, correctæ & emendatæ: lex Solonis de Societatibus & Collegiis. 89. & seq. l. II. ff. de rebus creditis. l. I. ff. de bon. possess. secundum tabulas. 196. l. VII. ff. de iniuriis. 237. seqq. l. VIII. ff. de bonorum cessione. 338. l. XVI. §. VIII. ff. de pœnis. 343. l. LXXII. ff. de euictionibus. 346. l. XVI. de administratione tutorū. 348

lex Attica de Meretricibus. 350. *lex ult. ff. de finibus regundis.* 354. *l.* III. *ff. de officio Prætorum.* 360. *l.* III. *ff. si pars hereditatis petatur.* 366. *l.* I. *ff. de donat. inter virum & uxorem.* 376. *l.* XLVI. *ad Senatusconsultorum Trebell.* 384. *seq. l.* XXI. *ff. quando dies legatorum vel fidei commiss. cedat.* 388. *l.* VIII. *ff. de Collatione.* 390. *l.* V. *Cod. de iudiciis.* 391. *l.* V. *ff. ae separationibus.* 393. 325. *l.* VIII. *ff. de inofficioso testamento.* 399. *l.* LXIII. *ad Senatusconsultorum Trebell.* 402. *l.* XXXI. *ff. eodem.* 405. *l,* XXXII. §. XXIV. *ff. de donat. inter viruш & uxorem.* 411. *l.* IV. §. VIII. *ff. de re militari.* 420. *l.* XIV. *ff. de contrahendæ emptione.* 428. *l.* XXI. *ff. de action. empti.* 439. *l,* XVII. *ff. de argento auro legato.* 841. *l.* LXXVIII. *ff. de contrahenda emptione.* 509. *seq. l.* V. *ff. de transactionibus.* 512. *l.* XXVIII. *ff. de rebus auctoritate iudicis possidendis.* 521. *l.* IV. *ff. de condictione ob turpem causam.* 527. *l.* XIV. §. VII. *ff. de religiosis & sumpti. funer.* 553. *l. ult. Cod. de testamentaria manumissione.* 563. *l.* XII. *de postliminio.* 575. 586. *l.* IV. *Cod. de offic. iud. militar.* 471. *l.* IV. *Cod. de officio Magistri officiorum.* 742. *lex Publia Mævia* §. *ult. ff. Depositi.* 748. *l.* IX. *ff. ad legem Cornel.*

de falsis. 792. & 794. *l.* IX. *ff. de offic. Procons.* 854, *l.* VI. *ff. de leg. Iulia repetund.* 872
Liaculum. 570
Liberi populi Romanis qui. 592. 613
Limes & limen sunt diversæ notionis. 568. & *originationis.* 570
Limi. 569
Linea quid? 117
Lio, liare. 569
Lis extra ordinem iudicationis. 425
Litem instruere advocatione & testibus quid. 845
Littera apud Latinos quid notet. 520. *ad litetam accipi.* ibid.
Λοιπομαρτύριον. 818
Litteralis captio, & litteralitas captiosa. 521
Loculamenta in abaco ad recipienda vasa. 501
Λόχος *quid.* 136
Logarium. 160
Logotheta. 161
Lupanaria publica. 531
Lustricus dies. 163

M.

MAceria. 355
Maleficia inscripta. 292
Maledicentia, maledictum, maleloquus. 260

Maledictum apud Paulum quid. 261. ἄγραφον & ἔγγραφον. 264
Maltha quid? 825. *seq.*
Μαρτυρία *quid.* 777. 808. *distinguitur ab* ἐκμαρτυρία. 781. *fuit præsentium.* 835
Μάρτυρες. 780
Μαρτυροποιΐα. 807
Μαρτυρία & Μαρτύριον. 508
Medici mercenarii. 540
Mensa marmorea seu Delphica. 487
Mensa poculorum. 488
Mensa epularum. 498
Mercatores magnarii. 95
Mercatus. 163
Merces. 164. 165
Meretricari in propatulo. 353
Meretrices honestiores. 352
Meretrices ἀδρομίσθοι. 527
Meretrici datũ nõ potest repeti & condici. 526. *seqq. earum quæstuaria professio est.* 534. *earum causæ ab Aedilibus cognoscebantur.* 537. *non turpiter accipiunt.* 548. *sed turpitudo est dantis.* 549
Militum favor, gratia & privilegia. 422
Milites Castricii, Riparienses, & Lembarii. 646. *Classici.* 741
Ministerium. 450. 497. *diversum à Delphica & abaco.* 497. 500. *eius vasa.* 492
Ministeriani servi. 500

Mise-

Misericordia & humanitas differunt. 561. 562.
Μισθὸς & μίσθωμα. 59
Missio honesta, sine ignominia. 428
Monopodia. 489. *distinguuntur ab abacis.* 489. 503.
Mulcare aliquem. 226
Multa in actione αἰκίας & ὕβρεως. 235
Multare pecunia. 245. *morte.* ibidem.
Munus fiduciarium. 391
Mutui datione in creditum itur. 191
Myrrina vasa. 480
Mystæ. 100

N.

NAves longæ, onerariæ & actuariæ. 651. 718. *differunt à se invicem*, 652. 658. *seq.* 734. *iis ius postliminii competebat.* 651
Naves, δρόμωνες, σκευόφορα πλοῖα, ἱππαγωγά, *vectoria.* 653, 654. 736. *liburnæ, earum mensura.* 690. *inventio.* 697. *uniremes, biremes, triremes, quadriremes, quinquiremes, hexeres, octeres, enneres & deceres.* ib. & 656. 662. *galeræ sive galeæ.* 654. 657. 692. 684. 712. *piscatoriæ.* 703. 742. *piraticæ.* 705. 714. *Augusti & Antonii.* 714 κατάφρακτοι. 728. *actuariæ.* 730. *onerariæ Romanorum.* 731. *frumentariæ modiatione æstimabantur.* 734. *onerariæ à numero*

mero tonnellorum. ibidem. *exploratoriæ & speculatoriæ.* 736. ἄφρακτα *Rhodiorum.* 738. *lusoriæ Danubii & Rheni.* 740. *erant duum generum.* 751. *iis quoque ius postliminii competebat.* 740
Navis partes & divisio. 680 *seq.*
Naves bellis aptæ quæ? 698
Navis longæ inventio. 658. *rotundæ.* 659
Navis dipleura, dicrota. 660. 664
Navis Iasonis μονήρης *fuit.* 667
Navis πεντηκόντορος. 661. μονόστηγος. 665. *seqq.*
Negotium pro negotiatione. 176
Negotium suum gerere quid? 556
Nominis ferendi conditio. 409
Nomina deperdita. 348. *male contracta.* ibid. *integra.* ibid.
Nomen facere quid. 751
Nundina Dea. 163
Nundinationes agere. 170
Nundinatores. 169. 173
Nundinari. 158. 173. *& seq.*
Nundinas præstare. 159, *seq.*
Nundinæ vox πολύσημος. 162. *Vlpiano quid.* 166. 170. 180.
Nuptias sequi. 396

O. Ob-

O.

OBligare quid. 865
Obligatio innocentium quid, l. 2. ff. de Concussion. 864. seq.
Obloqui quid. 860. 864
Obtrectatio. 262
Occentare quid in XII. Tabulis. 264- respondet Græcorum κακηγορίᾳ. 269
Ordo causarum iudicandarum, sive iudicationis. 425
Orgeones. 102. seq. in honorem Heroum sacrificia faciebant. ibid.
Orgia. 100
Originale & Copia. 210
Ornamentum abaci. 486
Ὀρθῶσαι τοῖχον. 359
Ορύττειν quid. 358
Operæ liberti. 745
Opificia singula Sanctum suum habebant. 147
Ὁσίας χάριν quid. 378

P.

PActum, pacturæ, pactio, pactus. 802. 803. & seq.
Pagus, κώμη. 150. 152
Panegyris. 162

Παράκλητοι quid apud Atticos. 857
Pariculum quid. 212. 214
Pariculæ epistolæ & pariculæ chartæ. 213
Pariculus cippus. 216
Pascere quid? 72. 86
Πασίγαμοι. 804
Patriota. 119
Patroni, qui. 848
Pecuniam καταβάλλειν. 32
Pelles quid, & sub pellibus agere. 455
Pensitatio. 33
Percutere, eius duplex significatio. 299
Percussores. ibidem.
Perfusorie dicere. 379
Periculum, ἔλεγχος. 217
Pericula iudicum, ex quibus sententias pronuntiabant. 218
Phratria. 104. 112. 139. sunt corpora. 134. eius diuisio. 130
Phratores. 104
Phylæ & Phyletæ. 102. 110. 125. eius diuisio. 115. plures cognationes & gentilitates complectitur. 129. maxima corpora sunt in systemate politico. 133
Phylarchæ apud Arabes. 119
Pietas, aliud quam misericordia & humanitas. 562
Πηλὸς quid. 290
Piperatoria. 497

Πλη-

Πληρῶσαι & πληρωθῆναι quid. 34. 35
Πληροφορεῖν. 36
Πληγῶσαι, πληγὴ & πληγαὶ quomodo accipiantur. 332
Plix. 380
Poculorum theca. 501
Poculorum ponendi mos in mensa. 944. in Dephica. 501
Pœna in actione βλάβης, furti, κακηγορίας. 251. 263. ἀποῤῥήτων. 264. membri rupti & ossis fracti. 269. 273. ὕβρεως & αἰκίας. 277
Politæ & sympolitæ. 109
Politia est κοινωνία. 133
Pœna leg. Corneliæ Testamentariæ de Falsis. 870
Πωλεῖσθαι πεφασμένως quid. 351. proprium meretricum. 352
Potoria fictilia & vitrea. 470
Postliminare. 567
Postliminium. 568. unde dictum. 571. eius definitio. 572. competebat & in pace & in bello. 574. seq. cum quibus Romanis fuit. 580. ad omnes res immobiles & ad certas mobiles pertinet. 647
Præstationes sive pensitationes. 40
Præsidia quid in l. 5. ff. de postliminio. 643. seq. 645.
Prætenturæ. 645

Prætorium navarchi. 682
Pro forma quid apud barbaros. 382
Πρόκλησις *quid?* 884. 885.*eius formula?* 885
Προκαλεῖσθαι μάρτυρας. 885
Προπηλακισμὸς *quid.* 283.*seq.*
Proselyti. 336
Προλίμησις *iudicium.* 248
Πρόσθετος. 337
Prototypum. 205
Proxeni. 609
Πρυτάνεις *Athenienſium fuerunt ſyſſiti.* 151
Pugillus & pugillar. 222
Pulſatio. 284
Pytiſſare quid. 488
Pytiſma idem quod pytiſſatio. ibid.

Q.

QVatere fores. 298
Quatere oppida bello. 298
Quaſſare, eius ſignificatio duplex. 299
Quaſſa olla. ibidem.
Qualitas quid in l. XIV. *ff. de contrahenda empt.* 429.*& quomodo accipiatur à Iuriſconſultis.* 434

R.

RAtes quid? 659.*iis primo navigatu*.ibid.
Ratio, eius ſignificationes. 161

Ratiuncula. 160
Rebus suis superesse vel sufficere. 373
Redemptores litium. 843
Reliquatio. 45. *& reliquari.* 46
Reliqua respondere. 46
Remiges θαλάμιοι. 680
Remigum numerus & ordo. 677. 679. 713.
gradus. 688
Remorum ordines. 681. στίχοι. 686
Removeri à militia, à castris. 427
Repositorium quid. 451
Res, quomodo & quæ in præda sint. 631. *seqq.*
Reticuli variæ notiones. 161
Reus quis apud Vlpianum. 241. 243. *seqq.*
Græce quid? 865
Revenire pro redire. 634
Rhopopola, Rhopon. 165
Rogationes quæ. 308
Rogandi formula. 309

S.

SAcrificio semper epulum adiunctum. 144
Sæpes viva. 354
Samia fictilia. 485
Salaria quomodo pendantur. 541. *secundum consuetudinem & annonam.* ibid.
Scaphia. 448. 466
Scorta devia. 529. *meritoria.* 531
Sectores bonorum. 326. 328. 333
Sena-

Senatusconsult. Libonian. quando factum. 877
Senatu moveri. 427
Separationes ex decreto Prætoris Creditoribus promissæ earumque causæ. 393
Sepulcrum commune. 449
Sepulcra in finibus agrorum. 359
Sequi quid significet. 396
Sequi personam. ibidem.
Servitium. 314
Servitutem servire, & in servitute esse. 311
Σιτῶνις. 334
Socii κοινωνικοί. 157
Societatis cuiusque sui Dii. 145
Societates ex contractu. 156
Societatum πολιτικῶν κοινωνία *qualis.* 157
Societas ad emendum. 176
Societas Leonina. 414
Societas donationis causa. 412.416
Sodalitium. 73.84
Solvere ex asse. 394
Spandaliorum testationes. 822
Specimen quid. 382
Species & speciosus pro dignitate. 421
Stapa quid. 172
Stapam facere. ibidem.
Stationes agrariæ. 645
Στήλη *Græcis quid.* 215
Stellionatus. 292. 841. *eius iudicium extraordinarium.* 294

Stipes quid. 32.33
Suffectio. 189
Supellectilis nomine quid contineatur. 447. 473. 478. *eius origo.* 455. *distinguitur ab argento à Iurisconsultis.* 459. *quid sit in supellectile.* 463. *quid faciat discrimen eius.* 508. *eius varia enumeratio.* 506
Supplicium sumere. 233
Symbola quid? 62. 63. *de symbolis esse.* 62
Symmetria Vitruvii. 675
Symmoria & Symmoritæ. 29
Symposium πληρῶσαι. 65. 80
Symposiarcha, 11. *distat ab Eranarcha.* ibid. & 63. *eius munus.* 68. 75. 79. *quomodo eligebatur.* 74
Synaxis. 70
Syngrapha quid? 785
Syssiti. 105. 147. 151

T.

Tabellæ iudiciariæ. 219. 222
Tabulæ obsignatæ. 752
Talio in quibus obtinuerit. 269
Taxare pœnam iniuriæ. 240. 242. 245. 252
Tecti navigii genus. 723
Tempestates sunt casus fortuiti & insoliti. 511. *moderatæ & immoderatæ.* 513. *contra consuetudinem.* 518

Terram iniicere corpori exanimi. 563
Testamentum duobus Codicibus factum. 197
Testamentum duplex Tiberii. 204
Testatio falsa & instrumentum falsum (in l. III. Cod. Si ex fals. instrument. sive testimoniis iudicatum sit) quid. 775
Testato fieri. 792
Testationem consignare. 810
Testato dicere. 822
Testatio quid? 775. 819. *idem quod instrumentum testibus signatum.* 776. *diversum à μαρτυρίᾳ.* 777. *differt à testimonio.* 790. 826. *ponitur pro pacto convento.* 791 *duum generum publica & privata.* 819
Testationem facere. 793. 809. *aliud quam testes facere.* 810. 820
Testari, in triplici significatione. 808. 822
Testificatio. 809. 830
Testimonium fari. 817
Testimonium falsum dicendi causæ. 773. *seq.*
Testimonium defugere. 817. 887
Testimonium iure Attico quomodo ferebatur. 823.
Testimonium ex auditione ferre. 832
Testimonium denunciare, renunciare & remittere. 866. *seq.*
Testimonium eiurare. 886
Testimonia falsa. 774
Testimonia quid. 778. *eius appellatio generalis.*

lis. 784. *eius ferendi formula.* 834
Testis maior auctoritas apud Romanos quam testimoniorum. 781. *apud Græcos contra; huius rei ratio.* 782
Thalamus in navi quid? 680
Theca poculorum. 501
Thesmothetæ. 53
Thiasotæ. 143.147. *differunt à Syssitis.* 147
Thiasos, convivium solemne. 146
Thranus summa pars navis. 681
Thranitæ. ibidem.
Τίμημα *quid.* 244. 245. *non fuit iudiciorum publicorum.* 252
Tituli. 217
Tituli cellis meretricum inscripti. 531
Tribus. 127.137
Trieres quid. 707. *duum generum.* 709
Triremes antiquæ naves bellicæ. 690. *ubi primum fabricatæ.* 694
Trittyarchi. 113
Trulla, est in supellectile. 473

V.

V*Asarium quid.* 455
Vasa pro supellectile. 456. *differunt à vasis argenteis.* 456
Vasa crystallina. 480
Vasa conclamare. 456
Vasa

Vasa fictilia. 469
Vasa Delphicæ semper paria fuerunt. 491. *plumbo colligata.* 496
Vasa escaria olim omnia fictilia. 492
Vasis fictilibus nomina illustrium figulorum inscribebantur. 347
Vascella. 458
Vectigalia meretricum Caligulæ. 529. *Pontificis.* 531
Verbera, verberatio. 232. 233
Versus pro remigatione. 687
Verrere æquor. 687
Vindicaturus Rempb., apud Tacitum, quid? 375
Virginum licentiosa contrectatio. 285
Vitrum æstivum. 480
Vocatores. 859
Vocabula omnia in MEN desinentia à Verbis derivantur. 569
Vrceoli ministratorii. 496
Vsus fructus. 373
Vulnus, vulnerari. 233
Vulneratio. 259. 279
Vulneratio contumeliæ causa facta publicæ fuit accusationis apud Græcos. 280

X.

X*Enismus.* 84
Ξένοι. 610

Y.

Ὕβρις quid. 227. *eius generalis & specialis appellatio apud Græcos*. 259. *tres eius species*. 279. 281. *differt ab* αἰκίᾳ *ut genus à specie*. 230. 259. *eius iudicium fuit publicum*. ibidem. & 235. 272. *eius atrocius crimen fuit quam* αἰκίας. 253. *pœna capitalis*. ibidem.

Ὕβρις ἔμπληγος. 267

Ὕβρις *quæ fit animi gratia*. 286. *dignitatem lædit*. 287. ὕβρις *de stupro dicitur*. 288

Ὑποτιμᾶσθαι *quid*. 249

Z.

Ζυγά. 681

Zygitæ. ibidem.

FINIS.

ADDENDA.

PAG. 338. *post illa*, quamvis negat Advocatus, *adde.* Adeo autem verum est, προστίθεσθαι Græcis etiam pro ſemet addicere & dedere uſurpari, ut nihil ſit magis tritum apud optimos auctores Græcos. Dionyſius Antiquitatum Romanarum lib. VIII: Ῥωμαῖοι ᾗ τῶν τε κεκρατημένων πόλεων ἤδη τὸν ὄλεθρον ἀκούοντες, καὶ τῶν προστεθειμένων τῷ Μαρκίῳ τὴν ἀνάγκην. *Item earum quæ ſe Marcio dediderant, neceſſitatem.* Polyænus lib. VIII. de Cæſare: Πομπηΐου κηρύξαντος ἔχθραν καὶ τοῖς μηδετέρῳ προστιθεμένοις. *Cum Pompeius inimicitiam denuntiaſſet illis qui ſe neutri parti addixiſſent.* Alibi eodem ſenſu hoc verbum poſuit.

Pag. 572. *Post illa verba*, domus egreſſio fuerat, *adde.* Apud optimos auctores etiam πεζογράφους, *limen* pro domo poſitum reperire eſt. Unum è Livio exemplum dabo, lib. XXII. *Matronas publico arceant, continerique intra ſuum quamque limen cogant.* Quo loco ſi legeretur, *intra ſuum quamque limitem*, ineptum eſſet, ac minime Latinum. Aliud ergo *limes*, aliud *limen*. Plautus

in Milite Glorioso Act. III. Scen. I. *Cobibete intra limen etiam vos parumper, Pleusides.*

Pag. 855. *Post illa verba*, verum de his alibi, *adde*. Vereor enim ne illi *centum* aurei in ea lege à Triboniano vel Iustiniano ſint, cum vetus Iuriſconſultus ſcripſiſſet, *centum ſeſtertios*, quod eſt unius aurei pretium. Cum enim *ſeſtertia* & *ſeſtertios* confunderet, quia illa ætate nulli amplius ſeſtertii, & ſeſtertia mille ſeſtertiis nummum valerent, pro quibus unum aureum ſolidum ponere ſolet Iuſtinianus, pro centum ſeſtertiis in illa Ulpiani lege centum aureos repoſuit, qui de nummis ſeſtertiis erant accipiendi, quibus centenis unus aureus æſtimabatur ætate Iuriſconſultorum. Nunquam ſane tanta merces fuit advocatorum pro cauſa acta ut centum aureos acciperent. Immo licita huius honorarii ſumma unus aureus fuit, ut conſtat ex Iuvenali Sat. VIII. hoc verſu:

Si quater egiſti, ſi contigit aureus unus,
Inde cadunt partes ex fœdere pragmaticorum.

Si unam cauſam quater egerat advocatus,

tus, aureum unum accipiebat pro honorario, & inde etiam partem dare debebat pragmatico qui libellos formaverat, aut alia instrumenta litis confecerat. Vnus aureus tunc centum sestertiis nummis valuit. Pro quibus centum sestertiis, centum aureos reposuit Iustinianus in ea lege.

FINIS.

